

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ

**Збірник матеріалів
XXIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів**

05 лютого 2021 року

Маріуполь – 2021

УДК 061.3(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка. – Маріуполь: МДУ, 2021. – 258 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 8 від 24.02.2021)

Редакційна колегія:

Голова: Трофименко М.В., ректор МДУ, кандидат політичних наук, професор

Члени редколегії: Булатова О.В., доктор економічних наук, професор;
Безчотнікова С.В., доктор філологічних наук, професор;
Задорожна-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, доцент;
Лисак В.Ф. доктор історичних наук, професор;
Омельченко В.Я., доктор економічних наук, професор;
Павленко О.Г., доктор філологічних наук, професор;
Романцов В.М. доктор історичних наук, професор;
Слющинський Б.В., доктор соціологічних наук, професор;
Толпежніков Р.О., доктор економічних наук, професор;
Чентуков Ю.І., доктор економічних наук, професор;
Шепітько С.В., кандидат філологічних наук, професор.

Збірник містить матеріали XXIII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 05 лютого 2021 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, екології, кібербезпеки, документознавства, культурології, журналістики, філології, літературознавства, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

© Маріупольський державний
університет, 2021

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Трофименко М.В. РЕІНТЕГРАЦІЯ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРЕЗ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ (НА ПРИКЛАДІ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ). 9

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

<i>Булатова О.В., Марена Т.В.</i> REGIONAL SHIFTS IN THE GLOBAL FINANCIAL CENTRES' LOCATION	12
<i>Чентуков Ю.І., Беззубченко О.А.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ АРХІТЕКТУРИ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ ДЕТЕРМІНАНТ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ.....	13
<i>Макогон Ю.В., Балабанова Н.В.</i> ЧИННИКИ УПОВІЛЬНЕННЯ ЗРОСТАННЯ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ.....	15
<i>Захарова О.В.</i> СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ СВІТУ... ..	17
<i>Ніколенко Т.І.</i> INVESTMENT SECURITY AS A COMPONENT OF THE STATE'S ECONOMIC SECURITY	19
<i>Омельченко Г.П., Архипова Г.О.</i> РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ ЛОГІСТИКИ ЯК НАПРЯМОК ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	22
<i>Зайковський О.С.</i> РОЗВИТОК ОНЛАЙН ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	23

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

<i>Горбашевська М.О.</i> СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ	25
<i>Кислова Л.А.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ: МАРКЕТИНГОВИЙ АСПЕКТ.....	27
<i>Мацука В.М.</i> ЕТАПИ ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	29
<i>Семкова Л.В.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....	30
<i>Скарга О.О.</i> ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПРОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ	32
<i>Перепада Ф.Л.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ	34

СЕКЦІЯ

МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ

<i>Дяченко О.Ф., Шабельник Т.В.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ	36
<i>Кривенко С.В.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ WIRELESS SENSOR NETWORK.....	38
<i>Ротаньова Н. Ю.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИКЛАДНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ВИЩА МАТЕМАТИКА» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «101 ЕКОЛОГІЯ».....	39
<i>Лазаревська Ю. А.</i> МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 125 «КІБЕРБЕЗПЕКА».....	40
<i>Морозова А. О.</i> МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПРИКЛАДНА КРИПТОЛОГІЯ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 125 КІБЕРБЕЗПЕКА.....	42

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

<i>Адамов Д. В.</i> SMART-ТЕХНОЛОГІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ.....	44
<i>Барегамян С.Х.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ В УКРАЇНІ.....	46
<i>Бражко О. В.</i> УМОВИ ТА ЧИННИКИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ПОСЕРЕДНИЦТВА І ПРИМИРЕННЯ У ВИРІШЕННІ ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ.....	47
<i>Волик В. В.</i> ДОСТУП ГРОМАДЯН ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОДНА З ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПІДТРИМАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	49
<i>Камардіна Ю. В.</i> СТАТУТ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ПРАВОВА ПРИРОДА, ФУНКЦІЇ І ЗНАЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА	51
<i>Ковейно Ю. В.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ.....	53
<i>Свірський Б.М.</i> ПРИНЦИП ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ, ЯК ГАРАНТІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	55
<i>Темирова-Хмикіна В.І.</i> ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ І КОНСТИТУЦІЙНА ЮСТИЦІЯ.....	56
<i>Тихомирова Г. Є.</i> ЩОДО ПОНЯТТЯ «СУДОВА ПРАКТИКА».....	57

<i>Топузов В. І.</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ.....	59
<i>Філіпенко Т. В.</i> ПОНЯТТЯ ТА НАСЛІДКИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	61
<i>Хараберюхи І. Ф., Лісовий О. О.</i> ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ДОКАЗУВАННІ.....	63
<i>Черних Є.М.</i> ПОНЯТІЙНІ ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ.....	65
<i>Шебаніц Д.М., Шебаніц Ф.Ф.</i> ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВІЛЬНОГО ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ: ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ АБО ЗАХИСТ СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ.....	67
<i>Шелухін М.Л.</i> О МНОЖЕСТВЕННОСТИ ПРЕДМЕТА КРИМИНОЛОГИИ.....	68
<i>Юхненко М. А.</i> ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	70

СЕКЦІЯ

ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

<i>Данилова С.В.</i> АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ.....	72
<i>Іванова В.В., Ашимова Т.С.</i> ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ.....	74
<i>Пастернак О. М.</i> ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ОЦІНКИ ЯКОСТІ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ.....	76

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

<i>АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ</i>	
<i>Балабанов К.В., Караман К.В.</i> ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ МАРКЕР ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ.....	78
<i>Булик М.В.</i> ВІДНОСИНИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ.....	80
<i>Гільченко О.Л.</i> ВРЕХІТ - ШЛЯХ БРИТАНІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	82
<i>Грідіна І.М., Булик М.В., Алексеева Д.О.</i> РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА В «СИСТЕМІ СЕРЕДНЬОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ» НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЯХ.....	84
<i>Мороз О.</i> ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО СЛОВЕНІЇ ТА ІТАЛІЇ В РАМКАХ ПРОГРАМИ INTERREG V-A.....	87
<i>Парлюк В.І.</i> ІНДЕКС ФРАКЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ Д. РЕЯ.....	88
<i>Пашина Н.П., Мендрін О.В.</i> ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МАКРОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ США.....	90
<i>Пашина Н.П., Татай Е.О.</i> ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ.....	92
<i>Трофименко А.В.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	94

СЕКЦІЯ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ

<i>Волоніць В.С.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ШЛЯХУ ДО РЕФОРМУВАННЯ (XX – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.).....	97
<i>Гузь А.М.</i> ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРИТОРІЇ ГУБЕРНІЙ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	99
<i>Забавін В.О., Булик М.В.</i> РОЗВІДКИ КУРГАНІВ АРХЕОЛОГІЧНОЮ ЕКСПЕДИЦІЄЮ МДУ НА ЗАХОДІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2020 РОЦІ.....	100
<i>Гончаренко І.М.</i> ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ЛЮДСЬКОГО, ПРИРОДНОГО ТА НАДПРИРОДНОГО СВІТУ В УЯВЛЕННЯХ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ.....	103
<i>Коробка В.М., Коробка Ю.В.</i> ТАЄМНИЦЮ ЕПІТАФІЇ РОЗКРИТО.....	105
<i>Лисак В.Ф., Шитік Н.Ф.</i> ATTEMPT TO PROVIDE A COLLECTIVIZATION AMONG UKRAINIAN IMMIGRANTS FROM POLAND IN THE DONETSK REGION IN 1945 - 1947 (ACCORDING TO THE RECORDS OF LOCAL AUTHORITIES).....	106
<i>Новікова С.В.</i> ЯК ВІДПОЧИВАЛИ МАРІУПОЛЬЦІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	107
<i>Папац А.С.</i> ОЛЕКСАНДРІВСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)....	109
<i>Романцов В.М.</i> ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ КОНЦЕПТІВ В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРАКТИКАХ ІРИНИ КОЛЕСНИК.....	110

СЕКЦІЯ

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

<i>Кригіна О.В.</i> ВЕБ-САЙТ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ.....	113
<i>Кудлай В.О., Сивак О.А.</i> МІСЦЕ ВИБІРКОВОГО КУРСУ «ВЕБ-ДИЗАЙН» В УМОВАХ АВАНГАРДНОЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ КУЛЬТУРОЛОГІВ.....	114

<i>Нікольченко Ю.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОРГАНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-МАСОВИХ ЗАХОДІВ» У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ.....	116
<i>Петрова І. О.</i> СТАНОВЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА» В УКРАЇНІ	118
<i>Сабадаш Ю.С., Дабло Л.Г.</i> ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ	120

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

<i>Гудима І.П.</i> ЙМОВІРНІСНІ ЗАКОНИ В СИСТЕМІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ: СВІТОГЛЯДНИЙ ТА МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ.....	122
<i>Зубченко О.С.</i> ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ-2020 У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ	123
<i>Іванець Т.М.</i> ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ «СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ» В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ.....	125
<i>Полторак В.А., Зоська Я.В., Стадник А.Г.</i> ПРОЦЕСИ «ПОБУДОВИ» СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ В ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ	126
<i>Романцова Н.І.</i> СОЦІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: РЕФЛЕКСІЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ	128
<i>Слющинський Б.В.</i> СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА: ВІД МИНУЛОГО ДО МАЙБУТНЬОГО	129
<i>Цибулько О. С.</i> ПРОБЛЕМА ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ У БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬСТВАХ.....	131

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

СЕКЦІЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЖУРНАЛІСТИКИ, РЕКЛАМИ ТА PR: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

<i>Андрєєва Н.В.</i> ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЖУРНАЛІСТИКИ.....	133
<i>Белла М.В.</i> ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ В УМОВАХ НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ.....	134
<i>Вялькова І.О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ДОШКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЖУРНАЛІСТИКА» В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	135
<i>Демідко О.О.</i> РОЗВИТОК ТВОРЧИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАКТИКУМ ЗІ СЦЕНАРНОЇ МАЙСТЕРНОСТЬ».....	138
<i>Мельникова-Курганова О.С.</i> ФАКТЧЕКІНГ ЯК ВАЖЛИВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ	139
<i>Черепченко О.О.</i> ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЖУРНАЛІСТА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ	140
<i>Чилиевич О.І.</i> КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛІСТИКА».....	142

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Мороз О.А.</i> «КОРОНАВІРУС» ТА ЙОГО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	144
--	-----

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

<i>Андрєєва М.Ф.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....	146
<i>Березіна О.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ПРОЄКТУ ІМІДЖ-ПРОСУВАННЯ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	147
<i>Бухало О.Л.</i> ПРОФЕСІЙНА ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	149
<i>Демидова Ю.О.</i> ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ СПІВПРАЦІ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ.....	150
<i>Макаренко Л.В.</i> РОДИННО-СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	152
<i>Макаренко С.І.</i> САМОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ЗДО	154
<i>Фунтікова О.О.</i> МЕТРИКА ЧАСУ У СВІДОМОСТІ ДИТИНИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	156

<i>Шербакова К.І.</i> ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВИХОВАТЕЛЯ ДО ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМИН ІЗ БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	157
<i>Яїленко В.Ф.</i> ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНО ПРАВИЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА.....	159

СЕКЦІЯ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

<i>Вагабова А.О.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	161
<i>Варава Л.А.</i> МІФІЧНА СВІДОМІСТЬ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ПЕРЕЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ ЩАСТЯ.....	162
<i>Вертель О.В.</i> ОБҐРУНТУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ВИБОРУ СТУДЕНТОМ ОКРЕМИХ ВИДІВ СПОРТУ АБО СИСТЕМИ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ.....	164
<i>Кордубан Т.В.</i> АГРЕСІЯ ТА АГРЕСИВНІСТЬ У КОМАНДНИХ ВИДАХ СПОРТУ.....	165
<i>Лисецька О.Я.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ У ВНЗ.....	167
<i>Мягченко О.П.</i> СУЧАСНА СПОРТИВНА МЕДИЦИНА ЯК ОСНОВА ЛІКАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я СПОРТСМЕНІВ, ФІЗКУЛЬТУРНИКІВ.....	168
<i>Попович О.В.</i> ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН ТА ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ Л.С. ВИГОТСЬКОГО).....	170
<i>Стуліка О.Б.</i> БРЕХНЯ ТА ОБМАН ЯК ОСОБИСТІСНІ МАНІПУЛЯТИВНІ ЗАСОБИ ВЗАЄМОДІЇ.....	173
<i>Супріган А.О.</i> ЗМІНЮВАННЯ «Я-ОБРАЗУ» ТА «ОБРАЗУ ІНШИХ» ПІД ВПЛИВОМ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН.....	174
<i>Тищенко Л.В.</i> ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ ЯК УМОВА ПОБУДОВИ ОСОБИСТІСТЮ ПЕРСПЕКТИВ ВЛАСНОГО ЖИТТЯ.....	175
<i>Фролова О.О.</i> ВЗАЄМОДІЯ ВЧИТЕЛЯ І БАТЬКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	177
<i>Харитинюк В.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БІХЕВІОРИЗМУ В ПСИХОЛОГІЇ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	179
<i>Шаповалова Т.Г.</i> РЕКРЕАЦІЙНІ ОБ'ЄКТИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	180

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СЕКЦІЯ

МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

<i>Бодик О. П.</i> СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	183
<i>Mykhailichenko L.</i> UPDATING THE SYSTEM OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION AS A KEY TO SUCCESS.....	185
<i>Моргунова О.О.</i> ПОНЯТТЯ МАРГІНАЛЬНІСТЬ В РОМАНАХ РОБЕРТА ГЕЛБРАЙТА (АКА ДЖ. К. РОУЛІНГ).....	187
<i>Назаренко Н.І.</i> ПОДОРОЖ ФІЛОСОФА В РОМАНІ М. С. БРЕДБЕРІ «ДО ЕРМІТАЖУ».....	189
<i>Олійник С.В.</i> ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ СОМАТИЗМІВ.....	190
<i>Стьопін М.Г.</i> СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	192
<i>Федорова Ю. Г.</i> ЛІНГВАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ \ БІЗНЕСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	193
<i>Чебурахіна В.В.</i> РЕАЛІЇ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.....	194
<i>Яблоков С.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАОСВІТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	196

СЕКЦІЯ

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОДИНИЦІ РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВ:

ЗАРОДЖЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ У МОВІ ТА МОВЛЕННІ

<i>Воеводина Н. М.</i> ОБ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПАХ И СТРАТЕГИЯХ ОБУЧЕНИЯ РАЗЛИЧНЫМ АСПЕКТАМ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА КАК ВТОРОГО ИНОСТРАННОГО НА БАЗЕ АНГЛИЙСКОГО.....	199
<i>Ганжело С.М.</i> ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ.....	200
<i>Гутнікова А.В.</i> ФЕМІНІСТИЧНА ЛІНГВІСТИКА ЯК ЯВИЩЕ.....	201
<i>Даниленко О.С.</i> НОВОГОДНЕЕ ПОЗДРАВЛЕНИЕ КАК РЕЧЕВОЙ ЖАНР ПОЛИТИЧЕСКОГО РИТУАЛЬНОГО ДИСКУРСА.....	203
<i>Кажжан Ю.М.</i> ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ WIKI В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	204
<i>Loskoutova N.M.</i> SPÉCIFICITÉS NATIONALE ET CULTURELLE DES IDIOTISMES ANIMALIERS EN FRANÇAIS.....	205

<i>Марченко М.О.</i> ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКЕ МОВЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИЧНОЇ ПОЕТИКИ	207
<i>Морєва Г.Г.</i> ЕМОЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	208

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

<i>Грачова А. В., Поклад Т. М.</i> ІТАЛІЙСЬКИЙ ВЕРИЗМ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ МИСТЕЦЬКИЙ НАПРЯМ	210
<i>Мараховська Н. В.</i> СТВОРЕННЯ КАРТ ПАМ'ЯТІ З МЕТОЮ ЯКІСНОГО ОПАНУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ СТУДЕНТАМИ ЗВО	211
<i>Трифоновна Г.В.</i> НАВЧАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	212
<i>Tsyropenko L.</i> MEZZI NON VERBALI DELLA LINGUA	213

СЕКЦІЯ

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

<i>Воєвутко Н. Ю.</i> ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «НЕДИСКРИМІНАЦІЙНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР».	216
<i>Задорожна-Княгницька Л.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 013 «ПОЧАТКОВА ОСВІТА»	217
<i>Мойсеєнко Р.М.</i> МЕТОДИЧНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	218
<i>Нетреба М.М.</i> ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	219
<i>Павленко Є.А.</i> ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ГІМНАСТИКИ.....	221
<i>Тимофєєва І.Б.</i> ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	222
<i>Хаджинова І.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	224

ФАКУЛЬТЕТ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

<i>Жарікова Ю.В.</i> ФОНЕТИЧНЕ ЗАСВОЄННЯ ТУРЕЦЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У РУМЕЙСЬКІЙ МОВІ	226
<i>Кобиленко Н.К.</i> ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ	228
<i>Рожкова І.Г.</i> КУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ «ПЕРЕКЛАД» В АНТИЧНОМУ РЕТРОСПЕКТИВНОМУ ДИСКУРСІ.....	229
<i>Лабєцька Ю.Б.</i> НОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРЕЦЬКОГО МОВНОГО ПИТАННЯ	231
<i>Гаргаєва О.В.</i> КУЛЬТУРНІ КОНЦЕПТИ ЯК ОДИНИЦІ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	233
<i>Кіор Ю.А.</i> СИСТЕМА ГОЛОВНИХ ОБРАЗІВ РОМАНУ ЛІЦІ ПСАРАФТИ «ПОСМІШКА ГЕКАТИ».....	234
<i>Новицька О.А.</i> ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМАТИКА ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ З ТОЧКИ ЗОРУ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА	235
<i>Пічахчи О.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ LINGUA FRANCA ГРЕКОМОВНИХ КОРИСТУВАЧІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	237

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

<i>Гусєва Е.И.</i> ЛІТЕРАТУРНИЙ СИКВЕЛ КАК ВТОРИЧНИЙ ТЕКСТ.....	239
<i>Нікольченко Т.М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТВОРІВ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ (НА ПРИКЛАДІ КАЗКИ П. ЄРШОВА «КОНЁК-ГОРБУНОК»)	240
<i>Звинячковський В.Я.</i> НОКАУТ ИЛИ ПОБЕДА ПО ОЧКАМ? ЕЩЁ РАЗ О СТАРОЙ ДОБРОЙ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ХАРАКТЕРИСТИКЕ ОСТАПА И АНДРИЯ.....	242
<i>Маслова Г.М.</i> ТЕСТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ КОНТРОЛЮ НАБУТИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ	244
<i>Волик Н.А., Педченко О.В.</i> ПРАГМАТИКА РИТОРИЧНИХ ТОПОСІВ УРОЧИСТИХ ОД О. СУМАРКОВА	246
<i>Гайдук Н.А.</i> ПРОБЛЕМАТИКА ВІРТУАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	247

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГЕРМАНІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

<i>Смирнова М.С., Панова Я.С.</i> ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ РАКЕТНО-КОСМІЧНИХ ТЕРМІНІВ У АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВО-ФАНАСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	250
<i>Хоровець В.Є., Канна В.Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙМЕНИКОВОГО КОНСТРУЮВАННЯ РЕЛЯЦІЙНОЇ КАУЗАТИВНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	252
<i>Тарапатов М.М.</i> ПРИСЛІВ'Я ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	254
<i>Романюк С.Г.</i> СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ИНВЕРСИЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ	255
<i>Пефтієва О.Ф.</i> IMPLICATURE, INSINUATION, AND PRESUPPOSITION IN CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS	257

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

УДК 378.4.062(477.62-2Мар)(043.2)

Трофименко М.В.

кандидат політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

РЕІНТЕГРАЦІЯ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРЕЗ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ (НА ПРИКЛАДІ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Заклади вищої освіти здавна були і залишаються осередками формування інтелектуальної еліти суспільства. Саме в стінах університетів зароджувалися передові ідеї, які були сплавом досвіду і мудрості знаних педагогів і науковців з енергією та новаторським мисленням, притаманним студентській молоді. Продовжуючи ці традиції, сучасні університети мають усі шанси стати центрами трансформації громад, особливо в умовах реалізації реформи децентралізації в Україні. В умовах російської агресії особливо варто звернути увагу на університети Сходу України, адже вони можуть стати фундаментом для реалізації стратегії повернення та переосвоєння тимчасово окупованих територій України. Більше того, вони вже роблять впевнені кроки в цьому напрямку. Ця тема є надзвичайно актуальною для українців і особливо для жителів Донбасу і для всіх, хто бажає возз'єднання території України.

У 2014–2015 рр. університети Донецької та Луганської областей вимушені були пристосовуватись до абсолютно нових умов. В результаті окупації окремих територій Донецької області частина колективів університетів прийняла рішення переміститись на підконтрольні Україні території. Що стосується Маріупольського державного університету (МДУ), через наближеність до лінії зіткнення, активізацію терористичних сил у місті Маріуполь, відбувся відтік студентів, в тому числі іноземних з університету, були обмежені міжнародні контакти, поїздки, заходи.

У Маріуполі традиційно працювали три університети: Маріупольський державний університет, Приазовський державний технічний університет, Азовський морський інститут Одеської національної морської академії. У 2015 році до Маріуполя перемістились три донецькі ЗВО: Донецький державний університет управління, Донецький юридичний інститут МВС України, Факультет №3 Донецького національного медичного університету. Протягом останніх років у Маріуполі також відкрились ще два ЗВО: Маріупольська філія Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури та Корпоративний університет Метінвесту. Відповідно надзвичайно зросла конкуренція між ЗВО, адже кількість абітурієнтів в місті не збільшується і щороку складає близько 2 тис. осіб.

МДУ, опинившись в нових умовах, трансформував загрози у можливості, визначивши сприяння розвитку та трансформацію громади одним з основних своїх завдань. Ці питання були закладені у Стратегію розвитку МДУ до 2025 року.

Визначальними напрямками розвитку університету, що впливають на розвиток громади, в тому числі соціально-економічний, її трансформацію, сприяють реінтеграції окупованих територій є робота освітніх центрів «Донбас-Україна» та «Крим-Україна», проведення наукових досліджень, наукового супроводу діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, міжнародні проєкти університету, навчання іноземних студентів. Університет також виступає базою проведення важливих міжнародних, суспільно-політичних форумів, конференцій тощо, що сприяють приверненню уваги до міста та регіону, залученню інвестицій, міжнародної експертизи тощо. Розглянемо більш докладно кожний із зазначених напрямів.

На світовому рівні визнано, що навіть за умов тотальної інформатизації, цифровізації, технологізації людські ресурси є найбільш цінним капіталом будь-якого суспільства. Отже, ми маємо боротися за кожного громадянина, особливо за кожну молоду людину, яка може зробити рішучий крок і перетнути лінію розмежування у напрямку регіонів, підконтрольних українській владі. З цією метою на базі українських університетів з 2016 року працюють освітні центри «Донбас-Україна» та «Крим-Україна», які пропонують

спрощену процедуру вступу до закладів вищої освіти – без українського атестату, паспорта і сертифікатів ЗНО.

Завдяки цьому проекту щороку біля 2 тисяч абітурієнтів з тимчасово окупованих територій (ТОТ) стають студентами українських вишів, що складає приблизно 10% від загальної кількості випускників на непідконтрольних територіях. Безперечно необхідно проводити інформаційні кампанії, створювати додаткові умови для залучення молоді з ТОТ на навчання в українських ЗВО. Саме цей напрям роботи університетів сприяє реінтеграції українського Донбасу та Криму.

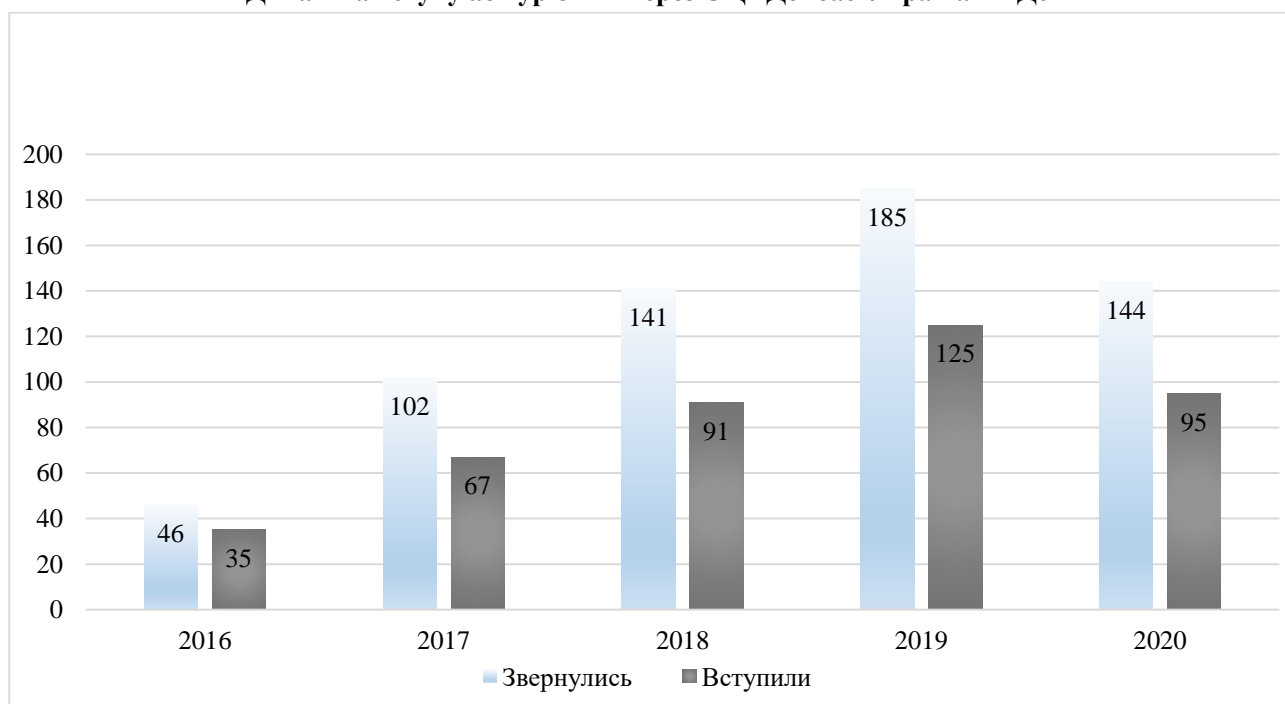
Виходячи з досвіду Маріупольського державного університету, кількість абітурієнтів, які прагнуть скористатися цією можливістю, з кожним роком зростає. Якщо в 2016 році завдяки роботі центру «Донбас-Україна» на навчання в МДУ було зараховано 35 вступників з тимчасово окупованих територій Донеччини і Луганщини і населених пунктів, розташованих поблизу лінії розмежування, то в 2019 році таких студентів було вже 125. І навіть протягом вступної кампанії 2020 року, яка проходила в умовах складної санітарно-епідеміологічної ситуації в країні, набір через центри «Донбас-Україна» і «Крим-Україна» склав 95 осіб.

Починаючи з 2020 року, такі центри працюють на базі 198-ми українських закладів вищої освіти. МДУ у 2020 році став не тільки найпопулярнішим ЗВО міста серед молоді з тимчасово окупованих територій, але й 4-м у рейтингу ОЦ «Донбас-Україна» в Україні.

Важливо й те, що переважна більшість абітурієнтів з ТОТ навчається на бюджетній формі й отримує стипендію. До того ж ці студенти мають право на першочергове заселення до гуртожитку, в тому числі і на період складання вступних іспитів. Тобто в МДУ створено всі умови для їх успішного вступу до університету. Як показує практика, після завершення навчання ця молодь лишається працювати в Україні.

Таблиця 1

Динаміка вступу абітурієнтів через ОЦ «Донбас-Україна» МДУ

Джерело: розроблено автором.

Ми розуміємо, що школярі, які навчаються на ТОТ, мають обмежений доступ до вивчення українознавчих предметів, які потрібні для вступу до українських вишів. Врахувавши цю потребу, у 2017 році викладачі Маріупольського державного університету спільно з вчителями і вчителями-методистами міста Маріуполя розробили та розмістили у відкритому доступі на навчальному порталі МДУ серію онлайн-курсів з українознавчих предметів: української мови, літератури, історії та географії [2].

Цей надзвичайно важливий проект був реалізований за підтримки Міністерства закордонних справ Литовської Республіки, Посольства Литви в Україні та організації «Lithuanian Development Cooperation». Дистанційне навчання доступне будь-якій особі без реєстрації та надання особистих даних.

Реінтеграція тимчасово окупованих територій Донбасу, які частиною населення країни вважаються ментально втраченими, це складний процес, який потребує об'єднання зусиль державної влади, місцевого муніципалітету, громадських організацій та окремих громадян. Значно посилять цей тандем представники академічної спільноти, які можуть запропонувати науковий погляд на різні економічні та соціальні явища. Так, вчені Маріупольського державного університету в якості експертів активно залучаються до розробки стратегій розвитку Маріуполя і Донецького регіону.

Поточну ситуацію, що склалася на Донбасі, вивчають й аналізують викладачі кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ разом зі студентами спеціальностей «Політологія» та «Міжнародні відносини». З 2016 по 2018 роки наші вчені проводили дослідження в рамках держбюджетної теми «Південно-східний регіон України в умовах суспільно-політичної кризи», а з 2019 року працюють над не менш значущою темою – «Повернення та переосвоєння тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях». Практичне значення цього наукового проекту полягає в розробці конкретних пропозицій, які можуть стати основою загальнодержавної політики переосвоєння регіону та виведення його з депресивного стану.

Таким чином, визначальними напрямками розвитку університету, що впливають на розвиток громади, в тому числі соціально-економічний, її трансформацію, сприяють реінтеграції окупованих територій є робота освітнього центру «Донбас-Україна» МДУ, проведення наукових досліджень, наукового супроводу діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, міжнародні проекти університету, навчання іноземних студентів. Університет також виступає базою проведення важливих міжнародних, суспільно-політичних форумів, конференцій тощо, що сприяють приверненню уваги до міста та регіону, залученню інвестицій, міжнародної експертизи тощо.

Література

1. Маріуполь: Стратегія розвитку–2021. Маріупольська міська рада. – Режим доступу: [https://mariupolrada.gov.ua/uploads/ckeditor/Економіка/Стратегія 2021/Strategy-2021-UKR \(3\).pdf](https://mariupolrada.gov.ua/uploads/ckeditor/Економіка/Стратегія 2021/Strategy-2021-UKR (3).pdf).
2. Дистанційне навчання українознавчих курсів для учнів з тимчасово окупованих територій. – Режим доступу: <http://moodle.mdu.in.ua/course/index.php?categoryid=439>.
3. Трофименко М.В. Університети як рушійна сила публічної дипломатії України (на прикладі Маріупольського державного університету). Вісник МДУ. Серія. Історія. Політологія. № 25. С. 127-135.

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 339.72

Булатова О.В.

доктор економічних наук, професор, перший проректор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

Марена Т.В.

кандидат економічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

REGIONAL SHIFTS IN THE GLOBAL FINANCIAL CENTRES' LOCATION

The financial centres of the world in their actual sense were formed and established in the status of international financial markets in the middle of the XX century, although some of them (London, New York, Frankfurt) had already obtained the status of recognized local and regional financial centres before. However, theoretical developments and practical testing of the methods of the international financial centres assessing were initiated only at the beginning of the XXI century.

The most common method for the financial centers ranking is based on the Global Financial Centres Index (GFCI) rating. The first four positions in the GFCI ratings of the international financial centres have not been changed in 2007-2019. Despite the significant impact of the global economic crisis on the US and Western European economies, London and New York have maintained their status as the most competitive financial markets during the period under review, ranking alternately the first and second places in the rating of the international financial centres. Hong Kong and Singapore run third and fourth places by the GFCI.

The status of international financial centres makes cities more vulnerable to economic shocks. One of the most influential factors that caused the redistribution of competitive power in the international financial centres system was the global economic crisis of 2008-2009. In the pre-crisis period, the international financial centres system was highly concentrated in the regional dimension: 48% of the leading financial centres were located in the Western European region, as it is shown in Fig. 1.

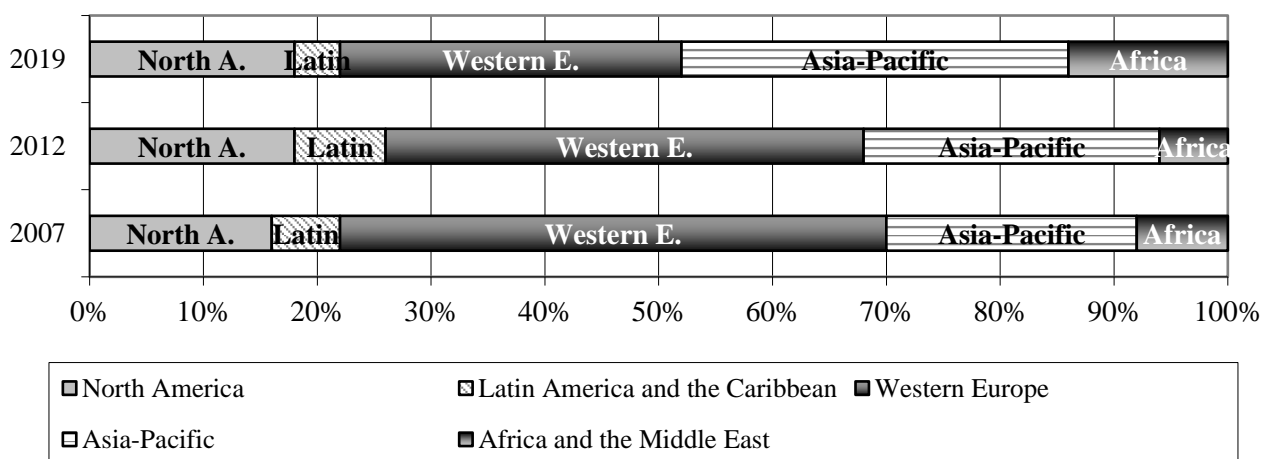

Fig. 1. Regional distribution of top 50 international financial centres in 2007, 2012 and 2019, percent

Source: Authors' calculations based on [3]

Before the global crisis started, the American and Asia-Pacific regions had concentrated 22% of the international financial centres each. The traditionally high rating positions of Western European and North American financial centres are related to their continued domination in the global financial markets: in pre-crisis years about 65% of the global financial assets were concentrated in the EU countries and the USA; EU and US banks accounted for about 52% of the global bank assets; the stock market capitalization of these countries amounted to 52% of the total capitalization of the world stock market; 66% of debt securities were in circulation in these countries; around 50% of foreign exchange transactions were carried out in the US and UK foreign exchange markets [1]. In general, the financial markets of the United States and the EU provided 75% of the international financial services [2].

With the onset of the global economic crisis, shifts in the regional distribution and concentration of the international financial centres have become more apparent. In 2012, the share of Western European centres

decreased by 6% compared to 2007, on the background of a corresponding increase in the share of North American centres by 2%, and Asia-Pacific centres – by 4%. Some traditional financial centres have gradually started to lose the status of leaders in the international financial markets, giving way to new centres, including those from developing countries. For instance, leading European financial centres have lost their positions in the 2012 ranking compared to pre-crisis years: Frankfurt moved from 6 to 13 place, Paris – from 11 to 26, Dublin – from 15 to 49, Amsterdam – from 16 to 31, Luxembourg – from 17 to 24. In general, many financial centres in developing countries have managed to recover more quickly after the global crisis compared to traditional financial centres and to achieve pre-crisis levels of liquidity, trade and prices.

Later the processes of regional redistribution of competitive powers in the system of the international financial centres became even more obvious. According to the GFCI, in 2019, 17 centres of 50 leading financial centres were concentrated in the Asia-Pacific (34%). Western European financial markets are currently represented by 15 centers (30%). The list of top 10 international financial centres in 2007 included four European centres (London, Zurich, Frankfurt, Geneva), but in 2019 only London remained in this list. Chinese financial centres demonstrate a particularly noticeable growth in competitiveness level and improvement of positions in the rating of the international financial centres: Shanghai moved from 30 to 5 position for 12 years, Beijing – from 39 to 7. Shenzhen, Guangzhou and Qingdao were not even represented in the rating of 2007 and nowadays they occupy 9, 23 and 33 places respectively. The average rating of the top 5 financial centres in the Asia-Pacific region, according to the Global Financial Centers Index, exceeds the same indicator for Western Europe and North America [3]. China has the greatest potential for developing the competitiveness of its financial centres, taking into account the available international reserves and opportunities for training staff for the banking system. The growth of China's influence within the global financial system also appears in its growing role in the international capital flows: in 2001 China accounted for only 4% of net capital exports in the world, today the country is one of the biggest exporters of capital, providing above 11% of world exports of capital in 2017.

Thus, the system of the international financial centres, historically based on the traditional dominance of leading centres from Western Europe and North America, is gradually collapsing. The global economic crisis has become a catalyst for those changes in the distribution of competitive powers in the system of the international financial centres, which had appeared before the crisis began. As a result of those changes, a brand new regional structure of the global network of financial centres is being formed. The positions of Western European financial centres remain the most volatile. The uncertainty about the future prospects of the European financial centres functioning relates to the impact of Brexit on London's position as the leading financial center of the world and on the competitiveness of European financial markets. The financial markets of North America show rather stable positions in the system of the international financial centres. This is confirmed by the place of the North American financial centres in the respective ratings, as well as by the number and market capitalization of the biggest financial institutions located in the North American region. The positions of Asia-Pacific financial markets and especially China in the system of the international financial centres have changed most notably. The breakthrough of Chinese financial markets in the ratings of financial centres is largely due to the policy of aggressive foreign expansion and cross-border operations of leading banks in China, which currently run the first in the rankings of the world's biggest banks.

References

1. Global Financial Stability Report (2007-2018): Washington: IMF. Retrieved from <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR>.
2. Kern, S. (2010): Global financial centres after the crisis: Deutsche Bank Research, 12 p. Retrieved from https://www.dbresearch.com/PROD/RPS_EN-PROD/PROD000000000463976/Global_financial_centres_after_the_crisis.PDF.
3. The Global Financial Centres Index (2007-2019): City of London, Z/Yen Group. – Retrieved from <http://www.longfinance.net/programmes/financialcentrefutures/global-financial-centres-index.html>.

УДК 339.9

Чентуков Ю.І.

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

Беззубченко О.А.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

ТРАНСФОРМАЦІЯ АРХІТЕКТУРИ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ ДЕТЕРМІНАНТ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

В результаті аналізу існуючих досліджень в галузі сучасного стану та подальшого розвитку світової економіки, складовими сучасної архітектури світової економіки можна вважати: національні економіки

світу з економічними (торгівельні, інвестиційні, кредитно-фінансові, інноваційні), політико-правовими, соціокультурними зв'язками; багатонаціональні підприємства (ТНК, ТНБ) з їхніми глобальними ланцюгами створення вартості; міжнародні організації та міжнародні стратегічні альянси.

Аналіз звітів, доповідей міжнародних організацій, дослідницьких консалтингових компаній та праць провідних науковців дозволяє виділити наступні важливі глобальні детермінанти розвитку світової економіки, що впливають на її архітектуру: нестійке економічне зростання, зростаючі обсяги позик країн світу, зростання соціальної поляризації, вкрай високий рівень невизначеності, послаблення впливу СОТ, торгові війни, кліматичні катастрофи, пандемії, цифровізація, «зелена» революція, зміни в демографії населення світу, тощо [1-3].

Отже, можна наступним чином представити узагальнену класифікацію глобальних детермінант та їх складових:

- економічні (циклічність розвитку (кризи), безробіття, інфляція, незаконна торгівля, розвиток нових країн, що розвиваються та активно формуються, «мільні бульбашки» у великій економіці, ціни на енергетичні ресурси, тіньовий сектор національних економік).

- геополітичні (якість наднаціонального управління, державне управління на національному рівні, багатосторонні інституції, розповсюдження ядерної зброї, міждержавні конфлікти, терористичні атаки, некеровані території).

- соціальні (водні кризи, управління водними ресурсами, продовольчі кризи, генетично модифіковані культури, точна агротехніка, вимушена міграція, якість життя, ступінь диференціації доходів, інфекційні захворювання, урбанізація).

- екологічні (зміни клімату, стихійні лиха, екстремальні погодні події, втрата біорізноманіття та крах екосистеми, обмеженість корисних копалин та енергетичних ресурсів, сталий розвиток суспільства).

- технологічні (автоматизація процесів, доступ до великих масивів інформації, нові технології виробництва (3D друк, робототехніка та ін.), критичні зриви інформаційної інфраструктури, соціальних мереж, кібератаки, крадіжка особистих даних).

Події 2020 року довели важливість всіх без виключення складових, зокрема інфекційних захворювань, які в умовах глобалізації та надмірної економічної залежності країн світу призвели до світової пандемії та економічної кризи.

В результаті дослідження впливу окремих глобальних детермінант та їх складових на розвиток світової економіки можна виділити наступні характерні ознаки:

- найбільш впливовими складовими геополітичної детермінанти є використання зброї масового знищення, міжнародні конфлікти, неспроможність глобального управління;

- найбільш впливовими складовими економічної детермінанти є безробіття, фіскальні кризи, фінансові кризи;

- найбільш впливовими складовими соціальної детермінанти є продовольчі кризи, поширення інфекційних захворювань;

- найбільш впливовими складовими екологічної детермінанти є втрата біорізноманіття та крах екосистеми, невдача щодо пом'якшення кліматичних змін та адаптації, погіршення стану довкілля;

- найбільш впливовими складовими технологічної детермінанти є кібератаки; критичний зрив інформаційної інфраструктури та шахрайство або крадіжка особистих даних.

Важливою сучасною тенденцією є те, що відновлення глобальної економіки, у тому числі і після світової пандемії, буде більше пов'язано з відновленням темпів економічного зростання в країнах, що розвиваються, ніж в державах Заходу та США. Світова економіка вже не залежить від американських споживачів, а спирається на зростання інвестицій країн, що розвиваються.

Пандемія COVID-19 сповільнює світові торгові потоки, одночасно впливаючи на попит і пропозицію. Через порушення темпів виробництва та реалізації інвестиційних проєктів спостерігається руйнування міжнародних ланцюгів постачань. На китайське виробництво вплинуло окрім карантинних обмежень, також уповільнення виробничих потужностей в інших країнах через дефіцит в свою чергу, сировини з Китаю. Отже, глобалізована світова економіка відчуває велику кризу через порушення ланцюгів поставок, які проходять, передусім через китайську економіку. При цьому компанії з розвинених країн не дотримуються політики урядів щодо дистанціюватися від Китаю, для зниження ризиків залежності ланцюгів виробництва, і продовжують нарощувати свої прямі інвестиції. За офіційними даними, 2020 року вони перевершають показники 2019-го, адже на кінець листопада вже було досягнуто 94% рівня 2019 року. Інвестиційний бум відбувається навіть в умовах обмежень з боку урядів G7: майже 19 тисяч нових західних компаній розташувалися в Китаї за перші сім місяців 2020 року [5].

Аналітики відзначають, що для Китаю 2020 рік став знаковим у напрямку економічного розвитку. За версією МВФ і ЦРУ, уперше в історії КНР обігнала США за показником ВВП за паритетом купівельної спроможності на 16% (24,2 трлн дол. проти 20,8 трлн) і за підсумками 2020-го стала єдиною у світі країною зі зростанням ВВП. І саме 2020 рік оголошено Китаєм як початок старту двоетапного плану, розрахованого на період до 2050-го [4].

Крім того, проведене ранжування глобальних детермінант за глибиною впливу на економічний розвиток деяких країн світу дозволило відзначити, що: на економічний розвиток таких країн як США, Китай, Індія та Японія найбільш вплинуть обсяги військових витрат та уповільнення темпів зростання ВВП, на економічний розвиток Великобританії, Франції та Італії значно впливатимуть також витрати на ядерну зброю, у всіх без виключення країнах важливою детермінантою впливу будуть проблеми пов'язані з людськими ресурсами.

Значна кількість країн і складні взаємодії між ними дають можливість виникненню нескінченного різноманіття сценаріїв подальшого розвитку світу. Однак, провідні аналітики виділяють чотири основні архетипи майбутнього, які представляють окремі шляхи розвитку до 2030 року. В реальності майбутнє, швидше за все, буде складатися з елементів всіх цих альтернативних світів, а саме [6]:

«Затихлі двигуни» - сценарій, в якому США і Європа «замикаються в собі» і глобалізація зупиняється.

«Інтеграція» - передбачає світ, в якому США і Китай співпрацюють, що веде до співпраці у вирішенні глобальних проблем.

«Джин з пляшки» - світ, в якому домінують економічні нерівності.

«Світ без держави» - сценарій, за яким недержавні гравці займають лідерські позиції у вирішенні глобальних проблем.

Література

1. Taking the Pulse of the New Economy Chief Economists Outlook [Electronic resource]. – Access mode: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Chief_Economists_Outlook_2020.pdf.
2. Global Risk Report 2020 [Electronic resource]. – Access mode: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risk_Report_2020.pdf.
3. Мониторинг глобальных трендов цифрофизиици [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.company.rt.ru/upload/iblock/6e0/ROSTELECOM_TRENDS2020_INTERACTIVE_FINAL.pdf
4. World economic outlook [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>.
5. Панченко В. Вакцина від макроекономічного грипу/ В. Панченко, Н. Резнікова // ZN,UA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zn.ua/ukr/foreign_economics/vaktsina-vid-makroekonomichnoho-hripu.html.
6. Global Trends 2030 [Electronic resource]. – Access mode: https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf.

УДК 339.1

Макогон Ю.В.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

Балабанова Н.В.

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

ЧИННИКИ УПОВЛІНЕННЯ ЗРОСТАННЯ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ

На початку XXI ст. розвиток міжнародної торгівлі товарами відбувався в умовах зростання світового товарообігу, лібералізації торговельної політики та посилення позицій країн, що розвиваються, на світових товарних ринках.

Про динамічний розвиток міжнародної торгівлі свідчать наступні дані: тільки за період з 1960 р. по 1980 р. обсяги світового експорту зросли у 15,7 разів. А за майже 60-річний період міжнародна торгівля зросла з 130,3 млрд.дол.США до 18,9 трлн.дол.США (більш ніж в 145 разів) (рис.1). Також одним з фактів останніх майже шести десятиліть є те, що міжнародна торгівля зростала швидше, ніж світове виробництво. Протягом 1960-2019 рр. щорічне зростання обсягів світового експорту складало 9,4% проти 7,4% зростання світового виробництва. Це було викликано поєднанням технологічних змін, бізнес-інновацій і політичних реформ по всьому світу, не кажучи вже про інтеграцію Китаю в світову економіку.

Уповільнення темпів зростання світового експорту є помітним після 2008 р. У 2009 р. скорочення економічної активності виявилось найбільшим серед усіх глобальних рецесій [1]. Дані свідчать, що торгівля навіть не встигає за зростанням світового виробництва і протягом останніх одинадцяти років її середні темпи склали 2,2% (виключенням є потужні сплески у 2010-2011 рр.) проти 3,07% приросту світового ВВП.

Пояснення відсутності торгового динамізму, характерного для останніх десяти років, пов'язано, по-перше, з чинниками структурного характеру. В першу чергу слабкість сукупного попиту в еврозоні: торгівля всередині ЄС становить близько третини світової торгівлі, і рецесійні процеси, які переважали в ЄС після кризи 2008 р. (зокрема Brexit), здійснили значний вплив на світову торгівлю.

Також поясненням є все частіше звертання країн світу до протекціоністських заходів у міжнародній торгівлі з метою стабілізації національних економік. Ризики розвитку глобальної торговельної системи продовжують актуалізуватися через підвищене загальне політичне та торговельне протистояння між Китаєм і США, економіки яких є найбільшими у світі і дії та рішення яких здійснюють вплив на поточний стан торговельних відносин інших країн світу.

Рис.1. Динаміка світового експорту, млрд.дол.США (1960-2019 рр.)
розраховано на підставі [8]

Уповільнення світової торгівлі пов'язано також з завершеним процесом інтеграції Китаю та країн Центральної та Східної Європи у світову торговельну систему. Більш того, рішення уряду Китаю щодо переорієнтації економіки країни з моделі зростання, орієнтованої на експорт, на внутрішнє споживання, також може впливати на уповільнення темпів зростання світової торгівлі у середньостроковій перспективі.

Одна з гіпотез, які пояснюють ефект зниження темпів зростання світової торгівлі, полягає в тому, що світова криза показала неспроможність глобалізації і необхідність розвитку в першу чергу національних виробництв [2].

Проте теперішнє уповільнення світової торгівлі пов'язано не тільки з чинниками структурного характеру. Дослідження динаміки світової торгівлі з 1800 р. з урахуванням її загального тренду до зростання, дозволяє визначити певну циклічність її розвитку (рис.2).

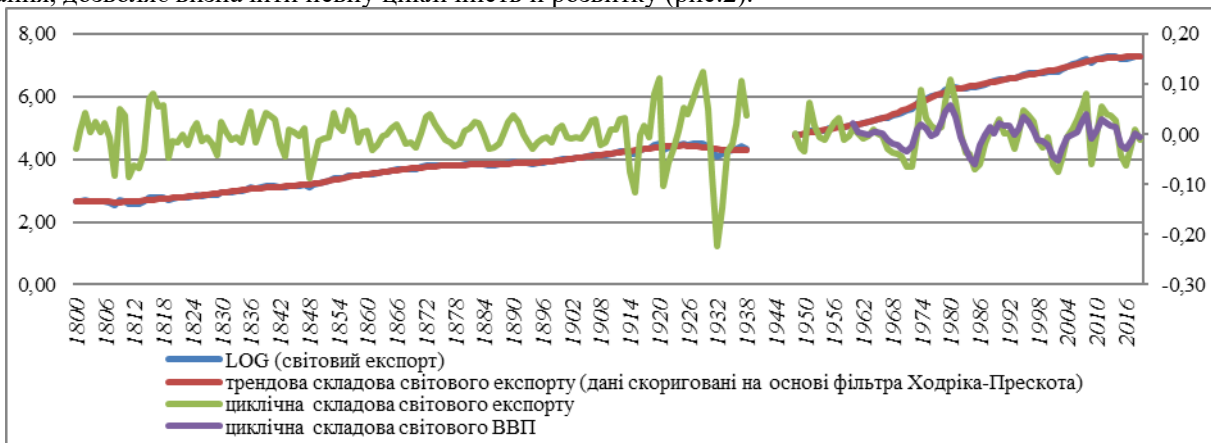

Рис.2. Циклічність світового експорту, 1800-2019 рр.
розраховано та складено на підставі [3,5,6,7]

Отримані в результаті дослідження коливання мають різну тривалість і досягають найнижчих точок падіння та найвищих точок зростання світової торгівлі через різні проміжки часу. В цілому статистичний аналіз даних дозволяє визначити циклічний розвиток світової економіки з визначенням певних циклів, що дорівнюють 15-18 рокам. В економічній теорії виявлені коливання відповідають циклам Кузнеця, які поєднують циклічність економічного зростання з демографічними процесами і відповідними змінами в обсягах будівництва [4]. Однак сьогодні середньострокові хвилі пояснюють циклічність розвитку оновлення технологій і загальними інфраструктурними змінами.

Звичайно, прогнозувати подальший розвиток світового експорту тільки з урахуванням його циклічності наразі не є доречним, адже ситуація, що склалася у світі у зв'язку з поширенням COVID-19

привела до суттєвих та непередбачуваних змін у світовій економіці та міжнародній торгівлі. Багато країн тимчасово відмовилися від звичайних умов торгівлі та обрали для себе більш стриманий формат взаємної торгівлі з іншими країнами.

Проте, якщо до зазначених вище причин структурного характеру додати аналіз циклічності світової торгівлі, то нинішнє уповільнення її темпів зростання уявляється як звичайний цикл, пов'язаний із необхідністю технологічного оновлення, змінами у структурі інвестування (щодо об'єктів інвестицій) та впровадженням нових бізнес-інновацій, які забезпечать поштовх глобального економічного зростання.

Література

1. Булатова О. В. Трансформація світового ринку в умовах глобальних зрушень: базові передумови для розвитку хімічної промисловості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2015. Вип. 3. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2015_3_13
2. Довгаль О. А. Деглобалізаційні тенденції у сучасній світовій торгівлі в умовах нестабільності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2016.- Вип. 5. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2016_5_5.
3. Методика розрахунку індикаторів ділових очікувань. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2019/175/m_rido.pdf
4. Пелех О. Б. Циклічність економічного розвитку і структурні зміни в економіці. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 27(1). [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_27\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_27(1)_19).
5. Historical data 1900-1960 on international merchandise trade statistics 2020. URL: http://unstats.un.org/unsd/trade/imts/historical_data.htm
6. World trade, 1800-1938: a new data-set. URL: <https://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/22222/wp1601.pdf?sequence=1>.
7. Federico-Tena World trade historical. URL: https://www.uc3m.es/ss/Satellite/UC3MInstitucional/es/TextoMixta/1371246237481/Federico-Tena_World_Trade_Historical_Database.
8. UNCTADSTAT. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>.

УДК 338.246

Захарова О.В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин МДУ

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ СВІТУ

Підвищення рівня соціальної безпеки можливе за умови створення системи ефективного соціального захисту населення, рівень якого є далеким від оптимального для більшості країн та регіонів світу. Так, в докладі міжнародної організації праці зазначається, що для досягнення до 2030 р. мінімального рівня соціального захисту населення, що забезпечує базовий набір заходів, необхідно спрямовувати більш ніж 500 млрд. дол. США щорічно.

Згідно з даними, що наводяться в доповіді, більшість країн з низьким рівнем доходів та рівнем доходів нижче середнього неспроможні забезпечити мінімальний соціальний захист. Тому на ліквідацію фінансового дефіциту в цій області країнам з низьким рівнем доходів доведеться направляти 5,6% (27 млрд дол. США на рік) свого ВВП. Країнам з рівнем доходів нижче середнього потрібно асигнувати на ці цілі 1,9% ВВП (136 млрд дол. США в рік), а країнам з рівнем доходів вище середнього - 1,4% ВВП (365 млрд в рік) [1].

Серед можливих політичних рішень, покликаних забезпечити необхідні фінансові ресурси, в доповіді називаються збільшення податкових надходжень, розширення охоплення населення соціальним забезпеченням і збільшення внесків на ці цілі, нарощування офіційної допомоги з метою розвитку, перш за все країнам з низьким рівнем доходів, і припинення незаконних фінансових потоків. Зокрема стимулювання розвитку накопичувального страхування, у тому числі на працівників неформального сектора може принести додатковий дохід таким країнам в розмірі 1,2% ВВП.

Слід також зазначити про наявність суттєвих регіональних диспропорцій в забезпеченні соціального захисту та безпеки. Так, як свідчать результати аналітичного звіту World Social Protection Report 2017–19 [3], тільки 45,2% населення світу мають дієвий доступ до хоча б одного виду допомоги в рамках соціального захисту. Більше половини населення позбавлене захисту, не маючи фактичного доступу до жодного виду соціального захисту. При цьому між регіонами спостерігаються істотні відмінності: у більшості країн Європи і Центральної Азії, а також в Канаді та Уругваї більше 90% населення охоплено хоча б одним видом соціального захисту. Навпаки, в більшості країн Африки, по яких є відповідні дані (крім ПАР і Єгипту) охоплення становить менше 30%. У Північній та Південній Америці, доступ хоча б до одного виду

соціального захисту є у 67,6% населення, що говорить про значний прогрес у справі розширення охоплення соціальним захистом в останні роки.

В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні охоплення населення становить 39%, однак, цей показник приховує значні відмінності між країнами: якщо в Австралії, Китаї, Кореї, Новій Зеландії та Японії, досягнутий відносно високий рівень охоплення, то в інших країнах регіону він невеликий. Істотна різниця в охопленні, як правило, відображає глобальну тенденцію, яка полягає в тому, що більш високі рівні охоплення соціальним захистом зазвичай спостерігаються в країнах з більш високим рівнем економічного розвитку, однак, як показує досвід деяких країн, наприклад, Китаю та Уругваю, послідовні зусилля з розширення охоплення можуть бути успішними при будь-якому рівні розвитку. Для досягнення прогресу в розширенні рівня соціального захисту потрібно виділяти на це достатній обсяг ресурсів. Системи соціального захисту можуть сприяти економічному та соціальному розвитку, реалізації права на соціальне забезпечення та досягнення Цілей в галузі сталого розвитку тільки в тому випадку, якщо країни вкладають достатньо коштів в досягнення цих цілей. Недофінансування соціального захисту, особливо в Африці, Азії та Арабських державах, є однією з перешкод на шляху всебічного зростання та сталого розвитку.

В цілому для країн різних регіонів світу питання забезпечення соціальної безпеки перебувають у площині реалізації ряду заходів. Так, для країн Африканського регіону основні завдання передбачають забезпечення доступу до програм соціального захисту для працівників неформального сектора економіки; впровадження системи загального медичного обслуговування; запровадженні як соціальних, так і страхових схем фінансування соціального захисту; вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює сферу соціального захисту населення тощо.

Серед пріоритетів розвитку соціального забезпечення в країнах Північної та Південної Америки необхідно визначити такі, як розширення масштабів офіційного сектора економіки; розширення фактичного охоплення програмами соціального захисту дітей та інших соціально вразливих категорій населення; розширення правового і фактичного охоплення програмами захисту безробітних; забезпечення гарантованого доступу населення до послуг охорони здоров'я та подолання тенденції до фрагментованості в сфері медичного обслуговування; забезпечення стійкості страхових систем пенсійного забезпечення.

Для країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону в пріоритетах забезпечення соціальної безпеки та захисту такі заходи, як поширення соціального захисту на працівників неформальної економіки; встановлення рівнів мінімального соціального захисту для вразливих категорій населення; підвищення загального рівня державних витрат на соціальний захист; зміцнення систем оподаткування та пошук нових джерел поповнення бюджету з метою збільшення державних витрат на соціальний захист населення тощо.

Регіон Європи та Центральної Азії характеризується найбільшим рівнем соціального захисту населення, що робить країни регіону більш безпечовими з позиції соціальної складової. Серед перспектив розвитку системи забезпечення соціальної безпеки та захисту можна зазначити такі, як країни з високим рівнем доходів і країни з рівнем доходів вище середнього, які вже досягли високого рівня охоплення та адекватності соціального захисту, повинні зберегти досягнутий прогрес і гарантувати, що поточні та перспективні реформи не поставлять під загрозу його рівень; при цьому слід забезпечити стійкі механізми фінансування систем за рахунок ефективного поєднання адекватного розміру допомоги та фінансової стійкості. Країнам, де охоплення і розмір допомоги поки що невеликі, слід зосередитися на поширенні охоплення на категорії населення, що знаходяться поза сферою дії систем, для досягнення загального охоплення, не забуваючи про те, що розмір допомоги повинен бути достатнім для задоволення потреб населення. У ряді країн це вимагатиме активізації зусиль по боротьбі з неформальними формами зайнятості та переходу до формальній економіці, а також забезпечення стійких механізмів фінансування за рахунок поєднання систем соціального страхування і державних систем соціального забезпечення;

Крім умов соціального розвитку в системі забезпечення соціальної безпеки варто враховувати й зміни демографічних індикаторів, глобальні закономірності динаміки яких створюють загрози безпеці та висувають перед системами соціального захисту нові завдання.

Зокрема, ці тенденції характеризуються наступним: зростання населення продовжиться, незважаючи на зниження рівня народжуваності. При цьому населення світу, в тому числі похилого віку, буде зосереджено в країнах, що розвиваються: до 2050 р. там буде проживати три чверті населення похилого віку. Тривалість життя, в тому числі сільського населення, значно зростає; відбудеться фемінізація старості, оскільки жінки живуть довше за чоловіків, і тривалість їх життя зростає більш швидкими темпами [2].

У країнах, що розвиваються, молодь працездатного віку становить значну групу населення; тривале зростання її чисельності створює вікно можливостей для розвитку і фінансування соціального захисту; в країнах з високим рівнем доходів розвивається протилежний процес. У світі найшвидше зростає група населення у віці старше 80 років, яка за чотири найближчі десятиліття збільшиться вчетверо. Тим часом чисельність дітей і молоді як і раніше значно більше, що вимагає необхідних інвестицій.

Загальний коефіцієнт демографічного навантаження в світі буде залишатися відносно стабільним протягом наступних чотирьох десятиліть: в той час як частка літніх людей буде зростати, особливо в Азії, частка дітей буде знижуватися.

Однак, за цими середніми показниками приховуються значні регіональні відмінності. Так, в Африці очікується зниження коефіцієнта демографічного навантаження, так як збільшення чисельності людей похилого віку буде компенсовано скороченням частки дітей і зростанням частки осіб працездатного віку. Коефіцієнт демографічного навантаження також скоротиться в арабських країнах, оскільки чисельність дітей скоротиться, а населення працездатного віку - дещо зросте, що компенсує очікуване збільшення частки людей похилого віку.

В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, характерною рисою якого є демографічна неоднорідність, цей коефіцієнт залишиться незмінним, так як збільшення чисельності населення похилого віку буде компенсуватися скороченням частки дітей, а частка осіб працездатного віку, як очікується, дещо скоротиться.

У Північній і Південній Америці коефіцієнт демографічного навантаження теж залишатиметься більш-менш стабільним, оскільки чисельність літніх людей буде збільшуватися більш швидкими темпами, ніж скорочення частки дітей, в той час як чисельність населення в працездатному віці дещо скоротиться.

Зовсім інша ситуація складається в Європі і Центральній Азії, де очікується зростання коефіцієнта демографічного навантаження, оскільки, незважаючи на деяке скорочення частки дітей, збільшення чисельності осіб похилого віку буде супроводжуватися скороченням працездатного населення. Настільки значні регіональні відмінності говорять про те, що слід уникати узагальнень і, зокрема, не посилатися на «кризу старіння» як виправдання прискорення пенсійної реформи.

Розуміння демографічних тенденцій має вирішальне значення для відповідної розробки безпекових стратегій та реалізації цілей сталого розвитку ООН до 2030 р. Зусилля по скороченню масштабів бідності повинні бути спрямовані, в тому числі, на боротьбу з дитячою бідністю і злиднями в літньому віці. Країни світу повинні розробляти заходи, що відповідають їх демографічним умовам, уникаючи реформ, спрямованих на скорочення соціального забезпечення.

Література

1. International Labor Organization. URL: https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_730843/lang--ru/index.htm.
2. World Population Prospects 2019: Highlights. UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division. URL: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf.
3. World Social Protection Report 2017–19. Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals. Geneva: ILO, 2017. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_604882.pdf.

УДК 330.341.1

Ніколенко Т.І.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

INVESTMENT SECURITY AS A COMPONENT OF THE STATE'S ECONOMIC SECURITY

The modern development of national economies is primarily under the influence of globalization of the world economy, which leads to increased interdependence between the world economy and the emergence of threats to the national interests of countries. The most important component of security is economic security, including investment security, which is inextricably linked with the economic efficiency of economic facilities, economic independence, stability and security of society. In this regard, increasing investment attractiveness and intensification of investment activity becomes one of the priority resources of the state, the efficiency of which largely determines the progressiveness and dynamics of changes in economic indicators of the national economy. All the above indicates the relevance of the chosen research topic.

Investment security of the state is an important prerequisite for solving crucial social problems in the long run in the context of intensive economic development of the state and its regions in the context of globalization, international integration and sustainable development.

Investments, their size and scope determine the dynamics and quality of transformations in the country's economy in the period of permanent global and local transformations, provided an acceptable level of security. Investment security as a component of economic security is an integral concept, and achieving optimal indicators can ensure the appropriate level of both economic and national security in general.

Foreign direct investment in Ukraine's economy is characterized by insufficient volumes and imperfect structure, which are concentrated mainly in highly profitable and fast-paying segments of the domestic economy. In the global flow of foreign direct investment, the Ukrainian economy accounts for less than 1%. The small flow of FDI can be explained by the fact that among European post-socialist countries, Ukraine is perceived as the country

with the highest risk. As of 31.12. In 2018, the volume of foreign direct investment in Ukraine amounted to 43,757 US million dollars. (Fig. 1)

Based on the presented data, it can be concluded that the global economic crisis of 2007-2009 and the war against Ukraine, which began in 2014, had a significant negative impact on the volume of foreign direct investment in Ukraine. In 2009, there was a significant reduction in borrowings by 1043 million dollars. Since 2010, the situation has been gradually improving due to an increase in foreign direct investment. [4]

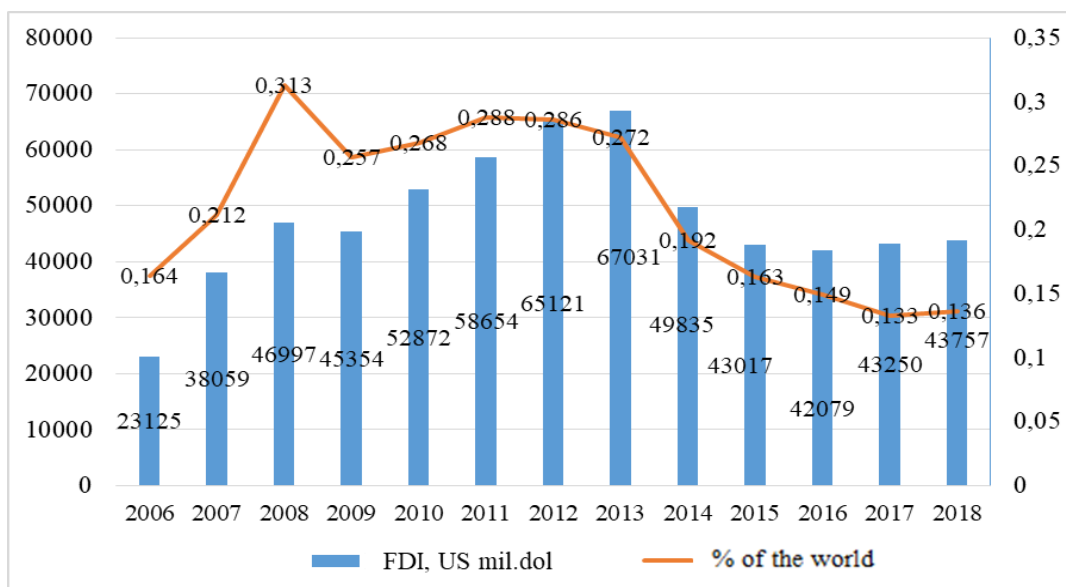

Fig. 1. Dynamics of foreign direct investment in the economy of Ukraine for 2006-2018.

During 2013-2014, an unfavorable situation was observed due to a sharp decline in the volume of attracted investments. In 2018, there is a positive trend in increasing foreign direct investment by \$ 507 million. Over the last 13 years, the largest increase in foreign direct investment came in 2010. Despite the rapid fluctuations in the volume of borrowings, in 2013 the amount of investment came closest to the last maximum value. At the same time, over the past 6 years, the country has not achieved such a significant increase in foreign investment. This downward trend in foreign investment is the result of a number of unresolved reasons for investor distrust, including high levels of corruption in the country, distrust of the judiciary, instability of the national currency, market monopolization and, of course, Ukraine's military conflict with Russia. [7]

Interesting for the analysis is the study of the geographical structure of foreign investment in 2010 and 2018. According to the State Statistics Service of Ukraine in 2018, foreign direct investors in Ukraine's economy were from more than 76 countries. [6]

The main investor countries are Cyprus – 28%, the Netherlands – 22%, Great Britain – 6%, Germany and Switzerland – 5% each, the Virgin Islands = 4%, the Russian Federation and Austria – 3% each and others.

It should be noted that Cyprus and the British Virgin Islands are offshore zones, ie rates on key taxes there are very low. Most of these investments in Ukraine are Ukrainian capital, the owners of which use companies in Cyprus and other offshore areas to obtain special legal status, as well as to optimize taxation.

In order to carry out optimal economic reform, it is necessary to identify and mark the conditions in which transformations should take place, for quantitative and qualitative assessment of the level of investment security in economic security there is a system of indicators that reflects the degree of deviation of the current state security.

To sum up, a generalizing or complex indicator of investment security is the indicator "Gross fixed capital formation,% of GDP". Theories of economic growth and world practical experience show that the main driver of stable economic growth of the country is investment in fixed capital (gross fixed capital formation), the annual level of which should be 19-25% of GDP.

If the most important criterion for sustainable development of the national economy is the volume of investment, the dynamics of investment is an indicator of effective aggregate demand, a factor influencing the volume of national production, employment and consumption. [2].

In 2013, domestic experts determined the range of the level of gross fixed capital formation as a percentage of GDP. For Ukraine, this index should be in the range of 18-30%, where 18% of GDP is the critical level, and 30% is the optimal level.

Calculations of the investment security indicator of Ukraine in 2006-2018 are given in Table 1.

Analyzing the value of gross fixed capital formation as a percentage of GDP for 2006-2018 and comparing them with the values of the safety indicator of both methods, we can say that during 2006-2008 the figure was at the optimal level, but in 2009 exceeded the critical limit, such The sharp decline in the indicator is due to the global

financial crisis, which has had a significant impact on many economic indicators of Ukraine, including gross investment and GDP. [5]

Table 1

The share of gross capital formation in GDP in 2000-2006

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
GCF	1338 74	1983 48	2501 58	1676 44	1959 27	2417 85	2831 16	2636 61	2243 27	2694 22	3686 91	4703 27	6108 75
GCF/GDP	5650 18	7511 06	9908 19	9470 42	1079 346	1299 991	1404 669	1465 198	1586 915	1988 544	2385 367	2983 882	3558 706
GCF/GDP, %	23,7	26,4	25,2	17,7	18,2	18,6	20,2	18,0	14,1	13,5	15,5	15,8	17,2

Another macroeconomic indicator of investment security is the ratio of investment growth to GDP growth. In the modern economy, this indicator characterizes the excess of investment growth over GDP growth and should have a positive value with positive economic dynamics.

Thus, research has shown that at this stage in Ukraine there is a slow and gradual increase in foreign direct investment, but in absolute terms, foreign investment is insufficient and does not meet the needs of the Ukrainian economy. The export of capital is still several times higher than its import.

Restoration of investment potential and expanded reproduction of production assets should be a priority, the implementation of which requires the development of modern investment policy, which is a key component of the strategy of economic security of the country. [3]

It should also be noted that in the absence of properly organized national monitoring and effective state control, foreign investment can be a real threat to the national economy, including:

- deepening of internal imbalances in commodity and financial markets,
- conservation of inefficient structure of national production,
- monopolization of certain strategically important or socially significant areas of management and markets with corresponding deformations of the competitive environment,
- irrational operation of the national raw material and resource base and production facilities,
- large-scale repatriation of profits, etc. [1].

Thus, one of the most important aspects of improving the country's economic security is to intensify investment activities and stimulate the process of returning Ukrainian capital to Ukraine's economy by improving the country's investment climate. This will reduce the dependence of domestic enterprises on foreign capital in the form of direct investment, as its participation today is not very active, and the role in the economy is insignificant. Therefore, it is necessary to increase the share of domestic investors in the authorized capital of existing joint ventures, as well as to improve the system of valuation of non-current assets, the value of which forms the authorized capital of enterprises with foreign investment.

References

1. Базецкая, А.И. Обеспечение экономической безопасности региона путем активизации инвестиционной деятельности в инновационной сфере. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 15. Ч. 4. С.88-92
2. Лимонова, Е.М., Архіпова, К.С. Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. 1 (16). С. 93-101 http://ir.duan.edu.ua/bitstream/123456789/601/1/ever_2014_1_12.pdf
3. Маслій, О.А. Методичні засади ідентифікації загроз економічній безпеці держави. *Економічна безпека держави та суб'єктів господарювання*. 2017. 6 (67). С.28-34
4. *Офіційний сайт державної служби статистики*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. *Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України*, 2013. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
6. Швець, Ю.О., Бурдило, О.В. Оцінка інвестиційного клімату в Україні: стан, проблеми та шляхи його поліпшення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. 12(2). С. 165-168. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12\(2\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12(2)_37)
7. Nikolenko, T., Ivanova, I. Peculiarities of development of transnational corporations investment activities in the world economy. *Вісник Маріупольського державного університету серія: Економіка*. 2019. Вип. 18. С. 5-14 <http://visnyk-ekonomics.mdu.in.ua/ARHIV-uk/18/3.pdf>

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ ЛОГІСТИКИ ЯК НАПРЯМОК ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Основна проблематика досліджуваної теми полягає в нестачі наукових досліджень впливу рівня логістичного забезпечення на розвиток електронної комерції підприємств. Гальмуючим фактором розвитку електронної комерції вітчизняних підприємств є недостатнє використання методик розвитку логістичного забезпечення зарубіжних країн. Управлінські підходи до логістичних процесів електронної комерції на українських підприємствах часто далекі від загальносвітових практик і вимагають модернізації. Пошук кращих рішень, використовуваних зарубіжними фахівцями логістики, та їх впровадження в український сегмент електронної комерції дадуть змогу вивести підприємства на новий рівень ефективності.

Обсяг обороту роздрібною торгівлі в Україні за січень 2020 року складає 90833,2 млн. грн. [1] в порівнянні з січнем 2018 року ця сума становить 68828,4 млн. грн. [2] Обсяг роздрібного товарообороту за 2020 рік вище на 24%. В той же час частка продажів у магазинах падає у зв'язку з розвитком електронної комерції.

Основними причинами зростання обсягів торгівлі є збільшення платоспроможності середнього класу, більш вигідне співвідношення ціни та якості, швидкість та зручність придбання покупок через інтернет, підвищений вплив медіа маркетингу на споживачів, вигідна та швидка доставка.

Найвпливовіші учасники ринку електронної комерції: «Розетка» український інтернет-магазин та маркетплейс, що признаний лідером на українському ринку електронної комерції; спеціалізується на продажі електроніки, побутової техніки, одязі, взутті.

Тісно пов'язана з ринком електронної комерції компанія «Нова Пошта». Працює в напрямку B2B «Business to business» та охоплює більшу частку ринку. [3] Цим компаніям споживачі надають найбільшу перевагу, що безперечно свідчить про високу ефективність і успішність діяльності. Початківцям в сфері e-commerce можна брати приклад та запозичувати деякі ключові моменти здійснення операцій, які в більшій мірі впливають на ефективність роботи онлайн-магазину.

Щодо оцінки ефективності логістичної системи - це співвідношення між цільовим показником результату функціонування системи та фактичної її реалізації; це показник, який характеризує якість функціонування системи на заданому рівні загальних витрат. Під ефективністю мається на увазі міра повноти та якості розв'язання проблеми, реалізація системи її призначення. Так, розрізняють підходи до оцінки ефективності логістичних ланцюгів:

- показники ефективності функціонування та управління логістичною діяльністю (логістичні витрати, тривалість логістичного циклу, оборотність об'єктів, ступінь ризику, пов'язаний з потоками руху, ефективність системи, рівень використання фінансових ресурсів);

- показники, що характеризують ефективність окремих логістичних ланок роботи ланцюга поставок (склад, управління запасами тощо);

- оцінка ефективності управління логістикою з точки зору споживача (швидкість замовлення, надійність продавця, можливість зміни параметрів придбаної продукції, можливість задовольнити попит, можливість повернення). [4, с 3]

Підвищити ефективність діяльності ще можна впроваджуючи технологічні тренди.

1) Діджиталізація та автоматизація для постачальників електронної комерції логістики. Сьогодні можемо спостерігати такі цифрові тенденції електронної комерції та логістики:

- зменшення використання готівки та гаманців, підтримка більш зручних цифрових методів оплати, таких як мобільні пристрої;

- прогнозування поведінки на ринку за допомогою спеціального програмного забезпечення;

- використання бази даних клієнтів та спеціального програмного забезпечення для розуміння того, чого вони хочуть від вас;

- мобільна інтеграція, використовуючи потужність пристроїв малого екрану;

- автоматизація процесу доставки в кожній точці, де це можливо.

Керівники також повинні надавати нові знання своїм командам. Якщо будь-яка технологія буде впроваджена в компанії, її працівники повинні розуміти, що це таке, і як його можна використовувати, щоб добре виконувати свою роботу.

2) Літаючі дрони та інші незвичайні логістичні рішення електронної комерції.

Раніше Amazon оголосила, що збирається використовувати безпілотники для доставки товарів. Існує також багато прогнозів щодо ролі транспорту, що керується безпілотно, у доставці. Якщо Uber збирається використовувати такі транспортні засоби для надання послуг таксі, було б доречно використовувати їх і для доставки. Звичайно, галузь автоматизованої логістики, що базується на використанні дронів та безпілотних автомобілів, ще не впроваджена, але деякі великі компанії продовжують говорити про це.

3) Персоналізація та співпраця з клієнтами

Технології персоналізації зараз дуже поширені в електронній комерції, оскільки кожен клієнт любить відчувати себе особливим та отримувати цікаві пропозиції. Компанії також повинні покращити свою комунікацію з клієнтами. Існує принаймні кілька способів зробити це:

- використання чатів на веб-сайтах та в додатках, які допомагають клієнтам отримати необхідну інформацію та вирішити свої проблеми, перш ніж люди з команди підтримки;
- особистий підхід до кожного клієнта, персоналізована стрічка новин та пропозиції;
- повна цілодобова підтримка, яка допомагає клієнтам швидко вирішити свою проблему та отримати необхідну інформацію. Навіть якщо у вас найкраща послуга або найпопулярніший електронний магазин, без гарної підтримки клієнтів ваш клієнт почне шукати інші компанії;

Як і логістика та транспорт загалом, ланцюжок поставок електронної комерції повинен бути освоєний та оптимізований від початку до кінця. Часто впровадження аутсорсингу може бути ефективним рішенням. Деякі пункти все ж слід враховувати, щоб бути максимально ефективними.

Електронний продавець має запропонувати своїм клієнтам справедливую ціну доставки, що не надто дорого коштує. Ціна доставки іноді занадто висока і це може призвести до відмови від кошика. Тому необхідно запропонувати кілька пропозицій із цінами, які задовольняють покупця. Швидкість виконання замовлення має бути максимально адаптованою до потреб споживача; управління поверненнями, повинно бути ідеально контрольоване логістичним постачальником.

Таким чином, все вищезазначене дозволяє зробити висновок, що розвиток електронного ринку логістики стає все більш актуальним з точки зору підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах діджиталізації.

Література

1. За даними Державної служби статистики України [електронний ресурс] Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/trade/retail/2020/>.
2. За даними Державної служби статистики України [електронний ресурс] Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/trade/retail/2018/>.
3. Режим доступу: https://novaposhta.ua/international_delivery/biznes_klientam_md.
4. Режим доступу: http://195.69.76.76/bitstream/handle/123456789/16268/170-174_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

УДК 378.091

Зайковський О.С.

аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

РОЗВИТОК ОНЛАЙН ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У світовому господарстві відбуваються зміни, які впливають на поширення цифрової економіки [1, с.7-9]. Ці зміни пов'язані із переходом від аналогового до цифрового зв'язку, значна частина трансакцій сьогодні відбувається в інтернеті (передача інформації, робота ЗМІ тощо), доступ до якого у світі в цілому зріс за останні десять років на 65% [2]. Інтелектуальна складова потенціалу національних економік уособлює нове неречове багатство, у створенні якого особливого значення набувають інформація, інновації та знання [3,с.51].

Сучасний рівень розвитку мобільних технологій зв'язку дозволяють підключення до цифрових мереж у будь-який момент часу, шляхом використання смартфонів, планшетів, ноутбуків тощо. При цьому, людина обирає бажаний для себе потік інформації, який поступає на особисті пристрої. Одночасно, сучасна людина отримала можливість споживаючи цифрові послуги, створювати власні (ведення власних блогів, викладення відеороликів в YouTube, надання інформації до Wikipedia тощо). Фактично, можна визначити, що відкритість в інтернеті вже практично стала нормою, а сам інтернет став глобальною мережею інформації та ідей. Подібні трансформації, що відбуваються у світі, вимагають змін у навчанні. Одночасно, варто підкреслити, що інтенсивне використання інтернету автоматично не покращує результати та якість навчання, більш того, освіта вже відстала від кривої оцифрування [4].

У світі поширюються різноманітні онлайн форми (online programme management) співпраці із університетами, які надають відповідний освітній контент, а компанія-менеджер забезпечує просування освітніх послуг на онлайн ринку, створюючи нові мобільні та гнучкі пропозиції для студентів. Запуск

онлайнної програми є витратним (за різними оцінками 5-10 млн.дол. від етапу проектування та розробки до того моменту, коли програма зможе приносити прибуток). Співпрацюючи із університетами управлінські онлайн платформи пропонують покриття цих витрат і отримують частину доходів від навчання. Американські університети стрімко розвивають свої онлайн-програми. За даними дослідницької компанії Eduventures[5] близько 12% університетів США - або 350 установ – сьогодні активно розвивають сегмент онлайн освіти. До 2020 року їх кількість зросте до 500, а сам ринок онлайн освіти становитиме 2,5 млрд.дол. Лідерами на цьому ринку онлайн освіти є 2U, Coursera, ExecOnline, Orbis Education та інші - потужні системи діджитал освіти, що реалізують онлайн-програми спільно із багатьма провідними університетами світу.

За результатами дослідження розвитку онлайн освіти в університетах США, яке проведене дослідницькою групою Babson Survey Research, виявлено, щорічне зростання кількості студентів, що опановують онлайн освіту, становить 3,9% [6]. Загальна кількість таких студентів становить понад 6 млн.осіб, з яких 3,1 млн.осіб вивчають окремі дистанційні курси, а 2,9 млн.осіб безпосередньо отримують дистанційну освіту. Переважна кількість студентів (майже 5 млн.осіб) опановують програми бакалаврату. У розвитку дистанційної освіти домінуючу роль відіграють програми, що контролюються державними установами. Однак більший рівень щорічного зростання демонструє приватний сектор, які у майбутньому можуть стати ключовими гравцями у наданні дистанційної освіти.

Освіта як драйвер економічного розвитку не тільки формує нові умови розвитку країн, а, фактично, впливає на забезпечення рівності можливостей, покращення якості життя, економічному зростанню у довгостроковій перспективі [7,с.26-27]. Технології електронного навчання змінюють реальність, створюючи [8]: доповнену реальність (додає до пізнання світу), віртуальну реальність (замінює реальний світ), і змішану реальність (додає віртуальні елементи до реального світу). Використовуючи сучасні відкриті онлайн системи викладачі активно розвивають відкриту педагогіку, залучаючи студентів до навчального процесу, отримуючи інформацію від них. За допомогою відкритої педагогіки викладачі можуть використовувати відкриті технології, щоб допомогти спростити навчальний процес. Й нарешті, цифрові технології змінюють механізми фінансування вищої освіти (блокчейн). Від так, розвиток онлайн освіти визначатиме майбутні перспективи вищої школи, що вплине на подальшу трансформацію сучасних університетів, корегування стратегій їхнього розвитку, зміну національних освітніх політик тощо.

Література

1. Online & Blended Learning: Selections From The Field/ Jill Buban, Thomas B. Cavanaugh, Charles D. Dziuban, Charles R. Graham, Susan Ko, Patsy D. Moskal, Michelle Pacanksy-Brock, Anthony G. Picciano, Steve Rossen, Jared Stein, Robert Ubell Routledge. Taylor and Francis Group. 133p.
2. Global Trends in Higher Education and geographic perspectives for the T.I.M.E. Top International Managers in Engineering Association. General Assembly. URL:http://www.time-association.org/wp-content/uploads/2017/12/TIME_Geographic_DEVELOPMENT.pdf. (accessed: 20.12.2019).
3. Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Булатова О.В. Регуляторна конкуренція в цифровій економіці: нові форми протекціонізму / В.Г. Панченко, Н.В. Резнікова, О.В. Булатова // Міжнародна економічна політика. 2020. №1-2 (32-33). с.50-80.
4. Trend Shaping Education 2019. OECD publishing. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/education/trends-shaping-education-2019_trends_edu-2019-en#page1.
5. Market News Bulletin: 24th October – 6 Th November 2015/ Compiled by Jamie Aston. *Market Intelligence for University Worldwide*. 63p.
6. Digital Learning Compass. Distance Education Enrollment / I. Elaine Allen, Jeff Seaman, Babson Survey Research Group, 2017. 36p.
7. Bulatova O., Hrybivenko O. Effect Of The Education And Healthcare Systems On The Social Security Level In The Context Of Global Goals Of Sustainable Development *Journal of European Economy*2020/3/9. 19, p.26-46.
8. Education at a Glance: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris.2018.462p. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2018-en>.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**

УДК 658.12

Горбашевська М.О.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Туризм слід розглядати як складне, багатогранне явище, що включає в себе різноманітні суспільні відносини, що виникають між великою кількістю суб'єктів. У зв'язку з цим поняття «туризм» не має однозначного визначення. Слід зазначити, що туризм є об'єктом вивчення безлічі наук економіки, соціології, юриспруденції. Це призводить до виникнення різних але змістом визначень туризму, що обумовлено не тільки особливостями авторського підходу до поняття туризму, а й різними цілями наукового вивчення даного об'єкта. Трактатування поняття туризм представлено на табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття туризм

Автор	Визначення
В.Н. Шарафутдинов	<ul style="list-style-type: none"> • діяльність безпосередньо туристичних компаній • процес споживання послуг і товарів у вільний від виробничих турбот час за межами постійного місця проживання • відносини в суспільстві з приводу використання вільного часу людей, у взаємозв'язку з умовами відтворення всього спектру необхідних для цього послуг і товарів
А.Ю. Александрова	<ul style="list-style-type: none"> • сукупність відносин і явищ, які виникають під час переміщення та перебування людей в місцях, відмінних від їх постійного місця проживання та роботи • інструмент для вирішення конкретних завдань (економічних, соціальних, правових і ін.)
Статистична комісія ООН	діяльність осіб, які подорожують і здійснюють перебування в місцях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища, протягом періоду, що не перевищує 1 року підряд, з метою відпочинку та ін. цілями.
Гаазька Міжпарламентська декларація по світовому туризму	явище, яке включає всі вільні переміщення людей, а також сферу послуг, створену для задоволення потреб, що виникають в результаті цих переміщень.

*Сформовано автором за даними [1, с. 90; 2, с.58]

Виходячи з наведених визначень туризму, туризм можна охарактеризувати як: тимчасовий виїзд людей на термін від 24 годин до 6 місяців з постійного місця проживання в країну тимчасового перебування для здійснення рекреаційних, оздоровчих, освітніх та інших цілей, що не суперечать чинному законодавству.

У відповідності із Законами України «Про підприємство» та «Про туризм» під туристичним підприємством розуміють самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи, здійснює комерційну та науково-дослідну діяльність з метою отримання прибутку [2, с.29]. Терміни «туристична агенція» і «туристичний оператор» визначають вид підприємницької діяльності туристичної фірми.

Вони комбінують пакети послуг виробників в комплексний стандартний туристичний продукт, який реалізується за єдиною ціною. Туроператор є оптовим підприємством, продукти якого реалізуються через мережу роздрібних турагенств. За результатами дослідження можна скласти класифікацію туроператорів (рис. 1.1).

Виходячи з рис. 1, можна зазначити що:

- ініціативні туроператори - це туристичні оператори, що займаються відправкою туристів за кордон та інші місця за домовленістю з приймаючими (рецептивними) операторами або з туристичними організаціями. Також вони комплектують туристичний продукт, який повинен містити не менше трьох послуг: транспортування, розміщення туристів та інша послуга, яка не пов'язана з вищеназваними (це є відмінністю туристичних операторів від туристичних агенцій) [3, с. 298].

- рецептивні туроператори - це туристичні оператори на прийомі - вони використовують прямі договори з постачальниками туристичних послуг, комплектуючи туристичні пакети [3, с. 167].

- спеціалізовані оператори - спеціалізуються на певному продукті або сегменті ринку (на певній країні, на певному виді туризму і т. д.) [3, с. 29].
- оператори масового ринку - продають велику кількість турпакетів, в яких часто використовуються чартерні авіарейси в певні місця призначення (головним чином в місця призначення масового туризму) [3, с. 67].
- місцеві (внутрішні) оператори - орієнтують тур-пакети в межах країни походження [5, с. 210].
- виїзні оператори - орієнтують турпакети на зарубіжні країни.
- оператори на прийомі, що базуються в місці призначення (країні призначення) і обслуговують прибувають іноземних туристів на користь інших операторів і агентів [4, с. 20].

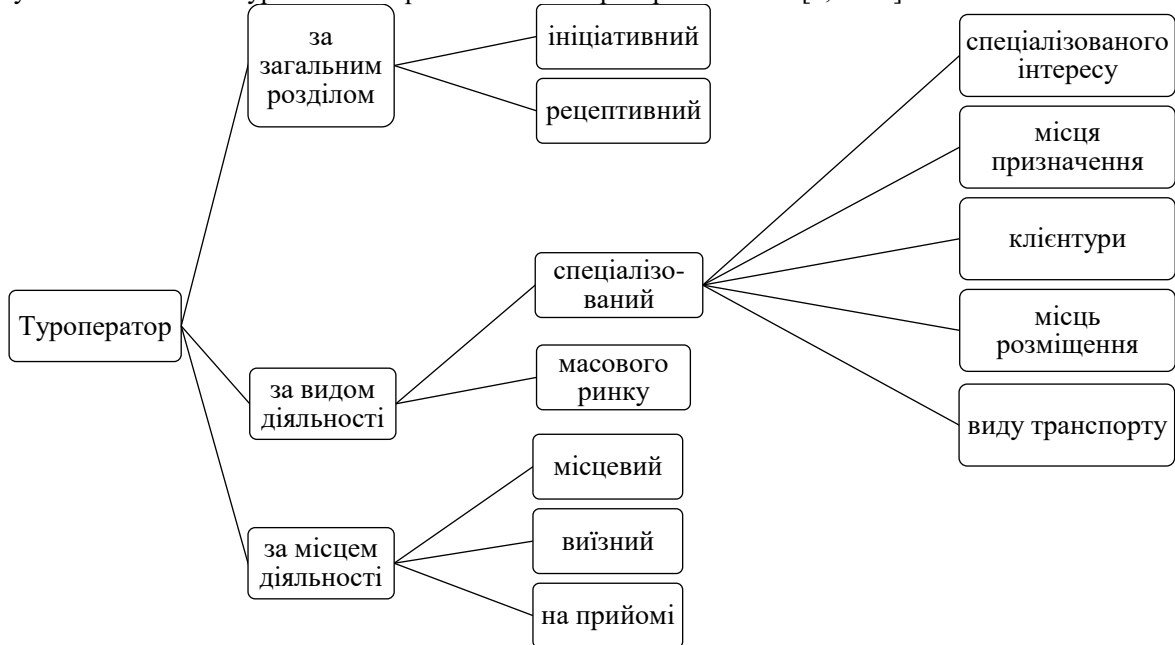

Рис. 1. Класифікація туроператорів [3, с. 89]

Виходячи зі специфіки діяльності туристичних організацій на туристичному ринку, можна виділити їх функції, які представлені у рис. 2.

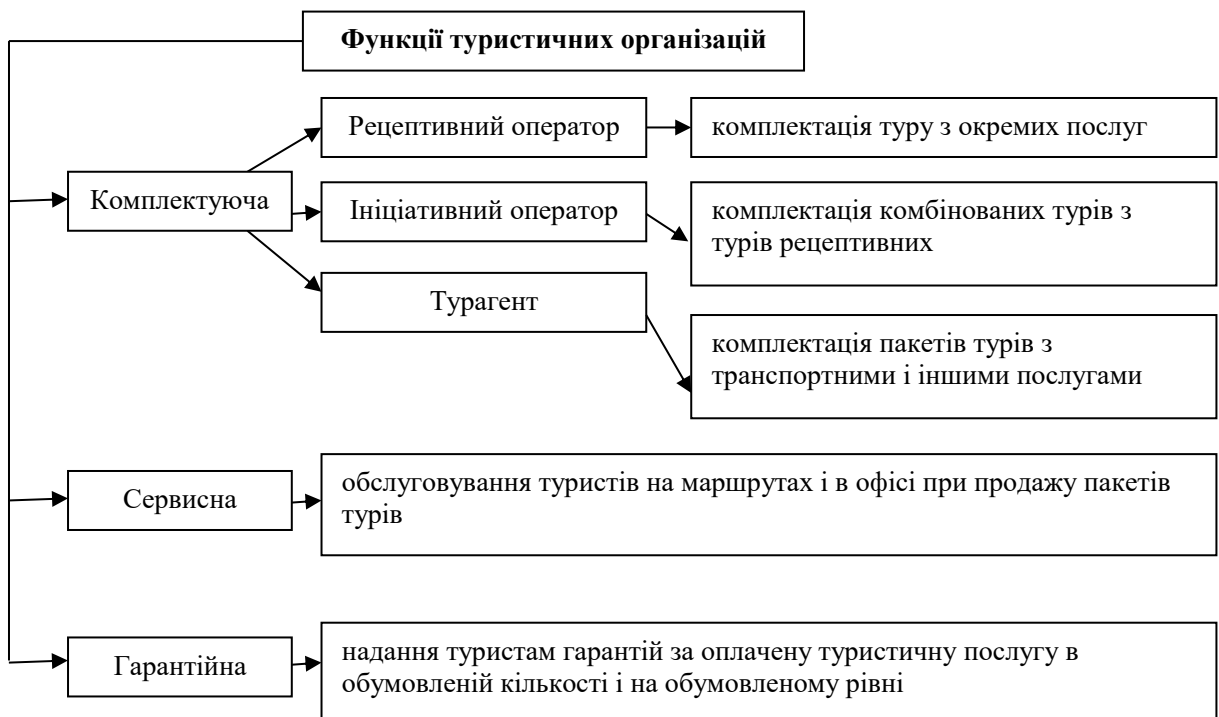

Рис. 2. Функції туристичних організацій

Таким чином, туристичні оператори та агенції є важелями, що приводять в дію інші фактори виробництва в туризмі. Беззбитковість господарської діяльності, відшкодування витрат власними доходами та забезпечення прибутковості, рентабельності господарювання – основні вимоги функціонування туристичних фірм.

Література

1. Алейникова Г.М. Организация и управление туристическим бизнесом / Г.М. – Донецк: Труд, 2002. – 1184 с.
2. Александрова А.Ю. Міжнародний туризм / А.Ю. Александрова – К.: КНОРУС, 2001. – 180 с.
3. Балабанов В.С. Економіка туризму / В.С. Балабанов – К.: Знання, 2008. – 426 с.
4. Жукова Н. Елементи комплексу маркетингу в туристичному бізнесі / Н. Жукова. – Донецьк :ДонДУЕТ. – 2000. – 490 с.
5. Забалдіна Ю.Б. Маркетинг туристичного підприємства / Ю.Б. Забалдіна – К.: Знання, 2002. – 196 с.

УДК338.487:659.1

Кислова Л.А.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ: МАРКЕТИНГОВИЙ АСПЕКТ

В сучасному світі на розвиток туризму впливає велике різноманіття факторів. Наявність сприятливих чинників приводить до лідерства окремих регіонів і країн, і, навпаки, небажані чинники знижують туристичний потік. Причини, які впливають на структуру та динаміку туризму обумовлюють його специфіку на рівні окремих країн і регіонів, де організацією туризму займаються спеціальні організації (туристичні фірми, бюро, агентства та ін.), які в загальному сенсі називаються суб'єктами туристичної діяльності. Згідно із законом України "Про туризм", суб'єкти туристичної діяльності - це підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, фізичні особи, що зареєстровані у встановленому чинним законодавством України порядку і мають ліцензію на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг [3].

Вихідним моментом формування послуг на туристичному ринку є задоволення туристичних потреб. Своєчасне та вірогідне визначення туристичних мотивів є гарантією задоволення туристичного попиту, що відбувається через систему пропозицій на ринку туристичних послуг.

Ринок туристичних послуг - це сфера задоволення потреб населення в послугах туристичними підприємствами, пов'язаними із відпочинком та змістовним проведенням дозвілля в подорожі. Туристичний ринок можна розглядати як: сукупність покупців і продавців туристичного продукту; інструмент узгодження інтересів покупців і продавців туристичного продукту; сферу реалізації туристичного продукту; сферу прояву економічних відносин між покупцями і продавцями туристичного продукту.

Туристичний ринок - економічна система взаємодії чотирьох основних елементів: туристичного попиту; пропозиції туристичного продукту; ціни та конкуренції.

Попит на туристичний продукт являє собою форму прояву потреби населення в туристичному продукті, забезпечену грошовими коштами. Такий попит називається платоспроможним.

Пропозиція на туристичному ринку - це вся маса призначених для продажу турів, послуг туризму і товарів туристично - сувенірною призначення. У поняття «пропозиції на ринку туристичних послуг» входять як матеріальна база туризму, так і туристичні послуги, товари, якісні і повне надання яких можливе тільки при достатньому розвитку інфраструктури відпочинку.

Туристичною послугою може вважатися тільки комплекс послуг з задоволення різноманітних потреб туриста: у відпочинку, харчуванні, переміщенні та інших, які сприяють забезпеченню мети подорожі. Туристичні послуги за значенням в процесі подорожування поділяються на основні, без яких неможливе подорожування (послуги розміщення, харчування, транспортного та екскурсійного забезпечення тощо), додаткові, що сприяють комфортності подорожування (побутові, торгівельні, комунікативні, інформаційні, банківсько-фінансові, медичні, спортивно-оздоровчі, культурні тощо) та супутні, які підвищують ефективність та сприяють повній реалізації мети подорожі (виробництво та реалізація сувенірів і туристичного спорядження, облаштування пляжів, оглядових майданчиків, реставрація пам'яток тощо). Кожна з основних послуг може виступати туристичним продуктом, що вирізняється стабільністю пропозиції, але тільки їх поєднання є туристичною послугою[1].

Ціна туристичного продукту - міра і регулятор рівноваги між попитом і пропозицією на туристичному ринку. Це основний критерій вибору турпродукту більшості споживачів і тому в першу чергу вона впливає на обсяг продажів.

Конкуренція в туризмі - це боротьба між туристськими організаціями за найбільш вигідні умови виробництва і збуту туристичного продукту з метою досягнення кращих результатів своєї підприємницької діяльності.

Ринок туристичних послуг характеризується наступними ознаками:

- Туристська послуга є предметом купівлі-продажу та характеризується невідчутністю. Важливе значення має надійність продукту, гарантії обіцяного рівня і якості, також вичерпна інформація про споживчі властивості туру. Від цього залежить довіра до фірми з боку клієнта і її стійкість на ринку.

- При реалізації туристського продукту є розрив в часі між придбанням продукту і його споживанням, тому важливі чіткість і надійність каналів просування туристського продукту і відповідальність фірми, що реалізовує продукт.

- На туристському ринку є територіальна роз'єднаність між споживачем і виробником, тому важливим є встановлення оперативних зв'язків з віддаленими партнерами.

- Якість продукту більшою мірою залежить від конкретних виконавців.

- На туристський попит впливають сезонні коливання і нерівномірність туристського потоку. Зменшення цих негативних явищ можливе при застосуванні методу диференціації цін на елементи обслуговування по сезону, а також через зниження ємкості перевезень туристів.

- Окрім покупця і продавця в механізм туристського ринку включається величезна кількість посередницьких ланок.

Маркетинг у туристичному бізнесі є складною багатокомпонентною системою, головне завдання якої - забезпечення туриста різноманітними туристичними продуктами для задоволення потреб і запитів людей. Цей процес включає роботу з пошуку покупців, визначення їх потреб, планування відповідних туристичних продуктів та їх продаж, перевезення туристів до місця споживання, ціноутворення, організації сервісу, рекламування, роботу з туристичним ринком для здійснення ряду обмінів

З точки зору здійснення комунікації і обміну в умовах ринкової економіки маркетинг не є новим видом діяльності, оскільки охоплює завдання, які існували завжди і так чи інакше вирішувалися. Виникненню, а потім і посиленню ролі маркетингу сприяли складність економічного та конкурентного середовища, зміни в попиті на туристські послуги. У туристському попиті визначаються нові тенденції розвитку маркетингу, які проявляються в наступному:

- Зміна споживчих переваг і мотивів туристів.
- Спеціалізація та індивідуалізація попиту.
- Розширення кола потенційних споживачів туристичних послуг.
- Експансія виїзного туризму.
- Зміна вікової структури подорожуючих,
- Екологізація мислення споживача;
- Зміна частоти і тривалості туристських поїздок.
- Інтенсифікація туристичного відпочинку[4].
- Використання інформаційних технологій [5].

Маркетинг розширює свої функції, роблячи особливий акцент на сучасних інформаційних технологіях, без яких розвиток туристичного бізнесу стає неможливим. Інформаційні технології підвищують безпеку та якість туристичних послуг, бо використовують глобальні розподільчі системи, які забезпечують швидке і зручне бронювання квитків на транспорт, резервування місць у готелі, прокат автомобілів, обмін валют, замовлення квитків на спортивні та культурні заходи та інше. Впровадження ІТ-технологій в останні десятиліття створили нові можливості для туристичної привабливості віддалених і периферійних територій.

Туристичні фірми працюють у діловому середовищі, де інновації важливі для їх виживання. Інтернет як один з видів інформаційних технологій забезпечує можливість спілкування і передання інформації між користувачами по всьому світу. Рішення про придбання туристичного продукту (послуги) здійснюється на основі попередньо отриманої інформації [2]. Інформаційні технології стали особливо важливими для процвітання та виживання туристичних підприємств на ринку. Завдяки їм забезпечується широкий доступ співробітників та партнерів до інформації, яка дозволяє домогтися стійкого зв'язку бізнес-процесів та задоволення інтересів клієнтів.

Маркетинг забезпечує не тільки ефективне задоволення потреб ринку, але і успіх підприємства в конкурентній боротьбі. Проте зростання конкуренції, комерціалізації туристської діяльності привели до необхідності найшвидшого впровадження основних елементів маркетингу в практику роботи туристського підприємства. Разом з тим туризм має певні особливості, пов'язані з характером послуг, що надаються, формами продажів і так далі. Для того, щоб реально використовувати маркетинг як надійний інструмент досягнення успіху на ринку, фахівцям туристичних підприємств необхідно оволодіти його методологією і умінням застосовувати його залежно від конкретної ситуації.

Таким чином, сучасні тенденції розвитку маркетингу туристичних підприємств надають можливість розширенню асортименту та відтворенню нових продуктів та послуг у цій індустрії. Нові тенденції

відзначають значний вплив на розвиток доступності та можливості використання новітніх технологій в туристичному бізнесі. Мірою успішної діяльності та ефективної реалізації маркетингових заходів туристичної компанії є високий рівень задоволення клієнтів протягом тривалого часу.

Література

1. Кудла Н.Є. Маркетинг туристичних послуг. К.: Знання, 2011. 351 с.
2. Мальська М.П. Основи маркетингу у туризмі. Підручник. / Мандюк Н.Л. К.: Центр учбової літератури, 2016. 336 с.
3. Про туризм. Закон України № 1276-VI (1276-17) 15.09.1995 № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (Дата звернення: 29.11.2020)
4. Couchsurfing.org [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.couchsurfing.com/about/about-us/> (Дата звернення: 05.12.2020).
5. Sinclair, M. Thea, and M. Stabler. 1997. The Economics of Tourism. London and New York: Routledge.

УДК 332.122:379.84

Мацука В.М.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту

ЕТАПИ ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Сучасним завданням забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону є оцінка його ресурсного потенціалу. Діагностика туристично-рекреаційних ресурсів є важливою передумовою планування туристичної діяльності в регіональному масштабі, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивної діагностики виникають складності із залученням інвестицій та інновацій у розвиток туризму.

Узагальнюючи відомі підходи, можна сказати, що оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону складається з кількох взаємопов'язаних етапів (таблиця 1).

Таблиця 1.

Характеристика основних етапів оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону [1-5]

Етап	Характеристика
1. Формулювання мети оцінки	Перший етап пов'язаний із визначенням мети оцінки. Метою може виступати попереднє дослідження, планування, розробка програм, моделей розвитку туризму, вдосконалення системи туристичного бізнесу в регіоні, визначення інвестиційно привабливих регіонів у туристично-рекреаційній сфері, складання кадастру рекреаційних ресурсів, визначення ступеня придатності районів для туристичного використання тощо.
2. Виділення об'єкту оцінки	На другому етапі відбувається виділення чітких меж об'єкта оцінки. На регіональному рівні об'єктами оцінки виступають геосистеми. Однією з ключових проблем етапу є обґрунтований поділ території на окремі операційні територіальні одиниці – одиниці, виділені виходячи з мети дослідження і специфіки досліджуваної геосистеми. Об'єктом оцінки туристично-рекреаційного потенціалу, здебільше розглядають окремі адміністративно-територіальні одиниці.
3. Виділення суб'єкту оцінки	Третій етап пов'язаний із виділенням суб'єкта оцінки, з позицій якого проводитиметься оцінка об'єкта. У ролі суб'єктів оцінки зазвичай виступають регіони, як економічні системи, організатори туристично-рекреаційної діяльності, види або типи туристично-рекреаційних занять, певні категорії туристів (рекреантів) [5, с.41].
4. Визначення показників	Протягом четвертого етапу відбувається визначення показників, необхідних для оцінки об'єкта (чинників та умов), які є суттєвими для його порівняльної характеристики, виходячи із сформульованої мети оцінки. Фактично перелік обраних показників у більшості випадків встановлюється на основі аналізу розв'язуваної проблеми.
5. Збір інформації	На п'ятому етапі проводиться збір інформації, необхідної для оцінки.
6. Нормування показників	Шостий етап забезпечує приведення показників оцінки до єдиної системи вимірювання. Для цього, зазвичай, використовують оціночні шкали, нормування, ранжування тощо.

7. Узагальнення показників	На цьому етапі визначається спосіб «згорання» оціночних показників у часткові або інтегральні показники з подальшим отриманням по них результатів оцінки.
8. Перевірка результатів	Восьмий етап включає перевірку і, при необхідності, корегування результатів оцінки.
9. Інтерпретація результатів	На останньому, дев'ятому етапі, відбувається інтерпретація отриманих результатів оцінки туристично-рекреаційного потенціалу [5, с.42].

Вирішенню цього завдання сприяє дослідженню потенційних можливостей формування та територіальної організації туристично-рекреаційного господарства регіону. З огляду на об'єктивне існування різноякісних особливостей території регіону дана оцінка можлива за наступними напрямками:

- ресурсно-екологічному;
- соціально-демографічному;
- економічно-інфраструктурному;
- управлінському [3].

Кожен із зазначених напрямків передбачає розгляд окремих блоків і питань з використанням різних методів, способів обрахунку та оцінки, що базуються на аналізі різноманітних джерел та інформації і націлені на отримання певних результатів.

Підсумовуючи етапи та зміст запропонованої оцінки туристично-рекреаційного потенціалу, слід підкреслити, що найважливішим ефектом від її реалізації є те, що завдяки їй з'явиться об'єктивна, актуальна і динамічна база даних про стан туристично-рекреаційних ресурсів і територій, їх кількісні і якісні характеристики, динаміка змін в процесі розвитку.

Таким чином, розробники програм розвитку туризму зможуть отримати актуальні і необхідні дані, що дозволить підвищити ефективність програм, значно знизити витрати на збір інформації про стан туристично-рекреаційних ресурсів, набагато спростить розробку програмних заходів і схем розвитку туристичної діяльності.

Література

1. Дашук Ю.Є. Методичний підхід до оцінки рівня розвитку рекреаційного потенціалу регіону. *Економічний аналіз*. 2013. № 1. Том 14. С. 64-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2013_14%281%29__11 (дата звернення: 02.12.2020).
2. Козубова Н. В. Теоретичні основи та методичне забезпечення діагностики туристичного потенціалу регіонів України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Випуск 120 (частина I). С. 253-263. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/арmv_2014_120%281%29__26 (дата звернення: 02.12.2020).
3. Кравченко Н.О. Рекреаційне господарство Полісся: сучасний стан та перспективи розвитку. Ніжин: МІЛАНІК, 2007. 172 с.
4. Михайліченко Г.І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток. *Проблеми економіки*. 2013. № 1. С.115-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Рekon_2013_1_17 (дата звернення: 02.12.2020).
5. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія/ за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.

УДК 35.08(477)

Семкова Л.В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту

ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Після революції гідності Україна взяла напрям на європейський шлях розвитку держави. Так у 2014 році було укладено та ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка передбачає проведення масштабних інституціональних і структурних реформ з дотриманням встановлених норм. Імплементация цієї Угоди призводить до створення міцного базису подальшого стійкого політичного та економічного розвитку України, вона стала основою як стратегії реформування усіх ключових сфер державного управління, так і впровадження європейських стандартів формування якісно нової державної служби за європейською моделлю.

Національне агентство України з питань державної служби, як єдиний орган, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері державної служби було створене Указом Президента України від 18.07.2011 № 769. Пізніше було підготовлено і прийнято новий Закон «Про державну службу», також прийняті нормативні документи, спрямовані на підвищення ефективності перепідготовки і

підвищення кваліфікації державних службовців та реформування Національної академії державного управління, тощо. Комплекс заходів щодо удосконалення системи державної служби було забезпечено через прийняття Державної цільової програми розвитку державної служби та відповідної Концепції [1].

З набуттям чинності Закону «Про державну службу» державні службовці мають якісно іншим чином організувати свою роботу, відтак, Національна державна служба забезпечує:

проведення навчальних програм (основна частина специфічних навчань буде проведена восени поточного року);

обов'язкове підвищення кваліфікації з питань нового законодавства працівників кадрових служб державних органів;

розроблення закладами післядипломної освіти спеціалізованих тематичних семінарів;

запровадження тренінгів для керівників кадрових служб, спрямованих на оволодіння навичками сучасних технологій менеджменту персоналу [2].

Реформа державної служби значною мірою визначає успіх і інших реформ, результати яких безпосередньо залежать від якості управлінських рішень державних органів. Зобов'язання якнайшвидше провести реформу державної служби, закріплене в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» та Програмі діяльності Кабінету Міністрів України.

Для виконання зобов'язань, визначених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, і за результатами проведення у 2018 році експертами програми SIGMA оцінки стану державного управління, аудиту комплексної реформи державного управління Рахункової палати України, з урахуванням консультацій із заінтересованими сторонами та у співпраці з державними органами влади, у тому числі з Національним агентством України з питань державної служби, за участю Представництва ЄС в Україні, міжнародних експертів і представників громадськості Кабінет Міністрів України розпорядженням від 18 грудня 2018 року № 1102-р затвердила нову редакцію Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року та план заходів з її реалізації на 2019-2021 роки, схвалених розпоряджень Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 року № 474 [3].

Процеси реформування державного управління в Україні з урахуванням європейських стандартів направлені на:

формування і координацію державної політики (стратегічне планування державної політики, якість нормативно-правової бази та державної політики в цілому, включаючи вимоги щодо формування державної політики на основі ґрунтового аналізу та участь громадськості);

модернізацію державної служби та управління людськими ресурсами;

забезпечення підзвітності органів державного управління (прозорість роботи, вільний доступ до публічної інформації, організація системи органів державного управління з чітким визначенням підзвітності, можливість судового перегляду рішень);

надання адміністративних послуг (стандарты надання та гарантії щодо адміністративних процедур, якість адміністративних послуг, електронне урядування);

управління державними фінансами (адміністрування податків, підготовка та виконання державного бюджету, система державних закупівель, внутрішній аудит, облік та звітність, зовнішній аудит).

Тому основними напрямками реалізації Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року в частині державної служби та управління людськими ресурсами є:

забезпечення підвищення ефективності та прозорості державної служби шляхом автоматизації процесів, систем управління людськими ресурсами на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

запровадження та підтримка системи відбору на посади державної служби, яка базується на Принципах державного управління, є прозорою, відповідає найкращим практикам та забезпечує залучення найбільш професійних, компетентних та вмотивованих фахівців;

впровадження сучасної цілісної, мобільної та гнучкої системи професійного навчання державних службовців з розвинутою інфраструктурою та належним ресурсним забезпеченням, яка орієнтована на розвиток компетентностей та потреби в професійному розвитку державних службовців;

забезпечення державних службовців належними умовами праці, зокрема створення конкурентоспроможної, прозорої та зрозумілої системи оплати праці;

формування організаційної культури державної служби, яка базується на цінностях досягнення результатів, відповідальності, інноваційності, відкритості комунікацій [4].

Для забезпечення проведення комплексних реформ у різних сферах державної політики потрібна дієва система державного управління та професійні, добросовісні, етичні державні службовці. Для розбудови країни, потрібна професійна державна служба, що є основою державного управління. Тому на сучасному етапі до пріоритетних напрямів реформування державної служби України можна віднести наступне:

- прийняття нормативно-правових актів та ефективна реалізація Закону України «Про державну службу»;
- формування висококваліфікованої, компетентної групи фахівців з питань реформ;

- визначення оптимальної кількості державних службовців з урахуванням функцій та організаційної структури державних органів, оптимізація чисельності працівників органів державної влади;
- реформування системи оплати праці державних службовців з метою підвищення рівня їх заробітної плати за умови забезпечення стабільності державних фінансів; утворення служб управління персоналом у міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади;
- утворення інтегрованої інформаційної системи управління людськими ресурсами на державній службі;
- реформування системи професійного навчання державних службовців;
- підвищення рівня інституційної спроможності Національної агенції України з питань державної служби для забезпечення ефективної реалізації Закону України «Про державну службу» та повноцінного реформування державної служби.

З початком карантину в Україні звичні робочі процеси зазнали досить вагомих змін. Вони торкнулися і добору на державну службу. Для забезпечення ефективного функціонування органів державної влади 22 квітня 2020 року Кабінет Міністрів України затвердив Постанову № 290, що визначає деякі питання призначення на посади державної служби у цей період. Так, на період дії карантину та 30 днів після його завершення діятиме тимчасова процедура добору на посади державної служби шляхом укладання строкового контракту. Така процедура передбачає лише тимчасові призначення, а обрані на посади державні службовці не матимуть автоматичного права залишатися на займаній у такий спосіб посаді після дня відміни карантину.

До запланованих результатів реформування державної служби в Україні можна віднести наступне: підвищення якості державних послуг; послуги надаватимуться компетентним персоналом; деполітизована, стабільна і професійна служба, орієнтована на громадян для виконання завдань в інтересах держави; залучення на службу талановитих громадян; прозора і підконтрольна громадянському суспільству державна служба.

Таким чином, реалізація вищезазначених заходів зрештою може призвести до зростання довіри громадян до влади і державних інститутів, що, є найголовнішою запорукою успіху реформ.

Література

1. Реформа державної служби. Національне агентство України з питань державної служби. Офіційний веб-сайт. URL: <https://nads.gov.ua/diyalnist/reforma-derzhavnoyi-sluzhbi> (дата звернення 12.12.2020)
2. Про державну службу. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст.43. Редакція від 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 10.12.2020)
3. Нова державна служба: європейська модель належного управління для України. Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/1873-нова-державна-служба-європейська-модель-належного-управління-для-україни> (дата звернення 10.12.2020)
4. Стратегія реформування державного управління України на період до 2021 року. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/01_strategy_ukr.pdf (дата звернення 12.12.2020)

УДК 338.242

Скарга О.О.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПРОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Туристичний бізнес на сучасному етапі діє в умовах інформаційного або «електронного» суспільства, отже використання сучасних інформаційних технологій, а саме Інтернет-технологій є основою підтримання конкурентоспроможності туристичного підприємства.

Ця тема є актуальною, зважаючи на тенденцію постійного поширення і розвитку ІТ в нашій країні. Це стосується діяльності не тільки туристичних фірм, а й інших підприємств туристичної індустрії.

Дослідження щодо використання новітніх інформаційних технологій у діяльності підприємств туристичної сфери і туризмі в цілому здійснювали: В.Герасименко, А.М. Єфремова, І. Зорін, І. Калашников, В. Квартальнов, С. Мельниченко, М. Морозов, Н. Морозова, Н. Плотнікова, М. Скопень, І. Смирнов, А. Татаринцева, та інші. Використання Інтернету для просування туристичних послуг стало предметом наукових досліджень наступних зарубіжних вчених: Л. Кребс, Дж.Е. Мілс, Р. Лоу, Е. Джорденсон, С. Донован, М. Еванс.

Метою дослідження є розкриття сутності, особливостей та напрямків використання ресурсів Інтернет підприємствами сфери туризму.

Туристичний ринок є одним із найбільш динамічних та, на відміну від інших ринків, характеризується великою кількістю учасників, значною їх географічною роз'єднаністю, швидким оновленням інформації. Як показала практика, туристична сфера є інформаційно-насиченою, оскільки характеризується різноманітністю ділових зв'язків із партнерами (відповідно до КВЕД з туризмом пов'язано понад 60 видів економічної діяльності), динамічністю бізнес-процесів, індивідуалізацією туристичних послуг, технологічним удосконаленням та високою конкуренцією.

У зв'язку з цим, розвиток туристичного бізнесу стає неможливим без впровадження сучасних інформаційних технологій, які забезпечують: інтеграцію і зв'язок; покращення якості послуг; передачу великого обсягу інформації; збільшення швидкості обслуговування та ефективність діяльності; можливість враховувати потреби кожного індивідуального клієнта; ефективний зворотній зв'язок [3].

Світова туристична організація (ЮНВТО) оцінила великі перспективи просування туристичного продукту за допомогою Інтернет-технологій, що знайшло вираз у виданні ґрунтовної праці «Маркетинг туристичних напрямків в режимі он-лайн. Стратегії інформаційної ери». Масове використання Інтернету означає вступ людства до нової епохи – Інформаційної ери. Разом з цим радикально змінюються запити споживачів. Використовуючи Інтернет, вони не тільки мають доступ до будь-якого обсягу інформації, але й можуть отримати її негайно. Це дуже важливо для індустрії туризму, оскільки турпродукт на момент купівлі являє собою інформаційний товар. Турист купує тільки право на авіаквиток, номер в готелі, харчування та програмне забезпечення в майбутньому[5].

Інтернет-технології надають можливості туристичним підприємствам доносити інформацію і пропозицію продукту до великої кількості людей у всьому світі за порівняно невелику ціну; надавати інформацію вищої якості, ніж з традиційних друкованих джерел; забезпечувати споживачам легший і простіший спосіб бронювання продукту[1].

Оскільки турфірми беруть участь в конкурентній боротьбі, однією з їхніх можливих переваг є якість інформації. Туристи обиратимуть приймаючі центри переважно на основі отриманої ними інформації. Щоб забезпечити її кращу якість, підприємства повинні підготувати більш атрактивний інформаційний пакет, ніж конкуренти. Одне з ключових завдань - це створення бази даних мультимедійної інформації за туристичними напрямками для просування в режимі он-лайн. Така інформація має бути ґрунтовною, міститися в електронному форматі, а також регулярно перевірятися та оновлюватися.

У сучасних умовах туристичні фірми можуть використовувати Інтернет такими способами: створити веб-сторінку, на якій розмістити інформацію про фірму і її послуги; розмістити на сайтах рекламу; приймати участь в групах з обміну новинами; спілкуватися за допомогою електронної пошти; створити віртуальний тур[2].

Керівники солідних туристичних компаній в Україні вже зрозуміли, що без свого фірмового Web-сайту не обійтися. В сучасних умовах існує потреба формувати маркетингову стратегію в мережі Інтернет. Це стосується питань вивчення туристичних ресурсів; споживчого попиту; пропозицій інших туристичних підприємств (вітчизняних і зарубіжних); ознайомлення з уже діючими та новими нормативно-відомчими документами з питань туризму через сервери правового та бізнесового характеру; професійного створення Web-сайту, його маркетингової підтримки та просування; оперативного оновлення рекламного матеріалу, насичення новими розділами та їх компонентами; оцінка ефективності (кількість звернень, обсяг продажу послуг через електронний канал за певний період); розробка маркетингово-тактичних рішень за результатами досліджень та спостережень[5].

За рахунок створення Web-сайту в Інтернеті туристичні компанії отримують великі переваги: необмежений обсяг отримання інформації економічного, правового, підприємницького, природно-рекреаційного, туристичного характеру; зручне подання рекламного матеріалу та оперативне його оновлення; розширення цільової аудиторії та географії розповсюдження послуг. Також –це легкість входження й орієнтації та ширший доступ до аудиторії потенційних користувачів –приватних осіб, корпоративних клієнтів, компаній; можливість замовлення туру, авіаквитку, бронювання номеру в готелі, оренди автомобілю, інших додаткових послуг під час здійснення подорожі та проведення дозвілля; реєстрація кількості відвідувачів сайту на основі наявного лічильника.

У структурі Web-сайту туристичної компанії слід передбачити інформацію про тури, що пропонуються, в режимі он-лайн, програми і маршрути, ціни і пільги, стисло характеристику країн відвідування, їх туристичних ресурсів, порядок в'їзду, умов розміщення в готелях і номерах, сервісне обслуговування (транспортні, страхові, екскурсійні, розважальні послуги), форму замовлення тощо. При цьому доцільно органічно поєднувати текстовий та візуальний матеріал (фото, карти, схеми), банери.

Інтернет-системи забезпечують ще одну нову можливість - просування продукту електронною поштою на адресу споживачів, які з великою ймовірністю захочуть купити тур у цьому туристичному напрямку. Такі системи запам'ятовують і зберігають у пам'яті велику за обсягом інформацію про минулі заявки і клієнтів, на підставі якої можна визначити найкращі напрями просування продукту з урахуванням демографічних факторів, інтересів, кращих засобів розміщення тощо. Створювані в Інтернеті веб-сторінки дають змогу споживачам швидко і легко переходити від планування подорожі до його бронювання [4].

Отже, просування послуг за допомогою мережі Інтернет надає підприємствам туристичної індустрії низку переваг перед конкурентами. До основних можна віднести покращення іміджу підприємства; збільшення ефективності рекламних заходів; отримання додаткового каналу поширення інформації та реалізації турпродукту; збільшення інформованості потенційних клієнтів про підприємство та його послуги; можливість прямого та зворотного зв'язку з клієнтами у режимі реального часу; спрощення і зменшення часу на здійснення таких типових операцій, як бронювання, консультування, сплату послуг; одержання технічної можливості для більш повної демонстрації послуг, економія робочого часу співробітників підприємства, що витрачається на надання стандартних відомостей, що можна отримати за допомогою Інтернету, можливість дистанційного обслуговування потенційних клієнтів з інших міст або країн.

Література

1. Герасименко В. Інтернет як засіб просування туристичних послуг / Віктор Герасименко, Ірина Давиденко // Маркетинг в Україні. – 2009. – № 2. – С. 41–46.
2. Кучеренко К. В. Розвиток інформаційних технологій та їх запровадження у діяльність підприємств туристичної сфери [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/rozvitok-informatsiynih-tehnologiy-ta-yih-zaprovadzhennya-u-diyalnist-pidpriemstv-turistichnoyi-sferi>.
3. Мельниченко С. Інформаційні технології в туризмі: теоретичні та практичні аспекти. Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – №2(6). – С.129–138. Електронний ресурс. Режим доступу: tourlib.net/statti_ukr/melnychenko9.htm.
4. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник / Мальська М.П., Антонюк Н.В. – К., 2008. – 661 с.
5. Смирнов І. Г. Новітні інформаційні технології в туристичному маркетингу / І. Г. Смирнов // Географія та туризм. - 2010. - Вип. 3. - С. 10-21. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2010_3_5.

УДК 338.48

Перепадя Ф.Л.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

Туризм останні роки демонстрував стійку тенденцію до зростання, загальна динаміка інвестицій у сферу туризму щорічно була не нижчою за 35%, а загальна доля у світовому ВВП у 2019 році досягла рекордних 10%, що поставило туризм на перші місця серед провідних галузей світової економіки. Але міжнародний ринок туристичних послуг у 2020 році зазнав історичного занепаду внаслідок світової пандемії коронавірусної інфекції, глобального обмеження пересувань туристів та, як наслідок, масштабного скорочення обсягів туристичної діяльності по всьому світу. Світова криза, яка виникла у туристичній галузі, так само як і у більшості галузей, визначила ряд надзвичайно гострих проблем як соціального, так і економічного характеру, відповіді на які на сьогодні поки що не знайдено.

Серед першочергових питань, які необхідно вирішити на даному етапі можна назвати наступне:

- глобальна підтримка туристичної галузі на національному та міжнародному рівнях, а також суб'єктів туристичної діяльності по всьому світу, більшість з яких знаходяться у доволі скрутному стані вже тривалий час і тому все більше зростає небезпека їх банкрутства;
- розвиток партнерських відносин в середині національних та регіональних туристичних ринків, надання підтримки малому та середньому бізнесу, що сприяє збереженню робочих місць у галузі та забезпечить можливості для швидкого відновлення туристичної сфери у післякризовий період;
- реорганізація структури та форми надання туристичних послуг та туристичної діяльності в цілому, розвиток сучасних дистанційних та безконтактних технологій обслуговування туристів, підвищення стандартів їх безпеки та розвиток нових форм обслуговування, зокрема мобільних, цифрових та інтернет-орієнтованих, що дозволять не лише підвищити ефективність туристичного бізнесу, а й досягти низки стратегічних переваг у конкурентній боротьбі на міжнародному ринку;
- розробка реалістичних глобальних сценаріїв відновлення туристичної галузі, які б враховували особливості регіональної туристичної інфраструктури, тенденції розвитку світових соціально-економічних, політичних, демографічних, кліматичних та інших факторів, які визначають перспективи розвитку окремих територіальних утворень у туризмі, туристичних регіонів, ринків та подальше формування нових напрямків туристичної діяльності;
- підвищення конкурентоспроможності внутрішнього ринку туристичних послуг, адже за багатьма прогнозами фахівців саме внутрішній туризм буде відновлюватись значно більшими темпами, тому для тих країн, які традиційно працювали на експорт туристичних потоків стає необхідним посилення позицій національних суб'єктів туристичної діяльності на внутрішньому та міжнародному ринках.

Значні зусилля провідних туристичних держав та міжнародних організацій спрямовано на розробку стратегічних програм відновлення туристичного ринку як на світовому так і регіональному рівні. Предметом дискусії виступає вибір поведінки окремих суб'єктів в сучасних умовах долання світової кризи

та необхідність улагодження конкретних стратегічних рішень, які розробляються кожною країною індивідуально. Їх зв'язок пояснюється необхідністю корегування локальних стратегій у відповідності до державних та регіональних пріоритетів розвитку туризму, які враховують можливості як відновлення старих так і розвиток нових ринків туристичних послуг. Дані проекти мають на меті якнайшвидше подолання негативних тенденцій, які спостерігаються у всіх регіонах світу та розраховані, як правило на використання насамперед економічних методів впливу. Проте, на сьогодні тенденції міжнародного туристичного ринку у різних регіонах світу не дозволяють говорити про відновлення позитивної динаміки найближчим часом.

За даними Всесвітньої ради з подорожей та туризму та низки міжнародних організацій розвиток туризму у 2020 році має значні негативні тенденції, які представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка показників розвитку туризму у географічних регіонах світу у 2020 році [1]

Назва географічного регіону	Зайнятість в сфері туризму, млн. осіб	Регіональний ВВП, млрд. долл	Внутрішній туризм, %	Туристичні прибуття, %
Європейський регіон	-18,8	-1 025	- 62,0	-37,0
Північно-Американський регіон	-10,8	-907	-76%	-33,3
Азійсько-Тихоокеанський регіон	- 87,4	-1 475	-71	-31
Африканський регіон	-12,4	-87	-63	-33
Північно-Американський регіон	-7,4	-131	-57	-35

Як можна бачити із наведеної таблиці, найбільших втрат від поширення COVID-19 зазнали країни, що входять до Азійсько-Тихоокеанського, Європейського та Північно-Американського регіону. Найбільшою кризи зазнають країни Азії через те, що їх внутрішні економіки здебільшого орієнтовані на сферу послуг та не настільки збалансовані і потужні у порівнянні із країнами Європи та Америки, які здатні компенсувати занепад туристичної галузі за рахунок прямих дотацій та підтримати власний малий та середній бізнес під час вимушеного простою.

Світові сценарії відновлення туристичної галузі багато в чому збігаються із світовими сценаріями відновлення світової економіки, так, за даними МВФ [2], одним із можливих сценаріїв є суттєве зниження світового рівня виробництва на початку 2021 року, що призведе до тривалої економічної кризи, яка триватиме аж до початку 2022 року. Проте, за позитивними сценаріями, які визнаються можливими за умов збереження позитивних прогнозів які мали місце у другій половині 2020 року цілком можливим є набагато швидше, ніж очікувалось раніше, відновлення міжнародного ринку туристичних послуг. Це обумовлюється перспективою скорочення обмежень на пересування, відновленням міжнародних туристичних маршрутів та забезпеченням широкого комплексу туристичних послуг внаслідок стабілізації міжнародної ситуації.

Велике значення для відновлення туристичних ринків матиме державна політика підтримки туристичного бізнесу як на міжнародному та на внутрішньому рівні. Ключовими пріоритетами мають стати:

- орієнтація на туристичний попит, обсяги якого значно зросли у період пандемії COVID-19, проте існуючі обмеження не дозволяють сьогодні надавати туристичні послуги у відповідних обсягах;
- запровадження нових підходів щодо дотримання здоров'я та безпеки туристів, працівників галузі, стандарти яких докорінно змінилися під впливом жорстких міжнародних та національних обмежень та технологічних вимог до організації туристичних подорожей;
- запровадження інновацій та тенденції діджиталізації туристичної сфери, як однієї із найбільш придатних до інноваційного розвитку сфер світової економіки. Туризм, безперечно, лишатиметься однією із найбільш привабливих для інвестицій галузей, тому його відновлення є лише питанням часу.

У 2021 році очікується суттєве перезавантаження сфери послуг та зокрема туристичної та готельно-ресторанної галузей, в яких значна частка малого та середнього бізнесу вже не витримала жорстких умов та збанкрутіла або знаходиться у близькому до цього стані. Тому, державна підтримка туристичного бізнесу, а також злагоджена діяльність місцевих та регіональних об'єднань та туристичних організацій стануть важливою умовою для відновлення сфери туризму у кожній країні світу. Відновлення туристичної галузі вочевидь відбуватиметься поступово та значним чином залежатиме насамперед від темпів подолання наслідків поширення коронавірусної інфекції у світі, а також наявності внутрішніх ресурсів національних економік для швидкого відновлення обсягів туристичної діяльності. Але вже сьогодні формуються конкретні програми розвитку туристичної галузі в різних країнах світу, які спрямовують зусилля саме на нові, перспективні напрямки розвитку міжнародного туризму, враховуючі світові прогнози та тенденції.

Література

1. World Travel & Tourism Council. Аналітично-інформаційний веб сайт. URL:<https://wttc.org/Research/Insights>.
2. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/index.htm>.
3. Всесвітня туристська організація. URL:<https://www.unwto.org>.

СЕКЦІЯ МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ

УДК 372.351.(043.2)

Шабельник Т.В.

доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри математичних методів та системного аналізу

Дяченко О.Ф.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математичних методів та системного аналізу

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ

Формування професійної компетентності бакалаврів із системного аналізу відбувається за допомогою діяльності через розв'язання різних міждисциплінарних професійних ситуацій або кейсів [1; 3; 4]. При цьому, кейс зазвичай, пов'язаний з проблемою чи ситуацією, яка існувала чи зараз існує, або вже мала якусь попереднє розв'язання, чи його розв'язання є необхідним, а тому потребує аналізу. Вирішуючи такі інтегровані кейси різного рівня складності в певній послідовності, студенти оперують професійними термінами, набувають вміння аналізувати ситуації, характерні для майбутньої професії [5]. Навчаються досліджувати математичні моделі різних процесів і явищ так, як це відбувається в професійній діяльності: застосовуючи і математичні знання, і інформаційні технології [2].

Кейси з професійних інформатичних дисциплін, пропонувані студентам вміщують опис реальних професійних ситуацій та запитання для їхнього аналізу. Деякі кейси супроводжуються відеофрагментами для кращого розуміння ситуації.

На підготовчому етапі викладачі презентують студентам кейси, пояснюючи зміст та етапи роботи з ними, критерії оцінювання; поділяючи студентів на групи з 5–7 осіб та забезпечуючи творчу й демократичну атмосферу в аудиторії. Під час основного етапу студенти працюють з кейсами. Завершальний етап містить заключне слово викладача, підведення підсумків та оцінювання студентів за наступними критеріями: теоретичні знання, практична підготовка, професійне мислення, участь у дискусії та вміння працювати в групі, а також здатність до прийняття рішення в нетипових ситуаціях.

Наприклад, розглянемо міждисциплінарний кейс із дисциплін «Системний аналіз», «Математичні методи системного аналізу» та «Програмування» – «Безпілотний транспорт та логістичні системи».

Опис кейс-ситуації: транспортні проблеми сучасних міст дуже важко вирішити навіть якщо оптимізувати наземну транспортну мережу, бо кількість транспортних засобів постійно збільшується. Сучасне місто вже свідомо стає тривимірним: його життя розгортається не тільки на землі, але й над землею, й під землею. Все це вже давно передбачене архітекторами, які здійснюють вертикальне зонування (створюють на дахах будинків зони для відпочинку, вертикальне озеленення тощо). З іншого боку, існує чимало приватних розробок у сфері малого повітряного транспорту. І при всьому при цьому, нечисленні вертикальні засоби переміщення, зазвичай, зосереджені всередині будівель (це, перш за все, ліфти). А внутрішньоміське авіасполучення залишається лише у фантастичних романах і фільмах. Єдиним винятком є легкі вертольоти, які допускають зліт і посадку практично де завгодно, і в низці країн їх активно використовують медична допомога, поліція і служба безпеки дорожнього руху. А ось, наприклад, малі безпілотні поштові апарати (на відміну від аналогічних військових апаратів і апаратів, які використовуються в системах моніторингу) не виходять за межі експериментальних розробок, та їх поширення, можливо, поступається навіть поштовим голубам в Європі Нового часу.

Приватних причин для такої затримки в поширенні транспортних мереж на нові виміри, звичайно, декілька: починаючи з відсутності посадочних майданчиків для «малої авіації», закінчуючи величезною кількістю надземних проводів і кабелів, що ускладнюють її використання. Але здебільшого ці причини зводяться до однієї, фундаментальної: транспортна інфраструктура сьогодні, як і сто, і двісті років тому, проєктується на площинах, а не в обсязі. Проблема полягає не тільки в посадочних майданчиках і системах сервісу, але і в загальній системі логістики та навігації для тривимірного простору. Її відсутність можна пов'язати, радше, з тим, що для людини, як і раніше, незвично думати про простір свого життя і про свої переміщення у цьому просторі в «трьох вимірах», а не в площині.

Завдання до кейсу:

- проаналізувати, які з існуючих і перспективних технічних рішень, від малих безпілотних літальних апаратів до легкого повітряного транспорту, розрахованого на перевезення людей і порівнянних з ними за масою вантажів, могли б ефективно вирішувати конкретні транспортні завдання в умовах сучасного міста;

- розробити тривимірну модель навігації в сучасному міському просторі, яка передбачає використання як зовнішніх засобів навігаційного позиціонування, так і елементів штучного інтелекту для оцінки складної повітряної обстановки і контролю за безпекою;

- розробити схему «розподілу праці» між наземними, підземними та повітряними засобами транспорту для максимально швидкого і ефективного переміщення людей і вантажів по місту.

Основне протиріччя кейсу: Окрім очевидного протиріччя, викликаного «прив'язкою» транспортного проектування до площин, існує певне протиріччя на рівні людського сприйняття, пов'язане з тим, що пересічна людина добре вміє сприймати ситуацію в площині, але не в просторі. Так, навіть в існуючих системах диспетчеризації опертям є або «вид зверху», тобто карта місцевості, на яку спроектована поточна обстановка, або, як у системі організації праці авіадиспетчера – екран, на який виводиться площинна проєкція тривимірної обстановки, наприклад, над аеродромом.

Це протиріччя може бути ліквідованим двома способами: інструменти візуального представлення, що дозволяють завдяки додатковій інформації (і за наявності відповідного тренування) відновити тривимірну картину подій на її площинній проєкції або серії проєкцій; інструменти моделювання, що дозволяють автоматично здійснювати диспетчеризацію та формувати готові рішення для управління обстановкою, зокрема, вказувати найкращий напрямок і режим руху окремої транспортної одиниці з щонайменшим втручанням людини.

Можливі напрямки роздумів: Спочатку найбільш корисно скласти реєстр можливих транспортних завдань і визначити усередині цього реєстру найбільш «вузькі» місця, зумовлені сучасною організацією міського транспорту, а також можливість виходу із «вузьких місць» за рахунок виходу «в третій вимір». Далі корисно проаналізувати існуючі розробки малого повітряного транспорту, зокрема, визначити ті з них, у яких можливості базового інженерного вирішення використовуються лише частково, і з'ясувати, з чим це пов'язане: з рентабельністю, з обмеженнями на експлуатацію, зі сформованими стереотипами.

Після складання реєстру завдань і наявних технічних вирішень, можна розробляти схему диспетчеризації міського транспорту, що діє в різних фізичних площинах, виходячи з означеного протиріччя. Тут зручніше було б виходити з узагальненої моделі сучасного міста. Але за бажанням можна взяти і будь-яке конкретне велике місто, що активно використовує третій вимір при архітектурному проектуванні.

У процесі розв'язання кейсів студенти набувають навичок використання теоретичного матеріалу для аналізу практичних проблем; вивчення та аналізу предметної області, аналізу та оцінювання ситуації, прогнозування способів їхнього розвитку; формулювання питань; розроблення багатоваріантних підходів до реалізації плану дії; самостійного прийняття рішень в умовах невизначеності.

Застосування кейс-методу в навчанні бакалаврів системного аналізу забезпечує формування в них професійного мислення та таких особистісних якостей як організованість, зібраність, послідовність, передбачуваність, системність, ретельність, сумлінність, відповідальність (організаційні); толерантність і повага до іншої думки, переконливість, тактовність, компромісність (комунікативні); уважність, товариськість, критичність і самокритичність (моральні) та ін.

Формування професійної компетентності бакалаврів із системного аналізу припускає діяльнісну основу їхньої підготовки, яка передбачає необхідність вирішення студентами різноманітних інтегрованих компетентнісно-орієнтованих задач. Ці задачі дозволяють усвідомлювати необхідність застосування міждисциплінарних знань у професійній діяльності, чим сприяють формуванню спеціальних компетентностей, яким властивий, високий рівень узагальнень та широка сфера застосування.

Література

1. Grady R.T., Harlin J.F. The Project Method in Agricultural Education: Then and Now, *Journal of Agricultural Education*. 2007. vol. 48, №3. P. 46–56.

2. Дяченко О.Ф. Формування професійної компетентності бакалаврів із системного аналізу засобом інтеграції математичних та інформатичних дисциплін. Теорія і методика професійної освіти : електронне наукове фахове видання. Київ : Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. 2017. Випуск 13. URL: https://ivet-ua.science/images/Journal_IPTO/ТМРО/ТМРО_13_2017_4.pdf.

3. Knoll M. The project method: Its vocational education origin and international development. *Journal of Industrial Teacher Education*. 1997. №34 (3). P. 59–80.

4. Шабельник Т., Лисенко Ю. Методика викладання дисципліни «Управління проектами» для здобувачів спеціальності 125 Кібербезпека. // Математичні методи, моделі та інформаційні технології у науці, освіті, економіці, виробництві: збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з проблем вищої освіти і науки, м. Маріуполь, 29 квітня 2020 р., стор.45-46.

5. Шматков Є.В., Коваленко О.Є. Методика професійного навчання. Частина 2. Методика професійного навчання : навчальний посібник. Харків : УПА, 2002. 214 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ WIRELESS SENSOR NETWORK

Концепція розумного міста включає в себе об'єднання різних сучасних технологій і рішень, здатних забезпечити комфорт і зручність отримання послуг, безпеку громадян, раціональне споживання ресурсів, тощо. Це призвело до створення концепції «Інтернет речей», яка все більш набирає популярність [1]. Основою концепції служить мережа фізичних об'єктів, наділених технологіями, що дозволяють їм взаємодіяти між собою, а також із зовнішнім середовищем. концепція Інтернет речей передбачає, що будь-який об'єкт, якому може бути присвоєно IP-адресу, і який може передавати дані в мережі, є частиною глобальної мережі. Зокрема, такою «рiччю» може бути людина з серцевим імплантатом, датчик тиску в колесі сучасного автомобіля, і багато інших об'єктів.

Інфраструктура розумних міст розвивається швидше, ніж засоби її захисту, що залишає великий простір для діяльності як цікавих дослідників, так і зловмисників. Для побудови подібних систем застосовуються технології автоматичної ідентифікації, вимірювальні прилади, а також засоби комунікації (провідні та безпроводні мережі). Часто в якості засобу комунікації використовуються бездротові мережі, передача інформації в яких здійснюється по радіоканалу. Подібна система датчиків, пов'язаних радіоканалом утворює Wireless Sensor Network. Вимога автономності даних систем накладає наступні обмеження: система повинна бути максимально перешкодо- та відмовостійка, надійна, споживати мало енергії, і мати достатню обчислювальну потужність для вирішення поставлених завдань.

Зростає необхідність в належному забезпеченні інформаційної безпеки даних систем. Можливі загрози полягають у несанкціонованому доступі до потоків даних, їх блокуванню або зміні. При здійсненні будь-якої з цих загроз можуть виникнути небезпечні або критичні ситуації.

З цього випливає необхідність застосування криптографічного захисту даних. В силу обмежень в якості бази найбільш часто застосовуються мікроконтролери, побудовані на архітектурі RISC і платформою AVR (мале енергоспоживання, невелика потужність, малий розмір пам'яті) [2].

Для написання програм для мікроконтролерів AVR поширене використання двох мов: Assembler й C/C++. Багато вільно поширюваних криптографічних бібліотек реалізованих на мові C/C++. Що дає можливість використовувати такі алгоритми:

- Симетричні алгоритми шифрування даних, що передаються (AES, 3DES)
- Асиметричні алгоритми шифрування (ECC)
- Обчислення контрольної суми (CRC)
- Використання криптографічних хеш-функцій, а також їх комбінації.

Для спрощення та оптимізації криптографічних засобів захисту інформації, реалізованих на платформі AVR XMEGA, компанія Atmel апаратно реалізувала деякі захисні алгоритми:

- Симетричні алгоритми шифрування AES і 3DES
- Контрольні суми CRC-16 і CRC-32
- Найбільш популярним алгоритмом асиметричного шифрування зараз є криптографічний алгоритм RSA, заснований на складності розкладання великих чисел на множники.
- Також набирають популярність алгоритми, засновані на еліптичних кривих, що дають аналогічну RSA криптостійкість при меншій довжині ключа.

Основні передумови для використання еліптичної криптографії на пристроях малої потужності:

- Менші кількості обчислень, довжина ключів і кількість споживаного обсягу пам'яті при тій же криптостійкості, що і у звичайних асиметричних криптографічних алгоритмів (RSA)
- Менше енергоспоживання в порівнянні з симетричними алгоритмами
- Більш швидка робота алгоритмів у порівнянні з RSA

У даній роботі були розглянуті три криптографічні бібліотеки: TinyECC, Micro-ECC, Relic-Toolkit. Остання бібліотека є найповнішою з підтримуваних на мікроконтролерах архітектури AVR і була обрана для побудови захищеного каналу зв'язку.

Висновки. Використання тільки симетричною криптографії веде до необхідності організації захищеного каналу зв'язку для передачі ключів шифрування, однак не завжди існує можливість організувати цей канал.

Алгоритми, засновані на протоколі Діффі-Хеллмана, знімають необхідність організації захищеного каналу, однак, в силу своєї вразливості до неодноразово згадуваної атаки «зловмисник посередині», вимагають додаткових заходів безпеки, аутентифікації за допомогою цифрового підпису при обміні відкритими частинами ключів.

Використання алгоритму генерації ключів ECDH в поєднанні з цифровим підписом може бути виправдане в силу його більш високої надійності щодо звичайного протоколу Діффі-Хеллмана, а також у

зв'язку з тим фактом, що генерація ключа необхідна не при кожному обміні даними, а тільки через певні проміжки часу. У швидкості ж шифрування/розшифрування алгоритм AES згенерував ключем не постується звичайному алгоритмом AES.

Література

1. Wireless Sensor Networks. Technology and Protocols / Edited by Mohammad Abdul Matin. - North South University, Bangladesh. – 2012. – 308 p. DOI: 10.5772/49376.

2. Евстифеев А.В. Микроконтроллеры AVR семейства Mega : руководство пользователя / А.В. Евстифеев. – М. : ДМК Пресс, 2015. – 588 с.

УДК 378.147

Ротаньова Н. Ю.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математичних методів та системного аналізу

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИКЛАДНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ВИЩА МАТЕМАТИКА» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «101 ЕКОЛОГІЯ»

В процесі вивчення дисципліни «Вища математика» велике значення має розуміння здобувачами практичної значимості навчального матеріалу, перспективи його використання. Тому при повідомленні будь-якого теоретичного матеріалу слід намагатися відразу ж приводити приклади з життя, завдання, в яких цей матеріал знаходить фактичне застосування, а особливо корисно, якщо умова задачі наближена до майбутньої професійної діяльності.

Сутність прикладної спрямованості дисципліни полягає в орієнтації цілей, змісту і засобів навчання у напрямку: здійснення цілеспрямованих змістових і методологічних зв'язків вищої математики з практикою; набуття студентами в процесі математичного моделювання знань, умінь і навичок, які будуть використовуватись ними в повсякденному житті, в майбутній професійній діяльності. Остання теза передбачає включення в навчання таких специфічних моментів, які характерні для дослідження прикладних проблем, зокрема для розв'язання прикладних задач, під якими ми розуміємо задачі, що виникають за межами математики, але розв'язуються з використанням математичного апарату [1].

Як зазначає Т.В. Крилова, розв'язання задач міжпредметного змісту сприяє формуванню і розвитку базових, предметних, зокрема математичних, професійних і практичних компетентностей у студентів [2].

Отже, пропонуємо розглянути професійно спрямовані завдання, які можна пропонувати до розв'язання студентам спеціальності «101 Екологія. Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» під час вивчення теми «Диференціальне числення».

Перед введенням означення похідної традиційно розглядають класичні задачі, які привели до даного поняття: задачу механіки про визначення миттєвої швидкості і геометричну задачу про визначення положення дотичної до кривої в певній точці. При розв'язуванні згаданих задач доводиться проводити ті ж самі міркування, що і при розв'язуванні численних задач природознавства, а саме задач про визначення швидкості зростання популяції та швидкості хімічної реакції. Для узагальнення спільного способу розв'язування різноманітних задач доцільно використати наступну таблицю, в якій виділені чотири кроки даного способу: надання незалежній змінній x приросту Δx ; знаходження приросту залежної змінної Δy ;

складання відношення $\frac{\Delta y}{\Delta x}$, яке виражає середню швидкість зміни функції; знаходження $\lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x}$, яка є швидкістю зміни функції заданого значення аргументу x .

З'ясування біологічного та хімічного змісту похідної дає можливість розглядати цікаві прикладні задачі, в яких йдеться про природні процеси та явища, а також задачі з медичною тематикою. Серед них можна виділити основні типи задач, в розв'язуванні яких похідна відіграє першорядну роль:

Функція	Приріст аргументу	Приріст функції	Середня швидкість зміни функції	Миттєва швидкість зміни функції
1. $P = P(t)$ – чисельність популяції в момент часу t ; [особин]	Δt	$\Delta P = P(t + \Delta t) - P(t)$	$v_{cp} = \frac{\Delta P}{\Delta t} = \frac{P(t + \Delta t) - P(t)}{\Delta t}$	$v = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} v_{cp}$ швидкість зростання популяції
2. $C = C(t)$ – концентрація речовини, яка вступила в хімічну реакцію в момент часу t ; [моль/л]	Δt	$\Delta C = C(t + \Delta t) - C(t)$	$v_{cp} = \frac{\Delta C}{\Delta t} = \frac{C(t + \Delta t) - C(t)}{\Delta t}$	$v_p = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} v_{cp}$ швидкість хімічної реакції

Серед вправ, що закріплюють поняття похідної функції, сприяють засвоєнню правил їх знаходження, доцільно розглянути прикладні задачі, розв'язуючи які студенти набуватимуть навички відшукування похідних. Запропонуємо деякі з цих задач.

Задача 1. Число N бактерій у деякій біомасі змінюється за законом $N(t)=450+52t+2t^2$. Скільки бактерій було в біомасі у початковий момент $t = 0$? Яка швидкість приросту числа бактерій в момент часу 3,5 хв?

Задача 2. Розчинення лікарської речовини з пігулки описується рівнянням $m = m_0 e^{-kt}$, де m_0 початкова маса на момент часу $t = 0$, m – нерозчинена маса на момент часу t ; k – стала розчинення при заданих зовнішніх умовах. Визначте швидкість розчинення.

Задача 3. З танкера, який потрапив у аварію, виливається у море нафта, утворюючи на поверхні моря круглу пляму, площа якої збільшується з постійною швидкістю 6 км²/год. З якою швидкістю збільшується радіус нафтової плями у той момент, коли площа плями дорівнює 9 км²?

Отже, можна зробити висновок, що завдяки використанню прикладних завдань студент має можливість побачити прямий взаємозв'язок матеріалу, що вивчається, з його практичним застосуванням. Саме при такому підході створюються передумови активного застосування математичних знань, здатність працювати самостійно й творчо, уміння працювати з навчальною й довідковою літературою, студенти залучаються до сфери професійної культури, тому впровадження прикладної спрямованості курсу «Вища математика» є важливим кроком на шляху до підвищення якості підготовки фахівців.

Література

1. Соколенко Л.О., Філон Л.Г., Швець В.О. Прикладні задачі природничого характеру в курсі алгебри і початків аналізу: практикум. Навчальний посібник. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 128 с.

2. Крилова Т.В. Проблеми навчання математики в технічному вузі: монографія / Т.В. Крилова. – К.: Вища шк., 1998. – 438 с.

УДК: 378.14.014.13

Лазаревська Ю. А.

асистент кафедри математичних методів та системного аналізу

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 125 «КІБЕРБЕЗПЕКА»

Проникнення інформаційних технологій в життя сучасної людини з кожним роком стає все більшим. Сьогодні сфери виробництва та послуг широко використовують ІТ-технології для реалізації своїх потреб. І дійсно виробництво, логістика, зв'язок, енергетика, охорона праці, медицина, оплата товарів та послуг, банківський сектор та багато що інше використовують свої роботи інформаційні технології опрацювання, керування, підтримки прийняття рішень. Втім використання інформаційних технологій не тільки полегшує та прискорює роботу, але несе в собі ризики та загрози інформаційної безпеки держави, суспільства і людей. Саме тому зростає необхідність в підготовці фахівців з кібербезпеки, здатних використовувати і впроваджувати технології інформаційної та/або кібербезпеки.

Підготовка фахівців з кібербезпеки в Україні здійснюється на основі стандарту вищої освіти за спеціальністю 125 «Кібербезпека» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [1]. На підставі стандарту зі спеціальності 125 «Кібербезпека» в Маріупольському державному університеті розроблено освітньо-професійну програму (ОПП) «Кібербезпека» [2] для підготовки здобувачів за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, спеціальності 125 «Кібербезпека».

Дисципліна «Управління інформаційною безпекою» відноситься до обов'язкових компонент ОПП, циклу професійної підготовки. Передумовами вивчення дисципліни «Управління інформаційною безпекою» є «Захист інформації в комп'ютерних системах та мережах», «Інформаційні технології та системи», «Комп'ютерні мережі», «Теорія інформації та кодування», «Теорія ймовірностей та математична статистика», «Дискретна математика», «Вища математика». Дисципліна викладається у 8 семестрі та містить 5 кредитів ЄКТС (150 годин), лекційні заняття 30 годин, лабораторні заняття – 20 годин, 1 година індивідуальні заняття, самостійна робота 99 годин, формою контролю є екзамен.

Метою дисципліни «Управління інформаційною безпекою» – є отримання здобувачами вищої освіти необхідних знань щодо принципів створення комплексних систем захисту інформації (КСЗІ) в інформаційних, комунікаційних та інформаційно – телекомунікаційних системах (далі – ІТС), здійснення комплексу заходів, спрямованих на розроблення і впровадження інформаційних технологій, які забезпечують обробку інформації в ІТС згідно з вимогами, встановленими нормативно – правовими актами та нормативними документами у сфері захисту інформації, а також принципів проведення експертизи КСЗІ, отримання здобувачами вищої освіти необхідних базових знань з організації та проведення аудиту інформаційної безпеки в інформаційно-телекомунікаційних системах різного призначення.

Завдання дисципліни є формування у с здобувачами вищої освіти певних знань та вмінь з теорії та практики побудови та аналізу систем управління інформаційною безпекою в ІТС організацій, установ, підприємств.

Після вивчення курсу «Управління інформаційною безпекою» здобувач вищої освіти повинен знати:

- національну та міжнародну нормативно правову базу, науково-методичні та технічні принципи організації, впровадження та застосування систем управління захистом інформації в ІТС;
- принципи створення КСЗІ в ІТС;
- організацію та порядок проведення робіт з проектування, впровадження та супроводу комплексних систем захисту інформації в інформаційних, комунікаційних та інформаційно – телекомунікаційних системах;
- організацію та порядок проведення робіт з державної експертизи КСЗІ та засобів захисту інформації;
- вимоги міжнародних стандартів та вітчизняних нормативних документів в сфері захисту інформації щодо управління захистом інформації в інформаційних, комунікаційних та інформаційно – телекомунікаційних системах.
- вимоги міжнародних стандартів в галузі управління інформаційною безпекою;
- методи, методики, програмні засоби оцінки ризиків інформаційної безпеки в ІТС підприємств, установ, організацій.

Вміти:

- здійснювати заходи щодо проектування, впровадження та супроводу, систем управління захистом інформації в інформаційних, комунікаційних та інформаційно – телекомунікаційних системах;
- застосовувати вимоги міжнародних стандартів та вітчизняних нормативних документів в сфері захисту інформації при проведенні державної експертизи КСЗІ та засобів захисту інформації, аудиту інформаційних систем та інформаційної безпеки.
- складати моделі загроз безпеки інформації та моделі потенційних порушників;
- розробляти технічні та часткові технічні завдання на КСЗІ.

Дисципліна розділена на два змістовних модуля. Змістовний модуль 1 Концепція побудови захищеної інформаційно-телекомунікаційної системи (ІТС), в якому розглядаються наступні теми:

Тема 1. Безпека корпоративних мереж. Проблематика безпеки ІР мереж. Модель протидії загрозам безпеки. Побудова підсистеми інформаційної безпеки. Шляхи рішення проблем захисту інформації.

Тема 2. Концепція захищеної інформаційно-телекомунікаційної системи. Принципи створення захищеної інформаційно-телекомунікаційної системи. Концептуальна модель інформаційної безпеки організації. Структура концепції. Мета та завдання забезпечення безпеки інформації в ІТС організації.

Тема 3. Стратегія, основні напрямки та методи забезпечення безпеки інформації. Організаційна структура системи забезпечення безпеки інформації.

Та змістовний модуль 2 Методологія управління інформаційною безпекою, в якому розглянуто наступні теми

Тема 4. Концепція управління інформаційною безпекою. Принципи управління захистом інформації в ІТС. Задачі управління захистом інформації в ІТС. Глобальна і локальні політики управління захистом інформації в ІТС.

Тема 5. Міжнародні та вітчизняні стандарти в галузі управління, оцінки та аудиту інформаційної безпеки. Планування аудиту інформаційної безпеки організації. Управління аудитом інформаційної безпеки. Процесна модель управління інформаційною безпекою.

Тема 6. Технології аудиту інформаційної безпеки. Практичні шаги аудиту інформаційної безпеки. Задачі, що вирішуються при проведенні аудиту. Принципи аналізу і управління інформаційними ризиками. Методологія оцінки ризиків інформаційної безпеки. Перспективні методи оцінки ризиків інформаційної безпеки. Оцінка інформаційних ризиків з використання методів системного аналізу.

Тема 7. Технологія виявлення атак та аналізу захищеності ІТС. Засоби аналізу захищеності. Архітектура систем виявлення атак. Класифікація систем виявлення атак.

Після вивчення дисципліни здобувач вищої освіти повинен мати наступні загально – професійні компетенції:

- базові явлення про основні положення організації та функціонування захищених інформаційних систем (ІС), телекомунікаційних систем (ТС) та інформаційно - телекомунікаційних систем різного призначення;
- здатність обґрунтовувати та використовувати стандарти та нормативні документи Держспенцзв'язку України щодо створення системи управління інформаційною безпекою з метою захисту державних інформаційних ресурсів, інформації з обмеженим доступом, в тому числі та персональних даних;
- володіння стандартизованими на міжнародному, національному та регіональних рівнях методами, механізмами управління інформаційною безпекою;
- здатність будувати, здійснювати аналіз та порівняння систем управління інформаційною безпекою з використанням обґрунтованих критеріїв та показників.

А також спеціалізовано – професійні компетенції:

- базові явлення про загрози та надання користувачам в ІТС послуг з безпеки інформації та інформаційних ресурсів;
- здатність використовувати професійно профільовані знання й практичні навички при проектуванні, експертизі, дослідній експлуатації та застосуванні систем управління інформаційною безпекою в ІТС;
- здатність використовувати існуючу міжнародну, регіональну та національну нормативно – правову базу при створенні систем управління інформаційною безпекою в ІТС підприємств;
- володіння основними заходами та засобами захисту інформації та інформаційних ресурсів для їх застосування в ІТС підприємств;
- уміння практичного застосування систем управління інформаційною безпекою в ІТС з необхідним рівнем безпеки інформації при наданні послуг захисту інформаційних ресурсів в тому числі, персональних даних.

Викладання дисципліни здійснюється через лекційні та практичні заняття, самостійну роботу здобувачів, захист практичних робіт, тестування. Усі теми дисципліни згруповані у 2 змістовних модулях.

Література

1. Освітньо-професійна програма 125 Кібербезпека [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://mdu.in.ua/Ucheb/OPP/bak-2019/kiberbezpeka.pdf>

2. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 12 – Інформаційні технології, спеціальність 125 – Кібербезпека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/125-kiberbezpeka-bakalavr.pdf>

УДК 37.011

Морозова А. О.

асистент кафедри математичних методів і системного аналізу

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПРИКЛАДНА КРИПТОЛОГІЯ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 125 КІБЕРБЕЗПЕКА

На сьогодні в інформаційному просторі швидкими темпами впроваджуються новітні досягнення комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Інформаційні технології активно впроваджуються у фінансові, промислові, торгові і соціальні сфери. Внаслідок цього різко зріс інтерес широкого кола користувачів до проблем захисту інформації, що обумовлює необхідність підготовки фахівців з кібербезпеки здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі забезпечення інформаційної безпеки і/або кібербезпеки, що характеризується комплексністю та неповною визначеністю умов.

Дисципліна «Прикладна криптологія» викладається на освітній програмі (надалі ОП) «Кібербезпека» Маріупольського державного університету (МДУ) для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та входить до складу обов'язкових компонентів ОПП як дисципліна циклу загальної підготовки. Передумовами вивчення дисципліни «Прикладна криптологія» є Дискретна математика, Програмування, Архітектура та програмне забезпечення комп'ютерних систем, Алгоритми та структури даних.

Дисципліна викладається у 5- му семестрі та містить 5 кредити ECTS (150 годин), лекційні заняття – 20, практичні заняття – 16, лабораторних занять – 14, самостійна робота – 100, формою підсумкового контролю є залік.

Метою дисципліни є формування у студентів розуміння основ прикладної криптології, вміння застосовувати криптографічні методи дешифрування, вміння застосовувати методи зламу інформації, ознайомлення студентів з актуальними питаннями впливу шкідливих програм на безпеку комп'ютерних систем та методам протидії цьому. Основними завданнями є придбання знань в області криптології з урахуванням сучасного стану та прогнозу розвитку методів захисту за зламу; вивчення принципів використання основних методів, принципів, алгоритмів, систем та засобів здійснення захисту інформації у системах та мережах.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти спеціальності 125 Кібербезпека отримують загальні компетентності такі, як здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; знання та розуміння предметної області та розуміння професії та фахові компетентності - здатність до використання інформаційно-комунікаційних технологій, сучасних методів і моделей інформаційної безпеки та/або кібербезпеки; здатність застосовувати методи та засоби криптографічного та технічного захисту інформації на об'єктах інформаційної діяльності.

Кінцевими результатами навчання, що корелюються з визначеним вище переліком загальних і фахових компетентностей є - уміння застосовувати концептуальні знання з навчальних дисциплін загальної

підготовки для засвоєння навчальних дисциплін професійної підготовки, здатність проектувати майбутню професійну діяльність з урахуванням її значущості для громадянина та держави, а також напрямків розвитку інформаційної та кібербезпеки, здатність використати результати самостійного пошуку, аналізу та синтезу інформації з різних джерел для ефективного рішення спеціалізованих задач професійної діяльності, здатність організувати власну професійну діяльність, обирати оптимальні методи та способи розв'язування складних спеціалізованих задач та практичних проблем професійної діяльності, оцінювати їхню ефективність, уміння використовувати історичну спадщину та культурні традиції свого народу для професійного зростання, саморозвитку, самовдосконалення, здатність вдосконалювати професійний та особистісний розвиток протягом усього життя, здатність аналізувати, аргументувати, приймати рішення при розв'язанні складних спеціалізованих задач та практичних проблем у професійній діяльності, які характеризуються комплексністю та неповною визначеністю умов, відповідати за прийняті рішення, уміння здійснювати професійну діяльність на основі знань сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, застосувати програмні засоби, навички роботи в телекомунікаційних та комп'ютерних мережах, використати спеціалізовані комп'ютерні програми в професійній діяльності, обирати відповідну технологію програмування, виконати аналіз специфікації задач, виконувати аналіз програмного забезпечення з метою пошуку, ідентифікації, виявлення та усунення помилок програмування, здатність виявляти небезпечні сигнали технічних засобів, вимірювати параметри небезпечних сигналів для технічних каналів витоку інформації та визначати ефективність захисту від витоку інформації відповідно до вимог нормативних документів системи технічного захисту інформації, інтерпретувати результати проведення спеціальних вимірювань з використанням технічних засобів, контролю характеристик ІТСМ відповідно до вимог нормативних документів системи технічного захисту інформації, проводити атестацію (спираючись на облік та обстеження) режимних територій (зон), приміщень тощо в умовах додержання режиму секретності із фіксуванням результатів у відповідних документах, виконувати дослідження, перевірку, аналіз та оцінювання об'єктів щодо їх відповідності вимогам нормативних документів та можливості їх використання для забезпечення інформації, здатність виконувати конфігурування систем виявлення вторгнень та використовувати компоненти захисту для забезпечення необхідного рівня захищеності ІТС, використовувати інструментарій для моніторингу даних в ІТС, виконувати аналіз зловмисного програмного коду.

Викладання дисципліни здійснюється через лекційні та практичні заняття, індивідуальні та групові консультації, самостійну роботу здобувачів з виконання практичних завдань по кожній темі по індивідуальним варіантам, захист практичних робіт, тестування. Усі теми дисципліни згруповані у 3 змістовних модулях.

Під час викладання дисципліни для занять використовується лабораторна база комп'ютерних класів МДУ, які обладнано мережею комп'ютерів IBM Pentium.

Література

1. Освітньо-професійна програма 125 Кібербезпека [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mdu.in.ua/Ucheb/OPP/bak-2019/kiberbezpeka.pdf>.
2. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 12 – Інформаційні технології, спеціальність 125 – Кібербезпека [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/125-kierbezpeka-bakalavr.pdf>.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК:352.07

Адамов Д. В.

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри права та публічного адміністрування

SMART-ТЕХНОЛОГІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Сучасні трансформаційні процеси суспільства відбуваються під впливом глобалізації та інтеграції. В суспільстві відбувається перебудова політичного, економічного, соціального, ідеологічного життя. Усе це вимагає від держави та муніципалітету зокрема, впровадження нових інноваційних технологій управління, які задовольняють трансформаційні потреби суспільства та сформують ефективний взаємозв'язок влади та громади, кожного міста, селища.

Під інноваційними технологіями державного та муніципального управління (публічного управління) слід розуміти нові методи та форми роботи органів державної та місцевої влади, використання нових інструментів управління, які дозволяють підвищити ефективність управління та задовольнити потреби, як влади так і суспільства.

Сьогодні в світі та Україні активно впроваджуються цифрові інноваційні технології публічного управління, які отримали назву SMART – технології. Розглянемо їх більш детально.

SMART - технології (S (specific) – конкретність; M (measurable) – вимірність; A (achievable) – досяжність; R (relevant) – актуальність; T (time bound) – обмеженість у часі) у контексті публічного управління, включає такі поняття: «цифрове урядування», «цифровий уряд», «розумне управління». Це означає, що процес публічного управління відбувається з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій на кожному етапі управління та ієрархічному рівні, а також інтелектуальних здібностей людей.

Яскравим прикладом використання SMART – технології в публічному управлінні є технологія SMART-CITY («розумне-місто»). Розумне місто – це певна модель, котра використовує ряд цифрових технологій для вирішення нагальних проблем міста задля його розвитку, а саме:

- інноваційні електронні послуги;
- цифрові сервіси;
- відеоспостереження;
- цифровий туризм;
- раціональні системи моніторингу;
- цифрові медичні послуги;
- оплата комунальних та інших платежів;
- цифрова освіта;
- відстеження транспортного руху;
- надання електронних квитків та інших послуг необхідних для життєзабезпечення громади.

За статистикою, SMART-CITY технології дають змогу утричі оперативніше реагувати на ситуації, що виникають у місті, уп'ятеро пришвидшують ухвалення рішень, удвічі покращують фінансові показники, удвічі та більше знижують споживання теплопостачання, води та електроенергії, на 30% зменшують рівень злочинності, до 20% зменшують затори на автошляхах, до 15% поліпшують екологічні показники [1].

Прикладом ефективного впровадження електронного урядування на місцевому рівні з погляду SMART-CITY (розумного міста) є досвід великих міст Об'єднаних Арабських Еміратів, зокрема Абу-Дабі та Дубай. Громадяни в Абу-Дабі, наприклад, мають можливість зайти в онлайн портал міста та користуватися різними електронними послугами. Деякі додаткові послуги надаються через портал Абу-Дабі, який включає перегляд і зміну відомостей особистого профілю таких, як адреса, номерний знак тощо. Очікується, що в перспективі всі сервіси електронного уряду Об'єднаних Арабських Еміратів будуть передбачати реєстрацію картки-ідентифікатора та вводу PIN-коду для доступу до державних та місцевих послуг в електронному вигляді. Портал уряду Дубай забезпечує інноваційний канал комунікації між державою та громадськістю. Пропонуються різноманітні державні електронні послуги (e-Services), які орієнтовані на фізичних осіб, підприємців і туристів, що приїжджають в країну з усіх кінців світу. Портал містить інформацію про всі державні установи Дубай та їх контактні дані. Портал виступає віртуальним зв'язком для державних відомств та електронних послуг, які вони надають громадянам та підприємцям [2].

В Україні також активно впроваджуються технології SMART-CITY. Доказом цього є результати конкурсу міст у межах KYIV SMART CITY FORUM 2019 [3].

У номінації Відкрите інноваційне місто - за успішне залучення громадян до процесів управління містом на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій - перемогли Тернопіль, Тетіївська ОТГ, Київська область, Дрогобич.

Найкраща транспортна модель міста - за найвищі стандарти у розвитку міської транспортної

інфраструктури - були відзначені Житомир, Львів та Маріуполь.

Найкомфортніше місто для життя - за найвищі стандарти проживання та рівень задоволеності населення - нагороди отримали Харків, Умань, Чортків.

Місто стартапів - за підтримку у запуску нових інноваційних проектів та технологічних рішень з метою вдосконалення міського простору - перемогу здобули Славутич, Шостка, Маріуполь.

У номінації Екологічно відповідальне місто - за використання розумних технологій для захисту та міської екосистеми визнані переможцями Біла Церква, Миргород, Іллінці.

Незважаючи, на достатньо активне впровадження цифрових технологій у систему публічного управління одним з головних ресурсів в управлінні державою та муніципалітетом залишається людський ресурс (публічний службовець). Однак, професійні вимоги до публічного службовця змінилися, відповідно змінам у загальній технології публічного управління. Таким чином, сьогодні публічному службовцю необхідно постійне підвищення загального рівня цифрової грамотності.

Сучасний публічний службовець повинен вміти [4]:

- формулювати загальні вимоги до впровадження та функціонування систем електронного урядування;
- здійснювати комплексний аналіз рівня готовності органів управління загальнодержавного, регіонального або галузевого рівня до впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;
- визначати основні вимоги до створення та функціонування сайтів органів державної влади та місцевого самоврядування;
- здійснювати оптимальний вибір заходів щодо вироблення сервісно-орієнтованого підходу у різні сфери публічного управління та адміністрування;
- впроваджувати технології клієнтизму у сфері формування та реалізації сервісно-орієнтованої публічної політики;
- оволодівати знаннями, вміннями та навичками з аналізу, оцінювання та визначення пріоритетних напрямів упровадження інструментів і технологій реалізації цифровізації та електронного врядування;
- розробляти напрями ефективного впровадження електронних управлінських послуг, механізмів, інструментів і технологій їх надання;
- обирати методи та методики реінжинірингу й бенчмаркінгу з метою оптимізації державно-управлінських процесів в публічному врядуванні;
- проводити комплексний аналіз та оцінювання сервісної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- виявляти загрози інформаційній безпеці особистості.

Отже, враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що публічне управління у подальшій своїй трансформації буде все активніше використовувати SMART-технології, зокрема технології SMART-CITY. Впровадження таких цифрових технологій дозволяє вирішувати економічні, адміністративно-організаційні, екологічні питання, а також питання безпеки. Завдяки впровадженню таких технологій у публічному управлінні, відбувається цифрова трансформація й у інших сферах життєдіяльності, як окремих міст так і держави в цілому. Наприклад, поява нових функціональних задач перед публічними службовцями призводить до необхідності отримання додаткової освіти, таким чином зростає попит на освітні послуги. Одним з головних позитивних чинників впровадження SMART-технології у публічному управлінні є підвищення конкурентоспроможності міста та держави, що дозволяє якісно змінювати рівень життя населення.

Література

1. Цифрове місто. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knote.edu.ua/file/NjY4NQ==/37285b4c843c24ddbef908c58876cb7a.pdf>.

2. Чукут С.А. Смарт-сіті чи електронне місто: сучасні підходи до розуміння впровадження е-урядування на місцевому рівні / С.А. Чукут // Державне управління. – 2016. – №13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2016/17.pdf.

3. Kyiv Smart City Forum 2019. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kyivsmartcity.com/news/na-kyiv-smart-city-forum-2019-proveli-shhorichnu-ceremoniyu-nagorodzheniya-smart-misto-2019/>.

4. Цифрова грамотність публічних службовців. Smart-технології. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/tsyfrova-hramotnist-publichnykh-sluzhbovtsiv-smart-tekhnohii>.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ В УКРАЇНІ

Актуальність та своєчасність дослідження забезпечення конституційного права на достатній життєвий рівень в Україні зумовлена зовнішньополітичними інтеграційними процесами, активним учасником яких вже сьогодні стає Україна, оскільки одним з головних критеріїв набуття членства практично в усіх міжнародних утвореннях є здатність держави забезпечити належний рівень життя для своїх громадян, адже сучасна Українська держава ще не відповідає головним критеріям та загально визнаним ознакам соціальної держави.

На сьогоднішній день в Україні право на достатній життєвий рівень забезпечується через прожитковий мінімум (Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 р. № 966-XIV) [1]. На основі прожиткового мінімуму формуються величини мінімальної зарплати, мінімальної пенсії за віком, стипендій, встановлюються розміри допомоги по безробіттю, допомоги сім'ям з дітьми та інші соціальні виплати.

Проте величина прожиткового мінімуму, що встановлюється кожного року у Законі України «Про Державний бюджет», в реалії не задовольняє потреб людини в нормальному харчуванні, одязі та житлі. Так, з 1 грудня 2020 року прожитковий мінімум визначений у розмірі 2189 грн [2]. У даному випадку дотримано ст. 9 Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР, яким передбачено, що мінімальна заробітна плата встановлюється в розмірі, не нижчому від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб [3].

Відповідно до Методики визначення прожиткового мінімуму, затвердженої Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України від 03.02.2017 р. № 178/147/31 [4], прожитковий мінімум для основних соціальних і демографічних груп населення розраховується, виходячи з наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг, схвалених експертною комісією з проведення науково-громадської експертизи цих наборів на принципах соціального партнерства та визначених постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 780 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» [5].

Однак споживчий кошик, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 780, не враховує сучасних потреб людини, пов'язаних із технологічними, інтелектуальними, інформаційними змінами в сучасному суспільстві (Інтернет, мобільний зв'язок). Крім того, величина прожиткового мінімуму не враховує ряд життєво необхідних витрат: на будівництво або купівлю житла, його найм, освіту; не встановлені витрати на вищу освіту, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах тощо. Ігнорування цих витрат у прожитковому мінімумі не відповідає принципам його формування, а також міжнародним стандартам, визначеним Європейською соціальною хартією (переглянутою) та конвенціями Міжнародної організації праці. На сьогодні це не єдині проблеми вітчизняного «споживчого кошика». Змінилася і структура споживання населення.

Слід зазначити, що відповідно до рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 25.04.2018 р. [6], постанови Київського апеляційного адміністративного суду від 10.07.2018 р. [7], постанови Верховного Суду України від 20.12.2018 р. [8], визнана протиправною та нечинною постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 780 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення». Отже, наразі «споживчий кошик» зразка 2016 року є нечинним.

Міністерство соціальної політики України на 2020 рік здійснило розрахунки фактичного розміру прожиткового мінімуму на основі наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 № 780. Так, при розробці та прийнятті Верховною Радою України Закону України «Про державний бюджет України на 2020 рік», Кабінет Міністрів України не мав права застосовувати розрахунки прожиткового мінімуму на основі «споживчого кошику», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 780.

Верховною Радою України 11.09.2019 р. було прийнято проект Постанови № 2123 «Про невідкладні заходи щодо затвердження оновлених наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів і наборів послуг та формування на їх основі прожиткового мінімуму» [9]. При цьому, на момент написання цього дослідження (станом на 01.12.2020 р.), так і не було затверджено новий перелік продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення.

На нашу думку, майже всі проблеми та недоліки пов'язані з тим, що згідно з Законом України «Про прожитковий мінімум», набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення, мають переглядатися не менше одного разу на п'ять років [1], але зазначена норма не виконується. На нашу думку, зважаючи на темпи суспільного розвитку, є необхідність внести зміни до Закону України «Про прожитковий мінімум» щодо необхідності переглядання набору продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення один раз на два роки, а також посилити відповідальність посадових осіб, винних у порушенні законодавства про прожитковий мінімум.

Крім того, варто додати, що задекларовані у вітчизняних нормативно-правових актах стандарти значно нижчі порівняно з європейськими. Якщо у країнах ЄС та інших розвинених країнах світу при формуванні споживчого кошика оцінюють, на що витрачав гроші середньостатистичний споживач, то в Україні регламентують, що йому можна купити за мінімальну зарплату або пенсію. Тому необхідно переглянути діючу систему державних соціальних стандартів з врахуванням зарубіжного досвіду регулювання доходів населення, зокрема розробити цілісну систему гарантій, в яких прожитковий мінімум стане лише вихідною базою для формування інших, вищих життєвих стандартів для різних соціальних груп.

Таким чином, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що необхідним є ґрунтовно переглянути перелік товарів і послуг, на основі якого визначається розмір прожиткового мінімуму, зокрема, шляхом збільшення частки витрат на непродовольчі товари і послуги, включити до його складу послуги сучасних комунікацій (Інтернет, мобільний зв'язок, медичне обслуговування, стоматологічні послуги, освіта, підвищення кваліфікації, придбання або будівництво житла тощо). Крім цього, необхідно скоротити термін перегляду складу набору товарів і послуг до одного разу на два роки, внести відповідні зміни до п. 1 ст. 3 Закону України «Про прожитковий мінімум».

Література

1. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 38. Ст. 348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.

2. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 5. Ст. 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>.

3. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 17. Ст. 121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.

4. Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму: Наказ Міністерства соціальної політики України Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України від 03.02.2017 р. № 178/147/31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0281-17>.

5. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2016 р. № 780. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF>.

6. Про визнання нечинною та скасування постанови КМУ від 11.10.2016 р. № 780: Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 25.04.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3639805-18#n2>.

7. Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 10.07.2018 р. за справою № 826/3639/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75300650>

8. Постанова Верховного Суду України від 20.12.2018 р. за справою № 826/3639/17. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78771927?fbclid=IwAR2idaw1bns2iNHD4raGCMtXzXRWIZ_YptRNz_z3yh2pt8VJfkg046B0ilwI.

9. Про невідкладні заходи щодо затвердження оновлених наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів і наборів послуг та формування на їх основі прожиткового мінімуму: Постанова Верховної Ради України від 11.09.2019 р. № 2123. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66800.

УДК 338.45

Бражко О. В.

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування

УМОВИ ТА ЧИННИКИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ПОСЕРЕДНИЦТВА І ПРИМИРЕННЯ У ВИРІШЕННІ ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ

Не зважаючи на численні зміни та доповнення в нормативно-правових та законодавчих актах, стан соціально-трудових відносин залишається досить напруженим, а кількість колективних трудових спорів (конфліктів), вирішенням яких займається Національна служба посередництва та примирення (далі –

НСПП). Основними завданнями НСПП є [1]:

- сприяння взаємодії сторін соціально-трудових відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними;
- прогнозування виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) та сприяння своєчасному їх вирішенню;
- здійснення посередництва і примирення під час вирішення колективних трудових спорів (конфліктів);
- забезпечення здійснення соціального діалогу, вироблення узгоджених пропозицій щодо розвитку соціально-економічних та трудових відносин в Україні;
- здійснення заходів із запобігання виникненню колективних трудових спорів (конфліктів);
- підвищення рівня правової культури учасників соціально-трудових відносин.

Таким чином, НСПП є державним інститутом, який відповідає за правовий захист інтересів учасників соціально-трудових відносин як роботодавців, так і трудових колективів. НСПП виконує функцію своєрідного посередника та арбітра і спрямовує конфлікти у конструктивне русло з подальшим їх вирішенням легітимними засобами.

Доцільно відзначити, що одним із основних найважливіших напрямів діяльності НСПП являється конструктивна взаємовигідна співпраця з профспілками, спільна робота на користь суспільству, впровадження ідеології соціальної держави, вирішення трудових конфліктів виключно у правовому руслі.

З розвитком ринкових відносин, свободи підприємництва і послаблення контролю з боку держави, набули поширення нелегальна зайнятість та «тіньова» заробітна плата, застосування запозиченої праці; зростає кількість порушень прав працівників на захист незаконного звільнення, належний рівень заробітної плати, безпечні і здорові умови праці, на пільги і компенсації у зв'язку з шкідливими умовами праці, а також на свободу об'єднання профспілок. Приховуються факти виробничого травматизму та професійних захворювань.

Вже не один рік діє Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», що дає можливість Федерації профспілок України та її членським організаціям брати активну участь у захисті соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки шляхом застосування процедур вирішення спорів та конфліктів.

Аналіз стану соціально-трудових відносин та причин виникнення колективних трудових спорів (конфліктів) на підприємствах та організаціях Запорізької області вказує на те, що основним чинником виникнення розбіжностей між працівниками та роботодавцями, як і раніше, залишаються великі обсяги заборгованості із заробітної плати, низькі темпи її погашення та порушення термінів виплати поточної заробітної плати.

Так, відповідно даних місцевих органів виконавчої влади, на підприємствах Запорізького регіону заборгованість із виплати заробітної плати впродовж січня-жовтня 2020 року збільшилась на 13,5 млн. грн., або на 12% і станом на 01.11.2020 рік складає 126,4 млн. грн.[2].

Окрім цього, стан боротьби з цим ганебним явищем, як показав відповідний аналіз за останні роки не покращується. Разом з тим, починаючи з 2010 року, як в цілому в Україні, так і в Запорізькій області, спостерігається тенденція до скорочення кількості зареєстрованих колективних трудових спорів.

Вищезазначене можна пояснити таким чином: з одного боку – безперечний результат співпраці відділення Національної служби посередництва і примирення з профспілками щодо запобігання виникненню колективних трудових спорів, вирішення розбіжностей та конфліктних ситуацій, які сприяли виконанню вимог найманих працівників на стадії до вступу в колективний трудовий спір [3].

Так, впродовж січня-жовтня 2020 року відділення Національної служби посередництва і примирення сприяло врегулюванню 12 випадків дестабілізації стану соціально-трудових відносин на 10 підприємствах регіону та дало змогу повернути борги по заробітній платі у розмірі 801,5 тис. грн. Також, цьому сприяло проведення працівниками відділення 58 узгоджувальних зустрічей з представниками сторін соціально-трудових відносин [2].

З іншого боку, цього явно недостатньо з огляду на кількість порушених норм трудового законодавства та положень колективних договорів.

Основними чинниками невеликої кількості зареєстрованих колективних трудових спорів є побоювання працівників вступати у відкриті, офіційно задокументовані спори з власниками, загроза втратити робочі місця та складність у працевлаштуванні на інше робоче місце, неспроможність працівників відшкодувати витрати, пов'язані з участю у примирних процедурах незалежних посередників і трудових арбітрів, відсутність лідера у трудових колективах, низький рівень організованості та пасивна позиція первинних профспілкових організацій, а також зневіреність у результативності своїх дій.

Деякі керівники профспілок обмежуються тільки поданням листів в правоохоронні органи, відповідні державні інспекції та державні органи щодо порушень роботодавцями норм трудового законодавства та положень колективних договорів. Процесуальні терміни розгляду таких звернень не дають можливості

оперативно прийняти відповідні заходи на порушення зазначених нормативно-правових актів, та не завжди задовольняють їх вимоги. Але є і інший правовий шлях захисту найманих працівників, членів профспілки, який упродовж багатьох років позитивно себе зарекомендував в розвинутих демократичних країнах світу, в тому числі і в Україні - це використання законодавства про врегулювання колективних трудових спорів. На наш погляд, це законодавство є основним механізмом, за допомогою якого працівники можуть захищати свої трудові права.

Окрім того, Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» закріпив за профспілками, їх об'єднаннями певні права у вирішенні індивідуальних трудових спорів. [4] Профспілки можуть лише представляти інтереси найманих працівників в органах, що розглядають індивідуальні трудові спори – комісіях по трудових спорам та судах, та за Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» профспілкам гарантована можливість брати безпосередню участь у процесі виникнення, розгляду та вирішення колективного трудового спору, зокрема шляхом участі у роботі примирних комісій та трудових арбітражів. Законодавець наділив профспілки правом ініціювати виникнення колективного трудового спору і його легітимне вирішення в разі не досягнення бажаного результату у переговорах з роботодавцем щодо попереднього врегулювання конфлікту. Отже, профспілки мають вагомий вплив на формування і розвиток соціально-трудових відносин в інтересах найманих працівників. Ряд галузевих профспілок Запорізького регіону приділяють велике значення використанню важелів зазначеного законодавства.

Національна служба посередництва і примирення, на наш погляд, повинна:

по-перше, більш активно інформувати про норми національного законодавства, нормативні акти НСПП, які потребують вивчення та дотримання з боку учасників колективних трудових спорів;

по-друге, надавати роз'яснення та практичні поради щодо проблемних питань, які виникають під час визначення предмету та сторін колективного трудового спору, формування вимог, визначення моменту виникнення спору;

по-третє, здійснювати проведення засідань примирливої комісії та трудового арбітражу та залучати незалежного посередника;

по-четверте, проводити просвітницьку роботу з пропаганди правових знань;

по-п'яте, більш активно взаємодіяти з профспілками на різних рівнях – загальнонаціональному, регіональному та на рівні окремих підприємств.

Виходячи з вище наведеного, слід зазначити, що для покращення ситуації у сфері соціально-трудових відносин необхідно зробити певні кроки щодо покращення діяльності НСПП. Перш за все, це стосується більш активного впровадження медіації між конфліктуєчими сторонами в практику вирішення трудових спорів. Також НСПП повинна більш активно проводити просвітницьку роботу з пропаганди правових знань, це поліпшить правову грамотність сторін та підвищить рівень діалогу. Активна взаємодія з профспілками на різних рівнях – загальнонаціональному, регіональному та на рівні окремих підприємств змінить на краще рівень взаємовідносин в правовому полі.

Література

1. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 34, ст.227).

2. Офіційний веб-портал «Федерація професійних спілок України».

3. Національна служба посередництва та примирення (НСПП) / [Електронний ресурс] – Режим доступу // <http://www.nspr.gov.ua/>.

4. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 45, ст.397).

УДК 378.091.2-051:34

Волік В. В.

доктор юридичних наук, професор кафедри права та публічного адміністрування

ДОСТУП ГРОМАДЯН ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОДНА З ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПІДТРИМАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Екологічна безпека, яка включає в себе безпеку довкілля та безпеку людини, вже давно стала складовою міжнародної та національної безпеки, приводом до наукових дискусій та об'єктом досліджень. Екологічна безпека тісно пов'язана з сучасним розумінням екології, екологічної політики та екологічних загроз. Сучасні екологічні проблеми виходять за рамки національних, та мають характер транскордонних, регіональних та глобальних. Засобами вирішення екологічних проблем є міжнародна співпраця країн, результатом якої є наукові форуми, створення міжнародних урядових та неурядових організацій, укладання міжнародних угод у сфері охорони навколишнього природного середовища. Україна є стороною близько 70

міжнародно-правових актів універсального (глобального), регіонального та двостороннього характеру. Ратифіковані міжнародно-правові угоди відповідно до ст. 19 закону України «Про міжнародні договори України» є частиною національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства, проте їх практична реалізація на національному рівні часто потребує вдосконалення. До того ж, обізнаність про міжнародні договори України у сфері охорони довкілля є низькою як серед пересічних громадян, так і серед юристів.

Заповнити цю інформаційну прогалину зазвичай беруться неурядові як національні, так і міжнародні організації, які проводять локальні, регіональні та міждержавні заходи, які мають на меті привернути увагу суспільства до екологічних проблем, можливостей щодо їхнього попередження, займаються екологічною просвітництвом та залучають різні групи населення до своїх досліджень. Слід констатувати, що в Україні, по більшій частині через ситуацію на Донбасі, присутні міжнародні місії, такі як Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Програма розвитку ООН (ПРООН), які фінансують велику кількість проектів, в тому числі й екологічних. Так, за фінансової підтримки ОБСЄ було реалізовано проєкт під назвою «Моніторинг дотримання прав мешканців м. Запоріжжя та м. Маріуполя на об'єктивну інформацію про дійсний стан повітря» [1]. Інформаційні дані та соціологічні опитування в рамках цього проєкту проводились протягом другої половини 2019 року. Основною метою було з'ясувати якими міжнародними та національними нормативними актами регулюється питання доступу громадян до інформації, в тому числі, екологічної, та наскільки обізнаними є громадяни в цьому питанні. Серед значної кількості міжнародних актів, які передбачають обов'язок країн-підписантів на створення для свого суспільства умов для доступу до екологічної інформації слід виділити:

Орхуську конвенцію, що ратифікована Україною в 1999 році, якою закріплено обов'язок держави поступово збільшувати обсяг екологічної інформації в електронній базі даних, які є легкодоступними для широкого загалу громадськості через публічні мережі зв'язку [2];

Директиву 2008/50/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21.05.2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи, яка передбачає підтримку якості повітря, якщо вона на належному рівні, та її покращення в інших випадках, здійснення оцінки якості атмосферного повітря та гарантування доступу громадян до такої інформації [3];

Слід зазначити, що відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС Україна взяла на себе зобов'язання щодо наближення національного законодавства до законодавства ЄС (в тому числі в екологічній сфері), зокрема, до Директиви 2008/50/ЄС. Однак, станом на сьогодні жодне з завдань щодо запровадження до українського правового простору вказаного документу не виконано.

Серед національних законодавчих актів відмітимо:

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який гарантує громадянам право на одержання у встановленому порядку повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення;

Закони України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації», які визначають основні поняття, порядок та суб'єктів інформації.

Аналіз вказаних нормативних актів дає змогу зазначити, що існує правова невизначеність та різноманіття дефініцій, таких як «інформація про стан довкілля», «екологічна інформація», «інформація про стан навколишнього природного середовища», «інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація)», що на нашу думку повинно бути усунено шляхом внесення змін до відповідних нормативно-правових актів, та приведення дефініції до однієї – екологічна інформація (за прикладом Орхуської конвенції). Та розмежувати поняття екологічна інформація та інформація про стан навколишнього природного середовища, як загальне та часткове.

Різнорозумність формулювань приводить до різного праворозуміння та правозастосовної практики, що порушує також принцип правової визначеності, відповідно до якого обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. В цьому контексті слід зауважити, що правовий режим доступу до екологічної інформації потребує доопрацювання, оскільки, з одного боку, існує вільний доступ до такої інформації з приміткою, якщо вона не становить державної таємниці та міститься у реєстрах, списках, архівах та інших джерелах, і в Україні таке обмеження стосується інформації, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці (стаття 1 закону «Про державну таємницю») [4]. І це насправді дуже широкий спектр інформації, доступ до якої ускладнено бюрократичними процедурами. На нашу думку, інформація щодо стану навколишнього природного середовища, яка є складовою екологічної інформації, та містить інформацію щодо стану довкілля та його компонентів таких як повітря та атмосфера, води, ґрунти, землі, надра, ландшафти та природні території, включаючи водно-болотні угіддя, прибережні та морські території, біологічне різноманіття та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими компонентами [21], не може бути обмеженою, оскільки ця інформація може прямо впливати на здоров'я та життя людини (стаття 27 Конституції України). Інша екологічна інформація (відповідно до статті 25 закону України «Про охорону навколишнього

природного середовища» [5]) може мати обмеження лише в інтересах національної безпеки, проведення розслідувань або запобігання злочинам, збереження рідкісних видів та тих, що перебувають під загрозою, і це повинно бути обґрунтовано тим, що розголошення інформації може призвести до шкоди більшої, ніж суспільний до неї інтерес.

За результатами дослідження, яке зазначено вище, сучасний стан доступу громадян до інформації про навколишнє природне середовище, зокрема, стан повітря, є незадовільною. Так, на сайтах міст Запоріжжя та Маріуполя інформація публікується через 2-4 доби після отримання такої інформації, що є неприпустимим, особливо з урахуванням антропогенного навантаження цих міст. Щодо самого пошуку цієї інформації, то вона ускладнена кількістю посилань, на які треба перейти, щоб з нею ознайомитись на сайтах міських рад.

Пропозиції, які було надано за звітом, окрім своєчасного оприлюднення інформації та покращення комунікації між міською владою та установами, які здійснюють обстеження стану повітря, слід доповнити пропозицією про створення мобільного додатку, який би дозволив в режимі реального часу відслідковувати результати моніторингу атмосферного повітря на стаціонарних постах гідрометеорологічної служби України у містах. Що в свою чергу дозволить в повній мірі реалізувати зобов'язання Орхуської конвенції, а також позитивно вплине на загальний стан поінформованості громадян про стан навколишнього природного середовища та зацікавить суспільство до подальших розробок.

Література

1. Курачицький Г., Бізденежний С. Звіт за результатами проведеного моніторингу дотримання права на своєчасну, легкодоступну та об'єктивну офіційну інформацію про стан повітря у м. Запоріжжі та м. Маріуполі. 2020. 21 с.

2. Конвенція про доступ до публічної інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Конвенція ООН від 25.06.1998 року. Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення 25.11.2020 р.)

3. Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи: Директива від 21.05.2008 року № 2008/50/ЄС. Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950#Text (дата звернення 25.11.2020 р.)

4. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 року №3855-ХІІ. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення 25.11.2020 р.)

5. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25.06.1991 року №1264-ХІІ. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення 25.11.2020 р.)

УДК 352.07(477)

Камардіна Ю. В.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри

СТАТУТ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ПРАВОВА ПРИРОДА, ФУНКЦІЇ І ЗНАЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА

Актуальність обраної теми обумовлюється тими проблемами, які виникають в процесі реформування місцевого самоврядування в Україні, мета якої створення ефективного місцевого самоврядування за рахунок дієвих правових актів, що регулюють ті чи інші суспільні процеси на місцевому рівні. Після прийняття Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [1], можна побачити активний розвиток нормативної бази місцевого самоврядування, загальний напрямок якого характеризується прагненням створення системного, чіткого та повного правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з місцевим самоврядуванням. При цьому найважливіше місце в системі правового регулювання муніципально-правових відносин займають статuti територіальних громад.

Статут територіальної громади як інститут муніципального права має в Україні порівняно невелику історію - такого роду відокремлені нормативно-правові акти стали створюватися лише з другої половини 1990-х рр. Його головне завдання полягає в створенні умов для зміцнення державності і розвитку інститутів громадянського суспільства в відповідній територіальній громаді. Так, наприклад, одним із перших прийнятих в Україні актів-документів місцевого самоврядування статутного типу став Статут територіальної громади м. Комсомольська на Дніпрі, який був прийнятий позачерговою сесією міської ради 23 скликання 21 квітня 1999 р. та зареєстрований міським відділом юстиції 20 липня 1999 р. [2]. А на рівні селищних і сільських поселень такий досвід взагалі мінімальний.

Одночасно, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі Закон) не встановлює детальних вимог до статутів територіальних громад, лише визначено, що статут може бути прийнятий територіальною громадою «в межах цього закону» (ст.19) [3]. Це є однією з причин того, що більшість статутів територіальних громад багато в чому копіюють відповідні норми Закону України «Про місцеве

самоврядування України». У практиці функціонування інституту місцевого самоврядування виникає проблема предмета статутного регулювання, - його зміст викликає неоднозначні оцінки фахівців і вчених-правознавців.

Представницький орган відповідної територіальної громади села, селища, міста може прийняти статут «враховуючи історичні, національно-культурні, соціально-економічні та інші особливості здійснення місцевого самоврядування» (ч.1 ст.19), без уточнення передбачених для цього засобів. Фактично, норми ст. 19 Закону носять рекомендаційний характер стосовно запровадження статутів територіальної громади і як наслідок, такі нормативно-правові акти ухвалені не всіма суб'єктами місцевого самоврядування. Зазначеним Законом визначено врегулювання статутом лише 3 питань: порядку внесення місцевої ініціативи на розгляд місцевої ради (ч. 2 ст. 9); окремих питань організації діяльності місцевих рад (ч. 4 ст. 10); порядку організації та проведення громадських слухань (ч. 4 ст. 13).

Юридичні властивості статуту, які розкривають його правову природу, є загальними для статутів усіх територіальних громад, передбачених законодавством про місцеве самоврядування. Статути територіальних громад відрізняються один від одного, але в той же час існують загальні положення, основи, що визначають зміст статуту. Вони є предметом теорії статуту територіальної громади. Даючи характеристику статуту територіальної громади, перш за все, слід звернути увагу на правову природу Статуту територіальної громади з подальшим визначенням його місця в системі нормативно-правових актів України.

Науковий підхід до проблеми правового регулювання основ місцевого самоврядування призводить до логічного висновку про те, що територіальній громаді необхідний такий правовий акт, який би створював умови для ефективного вирішення його нагальних проблем.

Будучи за своєю природою правовим актом, який безпосередньо регулює відносини, що виникають на території певної територіальної громади, статут територіальної громади, повинен враховувати реальні потреби населення територіальної громади і оперативно реагувати на них. Даний факт підкреслює необхідність стабільного правового акту, яким є статут, бути досить гнучким, відповідаючи потребам територіальної громади.

Незважаючи на цілий ряд недоробок, що містяться в статуті, в цілому значимість його значно зростає пропорційно реформі, що проводиться в даний час в державі. Тому сучасну систему нормативно-правових актів України неможливо уявити без актів місцевого самоврядування та Статуту територіальної громади.

Використання різних методів наукового пізнання дозволяє визначити, що статут є складовою частиною правової підсистеми місцевого самоврядування. Тобто Статут територіальної громади стає органічною частиною всієї нормативно-правової системи України і відчуває на собі її сильний вплив. Місце Статуту територіальної громади в правовій системі безпосередньо залежить від ряду специфічних обставин: по-перше, незважаючи на те, що Статут має певну самостійність, він все ж знаходиться в субординаційній підпорядкованості по відношенню до правових актів України; а по-друге, будучи підзаконним, Статут територіальної громади повинен неухильно відповідати Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Принципово важливим є те, що Статут покликаний розвиватися пропорційно розвитку всієї нормативно-правової системи, тут неприпустимо якесь відставання. В іншому випадку Статут вже не зможе адекватно справлятися зі своєю функцією.

По суті, статут територіальної громади є правовою основою, однієї з найважливіших форм народовладдя. Статути різних територіальних громад розрізняються між собою обсягом статутного регулювання, тобто наявністю в своєму змісті положень, які можуть бути визначені в статуті. Роль статуту територіальної громади зводиться до відтворення норм законів і їх адаптацію до місцевих умов, щоб більш чітко сформувані у місцевого населення уявлення про місцеве самоврядування, життя місцевої громади та його ролі в житті народу територіальної громади.

Зміст статуту територіальної громади становить найбільш значущі норми, що зачіпають всі сфери суспільного життя. Регулювання цих відносин здійснюється за допомогою встановлення гарантій прав населення на здійснення місцевого самоврядування, що закріплюється нормами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Статут же за своїм змістом доповнює і конкретизує положення, які повинні бути закріплені в ньому відповідно до ст. 19 Закону, проте статут територіальної громади не може якимось чином обмежувати їх.

Отже, сутність і зміст статуту територіальної громади проявляються в сукупності властивостей (юридичних, ідеологічних, політичних), які характеризують його якісну своєрідність. Перш за все, статут - це правовий документ, і тому його головними властивостями є юридичні властивості. Погоджуючись з думкою Г. Монастирського, слід відзначити, що «статут територіальної громади можна розглядати як документ, що належить до сфери правових відносин; сукупність соціально-політичних та економіко-господарських взаємин між суб'єктами територіальної громади» [4, с.205].

Також слід відзначити, що Статут територіальної громади, як основоположний акт місцевого самоврядування, виконує ряд функцій, які не тільки розкривають сутність і значення статуту, а й

відображають характер його впливу на суспільні відносини. Функції статуту територіальної громади реалізуються на практиці комплексно, що пояснюється їх взаємозв'язком, одночасно функції, що властиві статуту, мають і ряд специфічних рис. Дані специфічні властивості виражають сутність статуту територіальної громади, дозволяють побачити реальну картину значущості статуту, як основоположного акту для територіальної громади. Статут територіальної громади виконує наступні основні функції: установча, організаторська, представницька, ідеологічна, юридична, виховна, правозахисна, централізація права. Дана класифікація специфічних функцій статуту територіальної громади, дозволяє чітко побачити роль, яку виконує кожна норма Статуту при впливі на регульовані громадські відносини.

Висновки. У підсумку слід зазначити, що визначення юридичної природи статуту територіальної громади, яка полягає в тому, що цей нормативно-правовий акт виражає публічно-владну сутність місцевого самоврядування як форми народовладдя на місцевому, найбільш наближеному до населення рівні і одночасно встановлює і закріплює структуру і організацію всіх інститутів самоврядування на території певної територіальної громади в їх єдності і взаємозв'язку.

Статут територіальної громади - це основоположний правовий акт, що визначає відповідно до чинного законодавства принципи і структуру організації місцевого самоврядування на території певної територіальної громади, має вищу юридичну силу в системі муніципальних правових актів, що закріплює і конкретизує правові, економічні та фінансові основи місцевого самоврядування, необхідні для ефективного розвитку територіальної громади.

Література

1. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-рп. *Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 831.

2. Чудик Н.О. Історія статутного регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 6: в 3-х т. - Т. 1. С. 27–31.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 20.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.10.2020)

4. Монастирський Г. Статут територіальної громади як основа організації муніципального управління. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. Вип.12. 2007. С.204-211.

УДК 349.6

Ковейно Ю. В.

старший викладач кафедри права та публічного адміністрування

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

Екологічні проблеми, які останнім часом є вкрай актуальними, впливають не тільки на стан та розвиток держави, суспільства, а також на життя та здоров'я окремої людини. Сьогодні спостерігається погіршення стану навколишнього природного середовища та його складових. В умовах інтенсивного та нерационального використання природних ресурсів, погіршення екологічної обстановки все більшого значення набуває проблема чіткого визначення на законодавчому рівні екологічних прав громадян, обов'язків та гарантій їх здійснення. Не менш важливого значення має питання забезпечення екологічних прав.

Права людини є актуальною проблемою розвитку суспільства. Також це стосується екологічних прав. Пріоритетне значення екологічних прав людини обумовлюється його закріпленням на національному та міжнародному рівні.

Серед вчених, які досліджували питання екологічних прав, обов'язків та гарантій їх здійснення можна вказати наступних: В.І. Андрейцев, Г.В. Анісімова, А.Г. Бобкова, А.П. Гетьман, Н.Р. Кобецька, Ю.С. Шемшученко та інші. Вказані вчені обґрунтовують різні підходи щодо визначення екологічних прав громадян, їх класифікації, змісту та гарантій здійснення.

Безпосередньо у законі не визначено поняття екологічних прав, а лише подаються їх види. Саме у науковій та навчальній літературі можемо бачити визначення поняття екологічних прав.

Так, з позиції Г.В. Анісімової екологічні права громадян, як вид суб'єктивних прав, являють собою сукупну міру можливої поведінки у галузі належності екологічних об'єктів, їх використання, відтворення й охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки [1, с. 73].

Екологічні права, закріплені у Конституції України, є невід'ємними та невідчужуваними правами кожної людини. Однак, вперше на законодавчому рівні екологічні права були визначені в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» перелік яких не є вичерпним. Законом передбачено 11 видів прав, серед вказаних прав найбільш пріоритетним є право на безпечне для життя і здоров'я,

навколишнє середовище.

Екологічні права можуть бути закріплені також іншими законодавчими актами, у тому числі підзаконними. Мова йде про закони та підзаконні акти, які мають екологічну спрямованість. Різноманітність екологічних прав, які закріплені діючим законодавством, дозволяє класифікувати їх за різними підставами. Аналізуючи наукові праці вчених, можна вказати на такі класифікації екологічних прав: за юридичною силою; формою реалізації; залежно від захисту екологічних інтересів; за охоронно-захисною спрямованістю тощо.

Говорячи про європейські стандарти запровадження екологічних прав людини в правову систему України, доцільно вказати на Орхуську Конвенцію, до якої приєдналася Україна [2]. Цією Конвенцією закріплено основні екологічні права, та обов'язки, які імplementовано у національне законодавство, серед яких: вільний доступ до екологічної інформації; право на судовий захист порушених екологічних прав тощо.

Закріплення екологічних прав в законодавстві потребує не аби яких зусиль як з боку держави, в особі певних органів, суспільства, а також самих громадян у створенні дієвої системи забезпечення реалізації та захисту вказаних прав, який включає процесуальні гарантії захисту, заходи відновлення порушеного екологічного права та безпосередньо юридичну відповідальність за порушення певних прав. Особливого значення набувають процесуальні гарантії, серед яких встановлення порядку надання екологічної інформації та доступу до правосуддя у випадку порушення екологічних прав [3, с. 368]. У зв'язку з цим варто також відзначити Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року, які закріплюють основні положення стану складових компонентів навколишнього природного середовища, обґрунтування основних причин виникнення такого негативного стану та шляхи вирішення вказаних проблем [4].

Актуальним на сьогодні є те, що кожний громадянин має право подавати скаргу про захист своїх порушених екологічних прав безпосередньо у Європейський суд з прав людини. Це, передусім, є важливою гарантією екологічних прав людини, та засобом забезпечення. Однак, варто вказати, що в Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод», відносно тлумачення та застосування якої з точки зору можливості захисту екологічних прав людини у Суді обмежена юрисдикція Суду, не вказано на екологічні права людини та на зв'язок між екологічними правами та станом навколишнього природного середовища. Проте, враховуючи практику Суду, маємо відзначити, що такий зв'язок існує. На це вказує практика розгляду Судом відповідних справ щодо порушення екологічних прав. Отже, Справа Лопес Остра проти Іспанії [3, с. 371-372] є класичним прикладом захисту екологічних прав людини. Суть справи в тому, що поруч із будинком позивачки було побудовано завод із переробки відходів, який почав працювати без ліцензії і в процесі своєї діяльності викидав в атмосферу смог та розповсюджував неприємні запахи. Це, в свою чергу, призвело до погіршення стану здоров'я місцевих жителів. Позивачка заявила про порушення ст. ст. 8 та 3 Конвенції та висунула прохання про компенсацію збитків та відшкодування шкоди відповідно до ст. 41. Комісія з прав людини визнала порушення ст. 8 і передала справу до Суду. Суд постановив, що «значне забруднення навколишнього середовища може вплинути на добробут громадян і унеможливити користування ними своїм житлом настільки, що це негативно вплине на їх приватне і сімейне життя, не заподіюючи, тим не менше, значної шкоди їх здоров'ю». Суд також вважав за необхідне взяти до уваги «справедливий баланс, який повинен був бути встановлений між інтересами індивіда і громадою в цілому». Таким чином був створений прецедент, який дозволив гарантувати судовий захист права кожного громадянина на чисте здорове навколишнє середовище. Це рішення відрізняється загальнообов'язковістю та нормативним характером. Таким чином була підтверджена значущість екологічних прав людини та створені необхідні гарантії їх захисту [3, с. 372].

Таким чином, екологічні права людини є невід'ємні та невідчужувані, мають пріоритетне значення. Вказані права врегульовані нормами як національного так і міжнародного права. Але є недоліки саме в забезпеченні захисту екологічних прав, що потребує, встановлення ефективної системи захисту, у першу чергу з боку органів управління, що є одним пріоритетних завдань державної екологічної політики.

Література

1. Екологічне право: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А.П. Гетьмана. Харків. Право. 2013. 432 с.
2. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#top.
3. Сурилова О.О. Практика Європейського Суду з прав людини в сфері захисту права на сприятливе навколишнє середовище при використанні надр в Україні. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: матер. 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20-21 вересня 2013 р.) / за ред. С.В. Ківалова; НУ «ОЮА». Одеса. Фенікс, 2013. С. 365-378.
4. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#top>.

ПРИНЦИП ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ, ЯК ГАРАНТІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Конституція України (ст. 62) визначила, що «особа вважається невинуватою у здійсненні злочину й не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду». Отже, сформульовані в цій статті положення ґрунтуються на принципі презумпції невинуватості людини [1].

Принцип презумпції невинуватості закріплено також у деяких міжнародних правових документах. Так, у Загальній декларації прав людини, презумпція невинуватості сформульована таким чином: «Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинуватою доти, доки її винуватість не буде встановлена у законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечуються всі можливості для захисту» (п. 2 ст. 11) [2].

У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, записано: «Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального злочину має право вважатися невинуватим, доки його винуватість не буде доведена відповідно до закону» (п. 2 ст. 14) [3].

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у ст. 6 закріплено, що кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку [4].

Своє закріплення цей принцип знайшов і в чинному КПК, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили [5].

Верховний Суд в Постанові Пленуму «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» звернув увагу судів на те, що визнання особи винуватою у вчиненні злочину може мати місце лише за доведеності її вини (п. 19). Зазначена конституційна норма змушує суди більш прискіпливо дивитися на проблему доказів, їх якості, добротності, достатності для прийняття рішення у справі, зумовлює визнавати людину винною у вчиненні злочину лише тоді, коли немає жодного сумніву в тому, що саме вона вчинила злочин, в наявності є всі елементи складу злочину і немає підстав для закриття справи [6].

Забезпечення доведеності вини означає, що кожний елемент обвинувачення, кожна кваліфікуюча та обтяжуюча чи пом'якшуюча відповідальність обставина, кожна обставина, від якої залежать певні правові наслідки, кожний висновок судді чи суду повинні ґрунтуватися на відповідних доказах, зібраних у передбаченому законом порядку.

Необхідно зазначити, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях (ч. 3 ст. 62 Конституції). Обвинувальний вирок не може ґрунтуватися на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення у ході судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Тож будь-які припущення, думки, здогади, якими б вони привабливими не були і кому б вони не належали, при вирішенні питання про вину особи доказами не можуть бути і значення не мають. Вони можуть бути використані лише для висунення версій, але не для обґрунтування вини. Такі припущення лише підтверджують сумнів, а він має бути витлумачений тільки на користь обвинуваченої особи.

Презумпція невинуватості служить не тільки гарантією для підозрюваного, обвинуваченого від безпідставного обвинувачення та осудження, її вимоги про безсумнівну доведеність обвинувачення та тлумачення всіх сумнівів на користь обвинуваченого націлює органи держави на об'єктивне, всебічне та повне встановлення обставин кримінального провадження, без чого неможливе законне, обґрунтоване та справедливе вирішення справи судом. Найменший відступ від презумпції невинуватості тягне за собою порушення законності в кримінальному судочинстві і обмеженню прав та законних інтересів громадян.

Література

1. Конституція України від 28. 06. 1996 р. /Відомості Верховної Ради України, 1996 № 30 ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 р., (Док. ООН/PES/217 А).
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 18.12.1966 р. /Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148 – VIII ([2148 - 08](#)) від 19.10.73р.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р, Рим /Ратифікована Верховною Радою України Законом № 475/97 - ВР від 17. 07. 1997р.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 р., /Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.

6. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя».

342.4.037(477)

Темирова-Хмикіна В.І.

старший викладач

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ І КОНСТИТУЦІЙНА ЮСТИЦІЯ

Система правового захисту конституції полягає в тому, що її ядром є організація і діяльність конституційної юстиції, оскільки будь-яка дія або правовий акт учасника конституційних правовідносин може стати предметом розгляду в цих органах влади. У конституційній доктрині в якості правових засобів захисту основного закону виділяють: а) особливий порядок внесення змін до конституції; б) відповідальність вищих посадових осіб за порушення конституції; в) здійснення конституційного правосуддя (юстицію). Німецький вчений К. Хессе виділяє також превентивні та репресивні гарантії (позбавлення основних політичних прав, можливість заборони політичних партій, інститут надзвичайного стану).

До системи правового захисту конституції можна віднести: а) право народу на опір недемократичному правлінню (право на самозахист); б) процедуру внесення змін до конституції; в) арбітражні прерогативи глави держави; г) визнання діяльності політичних партій неконституційним і їх розпуск; д) перевірка конституційності виборів і референдуму; е) встановлення факту зловживання конституційними правами і їх позбавлення; ж) діяльність конституційної юстиції; з) конституційну відповідальність.

Серед найдавніших засобів захисту конституції можна виділити право народу на повстання (опір). В Конституції України таке право безпосередньо не закріплено. Треба зауважити, що сучасна конституційна доктрина не визнає ідею революції або повстання, оскільки це загрожує принципам конституційного ладу. Право на самозахист (ч. 5 ст. 55 Конституції) [1] не можна розглядати в контексті права на повстання, а скоріше трактувати як право на опір недемократичному правлінню. Однак конституційна формула, в силу якої «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її інформаційної та економічної безпеки є ... справою всього Українського народу» (ч. 1 ст. 17) [1] має етатистським конотації, що суперечить ідеї конституціоналізму. По суті, захист конституції є не обов'язком народу, а його природним правом, тому що воно адресовано проти антиконституційних дій і актів публічної влади. Тобто народ не є суб'єктом конституційної відповідальності.

Право народу на самозахист здійснюється в індивідуальній та колективних формах. Особа, права якої порушено у разі вичерпання всіх засобів правового захисту відповідно до ч. 5 статті 55 Конституції має право захищати їх в будь-який спосіб, який не заборонений законом. Таким чином, індивідуально особа може захищати свої права шляхом самозахисту в рамках необхідної оборони, крайньої необхідності, при затриманні правопорушника тощо. Такий самозахист особи повинен відповідати критеріям свободи волі індивіда тобто не завдавати шкоди правам і свободам інших осіб.

Колективними формами самозахисту є використання права на свободу зібрань в формі мітингів, маніфестацій, походів, демонстрацій, здійснення пікетів тощо. Фізичні та юридичні особи мають право використовувати такий інструмент самозахисту як право на колективні звернення (право петицій), які можна розглядати як своєрідну форму тиску народу на публічну владу. Конституція України визнає, що форми і способи самозахисту можуть обмежуватися законом. Такі обмеження повинні відповідати критеріям пропорційності і забороні надмірного втручання в приватну автономію.

Арбітражні функції глави держави займають важливе місце в забезпеченні правового захисту конституції. Однак вони носять політико-правовий характер, який істотно знижує їх роль в порівнянні із засобами конституційної юстиції. Зокрема, французький президент своїм арбітражем «забезпечує належне функціонування публічної влади», російський президент «забезпечує узгодження функціонування органів державної влади, суб'єктів федерації і місцевого самоврядування», в Україні арбітражні функції глави держави оформлені через конституційну конструкцію «гарант» (стаття 106) [1].

Інститути надзвичайного та воєнного стану є екстраординарними засобами захисту конституції. Згідно з Конституцією рішення про проголошення надзвичайного або воєнного стану приймає Верховна Рада за предствлений Президента. З цією метою Президент скликає РНБО, яке приймає відповідне рішення, а при вирішенні питання про необхідність введення надзвичайного стану - необхідно подання Кабінету Міністра. Відповідне рішення Верховна Рада приймає протягом двох днів (п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції) [1].

Рідко поширеними в конституційній практиці є такі способи правового захисту конституції, як

визнання діяльності політичних партій неконституційним і їх розпуск, встановлення факту зловживання конституційними правами і їх позбавлення, перевірка конституційності виборів і референдуму.

Щодо конституційної юстиції, на цьому тлі переваги здаються цілком очевидними. Зокрема, слід виділити такі аспекти діяльності конституційної юстиції з правового захисту конституції: а) інцидентний характер, тобто на відміну від глави держави органи конституційної юстиції здійснюють ці функції лише за зверненням уповноваженої особи; б) процесуальний характер діяльності, тобто діяльність конституційної юстиції детально врегульована правовими нормами; в) виключно правовий характер діяльності, тобто конституційна юстиція обґрунтовує свої рішення виключно на основі конституційних норм і право розсуду в застосуванні цих норм є істотно обмеженим у порівнянні із здійсненням арбітражних функцій главою держави; г) за своїм змістом діяльність конституційної юстиції полягає в тлумаченні Конституції, доповнення змісту конституційних норм.

В літературі зустрічається характеристика органів конституційної юрисдикції як органів по захисту конституції, конституційного контролю, конституційної юстиції (правосуддя) [2]. Інші вважають, що Конституційний Суд як орган правосуддя, «стоїть в межах своєї компетенції над судами загальної юрисдикції» [3]. Безпосередньо Конституційний Суд України сформулював доктрину, що він є органом конституційного контролю.

В системі стримувань і противаг набір таких повноважень забезпечує належне функціонування державного механізму, відіграючи важливу інтегративну функцію. Параметри діяльності органу конституційної юстиції визначаються його впливом на політичну діяльність, яка вносить певні елементи в політичні відносини. КСУ займає важливе місце в конституційно-правових відносинах як конституційний орган влади, який впливає на політичний курс органів публічної влади виключно за допомогою правових засобів. Конституційний Суд при вирішенні конституційно-правових спорів покликаний забезпечити баланс інтересів сторін, який ґрунтується на Основному Законі. Як зазначає Ю. Тодика, в таких випадках «слід враховувати, що сучасна держава, заснована на компромісі, а конституція - це компроміс, що примірює різні домагання і інтереси найбільш впливових соціальних сил в країні» [4].

При цьому необхідно розмежовувати поняття конституційна юстиція і конституційний контроль. В широкому розумінні конституційний контроль трактувався соціалістичної правовою доктриною як діяльність уповноважених державних органів щодо забезпечення конституційності.

Головним в діяльності органів конституційної юстиції виступає рішення конституційно-правових спорів. Оскільки органи конституційної юстиції здійснюють функцію правосуддя, то така їхня функція є органічною. Відповідно до європейської правової традицією будь-яке судове установа при вирішенні спору про право виконує такі основні завдання: а) тлумачення правових норм, б) заповнює прогалини в праві; в) захищає права і інтереси, які забезпечуються правовим захистом. Таким чином, такі повноваження є стрижнем діяльності органів конституційної юстиції. Однак конституційне правосуддя, тобто рішення конституційно-правових спорів, в цілому зводиться не тільки до перевірки конституційності нормативних актів, а також покликана забезпечити верховенство конституції як основи національної правової системи, захищати права людини і основоположні свободи, дотримання принципу поділу влади в усіх її елементах.

На сьогодні інститут конституційної юстиції придбав універсальний характер - він притаманний більшості сучасних держав. В основі цього інституту лежить ідея конституційної держави, основною рисою якого є верховенство права і його головного джерела - конституції. Верховенство конституції означає підпорядкованість їй всіх джерел права, а також усіх гілок влади, в тому числі і законодавчої.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Сучасний німецький конституціоналізм. - М., 1994. - 21с.
3. Скомороха В. Окремі питання поділу влад і юрисдикція Конституційного Суду України // Право України. - 1998. № 5. - 16 с.
4. Тодика Ю. М. Основи конституційного ладу України.- Х., 1999. - 280с.

УДК 347.98

Тихомирова Г. Є.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного адміністрування

ЩОДО ПОНЯТТЯ «СУДОВА ПРАКТИКА»

В усіх сферах суспільного життя між теорією та практикою існує діалектичний зв'язок. Практику можна назвати певним критерієм, що підтверджує або не підтверджує істинність теоретичного припущення. З точки зору такого діалектичного підходу пояснюється і значення судової практики, у зв'язку з чим зростає увага правової спільноти до проблеми її ефективного застосування. Останнє неможливо здійснити без

розуміння сутності судової практики як поняття. Окрім того, все більше науковців, серед них і вітчизняні, визнають прецедентний характер судової практики, особливо крізь призму обов'язковості рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Проблемам поняття «судова практика» приділяли увагу такі вчені, як С. В. Вишневецька, Т. М. Дашковська, В. А. Завгородній, Н. Д. Слотвінська та інші.

Аналіз правової доктрини дозволяє виокремити декілька підходів до розуміння сутності юридичної практики. Прихильники першого підходу ототожнюють юридичну практику та юридичну діяльність [1, с. 255]. Інший напрямок пов'язаний із твердженням про самостійність поняття «юридична практика» та його розглядом крізь призму певного правового результату і досвіду [2, с. 23]. З позиції третього підходу юридична практика охоплює як юридичну діяльність, так і результат такої діяльності [3, с. 13]. Видається, що саме останній підхід найбільше заслуговує на увагу, оскільки поняття розглядається комплексно, з врахуванням усіх важливих складових.

Серед науковців існують дискусії щодо ототожнення поняття «судовий прецедент» і «судова практика» [4, с. 127]. Видається, що саме співвідношення цих двох категорій є необхідним для розуміння сутності «судової практики» як поняття.

Можна виокремити два цілком протилежні погляди з цього питання, де перший передбачає повне ототожнення судової практики із судовим прецедентом. Увага акцентується на тому, що зміст категорій однаковий, але термінологічно в країнах «загального права» використовують поняття «судовий прецедент», а в країнах «писаного права» – поняття «судова практика» [5, с. 93]. З позицій другого підходу вищезазначені поняття суттєво відрізняються і їх не можна ототожнювати. Так, для англо-саксонської правової системи дійсно не є характерним вживання терміну «судова практика», а панує «судовий прецедент». А от в країнах романо-германської правової сім'ї розрізняють судову практику та судовий прецедент як «джерело права» та «форму права». Загальнотеоретична доктрина трактує, що «форма права» допомагає об'єктивізувати правові норми, це певний спосіб їх організації. В свою чергу, «джерело права» – це сукупність факторів, що і визначають зміст норм права та їх форму [6, с. 157].

В межах загального дослідження поняття «судова практика», заслуговує на увагу трактування такої категорії, як «практика ЄСПЛ». Для інтерпретації відповідної категорії якраз найбільше підходить той напрямок, що поєднує динамічний і статичний елементи загального поняття. Динамічний елемент розкривається через діяльність ЄСПЛ, статичний – через накопичений досвід та результат у вигляді підсумків діяльності суду. Мова йде про остаточні рішення ЄСПЛ [3, с. 14]. Таким чином, з урахуванням наведеного прикладу, найбільш вдалим є підхід, згідно із яким поняття «судова практика» є складним і враховує категорії «діяльності», «досвіду» та «результату». Тобто, відбувається чітке розмежування статичної і динамічної складових.

Неможливо досягти цілісного розуміння поняття «судова практика» не встановивши його ознак. Розгляд самого поняття у вузькому та широкому значенні накладає відбиток на перелік властивих ознак. Так, у широкому значенні під судовою практикою розуміють діяльність усієї судової системи з виконання покладених на неї функцій та завдань. У вузькому значенні судова практика розуміється як правові положення, що складені органами судової влади та покликані конкретизувати, доповнити зміст правових норм. Дослідники називають такі види вказаних правоположень: правоположення, створені для заповнення існуючих прогалин; правоположення, які уточнюють зміст приписів загального характеру; правоположення, що пов'язані із тлумаченням норм права [7, с. 88]. Таким чином, широке уявлення про судову практику оперує категорією «діяльність», а вузьке – категорією «зміст цієї діяльності» у вигляді правових положень. На нашу думку, найбільш повне уявлення про ознаки судової практики можна отримати саме з позиції широкого підходу. По-перше, судова практика є різновидом практики суспільної, а отже їй притаманні всі загальні риси останньої. По-друге, судова практика є різновидом юридичної практики та має правовий характер. Ця ознака пояснюється наступними факторами: судова практика створюється відповідними органами та в певному порядку, містить правові положення, тлумачення норм права і правові позиції. По-третє, передбачає поєднання діяльності та результату, що породжує відповідні правові наслідки, правовий ефект.

Ще одна важлива ознака судової практики розкривається через її роль як джерела розвитку права та елементу правової системи. До ознак можна віднести особливі межі здійснення судової практики та спеціальні органи її реалізації [8, с. 13].

Суттєве значення для всебічного дослідження поняття «судова практика» має встановлення місця цього поняття серед понятійно-категоріального апарату в цілому. Це можливо зробити проаналізувавши категорію «судова практика» у співвідношенні із суміжними категоріями. Так, розкривається співвідношення досліджуваного поняття і з поняттям «юридична практика», яке є родовим по відношенню до першого. Має значення і ототожнення «судової практики» та «судового прецеденту», яке демонструє специфіку «судової практики». Теж саме можна сказати про встановлення відповідності між «судовою діяльністю» та «судовою практикою», тощо. Простеження зв'язків і розбіжностей наданих споріднених категорій призводить до висновку про самостійний характер поняття «судова практика».

Отже, слід сказати про те, що різні думки з приводу поняття «судова практика» існували раніше та існують зараз. Серед великої кількості представлених поглядів можна виокремити декілька фундаментальних підходів до розуміння поняття «судова практика». Перший підхід полягає у визнанні чи не визнанні судової практики джерелом права, і він напряму пов'язаний із співвідношенням понять «судова практика» та «судовий прецедент». Другий підхід передбачає застосування до інтерпретації поняття вузького або широкого розуміння. Судова практика у вузькому розумінні – це або судова діяльність або результат (судові рішення). Під кутом широкого розуміння, вона включає обидва ці елементи та правовий досвід.

Таким чином, можна запропонувати наступне визначення поняття «судова практика» – це вид юридичної практики, який виступає джерелом розвитку права, є комплексною категорією та поєднує у собі такі складові як діяльність суду, накопичений правовий досвід та результат у вигляді судових рішень. На наше переконання, саме подібне визначення найбільше підходить і до розуміння категорії «практика ЄСПЛ», що у свою чергу, має велике значення у контексті вирішення актуальних проблем стосовно практики ЄСПЛ як джерела національного права.

Література

1. Гусарев, С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. Київ : Знання, 2005. 655 с.
2. Малишев В. Б. Судова практика: поняття, ознаки, структура. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 2. С. 22–27.
3. Завгородній В. А. Інтерпретація поняття «юридична практика» у сучасній теорії права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 5. С. 11–14.
4. Слотвінська Н. Д. Судова практика та судовий прецедент в системі джерел права. *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід* : матеріали першої наук.-практ. конф., м. Львів, 30 квіт. 2015 р. Львів, 2015. С. 126–129.
5. Погребняк С. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4 (35). С. 92–99.
6. Теорія держави та права : навч. посіб. / за ред. А. В. Малько, Н. М. Матузов. Москва : Юристь, 1997. 329 с.
7. Вишновецька С. В. Судова практика та її роль у розвитку трудового законодавства України / С. В. Вишновецька, Т. Б. Іваницька // *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 87–91.
8. Дашковська Т. М. Поняття та значення судової практики. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 12–14.

УДК 378.1 (477)

Топузов В. І.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного адміністрування

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В УКРАЇНІ

У контексті реформування національної освітньої системи особливої актуальності сьогодні набуває теоретичне осмислення процесу управління вищою освітою. Визначення завдань і функцій державного управління вищою освітою на сучасному етапі її розвитку, удосконалення форм та методів державного впливу має сприяти створенню необхідних умов для ефективного функціонування вищої освіти України в умовах інноваційного розвитку та її інтеграції до загальноєвропейського освітнього простору.

Дослідженню питань, пов'язаних із державною освітньою політикою та управлінням освітою, присвятили низку своїх праць багато науковців. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень у цій сфері, слід відзначити, що наразі в сучасній адміністративно-правовій науці все ще немає єдиного підходу до визначення сутності та структури державного управління вищою освітою, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Метою статті є аналіз сучасної системи державного управління вищою освітою України, що передбачає вирішення таких питань: з'ясування сутності поняття «державне управління освітньою діяльністю», визначення головних завдань та функцій державного управління вищою освітою, встановлення основних структурних елементів системи державного управління вищою освітою в Україні та характеристика їх змісту.

Управління вищою освітою в найзагальнішому вигляді можна визначити як спеціально організовану діяльність органів державної влади та недержавних організацій, що спрямована на забезпечення належного функціонування системи вищої освіти відповідно до цілей і завдань освітньої політики. [3, с. 8; 4, с. 184].

Державне управління освітньою діяльністю передбачає визначення завдань і функцій управління

відповідно до встановлених напрямів проведення державної політики у сфері вищої освіти, вибір форм і методів впливу на освітні правовідносини за допомогою комплексу відповідних засобів, важелів та інструментів. Управління освітою має бути спрямованим на організацію та забезпечення оптимальних умов функціонування галузі освіти, створення системного механізму її саморегуляції на загальнонаціональному, регіональному, місцевому рівнях та в навчальних закладах і наукових установах освіти [5].

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти до першочергових завдань системи управління вищою освітою відносяться налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного, інформаційного супроводу управлінських рішень, подолання розрізненості адміністративних даних та ін. [6].

До базових функцій державного регулювання освітньої діяльності у сучасній адміністративній науці відносять: формулювання стратегічних і тактичних цілей і пріоритетів; дотримання соціальних цінностей; створення правових основ функціонування ринку освітніх послуг; забезпечення високої якості освітніх послуг [7], функцію фінансування, соціальну функцію, функції стимулювання, коригування [9], а також організаційну, мотиваційну, контрольну функції та ін.

Систему державного управління вищою освітою в узагальненому вигляді можна визначити як взаємопов'язану сукупність елементів, що завдають вплив на суспільні відносини в галузі вищої освіти, організовуючи їх відповідно до завдань держави й суспільства. Структурними елементами цієї системи є: об'єкти управління, суб'єкти управління та механізми управління.

Об'єктом державного управління є система вищої освіти. Слід зазначити, що вища освіта є складною, цілісною соціальною системою, що складається з декількох самостійних цілісних елементів управлінського впливу. Об'єктами державного управління у сфері вищої освіти передусім є процеси навчання та виховання, порядок здійснення освітньої діяльності, умови прийняття рішень суб'єктами ринку освітніх послуг, різноманітні адміністративні процедури у сфері вищої освіти [7]. З цієї точки зору сутність управління системою вищої освіти можна визначити як діяльність, спрямовану на створення педагогічних, соціальних, кадрових, правових, організаційних, матеріально-фінансових та інших умов, які потрібні для ефективного функціонування і розвитку галузі та реалізації її мети [4, с. 184].

Суб'єктний склад управління вищою освітою є досить широким. Згідно з чинним законодавством в Україні для управління освітою створюються система державних органів управління й органи громадського самоврядування [9, ст. 10]. За Законом України «Про вищу освіту», управління в галузі вищої освіти здійснюється:

- центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти;
- центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти;
- іншими центральними органами виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні ВНЗ;
- органами влади Автономної Республіки Крим;
- органами місцевого самоврядування;
- власниками вищих навчальних закладів;
- органами громадського самоврядування.

Система державних органів управління вищою освітою являє собою ієрархічну систему органів влади, що складається з вищого, центрального та регіонального рівнів [9].

Вищий рівень (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України).

Центральний рівень (центральні органи виконавчої влади - Міністерство освіти і науки України, міністерства та відомства, яким підпорядковані вищі навчальні заклади, Акредитаційна комісія України, Атестаційна колегія МОН України, Державна інспекція навчальних закладів України та ін.).

Регіональний рівень (місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування).

До інститутів державно-громадського управління вищою освітою в Україні відносяться:

- Громадська рада при МОН України;
- Асоціації ВНЗ;
- Асоціація університетів України;
- Спілка ректорів ВНЗ України;
- Ради ректорів і директорів ВНЗ;
- Наглядові ради ВНЗ;
- Всеукраїнська студентська рада при МОН України.

Під методами державного управління в сучасній адміністративно-правовій науці розуміється сукупність засобів досягнення цілей управління, тобто здійснення державно-управлінської діяльності та забезпечення необхідної поведінки всіх суб'єктів управлінських відносин [10, с. 80]. До загальних рис методів управління в сучасному адміністративному праві відносять:

- органічний зв'язок із цільовим призначенням управлінської діяльності як особливого виду практичної реалізації завдань і функцій держави;
- відбиття владно-організуючого впливу державних органів та інших суб'єктів державного управління на відповідні керовані об'єкти;

- використання суб'єктами державного управління як засобів реалізації закріпленої за ними компетенції;
- відбиття державного (публічного) інтересу;
- вияв у правових актах управління та ін. [2, с. 297-298].

Основними методами державного управління, характерними для виконавчої влади взагалі, для усіх сторін її діяльності, є методи примусу та переконання. Адміністративні методи прямого впливу базуються на використанні сили державної влади через заборону, дозвіл, примус. Основу такого різновиду методів складають імперативні методи, тобто владні, наказові засоби впливу.

Узагальнюючи існуючі наукові підходи до розгляду сутності та структури державного управління вищою освітою, маємо відзначити, що як спеціально організована діяльність органів державної влади та недержавних організацій, спрямована на забезпечення належного функціонування системи вищої освіти відповідно до цілей і завдань освітньої політики, система державного управління містить у собі такі основні складові, як об'єкт управління (яким є система вищої освіти, що складається з декількох самостійних цілісних елементів управлінського впливу), суб'єкт управління (управління вищою освітою здійснюється як державними органами влади, так і недержавними організаціями) та механізм управління (що являє собою систему форм, методів та відповідних правових інструментів і процедур управління, за допомогою яких забезпечується регулювання системи вищої освіти). До основних форм управління, що відбивають специфіку змісту державного впливу на систему вищої освіти, слід віднести: правові форми (сукупність засобів правового й адміністративного впливу на освітні відносини); організаційні форми (визначення цілей, завдань, розподіл функцій управління, регламентація процедур управлінської діяльності); економічні (фінансові) форми (забезпечення регулювання фінансової, інвестиційної та інноваційної діяльності шляхом розробки стратегічних планів розвитку та фінансування системи вищої освіти); інформаційні форми (інформаційне забезпечення діяльності, розвиток інформаційних технологій, інноваційний розвиток та ін.).

Література:

- 1.Адміністративне право : [підручник] / [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, В.В. Богущкий та ін.] ; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. - Х. : Право, 2010. - 624 с.
- 2.Адміністративне право України: академічний курс : [підручник]: у 2 т. / ред. колегія: Б. Авер'янов (голова). - К. : Юрид. думка, 2004-. - Т. 1 : Загальна частина. - 2004. - 584 с.
- 3.Андрейчук С.К. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / С.К. Андрейчук ; НАДУ при Президентові України. - Львів, 2007. -21 с.
- 4.Тамм А. Вища освіта як об'єкт державного управління / А. Тамм, О. Поступна // Публічне управління: теорія та практика. -2011.-№3 (7). - С. 183-187.
- 5.Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України : від 17.04.2002 р., № 347/2002 // Офіційний вісник України. - 2002. -№ 16,- Ст. 860.
- 6.Британська С.В. Державне регулювання системи вищої освіти в Україні : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / В. Британська ; Класич. приват. ун-т. - Запоріжжя, 2008. - 20 с.
- 7.Шевченко В.М. Особливості формування механізмів державного управління вищими навчальними закладами в умовах своїнтеграції та інноваційного розвитку України /
- 8.Яременко Л. Теоретичні засади державного управління системою вищої освіти в Україні / Л. Яременко // Сучасні проблеми управління : мат. III міжн. н.-пр. конф., (Київ, 29-30 лист. 2005р.) /укл. Б. В. Новиков, І.І. Федорова. - К. : Політехніка, 2005. - С. 236-237.
- 9.Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-ІІІ Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 20. - Ст. 134.

УДК 352.073

Філіпенко Т. В.

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування

ПОНЯТТЯ ТА НАСЛІДКИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Основною складовою реформи державного управління є фінансова децентралізація, яка передбачає перерозподіл повноважень та фінансових ресурсів між центральними і регіональними рівнями управління. Фінансова децентралізація сприяє підвищенню фінансової спроможності територіальних громад, забезпечує автономність органам місцевого самоврядування у прийнятті управлінських рішень, формуванні бюджетів, дозволяє своєчасно визначати та задовольняти потреби місцевих жителів.

Вперше в Україні децентралізація згадується в ст. 5 Конституції Української Народної Республіки від

29 квітня 1918 р.: «Не порушуючи єдиної своєї власті, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації» [1].

Необхідність реформування системи державного управління, запровадження політики децентралізації і її складової – фінансової децентралізації виникла після здобуття незалежності, коли Україна стикнулася з проблемами нерівномірного розвитку територій, значними відмінностями у розвитку економічних районів, підлеглого, а не взаємного співробітництва у взаємовідносинах між центральними органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що серед науковців не існує єдиного підходу до розуміння змісту поняття «фінансова децентралізація». Кожен із них розглядає окремі аспекти сутності процесу децентралізації. Зокрема, Н. Бикадорова та О. Дроздовська визначають фінансову децентралізацію як «процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральними і локальними рівнями управління» [2, с. 146; 3, с. 20].

У зарубіжній літературі термін «фінансова децентралізація» є тотожним терміну «фіскальна децентралізація». Ідеологію фіскальної децентралізації розробив американський економіст Ч. Тібу, який виявив «spillover effect» – ефект рівномірного розподілу ресурсів як проблему перерозподілу спроможностей залежно від уподобань і доходів місцевих громад [4, с. 94].

Фундатор теорії фіскального федералізму У. Оутс надав визначення децентралізації як законного права прийняття рішень децентралізованими одиницями. Він довів, що рівень влади, який територіально перебуває найближче до споживачів послуг, може найбільш ефективно забезпечити використання бюджетних коштів для задоволення місцевих потреб [5, с. 1122]. На думку В. Танци, успішність запровадження реформи фінансової децентралізації залежить виключно від «institution specific design» – оптимальної взаємодії інститутів публічної влади [6, с. 13].

К. Кайзер підкреслює, що зміст децентралізації в різних країнах різний і залежить від завдань, які ставить уряд країни, проводячи реформу децентралізації та її операційного рівня. Вони, у свою чергу, впливають на політику та проекти, що приймаються як державою, так і міжнародними організаціями [7, с. 317–318].

Метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування [8], принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування через створення системи об'єднаних територіальних громад.

Об'єднання територіальних громад має відбуватися за принципом спроможності. Українське законодавство визначає спроможність громади як «здатність самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [9].

Отже, головним питанням процесу утворення спроможних об'єднаних територіальних громад є фінансове забезпечення їх діяльності, тобто отримання власних повноважень і фінансової бази на виконання цих повноважень.

В. Письменний поняття «фінансового забезпечення територіальних громад» розглядає як систему фінансування органами місцевого самоврядування завдань у процесі розподілу функцій і сфер відповідальності між центральними органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування [10, с. 22–23].

Головним фактором успіху у сфері місцевого розвитку є набуття навичок залучення фінансових ресурсів з усіх доступних джерел. На сьогодні об'єднані територіальні громади мають доступ до різних зовнішніх та внутрішніх фінансових ресурсів. Важливою ознакою як доступності певного фінансового ресурсу для місцевого соціально-економічного розвитку, так і зацікавленості місцевих органів влади в його застосуванні, є його регулярність, постійність і сталість, а, отже, і можливість їх врахування при здійсненні довгострокового планування та використання в майбутньому [11].

Наразі фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад, перш за все, забезпечується за рахунок ресурсів, що мають внутрішнє походження. Бюджетними ресурсами внутрішнього походження є надходження від податків та зборів, продажу та оренди об'єктів комунальної власності. Найвагомим зовнішнім джерелом бюджетних коштів є Державний бюджет.

Джерелом фінансування видатків є як доходи, закріплені Бюджетним кодексом за бюджетами об'єднаних територіальних громад, так і міжбюджетні трансферти з державного бюджету (базова дотація, освітня та медична субвенції, інші дотації та субвенції). Додатковими джерелами залучення фінансових ресурсів є механізм інвестування, кредитування, а також альтернативні джерела у формі грантових коштів [12, с. 89].

Таким чином, фінансова децентралізація представляє собою процес розподілу функцій, фінансових

ресурсів і відповідальності за їх використання між центральними і локальними рівнями управління. Вона сприяє якісному покращенню життєвого середовища для мешканців громад, створенню реальних умов для всебічного розвитку територій та людських ресурсів, формуванню засад дієвого місцевого самоврядування.

Для забезпечення фінансової спроможності територіальних громад необхідно проводити роботу в таких напрямках:

- забезпечення фінансової незалежності територіальних громад та незалежності бюджетного процесу на місцевому рівні;
- стимулювання місцевих органів влади до ефективного використання власного фінансового та економічного потенціалу територіальних громад;
- ведення органами місцевого самоврядування політики залучення інвестицій та альтернативних джерел фінансування на відповідну територію;
- формування ефективної системи міжбюджетних відносин.

Для успіху фінансової децентралізації й забезпечення спроможності територіальних громад треба розширювати джерела їх фінансування, за рахунок залучення не тільки бюджетних коштів, а й інвестиційних та кредитних ресурсів, розширювати можливості застосування альтернативних джерел фінансування у формі грантових коштів. Зазначені фінансові ресурси сприятимуть підвищенню фінансової спроможності територіальних громад.

Література

1. Конституція Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>. (Дата звернення 27.11.2020).
2. Бикадорова Н. О. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2. С. 145–151.
3. Дроздовська О. С. Теоретичні засади фінансової децентралізації. *Фінанси України*. 2002 . № 8. С. 19–25 .
4. Tiebout, Ch. An Economic Theory of Fiscal Decentralization. *Princeton University Press*, 1961. URL: <http://www.nber.org/chapters/c2273.pdf>. (Дата звернення 27.11.2020).
5. Oates W. An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature*. 1999. № 37. С. 1120-1149.
6. Tanzi V. Pitfalls on the road to fiscal decentralization. *Working papers*. 2001. №19. URL: <http://carnegieendowment.org/files/19Tanzi.pdf>. (Дата звернення 27.10.2020).
7. Kaiser K. Decentralization Reforms. *Analyzing the Distributional Impact of Reforms*. 2006. URL : http://siteresources.worldbank.org/INTPSIA/Resources/490023-1120845825946/3622-06_Ch06.pdf. (Дата звернення 27.11.2020).
8. Європейська хартія місцевого самоврядування від 06.11.1996. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (Дата звернення 27.11.2020).
9. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF> (Дата звернення 27.11.2020).
10. Письменний В. В. Місьцеве оподаткування в умовах реформування податкової системи України : монографія. Тернопіль : Видавн.- поліграф. центр «Екон. думка», 2011. 196 с.
11. Борщ Г. А., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М., Дехтяренко Ю.Ф. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посібник. Київ : Рада Європи, 2017. 107 с.
12. Сембер С. В., Чубарь О. Г., Машіко К. С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності та фінансових ресурсів територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2015. №3 (77). С. 81-90.

УДК 343.13

Хараберюш І. Ф.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування

Лісовий О. О.

Голова Апеляційного суду Донецької області, аспірант кафедри права та публічного адміністрування

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ДОКАЗУВАННІ

Рекомендації № Рес (2005) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про "особливі методи розслідування" тяжких злочинів, у тому числі терористичних актів» від 20 квітня 2005 р., визначають, що держави-члени повинні прийняти належні законодавчі заходи, щоб дозволити використання негласних методів розслідування та зробити їх доступними для використання компетентними органами в тому ступені, в якому це необхідно в демократичному суспільстві для ефективного

кримінального розслідування і переслідування. Тому запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій до вітчизняного кримінального процесуального законодавства стало закономірним кроком входження України у європейське законодавче поле, та, в свою чергу, обумовило потребу окреслити окремі проблеми реалізації їх результатів у кримінальному процесі.

Використання у доказуванні відомостей, отриманих за результатами НСРД, зобов'язує застосувати до даного процесу всі ті кримінальні процесуальні гарантії, які передбачені законодавством для забезпечення належності, допустимості, достатності та достовірності будь-якої доказової інформації. Вказане підтверджується й відповідним положенням КПК, згідно з яким протоколи проведення НСРД, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК). Також закон передбачає можливість допиту осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії в якості свідків (ч. 2 ст. 256 КПК України) та осіб, з приводу дій або контактів яких проводилися такі дії (ч. 3 ст. 256 КПК України). Статтею 257 КПК України передбачений випадок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в іншому кримінальному провадженні.

Такі досить стислі за змістом правові конструкції щодо використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, як слушно відзначає Д.І. Сергеева, не в повній мірі забезпечують ефективне використання результатів негласних засобів отримання інформації про злочин у кримінальному процесі, не створюють ефективної моделі вирішення проблеми їх використання в прикладній площині, про що зазначають 18% опитаних слідчих ОВС та СБ України [1, с. 97].

Разом з тим, ми можемо стверджувати, що результати НСРД матимуть однакову доказову силу з результатами проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування за умови дотримання суб'єктами, які проводять негласні (слідчі) розшукові дії, процесуальної форми закріплення їх результатів. Тому впровадження негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальний процес, як показує практика, дає змогу отримати докази, які неможливо одержати іншим шляхом та які можуть відіграти вирішальну роль у суді при вирішенні питання про винуватість чи невинуватість особи, яка притягується до кримінальної відповідальності.

Але спочатку ми повинні визначитись з поняттям «результати негласних слідчих (розшукових) дій», яке не знайшло відображення в кримінальному процесуальному законі. Це є окремою проблемою, тому що теорія права і законодавство повинні оперувати чіткими визначеннями, адже багатозначність правової термінології ускладнює правозастосовний процес з-за нерозуміння того, що саме представляють собою результати НСРД.

Як вже нами відзначалось, у КПК України термін «результати негласних слідчих (розшукових) дій» використовується без розкриття його поняття, а також сутності, змісту та без визначення видів цих результатів. Таке положення призвело до формування у кримінальній процесуальній науці різних підходів щодо визначення цих результатів.

На підставі аналізу наукових досліджень з цієї проблематики [1, с. 104; 2, с. 29; 3, с. 219; 4] та наших попередніх досліджень [5, с. 66-68; 6] під результатами негласних слідчих (розшукових) дій ми розуміємо матеріально зафіксовані в процесуальній формі відомості, отримані негласним способом, уповноваженими законом суб'єктами, здобуті відповідно до мети конкретної негласної слідчої (розшукової) дії сертифікованими засобами.

Однією з найважливіших проблем є питання допустимості доказів, отриманих при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Кримінальним законом встановлюється загальне правило вирішення питання допустимості доказів, а саме: суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. Окрім того, ч. 2 ст. 89 КПК України передбачає, що в разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість його дослідження. Питання допустимості доказів, отриманих шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, нами розглядається у контексті перевірки юридичної підстави їх проведення.

В теорії кримінального процесу визначаються наступні критерії визнання доказів допустимими, а саме:

- 1) одержання доказів належним суб'єктом, тобто суб'єктом, у якого є на це відповідні повноваження;
- 2) одержання доказів із конкретного джерела;
- 3) дотримання належної процедури одержання доказів. Ідеться про послідовність проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, належне оформлення рішення про проведення дії, дотримання умов та порядку здійснення таких дій. Так, якщо для проведення певної дії необхідно одержати дозвіл слідчого судді, то належна процедура означає, що повинна бути відповідна ухвала слідчого судді;
- 4) належне оформлення (закріплення) ходу та результатів дії.

З огляду на зазначене, та спираючись на судову практику з цього питання, абсолютно обґрунтованим є підхід про визнання доказів, здобутих шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій

недопустимими, у випадку, якщо сторона обвинувачення не надала постанови прокурора та/або ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії, адже в цьому випадку неможливо перевірити дотримання такого критерію допустимості доказів, як належна процедура, яка передбачає дотримання послідовності проведення дій, належне оформлення рішення про їх проведення, дотримання умов та порядку здійснення слідчої дії [7, с. 96-97]. Тому для визнання результатів НСРД допустимими доказами сторона обвинувачення обов'язково повинна надати до суду і розсекречені постанови прокурора та/або ухвали слідчого судді.

На практиці також існують проблеми й з реалізацією ч. 2 ст. 266 КПК України, яка передбачає, що технічні засоби, які застосовувалися під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до набрання законної сили вироку суду. У більшості випадків, такі технічні засоби є досить високовартісними, і забезпечити ними кожного окремого оперативного співробітника немає можливості, а тим більше, забезпечити використання необхідних технічних засобів лише в одному конкретному кримінальному провадженні [7, с. 95]. Ця проблема потребує вирішення шляхом запровадження окремої норми КПК, яка б регламентувала підстави, порядок і зміст застосування оперативно-технічних засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та порядок використання їх результатів в кримінальному судочинстві.

Нами доводилось, що судовий контроль є гарантією дотримання конституційних прав учасників кримінального процесу при проведенні НСРД [5; 6]. Але судовий контроль під час проведення НСРД не повною мірою забезпечує дотримання гарантій осіб, чії права обмежуються.

Відзначимо, що НСРД та ОРД мають однорідність їх гносеологічної природи, але Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» містить ще один вид судового контролю, а саме повідомлення суду про закриття оперативно-розшукової справи. Ч. 2 ст. 9-2 вищевказаного Закону встановлено, що у випадку закриття оперативно-розшукової справи, якщо у такій справі здійснювалися оперативно-розшукові заходи за рішенням суду, повідомлення про її закриття надсилається також до цього суду у 3-денний строк. Таким чином, можна говорити про певну повноту контролю.

На відміну від Закону «Про оперативно-розшукову діяльність», КПК України не передбачає такого виду судового контролю як інформування суду про результати проведення НСРД. Хоча можна з впевненістю відзначити, що такий зворотній зв'язок значно підвищить ефективність судового контролю, що позитивно вплине і на результативність НСРД.

Підводячи підсумок зазначимо, що вирішення окреслених проблем надає однозначність в розумінні і оформленні результатів НСРД, значно підвищить ефективність судового контролю та результативність НСРД у доказуванні.

Література

1. Сергєєва Д.Б. Результати негласних слідчих (розшукових) дій: проблемні аспекти визначення // Право і громадське суспільство. 2014. № 1. С. 97-106.
2. Багрій М.В., Луцик В. В. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні. Львів, 2014. 308 с.
3. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативнорозшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / С.С. Кудінов, Р.М. Шехавцов, О.М. Дроздов, С.О. Гриненко. Х.: «Оберіг», 2013. 344 с.
4. Шило А.В. Використання в кримінальному провадженні відомостей, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. університет ім. Я. Мудрого. Х., 2019. 241 с.
5. Хараберюш І.Ф. Негласні слідчі (розшукові) дії як об'єкт судового контролю // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. Маріуполь : МДУ, 2019. Вип. 18. С. 62-69. DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-62-69.
6. Лісовий О.О. Правова природа обмеження конституційних прав громадян при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. 2020. Вип. 19. С. 20-28. DOI 10.34079/2226-3047-2020-10-19-20-28.
7. Каліновська М. О. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні під час застосування запобіжних заходів // Університетські наукові записки. 2018. № 69. С. 89-100.

УДК 342.9-048.35(477)

Черних Є.М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри

ПОНЯТІЙНІ ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ

З середини дев'яностих років минулого сторіччя поняття адміністративної реформи отримало широке визнання українських науковців, передусім, представників соціальних наук, практикуючих фахівців, й стало звичним в інформаційному просторі. Втім, попри популярності це поняття не отримало, так би

мовити, конвенційної дефініції й залишається предметом дискусій. Визначення поняття адміністративної реформи науковцями конструюються з урахуванням таких взаємопов'язаних компонентів, як мета, об'єкт, предмет, суб'єкти, засоби (або шляхи) та зміст. Найбільш складним для визначення компонентом, на нашу думку, є об'єкт адміністративної реформи, який виявляється багатозначним, структурно складним та багатоплановим.

Виходячи з того, що наукова думка не досягла єдності у визначеннях адміністративної реформи, ми вважаємо, що слід опиратися передусім на основні ознаки цього поняття, до яких, на нашу думку, можна віднести наступні риси:

- має надзвичайно широкий та складний власний об'єкт, межі якого приблизно можна окреслити через комплексне поняття системи державного управління:

а) в інституційному значенні – як систему суб'єктів державного або публічного управління, яка не обмежується органами державної виконавчої влади, а охоплює інші державні органи, установи та підприємства в частині внутрішньо-організаційної діяльності, а також недержавних суб'єктів публічного управління, які представлені органами місцевого самоврядування, в частині делегованих їм повноважень; та інституційної системи об'єктів публічного управління – установ, організацій, підприємств, як учасників публічно-правових відносин (наприклад, державні підприємства, різні форми самоврядування: місцевого, соціального, академічного або економічного) в частині визначення їх адміністративного правового статусу, можливостей в управлінських відносинах.

Можна побачити, що тут має місце часткове співпадіння суб'єкту та об'єкту реформи – відповідні органи державного управління, які є суб'єктами здійснення адміністративної реформи, разом з тим виступають і інституційним об'єктом цієї реформи. Крім того, інституційний об'єкт виявляється настільки широким, що виходить за межі елементів механізму держави;

б) в значенні специфічних сфер та галузей, тобто публічно-правових відносин, що перебувають під управлінським впливом держави;

в) в значенні управлінської діяльності – вольових актів, процедур управлінського характеру, які регулюються нормами адміністративного права.

На нашу думку, об'єкт адміністративної реформи не вичерпується вказаними складовими системи державного управління, а також охоплює нормативно-правовий, ідеологічний, доктринальний елементи;

- засаднича детермінованість Конституцією України, що репрезентує зв'язок адміністративної реформи із базовими політико-правовими положеннями та надає їй авторитетності;

- стратегічна спрямованість на вищі соціальні та політико-правові ідеали: становлення України як високорозвинутої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії через створення нової системи державного управління;

- спрямованість на покращення керованості та ефективності системи державного управління;

- комплексність та системність, що обумовлено складною структурою системи державного управління як об'єкту, відбивається в багатоаспектності та впорядкованості напрямків реформи, а також способів, форм і методів її реалізації;

- програмність, змістовна структурованість, послідовність – передбачає програму та три послідовних етапи здійснення реформи;

- концептуальна обґрунтованість – в теоретичному аспекті спирається на сучасну наукову думку, яка враховує досвід країн, що відносять до сталих демократій;

- реорганізаційний та утворюючий характер – передбачає як перебудову вже існуючої системи державного управління, так і розбудову її нових елементів;

- керованість і прогнозованість реформи як процесу;

- має відносно тривалий характер.

До викладеного слід додати, що системність адміністративної реформи як явища передбачає комплексність підходу до її визначення. Саме в цьому виявляється методологічна єдність науковців в питанні пошуку кращої дефініції. Втім, виходячи із багатокомпонентності концепту адміністративної реформи, кількості та складності його ознак, пошук бездоганно повного і разом з тим не обтяжливого за конструкцією визначення постає, на нашу думку, нездійсненним завданням. Вважаємо, що сподівання на вичерпне визначення концепту адміністративної реформи навряд чи обґрунтовано, оскільки його ядро складає поняття державного управління, яке само є зразком безкінечних пошуків абсолютної дефініції.

Література

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. Офіційний вісник України від 11.06.1999 р. № 21. Ст.943.

2. Концепція адміністративної реформи в Україні. Київ: ДВПІП Міннауки України, 1998. 62 с.

3. Колпаков В. К. Адміністративна реформа: концептуальні засади. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvknus/2010_1/kolpakov.htm (дата звернення: 01.10.2020).

4. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. За заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.

УДК 342.76(477)

Шебаніц Д.М.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та публічного адміністрування

Шебаніц Ф.Ф.

старший викладач кафедри права та публічного адміністрування

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВІЛЬНОГО ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ: ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ АБО ЗАХИСТ СУСПІЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Гарантії та всебічний захист з боку держави основ демократичного суспільства – прав та свобод людини і громадянина, завжди були складовою частиною діяльності сучасної держави. Проте 2020 рік став справжнім випробуванням не тільки для населення України, а й усього світу. COVID-19 запровадив суттєві корективи у сталий образ життя мільйонів людей по всьому світу та змусив майже всі держави реагувати на виклик сьогодення. Скептичні настрої частини населення щодо існування реальної загрози на початку року вже у вересні місяці змінилися на реальний страх за своє життя. Навіть медицина розвинених країн виявилася безсилою проти виклику ХХІ століття – коронавірусом. Жертвами коронавірусу стали 64,7 мільйонів людей у всьому світі. Світове суспільство, в тому числі й Україна, намагаються подолати хворобу та змушені запроваджувати непопулярні міри – запроваджувати обмеження конституційних прав і свобод. Можливість реалізації окремих прав, гарантованих другим розділом Основного закону України в умовах пандемії обмежена.

Також суттєвих обмежень зазнали майже всі права та свободи, передбачені Загальною декларацією прав людини, зокрема передбачене ст. 13 право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави. При цьому відповідно до частини 2 цієї статті кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну [1]. Мільйони людей по всьому світу були змушені відмовитися від свого права вільного пересування, сотні тисяч стали «ЗАРУЧНИКАМИ» у чужих країнах, адже вони не мали технічної можливості (навіть за наявності значної кількості грошей) повернутися на батьківщину через закриті кордони.

Самоізоляція, обсервація – ці терміни все частіше використовуються у повсякденному житті звичайних українців. Уряд України був змушений реагувати на сучасні виклики суспільства. Спочатку міри були «м'якими» та не надали бажаного результату, адже перші «обмеження було запроваджено у березні 2020 року Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [2].

Постанова КМУ «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22 липня 2020 р. № 641 передбачає певні обмеження права на свободу пересування [3].

Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» наділяє повноваженнями місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування встановлювати особливий режим в'їзду на територію карантину та виїзду з неї громадян і транспортних засобів, а у разі потреби – проводити санітарний огляд речей, багажу, транспортних засобів та вантажів в умовах карантину, а також створювати на в'їздах і виїздах з території карантину контрольно-пропускні пункти [4].

З одного боку це дійсно є обмеженням прав на свободу пересування, закріплених у ст. 33 Конституції України відповідно до якої кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [5].

Однак, п. 4 ст. 2 Протоколу №4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює, що право вільного пересування в певних місцевостях може підлягати обмеженням, що встановлено законом і виправдано суспільними інтересами в демократичному суспільстві.

Людство по всьому світу заплатило дуже велику ціну - 1,5 мільйона людей, в тому числі близько 13 тисяч українців, не змогли побороти хворобу.

При цьому завдяки запровадженим обмеженням уряду вдається контролювати ситуацію, а 384 тисячі українців подолали хворобу та повернулися до нормального життя. Превентивний характер дій уряду спрямований перш за все на подолання епідемії та врятування життя своїх громадян.

Наведене свідчить з одного боку про далекоглядність авторів Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод ще у 1963 році передбачили теоретичну можливість обмеження прав та свобод задля захисту суспільних інтересів. Нажаль через 57 років майже всі країни світу, в тому числі й Україна, були змушені приймати крайні заходи задля подолання всесвітнього лиха - хвороби COVID-19.

Література

1. Загальна декларація прав людини ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2 Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Перелік від 11.03.2020 № 211.

3. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік, Порядок від 22.07.2020 № 64 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/641-2020-%D0%BF#Text>.

4. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06.04.2000 № 1645-III <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>.

5. Конституція України Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

УДК 343.9

Шелухін М.Л.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування

О МНОЖЕСТВЕННОСТИ ПРЕДМЕТА КРИМИНОЛОГИИ

Современная криминология обитает в быстро меняющемся мире. Скорость и глубина этих изменений отражаются в быстро развивающемся характере предмета криминологии, будь то уровень преступности, криминальная политика или практика полицейской деятельности, предотвращения и наказания [8].

Анализ исследований ученых-криминологов, их суждений о понятии, предмета, задачах и структуре современной криминологии как науки свидетельствует о том, что в настоящее время в рамках науки криминологии появилось большое количество новых теорий и институтов, которые иногда далеко выходят за рамки исследования преступности. Причем, так далеко, что антикриминальные исследования, превращаются в исследования по мотивам преступности - в области антропологии, этиологии, социальной сферы, экологии, семейных отношений, массовых коммуникаций, медицины, спорта, религии и т.д.

Авторы всегда обосновывают свою позицию по введению в задачи и предмет науки криминология своих наработок, при этом обычно подчеркивается, что предмет криминологии не является исчерпывающим, а постоянно увеличивается и расширяется, путем введения в него новых элементов, предопределяемых новыми социальными процессами.

Было защищено ряд докторских диссертаций, в которых исследовался предмет криминологии [4-6]. Вроде бы все понятно - предмет криминологии отвечает на вопрос: «Чем конкретно занимается эта наука, какие ее задачи?», но до сих пор длится дискуссия об ее задачах и предмете. Попробуем выразить свое мнение в этом направлении.

В 2017 году вышла в свет – работа доктора юридических наук, директора НИИ противодействия коррупции Казанского инновационного университета П.А. Кабанова и кандидата юридических наук, начальника юридического отдела Набережночелнинского института Казанского федерального университета Р.Р. Магизова «Современная криминология как наука и учебная дисциплина». Научное исследование начинается с того, о чем обычно метры отечественной криминологии рассуждают долго и неконкретно. Цитируем: «Современная мировая криминология - динамично развивающаяся наука, не имеющая единого подхода к её пониманию, содержанию, структуре и методологии познания. В зависимости от научных традиций криминологических школ, личных интересов исследователей, потребностей правоохранительной деятельности исследователи криминологии по-разному определяют её содержание, структуру и место в системе научных знаний» [3, С.5]. Публикация вызвала большой резонанс и дискуссию по основным идеям среди ученых-специалистов в области противодействия преступности. В рецензиях на данное издание Г.Н.Горшенков и Е.В.Алферова соглашаются, что развитие и основные позиции в криминологии определяются взглядами и интересами исследователей [1-2]. С такой постановкой вопроса автор настоящей работы полностью солидарен.

Задачи и предмет науки криминологии взаимосвязаны и взаимозависимы: Предмет криминологии вытекает из задач, стоящих перед этой наукой, а задачи определяют ее предмет. Их дифференциация предопределяется плоскостью рассмотрения криминологии - как практической или как теоретической науки. Если криминология рассматривается как теоретическая наука, то ее задачи и предмет будет целиком зависеть от частных криминологических теорий и институтов криминологии, выдвигаемых и разрабатываемых различными исследователями. Чем больше теоретических исследований – тем более размытыми становятся задачи и предмет криминологии. Если криминология рассматривается как практическая наука, то ее задачи и предмет будут подчинены целиком правоприменительной деятельности по сдерживанию преступности.

Как и в любом другом исследовании, эффективность практических решений во многом зависит от их

теоретической проработки. Криминология неминуемо должна была встать на этот путь. Но произошло во многом присущее юридической науке искривление – теория стала исследоваться ради теории, без завершающего выхода на потребности практики.

В советский период криминология прошла сложный путь отрицания и гонений. При тоталитарном государстве, с тезисом «мы строим светлое будущее коммунизм, а человек коммунистического общества не будет совершать преступления» надобность в криминологии как в практической науке отпала. Практические методы борьбы с преступностью осуществлялись правоохранительными органами, деятельность которых в свою очередь, определялась коммунистической идеологией.

Практические исследования в области сдерживания преступности на этом этапе потеряли свою актуальность и трансформировались из практических в теоретические, из криминологических в уголовно-правовые. И только после либерализации догматико-коммунистических канонов в обществе, исследования в области криминологии приобрели свою социальную востребованность.

Однако обратный переход из уголовно-правового на криминологическое поле осуществлялся де-факто учеными-теоретиками в области уголовного права. В тот период потребность государства на правовое обеспечение борьбы с преступностью находилось на уровне уголовно-законодательного обеспечения. Это и было одной из причин превращения криминологии из науки практической направленности в науку теоретическую. Представление о криминологии как о теоретической науке поддерживает абсолютное большинство современных криминологов. Признание криминологии теоретической наукой дает возможность проведения широких теоретических исследований в различных областях знаний, не всегда принимая во внимание практическую составляющую таких исследований.

В связи с этим, происходит и дисбаланс в подготовке специалистов-криминологов. С одной стороны при подготовке криминологов акцентируется внимание на изучение в контексте права преступности, личности преступника, причин и условий преступности, видов преступлений, психологии правонарушителя, основ организации профилактики преступности, т.е. акцент делается на подготовку специалистов в области противодействия преступности - практической деятельности (предупреждение, раскрытие и расследование преступлений), с другой стороны подавляющее число научных исследований в области криминологии носят теоретический характер [7].

На наш взгляд, криминология, возникшая как система исследований феноменов преступности для выработки мер практического применения в ее сдерживании, трансформировалась в сугубо теоретическую науку со своими юридическими фикциями и огромным полем охвата. Именно после того и возникла неопределенность с ее задачами и предметом. И именно поэтому задачи криминологии как науки предлагаются все обширнее и неопределеннее.

Автор целиком и полностью поддерживает мнение профессор В.Д. Малкова, который относит к задачам криминологии выработку рекомендаций по преодолению преступности, что целиком и полностью отвечает задаче криминологии как прикладной науки.

Если говорить об основной задаче криминологии, то не вызывает сомнения, это разработка комплекса мер по сдерживанию преступности на основе изучения: преступности, видов преступлений, причин, условий продуцирующих преступность, а так же других параметров и явлений, связанных с преступностью.

То есть, рассуждая о задачах криминологических исследований, мы можем сделать промежуточный вывод о том, что эти исследования носят мультидисциплинарный характер и их основной целью является выработка предложений, рекомендаций, разработка программ по сдерживанию преступности. Как дополнительные цели криминологических исследований можно рассматривать все, что актуально на момент исследований или необходимо дополнительно для выполнения основной задачи. Это может быть: личность преступника; ресоциализация лиц, отбывших наказание; предупреждение (профилактика) преступности; прогнозирование преступности; повышение уровня информированности общества о состоянии и сдерживании преступности; подготовка криминологов; исследования семейной, религиозной, террористической преступности и т.д.

Литература

1. Алферова Е.В. Кабанов П. А., Магизов Р. Р. Современная криминология как наука и учебная дисциплина. - Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 2017. - 104 с. / Е.В. Алферова // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4, Государство и право: Реферативный журнал, 2019. - С.178-181.
2. Горшенков Г. Н. Панорама криминологической действительности и ее будущности. Размышления о «Современной криминологии как науке и учебной дисциплине» П.А.Кабанова, Р.Р. Магизова / Геннадий Николаевич Горшенков // Актуальные проблемы экономики и права. 2018. Т. 12, № 1. – С.161-170.
3. Кабанов П. А., Магизов Р. Р. Современная криминология как наука и учебная дисциплина / П. А.Кабанов, Р. Р. Магизов. - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2017. - 104 с. С.5.
4. Клейменов И.М. Сравнительная криминология: криминализация, преступность, уголовная политика в условиях глобализации / Иван Михайлович Клейменов, автореф. дис. докт. юрид. наук, спец. 12.00.08, Омск: 2015. – 45 с.

5. Курганов С.И. Основания криминологической теории: теоретико-познавательные и прикладные проблемы / Сергей Иванович Курганов, дис. ... докт. юрид. наук, спец. 12.00.08, М.: 1999. - 326 с.

6. Шапиев С.М. Преступность и общество: криминологическое теоретико-прикладное исследование / Сиябшах Магомедович Шапиев, дис. ... докт. юрид. наук, спец. 12.00.08, М.: 2000. – 450 с.

7. Шелухин Н.Л. О целесообразности введения в юридических вузах специализации по криминологии и профилактике преступлений / Н.Л. Шелухин, А.Н. Шелухин. – DOI: 10.17150/2500-4255.2019.13(5).707-717 // Всероссийский криминологический журнал. – 2019. – Т. 13, № 5. – С. 707–717.

8. David Garland, Richard Sparks Criminology, Social Theory and the Challenge of Our Times // The British Journal of Criminology, Volume 40, Issue 2, March 2000, Pages 189–204.

УДК: 352

Юхненко М. А.

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри права та публічного адміністрування

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Сьогодні Україна стала на шлях трансформації та реформування системи місцевого самоврядування. Головним аспектом ефективної реалізації процесу реформування є забезпечення повноцінної децентралізації органів місцевого самоврядування. Децентралізація, в першу чергу, виражається у формуванні незалежної фінансової системи окремих територіальних громад. Від ступеня фінансової автономії органів місцевого самоврядування, залежить незалежність країни в цілому та її економічний розвиток. Фінансова система органів місцевого самоврядування, як і будь-яка інша система регламентується низкою нормативно-правових документів. Всі суспільні відносини, які відбуваються в процесі мобілізації, розподілу й використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, є публічними відносинами, що регулюються нормами фінансового права.

Фінансові відносини місцевого самоврядування регламентуються Конституцією України, Бюджетним кодексом України, Податковим кодексом України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими нормативно-правовими документами.

Конституцією України [1] (ст. 140) місцеве самоврядування визначається як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України та таке, що має відповідну фінансову базу. Стаття 142 Конституції визначає, що матеріальною й фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме й нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад. Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби. Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою.

Бюджетний кодекс України [2] регламентує функціонування бюджетної системи України, механізми фінансування бюджету, відносини щодо місцевого боргу, організаційні засади бюджетного процесу. У розділі три даного кодексу визначаються питання місцевого бюджету, де урегульовані питання надходжень та витрат місцевих бюджетів, а також питання стосовно складання, розгляд, затвердження, виконання та звітність місцевих бюджетів.

Податковий кодекс України – кодифікований закон України, який регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів. У ст. 10 «Місцеві податки» визначено перелік місцевих податків і зборів, а також повноваження органів місцевого самоврядування щодо їх встановлення.

Одним з найважливіших правових документів, який врегульовує фінансові відносини на місцевому рівні є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3]. Розглянемо його більш детально.

Згідно зі ст. 28 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого самоврядування мають повноваження в галузі бюджету, фінансів і цін, що поділяються на власні (самоврядні) та делеговані повноваження [4].

Власні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері фінансів і бюджету:

1) складання проекту місцевого бюджету, подання його на затвердження відповідної ради, забезпечення виконання бюджету, щоквартальне подання раді письмових звітів про хід і результати виконання бюджету; підготовка і подання відповідно до районних, обласних рад необхідних фінансових показників і пропозицій щодо складання проектів районних і обласних бюджетів;

2) встановлення в порядку й межах, визначених законодавством, тарифів на побутові, комунальні

(крім тарифів на теплову енергію, централізоване водопостачання та водовідведення, перероблення та захоронення побутових відходів, послуги з централізованого опалення, послуги з централізованого постачання холодної води, послуги з централізованого постачання гарячої води, послуги з водовідведення (з використанням внутрішньо будинкових систем), які встановлюються національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг), транспортні та інші послуги;

3) встановлення за узгодженим рішенням відповідних рад порядку використання коштів та іншого майна, що перебувають у спільній власності територіальних громад;

4) здійснення в установленому порядку фінансування видатків з місцевого бюджету;

5) залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, розташованих на відповідній території, та коштів населення, а також бюджетних коштів на будівництво, розширення, ремонт і утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури та на заходи щодо охорони навколишнього природного середовища;

6) об'єднання на договірних засадах коштів відповідного місцевого бюджету та інших місцевих бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування комунальних підприємств, установ та організацій, вирішення інших питань, що стосуються спільних інтересів територіальних громад;

7) укладення з юридичними і фізичними особами договорів на справляння місцевих зборів, обов'язковість укладення яких встановлена законодавством;

8) підготовка та затвердження переліку спеціально відведених місць для паркування транспортних засобів.

Делеговані повноваження органів місцевого самоврядування у сфері фінансів і бюджету:

1) здійснення відповідно до закону контролю за дотриманням зобов'язань щодо платежів до місцевого бюджету на підприємствах і в організаціях незалежно від форм власності;

2) здійснення відповідно до закону контролю за дотриманням цін і тарифів;

3) сприяння здійсненню інвестиційної діяльності на відповідній території.

Забезпечення участі держави у формуванні доходів місцевих бюджетів передбачена ст. 62 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Відповідно до чинного законотворчого устрою в Україні можна виділити три основні суб'єкти правового забезпечення у сфері фінансових відносин органів місцевого самоврядування (територіальних громад) [5]:

1. Верховна Рада України. Основні правові документи та закони: Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закони України («Про місцеве самоврядування в Україні», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики», «Про співробітництво територіальних громад», «Про публічні закупівлі»).

2. Кабінет Міністрів України. Основні постанови та розпорядження: «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ», «Про затвердження Порядку покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів», «Про затвердження Порядку розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках», «Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами» та інше.

3. Міністерство фінансів України. Основні накази: «Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів», «Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів», «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення оцінки ефективності бюджетних програм» та інше.

Таким чином фінанси органів місцевого самоврядування включають в себе сукупність фінансових відносин, які врегульовані нормами фінансового права, які виникають між органами місцевого самоврядування та територіальними громадами, органами державної влади, підприємствами та установами, організаціями з приводу формування, розподілу й використання фінансових ресурсів з метою задоволення публічного інтересу та виконання функціональних задач органами місцевого самоврядування.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. №254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. №280/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Сухарська Л. Правове регулювання фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в Україні в умовах бюджетної децентралізації / Л. Сухарська // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016 р. - № 3(30). – С. 143-151.

СЕКЦІЯ ЕКОЛОГІЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 502.171:620.9

Данилова С.В.

старший викладач кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день альтернативні джерела енергії являють собою один із важливих атрибутів сталого розвитку всіх держав світу. Як відомо, відновлювальна енергетика не чинить шкідливого впливу на навколишнє середовище на відміну від традиційної енергетики, а також суттєво сприяє модернізації існуючих об'єктів інфраструктури паливно-енергетичного комплексу. Крім того, в сучасних глобалізаційних умовах Україна опинилась в проблемній ситуації відносно залежності від імпортованих енергоносіїв. Очевидно, що імплементація енергозберігаючих технологій значно зменшить імпорт енергоресурсів та нівелює політичний тиск на нашу державу з боку експортерів нафти та газу [1].

Світове споживання і виробництво, що виступають як рушійна сила глобальної економіки, спираються на використання природного середовища і ресурсів в рамках моделі, що продовжує надавати на планету руйнівний вплив. Розвиток альтернативної енергетики та пошуки нових джерела енергії – це головна світова тенденція нашого тисячоліття. Її проявити сприяють віснаження природних ресурсів, можлива перспектива енергетичної кризи, негативний вплив традиційної енергетики на навколишнє середовище та загроза регіональних екологічних катастроф.

Тенденція зростання споживаної енергії з 1990-2019 роки відображено на рис. 1. В останні роки споживана енергія збільшується в країнах Азії.

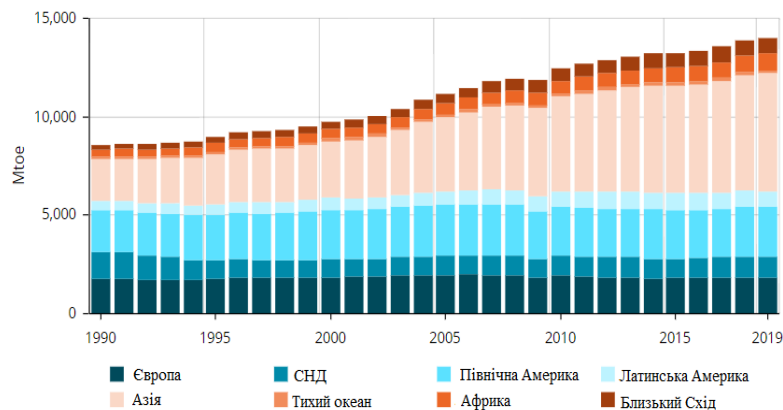

Рис. 1. Тенденція зростання енергії за 1990-2019 роки, в Мтоє (млн.тон)

Зростання енергоспоживання в 2019 г. (+0,6 %) виявився набагато нижче тенденції минулих років. У 2019 року на тлі уповільнення темпів економічного зростання загальмувалось і зростання енергоспоживання в світі (+0,6 %) в порівнянні з середньою динамікою в +2 % / рік в 2000-2018 рр [2].

Енергоспоживання збільшувалось повільніше, ніж в минулі роки, в Китаї (+3,2 %), який є найбільшим споживачем у світі з 2009 р, в Росії (+1,8 %) і Індії (всього +0,8 %). Воно зменшилось практично у всіх країнах ОЕСР, включаючи США (-1 %), ЄС (-1,9 %), Японію (-1,6 %), Канаду і Південну Корею. Єдиним винятком стала Австралія, де зафіксовано зростання 6,3% (викликаний різким збільшенням споживання газу заводами з виробництва зрідженого газу), що виявилось набагато більше середньоісторичного рівня. Споживання нарощувалось в Індонезії та Алжирі, продовжило рости в Саудівській Аравії, Нігерії і ПАР, але скоротилося в Латинській Америці (в Бразилії не змінилося, в Мексиці зменшилася незначно). Санкції США вплинули на скорочення споживання в Венесуелі та Ірані [2].

Розвиток України як сучасної європейської, правової та демократичної держави характеризується глибокими, принциповими змінами практично в усіх сферах суспільного життя. Такі зміни, у свою чергу, передбачають необхідність реформування екологічної системи, зокрема в галузі вирішення проблем у сфері паливно-енергетичного потенціалу країни [3].

Проаналізувавши кількість виробленої енергії за допомогою сонячної та вітрової енергетики з 2011 року по 2020 рік, можна зробити висновок, що ці галузі набирають великі оберти у розвитку та кількості

виробленої енергії. За цей період кількість виробленої електроенергії за допомогою сонячних батарей збільшилась більш ніж в 16 разів. Прогнозний показник кількості виробленої електроенергії на 2030 року становить 2202 кВт, що більш ніж в два рази ніж кількість енергії що виробляється сьогодні (рис. 2). Кількість виробленої електроенергії з 2011 року по 2020 рік за допомогою вітряків збільшилась більш ніж в 5 разів. Прогнозний показник кількості виробленої електроенергії на 2030 року становить 3046 кВт, що більш ніж в два рази ніж кількість енергії що виробляється сьогодні (рис. 3) [4].

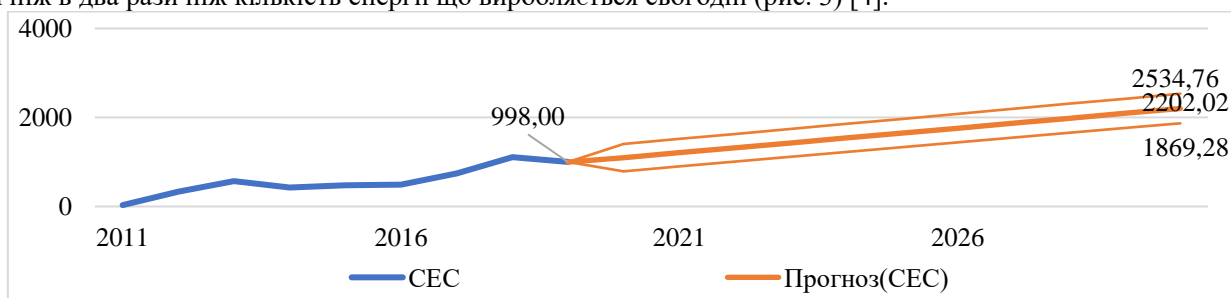

Рис. 2. Прогноз розвитку сонячної енергетики до 2030 року в Україні

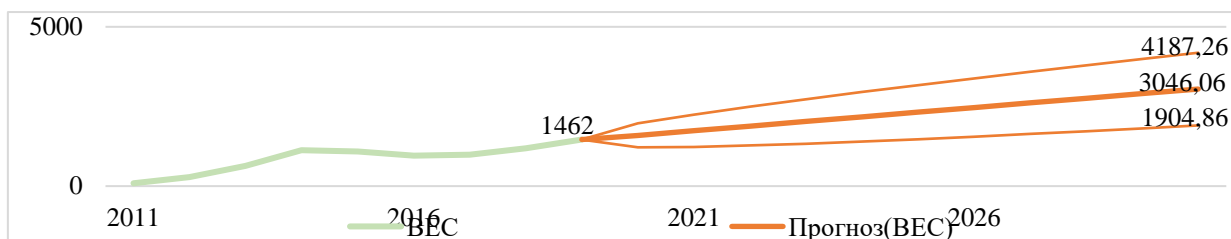

Рис. 3. Прогноз розвитку вітрової енергетики до 2030 року в Україні

Проаналізувавши всі аспекти функціонування системи відновлювальної енергетики можна виділити слабкі ланки та розробити систему заходів щодо їх усунення [5]. До слабких ланок відносимо: малорозвинена та нестабільна система стимулювання розвитку відновлювальної енергетики; перешкоди виходу на ринок; складнощі об'єднання з електромережами; недостатність фінансування. Для вирішення цих проблем необхідно:

- впровадити прозорі та прогнозовані напрями державної політики в галузі відновлювальної енергетики;
- проведення комунікаційної кампанії, спрямованої на підтвердження державної політики розвитку сектору відновлювальної енергетики та заохочення входу на ринок міжнародних партнерів;
- заохочення та підтримка виробників та передпроектних досліджень у вигляді пілг, грантів, технічної допомоги та надання юридичних консультацій, тощо;
- спрощення та оптимізація дозвільних процедур;
- організація заходів та програм з всебічної підтримки зв'язків між інвесторами та виробниками;
- спрощення дозвільних процедур щодо приєднання до електромереж та їх взаємоузгодження із національною системою стимулювання розвитку відновлювальних джерел енергетики;
- розробка інформаційних / освітніх програм для комерційних банків з метою пояснення можливостей та особливостей кредитування в сфері відновлювальної енергетики.

Література

1. Лось Л. В. Перспективна альтернативна енергетика / Л. В. Лось, М. Д. Терлецький // Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. – 2013. - № 1(1). - С. 203-214
2. Статистический ежегодник мировой энергетики. URL: <https://yearbook.enerdata.ru/>
3. Рубан В. О. Аналіз світових тенденцій реалізації політики низьковуглецевої економіки / В. О. Рубан // Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал – 2018. – №5. URL: <https://nauka-online.com/ua/publications/ekonomika/2018/5/analiz-mirovyh-tendentsij-realizatsii-politiki-nizkouglerodnoj-ekonomiki/>.
4. International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/>
5. Развитие возобновляемых источников энергии в Украине. Звіт в рамках проекту «Секретаріат та Експертний хаб з енергоефективності», що впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні за підтримки Уряду Республіки Словачія та сприяння Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарств в Україні. – 2017.

УДК 338.431:502

Іванова В.В.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

Ашимова Т.С.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Екологія»

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

На сьогодні агропромисловий комплекс є важливою галуззю економіки країни, але, разом з цим суттєвим чинником негативного впливу на оточуюче природне середовище. Більшість вчених віддають йому першість у антропогенному навантаженні на довкілля [1].

Актуальність проблеми охорони навколишнього середовища в сільському господарстві посилюється в сучасних умовах у зв'язку з процесами забруднення природних ресурсів, які використовуються в аграрному виробництві. Порушення природного балансу навколишнього середовища пов'язане з посиленням інтенсифікації сільськогосподарського виробництва без належної оцінки та обліку природно-ресурсного потенціалу сільського господарства, а саме: механізацією багатьох процесів, меліорацією, надмірною розораністю і глибокою оранкою полів, високою концентрацією виробництва, застосуванням мінеральних добрив, отрутохімікатів і т. п., що негативно позначилося на якості ґрунту, його родючості.

Екологічні проблеми АПК пов'язані з його індустріалізацією і посиленням залежності від галузей промислового виробництва. Індустріалізація виробництва і впровадження досягнень науки в АПК лише компенсували значне скорочення сільськогосподарських угідь і трудових ресурсів, але не сприяли раціональному природокористуванню в цій галузі. Орієнтація на скорочення термінів вирощування сільськогосподарської продукції призвела до того, що в АПК при розробці та впровадженні нових технологій підвищення продуктивності не враховувався зростаючий негативний вплив на природне середовище і те, що процес відтворення в сільському господарстві тісно пов'язаний з природними процесами.

Не уникла екологічних проблем і переробна галузь АПК. Велика кількість переробних підприємств промисловості позбавлена елементарних очисних споруд, устаткування й технології застарілі. Значне поширення їх на території України веде до забруднення атмосфери, малих річок, озер, куди скидаються відходи [2].

Аналізуючи сучасний стан агропромислового комплексу України можна виділити напрями впливу на екологічний стан за галузями діяльності АПК, зокрема за сільським господарством, галузями, що обслуговують АПК, та виробляють сільськогосподарську продукцію, та галузями, що переробляють, реалізують та зберігають сільськогосподарську продукцію (табл. 1).

Стан земель України, що знаходяться у сфері використання агропромисловим комплексом, незадовільний. Дуже високим є рівень розораності території держави – понад 54%. Для порівняння – у країнах Європи цей показник не перевищує 35%. Забруднення від діяльності АПК ведуть до погіршення якості атмосфери, води, до зниження продуктивності і родючості ґрунтів, завдають шкоди тваринництву і рослинництву, а це в свою чергу спричиняє зменшення обсягів виробленої сільськогосподарської продукції і загальне погіршення її якості.

Серйозні проблеми для навколишнього природного середовища виникають через ненормоване застосування у с/г виробництві мінеральних добрив та агрохімікатів, які разом із дощовими потоками і підземними водами потрапляють в річки й озера, завдаючи відчутної шкоди басейнам річок, рибним запасам і рослинності, а також погіршують кругообіг та баланс поживних речовин. Окрім цього, через використання технологічного устаткування відбувається забруднення навколишнього середовища мастилами та паливом. Також існує проблема відходів в аграрному секторі та пов'язаної з ним переробної промисловості.

Таблиця 1

Екологічні наслідки розвитку АПК України

Галузі АПК	Вплив на елементи біосфери	Екологічні наслідки
1	2	3
Сільське господарство	Внесення безпідстилкового гною у ґрунти	Зараження с/г культур патогенними бактеріями
	Забруднення атмосферного повітря H_2S , NH_3 внаслідок діяльності тваринництва	Утворення та розповсюдження шкідливих газів, жирних кислот та інших сполук з неприємним запахом

	Внесення в ґрунти хімічних добрив	Погіршення кругообігу та балансу поживних речовин, агрохімічних властивостей та родючості ґрунту
	Використання пестицидів	Потрапляння до організму людини трофічними ланцюгами, зумовлюють органічне враження печінки, нирок, знижують імунітет; зниження біорізноманіття
	Надмірне зрошення чорноземів	Сильне ущільнення ґрунтів на глибині 20-60 см, погіршення їх водно-фізичних властивостей
	Пересушення зволжених земель	Зміна водного балансу території та порушення режиму підземних вод, посилення процесів деградації ґрунтів
	Обробка полів важкою с/г технікою	Переущільнення орного і підорного горизонтів
Галузі, що обслуговують АПК забезпечують його функціонування	Виробництво хімікатів та добрив, отруйних речовин	Потенційна загроза для життя і здоров'я людей та довкілля, виникнення хімічних аварій, зокрема, транскордонного характеру
	Зберігання отруто-хімікатів та мінеральних добрив	Загроза здоров'ю людей, виникнення хімічних аварій, потрапляння в елементи біосфери та їх забруднення
	Електро- та водо постачання (комунальна інфраструктура)	Забруднення стічними водами, водонесних шарів ґрунту, підземних та поверхневих вод
	Інженерно-технічне оснащення та обслуговування (ремонтні служби)	Забруднення елементів біосфери (атмосфери, гідросфери, ґрунту) мастилами, паливом, парами вихлопних газів, аміаком, шкідливими аерозолями, сірководнем
Галузі з реалізації, переробки та зберігання продукції с/г	Використання застарілих технологій та устаткування, які є ресурсоемним	Забруднення атмосфери, малих річок, озер, надмірне виснаження природних ресурсів
	Утворення відходів, внаслідок діяльності харчової промисловості	Утворення рідких, газоподібних та твердих відходів, що забруднюють гідросферу, атмосферу та ґрунти
	Утворення органічного пилу на вовняних, бавовняних, льняних підприємствах, в процесі транспортування, сортування, обробки сировини	Забруднення повітря пилом
	Скиди стічних вод, які містять органічні речовини	Через присутність великої кількості важко окиснюваних органічних речовин стічні води можуть загнивати
	Забруднення природних водойм біогенними речовинами	Швидке заростання, цвітіння водойм, загибель риби, водної біоти

*складено авторами

На особливу увагу заслуговує зміна непростої ситуації, що склалася в сфері земельних відносин, розвиток яких характеризується наростанням негативних процесів, котрі неухильно погіршують стан та ефективність використання земельних ресурсів країни, що складають основу її національного добробуту. Ґрунти регулюють якість поверхневих і підземних вод, склад атмосферного повітря, є середовищем перебування більшості живих організмів на поверхні суші, забезпечують сприятливе середовище для людини, є основним джерелом виробництва сільськогосподарської продукції.

Література

1. Лихочвор В. Перспективи розвитку агротехнологій в Україні. *Пропозиція*. 2008. №3. С. 47–52.
2. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель». *Відомості Верховної Ради*, 2003, № 39 .С. 350.

УДК 502.3:504.5

Пастернак О. М.

кандидат хімічних наук, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ОЦІНКИ ЯКОСТІ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

В умовах сьогодення забруднення атмосферного повітря є однією з найважливіших екологічних проблем в усьому світі, особливо гостро це питання стосується урбанізованих та техногенно навантажених територій, внаслідок чого виникають питання про вирішення цих проблем, а також першочергово про визначення рівня забруднення та сповіщення людей про стан якості атмосферного повітря. Дослідження комплексної інтегральної оцінки рівня забруднення атмосферного повітря є актуальним, тому що саме цей показник використовуються в якості індикатора оцінки сталого розвитку міста.

Оцінка небезпеки атмосферного повітря заснована на визначенні переліку пріоритетних і специфічних речовин, контроль за їх вмістом в повітрі, впровадження санітарно-гігієнічних норм, оцінці небезпеки забруднення повітря за різними характеристиками та параметрами зміни стану повітря. Кінцевим результатом є комплексна оцінка забруднення атмосфери та отримання вихідних даних для розробки заходів з охорони атмосферного повітря.

Державні та регіональні програми моніторингу якості атмосферного повітря включають обов'язковий контроль пріоритетних забруднювальних речовин на стаціонарних і пересувних постах. Контроль якості повітря проводиться відповідно до затвердженого переліку шкідливих речовин, який прийнятий для кожної території. В Україні в цей перелік входять тверді частки розміром 10 мкм і 2,5 мкм, нітроген діоксид, сульфур діоксид, карбон оксид, озон, бензапірен, бензен, арсен, ртуть, свинець, кадмій, нікель. Відповідно до регіональної специфіки населених пунктів на стаціонарних постах ведеться також спостереження за специфічними забруднювальними речовинами (амоніак, анілін, фенол, ксилол, формальдегід та інші) [1]. Контроль якості повітря проводиться відповідно до затвердженого переліку шкідливих речовин, який прийнятий для кожної території.

Розглянуто методологію розрахунку Індексу якості атмосферного повітря за стандартами ЄС, США, Канади, Індії, Великої Британії. В країнах різні кліматичні та метеорологічні умови, стаціонарні та пересувні джерела забруднення, рівень матеріально-технічної бази системи моніторингу, діють різні нормативи та стандарти, тому індекс якості повітря має певні особливості методологічної моделі. В цілому розрахунок індексів якості повітря проводиться з використанням середніх значень концентрації забруднювальних речовин за визначений термін, які отримані з системи моніторингу атмосферного повітря або моделювання розповсюдження забруднення в атмосферному повітрі; визначається часова динаміка зміни концентрації забруднювальних речовин; для підіндексів якості атмосферного повітря визначаються діапазони або відповідні шкали. Кожному діапазону призначається кольоровий або описовий ідентифікатор, а також рекомендації для населення щодо охорони власного здоров'я; шкала збільшення значення індексу будується в напрямку збільшення шкідливої дії на організм людини. Базовий набір структурних підіндексів: зважені частинки пилу, нітроген діоксид, сульфур діоксид, озон, в деяких моделях враховується карбон оксид, амоніак, плюмбум.

На інформаційних ресурсах в Інтернет просторі поширена оцінка індексу якості атмосферного повітря використовуючи модель світового індексу якості повітря за методологією Управління з охорони довкілля США AQI(EPA). За даними ресурсів «Індекс якості повітря в режимі реального часу» (<http://waqi.info>, <http://aqicn.org>) в м. Маріуполь знаходиться орієнтовно 15 пунктів моніторингу. На всіх пунктах відсутній повний набір індикаторів, присутні показники: $PM_{2,5}$, PM_{10} . Сайти візуалізують результати системи громадського моніторингу якості повітря в Україні проектів Eco-City та SaveDnipro, які в он-лайн режимі вимірюють концентрацію дрібнодисперсного пилу, а деякі автоматичні станції вимірюють окремі індикаторні забруднювальні речовини (озон, амоніак, формальдегід, радіаційний фон).

Використовуючи дані ОАПС-03 (м. Маріуполь) Автоматизованої системи моніторингу довкілля Донецької області за 2020 рік розраховано середні за місяць концентрації індикаторних забруднень атмосфери. Розраховані значення ІЗА (індекс забруднення атмосфери) та КІЗА (комплексний індекс забруднення атмосфери) за базовим набором індикаторних забруднень міжнародних інтегральних показників. Підсумковий середній показник відноситься до категорії – низький рівень забруднення атмосфери, що суперечить розрахункам Центральної геофізичної обсерваторії України [2]. За отриманими

даними оцінено індекс якості повітря за методологією Європейської агенції довкілля (ЕЕА). Показник AQI (індекс якості атмосфери) в літній період визначається, концентрацією озону, в інші сезони концентрацією зважених частинок. Для кількісної оцінки індексу якості повітря за шкалою ЕРА необхідно перерахунок значення концентрацій певних забруднювальних речовин з $\text{мкг}/\text{м}^3$ в *ppb*. Підіндекси забруднювальних речовин переважно знаходяться в безпечному інтервалі, а підсумковий показник AQI(ЕРА) обумовлений поточними концентраціями зважених часток $\text{PM}_{2,5}$.

Відмінна риса комплексного аналізу якості повітря України врахування найбільш шкідливих забруднювальних речовин з максимальними обсягами викидів для кожного регіону окремо, відсутність стандартизованого переліку забруднювальних речовин, що ускладнює порівняння та обмін інформацією. За даними [3] було зафіксовано перевищення середньорічних концентрацій забруднювальних речовин у м. Маріуполь в 2018(2019) р.: завислі речовини – 1,3 (1,06) ГДКс.д., нітроген діоксид – 1,75 (1,5) ГДКс.д., фенол – 2,0 (2,0) ГДКс.д., формальдегіду – 6,0 (7,0) ГДКс.д.. Оцінений комплексний індекс забруднення за середньорічними даними 17–18, що в разі перевищує показник індекс якості атмосфери оцінений за базовим набором індикаторів ЕЕА та ЕРА. Врахування специфічних забруднювальних речовин є більш об'єктивними при оцінці якості повітря, впливу його на організм людини.

Таким чином виявлено сильні та слабкі сторони державної та міжнародних інтегральних моделей оцінки якості атмосферного повітря, проведено порівняльний аналіз на прикладі міста Маріуполь. Індекс забруднення атмосферного повітря є комунікаційним інструментом управління якості атмосферного повітря, який використовується державними та громадськими органами для сповіщення населення про поточний стан якості повітря.

Література

1. Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря. Постанова № 827 від 14 серпня 2019 р. № 827 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2019-%D0%BF#Text>
2. Огляд стану забруднення навколишнього природного середовища на території України за I півріччя 2020 року (за даними мережі спостережень Національної гідрометслужби України). URL: http://cgo-sreznevskyi.kyiv.ua/data/ukr-zabrud-viz-1/oglyad-stanu-zabrudnennya--pivrichchya-2020_-na-sayt.pdf
3. Регіональна доповідь 2019(2018) рік. про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2019 році. URL: <https://ecology.donoda.gov.ua/stan-dovkillya/>

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 327(4-6ЄС)

Балабанов К.В.

доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики.
Маріупольський державний університет

Караман К.В.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 052 політологія
Маріупольського державного університету

ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ МАРКЕР ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПАРТІЙ

XXI століття характеризується кардинальними змінами політичного ландшафту Європейського Союзу, пов'язаними з процесом трансформації партійно-політичних систем як на наднаціональному, так і на національному рівнях. Цей процес носить яскраво виражений характер та має свою специфіку, обумовлену національними особливостями розвитку країни. В той же час процес трансформації дозволяє говорити про загальні закономірності, що є характерними для всіх країн. До них сьогодні можна віднести зростання впливу та популярності праворадикальних партій практично у всіх країнах ЄС, які буквально вирвалися на передові позиції, хоча ще донедавна знаходились на периферії політичного процесу і вважалися маргіналами та аутсайдерами.

Так, підтримка праворадикальних партій за підсумками виборчого циклу 2015-2020 років виявилась найвищою в історії за останні 30 років. У 2019 році кількість виборців, що віддали за них свої голоси, становила 26,8% [1]. За підсумками виборів в Європарламент у травні 2019 року праворадикальні партії збільшили свою представленість, отримавши 172 мандати, що дозволило їм створити дві фракції: «Європа націй і свобод» та «Європейський альянс народів і націй» [2].

Успішними для праворадикалів стали і парламентські вибори, і вибори місцевого самоуправління. Так, партія «Альтернатива для Німеччини» в ФРН, що була створена лише у 2017 р., стала третьою політичною силою за підсумками парламентських виборів 2017 року, а в ході місцевих виборів у ряді земель за неї віддала голоси більш ніж 1/3 виборців. Партія змінила не тільки політичний ландшафт у країні, але й стала політичною силою, що впливає на весь політичний простір ЄС [3].

Загалом на сьогоднішній день до праворадикальних партій у країнах Європейського Союзу експерти та дослідники відносять «Національний рух» Марін Ле Пен у Франції, «Партію Свободи» в Австрії, «Істинних фінів» у Фінляндії, «Датську народну партію», «Йоббік» в Угорщині, «Справедливість і порядок» у Польщі, «Альтернативу для Німеччини» у ФРН, партію «Шведських демократів», «МОСТ» в Хорватії, нещодавно створену партію «VOX» і Іспанії, партію «Свободи і прямої демократії» в Чехії, «Фламандський альянс» у Бельгії тощо.

Партія Марін Ле Пен зуміла увійти у другий тур президентських виборів, отримавши більш ніж 13% голосів на парламентських виборах. За підсумками останніх парламентських виборів «Істинні фіни» у Фінляндії отримали 17,5% голосів, що становило лише на 1% менше за кінцевий результат партії-переможниці. За «Лігу Сальвіні» в Італії на парламентських виборах 2019 року віддали голоси 17,9% виборців. «Партія свободи Нідерландів» стала другою політичною силою за підсумками останніх парламентських виборів. В Чехії праворадикальна партія «Свобода і пряма демократія» отримала більш ніж 10% підтримки виборців і таким чином стала четвертою партією за кількістю мандатів в парламенті. Шведські демократи, що на початку XXI століття мали підтримку лише 4,3% виборців, трансформувались у другу політичну силу за підсумками парламентських виборів 2018 року, отримавши 17,6% голосів, які забезпечили 63 депутатських мандатів.

Кількість партій даного типу поступово і впевнено зростає, що сприяє різкій актуалізації усіх аспектів, пов'язаних з діяльністю право-радикальних партій. Сьогодні ця проблема стала предметом активного дослідницького вивчення як західних авторів, так і дослідників з пострадянського простору. Особливий вклад у розробку даної проблеми внесли Р. Ітвелл, Г. Кітшелт, П. Меркл, К. Мудде, П. Норріс, У. Бек, Е. Джесс, Р. Макрідіс, російські дослідники Г. Вайнштейн, І. Бадаєва, серед українських авторів можна виокремити роботи М. Гримської, А. Шеховцова.

Причини успіху та зростання популярності праворадикальних партій обумовлені цілим комплексом базових факторів. Визначальним, на наш погляд, є те, що в основу своїх доктрин, ідеологічного концепту та політичної практики праворадикали взяли євроскептицизм.

Термін «євроскептицизм» виник у 80-ті роки у Великобританії в контексті обговорення суті та перспектив членства країни в ЄС і вперше з'явився на сторінках газети «Таймс» – у статті, що пояснювала позицію уряду країни щодо європейського інтеграційного процесу. У 1989 р. М. Тетчер в одному зі своїх виступів розкрила сутність даного поняття, визначивши його як несумісність інтеграції з національними інтересами Британії [4].

Сучасне наукове розуміння даного поняття вперше запропонував П. Таггарт; він разом із А. Щербаком дав також його типологізацію. Під «євроскептицизмом» він розумів «ідею обмеженої або супроводженої обмовками опозиції процесу європейської інтеграції, в тому числі опозицію пряму та беззаперечну» [5]. На сьогоднішній день нема однозначного тлумачення даного поняття. Концептуальні підходи Таггарта і Щербака отримали подальший розвиток у працях цілого ряду авторів: це роботи С. Архера, В. Вайштейна, З. Конєккі, К. Мюдде, С. Флуда, С. Хікса, . Втім, єдиного підходу до трактовки цього поняття та його класифікації вироблено не було.

Проблема носить яскраво виражений дискусійний характер. У широкому сенсі євроскептицизм розуміють як негативне скептичне ставлення до процесів інтеграції в рамках ЄС або до окремих аспектів політики Брюсселю. Євроскептицизм розуміють також як політичну доктрину, як ідеологію, стратегію. Ряд дослідників вважає синонімами або термінами тісного взаємозв'язку поняття популізму та євроскептицизму [6]. Маючи розходження у визначенні самого поняття, експерти та вчені досягають згоди щодо того, що сучасний євроскептицизм, не дивлячись на різноманіття його класифікацій, включає в себе три компонента: антиглобалізм, неприйняття та критику брюссельської бюрократії, націоналізм [7].

Праворадикальні партії чітко розпізнали ті зміни у настроях мас та суспільно-політичній свідомості громадян ЄС, які з особливою швидкістю стали змінюватись під впливом кризи 2008-2009 рр., міграційної кризи 2015-2016 рр. та подальших подій, де особливу роль грає також поширена на всі країни ЄС пандемія. Ці зміни передусім були пов'язані з переосмисленням громадянами ЄС тієї ролі, яку відіграє Брюссель в їхньому житті, та ставлення до процесу інтеграції в цілому. Починаючи з 2008 року зростали недовіра і невдоволеність до діяльності наднаціональних структур, зростали розчарування та невіра у їх здатність успішно й адекватно відповідати на виклики, з якими зіштовхнувся ЄС.

Так, за даними дослідників, якщо у 2012 році 60% респондентів давали позитивну оцінку діяльності ЄС, то вже у 2013 р. таких було 45% [1]. Рівень невдоволення та недовіри до ЄС продовжує зростати. Так, наприклад, опитування суспільної думки в Італії, проведене агентством DIRE та науково-дослідницьким агентством Istituto Tespe, показало, що якщо у 2018 році 68% респондентів вважали вірним рішенням для своєї країни залишатись у ЄС, то весною 2020 р. їх кількість знизилась до 44%, при цьому 42% громадян з цієї вибірки виступають за вихід країни з Союзу [8]. За даними Євробарометру за 2016 р. 72% жителів країн ЄС вважали членство в ЄС позитивним явищем, а вже у 2019 р. таких виявилось лише 57% [9]. Наприклад, за результатами останніх опитувань 2/3 жителів Чехії вважають вступ до ЄС помилкою.

Євроскептицизм та його провідні постулати були використані у якості програмних установок праворадикальними партіями та лягли в основу їх політичних лозунгів. У найбільш жорсткій парадигмі – як, наприклад, у рамках вимоги виходу держави з ЄС, – вони були сформульовані у програмах партії Н. Фараджа, Партії незалежного Королівства Британії, а також у партії «Свобода» Г. Вілдерса, який є найбільш послідовним прибічником виходу з ЄС у Нідерландах. Прийнята у 2012 р. програма національного руху Марін Ле Пен також, в свою чергу, чітко формулювала необхідність захисту національного суверенітету, повернення функцій національній державі, збереження національної ідентичності та відмови від створення єдиної європейської держави. За вихід із ЄС виступає також партія «Фламандський Альянс» та партія «Свободи і прямої демократії» в Чехії.

Усі програми і політичні лозунги праворадикальних партій носять яскраво виражену антиміграційну та антиісламістську спрямованість, захищають національну ідентичність і традиційні християнські цінності. Головними установками, на які в ході своєї діяльності роблять акцент праворадикальні партії, є збереження національного суверенітету та жорстка критика брюссельської бюрократії, нездатної ефективно відповідати на виклики, що з'являються як всередині ЄС, так і ззовні. Євроскептицизм, що має яскраво виражену антиглобалістську спрямованість, став для праворадикальних партій ідеологічним концептом, філософською доктриною, політичною практикою, в ході якої простежується системна критика ЄС та обґрунтовується якщо не вихід із Союзу, то його кардинальне перебудування.

«ЄС у такому вигляді, яким він є зараз, нам не потрібен!» – це лозунг, під знаком якого реалізують свою діяльність праворадикальні партії у сучасних умовах. Пандемія, виникнення нових протиріч, пов'язаних з відмовою Угорщини та Польщі голосувати за бюджет, нове загострення загрози тероризму створюють об'єктивні передумови для зросту популярності праворадикальних партій, що виступають з позицій необхідності кардинальних змін у розвитку європейського інтеграційного процесу у той формі, в якій він сьогодні реалізується.

Література

1. Опилкин А. Правый популизм в Западной Европе: особенности политического процесса // Аналитика RISI. Проблемы национальной стратегии. №3 (60), 2019. URL: <https://riss.ru/article/15637/>.
2. Итоги выборов в Европарламент: усиление фрагментарности и неопределенности. URL: <http://eadaily.com:8080/ru/news/2019/06/04/itogi-vyborov-v-evroparlament-usilenie-fragmentarnosti-i-neopredelennosti>.
3. Forbrig J. German far right's breakthrough moment. URL: <https://www.politico.eu/article/germany-election-2017-far-right-not-going-anywhere/>.
4. Margaret Thatcher's Speech to the College of Europe ("The Bruges Speech"). URL: <https://www.margaretthatcher.org/document/107332>.
5. Taggart P. A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems. – European Journal of Political Research, 1998. 33 (3), P. 363 - 388.
6. Дырина А.Ф. Евроскептицизм и популизм в Центральной и Восточной Европе. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evroskeptitsizm-i-populizm-v-tsentralnoy-i-vostochnoy-evrope-obzoro-materialam-angloyazychnyh-publikatsiy/viewer>.
7. Якунин В. И. Феномен евроскептицизма в контексте электоральных процессов современной Европы. – Полис. Политические исследования. 2017. № 5. С. 106 -121. URL: <https://www.politstudies.ru/files/File/2017/5/Polis-2017-5-Yakunin.pdf>.
8. Sondaggio Dire-Tecnè: aumentano gli italiani che vorrebbero uscire dall'Ue. URL: <https://www.dire.it/10-04-2020/446061-sondaggio-dire-tecne-aumentano-gli-italiani-che-vorrebbero-uscire-dallue/>.
9. Nancy J. Two years until the 2019 European elections: Special Eurobarometer of the European Parliament. European Parliamentary Research Service. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/599336/EPRS_STU\(2017\)599336_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/599336/EPRS_STU(2017)599336_EN.pdf).

УДК 327(476+73)

Булик М.В.

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ВІДНОСИНИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Ліквідація СРСР дозволила США активно включитися у процес міжнародного визнання нових незалежних держав пострадянського простору. Не виключенням стала й Білорусь. Так, вже 25 грудня 1991 р. США визнали її незалежність, а 28 грудня того ж року було встановлено дипломатичні відносини між країнами. У 1992 р. було відкрито представництва обох держав.

1992 – 1994 рр. у відносинах США та Республіки Білорусь (РБ) позначилися як роки найбільшого зближення та активного співробітництва. У 1992 р. було підписано угоду про приватні інвестиції, яка мала сприяти модернізації білоруської економіки (її дію було призупинено у 1995 р. через невиконання керівництвом РБ своїх зобов'язань), крім того, США сприяли участі Білорусі у програмах фінансування від МВФ. У 1993 – 1994 рр. відбулися візити вищого керівництва обох держав Б. Клінтона та С. Шушкевича, які знаменували найвищий рівень політичної довіри між країнами.

Наслідки приходу до влади О. Лукашенка, пов'язані зі змінами у Конституції, відмовою від європейської інтеграції тощо напряду вплинули змінам у відносинах між США та Білоруссю. Їхньому загостренню сприяв і скандал з резиденціями іноземних послів у Дроздах. Вже з кінця 90-х рр. ХХ ст. США перейшли до політики санкцій щодо представників білоруської влади на чолі з О. Лукашенком. Зокрема, вони послідовно не визнавали результатів президентських виборів, засуджуючи білоруський режим за порушення прав виборців та репресії проти опозиції. Крім того, оточення О. Лукашенка було звинувачене у постачанні зброї режимам С. Хусейна та С. Мілошевича, а також контрабандній торгівлі з Іраком поза програмою ООН «Продовольство в обмін на нафту», яка діяла у 1995 – 2003 рр. Як наслідок у 2003 р. офіційний Мінськ був звинувачений у тому, що на території Білорусі перебуває С. Хусейн та його сини [8]. Згодом це твердження було спростоване, однак політика США щодо режиму О. Лукашенка не пом'якшала.

Так, у 2004 р. сенатор Д. Маккейн, висловлюючи офіційну позицію США, заявив про готовність домагатися відсторонення білоруського президента. Згодом, О. Лукашенко був звинувачений у відмиванні грошей С. Хасейна. 6 жовтня 2004 р. Конгрес США ухвалив так званий «Акт про демократію у Білорусі», який містив вимоги про звільнення політичних та релігійних в'язнів, припинення переслідувань опозиції, ЗМІ, громадських та недержавних організацій, проведення вільних парламентських та президентських виборів [6]. Документ передбачав запровадження низки санкцій проти Білорусі, зокрема, заборону на кредити, займи, інші фінансові дії тощо. Було заблоковано сприяння отриманню білоруським урядом фінансових коштів у міжнародних фінансових установах. Також передбачалося проведення розслідування

щодо експорт Білоруссю озброєнь у країни, що підтримують міжнародний тероризм. Білоруський МЗС відповів на це звинуваченням США у втручанні у внутрішні справи країни та порушенні міжнародного права. За результатами президентських виборів 2006 р. у Білорусі США запровадили нові санкції проти О. Лукашенка, його оточення, а також державних компаній, які передбачали замороження банківських активів.

Світова фінансова криза, загострення відносин з російським керівництвом змусили О. Лукашенка шукати шляхи порозуміння з США. Намагаючись лавірувати між Заходом та РФ, білоруський президент пішов на певні поступки щодо діяльності опозиційних недержавних структур та ЗМІ. Водночас, отримавши за сприяння західних держав кредитну лінію від МВФ, О. Лукашенко у 2010 р. у черговий раз переобрався на новий президентський строк, що прогнозовано призвело до чергового загострення відносин з США. Попри це, американський уряд пішов на збереження співробітництва з білоруським режимом з низки питань, зокрема, боротьби з міжнародним тероризмом, гуманітарного співробітництва тощо. Більш того, у 2011 – 2015 рр. активізувалося військове співробітництво, зокрема, повітряний простір країни використовувався для забезпечення поставок вантажів для військ Антитерористичної коаліції в Афганістані. Крім того, у 2014 р. у РБ було закуплено близько 700 протитанкових ракет для сирійських повстанців [3].

Агресія Росії проти України і послідовна відмова білоруського керівництва підтримати її, а також перетворення Мінська на дипломатичний майданчик для переговорів між ворогуючими сторонами також вплинули на потепління відносин між США та режимом О. Лукашенка. Так, 11 вересня 2015 р. відбувся візит заступника Державного секретаря США П. Кеннеді, у рамках якого відбувалися консультації питань налагодження повноцінного дипломатичного представництва обох країн [2]. У наступні роки тенденція до зближення отримала подальший розвиток. Так, практично щезли критичні зауваження щодо політичних дій РБ та США, активізувалися й економічні відносини. В умовах посилення тиску з боку Росії білоруське керівництво проявляло активну зацікавленість у формуванні дружніх відносин з західними країнами.

Попри політичні суперечки в останні роки активно розвивалося економічне співробітництво США та РБ. Так, з 2013 р. білоруський експорт до США зріс більш ніж у два рази, досягши у 2019 р. 192,5 млн. дол. США [4]. У свою чергу, імпорт з США у цьому році становив 663,1 млн. дол. США [1]. Американські компанії є одними з провідних інвесторів у білоруську економіку, зокрема, сфери ІТ, машинобудування, переробної та харчової промисловості тощо.

Процес поступового налагодження політичного співробітництва було перервано через чергові президентські вибори у Білорусі, що відбулися 09 серпня 2020 р. Очікувано офіційним переможцем на виборах було оголошено О. Лукашенка. Вслід за цим у країні розпочалися масові протести населення з вимогами відставки багаторічного керівника РБ та проведення чесних виборів. Реакція США на ці процеси була блискавичною. Вже 10 серпня 2020 р. Державний секретар США М. Помпео заявив про глибоку занепокоєність Сполучених Штатів проведенням виборів, які було охарактеризовано як невірні та несправедливі [9]. Також було засуджено терор щодо протестантів та обмеження доступу до Інтернету. Згодом у своєму виступі Д. Трамп охарактеризував ситуацію у Білорусі як «жахливу» та таку, що не відповідає нормам демократії [7]. Логічним наслідком стала відмова США визнати результати президентських виборів 24 серпня 2020 р. та заява про готовність запровадити нові санкції проти режиму О. Лукашенка [5]. Таким чином, відносини, що почали покращуватися на фоні участі керівництва Республіки Білорусь у так званому «Мінському процесі» та його прагнення диверсифікувати зовнішню політику, знизивши свою залежність від Російської Федерації, наštтовхнулися на традиційну для цих взаємин політичну «міну». Прагнення О. Лукашенка будь-яким чином зберегти владу над Білоруссю тривалий час викликало неприйняття у країнах Заходу, зокрема, США, але запроваджені санкції не охоплювали найбільш чутливі сектори економіки країни. До того ж обмеженість санкцій пояснювалися й тим, що результати виборів не викликали у Білорусі масштабних протестів, подібних подій у Україні у 2004 р. Політичні протести 2020 р. показали, що в Білорусі з'явилася велика кількість громадян, не готових змиритися з подальшим правлінням О. Лукашенка. Тривалість протестів, їх розмах та готовність протистояти жорстким діям влади змушують уряди західних країн більш активно реагувати на них. Не став виключенням й уряд США, який, тим не менш, було піддано критиці у національних ЗМІ за надто мляву, на їхню думку, реакцію на події у Білорусі. Це, на думку журналістів, було пов'язано з тим, що Д. Трамп є прихильником авторитаризму та противником широкомасштабних народних виступів. До того ж у самих США восени 2020 р. тривали президентські вибори, на яких шанси чинного президента переобратися були доволі невеликими, а тому активна підтримка кампанії громадянських протестів у Білорусі могла б створити несприятливі для Д. Трампа асоціації у власній країні. Водночас, перемога Д. Байдена створила принципово нову зовнішньополітичну ситуацію, в якій позиція США з тих чи інших політичних проблем стане більш активною. Слід очікувати, що протистояння в Білорусі отримає від нової американської адміністрації жорстку оцінку, що не сприятиме збереженню режиму О. Лукашенка. З іншого боку, жорстка ізоляція фактичного керівника Білорусі сприятиме посиленню впливу Російської Федерації та змушуватиме його до подальших поступок офіційній Москві щодо обмеження суверенітету республіки. Це, безперечно, буде

враховуватися американським урядом і змушувати його шукати нові шляхи реагування на політичну кризу в РБ. На нашу думку, одним з основних факторів, що будуть впливати на позицію США, стане здатність білоруського суспільства до підтримання тривалих протестів та продовження їхнього жорстокого придушення з боку режиму О. Лукашенка.

Література

1. Импорт товаров из Республики Беларусь по отдельным странам вне СНГ. URL: https://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat-excel/Official_statistika/Godovwe/Import_vne_SNG19g.xlsx (дата звернення: 01.12.2020).
2. Макей обсудил белорусско-американские отношения с замглавы Госдепа США. URL: <https://news.tut.by/politics/464182.html> (дата звернення: 01.12.2020).
3. Сколько Беларусь зарабатывает на войне в Сирии? URL: <https://naviny.belsat.eu/ru/news/skolko-belarus-zarabatyvaet-na-vojne-v-sirii/> (дата звернення: 01.12.2020).
4. Экспорт товаров из Республики Беларусь по отдельным странам вне СНГ. URL: https://www.belstat.gov.by/upload-belstat/upload-belstat-excel/Official_statistika/Godovwe/Export_vne_SNG19g.xlsx (дата звернення: 01.12.2020).
5. Brown S. EU and US agree on sanctions against Belarus. URL: <https://usatodaynews.live/2509-eu-and-us-agree-on-sanctions-against-belarus.html> (дата звернення: 01.12.2020).
6. H.R.854 - Belarus Democracy Act of 2004. URL: <https://www.congress.gov/108/plaws/publ347/PLAW-108publ347.pdf> (дата звернення: 01.12.2020).
7. Holland S., Psaledakis D. URL: <https://www.reuters.com/article/us-belarus-election-usa-trump-idUSKCN25D1QW> (дата звернення: 01.12.2020).
8. Jehl D. After the War: Detainees; Hussein's Top Aide Got Belarussian Passports, U.S. Officials Say. URL: <https://www.nytimes.com/2003/06/25/world/after-war-detainees-hussein-s-top-aide-got-belarussian-passports-us-officials.html> (дата звернення: 01.12.2020).
9. Presidential Elections in Belarus. Press Statement. August 10, 2020. URL: <https://www.state.gov/presidential-elections-in-belarus/> (дата звернення: 01.12.2020).

УДК 327(410):061.1ЄС

Гільченко О.Л.

кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ВРЕХІТ - ШЛЯХ БРИТАНІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Великобританія завжди займала особливу позицію щодо західноєвропейської інтеграції. Ще з моменту приєднання Великобританії до ЄЕС в 1973 році вона мала особливий політичний статус і роль в Європі. Після підписання Маахтриської угоди та створення ЄС у 1991 р. Лондон представив свою модель євроінтеграції, яка полягала у підтримці розширення ЄС з одночасним негативним ставленням до поглиблення. Великобританія ніколи не прагнула до повноцінного злиття з ЄС. Вона в обмеженому форматі приєдналася до Шенгенської угоди і не стала переходити на євро. Основними причинами цього є віддалене від континенту становище, особливі національні традиції та неоліберальна економічна модель, що відрізняється від економік інших європейських країн. Як наслідок, усередині Великобританії загострилася дискусія щодо необхідності та практичної доцільності такого типу інтеграції.

Ідея про вихід Великої Британії з ЄС народилася ще на початку 90-х. Просувала її маловідома на той час Партія незалежності Сполученого Королівства. Втім, євроскептики і прихильники виходу Британії з Євросоюзу були і серед представників інших політичних сил. У тому числі Консервативної партії – однієї з провідних партій держави.

Гострої фази євроскептицизм набув після 2008 р., коли вибухнула світова економічна криза, яку за масштабами можна порівняти з Великою депресією. А остаточної перемоги серед громадськості ідея Врехіт набула після подій «арабської весни» 2011 р. на міграційній кризі ЄС, як її наслідків. У Великій Британії стало зростати невдоволення мігрантами, соціальна турбота про яких посилювала навантаження на бюджет країни. А також значними витратами, які несла Британія через членство в Євросоюзі. Відповідно, думка про вихід з ЄС набувала все більшої популярності в політичних та громадських колах.

Д. Кемерон на Всесвітньому економічному форумі в Давосі оголосив подальшу євроінтеграцію помилкою і заявив, що, будучи великим гравцем на ринку ЄС, Великобританія вже бере участь у вирішенні ключових загальноєвропейських завдань: підвищення конкурентоспроможності, боротьби з тероризмом і змінами клімату. Для прийняття подібних рішень, додав він, подальшої інтеграції не потрібно. Він заявив, що настав час переглянути пункти угоди з Євросоюзом. Коли нові умови співпраці будуть узгоджені, влада представить їх на розгляд громадян. Якщо Консервативна партія переможе на парламентських виборах в 2015 році, то до 2017 року встигне провести референдум, заявив прем'єр-міністр.

Після перемоги на виборах Д. Кемерон почав переговори з іншими країнами-членами ЄС і з керівництвом Єврокомісії про реформи Євросоюзу і про зміну умов членства Британії. Європейські країни висловили згоду вислухати нові пропозиції Лондона. Канцлер Німеччини Ангела Меркель підкреслила, що хотіла б побачити "чесний компроміс" [4]. У лютому 2016 р. Лондон домігся угоди про нові умови членства Британії в ЄС, після чого було оголошено дату загальнонаціонального референдуму - 23 червня 2016 р.

Сам Д. Кемерон виступав проти виходу з Євросоюзу. Але деякі члени кабінету консерваторів і близькі союзники прем'єра приєдналися до табору Leave. Одним з найвидніших і активних прихильників цього процесу став колишній мер Лондона, консерватор Борис Джонсон.

В результаті під час референдуму за вихід Великобританії з Євросоюзу проголосували 51,9 % виборців, а за її подальше перебування в складі ЄС - 48,1 %. Тобто, вихід з Європейської спільноти підтримали 17,4 мільйона виборців, а подальше перебування - 16,1 мільйона [3].

Наступного місяця після проведення референдуму, у липні 2016 р. Д. Кемерон прийняв рішення піти у відставку з постів прем'єр-міністра і лідера Консервативної партії, на цих посадах його змінила Тереза Мей, яка обіймала з 2010 р. посаду міністра внутрішніх справ. Першочерговим завданням Т. Мей стала підготовка переговорів з ЄС про Brexit, з цією метою було засновано спеціальне міністерство. Вона обіцяла "домовитися про найбільш вигідні для держави умови".

Спочатку Т. Мей проводила політику, спрямовану на вихід країни з європейського ринку і митного союзу, потім була змушена внести в неї корективи. Зокрема, за пропозицією ЄС вона погодилася на укладення зі спільнотою угоди про асоціацію, яка передбачає створення зони вільної торгівлі між Великою Британією та ЄС. Це рішення було піддано гострій критиці з боку консерваторів-євроскептиків, так як, на їхню думку, воно призведе до "контролю Євросоюзу над великими секторами британської економіки". На знак незгоди з діями Т. Мей свої пости покинули глава МЗС Борис Джонсон і міністр з питань Brexit Девід Девіс.

Протягом наступних трьох років відбувався процес підготовки та обговорення майбутньої угоди про вихід з ЄС.

В результаті жорстких розбіжностей як між провідними партіями в парламенті, так і всередині самого уряду Великобританії, дата виходу кілька разів відкладалася. Палата громад кілька разів відхиляла її проект угоди через те, що ЄС і Сполученому Королівству не вдавалось знайти те рішення, яке влаштувало б обидві сторони. Розбіжності були пов'язані з різними поглядами на процес виходу і майбутнє Великобританії після нього: Лейбористська партія наполягала на збереженні митного союзу з ЄС, в той час як багато членів Консервативної партії вважали неприйнятними запропоновані в рамках виходу плани виплат за фінансовими зобов'язаннями Великобританії перед ЄС, а також створення митних бар'єрів на кордоні між Північною Ірландією і власне Ірландією, що залишається в складі Європейського союзу. У той же час менші партії, як Ліберальні демократи, Шотландська національна партія і інші вимагали проведення нового референдуму про збереження Великобританії в складі ЄС [5].

Нарешті у червні 2019 року відбулося голосування парламенту за згодою про вихід з ЄС, після цього Тереза Мей подала у відставку, і покинула посаду 24 липня 2019 року, так і не зумівши ні виробити план виходу який влаштує всіх, ні провести через парламент наявний, схвалений Брюсселем. На цій посаді її змінив соратник по Консервативної партії, колишній мер Лондона і экс-глава британського МЗС Борис Джонсон, який пообіцяв змінити проект угоди або, якщо це не вдасться, вивести країну з Євросоюзу без нього [6]. Джонсон зрозумів, що з існуючим розкладом сил у парламенті, де у його партії немає більшості, він не зможе довести Brexit до кінця, і призначив позачергові вибори на 12 грудня. За підсумками цього голосування торі отримали 365 місць з 650, і Джонсон гарантував собі підтримку палати громад. Після цього 19 грудня 2019 р. Палата громад більшістю голосів прийняла в другому читанні Закон про вихід з Євросоюзу, який гарантував, що Великобританія вийде з ЄС 31 січня 2020 року.

З того часу Велика Британія офіційно почала процедуру виходу зі складу Євросоюзу після 47 років членства. Набуттю чинності угоди про Brexit до кінця 2020 р. передував перехідний період. Відбувався процес підготовки до згорання участі Великобританії в процесах євроінтеграції. Сполучене Королівство пов'язувало з Євросоюзом такі ж взаємні зобов'язання, як у часи членства під час перехідного періоду: Велика Британія зберегла доступ до спільного ринку, брала участь у митному союзі ЄС, дотримувалась європейського законодавства, загальних правил у сфері атомної енергетики, промисловості, сільського господарства та здійснювала відрахування до бюджету ЄС. Протягом перехідного періоду на неї поширювалась юрисдикція органів ЄС щодо всіляких питань: починаючи від сфери правосуддя, закінчуючи стандартами у соціальній сфері. Лондон продовжив залишатися в полі зору Суду ЄС. Три мільйони громадян європейських країн мали змогу безперешкодно проживати, працювати, вчитися на території Сполученого Королівства. Теж саме стосується мільйона британців, які знаходились в країнах-членах ЄС.

Протягом перехідного періоду Велика Британія мала право укладати угоди з третіми країнами, за умови, що вони набудуть чинності після його закінчення. Велика Британія продовжувала переговори зі США і країнами Британської співдружності щодо угоди про зону вільної торгівлі [1].

Нарешті, 26 грудня 2020 р. після довгих перемовин між Європейською Комісією та урядом Великобританії було оприлюднено текст Угоди про торгівлю та співпрацю між Європейським Союзом (ЄС) і Сполученим Королівством. В подальшому з боку Євросоюзу цю угоду мають ратифікувати всі 27 країн-членів спільноти, а згодом і Європарламент. З британського боку ратифікувати документ має парламент країни.

Ця угода регламентує широкий спектр питань щодо економічної та інших видів співпраці між Євросоюзом та Сполученим Королівством. Документ передбачає режим безмитної торгівлі між ЄС та Великобританією, а також регламентує такі аспекти, як співпраця правоохоронних органів та органів юстиції, соціальне забезпечення громадян ЄС та підданих Великобританії.

Крім того, угода регулює такі питання як податкова прозорість, захист конкуренції, державні дотації, транспорт, енергетика, в тому числі співпраця в зеленій енергетиці, сталий економічний розвиток, вилов риби та захист даних. Сторони також зобов'язуються співпрацювати з метою дотримання високих стандартів в галузі охорони довкілля, боротьби зі змінами клімату, прав працівників тощо. Утім, співпраця у таких сферах як зовнішня політика, зовнішня безпека та оборона не є предметом угоди, оскільки Великобританія не забажала вести переговори з цих питань [2].

Отже, Великобританія вважається одним з найбільш впливових гравців на міжнародній арені. Вплив Сполученого Королівства на світову політику тривалий час було засновано на тій ролі, яку країна відігравала не тільки в глобальній економіці, а й у процесі євроінтеграції. Тому після виходу її з ЄС аналітики пророкують його руйнівні наслідки як для економіки Британії так Європейського Союзу.

Однак наслідки цього процесу не обов'язково будуть мати болісний характер, бо шлях Brexit був ретельно підготовлений та опрацьований. Так вже на сьогодні відбулась переорієнтація економіки Сполученого Королівства на активну роботу з ринками, що розвиваються і це буде визначати різноманітні аспекти відносин Британії з іншими державами на міжнародній арені. Крім того, умови Угоди про торгівлю та співпрацю між Європейським Союзом (ЄС) і Сполученим Королівством залишили економічний фактор вирішальним при визначенні цілей зовнішньої політики Великобританії та її місця в Європі. В цілому, розвиток країни поза межами ЄС та ЄС без Великобританії буде залежати від безлічі факторів, вплив яких досить важко передбачити.

Література

1. Велика Британія виходить із ЄС: Що чекає Лондон, Брюссель і Київ після Брекзиту URL: <https://ua.112.ua/statji/velykobrytaniia-vykhodyt-z-yes-shcho-chekaie-na-london-briussel-i-kyiv-pislia-brekzit-523916.html>
2. Оприлюднено текст угоди про торгівлю та співпрацю між ЄС і Великобританією URL: <https://www.dw.com/uk/opryliudneno-tekst-uhody-pro-torhivliu-ta-spivpratsiu-mizh-yes-i-velykobrytaniieiu/a-56064154>
3. Офіційні результати референдуму у Великобританії: 51,9 відсотка виборців за Brexit URL: <https://www.dw.com/uk>
4. Прем'єр Великобританії оголосив подальшу євроінтеграцію помилкою URL: <https://www.unian.ua/world/743278-premer-velikobritaniji-ogolosiv-podalshu-evrointegratsiyu-pomilkoyu.html>
5. Черепанова Ю. В. Европейское направление внешней политики Великобритании в начале XXI века URL: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/12264/2/Cherepanova.pdf>
6. Brexit: почему Великобритания выходит из ЕС и к чему это приведет URL: <https://rg.ru/2020/01/31/brexit-pochemu-velikobritaniia-vyhodit-iz-es-i-k-chemu-eto-privedet.html>

УДК 327.019.51(470:477.6-074)

Грідіна І.М.

доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

Булик М.В.

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

Алексєєва Д.О.

студентка ОС «Магістр» спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА В «СИСТЕМІ СЕРЕДНЬОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ» НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЯХ

У системі взаємовідносин «суспільство – пропаганда» остання виступає як система впливу на свідомість з метою формування певних соціальних характеристик та моделі поведінки для стабільного функціонування цього суспільства. Якщо владні відносини носять тоталітарний характер, пропаганда детермінована певною доктриною та відповідною політикою формування та підтримки в суспільстві

відносин в інтересах пануючої групи – в нашому випадку підконтрольним РФ колаборантським адміністраціям тимчасово окупованих територій. Система освіти відіграє в цій політиці провідні ролі: як система соціального контролю щодо впровадження ідей – функції галузевих «міністерств»; як комунікативна система, яка забезпечує механізми цілеспрямованого прищеплення та розповсюдження ідей в процесі навчання та виховання – безпосередньо серед дітей, підлітків та молоді, опосередковано - через їх батьків. Отже, система освіти, виконуючи пропагандистську функцію відтворює ідеологію, легітимізує нову політичну реальність через формування та культивування нових ідентичностей.

Визначне місце в можливостях впливу на свідомість молодого покоління займає школа, яка перетворилася на тимчасово окупованих територіях в транслятора пропаганди та здійснює ідеологічну обробку учнів в межах конструкта «руського миру». Перехід у 2015 – 2016 навчальному році освітніх закладів на нові «державні стандарти» був закріплений у прийнятих за російським зразком так званих «Законов об образовании» з метою інтеграції з російською системою освіти, заміни систему української освіти та максимального наближення до стандартів радянської школи. Як результат, молоді прищеплюється не тільки ідеї «руського миру», а й радянський світогляд.

З цією метою, насамперед, було переглянуто систему викладання української і російської мови. Починаючи з 2017 р., всі освітні заклади на території тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей повністю перейшли на російську мову викладання, а з 2020 р. російська мова закріплена в так званій «Конституції ЛНР» як єдина державна, вивчення ж української мови та літератури виключено з переліку шкільних предметів. Замість української мови та літератури вивчаються «мова народів Донбасу», «література народів Донбасу», світова література [1; 6, с. 4].

Визнаючи провідну роль історії в можливостях формування нових ідентичностей та насадження пропаганди, окупаційна влада проголосила курс на позбавлення її від «елементів української націоналістичної пропаганди і маніпулювання історією» [5, с. 36]. Українські підручники були замінені на нові: окрім підручників власного виробництва, в школах використовуються підручники, передані РФ в межах «гуманітарних програм», редаговані за стандартами російської школи, наповнені елементами російської пропаганди.

У рамках зміни змісту освітнього процесу, новий закон також передбачав наповнення старих предметів новими «республікансько-російськими» сенсами через введення нових предметів. Згідно з «Примерной программой начального образования» в початковій школі викладається предмет «Основы религиозных культур и светской этики», спрямований на прищеплення «цінностей» «руського миру» та формування відповідних поведінкових патернів [9, с. 36].

Такі предмети, як «Литературные чтения», «Окружающий мир» формують у дітей окремішню, так звану «донбаську» ідентичність через створення образу «Донбас – Вітчизна», яка «визначає свою свободу» за допомогою «братнього російського народу», а однією з провідних духовних цінностей є «приналежність до руського миру». У межах цих предметів проходить перше знайомство учнів з державною символікою РФ та квазідержавних утворень «ДНР/ЛНР», знаходження їх на мапі світу [9].

Уроки образотворчого мистецтва, музики згідно з «Програмою» також повинні «формувати здатність оцінювати та вистроювати свою поведінку на основі традиційних норм та ідеалів руського миру» та «республіки». Ця мета досягається завдяки вивченню, описанню та емоційній оцінці зразків «донбаського», російського мистецтва, музики. На хоровому співі вивчається гімн Росії та «гімн» квазіреспублік [9, с. 45-46].

Предмет «Физическая культура» покликаний «встановлювати зв'язок між заняттями фізичною культурою та трудовою і оборонною діяльністю» [9, с. 56].

«Примерная основная программа среднего общего образования», яку так зване «Міністерство освіти» тимчасово окупованих районів Донецької області опублікувало у 2020 р., представляє собою фактично візуальну інструкцію для «патріотичне виховання».

На предметі «Право» учні вже повинні вміти характеризувати Конституцію РФ та «конституцію» квазіреспублік, визначати «державний устрій, державні органи, судову, правоохоронну систему» тощо [10]. Конституція України, українське право знаходяться поза увагою учнів на тимчасово окупованих територіях. Україна, як держава, якщо і згадується, то виключно в негативному контексті [10, с. 57, 218].

З переходом до 10 класу учні починають вивчати новий предмет «Россия в мире», орієнтований виключно на формування знань про Росію: основні етапи та ключові події російської історії, зміст основних загальноросійських символів, традицій, установ, а також значення російської історичної спадщини. Окрім розуміння історії, місця і ролі Росії в світі одним із завдань цього предмета є формування погляду на сучасний світ з позиції російських державних інтересів [10, с. 57, 218].

Замість «Історії України» введено курси історії Донецького краю. На курсах стверджується особливість «Донбасу», його несхожість на інші регіони України, існування окремої «донбаської» ідентичності. Ідеологічно обґрунтовується необхідність «державотворення». Прищеплюється ідея, що українська влада намагалася насильно українізувати Донбас, «знищити його традиційну руську самосвідомість та культуру, проте зазнала невдачі». Фактично весь час перебування Донбасу в незалежній

Україні описується негативно, на противагу радянському періоду, який подається як період розвитку та благополуччя. Відтворюючи основні месиджі російської пропаганди у відповідному контексті інтерпретуються події в світі та в Україні, зокрема Євромайдан, анексія Криму, російсько-українська війна тощо [3].

Центральне місце у навчальному процесі посідає розроблена та активно впроваджувана концепція «військово-патріотичного виховання», яке формує ворожу Україні мілітарну свідомість [8].

В якості обов'язкового предмету в школах введено освітньо-виховний курс «Уроки гражданственности Донбасса» для всіх класів та «Начальная военная и медико-санитарная подготовка» для старшокласників. На предметі «Начальная военная и медико-санитарная подготовка» окрім фізичних вправ, (на кшталт – розбір автомата Калашникова) та курсів першої медичної підготовки, учні дізнаються про «джерела загрози національній безпеці, які негативно впливають на державні інтереси», викладаються основи і організація армії РФ та так званої «армії ДНР», основи військової служби, воєнної політики Росії. У процесі навчання вчитель має показати учням офіційні сайти для ознайомлення з правилами прийому до «вищих військово-навчальних закладів МВС та МНС» [10, с. 109, 290].

«Уроки гражданственности Донбасса» закріплюють знання про «конституції», докладно знайомлять з розвитком так званих «республіканських інституцій» на тлі головних протиставлень російської та місцевої пропаганди: «молода республіка»/«руська весна» - «київська хунта», «герої-ополченці» – «кривава ЗСУ». При цьому «герої-ополченці» персоналізуються вже с початкової школи та дорівнюються ледь не героям «Великої Вітчизняної війни» [12].

На уроках географії вивчаються природа, тваринний та рослинний світ, особливості побуту населення, визначні місця Росії та Донбасу. Окремими темами вивчення є «столиця Росії Москва та її визначні місця: Кремль, Большой театр, її святині, її герб, окремі сторінки історії Москви та окремо Санкт-Петербург: зимовий палац, пам'ятник Петру I».

Користуючись досвідом радянської пропаганди, окупаційна влада велику увагу приділяє позашкільним виховним заходам, які мають яскраво виражений мілітарний характер. Школярів молодших класів зараховують у підготовчу організацію «Орлята», а учнів 10–14 років примушують вступати в організацію «Захаровцы». Логотип «Захаровцев» ідентичний до радянської піонерської організації з червоною зіркою та профілем О. Захарченка на ній [2]. На військово-патріотичне виховання зорієнтований рух «Юнармия», який був створений і функціонує на тимчасово окупованих територіях за аналогом однойменного руху в Росії. Для входження в «Юнармию» підліткам необхідно присягти на вірність «республіці» [13]. Мілітаризація свідомості здійснюється в чисельних дитячих «добровольчих батальйонах», «кадетських корпусах», «військово-патріотичних таборах», до яких залучаються діти та підлітки віком від 10 до 17 років [4].

Проекти з мілітаризації та політизації дітей та молоді діють в усіх містах та районах тимчасово окупованих території Донецької та луганської областей. Головною небезпекою є відсутність для тамтешніх дітей та молоді бідь-якої альтернативи: «Там монопропаганда і діти просто не знають, що може бути щось інше. Тому вони просто беруть участь в цьому, іншого у них немає. Але все українське там витравлюється і випалюється, а проросійська ідеологія залишається, як єдина правильна», - зазначає Омбудсмен Верховної Ради на Донбасі [7].

Отже, починаючи з 2015 року освітньо-виховна система тимчасово окупованих територій інтегрується з російською з метою перетворення освіти на інститут пропаганди з функціями соціального контролю, розповсюдження ідей «руського миру» та «донбаської ідентичності» з метою сформувати відмінну та ворожу до України ідентичність.

Література

1. Быть или не быть, или Мовный вопрос в ЛНР. URL: <https://don24.ru/rubric/v-strane-i-mire/byt-ili-ne-byt-movnyu-vopros-v-lnr.html> (дата звернення: 01.12.2020).
2. В ДНР появились пионеры-захаровцы. URL: <https://lenta.ru/news/2015/12/18/immerbereit/> (дата звернення: 01.12.2020).
3. Вишневський В. Гуманітарні аспекти. URL: <https://www.dsnews.ua/static/longread/donbas-ukr/gumanitarni-aspekty.html> (дата звернення: 01.12.2020).
4. Военные лагеря для детей – группировка “ДНР” готовит молодых «солдат». <https://www.radiosvoboda.org/a/27879768.html> (дата звернення: 01.12.2020).
5. Закон об образовании. URL: <http://donnuet.education/attachments/pdf/documents/zakon-ob-obrazovanii-dnr.pdf> (дата звернення: 01.12.2020).
6. «Конституция «Донецкой Народной Республики». URL: <http://donnuet.education/attachments/pdf/constitution-09-12-2015.pdf> (дата звернення: 01.12.2020).
7. Окупований розум: Яку загрозу Україні несе «виховання» дітей в ОРДЛО. URL: <https://duhovnyfront.com.ua/2020/01/23/okupovanyi-rozum-iaku-zahrozu-ukraini-nese-vykhovannia-ditei-v-ordlo/> (дата звернення: 01.12.2020).

8. Приказ № 322 от 17.07.2015 “Об утверждении Концепции патриотического воспитания детей и учащейся молодежи”. URL: <http://old.mondnr.ru/?p=28091> (дата звернення: 01.12.2020).
9. Примерная основная образовательная программа начального общего образования 2020. URL: <https://drive.google.com/file/d/1I4U0xjXDe1kIkbLftS2Pm1eJ18cbqx3p/view> (дата звернення: 01.12.2020).
10. Примерная основная образовательная программа среднего общего образования 2020. URL: https://drive.google.com/file/d/1a_f9hN1A55P8acCrLdBoMBIRewF5Vmtl/view (дата звернення: 01.12.2020).
11. Пропаганда за шкільною партою: що вчать діти в так званих «ДНР» і «ЛНР». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27345426.html> (дата звернення: 01.12.2020).
12. Урок гражданственности - система образования в ДНР 10 класс. URL: <https://infourok.ru/urok-grazhdanstvennosti-sistema-obrazovaniya-v-dnr-kl-3514725.html> (дата звернення: 01.12.2020).
13. Children as a tool: how Russia militarizes kids in the Donbas and Crimea. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/children-as-a-tool-how-russia-militarizes-kids-in-the-donbas-and-crimea/> (дата звернення: 01.12.2020).

УДК 327 (497.4:450)

Мороз О.

аспірант, спеціальність «Політологія»

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО СЛОВЕНІЇ ТА ІТАЛІЇ В РАМКАХ ПРОГРАМИ INTERREG V-A

Транскордонне співробітництво, також відоме як програма INTERREG V-A направлено на підтримку співпраці регіональних партнерів як мінімум з двох різних держав-членів ЄС уздовж їх сухопутних або морських кордонів. На даний момент Словенія бере участь в таких програмах з Австрією, Італією, Угорщиною та Хорватією [1].

З точки зору залучення національних меншин нас найбільше цікавить програма Interreg V-A Словенія - Італія. В даний момент до завершення підійшов третій, і найпродуктивніший з точки зору заангажованості нацменшин період (2014-2020). Вартість програми Interreg V-A Італія-Словенія склала близько 90 мільйонів євро. Ці кошти були використані для реалізації стратегії інтелектуального, стійкого та інклюзивного зростання відповідно до стратегії «Європа 2020», а саме заходів зі сприяння зростанню та інноваціям, підвищення якості життя та екологічної стійкості, а також роботи з підвищення ефективності державного управління. Програма була реалізована протягом семирічного періоду 2014-2020 років і зберігала спадкоємність з попереднім програмним періодом 2007-2013 років, в якому було співфінансовано 87 проектів в області конкурентоспроможності, досліджень та інновацій, захисту та оцінки культурної і природної спадщини і транскордонних послуг [2].

Всередині програми проекти діляться на три типи:

1. Стратегічні проекти, характерні тим, що загальна сума їх вартості понад 1 мільйон євро. Створюючи постійні транскордонні мережі і організації, вони повинні забезпечувати продовження співпраці навіть після завершення проектів. Вони повинні відповідати 4 умовам відповідно до статті 19 Регламенту ЄС No. 1080/2006: спільна підготовка, спільна реалізація, спільне укомплектування персоналом та спільне фінансування.

2. Стандартні проекти - вони вибираються на основі публічних тендерів і включають претендентів як з Італії, так і зі Словенії. Вони повинні відповідати як мінімум двом умовам з чотирьох названих вище.

3. Малі проекти: так само як в стандартних проектах, в малих можуть брати участь обидві сторони з обов'язковим виконанням не менше двох умов з чотирьох. Їх витрати можуть коливатися в рамках від 50.000 до 100.000 євро.

В даний час організації меншин беруть участь в трьох стандартних і одному стратегічному проекті програми співпраці INTERREG V-A Італія-Словенія на період 2014-2020 рр.

Стратегічним проектом є PRIMIS «Мультикультурна подорож між Словенією та Італією» через призму меншин. Він спрямований на просування нового способу сприйняття мультикультурної і багатомовної ідентичності програмної території в очах туристів і населення. Мета проекту - передати в сферу туризму і популяризації транскордонної середовища особливості корінних громад, особливо мову і культуру. Проект передбачає використання інноваційних інструментів, які будуть сприяти взаємодії відвідувачів з локаціями, що охоплені проектом [3].

Тема проекту (меншини і мультикультурність) стосується впровадження інноваційних підходів, розроблених національними і мовними меншинами і громадськими організаціями для просування мультикультуралізму і багатомовності, з упором на покоління молоді, шляхом обміну передовим досвідом

для розвитку мультикультурних цінностей, розширення рамок туристичних районів і збільшення їх культурної привабливості.

Основна мета проекту - відродити і відновити історичні та культурні об'єкти, які будуть розглядатися як вмістилище нового музейного контенту, присвяченого національним і мовним меншин в північній Адриатиці, впровадити нові цифрові і ІКТ-технології, залучити молодь, запропонувати користувачам більше інструментів мовної підтримки (матеріальне і нематеріальна культурна спадщина), корисні для більш стійкої туристичної і культурної пропозиції і привабливості прикордонної території.

Загальна сума співфінансування проекту становить 2,4 мільйона євро з коштів ЕФРР. Термін реалізації проекту - 36 місяців, починаючи з 1 січня 2019 року. У проекті PRIMIS беруть участь 10 партнерів, серед яких, крім ведучого партнера (Італійське співтовариство Словенії) є ще три організації меншин.

Таким чином можна визначити три основних позитивних фактора подібного роду транскордонних проектів: організація функціональної та інтенсивної транскордонної мобільності; стимуляція культурної / етнічної близькості між населенням по обидва боки кордону; забезпечення інституційної співпраці

Література

1. Bufon. M. *The Slovenian borderlands insiders of outsiders. Institute of Geographical Studies. Science and Research Centre of the University of Primorska.* Retrieved from: http://www.crossborders.cz/data/WORKSHOP/The_slovenian_borderlands_insiders.pdf
2. *Interreg A - Cross-border cooperation.* Retrieved from: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial/cross-border/
3. *Interreg Italija - Slovenija: uradna stran.* Retrieved from: <http://new.ita-slo.eu/sl/projekti/sofinancirani-projekti>

УДК 32.329(043)

Парлюк В.І.

здобувач третього рівня вищої освіти за спеціальністю 052 Політологія Маріупольського державного університету

ІНДЕКС ФРАКЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ Д. РЕЯ

Поняття «партійна система» включає в себе не просто кількість партій, існуючих в державі, а й всю сукупність їх взаємодії і взаємозв'язку. Сама система носить, як правило, не статичний, а динамічний характер, в рамках якого відбуваються багаторівневі зміни. Зараз, в першу чергу західними дослідниками, розроблені і набули широкого поширення методи кількісного математичного аналізу, використання яких є засобом більш глибокого раціонального пізнання політичного процесу. Стосовно до партійних систем їх застосування дає можливість виявити якісні характеристики партійних систем, динаміку і тенденції їх еволюції. Такими інструментами є ряд індексів, обчислень на основі кількісних показників, які в результаті дозволяють виявити ряд принципово якісних характеристик партійних систем. Одним з таких індексів є індекс фракціоналізації.

Індекс фракціоналізації (F) (або дроблення, фрагментації, терміни є синонімами [6, с. 19]) був запропонований американським політологом Дугласом Реєм в роботі «Політичні наслідки законів про вибори» [9] у 1968 р. (2-е переглянуте видання вийшло у 1971 р.). Адаптувавши економічний індекс концентрації Херфіндала - Хіршмана (ННІ) до вивчення партійних систем, Д. Рей свій індекс розробив на основі двох змінних - кількості і сили партій, таким чином, він підсумовує важливу інформацію про кількість партій і їх відносний розмір [3, с. 5].

Даний індекс послужив поштовхом до розробки і застосування альтернативних індексів, які вимірюють фрагментацію партійної системи [6, с. 18]. Одні дослідники вважають, що індекс фракціоналізації Д. Рея дає уявлення про те, наскільки концентрованим або дрібним є консенсус серед політичних партій, що беруть участь у виборах [5, с. 314]; інші - використовували його для вимірювання конкуренції партійної системи [7], розраховуючи електоральну фракціоналізацію (F_v); треті - стверджували, що фракціоналізація не вимірює конкурентоспроможність партійної системи в її загальноприйнятому розумінні, а, швидше за все, вимірює ентропію партійної системи - ступінь існування великого числа однаково слабких партій, підкреслюючи, що ентропія може бути формою конкуренції [6, с. 19]. Д. Рей визначав фракціоналізацію як співвідношення пар членів в системі, в яку входять особи, які проголосували за різні партії на останніх попередніх виборах [4, с. 4].

Даний індекс можна розрахувати як на електоральному рівні (F_v), так і на парламентському (F_s), тобто в залежності від частки голосів або частки місць. Індекс електоральної фракціоналізації партійної системи обчислюється за наступною формулою:

$F_v = 1 - \sum_{i=1}^n (v_i)^2$, де v_i - частка голосів за партію i , n - кількість партій, а Σ - підсумовування.

Формула індексу парламентської фракціоналізації партійної системи виглядає наступним чином:

$F_s = 1 - \sum_{i=1}^n (s_i)^2$, де S_i - частка місць партії i , n - кількість партій, а \sum - підсумовування.

Таким чином, частка голосів або місць усіх партій, зведена в квадрат, підсумовується і віднімається з 1. Електоральна фракціоналізація партійної системи (F_v) вимірює ступінь розподілу переваг виборців в різних політичних партіях і їх розмір (по відношенню до результатів виборів) [8, с. 77], а парламентська (F_s) - фокусується на щільності розташування партій всередині парламенту в кількісному відношенні [1, с. 330-331].

Мінімальне значення індексу (= 0) вказує на концентровану партійну систему, яку можна охарактеризувати як однопартійну, коли одна партія отримує усі віддані голоси і мандати, проміжне (= 0,5) - на ідеальну двопартійну систему. Чим більше значення індексу наближається до 1 (його максимальне значення), тим більше фракціонізована партійна система, де кожен виборець голосує за свою партію, а кожен парламентарій представляє окрему партію.

Фінський політолог Раймо Вайрінен зазначав, що природа цієї формули така, що F_v ніколи не досягає на практиці свого максимального значення (= 1), тому що це передбачає наявність нескінченної кількості однаково підтримуваних партій. Даний показник фракціоналізації має значення, близькі до одиниці, якщо, скажімо, три-п'ять партій мають в цілому однакову частку голосів. На практиці розподіл голосів і розподіл місць ніколи не бувають повністю ідентичними, тому різниця між F_v і F_s вказує на відхилення від повної пропорційності, викликане характером виборчих систем і виборчих механізмів. Практично без винятку значення F_v перевищують значення F_s , тобто методи розподілу місць в парламенті знижують ступінь фракціоналізації [10, с. 140].

Дослідники Жан-Франсуа Кольтє і Патрік Дюмон акцентували увагу на двох недоліках індексу. По-перше, при збільшенні числа партій індекс Д. Рея не дотримується лінійної схеми, тобто подвоєння кількості партій однакового розміру не призводить до збільшення в два рази показника фракціоналізації. Наприклад, система з двома партіями однакового розміру (по 50% кожна) складе $F = 0,50$, в той час як система з чотирма партіями рівного розміру (по 25% кожна) отримає $F = 0,75$, і система з п'ятьма рівними за розміром партіями досягне $F = 0,80$. Друга проблема пов'язана з першою: при описі партійної системи індекс Д. Рея не так легко інтерпретувати як унікальну змінну, яка характеризує партійну систему [4, с. 4].

Незважаючи на ці недоліки, індекс Д. Рея використовується для обчислення електоральної фракціоналізації, що дозволяє визначити ступінь пропорційного представництва політичних партій в законодавчому органі влади, а також для розрахунків парламентської фракціоналізації, тобто визначення ступеня роздробленості парламенту, що є одним із способів вимірювання фрагментованості партійної системи. Так як фракціоналізація парламенту є залежною змінною, то на її рівень впливають особливості електорального формату, соціальна диференціація суспільства та форма державного правління [2, с. 32-33].

Література

1. Елсаков А. С. Основные характеристики партийной системы Боснии и Герцеговины // Регионология. 2017. Т. 25. № 3. С. 316-353.
2. Пашковский Е. А. Механизмы формирования партийных систем в условиях трансформации общества (на примере Польши и Украины): Дисс... кандидата политических наук. 23.00.02 - Политические институты, процессы и технологии. Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург. 2016. 192 с.
3. Dumont P., Caulier J.-F. The effective number of relevant parties: how voting power improves Laakso-Taagepera's index. Facultes Universitaires Saint-Louis. Bruxelles, Université du Luxembourg. 19 July 2005. URL: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/17846/1/MPRA_paper_17846.pdf (дата звернення: 15.04.2020).
4. Dumont P., Caulier J.-F. The «effective number of relevant parties»: how voting power improves Laakso-Taagepera's Index. December 11, 2003. URL: http://centres.fusl.ac.be/CEREC/document/2003/cerec2003_7.pdf (дата звернення: 15.04.2020).
5. Gregorio L. A «revolutionary» election: The Italian party system is the most simplified in Europe // CISE. 5 June 2014. URL: https://cise.luiss.it/cise/wp-content/uploads/2014/10/DCISE6EN_313-320.pdf (дата звернення: 27.11.2020).
6. Janda K., Kwak J., Suarez-Cao J. Party System Effects on Country Governance // II Delivery at the 2010 Annual Meeting of the American Political Science Association. Washington, DC. 2010. 31 p.
7. Kuenzi M., Lambright G. Party Systems and Democratic Consolidation in Africa's Electoral Regimes // Party Politics. 11. July 2005. P. 423-446.
8. Martínez-Hernández A. A. El éxito electoral de los partidos políticos en América Latina durante las décadas de cambio político (1988-2016). Organización, programa y niveles de competencia. Tesis doctoral. Universidad de Salamanca. julio de 2017. 479 p.
9. Rae D. The Political Consequence of Electoral Laws. New Haven: Yale University Press, 1967. 173 p.
10. Vayrynen R. Analysis of party systems by concentration, fractionalization, and entropy measures // Scandinavian Political Studies 7. 1972. P. 136-155.

УДК 32:316.344.8(73)

Пашина Н.П.

доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики.
Маріупольський державний університет

Мендрін О.В.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 052 Політологія. Маріупольський державний університет

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МАКРОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ США

Проблематика формування макрополітичної ідентичності в політичній науці США традиційно пов'язується з ім'ям С. Хантінгтона і його відомою роботою «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності». Таку ситуацію можна пояснити її безумовними академічними і літературними перевагами, проте, потрібно відзначити, що цією роботою вивчення питань формування макрополітичної ідентичності в політичній науці США не вичерпується.

Разом з тим, питання розвитку макрополітичної ідентичності, єдності політичної нації, сьогодні є більш ніж актуальними для США. Багато аналітиків використовують для опису соціально-політичного становища в країні поняття «розділена нація», а обраний президент США Джо Байден визначив завдання «об'єднання нації» одним з ключових пріоритетів своєї майбутньої адміністрації [2].

Питання конструювання та трансформації макрополітичної (національної) ідентичності в США з різним ступенем деталізації, розглядалися в роботах різних дослідників, з яких можна виділити публікації Е. Баталова, К. Гаджієва, С.М. Ліпсета, Р. Мансбаха та Е. Родса, Д. Шідкраут. Окремі питання порушувалися в статтях українських дослідниць Н. Бурейко і З. Зазуляк. Разом з тим, створення якоїсь узагальнюючої роботи, присвяченої вивченню запропонованих підходів до формування макрополітичної ідентичності, ускладнює, з одного боку, те, що її проблематизація відбувалася в рамках різних дисциплін, таких як демократичні дослідження, вивчення громадянської освіти, порівняльні соціологічні та політичні дослідження, вивчення процесів модернізації в світі тощо. З іншого боку, така ситуація зумовила положення, коли для позначення макрополітичної ідентичності використовувалися різні поняття, зокрема, – центральна політична лояльність (*allegiance, loyalty*), національне будівництво, громадянська ідентичність, національна ідентичність.

Мета даної публікації представити огляд найбільш суттєвих напрямів вивчення американської макрополітичної ідентичності в політичній науці США двадцятого століття.

Концептуалізація формування макрополітичної ідентичності, як процесу створення політичної ідентичності спільноти, що «конструюється через приналежність до конкретної держави» [7, с. 369], в американській політичній науці відбувалася як в рамках вивчення способів створення центральної політичної лояльності (*central political allegiance*), так і процесів національного будівництва (*nation-building*), формулювання національної ідентичності (*formulating a national identity*). При цьому, говорячи про націю, автори мали на увазі політичну націю, переважно розглядаючи національну (національно-культурну, етнічну) ідентичність як перешкоду для національної єдності.

Певний інтерес до проблематики формування макрополітичної єдності можна бачити вже в роботі видатного американського філософа Джона Дьюї «Суспільство і його проблеми» (1927). У цій роботі Д. Дьюї обґрунтовує необхідність спільнот, від локальних, що функціонують на мікрорівні, таких як сім'я і територіальні локальні об'єднання громадян, до макрорівня держави. Спільнот, які не протистоять одна одній, а спільно працюють задля створення «повнокровного суспільства», по-справжньому демократичного «великого співтовариства» [3, с. 147-157]. Написана під час панування в американському суспільстві ідей необхідності розвитку крайнього індивідуалізму, робота Д. Дьюї відсилала до популярних в кінці XIX – першому двадцятиріччі XX ст. ідей необхідності проведення реформ для подальшого соціально-політичного прогресу. В цілому ряді аспектів, зокрема щодо активної участі держави в такому реформуванні та згуртуванні громадян для вирішення важливих для суспільства загалом завдань, ця робота передбачувала нове розуміння демократії, яке формувалося Ф.Д. Рузвельтом в процесі реалізації «Нового курсу».

Значну увагу питанням створення умов для забезпечення консолідації громадян навколо держави, приділив видатний американський політолог, засновник Чиказької школи політичних досліджень, Ч.Е. Мерріам. Інтенсивну наукову і викладацьку діяльність, Мерріам успішно поєднував із організаторською та консультативною роботою. Незалежно від того, чому присвячував себе Мерріам, в його роботі помітна прихильність ідеям реформізму і прогресизму, необхідності активної участі держави в політичному та економічному житті, розвитку системи державного планування.

Одним з наукових проектів, організованих Ч. Мерріамом, стало проведення «Дослідження по формуванню громадян» (*Studies in the Making of Citizens*), – порівняльного вивчення умов громадянського

виховання в низці країн світу. За результатами цього дослідження, розпочатого в 1927 р., були видані окремі публікації про кожну з них і узагальнююча робота самого Мерріама «Формування громадян» (1931). Проведені дослідження мали на меті вивчити механізми громадянського навчання в країнах з різними типами політичних режимів, культурних традицій і соціальних устоїв, і виявилися, за твердженням Г. Алмонда, «попередниками сучасних досліджень політичної соціалізації і політичної культури» [1, с. 67]. У роботах проекту Мерріам хотів бачити не історичні нариси розвитку ідей націоналізму або патріотизму в тій чи іншій країні, а відповіді на практичні питання про те, як різні соціальні групи (релігійні, економічні, національні, регіональні) конкурують між собою і взаємодіють всередині держави та із нею як такою, який їхній зв'язок з процесами інтеграції або дезінтеграції держави, в якій мірі механізми громадянського навчання можуть слугувати інструментами посилення «центральної політичної лояльності» [8, с. X-XII]. Підводячи висновки проекту, Мерріам вказує на ряд важливих моментів: в процесі формування лояльності громадян державі все більший вплив набувають недержавні політичні актори, такі як політичні партії, патріотичні організації, засоби масової інформації; разом з тим, вони, як і міждержавні об'єднання, можуть по-різному впливати на формування такої лояльності; у формуванні центральної політичної лояльності громадян державі велику роль відіграє система середньої освіти, чие значення, на його думку, буде посилюватися, що робить необхідним розвиток системи громадянської освіти задля забезпечення сталого розвитку країни [8, с.350-360].

У роботах Д. Дьюї та Ч. Мерріама можна бачити постановку питань, що стали актуальними і викликали значний інтерес вже в другій половині ХХ століття. Найчастіше, вони дискутувалися без відсилання до їхніх робіт, на іншому теоретичному підґрунті та емпіричному матеріалі.

Вивчення формування макрополітичної ідентичності ставало важливою частиною триваючого дискурсу про стійкість і розвиток демократії у США. В дослідженні С.М. Ліпсета «The First New Nation. The United States in historical and comparative perspective» (1963) робиться спроба дослідження процесу становлення американської нації. Використання як порівняльного, так і історичного підходів до розгляду питання, дозволяє С.М. Ліпсету показати яким чином і з яких джерел відбувалося формування політичної нації в США, а також зіставити ці умови з сучасними йому процесами національного будівництва в інших країнах. Ліпсет виділяє сукупність різного роду факторів, серед яких вплив умов революційного виникнення держави, домінування «цінностей лібералізму і егалітаризму», особливості класової структури американського суспільства, наявність харизматичних лідерів і участь інтелектуалів у формуванні базових принципів функціонування політичних інститутів, наявність в суспільній свідомості чітких уявлень про верховенство закону і принципи конституціоналізму («the concept of the rule of law, and even of constitutionalism»), відсутність «тиску давніх традицій», особливий характер впливу «релігійних традицій» [6, с. 89-97].

У більш пізніх суперечках лібералів і комунітаристів, що проходила, з особливою інтенсивністю, у 1980-і рр., проблематика формування макрополітичної ідентичності ставала важливою темою для обговорення. Зокрема, позиції ліберального націоналізму, що сформувалися в ході цих суперечок, за твердженням У. Кімліки, можна розглядати як «другу ліберальну адаптацію комунітаризму», яка пропонувала вирішення завдання формування «соціальної єдності і політичної легітимності» в сучасних ліберальних демократіях [5, с. 261-262].

Робота С. Хантінгтона «Who are We? The Challenges to America's National Identity» (2004) стала відповіддю на кризу національної ідентичності, яка охопила, на думку дослідника, американське суспільство в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. [4, с. 3-5]. Написана вже в ХХІ столітті, вона, тим не менш, зберігає певний зв'язок із попередніми роботами американських дослідників. На думку Хантінгтона, національна (макрополітична) ідентичність американців «історично визначалася релігією, расовими та етнічними ознаками і культурою укупі з «американським кредо» і не може бути визначена тільки в категоріях політичної прихильності ідеалам демократії, більш того, «перетворення цього кредо в єдине джерело ідентичності означає принциповий розрив з минулим країни», не менш важливе значення для формування ідентичності відіграє й релігія [4, с. 337-340]. С. Хантінгтон визначає три можливі шляхи подальшої зміни національної ідентичності: «космополітичний», «імперський» та «національний» [4, с. 362-366]. Відповідь на питання про те, якому із цих шляхів нададуть перевагу американці, Хантінгтон залишає відкритою.

Виходячи з вищевикладеного видно, що вивчення формування макрополітичної ідентичності в США у ХХ столітті відбувалося в рамках різних методологічних підходів та теоретичних установок; хоча процес вивчення і не був безперервним, він зберігав академічну спадкоємність, в його рамках були сформульовані стійкі уявлення про базові складові макрополітичної ідентичності, механізми та акторів її формування.

Література

1. Almond G. A. Political Science: The History of the Discipline // A New Handbook of Political Science / Edited by Robert E. Goodin and Hans-Dieter Klingemann. New York: Oxford University Press, 1996. P. 50-96.

2. Biden J. Full remarks from the president-elect's acceptance speech [Electronic resource]. URL: <https://www.vox.com/2020/11/7/21554701/joe-biden-acceptance-speech-2020-election>. (date of access 03.12.2020).

3. Dewey J. The Public and Its Problems. An Essay in Political Inquiry. Chicago: Gateway Books, 1946. 224 p.

4. Huntington S. Who are we? The Challenges to America's National Identity. New York: Simon & Schuster, 2004. 428 p.

5. Kymlicka W. Contemporary Political Philosophy. An Introduction. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2001. 497 p.

6. Lipset S.M. The First New Nation. The United States in historical and comparative perspective. New York: Basic Books, 1963. 366 p.

7. Малинова О. Ю. Макрополитическая идентичность // Идентичность: Личность, общество, политика. Энциклопедическое издание / Отв. ред. И.С. Семененко. М.: Весь Мир, 2017. С. 368-370.

8. Merriam C. E. The Making of Citizens. A Comparative Study of Methods of Civic Training. Chicago: The University of Chicago Press, 1931. 371 p.

УДК32:316.344.8

Пашина Н.П.

доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

Татай Е.О.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії спеціальності 052 Політологія, МДУ

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ

Демократичний лад у країні є необхідною передумовою формування повноцінної громадянської ідентичності в її населення. Взаємозв'язок між цими двома явищами має дуалістичний характер: процес громадянської ідентифікації не може повноцінно перебігати в країні з недемократичним устроєм так само, як і демократія не може бути встановлена там, де ідентичності особистостей не доросли до рівня громадських.

В «Енциклопедії сучасної України» громадянська ідентичність визначається як:

- ототожнення себе зі спільнотою громадян національно-державного утворення;
- феномен свідомого та активного громадянства, усвідомлення себе членом громадянського суспільства [1].

Ці визначення громадянської ідентичності акцентують увагу на різних аспектах взаємовідносин індивіда з державою та суспільством.

Перший підхід стосується прояву територіальних ідентифікації і розглядається як компонент територіальної ідентичності. В даному випадку громадянська ідентичність може бути розглядана як аналог поняттю «національна ідентичність», як що остання розглядається спільнота організована за державно-політичною ознакою.

Другий підхід стосується розвитку громадянського суспільства. Йдеться про свідоме та активне громадянство, яке проявляється як залученість до рішення суспільних проблем, здатність до самоорганізації населення.

Таким чином, громадянство може бути пасивним і активним. Пасивне громадянство ґрунтується на тому, що ліберально-демократичні держави гарантують для своїх підданих сукупність політичних, громадянських і соціальних прав, перетворюючи їх при цьому на громадян. Концепція активного громадянства передбачає здатність людини користуватися наданими їй правами та виконувати свої обов'язки перед демократичною державою. Активність має пов'язуватись із творенням матеріальних і духовних благ, із залученістю в загальносуспільну діяльність, зі здатністю до самоврядування – тобто із культурою громадянськості.

З культурою громадянськості пов'язуються такі чесноти як законслухняність, лояльність, патріотизм. Тобто проявом громадянськості є шанобливе ставлення та підтримка існуючих у суспільстві норм життя, цінностей; готовність до самообмеження власної свободи в ім'я чинного законодавства; беззаперечність у дотриманні обов'язків; глибинні почуття любові до рідного краю; готовність служити суспільству. Громадянин у такому випадку «спочатку служить суспільним інтересам із необхідності, а відтак уже здійснює свідомий вибір; на зміну розрахункові приходить інстинктивна спонука; і, достатньо напрацювавшись заради блага своїх громад, він врешті-решт набуває звички їм служити» [2, с. 415].

За думкою Л. Шимченко, громадянська ідентифікація є специфічним механізмом соціалізації особистості, сутністю якого є усвідомлене ототожнення своєї долі з долею певної країни. Воно відзначається участю в загальносуспільних справах, політичною компетентністю, толерантністю й повагою до свободи й гідності інших громадян, прагненням демократичної забезпеченості. [3, с. 47].

В. Арбеніна вважає, що: «Про сформовану громадянську ідентичність можна говорити в тому разі, коли особистістю не тільки усвідомлюється її належність до держави, громадянином якої вона є за своїм статусом, ... а й супроводжується патріотичними почуттями та настроями щодо своєї країни та держави» [4, с. 63].

Глибина громадянського усвідомлення, у свою чергу, пов'язана з почуттям соціальної солідарності, яку Е. Дюркгейм назвав «винятковим моральним явищем, яке не піддається саме по собі ні точному спостереженню, ні, особливо, вимірюванню..., але, незважаючи на свій нематеріальний характер, не залишаючись у потенційному стані, виявляє свою присутність видимими діями» [5, с. 71]. Останні проявляються в готовності до дій, за які або взагалі не очікується матеріальна компенсація, або ж ця компенсація є незначною. Проявом солідарності, найчастіше, є усвідомлена активність.

Як соціально-психологічний конструкт розглядає громадянську ідентичність І. Петровська. Авторка підкреслює, що громадянська ідентичність «виникає в процесі суб'єктивного відображення і активної побудови громадянином соціальної реальності. В цій соціальній реальності важливими є спільнота громадян та держава з її організаційним середовищем, які повинні задавати загальні життєві цінності, орієнтувати в навколишньому світі, поставляючи відносно впорядковану інформацію, формувати почуття захищеності, сприяти психологічному благополуччю, самореалізації тощо [6, с. 53].

Провідним чинником громадянської ідентифікації в трансформаційних суспільствах може бути потреба в справедливості, сутність якої полягає в такому способі ведення справ щодо задоволення потреб людини, який би не суперечив загальнолюдським нормам моралі, враховував бажання і можливості самої людини. За своєю суттю справедливість є однією із основних ознак демократії, основою для формування права. За допомогою правових законів вона покликана охоплювати всі сфери соціуму, його взаємовідносини з державою.

Феномен громадянської ідентичності досліджується в контексті таких категорій як «громадянин», «громадянське суспільство», «держава», тощо.

Сучасне українське суспільство є неоднорідним за ідентифікаційними ознаками. Соціологічні дослідження Інституту соціології НАН України показують, наступне співвідношення і динаміку різних видів ідентичностей в Україні з 2013-2019 рр. (табл. 1.) [7, с.183].

Соціологічний моніторинг демонструє, що у наведених видів ідентичностей очолює громадянська ідентичність, яка за період 2013–2019 років кількісно значуще зросла. Це означає, що в сучасній Україні відбувається посилення громадянства та громадянської ідентичності.

Зростання громадянської ідентичності підтверджується соціологічними дослідженнями. Так, за період 2013–2019 років кількість респондентів, які пишуться тим, що вони є громадянами України, зросла від 47 % до 70 %. [7, с. 184].

Таблиця 1.

Динаміка ідентичностей населення України за період 2013-2019 рр. (%)

Ідентичності	2013	2019
Громадянська (громадяни України)	50,6	60,0
Локально-територіальна (мешканці села, району чи міста, де проживають)	28,6	20,9
Регіональна (мешканці області чи кількох областей)	7,8	5,1
Радянська (радянська людина)	6,6	3,4
Етногрупова (представники певних етнонаціональних груп)	2,0	4,2
Транснаціональна («громадяни світу»)	2,4	4,6
Європейська («європейці»)	2,4	1,5

Ці приклади свідчать про важливу тенденцію: в сучасній Україні поступово відбувається ріст громадянської самоідентифікації та посилення громадянства.

Література

1. Громадянська ідентичність // Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=31975
2. Токвіль А. Про демократію в Америці: у 2-х т. / А. Токвіль ; [пер. з франц. Г. Філіпчука та М. Москаленка]. – К. : Всесвіт, 1999. – 590 с.
3. Шимченко Л. А. Ідентифікація особи як чинник формування української політичної нації: дис. ... канд. філософ. наук : 21.03.01 / Шимченко Людмила Анатоліївна. – К., 2006. – 173 с.
4. Арбеніна, В. А., Сокурянська, Л. Г. (ред.). Українське студентство у пошуках ідентичності. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2012. – 512 с.

5. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм ; [пер. с франц.]. – М. : Канон, 1996. – 432 с.

6. Петровська І. Р. Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу/ І. Р. Петровська // Психологія і особистість. – 2017. – № 1(11)53. – Режим доступу <https://zenodo.org/record/260176#.X7o0GXAzYps>

7. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / за наук. ред. О. Резніка. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. – 288 с.

УДК 342.26(477.6-074)

Трофименко А.В.

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

За шість років російської агресії відбулося масштабне оновлення українського законодавства, спричинене військовими діями та фактичною втратою контролю державних органів влади над окремими територіями, потужним інформаційним впливом з боку агресора, як на українську, так і на міжнародну аудиторію, появою нових категорій громадян України (внутрішньо переміщенні особи та учасники АТО/ООС) тощо. Ключове місце серед нових термінів, введених до українського правового поля з 2014 року, посідає «тимчасово окупована територія», що обумовлює значний науковий інтерес до визначення цього поняття в законодавстві України, встановлення основних нормативно-правових документів, що визначають та регулюють правовий режим функціонування такої території. Це обумовило мету представленої дослідження – встановити основні правові засади функціонування

Базовим нормативно-правовим документом, що визначає це поняття, встановлює правовий режим тимчасово окупованої території та окреслює засади захисту прав і свобод громадян, що на ній проживають, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», прийнятий 15 квітня 2014 року. У преамбулі зазначеного закону зазначається: «перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав ... є окупацією частини території суверенної держави Україна...». Датою початку такої окупації закон встановлює 20 лютого 2014 року (Ст.1) [1].

Деталізує це визначення Стаття 3 цього закону, яка чітко окреслює цю територію: «тимчасово окупованою територією визначається: 1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій; 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглої до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; 3) надра під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 цієї частини, і повітряний простір над цими територіями» [1].

Після ухвалення Постанови Верховної Ради України № 254-VIII від 17 березня 2015 року як тимчасово окупована територія були визначені також «окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей, в яких ... запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, російських окупаційних військ, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України та відновлення повного контролю України за державним кордоном України» [2].

Отже, першочергово це поняття застосовувалося виключно до АР Крим, а в 2015 році поширилося на окремі території Донецької та Луганської областей, але це було зроблено тільки на рівні підзаконних актів України та з використанням посилання на інший нормативно-правовий акт. На законодавчому рівні визначення тимчасово окупованою територією частини Донецької та Луганської областей відбулося тільки в 2018 році в Законі України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». Стаття 1 цього закону визначає тимчасово окуповану територію, як «частину території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль, а саме: 1) сухопутна територія та її внутрішні води у межах окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей; 2) внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території, визначеної пунктом 1 цієї частини; 3) надра під територіями, визначеними пунктами 1 і 2 цієї частини, та повітряний простір над цими територіями» [3].

До фундаментальних принципів, на яких засновується правовий режим на цій території та особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, слід зарахувати наступні:

- визначення тимчасової окупації з боку РФ як незаконної та такої, що не створює для неї жодних територіальних прав [3];
- ця територія є невід’ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України [1];
- введення тимчасового порядку організації місцевого самоврядування, діяльності органів місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей з метою створення умов для якнайшвидшої нормалізації обстановки, відновлення правопорядку, конституційних прав і свобод громадян тощо (ЗУ «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014 року) [4];
- заборона на проведення виборів та референдумів на тимчасово окупованій території поряд із захистом виборчих прав громадян, які там проживають, шляхом зміни місця голосування без зміни виборчої адреси, що встановлено в Законі України «Про Державний реєстр виборців» (Ст. 7) [5];
- введення особливого режиму перетину меж тимчасово окупованої території: в’їзд та виїзд осіб, переміщення товарів здійснюються через встановлені контрольні пункти за умови пред’явлення документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, цей режим регулює Постанова КМУ «Про затвердження Порядку в’їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» від 4 червня 2015 р. [6]; для в’їзду на тимчасово окуповані території у Донецькій та Луганській областях також необхідний спеціальний дозвіл, умови та порядок отримання якого встановлено в Наказі Першого заступника керівника антитерористичного центру при СБУ «Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей» від 14 квітня 2017 року [7];
- гарантування соціального захисту всім громадянам України, що проживають на тимчасово окупованій території: права на зайнятість, на пенсійне забезпечення, загальнообов’язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту [1];
- відповідальність за порушення визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території покладається на Російську Федерацію як на державу-окупанта відповідно до норм і принципів міжнародного права [1];
- відповідальність за матеріальну чи нематеріальну шкоду, завдану Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, покладається на Російську Федерацію відповідно до принципів і норм міжнародного права [3].

Окремі питання правового режиму на тимчасово окупованій території також регулюються Кримінальним Кодексом, що встановлює відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, зокрема за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом (Ст. 438) [8], а також Кодексом України про адміністративні правопорушення, який у статтях 202 та 204-2 встановлює відповідальність за порушення прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон України, режимних правил у контрольних пунктах в’їзду – виїзду, порядку в’їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї [9].

Цікавим питанням функціонування правового режиму тимчасово окупованої території України є реєстрація актів цивільного стану. Згідно Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України» акти цивільного стану, що відбуваються на тимчасово окупованій території, підлягають державній реєстрації виключно на території, підконтрольній Україні, в судовому порядку [10]. При цьому у судовій практиці активно застосовують практику Міжнародного суду ООН, а саме його Консультативний висновок від 21 червня 1971 р., що містить «Намібійські винятки»: документи, видані окупаційною владою, суди повинні брати до уваги, якщо їх нехтування веде за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян, розгляд судами таких документів не означає автоматичного визнання окупаційної влади [11]. Це положення застосовується в практиці і Європейського суду з прав людини.

Таким чином, чинне законодавство України у якості тимчасово окупованої території визначає частину території України, на якій здійснюють контроль збройні формування Російської Федерації та її окупаційна адміністрація. Правовий режим цієї території визначається низкою законів та підзаконних нормативно-правових актів, що розглядають її невід’ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, але з огляду на фактичну відсутність державного контролю встановлено низку обмежень, зокрема в сфері порядку організації місцевого самоврядування, реалізації права на волевиявлення, на переміщення та перетин меж тимчасово окупованої території тощо. При цьому держава гарантує соціальний захист всім громадянам, що там проживають, надає права на зайнятість, на пенсійне забезпечення, загальнообов’язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту. Відповідальність за всі порушення прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території та завдану шкоду згідно українського законодавства покладається на РФ як державу-окупанта.

Література

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/>.
2. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями : Постанова Верховної Ради України № 254-VIII від 17 березня 2015 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254-viii>.
3. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січня 2018 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2268-19/page>.
4. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16 вересня 2014 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>
5. Про Державний реєстр виборців : Закон України № 698-V від 22 лютого 2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>.
6. Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї : Постанова Кабінету Міністрів України № 367 від 4 червня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367-2015-%D0%BF#Text>.
7. Про затвердження Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей : Наказ Першого заступника керівника антитерористичного центру при Службі безпеки України № 222ог від 14 квітня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v222_950-17#Text.
8. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
10. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України : Закон України № 990-VIII від 4 лютого 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990-19#Text>.
11. Нестерович В. Ф. Верховенство права та забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях Україн. Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки. 2017. Том 200. С. 85–92. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12546/Nesterovych_Verkhovenstvo_prava.pdf.

СЕКЦІЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ

УДК 33:338.35:354.6(477)

Волониць В.С.

кандидат історичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ШЛЯХУ ДО РЕФОРМУВАННЯ (XX– НА ПОЧАТКУ XXI СТ.).

Охорона здоров'я це один з пріоритетних напрямів діяльності держави. Реформування медицина як соціального інституту українського суспільства є постійним предметом жвавих дискусій медиків, соціологів, істориків, політологів, юристів, економістів. В системі охорони здоров'я труднощі, супутні реформуванню, мають особливе значення, оскільки стосуються масштабної, соціально значущої сфери і можуть продукувати ризики здоров'ю нації уцілому.

Проблема реформування цієї системи набуває особливої актуальності з огляду на ті глобальні виклики перед якими постало людство й наша країна зокрема на початку XXI століття у в'язку з пандемією коронавірусу COVID-19.

Поточна ситуація продемонструвала, що медична система і наука України зовсім не готові до масштабної пандемії. Це не дивно, адже за довгі роки вже незалежної України так й не була зреалізована медична реформа не виділялося достатньо коштів на фінансування науки і медицини, на зарплати вченим і медикам. Проте заради об'єктивності слід відзначити що система охорони здоров'я й провідних європейських країнах в період пандемії теж виявила безліч проблем і недоліків. Верховна Рада України, медична громадськість та провідні фахівці у галузі медичного менеджменту вже під час швидкого поширення епідемії змушені були швидко відреагувати та вдаватися до певних дій щодо посилення спроможності системи охорони здоров'я й тоді знов заговорили про соціальний захист медичних працівників, підняття престижності праці лікаря, безперервне функціонування системи екстреної медичної допомоги; кадрове забезпечення потреб системи охорони здоров'я в епідеміологах, гігієністах та фахівцях з лабораторної діагностики; відновлення системи протиепідемічного захисту та розбудови мережі інфекційних лікарень тощо [1].

Проте всі проблеми які «виявилися» у цей складний час у прихованому стані існували не одне десятиліття, тому доречно звернутися до історичного досвіду функціонування національної системи охорони здоров'я. Своїм корінням вони походять з запровадженої ще у 1930-х роках т.з системи М. Семашка яка прийшла на зміну потужній первинній ланці – інституту земських лікарів який забезпечував можливість здійснювати висококваліфіковану та високоспеціалізовану медичну допомогу. На початку XX століття медична допомога для широких мас населення була недоступна, люди масово помирили від інфекційних хвороб.

Концепція створення централізованої і безкоштовної системи охорони здоров'я, сформульована і всебічно розроблена М.О. Семашко, була покладена в основу державної політики і реалізована в СРСР. Головною складовою, за новою системою, ставала лікарня на районному рівні, в якій надавалася допомога за практично всіма нозологіями (захворюваннями). При цьому первинна ланка значною мірою інтегрувалася до складу такої лікарні. Допомога, що надавалася перед цим на первинному рівні, переходила до районної лікарні. Проте зберігалися фельдшерсько-акушерські пункти у сільській місцевості та пункти невідкладної допомоги при поліклініках. Дільничний терапевт поступово перебирає на себе функції обслуговування нескладних випадків та за потреби направляти до районної лікарні [2].

Була сформована централізована система медичних установ: фельдшерсько-акушерський пункт – сільські дільничні лікарні – дільнична поліклініка – районна лікарня - міська лікарня – обласна лікарня – спеціалізовані інститути. Окрім цього нова система передбачала, що вся медицина і фармація на території СРСР націоналізується і стає власністю держави, заборонялося будь – яка приватна медична практика; декларувалося що держава гарантує і забезпечує всі верстви населення повним обсягом всіх видів медичної допомоги, лікування в медичних закладах, забезпечення ліками і вакцинами для профілактичних щеплень. Отже, на той час ця система змогла знизити смертність, доставити медицину в найглибші куточки країни, запровадити профілактику, вакцинацію, проте іншим наслідком змін стало систематичне знищення лікарської інтелігенції й заміна цієї елітної професії лікаря на робітничу, низькооплачувану.

Однак, незважаючи на всі зусилля М. О. Семашка, організувати єдину систему йому так й не вдалося, свої медичні установи зберегли армія, номенклатурна еліта, залізничники, шахтарі і багато інших відомств. Проте ця радянська модель мала низку позитивних аспектів, які давали змогу забезпечити достатній рівень медичного обслуговування, а саме: чітке дотримання затверджених протоколів лікування хвороб; дільничні

лікарі тривалий час працювали на місцях й мали детальну інформацію про своїх пацієнтів тобто виконували функцію сімейних лікарів; існування мережі реабілітаційної допомоги, зокрема, розгалужена системи санаторіїв, денних стаціонарів; ліки відпускалися переважно за рецептами (40%), що забезпечувало відповідальність лікаря та відповідність лікування протоколам [3].

По закінченню Другої світової війни, згідно з прийнятим у 1946 році п'ятирічним планом (1946–1950) відбудови народного господарства розпочалося відновлення зруйнованих медичних закладів. З метою покращення діагностичної та лікувальної роботи у 1947 році були об'єднані поліклініки з лікарнями. Прикметно, що майже до 1960-х років активно експлуатувався фонд приміщень колишніх старих, ще земських лікарень, та більш – менш пристосованих для такої функції будівель, проте нові приміщення для лікарень, поліклінік, амбулаторій не будувалися.

При цьому у повній відповідності до традиційної радянської системи Семашка збільшували кількість лікарняних ліжок у колишніх земських лікарнях. Згідно з Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про розвиток медичної справи, лише у 70-ті роки ХХ століття вперше радянською владою було розпочато будівництво нових лікарняно – амбулаторних комплексів на 200-300 і більше ліжок [4].

Пунктом 12 цієї постанови передбачалося «здійснювати починаючи з 1978 року будівництво нових, розширення і реконструкцію діючих медико-санітарних частин і поліклінік для працівників підприємств, які будуються, розширюються і реконструюються, за рахунок капітальних вкладень, що виділяються на будівництво об'єктів виробничого призначення». Рекомендувалося виконкомам передбачати в планах починаючи з 1978 року спрямування капіталовкладень в першу чергу на будівництво амбулаторно-поліклінічних закладів, родильних будинків, дитячих, центральних районних, великих багатопрофільних і спеціалізованих лікарень [5].

Тому саме наприкінці 1970-х років вперше за радянських часів по всій Україні з'являються нові, зведені за типовими проектами, районні, міські, дільничні лікарні, поліклініки, амбулаторії та фельдшерсько – акушерські пункти. З 26 березня 1971 року Указом Президії Верховної Ради СРСР встановлено обов'язкове прийняття випускниками медичних інститутів СРСР «Присяги лікаря Радянського Союзу» (з 1992 р. складають «Клятву Лікаря України») [6].

Зрозуміло що громістка радянська система охорони здоров'я потребувала великої кількості лікарів та середнього медперсоналу. Тому вже у 1980-х роках кількість лікарів на 10000 населення майже вдвічі перевищував відповідні показники у країнах Заходу. Фіксована низька заробітна плата медичного персоналу залежала лише від спеціалізації й кваліфікації та надходила з державного бюджету що жодним чином не умотивувала лікарів підвищувати якість надання медичної допомоги. Концепція радянської системи охорони здоров'я, розробником якої був Микола Семашко, сформований у парадигмі земської медицини, передбачала що платити лікарю треба мінімально в надії на те, що його прогодують хворі. Цей підхід до оплати праці медичних працівників, звичайно у неофіційній формі, зберігався протягом усього радянського та пострадянського часу [7].

Отже, сама система з початку свого заснування закладала принцип «подяки пацієнта» у якості часткової оплати праці медиків. Забезпеченість населення СРСР лікарями і лікарняними ліжками майже в три рази перевищувала встановлені світовим досвідом потреби в той час, коли формування кошторису медичного закладу залежало від кількості ліжок і персоналу, а не від потреб населення в якісній медичній допомозі. Втім варто зауважити, що така велика кількість персоналу й ліжко-місць виправдовує себе лише за умов надзвичайних ситуацій: епідемій, пандемій, війн. Проте за відсутності глобальних катаклізмів екстенсивний шлях призводить до фінансового банкрутства усієї медичної системи. Такий стан речей в умовах постійного дефіциту у дієвих ліках та лікарських засобах за умов недоказової медицини, зумовлював зростання технологічного та матеріально-технічного відставання вітчизняної медицини від провідних світових зразків

Питання реформування системи охорони здоров'я в Україні постало практично після проголошення незалежності. Незважаючи на успішну модернізацію лікувально-профілактичних та протиепідемічних закладів у 80-х роках, фінансування радянської медицини було одним із найнижчих. Бюджетні кошти на медицину виділялися за залишковим принципом із тенденцією до поступового зкорочення. Україна вважалася в СРСР зразковою республікою за станом медичного обслуговування населення. Незважаючи на беззаперечні успіхи в модернізації лікувально – профілактичних та протиепідемічних закладів, у 1990 році (останній рік існування СРСР) в Україні у зв'язку з постійним недофінансуванням лише 35 % лікарень мали гарячу воду, 27 % лікарень не мали каналізації, а 17 % не мали навіть централізованого водопостачання [9].

У першій половині 1990-х років країна поринула у глибоку економічну кризу, що одразу позначилося на фінансуванні медичної галузі. Тому реформаторські зусилля обмежилися лише розширенням можливості пошуку додаткових джерел фінансування шляхом надання права медичним закладам застосовувати платні послуги проте низьким залишався середній розмір заробітної плати медичного персоналу порівняно з іншими секторами економіки.

Упродовж 1991–2010 рр. загострилася низка проблем у розвитку системи охорони здоров'я України, найскладнішими з якими виявились наступні: труднощі бюджетного фінансування, запровадження платних

медичних послуг в лікувальних установах, які були доступними головним чином для забезпечених громадян.

У 2010-2011 роках було ухвалено, зміни до базового закону галузі – «Основ законодавства України про охорону здоров'я» 1992 року [10], визначено порядок надання допомоги на різних рівнях, затверджено зразки договорів із сімейними лікарями тощо. Втім з 2012 року, після зміни керівництва МОЗ, процес реформування різко загальмував. Після революційних подій 2014 року знову актуалізувалося питання реформ.

Отже, дослідження розвитку вітчизняної системи охорони здоров'я має не лише наукове але і практичне значення, оскільки на тернистому шляху реформування української медицини та запровадження провідних європейських моделей слід врахувати позитивні та негативні досвіди функціонування цієї соціально значущої системи з метою збереження здоров'я нації, тривалості життя населення, розширення доступу до якісної медичної допомоги. Вкрай важливо долучити тематику розвитку української медицини, повсякденного виміру медичної професійної спільноти до низки актуальних проблем новітньої історії України.

Література

1. Про заходи протидії поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) та захисту всіх систем життєдіяльності країни від негативних наслідків пандемії та нових біологічних загроз: Постанова Верховної Ради України від 20.10.2020. № 937-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/937-IX#Text>.
2. Васкес Абанто Х.Э. Какою систему здравоохранения выберет Украина? *Світ медицини та біології*. 2013. № 4. С. 99–103.
3. Яковенко І. В. Реформа системи охорони здоров'я: в очікуванні перших результатів. Київ : ФФЕ, 2019. С. 5.
4. Білоус В.І., Білоус В.В. Історія медицини і лікувального мистецтва. Чернівці, 2019. С. 205.
5. Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 22 вересня 1977 р. № 870 «Про заходи по дальшому поліпшенню народної охорони здоров'я» : Постанова Центрального Комітету Компартії України і Ради міністрів Української РСР від 22 листопада 1977 р. № 570. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/kp770570?an=2&ed=1977_11_22 (дата звернення: 03.01.2021).
6. Про Клятву лікаря : Указ Президента України №349/92 від 15.06.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349/92#Text>.
7. Білоус В.І., Білоус В.В. Історія медицини і лікувального мистецтва. Чернівці, 2019. С. 205.
8. Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 22 вересня 1977 р. № 870 «Про заходи по дальшому поліпшенню народної охорони здоров'я» : Постанова Центрального Комітету Компартії України і Ради міністрів Української РСР від 22 листопада 1977 р. № 570. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/kp770570?an=2&ed=1977_11_22 (дата звернення: 03.01.2021).
9. Білоус В.І., Білоус В.В. Історія медицини і лікувального мистецтва. Чернівці, 2019. С. 208.

УДК 272 (474.4)"190/191"

Гузь А.М.

аспірант 1 курсу спеціальності 032 «Історія та археологія»

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРИТОРІЇ ГУБЕРНІЙ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Дослідження історії Римо-католицької церкви на території України є неможливим без розгляду правового поля в якому діяла Церква в різні часові періоди. У цьому контексті науковий інтерес становить вивчення правового становища Римо-католицької церкви на території Правобережної України на початку ХХ століття.

Початок ХХ століття ознаменувався певними зрушеннями з боку Російської імперії на шляху до формування політики віротерпимості. Однак забезпечення цілковитої віротерпимості не відбулося.

Релігійна політика влади виявлялася в різних обмеженнях щодо римо-католиків. Особам католицького віросповідання не дозволялося обіймати посади у державному адміністративному апараті та поліції Російської імперії, займатися світською освітньо-виховною діяльністю. Лише з квітня 1906 року представникам римо-католицького віросповідання було дозволено викладати у земських школах [7].

17 квітня 1905 року імператор Микола II видав указ «Об укреплении начал веротерпимости», який надавав право переходити з однієї конфесії, окрім осіб, яким на момент переходу до іншої конфесії ще не виповнилося 14 років [4, с. 258-262].

Згідно з Всеросійським переписом населення 1897 року на території Правобережної України була наступна кількість мешканців, а саме: у Київській губернії – 3559229, Волинській – 2989482, Подільській – 3018299, з них до римо-католицької конфесії належало – 106746, 298119 та 262775 осіб відповідно [5].

За свідченнями наведеними Копиловим О.М. з православ'я в католицизм у період з 1905 по 1909 рік перейшло 233000 осіб. Однак, указ від 17 квітня 1905 року не зрівняв у правах Римо-католицьку з Православною церквою, а православ'я залишалося панівним у державі. Вірян римо-католицького віросповідання продовжували обмежувати у громадянських правах і свободах [2, с. 221].

Так станом на 1907 рік у Луцько-Житомирській єпархії нараховувалось 247 костелів, 792,129 вірян і 326 представників духовенства. Найбільше костелів було у Волинській губернії, а саме 98 та 346, 675 вірян. У Подільській губернії 96 костелів та 300,183 вірян. У Київській губернії цей показник був меншим, оскільки там діяло 53 костели, що обслуговували 142,271 вірян. [6, с. 49].

14 березня 1906 року імператор затвердив законодавчий акт «О согласовании некоторых постановлений Свода Законов с Высочайше утвержденными, 17 Апреля 1905 года, положениями Комитета Министров об укреплении начал веротерпимости», який підтвердив дію попереднього документу [3].

У 1908 року губерніях Правобережної України вже налічувалося 795957 римо-католиків (у Київській – 147708 осіб, Подільській – 301874, Волинській – 346375). У 1911 р. у регіоні нараховувалося 875361 представник римо-католицького віросповідання. Представники цієї віри відвідували 255 костелів, літургію в яких відправляли 335 священників [1].

У 1912 році самодержавство заборонило римо-католицькому духовенству без дозволу міністерства внутрішніх справ збирати гроші на будь-які заходи, за виключенням зборів, які здійснюються по недільним та святковим дням. Указом попереджалося, що всі винні у його недотриманні духовні особи будуть негайно звільнятися зі своїх посад. На думку Буравського О.А, з 1905 до 1914 рр. відбулося доволі значне поповнення Римо-Католицької Церкви за рахунок Православної [1].

Отже, можна зробити висновок, що на початку ХХ ст. релігійна політика Російської імперії хоч і заклала підвалини віротерпимості в державі, все ж продовжила розпочатий раніше курс на утвердження та посилення російського самодержавства і відповідно зміцнення позицій Російської православної церкви на території Правобережної України.

Література

1. Буравський О.А. Становище Римо-католицької церкви на Правобережній Україні та Білорусі на початку ХХ ст. URL: https://eprints.oa.edu.ua/3498/1/Buravskiy_Istor_religiezn_Vyp_11.pdf.
2. Копылов А.Н. Католическая Церковь в России (конец IX – начало XXI вв.). – М.: Спутник, 2012. 284 с.
3. О согласовании некоторых постановлений Свода Законов с Высочайше утвержденными, 17 Апреля 1905 года, положениями Комитета Министров об укреплении начал веротерпимости [Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета]. 1906. Март 14 // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание (1881 – 1913). – СПб.: Тип. II отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1906. – Т. XXVI. – С. 261
4. Об укреплении начал веротерпимости [Высочайше утвержденное положение Комитета Министров]. 1905. Апрель 17 // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание (1881 – 1913). – СПб.: Тип. II отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1905. – Т. XXV. – С. 258-262.
5. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 год (Распределение населения по главнейшим сословиям, вероисповеданиям, родному языку и по некоторым занятиям). URL: <https://vivaldi.nlr.ru/bv000001450/view#page=9> (дата звернення: 14.01.2020).
6. Римско-католическая иерархия в Российской Империи и Царстве Польском и Список светскому и монашествующему духовенству в Луцко-Житомирской епархии и в Подольской губернии на 1907 год. [Kalendarium liturgicum dioecesium Luceoriensis et Zytomiriensis, nec non Ecclesiarum per Podoliam] /Jussu et auctor.: С.-А. Niedziakowski. – Zytomiriae, 1906-1907. – 159, 71 s.
7. Хитровська Ю.В. Організаційно-правове становище римо-католицької церкви на Правобережній Україні наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст. URL: http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/10/30_3_Hutrovska.pdf.

УДК 902.2:378.4(477.6-2Map)

Забавін В.О.

кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін

Булик М.В.

кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

РОЗВІДКИ КУРГАНІВ АРХЕОЛОГІЧНОЮ ЕКСПЕДИЦІЄЮ МДУ НА ЗАХОДІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2020 РОЦІ

2020 р. Археологічною експедицією МДУ було продовжено натурні обстеження території Донецької області з метою інвентаризації відомих на даний час археологічних об'єктів та визначення режимів використання території зони охорони археологічного культурного шару; створення сприятливих умов для

збереження національної історико-культурної спадщини, підвищення суспільної відповідальності за стан охорони і збереження пам'яток археології [1].

Роботи проводились на території Великоновосілківського району згідно з Договором про проведення науково-дослідних робіт з визначення розташування пам'яток (об'єктів) археологічної спадщини між МДУ та Відділом культури, молоді та спорту Великоновосілківської РДА. Задачею проведення археологічної розвідки був огляд даних об'єктів, визначення їх параметрів і сучасного технічного стану з метою підготовки обліково-охоронної документації. Роботи здійснювалися на підставі Відкритого листа форми 2, виданого Інститутом археології НАН України на ім'я В.О. Забавіна і Дозволу Міністерства культури України [2].

Археологічне обстеження вже відомих пам'яток археології включало в себе обробку архівних і літературних джерел та польові роботи: повний візуальний огляд ділянки, пошук знахідок і підйомного матеріалу, інструментальну зйомку об'єктів за допомогою вимірювального інструменту та геодезичного нівеліру, визначення точних координат пам'яток за допомогою супутникової системи навігації GPS, фотофіксацію тощо.

У межах земель Великоновосілківського району Донецької області під час польової археологічної розвідки було обстежено 9 курганных груп та 9 поодиноких курганів. Всього за даними обмеженого натурного археологічного обстеження пам'яток археології, Публічної кадастрової карти, планово-картографічного матеріалу, супутниковими знімками Google Maps та даними попередніх досліджень на території зазначеного району під час розвідки було враховано 37 археологічних об'єктів. У тому числі визначено точне місцезнаходження та координати 6 нових, ще невідомих археологічних об'єктів – курганів, раніше відомих лише за картографічними даними.

Під час проведення обмеженого натурного археологічного обстеження цього року на території Новопетриківської та Старомайорської сільських рад Великоновосілківського району було враховано низку пам'яток археології. Насипи всіх курганів округлої у плані форми, споруджено переважно з ґрунту. Матеріал – ґрунт, камінь. У межах земель Новопетриківської сільської ради під час проведення польової археологічної розвідки було обстежено 25 археологічних об'єктів: 5 курганных груп та 8 поодиноких курганів:

№ 0410002. Поодинокий курган. Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,7 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорювався.

№ 0410003. Поодинокий курган. Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 0,35 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0410005. Поодинокий курган. Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 0,15 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0410006. Поодинокий курган. Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 0,15 м. На поверхні знайдено розрізнені кістки людини та фрагменти кераміки доби пізньої бронзи (зрубна культура). Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0410007. Поодинокий курган. Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,75 м. Технічний стан – незадовільний. Насип залужений (чагарник терну), на вершині залишки грабіжницької ями діаметром близько 3 м.

№ 0410008. Поодинокий курган. Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,25 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0410302 – 0410307а. Курганна група «Собача Могила» складається з 7 курганів.

Курган 1 (0410302). Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,55 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорювався у минулому.

Курган 2 (0410303). Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 0,87 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорювався у минулому.

Курган 3 (0410304). Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 1,67 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорювався у минулому.

Курган 4 (0410305). Горизонтальні розміри – 20×20 м. Висота – 0,28 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 5 (0410306). Горизонтальні розміри – 20×20 м. Висота – 0,15 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 6 (0410307). Горизонтальні розміри – 20×20 м. Висота – 0,1 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 7 (0410307а). Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,65 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0410309 – 0410312. Курганна група складається з 4 курганів. Пам'ятка відома за картографічними даними, обстежена у 2012 р. В.І. Кузіним та Ю.Г. Ковалем [3].

Курган 1 (0410309). Горизонтальні розміри – 26×26 м. Висота – 0,48 м. На поверхні знайдено розрізнені кістки людини та фрагменти кераміки доби пізньої бронзи (зрубна культура). Технічний стан – незадовільний. Насип розорювався у минулому.

Курган 2 (0410310). Горизонтальні розміри – 20×20 м. Висота – 0,4 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорювався у минулому.

Курган 3 (0410311). Горизонтальні розміри – 16×16 м. Висота – 0,2 м. Технічний стан – незадовільний. Насип розорювався у минулому.

Курган 4 (0410312). Горизонтальні розміри – 20×20 м. Висота – 0,1 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0410314 – 0410315. Курганна група складається з 2 курганів.

Курган 1 (0410314). Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 1,4 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 2 (0410315). Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 1,4 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0410601 – 0410601а. Курганна група складається з 2 курганів.

Курган 1 (0410601). Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,2 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 2 (0410601а). Горизонтальні розміри – 20×20 м. Висота – 0,1 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0410602 – 0410602а. Курганна група складається з 2 курганів.

Курган 1 (0410602). Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 0,6 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 2 (0410602а). Горизонтальні розміри – 20×20 м. Висота – 0,2 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0410603. Поодинокий курган. Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 1,72 м. Технічний стан – задовільний. Насип залужений.

№ 0410604. Поодинокий курган. Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 1,03 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

У межах земель Старомайорської сільської ради під час проведення польової археологічної розвідки було обстежено 12 археологічних об'єктів: 4 курганні групи та 1 поодинокий курган:

№ 0414001. Поодинокий курган «Могила Роздольна». Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 1,4 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0414002 – 0414003. Курганна група складається з 2 курганів.

Курган 1 (0414002). Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,3 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 2 (0414003). Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 0,7 м. Технічний стан – незадовільний. Насип під деревами, в центрі насипу залишки триангуляційного пункту, поли кургану розорюються.

№ 0414006 – 0414007. Курганна група складається з 2 курганів.

Курган 1 (0414006). Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 1,05 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 2 (0414007). Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,65 м. Загальна площа 0,07 га. Розкопки не проводилися. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0414013 – 0414014в. Курганна група «Сім Могил» складається з 5 курганів.

Курган 1 (0414013). Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,5 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 2 (0414014). Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 1,2 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 3 (0414014а). Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,4 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 4 (0414014б). Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,2 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Курган 5 (0414014в). Горизонтальні розміри – 30×30 м. Висота – 0,2 м. Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

№ 0414016 – 0414017. Курганна група складається з 2 курганів.

Курган 1 (0414016) відомий за картографічними даними. Насип знівельовано оранкою у другій половині ХХ ст. Орієнтовний діаметр насипу 30 м. Технічний стан – аварійний. Насип кургану розорюється. Пам'ятка має прихований характер, на місцевості не ідентифікується.

Курган 2 (0414017). Горизонтальні розміри – 40×40 м. Висота – 0,6 м. На поверхні знайдено розрізнені кістки людини та фрагменти кераміки доби пізньої бронзи (зрубна культура). Технічний стан – аварійний. Насип розорюється.

Підсумовуючи результати досліджень археологічної спадщини у межах земель Великоновосілківського району, можна зробити наступні висновки. Територія археологічно досліджена незадовільно, розвідки і розкопки проводилися неплановано. З'ясувалось, що значна частина курганів мають незадовільний або аварійний технічний стан. З врахованих 37 археологічних об'єктів 27 (73%) – розорюється, 7 (19%) – розорювалися у попередні часи (з них 1 (2,7%) пам'ятка має прихований характер, на місцевості не ідентифікується), лише 3 (8%) кургани задерновано і мають задовільний технічний стан. Значна частина курганів пошкоджена пізніми перекопами і має втрати, пов'язані із спорудженням триангуляційних пунктів тощо. Перспективним вважається додаткове обстеження району з метою виявлення раніше невідомих поховальних і побутових пам'яток, що насичують цю територію потенційними у майбутньому археологічними джерелами інформації про її освоєння з найдавніших часів [4].

Література

1. Забавін В.О., Небрат С.Г., Булик М.В. Дослідження археологічної експедиції Маріупольського державного університету на півдні Донецької області 2018 року / Наук. ред. Р. О. Литвиненко. К. : Видавництво Ліра-К, 2020. 124 с. (Серія : Археологія Північного Приазов'я. Том 1).
2. Забавін В.О., Булик М.В., Небрат С.Г., Полідович Ю.Б. Звіт про розвідки на півдні Донецької області у 2020 р. *Науковий архів ІА НАН України*. Спр. 2020.
3. Полідович Ю.Б., Кравченко Е.Є., Коваль Ю.Г., Усачук А.М., Дегерменджі С.М., Підобід В.А., Циміданов В.В. Звіт про проведення археологічних робіт (розвідок) на території Донецької області у 2012 році. *Науковий архів ІА НАН України*. Спр. 2012/132.
4. Zabavin V., Bulyk M. Cultural Genesis and the Final Of Zrubna/Timber-Grave culture of the North Azov Area (the Late Bronze Age). *Slovenská archeológia*, 2020. vol. LXVIII, no.1, pp. 23-36.

УДК 281.96:316.422.4(043.2)

Гончаренко І.М.

аспірант кафедри історичних дисциплін

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ЛЮДСЬКОГО, ПРИРОДНОГО ТА НАДПРИРОДНОГО СВІТУ В УЯВЛЕННЯХ ПРАВОСЛАВНИХ УКРАЇНИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Сьогодні, коли наша планета зазнала глобальної екологічної кризи, людство все більше замислюється над проблемою переоцінки цінностей у відносинах людини і природи. Перед людьми гостро постала проблема переосмислення своїх агресивних настанов у відношенні до природи. Безперечно, для українців вирішальну роль в ньому процесі відіграє вивчення екологічної культури та історичного досвіду свого народу. Великий інтерес у дослідженні цієї проблеми викликає доба раннього Нового часу як перехідного етапу між традиційним та індустріальним суспільством.

Взаємини людини і природи не так давно стали темою досліджень професійних істориків. Переживши антропологічний, лінгвістичний та інші повороти, історична наука відійшла від бачення людини як міри усіх речей і переставила акценти в дослідженнях. Постгуманітарна наука критикує або взагалі відкидає центральну позицію людини у світі. Людина бачиться лише ланкою у світі живої та неживої природи. Одними з ключових дослідницьких проблем нового напрямку в історичній науці є питання відносин між людським та не-людським, а саме: зв'язки людини з навколишньою природою та світом, з тваринами, рослинами, речами та технологіями тощо [3; с. 164]. Сучасна гуманітаристика бачить світ як переплетені відносини, мережу, network, вишукує зв'язки та взаємозв'язки (interconnected) усього з усім [3; с. 171].

Серед нечисленних вітчизняних праць, присвячених взаємодії людини і природи слід назвати монографію В.О. Пірка «Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI-XVIII ст.», в якій він висвітлює роль тварин в сільському господарстві, використання природних ресурсів, шляхів сполучення та стратегії виживання й освоєння нового життєвого простору людьми Нового часу [4]. Н. Яковенко у «Дзеркалах ідентичності» ставить проблему сприйняття свого життєпростору мешканцями тогочасних українських земель, і доходить до висновку, що образ власної території ніколи не викликав асоціацій ані з «дикістю», ані з «пустельністю», ані, тим більш, зі «щасливою Аркадією» [7; с.62]. У рамках освоєння, проживання простору вчена досліджує історію поховання магнатів та шляхти, насамперед волинської («Освоєний простір», або Де заповідали ховати себе волинські шляхтичі...») [7; с.105-164]. В. Ульяновський у дослідженні «Князь у домовому інтер'єрі та службовому оточенні: резиденції й двір князя Василя-Костянтина Острозького» реконструює побут магната Василя-Костянтина Острозького. У цілому, дослідження В. Улановського дає широку картину умов життя князя, його оточення, замка і самого міста Острога [6].

Необхідність парадигмального повороту в історичних дослідженнях до вивчення відносин між людиною, тваринами та природою взагалі співзвучна традиційним світоглядним настановам наших предків,

але, на відміну від наших сучасників, головною діючою силою в їх картині світу був Бог. Світогляд людини раннього модерну характеризувався сприйняттям себе як частини навколишнього світу, де людина не протиставляє себе природі, але відчуває спорідненість з нею. Трагування символів, явищ природи, сновидінь займало значне місце в повсякденному житті. Майже в усіх проявах життя вишукувалися якісь приховані зв'язки. Світ в уявленнях українського народу поділявся на 3 частини: божественний, або небесний, людський і інфернальний, або світ предків, - і всі ці частини існували в тісній взаємодії, тому у всіх виявах людської чи природної активності починали вишукувати впливів з боку потойбічних сил. Так, наприклад, поява сарани сприймалася як кара божа за людські гріхи. Г. де Боплан пише, що українці розповідали йому про те, що на крилах сарани написано халдейськими літерами «Божий гнів» [1; с. 89]. (Халдейська мова за поширеною в багатьох країнах традицією вважалася символом магії і чародійства.) Про нашествя сарани пише у своєму літописі і Самійло Величко: «Всі старі люди розуміли це як гнів божий до себе і відчували, що надходить неunikненна божа на них кара» [2; с. 61]. Там же він пише і про «три знаки, які були перед війною Хмельницького», які «ознаменували швидке пришествя гніву божого обом, польському й козацько-руському, народам». З цих трьох першим було затемнення сонця у день страсної п'ятниці, другим знаком була комета, що з'явилася через дванадцять днів, а третім - велика сарана, що з'явилася вже перед самим початком визвольної війни. Так зв'язуються в народній уяві Божий гнів, природні явища та суспільні події у «знаках», переданих на сторінках літопису Самійла Величка: «Той перший знак - затемнення сонця - міг свідчити, що як зникає здутий вітром дим, так зникне, забраних божим перстом, чимало панів з високими родами й своїми ясними титулами посад та гонорів. Ті, що у світі цьому виблискували й світилися, мали тоді завдяки війні потемніти і відстраждати своє життя, майно і славу - все бо це зникає швидко. Другий знак - мітла або різка, і це мало означати, що багато роджених на землі людей різного стану та чинів має бути вдарено за свої беззаконня тією різкою божого гніву. А мітла їх не тільки з посідань високих вимете, але й з життя. Третій знак - сарана - віщував нашествя з Хмельницьким кримських орд, які впадуть, наче сарана, на Польську землю, а земля ця кипіла тоді медом і молоком...» [2; с. 62].

Як приклад знаходження символічного зв'язку між явищами природи та небесним світом можна навести цитати з твору Василя Суразького «О единой истинной православной вере». Ось як він трактує дванадцять знаків зодіаку: «Не мнимай же, иж бы што такового с тых помененых животов или быдлят в обытаніи небесном быти міло? Ничого бо такого грубого в небі не есть, ни овец, ни быков, ни львов и прочих bestий. Воистину, было бы от грубых грубіе, если бы бізсловесніи скоти небом рядити міли, яко баснословят халдеи и прочіе звездочетцы. Но ведлуг солнечного по тых дванадцати знаков небесных обыходу называются оные знамена имени предречеными». Наприклад, знак Овна, за Суразьким, названий так тому, що Овен - тварина не дуже сильна ззаду, але спереду має кріпкі роги. Так і сонце в цей час не дуже сильно гріє, але попереду - тепле літо. Далі, за логікою В. Суразького, - другий знак - Бик, який сильніший за Овна, тому і сила сонця кріпшає. Третій знак називається «Близнец», тому що «в то время мощ сонца двоится. Начинает бо быти тепло і сухотворителне. И в то время всякіе речи... множатся: птицы бо и животныя плоды производят» Рак, який «вспят» ходить, дає назву знаку, який наступає, коли «солнце в то время вспят грядет». Знак Водоля називається так тому, що «время то мокростью і вітры обфитующи», знак Риб - тому, що в той час «водам отворившимся есть время рыболовства» [5; с. 245-246].

Таким чином, наші предки бачили світ як складну взаємозв'язану систему, в якій будь-яке явище в людському суспільстві викликає реакцію у природному та надприродному світі. Природні явища сприймалися як знаки, часто трактувалися символічно, що відкладало відбиток на повсякденне життя. Навколишнє середовище сприймалося як активне, непередбачене, наділене активністю, в якому людина лише рядова діюча особа.

Література

1. Боплан Г. Л. де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. К.: Наук. Думка; Кембрідж (Мас.): Укр. наук. ін-т, 1990. 256 с.
2. Величко С.В. Літопис. Т. 1. К.: Дніпро, 1991. 371 с.
3. Доманська Є Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Київ: Ніка-Центр, 2012, 264 с.
4. Пірко В.О. Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI-XVIII ст. / Український культурологічний центр. Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. 224 с.
5. Суразький В. О единой истинной православной вере // Українська література XIV - XVI ст. К.: Наук. думка, 1988. С. 236 – 248.
6. Ульяновський В. Князь у домовому інтер'єрі та служебному оточенні: резиденції й двір князя Василя-Костянтина Острозького // Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії в 2-х томах. . Т.2: Світ речей і повсякденних уявлень / Відповідальний редактор Віктор Горобець . Київ: Інститут історії України НАН України, 2013.С.12-56.
7. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. – К.: Laurus, 2012. 472 с.

УДК 94(477) «1906-1911»

Коробка В.М.

к.і.н, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

Коробка Ю.В.

к.і.н, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ТАЄМНИЦЮ ЕПТАФІЇ РОЗКРИТО

Новітній період Маріуполя вибухнув неабияким інтересом до історії рідного краю загалом та міста зокрема, який реалізується, з-поміж іншого, й у волонтерському проекті громадської організації «Архі-Місто» – у відновленні старого міського кладовища. У квітні 2020 р. волонтери під керівництвом директора ГО Андрія Марусова віднайшли на північній окраїні цвинтаря встановлений на могилі початку ХХ ст. скромний надгробок із збереженим написом, який свідчить, що під ним знаходиться поховання Парфенія Яковича Малишкіна, померлого 19 квітня 1906 р. «62 лет от роду». Пам'ять про померлого увічнила непересічна епітафія: «Честному труженику от Мариупольской Городской Думы» [1].

Цей напис зацікавив і дав нам підставу припустити професійну причетність покійного до установ міського громадського управління та зосередитися на пошуку відомостей у документальних матеріалах місцевої міської думи. Зі «Звіту Маріупольської міської управи про прихід і витрату міських сум» за 1906 р. з'ясувалось, що Парфеній Якович Малишкін був службовцем у канцелярії управи – виконавчої установи самоврядування. На його поховання з міської каси було витрачено 47 руб. 23 коп. [3, с. 116 – 117].

До нашого часу дійшла посмертна службова характеристика Малишкіна, складена, безсумнівно, з відома міського голови Івана Попова. У цьому висновку про трудову діяльність покійного зазначалося, «прослужив у канцелярії управи близько 35 років, був одним з найбільш добросовісних, акуратних і працьовитих службовців, виконував... свої обов'язки самим бездоганним чином, приходив до канцелярії завжди першим і йшов останнім і, загалом, можна сказати, працював не покладаючи рук» [2, с. 141].

По смерті П. Малишкіна, крім одного будиночка, де він жив разом із психічнохворою дружиною, не залишилось жодних статків. У зв'язку із цим дві їх заміжні доньки звернулись до міської управи із клопотанням про призначення пожиттєвого утримання хворій матері в розмірі 35 руб. на місяць.

Представляючи це прохання на розсуд міської думи, управа зі свого боку в зібранні думи 26 травня 1906 р., зважаючи на багаторічну, чесну та бездоганну канцелярську службу покійного Парфенія Малишкіна запропонувала прийти на допомогу його хворій дружині призначенням з міських коштів довічної допомоги в розмірі не менше 240 руб. на рік, щоб вносити щорічно в міський бюджет по ст. 6 § II видаткового кошторису (пенсії, допомоги і нагороди службовцям) [2, с. 141 – 142].

Поставившись вельми співчутливо до пропозиції управи, дума одноголосно постановила: призначити із загальних міських коштів довічну допомогу вдові Ганні Малишкіній по 300 руб. на рік, вносячи їх щорічно в міський кошторис. Разом з цим дума доручила міській управі поставити на рахунок міста пам'ятник на могилі П.Я. Малишкіна, асигнувавши на це 100 руб. [2, с. 134].

Після розгляду цього питання гласний К.Я. Пічахчі вказав на те, що було б бажано, аби опіку за хворою вдовою Малишкіною взяла на себе міська управа, тому що при видачі грошей у сторонні руки, вони можуть витрачатися не за призначенням. Дума визнала такий контроль з боку управи зайвим з огляду на те, що призначена допомога буде видаватися управою її рідним дочкам, які безсумнівно, краще за інших будуть піклуватися про долю своєї матері [2, с. 134].

За нашими відомостями, Ганна Малишкіна отримувала допомогу в розмірі 300 руб. до 1911 р. [4, с. 38]. У 1913 р. вона отримала, з невідомих причин, меншу суму грошей – 275 руб. Загалом в цьому році, за даними звітності Маріупольської міської управи, налічувалося 18 жінок, які отримували допомогу з міського бюджету, як зазначено в документі. Ймовірно це були удови осіб, пов'язаних зі працею (службою) в установах або підприємствах міського самоврядування, зокрема цього ж року сімейству померлого реєстратора П.П. Пономарьова (80 руб.) [5, с. 109].

От за яких обставин з'явився непоказний пам'ятник із незвичайним написом, на який звернули увагу маріупольські волонтери 2020 р. Так, напис вирізьблений на камені (епіграфічна пам'ятка), прислужився в якості історичного джерела, який підтверджує відомості організаційно-розпорядчої документації Маріупольської міської думи, що збільшує вміст історії самоврядування нашого міста. Водночас, насичуються новим змістом волонтерські проекти.

Література

1. ГО «Архі-Місто». Фото надгробку П.Я. Малишкіна (13.04.2020). URL: <https://www.facebook.com/groups/oldmariupol/permalink/2257273767914817> (дата звернення 15.12.2020)
2. Журналы очередных и чрезвычайных заседаний Мариупольской городской думы за 1906 г. Мариуполь: Тип. С.А. Копкина, 1907. 295 с.

3. Отчет Мариупольской городской управы о приходе и расходе городских сумм с приложениями за 1906 г. Мариуполь: Тип. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1907. 139 с.
4. Отчет Мариупольской городской управы о приходе и расходе городских сумм с приложениями за 1911 год. Мариуполь: Электро-тип. Бр. Гольдрин, 1912. 119 с.
5. Отчет Мариупольской городской управы о приходе и расходе городских сумм с приложениями за 1913 год. Відсутній титульний аркуш та суцільна пагінація.

УДК 94 (477.62)“1945”

Лисак В.Ф.

доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ

Шипік Н.Ф.

кандидат історичних наук, доц. кафедри історичних дисциплін МДУ

ATTEMPT TO PROVIDE A COLLECTIVIZATION AMONG UKRAINIAN IMMIGRANTS FROM POLAND IN THE DONETSK REGION IN 1945 - 1947 (ACCORDING TO THE RECORDS OF LOCAL AUTHORITIES)

Employment is considered to be an important stabilizing factor for migrants at the initial stage of adaptation. In order to consolidate the Ukrainian immigrants deported in 1945 from Zakerzon to the eastern regions of the Ukrainian SSR, soviet functionaries planned, among other things, to involve them as much as possible in the collective farms. The object of collectivization was to be people who were unfamiliar with such an organizational form of production association in agriculture as the kolkhoz, nor with the peculiarities of the functioning of Soviet society in general, because they had not lived here before. Involving them in collective farms was to become one of the markers of successful labor integration into Soviet society. An exceptional role in «authority – migrants – kolkhoz» triangle played while studying record keeping documents, proved by reports, staff reports, information papers, official letters and official acts of the Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine (CP(b)U) regional committee.

The first migrants were deported to the Donetsk region (Stalino oblast) in early February 1945. By June they numbered 1.1 thousand families. By the end of December 1945, their number had grown to 3,044 families. In order to identify the number of migrants admitted to kolkhoz, in the summer of 1945 a survey was conducted, according to the results of which this figure in the Donetsk region was 64.8% [1, p. 168; 2, p. 24].

To increase the level of involvement of migrants by collectivization means another propagandist work of the local authorities was introduced. The material factor was also used the collective and non-collective population was endowed with land plots of different areas. Thus, in Velykonovosilivskyi region, 0.43 hectares were allocated to kolkhoz farmers, and 25 hectares of land were allocated to those who did not join the kolkhoz [3, Ark. 39].

Good working capacity of migrants was highlighted in reports in July, especially their significant part in repairing farming appliances in Starobeshivsk region. Some of them were involved in housing construction crews for kolkhoz farmers and production facilities. The facts over-fulfillment of labor tasks by migrants were also illustrated. The successes of the carpenter's brigades of Telmaniv region were especially noted, as they fulfilled the plan to repair the inventory by 120-130% [4, Ark. 13]. We have to take into consideration the lack of workmen after the war, in terms of kolkhoz system specialists were hardly being involved.

Local leaders gave examples of Stakhanov's work to migrants, in particular mowers of collective farms "Pryvit", named after Telman, "Chervona zirka" and "Rot front". Kateryna Adamius, a worker at the Neyland kolkhoz, was also noted for cultivating 6 hectares of land instead of 5 hectares. Although it was indicated that not all of the migrants who joined kolkhoz farmers wanted to follow farming standards. The part of migrants did not show their enthusiasm while working [5, Ark. 6].

On November 9, 1945, Khrushchev was reported on his progress in the collectivization of immigrants. 2,505 farms joined the collective farms, or 82%, and 50 were sent to work on state farms, and 41 on industrial enterprises and state institutions. The remaining 448 families lived and worked in kolkhoz, but were not yet members of collective farms. At the same time it was reported that some of the migrants do not want to work in kolkhoz and seek to go to the western regions of Ukraine [6, Ark. 161].

Cases of strengthening tendencies among migrants to return to Poland as well as their getaways were directed to the Secretary of the Regional Committee by the Head of Ministry for State Security, 26 April 1946. The grounds for such cases lied in the lack of essential commodities for migrants, ignoring of their needs and even abusive attitudes towards them. It was noted that «many of them refused to work in kolkhoz, they sought for people from the western regions of Ukrainian SSR who would help them cross the border» [7, p. 9].

Regional administration of Ministry for State Security representatives registered dissatisfaction among migrants due to collectivization of property, cases of grouping those, who did not want to work, meetings

organization, writing collective reports on leaving collective farms and getaway attempts. This document presented rare cases of leaving collective farms.

Subsequently, escapes from collective farms became widespread. It is known that by the end of the 40's only 551 resettlement farms were located in the collective farms of the region [8]. The bulk of the settlers expressed their rejection of the collective farm system as such and "voted with their feet" against it. The settlers mostly went to Western Ukraine, hoping for the opportunity to run the farm individually. Some of them tried to return to Zakerzonna.

Literature

1. Телеграма тов. Коротченко Д.С. ЦК КП(б)У від секретаря Сталінського Обкому КП(б)У. ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр. 865.

2. Матеріали Сталінського Обкому КП(б)У. ДАДО. Спр.874.

3. Доповідна записка «Про перевірку стану господарсько-побутового улаштування українських переселенців, проживаючих на території Велико-Новоселківського району». ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр. 592. Арк. 39.

4. Довідка про стан політичної і масової роботи серед репатрійованого населення з Польщі в Старобешівському і Тельманівському районах. ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр. 874.

5. Звіт «Про стан масово-політичної роботи серед переселенців у Тельманівському районі» ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр. 874.

6. Доповідна записка тов.Хрущову від 9.11.1945 «Про хід виконання постанови СНК УРСР і ЦК КП(б)У про невідкладні заходи з господарського улаштування українського населення...». ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр.865.

7. Доповідна записка від 26.04.1946 секретарю Сталінського Обкому КП(б)У тов. Л.Мельникову від нач. Управління МДБ Сталінської обл. Демидова «Про працевлаштування українських переселенців, їх настрої та випадки втечі з колгоспів». ДАДО. Ф.326. Оп.4. Спр.592. Арк.9.

8. Байкеніч Д. Переселення українців із Польщі до східних областей УРСР у другій половині 1940-х років. URL: http://www.lemko.org/pdf/Baikenich_2013.pdf.

УДК 338.48(477.6-2Мар)

Новікова С.В.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історичних дисциплін

ЯК ВІДПОЧИВАЛИ МАРІУПОЛЬЦІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На початку ХХ ст. повітовий Маріуполь з невеличкого провінційного містечка перетворився на один з доволі великих промислових центрів держави, значно зросло його населення. Дослідники історії міста завжди значну увагу приділяли його соціально-економічному розвитку, але одним з цікавих і малодосліджених аспектів життя маріупольців у досліджуваний період залишається їх повсякденне життя. З цього погляду цікавим буде розглянути їх дозвілля.

Приводів відпочити у населення міста було набагато більше, ніж сьогодні. Значною була кількість різних свят: державні, місцеві, ювілеї історичних подій. Державними святами були церковні свята, Новий рік та так звані царські дні (дні сходження на престол та коронації імператора, дні народження та тезоіменитства монарха і його родини). Щороку влада міста відправляла віроповіданську телеграму імператору та привітання чиновникам високого рангу регіонального рівня. Святкування починалося з Божественної літургії та подячного молебну, після чого відбувався парад.

Згадки про подібні заходи в Маріуполі представлені на сторінках місцевої преси. Так, наприклад, газета «Маріупольская жизнь» за 15 травня 1912 р. містить наказ маріупольського поліцеймейстера, за яким службовцям місцевої поліції у день коронації імператора Миколи II та його дружини необхідно бути присутніми на молебні у соборній церкві та параді, будинки та торгові підприємства прикрасити прапорами [1]. «Маріупольская жизнь» від 21 жовтня 1912 р. запрошувала від імені Міщанської управи відвідати подячний молебен на честь сходження на престол імператора [2].

Весело проходили у місті новорічні свята. Як і сьогодні, у різних місцях Маріуполя встановлювалися новорічні ялинки. Так, наприклад, для всіх дітей початкових шкіл міською та земською управами було виділено 50 руб. на «устройство елки», також звернулися по фінансову допомогу на проведення свят до місцевого товариства тверезості та товариства маріупольських греків, потомків вихідців з Криму [3]. Останнє також проводило свято для дітей членів товариства, на що у 1914 р. було виділено 150 руб. Ялинка була встановлена у приміщенні першого вищого міського початкового училища і розраховувалася на 800 дітей. Вхід був безкоштовним, дітям видавали подарунки [4].

Для дорослих у період новорічних свят проводилися святкові вечори та бали-маскаради. Наприклад, у 1914 р. такий маскарад відбувся 26 грудня у комерційному зібранні міста. Гості запрошувалися за

особистою або письмовою рекомендацією членів зібрання. Вхід для членів зібрання та їх родин був безкоштовним, з усіх інших збирали 1 руб. 10 коп. з чоловіків та 50 коп. з дам [5]. Схожі умови проведення новорічного вечора були в Маріупольському громадському зібранні, що розташовувалося в будинку Д. Хараджаєва. Заможні маріупольці також могли дозволити собі урочисто зустріти Новий рік у Великому концертному залі готелю «Континенталь» на вул. Харлампіївська. Вхід на вечір був виключно по запису. Для публіки грав струнний оркестр під керуванням Г. Теплова. На вечорі дамам безкоштовно роздавали бутоньєрки, а чоловікам - сигари. Святкова вечеря на одну персону коштував 2 руб. 50 коп. Для спостереження за її приготуванням з Харкова був спеціально запрошений шеф-кухар Т. Рівненський. Особливою популярністю користувалися страви французької кухні. Так, на новорічну вечерю в ресторані готелю «Континенталь» подавали консоме зі спаржі, Дьябло (гострі запечені грінки з скибочок пшеничного хліба, змазаних сумішшю тертого сиру, томату, перцю і яєць), севрюгу парову в шампанському вини, смажених молодих мулардів (сорт делікатесних качок), салат ендивій і соління. На десерт подавали парфе зі свіжої полуниці і фрукти. З міцних напоїв пропонувалася горілка із закускою [6].

Перед святами «Маріупольская жизнь» рясніла рекламними оголошеннями, в яких маріупольцям пропонувалося придбати ялинки за ціною від 20 коп. в крамницях по вул. Георгіївській, Італійській та Торговій, а також великий асортимент ялинкових прикрас, які коштували доволі дорого: від 1,5 руб і дорожче. Крамниці, які знаходилися на центральних вулицях міста Єкатерининській та Торговій, пропонували розширений асортимент товарів, перш за все – вин, делікатесних продуктів та солодошів. Так, найбільш популярні у населення міста крамниці Урбанського та Двркинда пропонували своїм відвідувачам продукцію найкращих гастрономічних і кондитерських фірм Бормана, Ейнама, Ландріна, Конрада, Сіу та ін., великий асортимент цукерок та швейцарського шоколаду та ін. Також були завезені паштети, копчені окорока, фаршировані качки, пулярки і поросята, вина, горілка, лікери та коньяк найкращих закордонних і місцевих марок.

У зимовий час в Маріуполі були популярні і рухливі розваги. Наприклад, «Маріупольская жизнь» повідомляла про роботу ковзанки на озері Домаха біля біржі. Тут можна було взяти ковзани напрокат. Плата для дорослих становила 15 коп., для дітей - 10 коп. Каток був захищений від вітру високим парканом [6].

Улюбленим місцем відпочинку для маріупольців у всі пори року, особливо у весняно-літній період, був міський сад. За його відвідування стягувалася платня. Тут проходили театральні вистави, музичні вечори та концерти. В саду працювали два клуби та глядацький зал зі сценою. На літній сезон влада міста запрошувала оркестр. Ця традиція, як бачимо, зберігається і в наш час.

Як і сьогодні, на початку ХХ ст. в міському саду діяв дитячий майданчик, який щодня відвідувало близько 100 дітей за записом. Для їх розваг була складена програма ігор, у неділю та святкові дні пропонувалися екскурсії дітей за місто, в порт та на місцеві фабрики і заводи в «научних целях». Майданчик починав працювати наприкінці травня для дітей віком від 5 до 15 років [7].

Для любителів активного відпочинку у цирку братів Яковенко у травні 1912 р. було відкрито скетінг-ринг. Покататися на роликових ковзанах можна було щодня з 12 до 23.30, новачкам допомагав інструктор, ввечері для відвідувачів грав оркестр під керівництвом Шарфа [8]. Також можна було провести час на скачках на іподромі місцевого бігового товариства та на футбольному матчі. Гра відбувалася на майданчику за міською лікарнею майже щодня [9, 10].

Багатим на події було театральне життя Маріуполя. В. Шаповалов доклав величезних зусиль для побудови стаціонарного театру. У 1887 р. він втілював в життя свою мрію – побудував театр на 800 місць з буфетом, фойє, касами, назвавши його «концертним залом». В театрі виступали провідні театральні трупи країни. З часом будівля перейшла у власність І. Уварова, у якого деякий час її орендувало місто. Господар називав свій театр «Ренесанс», «Гротеск», «Прогрес», але для всіх маріупольців він був «зимовим». На початку ХХ ст. у Маріуполі вистави йшли на кількох сценах. Якщо в театрі Уварова завжди працювала російська трупа, то в цирку-театрі братів Яковенко – українська. Драматичні спектаклі, концерти оперних співаків влаштовувалися також у концертному залі готелю «Континенталь», в театрі Олександрівського парку, в Народному домі на заводі «Нікополь», в залі Маріупольського громадського зібрання.

Гастрольне життя Маріуполя рясніло афішами, в яких анонсувалося прибуття до міста «труп російської драми і комедії дирекції Є. Махоткіна», «української трупи під управлінням Л. Сабініна», «Харківської фарсово-опереткової трупи дирекції Б. Бродерова» та ін. Крім того, спектаклі йшли і на сценах кінотеатрів «Колізей» і «Гігант». У місті любили слухати музику. Оркестри організовувалися в гімназіях, на підприємствах та у військових частинах, які розміщувалися в різний час в Маріуполі. Регулярно на концертних майданчиках міста влаштовувалися музичні вечори, бенефіси, вечори камерної музики. Сценами концертних музичних вечорів були також кафе і ресторани. Один із таких закладів, «Континенталь», запрошував на концерти «дамского венского оркестра под управлением известного скрипача К.Г. Липпе-Штейна» [11].

Майже одночасно з усім світом Маріуполь познайомився з кінематографом, на початку ХХ ст. в місті відкрилися декілька кінотеатрів, які пропонували глядачам значну кількість фільмів. Також у місті

працював науково-літературний кружок, де відбувалися читання і доповіді на літературні та наукові теми [12].

Література

1. Приказ г. мариупольского полицмейстера. *Мариупольская жизнь*. 1912. 15 мая.
2. Приглашение Г.г. мещанам города Мариуполя. *Мариупольская жизнь*. 1912. 21 октября.
3. К устройству елки для детей всех начальных школ. *Мариупольская жизнь*. 1912. 14 декабря.
4. Елка для детей членов о-ва греков. *Мариупольская жизнь*. 1914. 22 декабря.
5. Бал-маскарад. *Мариупольская жизнь*. 1914. 25 декабря.
6. Капустникова Н. Рождество и Новый год в Мариуполе начала XX века. URL : <http://old-mariupol.com.ua/rozhdestvo-i-novuj-god-v-mariupole-nachala-xx-veka/>
7. Детская площадка. *Мариупольская жизнь*. 1912. 19 мая.
8. В субботу 26-го мая 1912 г. вечером состоится парадное открытие 1-го в Мариуполе Скэтинг-Ринга. *Мариупольская жизнь*. 1912. 26 мая.
9. Скачки. *Мариупольская жизнь*. 1912. 31 мая;
10. Футбол. *Мариупольская жизнь*. 1913. 08 серпня.
11. *Мариупольская жизнь*. 1913. 02 апреля.
12. В научно-литературн. кружке. *Мариупольская жизнь*. 1913. 17 марта.

УДК 373.5(477.63)“18/19”

Папац А.С.

аспірантка кафедри історичних дисциплін МДУ

ОЛЕКСАНДРІВСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).

Сфера освіти має значний вплив на всі сторінки життя і діяльності країни, соціуму, людської цивілізації загалом. Вона є однією з найвагоміших галузей трудової і пізнавальної життєдіяльності. Вивчення історії освіти та розвитку мережі освітніх закладів допомагає краще осягнути формування та розвиток освіти в Україні.

Мета публікації - дати характеристику Олександрівській чоловічій гімназії у місті Маріуполі у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. Грунтовної праці з даної теми немає, можна знайти відомості про цей заклад освіти у наукових доробках істориків та краєзнавців регіону, а також у колективній праці «Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века».

За височайшим повелінням 27 січня 1876 р. було дозволено відкрити 1 липня 1876 р. у місті Маріуполі чоловічу гімназію з підготовчим класом і було виділено для неї 12 360 крб. на рік з державного казначейства. Директором гімназії був призначений Ф. Хартахай, який залишався на цій посаді до своєї смерті (помер у березні 1880 р.) [1]. Урочисте відкриття чоловічої гімназії в складі підготовчого і чотирьох перших класів відбулося 15 вересня 1876 р. У 1880 р. на честь 25-річчя царювання імператора Олександра II гімназія була названа в його честь – Олександрівською [3, с.28; 4, с.1371].

Першими учнями Олександрівської чоловічої гімназії були прогімназисти, а складалася вона з підготовчого класу і восьми гімназійних класів (до 1880 - 1881 навчального року). При цьому перший з них існував з перемінним успіхом, поки в 1892-му за клопотанням почесного попечителя Д. Хараджасва місто не прийняло витрати за його утримання на себе (30 крб. на учня). Крім того за рахунок стягуваної плати з учнів навчального закладу, гімназія обзавелася власним багатим набором навчальних посібників на суму 2292 крб. і бібліотекою (на 1892 р. - близько десяти тисяч примірників).

Варто зазначити, що в перші роки кількість учнів гімназії залишалася невеликою: у 1876 р. до неї було прийнято 148 учнів: 98 – у I-IV класи і 50 – у підготовчий клас, на момент першого випуску у 1881 р. у гімназії нараховувалося 186 учнів, у 1886 р. – 157, 1891 р. – 148 і в 1896 р. – 210. Стабільний приріст вихованців почав спостерігатися з кінця 1890-х рр.: у 1902 р. тут вже навчався 401 учень, а в 1905 р. – 493. На цей час в закладі існувало 13 класів: 8 основних, 4 паралельних та 1 підготовчий [2, с.79].

Враховуючи зростання кількості учнів, керівництво гімназії та міська дума значну увагу приділяло зміцненню й покращенню матеріальнотехнічної бази, поповненню бібліотечних фондів. Незадовільними умовами приміщень не призначеного для навчально-виховного процесу купецькому особняку, при тому що все ліве крило першого поверху при нестачі класів було зайнято магазином, дуже турбували батьків міста. Це стало причиною ухвалення рішення про будівництво власного гімназичного будинку між Катерининської площею і Георгіївської вулицею, на що спочатку місто

планувало витратити суму в сто тисяч. Половину з них місто зайняло у Харківському земельному банку, а другу половину виділило у позику на 10 років без відсотків міністерство народної освіти. Загалом же будівництво обійшлося у 185 тис. крб. [1]. У 1899 р. для гімназії було побудовано нове власне приміщення. Значні кошти виділялися на поповнення бібліотеки: у 1892 р. фундаментальна й учнівська бібліотеки мали більше 5 тис. найменувань книг, а станом на 1 січня 1905 р. – понад 8,5 тис. найменувань. Чоловіча гімназія мала добре обладнані кабінети (фізичний, природничоісторичний, малювання) та музеї (історико-географічний і історико-церковно-археологічний). Історико-церковно-археологічний музей був відкритий на базі гімназії у 1893 р., його основу склали етнографічні речі греків-переселенців, побутові речі і посуд, жіночі прикраси. До 1904 р. гімназійний

музей мав колекцію у 500 українських писанок та церемоніальних хлібин, у нумізматичній колекції були 1 246 монет, серед них візантійські, арабські, країн Європи [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що Олександрівська чоловіча гімназія побудована у другій половині XIX ст. у м. Маріуполі позитивно вплинула на розвиток середньої освіти міста та протягом часу стала однією з головних чоловічих освітніх осередків Катеринославської губернії.

Література

1. Мариупольская Александровская мужская гимназия. URL: <https://zabytki.in.ua/ru/2733/mariupolskaya-aleksandrovskaaya-muzhskaya-gimnaziya>
2. Михайлова Д.В. Визначна роль Ф. Хартаха у відкритті перших маріупольських гімназійних закладів. *Науковий часопис Нац. пед. унту імені М.П.Драгоманова: Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*: зб. наук. пр. Київ, 2012. Вип.17 (27). Ч.І. С.76-81
3. Об учреждении в г. Мариуполе мужской гимназии: высочайшее повеление 27 января 1876 г. *Журнал Министерства народного просвещения*. Санкт-Петербург, 1876. Ч.CLXXXIV. С.28 (101)
4. Об учреждении в Мариуполе мужской гимназии от 27 января 1876 г. *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения*. Санкт-Петербург, 1878. – Т.6. 1874-1876. С.1370-1374
5. Олександрівська чоловіча гімназія (Маріуполь). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Олександрівська_чоловіча_гімназія_\(Маріуполь\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Олександрівська_чоловіча_гімназія_(Маріуполь)).

УДК 930.1 (477)

Романцов В.М.

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історичних дисциплін

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ КОНЦЕПТІВ В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРАКТИКАХ ІРИНИ КОЛЕСНИК

Мова – надзвичайно важливий інструмент навчальної та наукової роботи історика. У контексті професійної мови історика особлива увага звертається на використання понятійно-термінологічного апарату. Розвиток історичного пізнання обумовлює суттєві зміни інструментарію історичних понять.

На сучасному теоретичному рівні історію понять найбільш ґрунтовно аналізує І. Колесник, яка знайома з дослідженнями провідних зарубіжних вчених Д. Буссе, Г. Гадамера, Р. Козеллека, У. Ріккена та ін. У своєму підручнику 2000 р. видання вчена започаткувала розробку цього питання, розглядаючи поняття української історіографії [3, с. 14, 15], але в іншій своїй праці вона всебічно висвітлює сучасну наукову мову історика в контексті концептуальної історії, яку показує як нову методологію [4, с. 28]. За словами О. Яся, який виступив у якості рецензента, ця ідея «розгортається на тлі представлення інтелектуальних і комунікативних контекстів мови історика як специфічної й навіть унікальної «мовної особистості» [6, с. 360]. Науковий погляд І. Колесник на застосування історичних понять знаходить відображення в її історіографічних та історико-методологічних дослідницьких практиках.

Цілком слушно вчена стверджує, що мова – це «комунікативна система, яка забезпечує зв'язки та механізми взаємодії в науці» [4, с. 4]. Вона звернула увагу на те, що в сучасній українській історіографії (пострадянська доба) відбувається «революція понять» («лінгвістичний поворот»), оскільки в науковій діяльності вітчизняних вчених активно оновлюється історична методологія, в українську історичну науку впроваджуються нові ідеї [4, с. 5]. На думку дослідниці, «мовний переворот у науці був зумовлений низкою обставин: крахом тоталітарної системи, утвердженням нових політичних режимів, зміною історичної

ідеології, через те у свідомості істориків замість ідейного монізму й марксистського пуризму запанували плюралізм, свобода думок, відкритість до впливів світової історичної думки, науки».

І. Колесник звернула увагу на те, що понятійний апарат історичної науки поповнився завдяки залученням «термінологічних запозичень із культурології, соціології, структуралізму, символічної й соціальної антропології, мікроісторії, історії повсякдення». Це свідчить про багатовимірність сучасних історичних студій, а також про застосування мультидисциплінарного підходу вітчизняними істориками, що є важливою ознакою соціогуманітаристики нашого часу. У цьому контексті І. Колесник відмітила вплив «постмодерністської лексики, котра сприймалася, щоправда, далеко не всіма істориками: «нарратив», «гранд-нарратив», «дискурс», «деконструкція», «мультикультуралізм», «орієнталізм», «постколоніальні студії», «нарративна філософія історії» [4, с. 31]. О. Ясь у зв'язку з цим зазначає, що «такий підхід нав'язує не тільки певні інструментальні можливості, дослідницькі стратегії, а й продукує низку культурознавчих, онтологічних, аксіологічних смислів» [6, с. 361].

Авторка у своїй праці виділила 35 базових понять, які структурувала згідно з міждисциплінарною ознакою за п'ятьма блоками:

- 1) група історіографічних понять («історіографічний факт», «історіографічна ситуація» та ін.);
- 2) поняття з галузі наукознавства, філософії та соціології науки («образ науки», «стереотип», «рефлексія»);
- 3) культурологічні категорії («ідентичність», «історична свідомість», «ментальність»);
- 4) лексеми, концепти, конструкції постмодернізму («нарратив», «деконструкція», «дискурс», «інтертекстуальність»);
- 5) категорії загального значення сучасної соціогуманітаристики («інтелектуальне співтовариство», «кар'єра», «культурна пам'ять», «ментальні мапи», «міждисциплінарність», «поворот») [4, с. 29].

У своїх студіях І. Колесник аналізує ряд теоретико-методологічних парадигм, використовуючи новий термінологічний ресурс соціогуманітарних дисциплін. Вчена звертає увагу на те, що серед ознак сучасної «нової наукової революції» XXI ст. визначається «пріоритет соціогуманітарних наук», актуалізується їхня освітня функція [2, с. 36]. З іншого боку, на думку вченої, формується новий тип наукового мислення, який орієнтує вченого на «інтелектуальну гнучкість, відкритість до нового» та спричиняє появу «нових інтелектуалів» [2, с. 36, 37]. У науковому пізнанні відбувається «гуманітарний переворот», корелюється «статус інтелектуальної історії» [2, с. 38]. І. Колесник стверджує, що інтелектуальна історія – це «феномен культури постмодерну». Одночасно вчена висловила дуже слушну думку про те, що «історія ідей неможлива без вивчення культурного *background*'а, соціокультурного контексту епохи, тобто розуміння того середовища, де виникають, циркулюють та змінюються знання, ідеї, дослідницькі технології та практики» [2, с. 39].

Заслуговує на увагу розвідка І. Колесник, в якій розглядається питання про стосунки історика та державної влади. У цьому контексті вчена використовує поняття «історична політика», що виникло у 1980-х рр. у ФРН, а пізніше поширилося «в інтелектуальному просторі» країн Центральної та Східної Європи. На думку дослідниці, це поняття ототожнюється з категоріями «політика історичної пам'яті», «політика минулого», «політика пам'яті» або терміном «політизація історії», але загалом «означає глобальну державну стратегію консолідації суспільства на засадах державного патріотизму та національної єдності». Більш конкретно державна історична політика передбачає «підтримку професійної історіографії і являє собою сукупність засобів організації, управління, фінансування академічних досліджень та їх використання в освітній сфері і масовій свідомості» [5, с. 11].

Розглядаючи сучасний стан науки в Україні, І. Колесник вказує на проблему «колоніального статусу української соціогуманітаристики, в тому числі історії», коли багато українських науковців мають фактично колоніальний статус. Але дослідниця не обмежується цією констатацією, а пропонує «шляхи і засоби рівноправного входження вітчизняної науки у міжнародне наукове середовище». Увагу вітчизняних істориків вона звертає на «такі неординарні риси української історії, як її не лінійність, перервність форм державного життя, відсутність еліт, мультиетнічність», оскільки «вони дають ... чудовий шанс для вироблення самобутньої схеми-картини минулого свого народу, а також пояснити її актуальність для міжнародної науки» [5, с. 19]. Також висловлюється пропозиція здійснити «погляд на минуле з перспективи історії генерацій». Вчена наголошує, що для вітчизняних істориків значний інтерес становить «генераційна схема-модель культурно-інтелектуальної історії «Українського радянського ХХ ст.»» [5, с. 20]. Відповідно до цього дана характеристика п'яти поколінь українських істориків минулого століття в їх суспільних умовах та інтелектуальному середовищі [5, с. 21–22]. Підсумовуючи. Дослідниця висловила важливі історіографічні узагальнення: «Зміна поколінневої структури науки відображає її поступ, масштаби оновлення, закритості / відкритості у комунікаційному просторі. Історико-поколінневі особливості зумовлюють інтелектуальну поведінку історика, адже кожне історіографічне покоління визначає свої ідеологічні, культурні й політичні ліміти. Кожному поколінню властива певна інерція щодо уявлень про значущість чи актуальність тих чи інших проблем, своя ієрархія професійних цінностей, специфіка інструментарію, шеренга лідерів та аутсайдерів, формальних і не формальних авторитетів. Історіографічне

покоління базується на системі партнерських відносин, особистих зобов'язань, дружніх стосунків та прихованих образ» [5, с. 23].

Розглядаючи сучасні умови діяльності вчених, І. Колесник відмітила, що вони використовують такі форми історії, як «публічна, медійна, дигітальна (цифрова)», які значно розширюють можливості застосування історичних знань [5, с. 12–17].

У розвідці, присвяченій парадигмі глобальної історії як новітнього напрямку соціогуманітаристики, вчена відмітила, що він охоплює різні сфери – культурологію, політологію, історію, етнологію, мовознавство [1, с. 15]. Глобальна історія – це ідеологія суспільства, що глобалізується, яка створює широкі перспективи історичного дослідження [1, с. 16]. З цього зроблено цікавий висновок: «Враховуючи всі ці особливості глобальної історії, ... сучасні історики заговорили про «емпіричний поворот» в історії На практиці «емпіричний поворот» означає відхід від історіософських схем та теорій», пошук нових методологічних підходів [1, с. 17].

Підсумовуючи короткий огляд плідних ідей, висловлених українською вченою, яка є провідним фахівцем у галузі теоретико-методологічних студій, необхідно зазначити, що її дослідницькі практики відкривають нову візію щодо впровадження у наукові студії сучасної історичної термінології і розкривають нові цікаві теоретичні парадигми.

Література

1. Колесник І. Глобальна історія як новітній напрям соціогуманітаристики. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 4. С. 15–22.
2. Колесник І. Культурно-інтелектуальна історія як дзеркало “нової наукової революції”. *Ейдос*. 2005. Вип. 1. С. 17–82.
3. Колесник І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). Київ: Генеза, 2000. 256 с.
4. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія / За ред. В. Смоля. К.: НАН України. Ін-т історії України, 2013. 566 с.
5. Колесник І. Український історик і влада: від примусу до партнерства. *Ейдос*. 2017. Вип. 9. С. 9–24.
6. Ясь О. Якою має бути сучасна українська історіографія? *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. 2015. Вип.8. Київ, С. 359–365.

СЕКЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 930.25:004.774

Кригіна О.В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ВЕБ-САЙТ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ

Сучасний інформаційний розвиток суспільства характеризується поширенням та використанням інформаційних технологій у різних сферах життєдіяльності, без залучення яких складно уявити життя сучасної людини. Інформаційне суспільство виробляє велику кількість різноманітної інформації, тому пошук, критична оцінка, структурування, робота з інформацією – це стратегічне знання, яким повинна володіти кожна людина для орієнтації в інформаційному просторі і створення свого власного уявлення про оточуючий світ [6]. Швидкі темпи інформатизації істотно впливають й на навчальний процес у вищій школі, зокрема, використання інформаційних технологій сприяє кращому оволодінню знаннями, розвиває творчу спрямованість, допомагає у формуванні особистісних якостей тощо [7].

Основою інформаційного суспільства сьогодення є глобальна мережа Інтернет, як потужний інформаційний ресурс зберігання, використання та розповсюдження інформації. Архівна справа не залишилась осторонь цих процесів, адже можливості мережі Інтернет сьогодні стають в нагоді й у діяльності архівних установ, за допомоги яких, архіви популяризують інформацію архівних фондів, надають відомості щодо основних напрямів роботи, співпрацюють з науковцями та дослідниками та ін. Важливою сполучною ланкою у цьому є офіційні веб-сайти архівів.

Веб-сайт архівної установи є неодмінною умовою подальшого розвитку засобів оперативного надання архівної інформації споживачам, інноваційної діяльності архівних установ, розвитку теорії і практики архівної справи в умовах інформатизації суспільства в цілому [1]. Веб-сайт архівної установи можна розглядати як документально-інформаційну систему, яка містить певний масив документів, засоби інформаційного пошуку, фіксування, зберігання та представлення інформації, що існує у вигляді організованої сукупності електронних документів та їхніх зв'язків [2].

Архівна справа України в інформаційному середовищі представлена офіційним веб-сайтом Державної архівної служби України (<https://archives.gov.ua/ua/>) та офіційними веб-сайтами державних архівних установ. Офіційний веб-сайт Державної архівної служби України створено 24 грудня 2000 р. відповідно до Указу Президента України від 31 липня 2000 р. № 276а/2000 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [4] та Розпорядження Президента України від 2 вересня 2000 р. № 273/2000-рп «Про невідкладні заходи щодо розвитку архівної справи» [5]. Сьогодні, майже всі сайти архівних установ України розробили порядок функціонування, структуру інформаційного наповнення, дизайн та зміст веб-сайтів. Як правило, на офіційному веб-сайті архівної установи розміщується наступна інформація: назва державного архіву; основні завдання та нормативно-правові засади діяльності; структура та керівництво; місцезнаходження; основні функції структурних підрозділів; відомості про регуляторну діяльність; зразки документів та інших матеріалів, необхідних для звернення громадян до держархіву; розпорядок роботи держархіву області та час прийому громадян його керівництвом; державні інформаційні ресурси з питань, що належать до компетенції держархіву області (електронні версії друкованих довідників про склад і зміст документів НАФ; відомості про on-line виставки, тощо).

Електронні ресурси архівних установ відіграють важливу роль у здійсненні інформаційно-комунікаційної функції архіву і мають деякі переваги порівняно з традиційними засобами комунікації, а саме: формування позитивного образу установи; цілодобова доступність інформації для користувачам з усього світу; оперативне оновлення інформації; урахуванням запитів та пропозицій користувачів; надання великого обсягу інформації; багатоаспектний та швидкий пошук необхідних даних у великих масивах інформації; отримання даних про відвідуваність веб-сайту, його результативність як засобу комунікації [3].

Використання інформаційних технологій та інформації офіційних веб-сайтів допомагає у вивченні діяльності архівних установ, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу під час опанування курсу «Архівознавство» у підготовці майбутніх фахівців з напрямку підготовки «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Література

1. Кисельова А.А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи: автореф... дис.... канд. іст. наук за спец. 07.00.10 архівознавство, документознавство

- / А.А. Кисельова; Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства ДКА України. – К., 2005. – 16 с.
2. Климчук Л. В. Аналіз стану інформатизації архівів як основа вдосконалення системи документального забезпечення краєзнавчих досліджень Поділля /Л. В. Климчук // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. - № 3. – С. 20-23. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2011_3_5
 3. Литвинська С. В. Роль веб-порталу «Архіви України» у забезпеченні комунікаційного каналу з веб-сайтами архівних установ України та зарубіжжя [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU.pdf>
 4. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні: указ Президента України від 31.07.2000 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000#Text>
 5. Про невідкладні заходи щодо розвитку архівної справи: розпорядження Президента України від 2 вересня 2000 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [\https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2000-%D1%80%D0%BF#Text
 6. Сисоєва С.О. Проблеми дистанційного навчання: педагогічний аспект / С. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2003. – Вип. 3/4.
 7. Шарова Т. М. Використання інформаційних технологій у навчальному процесі вищої школи. / Т.М.Шарова, О.І. Соловій // Інформаційні технології в освіті та науці: зб. наук. пр. (10). pp. – 2018 – С. 355-359. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2728/1/sharova_soloviy_2018.pdf

УДК 004.9:130.2(477)(043.2)

Кудлай В.О.

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

Сивак О.А.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

МІСЦЕ ВИБІРКОВОГО КУРСУ «ВЕБ-ДИЗАЙН» В УМОВАХ АВАНГАРДНОЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ КУЛЬТУРОЛОГІВ

Бізнес-комунікації, зокрема, у культурній сфері розвиваються швидкими темпами, тому попит на якісний дизайн сайтів зростає. Бренд, стиль, інші іміджеві елементи, що знаходять відображення у проєктній та функційній відповідності потребам замовника обумовлюють продуктивність і успішність не тільки сайту, а бізнесу загалом, адже в добу інформаційного суспільства та ще й в умовах карантинних обмежень основні комунікації відбуваються саме у веб-середовищі. В останні роки в оформленні інтерфейсів домінує тенденція до анімаційності, використання графічної символічності замість слів національних мов, що робить такі онлайн-ресурси більш доступними для різноманітних користувачьких категорій. Отже, найбільш популярними та вдалими стають веб-ресурси з універсальним дизайном (європейський тип оформлення меню, перевага графічної подачі над текстовою в організації структури сайту тощо). Саме тому студенти-культурологи, які краще за інших фахівців розуміються на символіці в комунікаціях можуть найбільш успішно проєктувати дизайн веб-сайтів, який відповідав би параметрам універсальності. Такий феномен пояснює актуальність обраної теми для публікації. Зокрема, потребує роз'яснення роль курсу «Веб-дизайн» у формуванні авангардних знань та навичок у культурологів [1].

У зарубіжній та вітчизняній літературі значна увага приділяється прикладним аспектам розробки веб-дизайну, дослідженню психологічних елементів контактування людини і техніки, залишаючи поза увагою педагогічну, культурологічну та соціальну складові у процесі навчання здобувачів вищої освіти [2]. Незважаючи на широке дослідження веб-дизайну як категорії та вимогу практики для його навчання, залишаються не вирішеними загальні проблеми, що пов'язані з педагогічними аспектами в навчанні веб-дизайну з метою формування фахівців-культурологів.

Курс «Веб-дизайн», який пропонується студентам-культурологам МДУ тісно пов'язаний із такими дисциплінами, як «Комп'ютерні системи та технології», «Інформаційні технології в професійній діяльності», «Філософія культури», «Соціокультурна діяльність», «Прикладна культурологія», «Технології обробки графічної інформації», «Іміджологія», «PR-технології та реклама».

Зміст дисципліни пов'язаний з формуванням у здобувачів теоретичних основ комп'ютерної графіки (представлення кольору, графічних форматів та їх структури, пристроїв вводу та виведення графічної інформації, їх характеристики і налаштування, методи растрування та перетворення растрових зображень, побудови і аналізу зображень, основи композиції, пропорції методи роботи з растровою і векторною графікою) та практичних основ обробки зображень (обробка і корекція зображень, імітації техніки

графічного дизайну, підготовка графічних проектів, розробка комп'ютерних шрифтів, розробка фірмового стилю) [3].

В курсі передбачено вивчення базових технологій створення сайтів та більш глибокі можливості графічного оформлення дизайну створюваних ресурсів. Вивчається HTML5, CSS, JavaScript і сучасні засоби, що прискорюють розробку, такі як, візуалізовані редактори, бібліотеки, фреймворки. На практичних заняттях з допомогою цих засобів створюються реальні ресурси. Передбачена і самостійна робота зі створення та розміщення в мережі власного сайту.

Отримані знання та вміння допоможуть створювати веб-сайти самостійно та у разі звернення до інших фахівців стане запорукою ефективною та якісною взаємодією з іншими розробниками.

Особливість веб-дизайну полягає в тому, що він виступає як у ролі зовнішнього оформлення інформації, так і змістовним продуктом у нерозривному поєднанні. Під час проєктування сайту, веб-дизайнер створює повноцінний продукт, отже дизайнер виступає в ролі творця кінцевого виробу. Веб-дизайнер сьогодні – один із знакових соціально-культурних акторів сучасного інформаційного суспільства. Він сам упроваджує новий тип поведінки для інших і сам генерує нову структурну поведінку для себе. Формується унікальний тип деміургів інтернет-культури.

Особливістю дизайну є необхідність регулярного реагування на культурні і технологічні зміни, зауважимо, що веб-дизайн відзначається істотним прискоренням, що пов'язаний з активним розвитком інформаційних технологій.

З метою вдосконалення викладання веб-дизайну, вважаємо за доречне у процесі навчання веб-дизайну використовувати: системний підхід – використання якого дозволяє розглядати відносно самостійні компоненти в сукупній взаємодії; особистісний підхід – спрямований на гармонійний розвиток студента з урахуванням його індивідуальності та цифрову грамотність; діяльнісний підхід – спрямований на отримання прикладних умінь на основі набутих теоретичних знань, зокрема, викладач орієнтує студента на вибір і організацію творчої діяльності з позиції суб'єкта пізнання праці та активності на основі усвідомлення, цілепокладання, планування діяльності, її організації, оцінки результатів і самоаналізу; культурологічний підхід – обумовлений об'єктивним зв'язком людини з культурою як системою цінностей, виробленою людством; розвиток студента й становлення його як творчої особистості на основі освоєної культури і внесення принципово нового, виступаючи творцем нових елементів Інтернет-культури. Студенти в процесі вивчення курсу активізують власний творчий потенціал.

Виявлено, синтезовано та використано кілька підходів до вивчення веб-дизайну, які поєднані в межах декількох міждисциплінарних напрямів й заходів: семантико-семіотичний напрям вивчення веб-дизайну як мови культури, що включає різні підходи (традиційний, інформаційно-семіотичний, неklasичний); культурологічні аспекти вивчення веб-дизайну в теорії дизайну (описово-мистецтвознавчий, культурологічний, теоретичний, практичний); педагогічна скерованість вивчення веб-дизайну базується на евристичному підході, формуванні творчого мислення, логічної уяви, інтуїції.

Процес інформатизації сприяв формуванню інформаційного суспільства, а також створення основ для утворення в ньому кіберкультури (форми культури інформаційного суспільства) з її яскравим явищем – Інтернет-культурою.

Принципи та методи евристики можуть застосовуватися і в процесі формування у культурологів-дизайнерів творчих умінь у процесі вирішення проблемних завдань, а також в пошукових ситуаціях. Під час вирішення таких завдань відбувається взаємодія аналітичного та інтуїтивного мислення: інтуїція допомагає висунути гіпотезу рішення задачі, а перевірка правильності гіпотези виступає результатом аналітичного мислення.

Навчання в межах курсу включає аналіз способів її трансляції та проєктування. Веб-дизайн поєднує у собі різні сфери людської діяльності: інформаційну (як засіб інформаційного простору глобальної мережі) й естетичну. У дизайнерській діяльності часто натрапляємо на рішення пізнавальних завдань за допомогою інтуїтивних та логічних підходів. Ці завдання вирішують найбільш успішно, коли здобувачі вищої освіти мають достатній практичний досвід і теоретичні знання, необхідні для узагальнення матеріалу, що опановують.

У межах навчальної дисципліни розглянуто сучасні технології веб-дизайну, засоби створення сайтів та їх розміщення в мережі Інтернет. На заняттях розглядається багато практичних прикладів, які вирішують типові проблеми розробки. Це служить корисною ілюстрацією технологічних процесів створення ресурсів для мережі Інтернет. Саме надати таке підґрунтя, мобілізувати в єдину систему все розмаїття можливостей веб-дизайну, які часто пов'язані з культурологічною проблематикою є головною метою вибіркової дисципліни «Веб-дизайн».

Таким чином, ознайомлення з навчальною дисципліною «Веб-дизайн» дає здобувачам вищої освіти бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю «Культурологія» Маріупольського державного університету важливі в добу стрімкої діджиталізації знання щодо системного бачення можливостей онлайн представлення культурно-дозвіллевої діяльності як організацій, установ та підприємств, так і окремих осіб.

Література

1. Освітньо-професійна програма «Культурологія» першого (бакалаврського) рівня / Маріупольський державний університет. – Маріуполь, 2018. – С. 34. – Режим доступу: http://mdu.in.ua/Ucheb/OPP/bak/kulturologija_2018.pdf.
2. Пасічник О.Г. Основи веб-дизайну : навч. посіб. / О. Г. Пасічник, О. В. Пасічник, І.В. Стеценко. – К.: Вид. група ВНУ, 2009. – 336 с.
3. Сивак О.А. Веб-дизайн : робоча програма навчальної дисципліни для студентів спеціальності 034 «Культурологія» / О.А. Сивак, В.О. Кудлай ; Маріупольський державний університет. – Маріуполь, 2020. – 15 с.

УДК 342.7(043.2)

Нікольченко Ю.М.

доцент, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності, заслужений працівник культури України

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОРГАНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-МАСОВИХ ЗАХОДІВ» У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Пріоритетним напрямком підготовки фахівця-культуролога у МДУ є набуття ним теоретичних знань і практичних навичок культурно-просвітницької діяльності, зокрема організації культурно-масових заходів для різних категорій українського соціуму. Означена діяльність має бути скерована на виконання завдань, визначених Конституцією України, Законом України «Про культуру», «Концепцією розвитку національної культури у XXI столітті», де окреслені пріоритетні напрями розвитку культурної політики нашої держави. Актуальність цього питання повинно передбачати якісні зміни в організації та проведенні різноманітних культурно-масових заходів.

Методичним підґрунтям навчальної дисципліни «Організація культурно-масових заходів» (ОКМЗ) стали праці В. Бочелюк, Л. Воєвутко, Ф. Герладжі, О. Зернецької, А. Іваницького, Г. Кутузової, І. Петрової, К. Станіславської, А. Цюся та інших. Утім, наукова і педагогічна література не в повному обсязі розкриває проблему щодо цілісної професійної підготовки майбутнього організатора культурно-масових заходів, його готовності до культурно-просвітницької, концертно-освітньої діяльності в Україні.

У зв'язку з цим, зміст дисципліни спирається на наш власний практичний досвід в галузі культури України на посадах заступника директора з наукової роботи Рівненського обласного краєзнавчого музею, заступника начальника і начальника Рівненського обласного управління культури, радника з питань культури голови Рівненської облдержадміністрації та практичних надбань сьогодення установами і закладами культури, підпорядкованими Департаменту культури і громадської діяльності Маріупольської міської ради.

Робочою програмою курсу ОКМЗ передбачений його міждисциплінарний зв'язок з «Історією української культури», «Історією світової культури», «Музеєзнавством», «Історією мистецтв», «Збереженням історико-культурної спадщини України», «Соціокультурним розвитком регіону», «Культурно-дозвіллевою діяльністю».

На нашу думку в процесі вивчення навчальної дисципліни ОКМЗ студенти-культурологи повинні:

- вміти орієнтуватись в етапах розвитку художньої культури та видах мистецтва в Україні та за її межами;
- мати здатність бути менеджерами, сценаристами та режисерами-постановниками культурно-масових заходів: фестивалів, масових свят ярмарок, концертів, обрядових дійств тощо;
- креативно мислити та діяти з урахуванням потреб особистості в соціумі;
- у процесі підготовки і проведення культурно-масових заходів вміти налагодити комунікативний зв'язок із представниками різних соціальних та національно-культурних груп регіону.

Очевидним є той факт, що сучасний фахівець-культуролог має добре володіти професійною майстерністю; широким спектром соціально-культурного та художнього світогляду; володіти методикою і практикою проведення культурно-масових заходів; бути освіченою особистістю, здатною творчо розв'язувати культурно-педагогічні завдання.

Посидання означених видів культурно-просвітницької діяльності є необхідним для національного та ідейно-естетичного виховання особистості, її цілісного формування. Ми наголошуємо, що підготовка сучасного фахівця змістовного проведення культурно-масових заходів має відбуватися на засадах традиційно-зберігаючих та творчо-оновлювальних компонентів, здатних позитивно впливати на імідж держави.

Відповідно до цих завдань організація культурно-масових заходів передбачає: виховання у студентів-культурологів відповідального ставлення до культурно-освітнього процесу; розвиток творчої ініціативи, яка покликана достойно репрезентувати культурно-масові заходи в Україні; збереження та

примноження національних культурних традицій; популяризацію та пропаганду кращих взірців української та світової культури.

Професійно і змістовно проведений культурно-масовий захід покликаний не лише задовольняти духовні потреби соціуму, а й сприяти духовному збагаченню його кожної особистості. Культурно-масовий захід – це не просто культура – він вчить людей розуміти один одного, виховує гуманізм і культурно-мистецькі знання, допомагає у спілкуванні.

Слід звернути увагу на те, що механічний кіно-відео перегляди культурно-масових заходів не зможуть замінити собою «живе» сценічне дійство або виконання музичних творів. Тому, саме залучення студентів до їх організації і проведення, майстер-класів відіграють особливу роль у підготовці майбутніх фахівців культурологічного фаху, наповнюють новим змістом увесь процес набуття досвіду організатора.

Про перевагу «живої» участі студентів у підготовці культурно-масових заходів, як найбільш дієвого засобу їх професійного виховання, доводить наступне:

- у виконавській практиці поєднуються культурно-педагогічна та культурно-просвітницька діяльність, наслідки якої закріплюються й удосконалюються у професійному вмінні та навичках студентів;
- в процесі творчого спілкування між культурологом і аудиторією відбувається ряд соціальних функцій: це – просвітництво публіки, її духовне збагачення, виховання в широкому значенні слова, задоволення духовних потреб соціуму.

Для досягнення поставлених завдань робота студентів, окрім аудиторних занять, має доповнюватися й поза аудиторною (самостійна робота зі сценаріями культурно-масових заходів, підкріплена теоретичними знаннями та науково-інформаційними матеріалами для розширення власного світогляду та належного відтворення художнього задуму). Студенти повинні самостійно опрацювати творчий матеріал, оволодіти новими прийомами культурно-просвітницької роботи, технікою роботи зі спеціальною літературою та поглиблювати свої знання.

У МДУ проводиться велика кількість культурно-масових заходів. До загалу їх учасників, крім студентів, залучаються фахівці галузі культури Маріуполя, учні загальноосвітніх шкіл. Особлива увага привертається до якісної підготовки майбутніх фахівців-культурологів, які здатні популяризувати світову та українську культуру.

Варто наголосити, що у відтворенні художнього образу у культурно-масовому заході, студенти-культурологи повинні навчитися застосовувати екранне мистецтво, де демонструються фото-відео зображення, малюнки, анімаційні листівки. Такий підхід виступає одним із факторів творчого самовираження учасника дійства, передачі його власних емоцій, почуттів у створенні образів.

Варто підкреслити, що студенти-культурологи МДУ беруть активну участь і в багатьох творчих конкурсах, де здобувають не тільки нагороди, а й накопичують професійний досвід майбутнього організатора культурно-масових заходів.

Студентам-культурологам слід звернути увагу на те, що за роки незалежності більш популярними у населення усіх без винятку регіонів України стають культурно-масові заходи, присвячені знаменним подіям в історії і культурі держави, молодіжній тематиці, усній народній творчості тощо. Саме в традиційній культурі зберігається генетична пам'ять українського народу, його духовна краса, повага й любов до рідної землі.

У процесі засвоєння навчальної дисципліни ОКМЗ студенти мають зрозуміти, що відмінна особливість культурно-масового заходу – це відтворення різнобарвної палітри духовності, відкритість, довіра, звернення до публічної аудиторії, особливий контакт зі слухачами, відчуття співтворчості, взаєморозуміння між ними. Завдяки популяризації духовності засобами культурно-просвітницької діяльності відбувається розвиток культури в Україні. Задля оптимізації означеної діяльності в сучасних умовах необхідні:

- створення високохудожнього продукту в культурно-масовій сфері діяльності;
- розширення репертуарної пропозиції та розвиток нових форм художньої виразності у творчій діяльності авторів і виконавців;
- формування і розвиток суспільних потреб в різних жанрах культури, зокрема у просвітницькій діяльності;
- розширення аудиторії фестивалів, свят і концертів за рахунок різних верств, категорій і груп соціуму;
- формування ефективного менеджменту;
- інтеграції України в світовий «фестивально-концертний» ринок, використання її творчого потенціалу для зміцнення позитивного образу країни на міжнародному рівні.

У цих процесах велику роль відіграють заклади вищої освіти із спеціальностями культурологічного і мистецького спрямування, які мають не лише перетворюватися на науково-дослідницькі виші, а й здійснювати належний рівень підготовки майбутнього фахівця – популяризатора української національної культури. Прикладом слугує Маріупольський державний університет – ровесник незалежності України. Залучення студентів-культурологів вишу до теорії і практики підготовки культурно-масових заходів

допоможе їм здобувати успіх у професії, перемагати у складних життєвих обставинах, здійснювати популяризацію та пропаганду культури, примножувати культурні традиції України.

Література

1. Герладжі Ф. П. Режисура театралізованих видовищ, народних свят та обрядів: Навчальний посібник / Ф. П. Герладжі. – Рівне: РДК, 1997. – 144 ст.
2. Зернецька О. Нові засоби масової комунікації (Соціокультурний аспект) / О. Зернецька. – К.: Слово, 2013. – 185 с.
2. Кутузова Г. І. Культурно-дозвілєва діяльність: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г. І. Кутузова. – Луцьк: Вежа-Друк, 2013. – 252 с.
3. Станіславська К. І. Мистецько-видовищні форми сучасної культури: монографія / К. І. Станіславська; вид. друге, перероб. і доп. – К.: НАКККІМ, 2016. – 352 с.: іл.

УДК 378.091.2-051:0/9

Петрова І. О.

кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

СТАНОВЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА» В УКРАЇНІ

Спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» з'являється в Україні як результат обрання Міністерством освіти і науки України курсу на укрупнення спеціальностей задля маневру в пошуку роботи, розширення автономії університетів і сприянню інтеграції з закордонними системами освіти. Назва нової спеціальності закріплюється у 2015 році постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 «Про затвердження Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [3]. Відповідно до Переліку – 2015 року спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» увійшла до галузі знань «Культура і мистецтво» за шифром 02 та отримала код 029. Нова спеціальність об'єднала в собі три спеціальності, які були встановлені попередніми переліками напрямів, спеціальностей, а саме: «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія», «Документознавство та інформаційна діяльність», «Архівознавство». Безумовно, така подія викликала неоднозначне сприйняття новини освітянами, науковцями та фахівцями зазначених сфер діяльності. І якщо простежувалась чіткість та конкретність з приводу бібліотечної та архівної справи, то інформаційна справа одразу викликала дискусію. Обговорення сутності інформаційної справи, особливо в контексті нової спеціальності, переліку загальних та професійних компетентностей інформаційного фахівця, вироблення його сучасної, комплексної та універсальної моделі знайшло відображення в наукових публікаціях О. Матвієнко, М. Цивіна, Ю. Бриль [1]. Зазначимо, що й на сьогодні ці питання залишаються актуальними, особливо для роботодавців, які прагнуть чіткості напряму діяльності інформаційного фахівця.

Відповідно до сучасних вимог обов'язковим документом, який безпосередньо впливає на підготовку фахівця конкретної галузі, з конкретної спеціальності є стандарт вищої освіти, на підставі якого розробляється та впроваджується в закладі вищої освіти освітня програма. На сьогодні наказами Міністерства освіти і науки України затвердженні стандарти вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та для другого (магістерського) рівня вищої освіти [4;5]. Документами чітко визначений нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти відповідного рівня вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання. На сьогодні підготовка фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи здійснюється за конкретною освітньою програмою.

Аналіз даних Єдиної державної електронної бази з питань освіти (станом на 25.11.2020) [2] вказує, що це відбувається в межах першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на базі повної загальної середньої освіти та в межах другого (магістерського) рівня вищої освіти на базі диплома бакалавра у 48 закладах вищої освіти України. Спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» географічно представлена у 19 областях нашої держави за винятком Житомирської, Херсонської, Чернівецької, Чернігівської, Сумської областей. Найбільш популярними назвами освітніх програм серед закладів вищої освіти є назви «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», «Документознавство та інформаційна діяльність». На наш погляд, наявність другої назви та її певна популярність підкреслює дещо не до кінця вмотивоване рішення до перейменування в інформаційну справу, прибираючи повністю термін «документознавство». Щодо м. Києва, то підготовку фахівців за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти на базі повної загальної середньої освіти здійснюють 11 закладів вищої освіти міста, а за другим (магістерським) рівнем вищої освіти на базі диплома бакалавра здійснюють 10 закладів вищої освіти міста (таблиця 1). Магістратура порівняно з бакалаврським рівнем зорієнтована здебільшого на формування здатності розв'язувати складні завдання та практичні проблеми саме у трьох

сферах: інформаційній, бібліотечній та архівній. Підвищена увага бібліотечній освіті та бібліотечній професії простежується через наявність освітніх програм у Київському національному університеті культури і мистецтв та Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв. Показовим є те, що підготовку суто фахівців-архівістів здійснює один заклад вищої освіти (не тільки в Києві, а в Україні) – Київський національний університет імені Т. Шевченка.

Таблиця 1

**Пропозиції київських закладів вищої освіти
за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»,
бакалаврський та магістерський рівень вищої освіти**

Заклад вищої освіти	Освітні програми	
	бакалаврський рівень	магістерський рівень
Державний університет телекомунікацій	Документознавство та інформаційна діяльність (далі – ДІД), Інформаційна аналітика та зв'язки з громадськістю	ІБАС
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	Інформаційна, бібліотечна та архівна справа (далі – ІБАС)	ІБАС
Київський національний університет імені Т. Шевченка	Архівістика та управління документацією	відсутня
Київський національний університет культури і мистецтв	Документознавство, менеджмент державної влади та місцевого самоуправління, Менеджмент соціально-комунікаційних мереж, інтернет-маркетинг Менеджмент бібліотечно-інформаційних систем та технологій	ІБАС
Київський університет імені Б. Грінченка	ІБАС	ІБАС
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв	Документно-інформаційні системи та ресурси, Бібліотечно-інформаційна діяльність	
Національний авіаційний університет	ДІД, Інформаційна аналітика та соціальні комунікації	ДІД
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	Документно-інформаційний супровід кадрової роботи	відсутня
Національний транспортний університет	Управління документальними процесами та науково-технічний переклад, Управління інформаційно-аналітичною діяльністю та комунікації з громадськістю	Консолідована інформація
Приватний ВНЗ «Європейський університет»	ІБАС	ДІД
Приватний ВНЗ «Київський університет культури»	відсутня	ІБАС
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського	ДІД	ДІД

Отже, здобувач вищої освіти за конкретною освітньою програмою спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», незважаючи на дискусійні питання, пов'язані з визначенням інформаційної справи, має можливість сформувати компетентності за трьома професіями, бути конкурентноспроможним та затребуваним на ринку праці.

Література

1. Бриль Ю. О. Документознавча освіта в контексті реформування вищої освіти України / Ю. О. Бриль // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2016. – № 3. – С. 70-79. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2016_3_10 (дата звернення: 25.11.2020); Бриль Ю. О. Практика формування та реалізації змістового компонента документознавчої освіти в Україні / Ю. О. Бриль // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 1. – С. 54-63. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2018_1_10 (дата звернення: 25.11.2020); Матвієнко О. Проблеми професійного спрямування за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / О. Матвієнко, М. Цивін // Вісник Книжкової палати. – 2017. – № 11. – С. 29-33. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_11_9 (дата звернення: 25.11.2020); Матвієнко О. Спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: у пошуках

- «інформаційного фахівця» / О. Матвієнко, М. Цивін // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 10. – С. 32-35. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2016_10_10 (дата звернення: 25.11.2020).
- Єдина державна електронна база з питань освіти. – URL: <https://info.edbo.gov.ua/> (дата звернення: 25.11.2020).
 - Про затвердження Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#n11> (дата звернення: 25.11.2020).
 - Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти та науки від 12 грудня 2018 р. №1378. – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/029-informatsiyana-bibliotechna-ta-arkhivna-sprava-bakalavr.pdf> (дата звернення: 15.03.2020).
 - Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа для другого (магістерського) рівня вищої освіти: наказ Міністерства освіти та науки від 24 травня 2019 р. №1378. – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyana-bibliotechna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf> (дата звернення: 15.03.2020).

УДК 130.2

Сабадаш Ю.С.

д.культурології, професор, завідувач кафедри культурології та інформаційної діяльності

Дабло Л.Г.

кандидат культурології, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Одним, на нашу думку, вкрай цікавим прикладом дослідницького простору сучасної культурології виступає проблема творчості, загалом, і художньої творчості, зокрема. Слід зазначити, що проблема творчості завжди була об'єктом теоретичної уваги з боку українських науковців. Різні її аспекти досить ґрунтовно представлені в роботах М. Бровка, І. Вернудіної, І. Живоглядової, Н. Жукової, Т. Ємельянової, Н. Корнієнко, Л. Левчук, О. Оніщенко, К. Станіславської, Н. Хамітова, де об'єктом теоретичного аналізу виступають або творчі особистості – В. Кандинський, Л. Курбас, І. Франко, – або низка представників сучасної «елітарної» літератури, або такі складні психо-фізіологічні феномени як творча уява, інтуїція, або науковців цікавить як активність мистецтва, етапи творчого процесу, так і інноваційні явища в умовах постмодерністської моделі творчої діяльності. Особливої ваги, на нашу думку, набувають загальнотеоретичні дослідження, в контекст яких «вписується» ціла низка проблем художньої творчості, осмислена на перетині кількох гуманітарних наук.

До робіт такого плану ми відносимо видану у 2007 році монографію О. Поліщук «Художнє мислення: естетико-культурологічний дискурс» [1] та колективну монографію «Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів» видану у 2019 році [2].

Водночас, українські культурологи все активніше долучаються до широко кола проблем творчості. Слід наголосити, що перші спроби обґрунтувати культурознавчу природу творчості робив ще відомий український прозаїк та поет, історик культури Євген Маланюк (1897–1968). На жаль, в межах гуманістики, що формувалася науковцями української діаспори, – відомо, що значну частину життя Є. Маланюк провів в якості емігранта у Польщі, Чехії, Німеччині та США – ця продуктивна ідея не знайшла послідовного опрацювання.

На початку 90-х років минулого століття колектив філософів, естетиків і етиків «Київського політехнічного інституту – КПП» провів низку – принципово важливих для української гуманістики кінця ХХ століття – заходів, серед яких виокремимо Міжнародну науково-теоретичну конференцію «Творчість. Культура. Гуманізм» (1993) та Культурологічні читання «Культура на зламі століть» (1994). Серед теоретично вагомих й перспективних ідей, які прозвучали в процесі роботи цих форумів, в межах нашої статті виокремимо тези Л. Левчук «Художня творчість: проблема понятійного апарату» [3]. Наша увага саме до цього матеріалу обумовлена тим фактом, що ще – в означених часових межах проведення конференції – провідні українські науковці фіксували увагу як на «міжнауковості» проблеми художньої творчості, природою якої опікується не лише психологія, а й естетика та мистецтвознавство, так і на необхідності узгодження понятійно-категоріального апарату означених наук у процесі дослідження її проблематики. Переорієнтація української гуманістики у бік дослідження достатньо широкого теоретичного простору культурології, потребує підсумування напрацювань минулого й вірне корегування наступних теоретичних кроків. На нашу думку, те, що проблема творчості впевнено «входить» в дослідницький простір культурології підтверджує, наприклад, досить цікава й симптоматична наукова розвідка Н. Луценко

«Творчість особистості як основа культури» (2012), де «формально-логічна структура» «творча особистість» трансформується у процес «творення» культурних цінностей. Важливим аспектом нових підходів до опрацювання дослідницького простору «культурологія-творчість» є інтерпретація творчості як діяльності, в процесі якої народжуються принципово нові естетико-художні чи науково-технічні прояви людської активності, позначені унікальністю, неповторністю авторського бачення та суспільно-історичною значущістю [4].

Отже, нагальною виступає необхідність аналізу та систематизації дослідницького простору культурології з наголосом на наріжних проблемах, що постають перед цією наукою.

Література

1. Поліщук О. П. Художнє мислення: естетико-культурологічний дискурс: монографія. / О.Поліщук. – К.: ПАРАПАН, 2007. – 208 с.
2. Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів: колективна монографія / За загал. ред. професорЮ.Сабадаш; редактори-укладачі: професорЮ.Сабадаш, професорІ.Петрова. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. – 308 с.
3. Левчук Л. Т. Художня творчість: проблема понятійного апарату // Творчість. Культура. Гуманізм. К. : Вид-во КПІ, 1993. С. 180–182.
4. Луценко Н. А. Творчість особистості як основа культури: автореф. дис. ... канд. культурології: спец. 26.00.01 / Тавр. нац. ун-т ім. В.Вернадського. Симферополь, 2012. 21 с.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

УДК 1:001(075)

Гудима І.П.

доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології

**ЙМОВІРНІСНІ ЗАКОНИ В СИСТЕМІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ: СВІТОГЛЯДНИЙ ТА
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ**

У сучасному світі наука все менше нагадує архів беззаперечних істин, а стрімко перетворюється у могутнє знаряддя досягнення навколишньої дійсності, її явищ і процесів у всіх їх взаємозв'язках та взаємозалежностях. Вона постійно переоцінює факти, виявляє нові параметри змінюваності явищ, здійснює перевірні досліди, висуває нові гіпотези, а згодом верифікує або ж, навпаки, спростовує їх. У прагненні збагнути природу реальності, зазирнути за грань відомого, людство відкрило для себе ймовірнісний світ – дивовижну царину законів і властивостей, що анітрохи не пояснювалися положеннями пануючої до цього класичної механіки. Нові природничо-наукові дослідження показали фізичну реальність більш складною, гнучкішою та значно багатограннішою, аніж це видавалося через призму застарілої наукової парадигми, змістом світоглядної орієнтації якої були строго детерміновані закономірності світобудови. Філософські ж рефлексії з приводу нового рівня розуміння об'єктивної реальності сприяли звільненню свідомості дослідників від тих методологічних штампів, що мали своїми засновками ідеї механістичного світорозуміння.

Відомо, що філософські концептуалізації детермінізму постулюють наявність об'єктивного взаємозв'язку й взаємообумовленості речей, явищ і процесів світу, до того ж причинність постає в них лише і тільки як момент всезагальної взаємозалежності. Шерегу об'єктивно наявних взаємозв'язків явищ дійсності не притаманна причинна обумовленість (скажімо не спричиненими, в звичайному розумінні даного терміну, є відношення симетрії, функціонування елементів в системах тощо). Детермінізм у науці і філософії ідейно протистоїть індетермінізму, де не визнається об'єктивна причинна обумовленість явищ світу; останній, часом зводиться до телеології, коли джерелом та основою розвитку світу вважається активний телеономічний (від. грец. telos – мета) принцип або закон.

Зміщення фокусу уваги в межах синергетичної парадигми на феномен нестабільності й випадковості в протіканні процесів світу спричинило закладання підвалин нового нелінійного стилю мислення та, відповідно, артикуляцію положень нелінійного детермінізму в основних дисциплінарних практиках – науці, філософії та релігії. Зміна онтологічних філософських ідей щодо характеру вихідної номології (фундаментальної закономірності світобудови) та перегляд традиційних поглядів на однозначність зв'язків та відношень у природі в цілому завдячувало розвитку нерівноважної термодинаміки та запровадження у науковій студії статистичних прийомів і операцій дослідження. Для переусвідомлення місці випадковості в протіканні процесів об'єктивного світу велику роль зіграла поява квантової механіки, де основною темою наукової зацікавленості була ймовірнісна (випадкова) поведінка мікрооб'єктів.

Абсолютизація динамічних законів, скажімо, у період становлення й розвитку класичної науки, які описують поведінку ізольованих й ідеалізованих об'єктів, продукувала положення механістичного детермінізму, де Всесвіт зіставлявся з годинниковим механізмом, дію якого можна цілком збагнути звернувшись до законів динаміки Ньютона. Натомість вивчення випадковості у квантових процесах показало, що передбачення науковця набувають не достовірного, а тільки ймовірнісного характеру. Такий стан речей зумовлений функціонуванням низки випадкових чинників, яке існує в статистичних множинах, наприклад в масових заходах. Коли ж кинути ще більш уважний ретроспективний погляд на минуле, то виявиться, що нівелювання ймовірності системно аргументувалося в міркуваннях видатного вченого П'єра Лапласа, в його уявленнях про жорстку одно-лінійно спрямовану дію динамічних законів. У системі його суджень причина необхідно зумовлює наслідок, а, відтак, майбутній стан об'єкта можна знати достеменно. Однак відомо, що людське пізнання в принципі не може охопити всю сукупність існуючих явищ та процесів, в їх взаємозв'язках і взаємовідношеннях, а людина не в змозі досягнути всі ланцюжки каузальних зв'язків, підстав і наслідків, а відтак, думалося в той час, вона вимушена вводити поняття випадковості та ймовірності, як міру власного незнання. Однак механістична методологія класичної фізики, де абсолютизувалася необхідність та одночасно гранично применшувалася випадковість, в світлі нових наукових відкриттів осуджувалася науковцями за її надмірне спрощення, майже карикатурне відображення об'єктивної реальності[1, с. 16].

Новий, не зашорений існуючими схемами, погляд на об'єктивну реальність, дозволяв побачити в її основі всезагальний світовий взаємозв'язок, що утворюється з різних форм детермінації, котрі різняться між собою як за структурою, так і за зовнішніми проявами. Виявилось, що дивовижне різноманіття світу,

його гнучкість, зумовлені єдністю автономності та залежності, порядку й хаосу, що порядок, як такий, постійний процес становлення нового відбуваються через хаос[2]. Низка таких ідей піднесена на рівень світоглядних узагальнень по новому концептуалізувала історичний поступ людства, його культурний прогрес, свободу, як неможливі в суворо упорядкованій системі координат, поза чинником випадковості та поза постійними змінами ймовірностей.

Нині ж упродовж дебатування проблеми ймовірності неодмінно, як важлива компонента, постає питання співвіднесеності ймовірнісних та динамічних законів; до того ж головна мета такого штибу обговорень проблеми здебільшого зосереджується на виявленні їх (законів) незведеної одна до одної специфіки та з'ясуванні особливостей їх взаємозв'язку. У своїх крайніх пагонах витлумачення питання зводилися до дилеми – чи можуть бути ймовірнісні закони редуковані (зведені) до динамічних, чи це – неможливо? Теоретичне виправдання й обґрунтування першої позиції неодмінно моделювало ситуацію, де ймовірнісні закони гублять власну специфіку та не можуть розглядатися науковим співтовариством як фундаментальні закони дійсності; це, власне, і мало місце за умов безроздільного панування механістичної наукової парадигми, коли випадковість оцінювалася як наслідок недосконалості пізнавальних можливостей суб'єкта. З поступом науки, особливо зі становленням квантової механіки такі погляди поступово поступалися місцем переконанню, що фундаментальні рівні буття виявляють себе через ймовірнісні закони, а сувора детермінація є лише їх граничним спрощенням чи, в кращому випадку, ідеалізацією.

Однак, ретельно проведені дослідження, спостереження та експерименти показали, що різноманітна дійсність виявляє себе в якісно відмінних типах детермінації явищ, а, відтак, зведення ймовірнісних законів до однолінійної спрямованості законів суворої детермінації – неправомірне й увіч безпідставне; понад те, була достеменно доведена об'єктивна основа таких законів, що виявляють особливу форму детермінації явищ, якісно відмінну від суворого детермінізму. З огляду на сказане слід визнати, що академічна наука та культура загалом нині переживають ситуацію переходу від універсалізації динамічних законів до переосмислення їх лише як моменту пізнання навколишнього світу, з необхідністю осягнення суттєвого статистичних законів, що надають більш довшу картину навколишньої дійсності.

Глобальні наукові перспективи опрацювання даної теми в цілому та у її системотворчих елементах вбачаються у необхідності подальшого продовження тих студій, що постали в якості філософсько-методологічної рефлексії наукового вивчення динамічного світу, що здатен до самоорганізації на різних рівнях власного існування. Адже з'ясування філософського змісту нелінійного мислення спрямоване не тільки виявленні місця та ролі останнього в сучасній методології науки, воно також передбачає власне філософську оцінку процесів становлення наукового пізнання. Студії такого гатунку дозволять збагнути закони глобального нелінійного світу в його взаємозв'язках і параметрах змінюваності та розвинути евристичні можливості ефективної орієнтації у цьому світі.

Література

1. Пригожин И. От существующего к возникающему. М., 1985. С. 16.
2. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ./ Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. М.: Прогресс, 1986. 432 с.

УДК 342.8

Зубченко О.С.

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології

ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ-2020 У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

Місцева кампанія-2020 суттєво відрізнялася від усіх попередніх виборчих перегонів та характеризувалась кількома особливостями.

По-перше, провідні електоральні актори, зокрема «Слуга народу», ОПЗЖ та «Європейська солідарність», використовували переважно загальнонаціональний порядок денний та практично не говорили про місцеві проблеми.

По-друге, зважаючи на високий розмір виборчої застави, партії таргетували вибори за ступенем пріоритетності. Найвищий «конкурс» до місцевої ради (17 суб'єктів) був у Енергодарі – місті, що має один з найбільших в області бюджетів, та де тісно переплітаються інтереси кількох впливових регіональних та всеукраїнських фінансово-промислових угруповань. Натомість найменше кандидати прагнули потрапити до Пологівської районної ради (8 партій), вірогідно, через невизначеність повноважень, бюджетної та майнової бази новостворених, укрупнених райрад.

По-третє, було відзначено суттєві відмінності між явкою міського та сільського населення. Одними із найпасивніших були жителі Запоріжжя та Мелітополя (голосувати прийшли лише по 30%). У той же час мешканці сільських територій поставилися до виконання свого громадянського обов'язку набагато

активніше (52% - у Долинській ОТГ, 50% - Берестівській та Коларівській сільських радах, 47% - у Новоолександрівській громаді).

Все це зумовило великі територіальні диспропорції у волевиявленні та, як наслідок, у підтримці різних політичних сил до обласної ради. При порівнянні даних результатів моніторингових соціологічних досліджень та результатів виборів, можна дійти висновку, що через таке «викривлене представництво» найбільше мандатів втратила партія запорізького мера Володимира Буряка «Єднання», а значно посилила свої позиції ОПЗЖ.

Як і у минулі роки, на місцевих виборах запоріжці були більш поблажливими до партій другого ешелону. Якщо на парламентських виборах-2019 п'ятивідсотковий бар'єр по області подолали лише 4 партії, то тепер місця у обласному представницькому органі отримали 7 політичних сил – «Опозиційна платформа «За життя», «Слуга народу». «Європейська солідарність», «Опозиційний блок», «Єднання» В.Буряка, «За майбутнє» та «Батьківщина». Причому розрив між лідерами та аутсайдерами істотно скоротився – з 10 до 4 разів.

У абсолютних цифрах збільшити свою підтримку на тлі суттєвого падіння електоральної активності змогла лише партія «Європейська солідарність» (з 35 до 39 тис. голосів). Натомість справжній обвал відбувся у «Слуга народу» (з 330 до 78 тис.). Незважаючи на своє перше місце, понад 50 тис. прихильників втратила ОПЗЖ.

З чим це було пов'язане і куди дрейфував колишній електорат «зеленої хвилі»? Очевидно, що абсолютна більшість цих людей, як, доречі, і проросійськи налаштованих виборців Бойко-Медведчука, лишилися дома. Адже вони не розуміють специфіки місцевих виборів, повноважень депутатів та різниці між міськвиконкомом і урядом. У той же час близько 20 тис. вчорашніх «зелених» могли перейти на бік партії «За майбутнє», а біля 30 тис. – до новоствореної партії запорізького градоначальника.

Взагалі, локальні партії стали відкриттям цих місцевих виборів. Окрім двох, іменних списків – В.Буряка у Запоріжжі та С.Мінька у Мелітополі, до них також можна віднести «Наш край» (тісно пов'язаний із ОПЗЖ та народними депутатами В.Кальцевим та О.Пономарьовим), «Порядок» (афільована із металургійним комбінатом «Запоріжсталь» та Р.Ахметовим), «Нова політика» (близька до ПАТ «Моторсіч» та олігарха В.Богуслаєва). Зустрічалися і мікро-проекти (наприклад, Партія зелених, регіональна франшизу якої контролював впливовий аграрій, экс-нарпдеп В. Кривохатко).

Найвищий та майже феноменальний результат у цьому сегменті отримала «Команда Сергія Мінька» - 43% - до Мелітопольської міської ради та 30% - до районної ради. Натомість В.Буряку не вдалося монополізувати електоральний простір Запоріжжя – 21% до міської ради та 8% - до обласної. Інші локальні партії отримали високі у різних територіях: «Нова політика» - у м. Запоріжжя, «Наш край» - на Бердянщині, «Порядок» - у Дніпрорудному, Кам'янсько-Дніпровській та Оріхівській громадах тощо.

Голосування одразу на трьох рівнях (область, район, громада) породило чимало неузгодженостей у електоральному виборі запоріжців. Широко спостерігався ефект «розколотого голосування», коли до обласної, районної та місцевої рад виборець підтримував різні політичні сили. Таку електоральну поведінку можна пояснити як з позицій теорії «стратегічного голосування» (можливо, «Слуги народу» принесли більше користі у обласній раді, а «Батьківщина» - у міській), так і використовуючи концепцію раціонального вибору (голосували за знайомі та авторитетні на територіях прізвища, обирали своїх). Причому проявлялась чітка тенденція – найбільш усталеним був електоральний корпус у ідейно-політичних антагоністів – ОПЗЖ та «ЄС», а також у партії влади. Натомість дуже мінливими були настрої виборців «Опозиційного блоку», «Нашого краю» та «За майбутнє».

При цьому система відкритих списків, що була запроваджена вперше, практично не спрацювала. Кількість депутатів, які змогли скористатися перевагами нової моделі, та піднятися у регіональному списку завдяки особистому авторитету та активній агітації, можна перелічити на пальцях двох рук.

Окрім цього, значною проблемою стало різке зростання частки недійсних бюлетенів (від 7 до 10%, від кількості виборців, що прийшли на дільниці). Це може свідчити як про нерозуміння людьми нових виборчих правил та суто механічні помилки, так і про свідомі фальсифікації. Останнє підтвердив перерахунок голосів у Широківській ОТГ Запорізького району. У поєднанні із вкрай низькою виборчою активністю все це не сприяло легітимності новообраної місцевої влади.

Таким чином, за підсумками місцевих виборів-2020 електоральне поле Запорізького краю вирізняється високою гетерогенністю. Підтвердженням цього стали двотижнева епопея із обранням очільника обласної ради, «коаліціада» у Запорізькій міськраді, штучне блокування перших сесій у низці інших рад. Місцева представницька влада в області контролюється кількома ФПГ, що розділили сфери впливу за територіями. Проте продовження реформи децентралізації, створення нових укрупнених районів, перехід від територіального до галузевого управління неминуче створять нові конфлікти, суб'єктами яких стануть і місцеві депутати та партійні організації.

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ «СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ» В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

Євроінтеграційні прагнення вимагають від України проведення реформ у всіх галузях суспільного життя, у тому числі і у соціальній сфері, з метою приведення їх у відповідність до європейських стандартів. Переорієнтація курсу розвитку країни від розбудови ринково-орієнтованої економіки на розбудову соціально-орієнтованої економіки призвела до зсуву орієнтирів з економічної сфери та соціальну. У цих умовах набуває актуальності таке поняття як «соціальний діалог».

На сьогодні в академічних кругах не існує єдиного підходу до визначення поняття «соціальний діалог». Дослідниця Н. Громадська підкреслює, що соціальний діалог є не лише інструментом соціально-трудових відносин та соціальної політики, але й політичним інститутом. Ю. Маршавін розглядає соціальний діалог як форум для узгодження позицій роботодавців та працівників. О. Антонова вважає його моделлю взаємодії законодавчого органу та неурядових організацій з приводу соціально-економічних питань. О. Петроє розглядає соціальний діалог як форму дискусії довкола широкого спектра питань, які є предметом інтересів різних соціальних груп і суспільства в цілому [1, с.34-35].

Цікавим, на нашу думку, є комплексний підхід до розуміння соціального діалогу представлений дослідницею О. Зеленко, яка розглядає його як специфічну форму комунікаційного процесу між двома або більше сторонами у будь-якій сфері життєдіяльності, яка дозволяє дійти консенсусу щодо вирішення питань соціально-економічного розвитку суспільства [1, с.40].

Закріплення офіційного визначення поняття «соціальний діалог» на законодавчому рівні відбулося у 2010 році з прийняттям Закону України «Про соціальний діалог в Україні», однак цьому передувало ряд законодавчих кроків по налагодженню та формалізації соціального діалогу. По-перше, це створення у 1991 році Координаційного комітету сприяння зайнятості населення відповідно до Закону України «Про зайнятість населення»; по-друге, формування Національної ради соціального партнерства відповідно до указу президента від 27 квітня 1993 року № 151/93; по-третє, утворення у 1997 році першої галузевої ради соціального партнерства між Асоціацією роботодавців торгівлі та економічної сфери України, Всеукраїнською профспілкою працівників торгівлі та Міністерством зовнішньоекономічних зв'язків та торгівлі [2, с.3].

У 2005 році, після обрання президентом В. Ющенка, був офіційно задекларований курс України на здобуття членства в ЄС. В рамках цього курсу активізуються зусилля щодо розвитку соціального діалогу з метою наближення України до європейських стандартів. Було прийнято Указ Президента України від 29 грудня 2005 року № 1871 «Про розвиток соціального діалогу в Україні» та розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2006 року № 445 «Про затвердження плану заходів щодо розвитку соціального діалогу в Україні». Саме ці законодавчі акти можна вважати початком нового етапу у розвитку соціального діалогу в Україні, який включав у себе формування системи соціального діалогу та її інституціональної розбудови в різних сферах та на різних рівнях [2, с.4].

З метою розвитку соціального діалогу, задекларованого в цих документах, була створена Національна тристороння соціально-економічна рада – консультативно-дорадчий орган при Президенті України до складу якого увійшли представники Кабінету Міністрів, всеукраїнських профспілок, всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців. До її основних завдань входило формування консолідованої позиції сторін соціального діалогу щодо стратегії розвитку та шляхів вирішення існуючих проблем в соціальній та економічній сферах, надання рекомендацій та пропозицій з цих питань Президентові України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України. Крім того, Національна тристороння соціально-економічна рада, будучи з 2008 року дійсним членом Міжнародної асоціації соціально-економічних рад (МАСЕРП), залучалася до обміну досвідом у сфері розвитку соціального діалогу та партнерства між країнами, розробки підходів до вирішення глобальних проблем [3].

Остаточним результатом розвитку ініціатив у сфері розвитку соціального діалогу стало прийняття Закону України «Про соціальний діалог» від 23 грудня 2010 року, який на найвищому законодавчому рівні визначив «правові засади організації та порядку ведення соціального діалогу в Україні з метою вироблення та реалізації державної соціальної і економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин та забезпечення підвищення рівня і якості життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві» [4].

У першій статті цього Закону вперше було надано офіційне визначення поняттю «соціальний діалог», як процесу визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин. Також було окреслено законодавчу базу розвитку соціального діалогу в Україні, яка спиралася на Конституцію України та складалася із законів України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців», «Про колективні договори і угоди», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», «Про соціальний діалог», трудового законодавства та інших нормативно-правових актів [4].

Стаття 4 цього Закону зазначала, що соціальний діалог може здійснюватися на національному, галузевому, територіальному та локальному рівнях, при чому як на тристоронній, так і на двосторонній основі. Основними його формами мають виступати обмін інформацією, консультації, узгоджувальні процедури, колективні переговори, укладання колективних договорів та угод. Крім цього, цей Закон повторно закріплював створення Національної тристоронньої соціально-економічної ради та формування територіальних тристоронніх соціально-економічних рад [4].

Таким чином, на сьогодні питання розбудови соціального діалогу є надзвичайно актуальним, що підтверджується активним інтересом до нього як з боку академічної спільноти, так і з боку законодавців. Відбувається подальший розвиток у сфері соціального діалогу, у тому числі під впливом нових викликів, таких як пандемія COVID-19, які здійснюють вплив на розвиток соціально-економічних процесів в країні. Все це вимагає подальшого осмислення поняття «соціальний діалог» з урахуванням нових тенденцій, не дивлячись на те, що воно вже отримало офіційне закріплення на законодавчому рівні.

Література

1. Зеленко О. О. Вдосконалення системи регіональних економічних відносин на засадах соціального діалогу. Кваліфікаційна наукова праця. Сєверодонецьк : Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2018. 517 с. URL : <https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/Dysertatsiya-Zelenko-O.O..pdf>.
2. Соціальний діалог в Україні в контексті підписання Угоди про асоціацію – виклики та пропозиції. Київ : 2014. 9 с. URL : <https://bureau.in.ua/downloads/social-dialogue/Ukraine.pdf>.
3. Національна тристороння соціально-економічна рада. Історія. URL : http://www.ntser.gov.ua/pro_nazradu/rishennyia-nats-radu.
4. Закон України «Про соціальний діалог в Україні». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>.

УДК 316.653

Полторак В.А.

доктор філософських наук, професор

Зоська Я.В.

доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри філософії та соціології

Стадник А.Г.

кандидат соціологічних наук, доцент

ПРОЦЕСИ «ПОБУДОВИ» СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ В ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ

З тогу часу, коли відомий американський журналіст та дослідник У. Ліппман практично «відкрив» явище стереотипізації та наявність системи функціонування стереотипів, к тому числі соціальних, минуло практично сто років. За цей час по підрахункам дослідників по цій проблемі було опубліковано більше п'яти тисяч робіт. Необхідність аналізу проблеми, про яку йдеться, має не тільки серйозну наукову значущість, але й значущість практичну, оскільки саме використання стереотипів в процесі функціонування громадської думки у різних сферах суспільства (соціальні, політичній, економічній та навіть демографічній – зокрема гендерній) виступає як важливий аспект розвитку усіх цих сфер, причому громадська думка, значний елемент змісту якої складають різноманітні стереотипи, є одним з найбільш суттєвих елементів інформації, яка використовується в ході функціонування цих сфер.

З нашої точки зору, цілком зрозуміло, що подібні процеси якісно відрізняються від загальних процесів функціонування в суспільстві соціальних стереотипів. Такі стереотипи можуть бути стереотипами свідомості та стереотипами поведінки. І саме перші віддзеркалюються у громадській думці найбільш активно та чітко.

Сам процес формування стереотипів є дуже специфічним і може дати часткову відповідь на те, яким чином взаємопов'язані соціальні стереотипи і громадська думка. У першу чергу треба зазначити, що безумовно «селекція і категоризація великої маси соціальної інформації, що діє на людину, є когнітивною основою стереотипізації» [4, с. 69]. Тобто стереотипізація як процес спрощення, схематизації дійсності, як вже зазначалося вище, дійсно дає особі чи групі орієнтуватися у безперервно зростаючому потоці інформації та швидко реагувати на реальність, яка змінюється.

І. Ільницька справедливо, посилаючись на роботи американських психологів, виділяє три етапи формування стереотипів: «вирівнювання», «посилення», «асиміляцію» [2, с. 99]. Тобто спочатку складне явище або об'єкт зводиться до декількох добре відомих ознак. Потім цим ознакам надається особлива значущість, порівняно із тим, які вони мали у складі цілого. Після цього відбираються «вирівняні» та «посилені» ознаки об'єкта чи явища і будується образ, що має певне значення, особливе психологічне значення для особи або групи осіб.

З нашої точки зору, саме в процесі формування громадської думки й відбувається процес формування та наступного використання соціальних стереотипів. Наведемо приклади формування російською та українською пропагандами стереотипів, що із різною мірою активності використовуються у процесі інформаційної війни сьогодні між Україною та Російською Федерацією.

Так, російська пропаганда із самого початку інформаційної війни «створила» та «запустила» для функціонування в структурі громадської думки (у першу чергу спрямованої на власне російське населення) такі ідеологеми, символи, назви відносно українських вояків, добровольців, волонтерів та ін., як «бандерівці», «фашисти» та деякі інші. При цьому у відповідному контенті різноманітних телевізійних, пресових, Інтернет - повідомлень активно відбиралися та пропагувалися різноманітні якості, що нібито підтверджували подібне ставлення (наприклад, щодо обстрілів мирного населення, його пограбувань, активного «насадження» української мови та ін.). Відповідний підбір подібних характеристик, їх активне, практично повсякденне використання в пропаганді призвели до того, що склалися відповідні стереотипи, які «оволоділи» значною частиною російського населення, стали розумітися як саме такі та вживаються ним. Що було б практично неможливо без постійного та тривалого «обкачування» них у текстах засобів пропаганди та у громадській думці.

На жаль, зусилля, потуги української пропаганди сформувати для свого населення такі стереотипи, як «російський агресор» (для характеристики російського вторгнення у справі України та підтримку ДНР та ЛНР); «сепаратисти» (що ідентифікувалося у свідомості українців із мешканцями та вояками ЛДНР) виявилися не дуже вдалим і ті слова та словосполучення, про які йдеться, назвати вдалим для використання зокрема стереотипами навряд чи можна. І, з нашої точки зору, саме тому, що вони не «пройшли» відповідні етапи розкрути саме у громадській думці. До речі, так само справа залишається із деякими іншими словами та словосполученнями, які могли б увійти в арсенал стереотипів. Наприклад, «ООС». А от такий термін, як «волонтери» став, з нашої точки зору, дійсно певним стереотипом, яким сьогодні позначаються не тільки ті люди, що допомагають українським воякам, а й ті хто взагалі допомагає, підтримує ветеранів, інвалідів та інші категорії населення, що такої підтримки потребують. Навіть у часи, коли країну охопила епідемія коронавірусу.

Таким чином, вважаємо можна зробити цілком виправданий та обґрунтований висновок щодо того, що, з одного боку, соціальний стереотип дійсно виступає у вигляді одного з важливих змістовних елементів і пропаганди, і взагалі суспільного спілкування людей. Більш того, робить подібне спілкування дійсно адекватним та зрозумілим, завдяки саме присутності в ньому стереотипів практично для усіх груп населення. Як справедливо каже Б.Л. Борисов, стереотип виступає як формообразуюча одиниця громадської думки. «Стереотип – це кристалізація емоційно забарвлених уявлень та думок» [1, с. 52]. Хоча і, як вважає Т.Б. Рябова, «доцільно розрізняти два джерела включення соціальних стереотипів, наприклад, у політику. По-перше, вони існують у громадській думці на рівні очікувань та політичних переваг... По-друге, вони цілеспрямовано експлуатуються суб'єктами політики, що дозволяє казати про маніпулювання ними [3, с. 93]. До речі, щодо проблеми маніпулювання стереотипами у політиці, піарі, пропаганді та у низці інших соціальних сфер, то це окрема та дуже важлива тема, пов'язана із специфічними можливостями процесів стереотипізації та використання стереотипів.

Література

1. Борисов Б. Л. Технологии рекламы и PR. Москва : ФАИР–ПРЕСС, 2001. 624 с.
2. Ільницька У. Політичні стереотипи та стереотипізація мислення: роль та значення в системі іміджевих комунікацій. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/25330> (дата звернення 12.03.2020)
3. Рябова Т.Б. Пол власти: гендерные стереотипы в современной российской политике. Иваново : Иван. гос. ун-т, 2008. 246 с.
4. Самкова О.М. Соціальні стереотипи і стереотипізація: аналіз сучасних теоретичних підходів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. 2013. Вип. 1. С. 68.71

УДК 930(477):929Грушевський

Романцова Н.І.

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та соціології

СОЦІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО: РЕФЛЕКСІЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ

Михайло Грушевський був вченим з широким спектром наукових інтересів. Серед його численних вподобань у сфері соціогуманітаристики вагоме місце поряд з історією посідала соціологія. Це обумовили різні чинники: епістемологічна близькість цих двох наук, схильність вченого до народницької та народно-державницької концепцій у дослідженні історії України, вплив суспільних трансформацій доби Першої світової війни, революційних потрясінь та повоєнного часу, рецепція студій провідних європейських соціологів.

Грушевськознавці відмітили, що інтерес Михайла Сергійовича до соціології формувалася поступово протягом тривалого періоду. Одним з перших на це звернув увагу О. Пріцак. Він припустив, що вже в студентські роки молодий науковець читав книги Г. Т. Бокля, О. Конта та Г. Спенсера, які дали йому перші елементи позитивістсько-соціологічних знань [4, с. XLVIII–XLIX]. Подальший крок М. Грушевського до соціології був зроблений на початку ХХ ст. під час його поїздки 1903 р. до Франції, куди він був запрошений російським соціологом М. Ковалевським для читання лекцій у Російській високій школі суспільних наук, де «запізнався з головними діячами французької соціології», у тому числі з Е. Дюркгеймом. Було відзначено також вплив праць керівника паризької школи дослідників людського мислення Л. Леві-Брюля [4, с. LVII–LVIII]. Наслідком цього, на думку зарубіжного українського історика, у творчості Михайла Сергійовича перебування в Парижі «мало переломове значення», оскільки через кілька років у вступі до 7-му тому Історії України-Руси він назвав себе «істориком-соціологом». Такої ж думки дотримувалася В. Ульяновський [5]. За словами О. Пріцака, «соціологія стала відтепер пасією» вченого [4, с. LIX].

Цікаву думку щодо формування соціологічних поглядів М. Грушевського висловив В. Білодід. Він відмітив еволюцію світогляду вченого «від романтичного народництва через «позитивне» (зорієнтоване на ідеї Г. Бокля, О. Конта, Г. Конта) народництво до народництва, угрунтованого в критично переосмисленій соціології Е. Дюркгейму» [1, с. 48]. Розвиваючи думку О. Пріцака, автор статті, опублікованої у біобібліографічному словнику, зазначив, що Михайло Сергійович сприймав соціологію як науку про соціальний розвиток суспільства [1, с. 49].

І. Шостак стверджує, що автору «Історії України-Руси», який формувалася під впливом народництва, імпонували пошуки Е. Дюркгейма, «які прагнули віднайти колективістське підґрунтя явищ історії і культури» [6].

Т. Лапан зазначає, що методологічна позиція М. Грушевського була обумовлена «прихильністю вченого до історико-соціологічного методу». Метод цей у європейській соціологічній думці був розроблений Е. Дюркгеймом, М. Вебером, Л. Леві-Брюлем [3, с. 56, 57].

Але, розглядаючи соціологічні погляди М. Грушевського, сучасні науковці особливу увагу звернули на роки його еміграції (1919–1924). Саме в цей період він створив Український соціологічний інститут [5] і видав свою головну соціологічну працю «Початки громадянства (генетична соціологія)», публікація якої, на думку автора повинна була сприяти відродженню серед української наукової спільноти інтересу «до соціологічних дослідів» [2, с. 3]. В умовах гострої суспільної кризи, яку переживало українське суспільство, автор розглядав свою книгу з точки зору її практичного значення для розуміння витоків цих суспільних процесів [2, с. 5, 6]. На думку І. Шостак, ця «праця ... дає можливість скласти уявлення про погляди автора на предмет і проблематику соціологічної науки. Соціологію автор визначає тут як науку про загальні і постійні тенденції і форми соціального розвитку. Аналізуючи основні ідеї позитивізму, еволюціонізму, органістичної соціології та марксизму, було зауважено, що висновки соціологів-органістів ґрунтуються на переконанні, ніби соціальне життя можливо звести до тих же формул, які описують явища природи. Однак соціальне життя має історичний характер, тому жоден із соціальних законів не володіє тими прогресивними функціями, що притаманні законам природи» [5].

О. Ясь проаналізував умови соціологізації гуманітаристики і зазначив, що «упродовж 1920–1930-х рр. стався загальний поворот до студіювання соціального світу минулого, намічений паростками соціологізації історії ще на зламі ХІХ–ХХ ст. Соціологічна пропозиція справила помітний вплив на історичні студії М. Грушевського ще до Першої світової війни» [8, с. 124–125]. На думку сучасного вченого, ситуація повоєнного, революційного часу у Європі спричинила еміграційні хвилі, які стали «своєрідним каталізатором, змусивши вченого доволі глибоко зануритися у царину всесвітньої історії та соціології, зокрема спричинили створення Українського соціологічного інституту» [8, с. 125].

Л. Чугаєвська зазначає, що «Соціологічні погляди самого М. Грушевського формувалися під впливом класичного позитивізму та соціології О. Конта, Е. Дюркгейма, етнології та психології В. Вундта і були

відтворені в таких його працях: «Початки громадянства», «На порозі нової України», «Хто такі українці і чого вони хочуть?» та інших. Аналізуючи соціальні факти та соціальну еволюцію в минулому, вчений вбачав вирішальну роль у змінах людського життя через конкуренцію індивідуалістських і колективістських тенденцій та їх періодичне чергування. Боротьба цих двох тенденцій зумовлює ритм соціальної еволюції» [7, с. 57].

Отже, історіографічний аналіз питання щодо соціологічних поглядів М. Грушевського засвідчує, що сучасні українські грушевськознавці простежили трансформацію наукового світогляду вченого від історика-позитивіста до історика-соціолога. Соціологічні погляди Михайла Сергійовича формувалися тривалий час, що виявилось не тільки дослідницьких практиках вченого – соціологізації історії, а й у створенні Українського соціологічного інституту, інституції, яка б підняла соціологію до академічного рівня.

Література

1. Білодід В. Грушевський Михайло Сергійович. *Філософська думка в Україні: Біобібліогр. Словник. Авт. кол.: В. С. Горський, М.Л.Ткачук, В. М. Нічик та ін.* Київ : Унів. видавництво «Пульсари», 2002. С. 47–51.
2. Грушевський М. С. Початки громадянства (генетична соціологія). Відень, 1921. 328 с.
3. Лапан Т. Генеза соціологічних поглядів Михайла Грушевського. *Вісник Львівського університету. серія соціологічна.* 2010. Вип. 4. С. 53–59.
4. Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського. *Грушевський М. С. Історія України-Руси : В 11 т., 12 кн. / редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін.* Київ : Наук. думка, 1991 (Пам'ятки іст. думки України). 1994. Т. 1. С. XL–LXXIII.
5. Ульяновський В. І. Проекти українського соціологічного інституту М. С. Грушевського. *Філософська і соціологічна думка.* 1992. № 7. С. 109–123.
6. Шостак І. В. Внесок Михайла Грушевського у становлення української соціологічної науки. *Наукові записки. Історичні науки.* Вип. 8. Острог, 2007. С. 200–220. URL: https://eprints.oa.edu.ua/1286/1/shostak_120403-3.pdf
7. Чугаєвська Л. Наукова діяльність українських вчених-соціологів в еміграції. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент.* 2013. Вип. 12. С. 56–62.
8. Ясь О. «Колективний чоловік» на авансцені історії: соціологізація минувшини в дослідницьких практиках М. Грушевського. *Український історичний журнал.* 2014. № 6. С. 123–149.

УДК 316.01

Слющинський Б.В.

доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології

СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА: ВІД МИНУЛОГО ДО МАЙБУТНЬОГО

З давніх часів людина намагалася пізнати себе, вивчити себе і зрозуміти себе. Але це зробити та дослідити було надто важко. Попередній стан розвитку філософської і соціологічної думки в Європі обумовив і теоретично і методологічно появу нового наукового напрямку, зосередженому на вивченні взаємодії людини і суспільства, тобто на соціальних відносинах. Адже саме соціальні відносини об'єднують людей, створюють відповідні колективи і сприяють їхньому сумісному існуванню. Тому виникає і відповідна наука, яка намагається дослідити ці відносини і принципи формування соціальних утворень. Потреба в такому науковому напрямі була актуальною і для соціальної практики. Відповіддю на соціальні запити науковців стали праці французького мислителя Огюста Конта (1798 – 1857 рр.). Саме завдяки О. Конту і появляється така наука, як соціологія. Саме тому О. Конта і вважають основоположником соціології [1, с. 102].

Огюст Конт виклав свої погляди у шеститомному «Курсі позитивної філософії» (1830– 1842) і чотиритомній праці «Система позитивної політики, або Соціологічний трактат про основи релігії людства» (1851– 1854). О. Конт, випускник паризької Політехнічної школи (1814), був першим в історії філософії мислителем, який мав базову технічну освіту. Це дало йому змогу принципово по-новому підійти до розуміння і тлумачення цілої низки проблем, що й знайшло своє завершення в його теорії позитивізму [2, с. 359].

Послідовником О. Конта був відомий англійський філософ, історик і економіст Джон Стюарт Мілль (1806–'873 рр.) – прихильник буржуазної демократії і ліберальних реформ. Особливе значення для соціології мала праця Дж. Мілля «Система логіки силогічної і індуктивної», в якій він виклав чотири методи дослідження, які використовуються і до цього часу:

– метод схожості: якщо в декількох випадках при дослідженні будь-якого явища є лише одна спільно обставина, то вона і є причиною (або наслідком) даного явища;

- метод відмінності: якщо у випадках, коли дане явище відбувається і не відбувається, всі обставини однакові крім однієї, то ця остання і є причиною (або наслідком) даного явища;
- метод залишків: із явищ відокремлюються ті частини, причини яких відомі із попередніх індукцій. Факт, що залишився, є наслідком причини, що залишилась;
- метод супроводжуючих змін: явище завжди змінюється за певною зміною іншого явища, зв'язаного цим останнім причинним зв'язком [3, с. 27].

До яскравих дослідників соціології і відносять і англійського філософа і соціолога Герберта Спенсера (1820–1903 рр.). Спенсер заснував органічний напрямок в соціології. Основу соціологічних поглядів Спенсера склав метод аналогії між біологічним організмом і його еволюцією. Цей метод ґрунтувався на тому, що і там і там відбувається перехід від простого до складного. Якщо проаналізувати розвиток сучасного світу, то ми знайдемо цьому підтвердження. Спенсер вважав, що в основі всього лежить структура суспільства. Дійсно суспільство завжди ділилося і продовжує ділитися на тих, хто управляє, на тих хто виробляє засоби для життя і на тих хто розподіляє їх. Таким чином Спенсер заклав структурно-функціональний напрямок у соціології, сприяв виникненню функціоналізму. Однак лише частина його наукової спадщини актуальна для сучасної соціології. Головна його праця – «Основи соціології» (1896 р.), в якій він робить висновок: перемагає те суспільство, в якому більша кількість людей пристосовується до промислової праці, але при цьому владні структури поважають особисті потреби та інтереси [3, с. 28].

Французький соціолог Еміль Дюркгейм (1858–1917 рр.), якого вважають одним із засновників сучасної соціології, який сприяв визначенню предмета і встановленню автономії соціології, яку викладав в університеті бордо і в Сорбоні. У своїх працях Еміль Дюркгейм використовує колективістський підхід. Як бачимо, соціологія пройшла тривкий шлях у своєму розвитку. Основоположниками соціології вважають Огюста Конта, Герберта Спенсера і Карла Маркса., хоча Карл Маркс ніколи себе не вважав соціологом, але оскільки він є основоположником соціології конфлікту, то його теж відносять до соціологів.

Соціологічна думка в Україні виникла наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть. Її виникнення пов'язане з теоретичними узагальненнями та ідеями багатьох мислителів минулого, яких можна віднести до вітчизняної протосоціології. Це Михайло Драгоманов, Олександр Потебня, Іван Франко, Федір Вовк, Микита Шаповал, Михайло Грушевський та інші. У своїх соціально-філософських роздумах, культурологічних дослідженнях вони торували шлях соціології в Україні в контексті загальноєвропейського наукового і культурного руху. Розвиток соціологічної думки визначався двома головними тенденціями – універсальною і національною [4, с. 37–38].

Звичайно шлях в Україні до появи соціології як науки був досить складним і не безболісним. З 1918 року соціологія в Україні була заборонена, до речі як і в Росії. Ми ж і сьогодні говоримо Питирим Сорокін американський соціолог російського походження. Тому українським науковцям приходилось виїжджати за межі країни, щоби розвивати науку. Перший президент України М. Грушевський багато зробив для вітчизняної соціології. Його вважають фундатором, теоретиком, організатором української соціології. Довго, щоправда, це замовчувалось. Так Грушевський заснував у Відні (1919–1924 рр.) Український соціологічний інститут, головним завданням якого була культурно-просвітницька, лекторська та видавнича (надруковано 13 книг) діяльність.

У науковій творчості «історика-соціолога», як називав себе Грушевський, втілювалося його розуміння суспільних функцій соціології, її органічного поєднання із громадсько-політичною діяльністю, що виявилось в увазі до практично-політичних проблем розбудови української держави, а також у наголошенні на її універсальних функціях як науки «найбільш соціально виховуючої». Він приділив значну увагу аналізу соціально-класової структури міста і села, динаміці суспільно-політичних настроїв, державному устрою, етносоціології та етнополітичній тощо [4, с. 39]. Звичайно у ці часи такі питання піднімати і досліджувати в Україні було заборонено. Будинок, в якому жив М. Грушевський у Львові, що знаходиться поряд з будинком І. Франка до 1991 року, тобто до початку отримання Україною незалежності, приховували від населення. У будинку Івана Франка був музей, а продовження експозицій Івана Франка знаходилось у будинку Михайла Грушевського. Зараз в цьому будинку відкритий музей Михайла Грушевського, де є досить багато цікавих експонатів, що розкривають ці важкі для України періоди.

Ні для кого не є секретом, що в радянські часи такої спеціальності як соціологія не було, вона була заборонена. Інститут Соціології НАН України був створений 5 жовтня 1990 спільним розпорядженням Ради Міністрів УРСР та постановою Президії Академії Наук України на базі відділення соціально-психологічних проблем Інституту філософії Академії Наук України. Першим директором інституту був – академік Юрій Пахомов. Директором інституту з 1992 року і до сьогоднішнього часу є – академік Валерій Ворона.

Перший імпульс розвитку соціології в Україні надав директор Інституту філософії АН УРСР академік Павло Копнін, ініціювавши створення в 1968 році відділу методології і техніки соціологічних досліджень при інституті Філософії. Кілька років відділ очолював відомий філософ М. В. Попович. Поступово у відділі були створені інші важливі підрозділи, які в 1983 році трансформувалися у Відділення соціології, з кількома секторами, чю роботу протягом 5 років очолював В. П. Черноволенко. В цей час у відділенні працювали такі відомі вчені: В. Л. Осовський, Л. В. Сохань, В. А. Матусевич, В. І. Паніотто,

М. М. Чурилов, Ю. І. Яковенко, Є. І. Головаха, К. К. Грищенко, А. О. Ручка, В. В. Танчер, О. І. Вишняк, В. С. Небоженко, Н. І. Соболева, І. О. Мартинюк та інші. Інститут продовжує плідно працювати і сьогодні. У ньому багато науковців захистили свої дисертації. Завдяки його розвитку появились факультети і кафедри у багатьох університетах України. Отже, соціологія сьогодні продовжує розвиватися і народжувати нових молодих надійних і перспективних соціологів-науковців.

Література

1. Таран Л. В. Конт Огюст // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій В. А. (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2009. – Т. 5 : Кон – Кю. – с. 102.
2. Танчер В. Конт Ісидор Марі Огюст Франсуа Ксав'є // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – с. 359.
3. Піча В. М. Соціологія: загальний курс. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти України / В. М. Піча. – К., Каравелла. 2000. - 248 с.
4. Соціологія: Навч. посібник / За редакцією М. О. Макеєва. - К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – 344 с.

УДК 323:2

Цибулько О. С.

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та соціології МДУ

ПРОБЛЕМА ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ У БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

У мононаціональному суспільстві етнічна і громадянська ідентичності по суті збігаються в силу наявності єдиного суб'єкта ідентифікації: народу, який виступає одночасно і як етнічна група і як нація-держава. Наприклад, як в Німеччині, так і у Франції людина, що належить до державотворчого народу, ідентифікує себе в один і той же час і за етнічною, і по громадянською належністю. Німець в ФРН залишається німцем, як з етнічної, так і з громадянської точки зору. Ніякого протистояння етнічної і громадянської ідентичностей не має місця.

У багатонаціональному суспільстві ситуація значно складніше. Тут етнічна і громадянська ідентичності не співпадають і знаходяться в суперечливій взаємодії. Їх збіг в одній людині аж ніяк не обов'язковий. Ідентифікація її зі своєю етнічною групою зовсім не означає, що вона з тією ж інтенсивністю ідентифікує себе з усією країною. Найбільш сильно це виражається у націоналістично налаштованих людей, які на перше місце ставлять свою етнічну ідентичність і при цьому зовсім не обов'язково усвідомлюють громадянську ідентичність або надають їй якогось значення.

Етнічна ідентичність є найсильнішою скріпою, що об'єднує етнічну групу в одне ціле. Як зазначалося в науковій літературі, етнічна ідентичність найчастіше має позитивний сенс в тому плані, що «потреба в етнічній ідентичності, як і в благополуччі, безпеці, відноситься до базових, життєстверджувальних потреб» [1]. Етнічна ідентичність є символом життєвості етнічної групи і гарантією її тривалого існування.

Ступінь ідентифікації за критерієм етнічної приналежності визначає рівень згуртованості групи і життєздатність іманентних їй ознак. Від цього залежить і виконання етнічною ідентичністю своїх позитивних і негативних функцій. У той же час міцна і стабільна етнічна ідентифікація несе в собі і протилежний зміст: розуміння групою і її членами своєї окремішності, несхожості від всіх інших, хто не належить до цієї групи.

Ідентичність включає в себе в потенційному плані елемент протиставлення. Ідентичність формується не тільки на основі того, хто «ми» і кого «ми» любимо, але і на основі того, ким «ми» не є і кого «ми» боїмося або ненавидимо [2]. Однак відмінність від інших не повинна сприйматися як ворожість. Інший, не такий, не означає ворожий.

Разом з тим доводиться визнати, що будь-яке протиставлення етнічних груп веде до посилення етнічної ідентичності всередині кожної з них і збільшення числа людей, які свідомі своєї ідентичності з етнічною групою, навіть якщо раніше ця ідентичність була ослаблена. До погравлення етнічної ідентичності на основі етнічної мобілізації веде і обмеження або придушення корінних інтересів, законних прав і свобод етнічної групи. Одним з наслідків ігнорування інтересів етнічної групи може бути поряд зі спалахом етнічної ідентичності зниження ролі та ефективності громадянської ідентичності.

Інакше кажучи, етнічна ідентичність відіграє подвійну роль: з одного боку, вона виконує інтегративну функцію, об'єднує людей за ознакою єдиної або однаковою етнічної приналежності, з іншого - відокремлює, а іноді і протиставляє дану етнічну групу всім іншим групам. Якщо громадянська ідентичність передбачає інтеграцію всіх етнічних груп суспільства в єдине ціле і їх націленість на вирішення загальнонаціональних завдань, то етнічна ідентичність може і не виконувати подібну функцію, і найчастіше вона не пов'язана з постановкою такої мети.

В контексті етнічної ідентичності надзвичайно важливо враховувати, на якій основі відбувається її формування: на основі толерантності до інших етнічних груп і загальногромадянської ідентичності або на

основі самоізоляції, відчуженості або навіть ворожості до всіх тих, хто «не ми». У другому випадку етнічна ідентичність виконує суто негативну функцію, оскільки перешкоджає формуванню цілісного і інтегрованого суспільства.

У багатонаціональних суспільствах особливо гостро стоїть питання про співвідношення загальногромадянської ідентичності з ідентичністю етнічною, оскільки вони реально існують поряд з іншими видами ідентичності. Досвід багатонаціональних суспільств свідчить про те, що громадянська та етнічна ідентичності не є взаємовиключними. Громадянська ідентичність не вимагає відмови від етнічної ідентичності та навпаки. Етнічна ідентичність в багатонаціональному суспільстві не знімає необхідність формування загальнонаціональної (громадянської) ідентичності. Оптимальною формою їх співіснування є поєднання. Це можливо за умови здійснення розумної, виваженої та ефективною національної (етнічної) політики. Органічне поєднання обох видів ідентичності відбувається тоді, коли вони мають однакову дію або сумісну дію. Таке поєднання є сильною підвалиною стабільності суспільства і держави. Думка про можливість такого поєднання є, по суті, загально визнаною.

Однак взаємодія громадянської та етнічної ідентичностей може виявитися не вільною і від протиріч. Так, поширення та посилення громадянської ідентичності, маркери якої не пов'язані з поняттям етнічності, не зміцнюють ідентичність етнічну і, принаймні, нейтральні по відношенню до неї. Однак це не означає, що для зміцнення громадянської ідентичності потрібно відмовитися від етнічної ідентичності, оскільки на цій основі розвинути загальногромадянську, загальнодержавну ідентичність неможливо.

Зрозуміло, загальногромадянська ідентичність може посилюватися за рахунок асиміляції, яка може здійснюватися в двох протилежних формах: стихійно в результаті конкуренції культур і мов, і насильно в результаті обмеження або навіть придушення етнічних меншин, свідомого перешкоджання збереженню їх традицій, розвитку їхньої культури, але асиміляція може викликати етнічну мобілізацію групи з метою захисту етнічності та етнічної ідентичності. При цьому така мобілізація і самі протестні настрої можуть виступати як у формі активних дій, так і перебувати в латентному стані. Зі свого боку посилення етнічної ідентичності може послабити громадянську ідентичність, звужити простір її функціонування, хоча це зовсім не обов'язковий факт.

Оскільки в багатонаціональному суспільстві двоєдиним завданням є формування і зміцнення як громадянської, так і етнічної ідентичностей, виняткового значення набуває проблема визначення та обліку всієї сукупності маркерів тієї та іншої ідентичностей. В цьому плані звертає на себе особливу увагу недостатня розробка проблеми маркерів громадянської (загальнонаціональної) ідентичності. Хоча, безсумнівно, патріотизм є головним маркером цієї ідентичності, ясно також, що він не є єдиним.

Література

1. Истомина О.Б. О типах этнической идентичности // Социологические исследования. 2011. № 11. С. 62.
2. Spencer St. Race and Ethnicity: culture, identity and representation. L.: Routledge. 2006. P. XIV.

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

СЕКЦІЯ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЖУРНАЛІСТИКИ, РЕКЛАМИ ТА PR: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

УДК 378.091.33-027.22

Андрєєва Н.В.

асистент кафедри соціальних комунікацій

ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЖУРНАЛІСТИКИ

Стрімкий розвиток та трансформація системи засобів масової комунікації диктує нові професійні вимоги до майбутніх фахівців у галузі медіа. Сучасні ЗМІ потребують висококваліфікованих працівників – освічених, сучасних, активних, творчих, амбіційних. В 2019 році МОН України затвердило стандарт вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [5]. Документ визначає перелік загальних та фахових компетентностей, якими має оволодіти здобувач вищої освіти протягом навчання. Здобуття цих компетентностей передбачає поєднання у навчальному процесі різних форм роботи: лекційні, практичні, семінарські заняття, колоквиуми, проведення практичної підготовки тощо.

На сучасному етапі модернізації системи вищої освіти одним із важливих завдань для навчальних закладів залишається поєднання теоретичного навчання з виробничим процесом. Саме практична підготовка на початковому етапі дає змогу студентам застосувати набуті знання в процесі здійснення професійної діяльності.

Організація практичної підготовки студентів регламентується Положенням про проведення практики студентів вищих навчальних закладів. Відповідно до Положення, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 8 квітня 1993 року, «практика студентів є невід’ємною складовою частиною процесу підготовки спеціалістів в вищих навчальних закладах. Метою практики є оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та знаряддями праці в галузі їх майбутньої професії, формування у них, на базі одержаних у вищому навчальному закладі знань, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності» [4].

Відповідно до навчального плану, студенти спеціальності “Журналістика” проходять виробничу практику тривалістю 4 тижні на четвертому курсі. Вона є продовженням інших видів практик (ознайомчої, навчальної) та підсумовує практичний аспект підготовки фахівців у галузі медіа.

Виробнича практика студентів-медійників передбачає безпосереднє виконання здобувачами вищої освіти службових обов’язків у складі редакційного колективу ЗМІ. Такий вид організації навчального процесу дозволяє закріпити отримані під час аудиторних занять знання та сформувані фахові компетентності. Згідно визначення у Законі України «Про вищу освіту», компетентність є здатністю особи успішно навчатися, та провадити професійну діяльність. Компетентності формуються на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [1].

В рамках виробничої практики у студентів формуються такі фахові компетенції як здатність формувати інформаційний контент, створювати та просувати якісний медійний продукт, а також здатність організувати і контролювати командну професійну діяльність. Під час проходження практики студенти набувають практичного досвіду, а отримані ними знання переходять у категорію вмінь та навичок.

Практичне вивчення особливостей та організації виробничої діяльності у редакціях засобів масової інформації координується керівниками баз практики. Їх завдання виходить за рамки простого методичного керівництва і надання допомоги студентам при виконанні відповідних завдань. Керівники баз практик є наставниками, що розширюють професійно-спрямовані знання та навички студентів, надають можливість отримати досвід роботи в практичному середовищі. Оскільки керівники баз практик – потенційні роботодавці, то виробнича практика нерідко стає першим кроком до успішного працевлаштування.

Таким чином, проведення практик ВНЗ є важливою складовою підготовки випускників до професійної діяльності. Практична підготовка сприяє більш усвідомленому сприйняттю студентом обраної професії, визначення професійної спеціалізації та подальшій адаптації випускників до роботи в редакціях медіа. Виробнича практика також є важливим фактором для реалізації та розширення творчих можливостей майбутніх фахівців.

Виробнича практика, що органічно поєднує знання і творчість, закладає основи журналістського професіоналізму і відіграє важливу роль у підготовці конкурентоспроможних фахівців.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n847> (дата звернення: 4.12.2020).
2. Здоровега В. Підготовка журналістів: погляди збоку і зсередини / В. Здоровега // Про журналістику і журналістів: статті, есе, виступи. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – № 3 (27).
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України № 93 «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text> (дата звернення: 4.12.2020).
5. Наказ Міністерства освіти і науки України № 864 Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/061-zhurnalistika-bakalavr.pdf> (дата звернення: 4.12.2020).

УДК 378:005.963

Белла М.В.

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри соціальних комунікацій

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ В УМОВАХ НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ

Поза всякими сумнівами сьогодні ми чітко усвідомлюємо цінність якісної загальної освіти і міцної професійної підготовки майбутніх фахівців в галузі журналістики. Але яку освіту вони повинні отримати і як організувати їх професійну підготовку? Сьогодні, щоб збирати, представляти і інтерпретувати новини засобом масової інформації, кіно, радіо чи телебаченню потрібні не тільки високі технічні навички, що відповідають технічному прогресу, досягнутому в масовій комунікації, але також здатність розуміти і робити зрозумілою іншим складну панораму сучасності, що стрімко змінюється. Окрім традиційних навичок очікується, що студенти також будуть володіти іншими різноманітними навичками, в тому числі – навичками роботи з мережевими веб-ресурсами.

Навчальна програма з журналістики має змінюватися, тому що традиційні друковані та мовленнєві методи стикаються з новим викликом через широкий та легкий доступ до онлайн-засобам масової інформації. [5] І тому кращим, на наш погляд, є поєднання академічної освіти, спрямованої на підвищення загальноосвітнього рівня студента з акцентом на технічну майстерність, що здобувається «на роботі».

Ми робимо акцент на тому, щоб звести до купи накопичений різноманітний досвід, порівнювати різні підходи і, виходячи з цього, об'єднати теорію і практику до купи, що дозволить поліпшувати методи навчання, приділяти особливу увагу підвищенню професійних стандартів та вдосконалення методів масової комунікації.

Більш того, професійна підготовка журналістів має здійснюватися таким чином, щоб логічною частиною її довгострокової мети було сприяння кращому міжнародному співробітництву і підтвердженню його цінності (це підтверджують різноманітні приклади подібної співпраці в багатьох галузях освіти, науки і культури). У той же час така підготовка майбутніх журналістів не може не сприяти поліпшенню відносин між людьми за рахунок розширення взаємних знань. [6]

Сучасна підготовка фахівця потребує з'єднання професійного і академічного досвіду, навичок роботи в редакціях і аудиторіях для журналістського навчання з усіх куточків світу, представлених з міжнародної точки зору. З одного боку, хоча і не повинно бути жодних обмежень для входу в професію, однак новачок повинен мати мінімальний рівень загальної освіти і мати можливість підвищити цей рівень. Саме тому визнається цінна роль університетів у забезпеченні умов для освіти і підготовки в галузі журналістики та наголошено на необхідності співпраці між ними та інформаційними підприємствами і організаціями в рамках будь-якого проекту з поліпшення підготовки. [8]

В міру того, як комунікація і особливо журналістика відіграють все більш важливу роль в соціальному конструюванні реальності, направленої на служіння громадським інтересам і забезпечення права людей на інформацію, журналіст повинен мати міцну і якісну теоретичну, технічну, етичну і деонтологічну підготовку. Нові журналісти повинні бути навчені і підготовлені до того, щоб діяти професійно, щоб мати можливість ефективно виконувати фундаментальну і важливу соціальну роль журналістики.

Ключем до підвищення якості інформації є більш ретельне навчання та підготовка журналістів усіх ЗМІ; це навчання повинно бути двояким: технічне, що охоплює професійні прийоми, і загальна освіта, щоб журналіст отримав якомога більше знань про предмети і явища, якими він займається.

Все більше молоді редакції та інші робочі майданчики є ще одним свідченням того, що професійна підготовка вимагає уваги і кваліфікації для підготовки молодих працівників, які виходять на ринок журналістської роботи. Вони повинні бути готові займатися журналістикою з технічними, теоретичними і етичними якостями. Але навіть ось щодо здатності втручатися в цей ринок, змінювати його, захищаючи гідність і повагу журналістів, а також якість, громадські інтереси, відповідальність і етику журналістики.

Дедалі більша кількість молодих редакцій та інших робочих майданчиків є ще одним свідченням того, що професійна підготовка вимагає уваги і кваліфікації для підготовки молодих працівників, які виходять на ринок журналістської роботи. Вони повинні бути готові займатися журналістикою з технічними, теоретичними і етичними якостями. Але водночас із здатністю втручатися в цей ринок, змінювати його, захищаючи гідність і повагу журналістів, а також якість, громадські інтереси, відповідальність і етику журналістики.

Література

1. Андрушкевич З.М., Тябіна О.С. Тенденції розвитку сучасного PR-ринку України. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2009. №5 (3). С. 26–28.
2. Аниськин В.Н., Ярыгин А.Н. Информационно-технологическая компетентность личности как цель и ценность современного высшего профессионального образования. Вектор науки Тольяттинского государственного университета. 2013. № 1(23). С. 298–301.
3. Афанасьев І.Ю. Методика підготовки спеціалістів зі зв'язків із громадськістю: польський досвід. Поліграфія і видавнича справа. 2016. №2(72). С. 182–190.
4. Березенко В.В. Проблеми вдосконалення професійної підготовки за фахом «зв'язки з громадськістю» в Україні. Інформаційне суспільство. 2013. Вип. 17. С. 31–35.
5. Бібік Н.В. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. Київ: К.І. С, 2004. С. 45–50.
6. Гилязова О.Г. Интеграция содержания учебных дисциплин как фактор повышения качества подготовки учителей в вузе. Интегративные процессы в подготовке специалиста на основе государственного стандарта. Рязань: Изд-во Рязан. гос.пед.ун-та, 1997. С. 53–55.
7. Головань М.С. Компетентнісний підхід як методологічна основа вищої професійної освіти. Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. 2011. Вип. 1. С. 53–56.
8. Коржова Т.В. Професійна підготовка фахівців зі зв'язків з громадськістю в закладах вищої освіти України [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.06 / Коржова Т.В.; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2019. – 16 с.

УДК 378.018.43

Вялкова І.О.

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри соціальних комунікацій

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ДОШКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЖУРНАЛІСТИКА» В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Режим та формат дистанційного навчання, впроваджений з початком карантинних обмежень у березні 2020 року з метою запобігання розповсюдження захворювання на коронавірус COVID-19, став причиною широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання (використання Навчального порталу МДУ, відео-конференцій на платформах Teams, Zoom, Skype, Hangouts, Google Meet та ін., месенджерів (Telegram, Discord, Viber, WhatsApp та ін.). І слід зазначити, що спектр онлайн-інструментів, що використовуються викладачами для дистанційного навчання, значно розширився протягом цього року.

Цьому сприяли й спеціальні курси підвищення кваліфікації, різноманітні семінари, тренінги, спрямовані на формування у слухачів навичок користування тими чи іншими онлайн-сервісами для навчання. Особливо варто акцентувати увагу на тренінгах Академії української преси (спільно з Фондом Фрідріха Науманна за Свободу) «Будь у тренді: МІГ в онлайн!». Вони були спрямовані на аудиторію викладачів медіаграмотності. Одним з розробників тренінгу та тренером стала Іванова Тетяна Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальних комунікацій Маріупольського державного університету, медіатренер Академії української преси. «Як навчитися методиці проведення онлайн-тренінгів з медіаграмотності та зробити його пізнавальним й захоплюючим у форматі спільної інтерактивної роботи? Як не нудитися біля екрану комп'ютера за «чорним квадратиком», вислуховуючи годинами «балакаючі голови» на вебінарах?» [1] – на такі питання давав відповіді тренінг.

Серед онлайн-інструментів, корисних для викладача в контексті проведення дистанційних занять з фахових дисциплін для студентів спеціальності «Журналістика», є інтерактивна дошка. «Віртуальна

інтерактивна дошка (онлайн-дошка, електронна дошка, стіна, whiteboard-проект) – це мережевий соціальний ресурс, призначений для організації спільної роботи зі створення й редагування зображень і документів, спілкування в реальному часі» [2]. Інтернет пропонує широкий спектр різноманітних інтерактивних дошок, кожна з яких може бути використана для формування тих чи інших фахових компетентностей студентів спеціальності «Журналістика» в залежності від теми заняття, його мети та практичних завдань, що потребують виконання в реальному часі. «Відповідно до особливостей користування в освітньому процесі, їх [віртуальні інтерактивні дошки – прим. авт.] умовно можна розподілити на 4 групи (Рис. 1):

- 1) дошки для створення інтерактивних плакатів, шкільних газет;
- 2) дошки для малювання;
- 3) дошки для зберігання нотаток;
- 4) дошки для організації сумісної роботи із різноманітним контентом із можливістю спільного його редагування» [2].

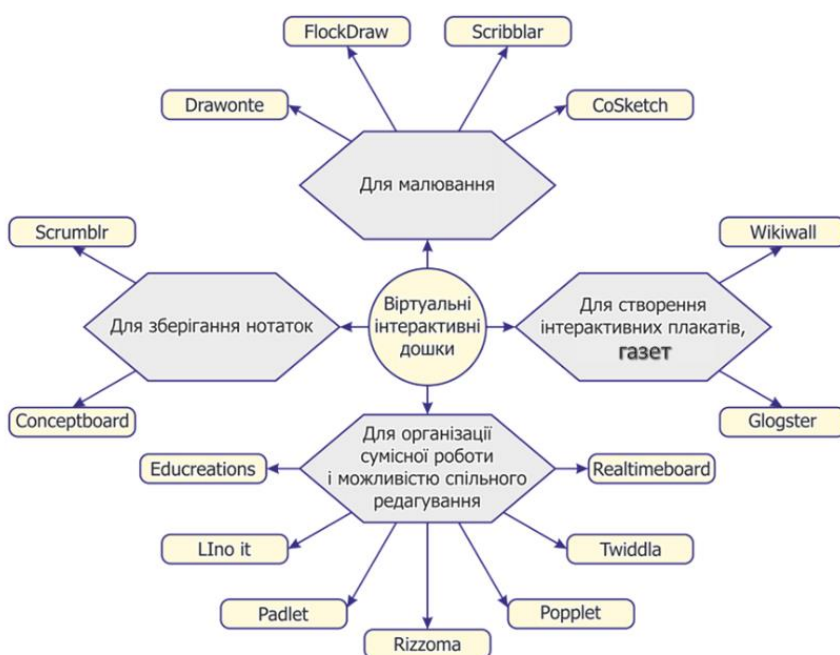

Рис. 1

Апробація використання інтерактивної дошки Padlet була здійснена автором під час викладання дисципліни «Газетно-журнальний фах» (модуль «Газетно-журнальні жанри») для студентів спеціальності «Журналістика» (ОПП «Журналістика та соціальна комунікація») після участі в тренінгу АУП «Будь у тренді: МІГ в онлайн!». Padlet дозволяє організувати сумісну роботу та надає можливості спільного редагування, що є надзвичайно важливим під час написання студентами журналістських матеріалів (Рис.2, Рис. 3).

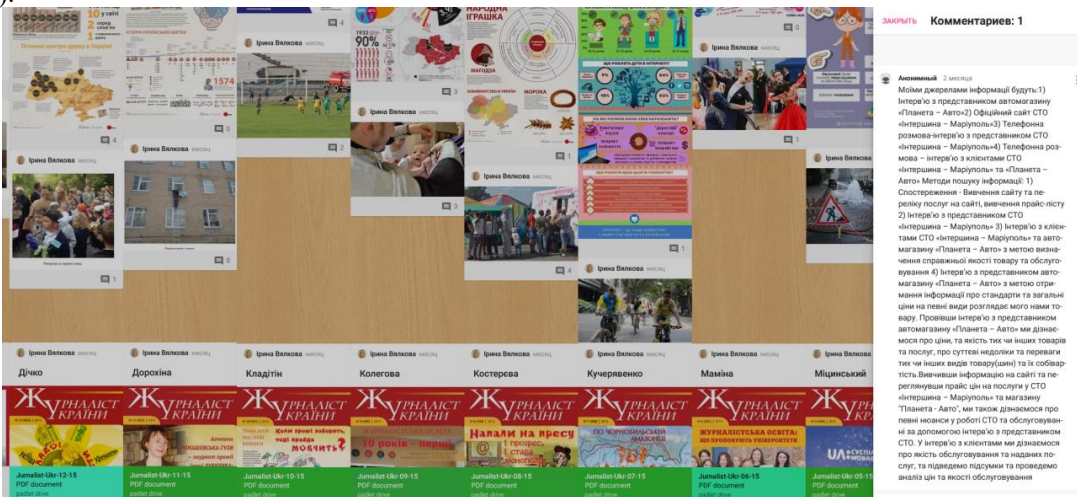

Рис.2

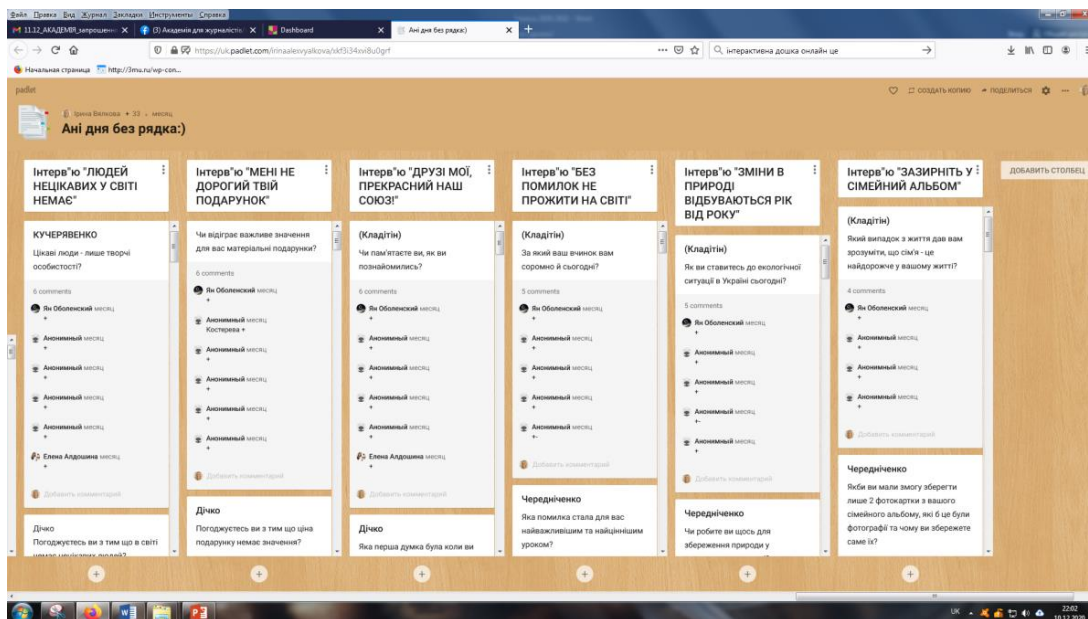

Рис. 3

Окрім цього, сервіс надав можливість за результатами кожного проведеного заняття отримувати фідбек від студентів, для чого була створена окрема дошка Padlet під назвою «Скарбничка вражень» (рис. 4).

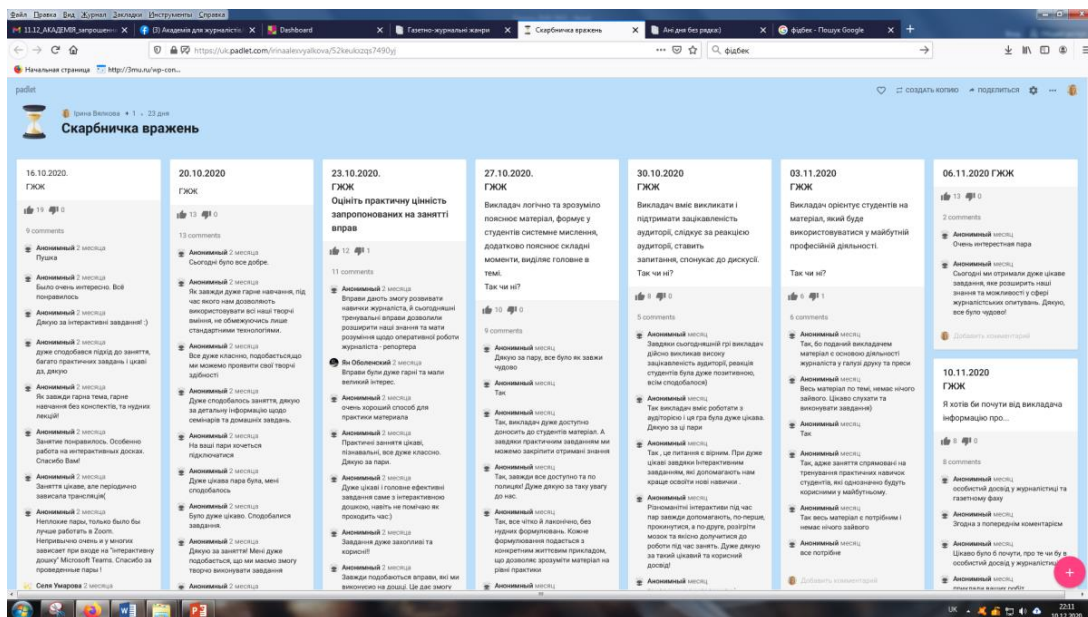

Рис. 4

Таким чином, використання широкого спектру онлайн-сервісів дозволяє урізноманітнити процес навчання, зробити його по-справжньому інтерактивним та сприяє підвищенню рівня якості освіти.

Література

1. Чунга-Чанга «Будь у тренді: МІГ в онлайн!» – готова зустріти нових острів'ян 2-4 листопада. URL: <https://www.aup.com.ua/chunga-changa-bud-u-trendi-mig-v-onlayn/> (дата звернення 08.12.2020).
2. Хміль Н. А., Морквян І. В. Віртуальні інтерактивні дошки та їх основні характеристики. URL: http://osnova.com.ua/items/item-october-2016/index_2.html (дата звернення 08.12.2020).

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАКТИКУМ ЗІ СЦЕНАРНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ»

Проблема формування та розвитку особистості, здатної самостійно і творчо мислити не втрачає своєї актуальності. Існує потреба в забезпеченні психологічних умов вищої школи, що пов'язана з розвитком творчого потенціалу майбутніх фахівців, які можуть самостійно приймати рішення, швидко адаптуватися до змін та постійно самовдосконалюватися.

Формування творчих компетенцій студентів у своїх розвідках розглядали Г.Балл [1], В. Клименко [2], В. Моляко [3], В. Моргун [4], Н. Чепелєва [5], С. Яланська [6].

Творчість – це завжди створення чогось нового на основі перетворення пізнаного – нового результату або оригінальних шляхів та методів його отримання. Творчість – це: відхилення від шаблону; оригінальність; ініціативність; наполегливість.

Розвиток творчих здібностей студентів успішно вирішує проблеми індивідуалізації та диференціації навчання, формування потреби у самореалізації, навичок самоаналізу та творчості, мотивів досягнення мети, вчить робити власні винаходи, відкривати нові факти в науці, допомагає юнакам та дівчатам долучитися до науково-дослідницької роботи, настільки необхідної для просування суспільства вперед [1, с. 64].

Під творчою компетентністю майбутнього фахівця, ми розуміємо найвищий рівень розвитку професійної компетентності, коли людина здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно і безперервно.

Структура розвитку творчої компетентності студента базується на основних структурних компонентах професійної компетентності: особистісно-розвивальному; діяльнісно-розвивальному; комунікативному; фаховому; опануванні досвіду. Показниками досягнення творчої компетентності є цінніснопедагогічна, мотиваційна, психолого-педагогічна, організаційна, методична, дидактична, інформаційна компетенції, вербально-комунікативна, невербальна, компетенція самовдосконалення, понятійне та творче мислення [6, с. 149].

Розвиток творчої компетентності студентів повинен мати науковий, системний, комплексний характер і ґрунтуватися на результатах моніторингових досліджень.

Ми зробили для себе висновок, що заняття буде ефективним тоді, коли воно буде цікавим як для викладача, так і для студентів.

На заняттях з «Практикуму зі сценарної майстерності» студенти залучаються до різних видів пізнавальної діяльності, пробують себе в процесі багатьох видів творчого пошуку. Інноваційне навчання передбачає відмову від переказу навчальних текстів та інших репродуктивних методів навчання та перехід до рівноправного діалогічного спілкування, моделювання реальних життєвих ситуацій, впровадження інтерактивних видів роботи

На заняттях з «Практикуму зі сценарної майстерності» завжди присутні:

- імітація,
- імпровізація,
- моделювання та розпроблення власних сценаріїв;
- ситуативно-рольові ігри.

Зазвичай ситуативно-рольові ігри проводяться без попередньої підготовки. Розподіл ролей відбувається з урахуванням індивідуальних можливостей і особливостей кожного студента. Непередбачено-спонтанні дії однієї дійової особи вимагають миттєвої реакції (корекції дій) з боку іншої. А бувають і підготовлені вдома або прямо на занятті рольові ігри (наприклад, під час складання сценарію до ток-шоу). Це дає змогу наблизити навчальний матеріал до реального життя.

У процесі вивчення дисципліни «Практикум зі сценарної майстерності» формування творчих компетенцій студентів можливо завдяки розв'язанню творчих завдань; впровадженню розвивальних творчих ігор, спрямованих на розвиток креативного мислення; індивідуальному та проблемному підходам у навчанні, самостійній роботі творчого характеру.

Підвищенню пізнавальної діяльності студентів, розвитку навичок самостійної, індивідуальної роботи служитимуть:

- творче проєктування (зокрема, скласти та оформити сценарний план до відомої книги сучасного українського письменника);
- творчі письмові роботи (наприклад, написати сценарний план до рекламного ролика);
- створення власного сценарію до телевізійної програми чи рекламного ролика.

Проявлення творчості студентами можна побачити також на практичних заняттях з «Практикуму зі сценарної майстерності». Студенти відповідно до своїх здібностей і можливостей готують цікаві повідомлення, факти про відомих сценаристів, створюють формулу успіху розроблення унікального сценарію, готують завдання творчого характеру тощо.

Організаційно-методичними умовами сприяння розвитку творчої компетентності майбутніх фахівців під час вивчення дисципліни «Практикум зі сценарної майстерності» є:

- організація навчальної діяльності, у ході якої студенти реалізують себе як творчі особистості;
- забезпечення конструктивного постійного зворотного зв'язку;
- встановлення партнерського педагогічного спілкування;
- забезпечення мотивації до дослідницької діяльності, активності та креативності під час занять.

Отже, використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для організації й проведення занять дозволяє урізноманітнити й вдосконалити форми та види роботи з обдарованими студентами, перейти від пасивного засвоєння навчального матеріалу до використання активних методів, активізувати взаємодію студент-викладач, посилити мотивацію учасників навчального процесу.

Від рівня сформованості готовності самого викладача до формування творчої особистості студентів залежить його здатність і готовність залучати своїх студентів до творчості у вивченні дисципліни. На нашу думку, процес формування творчого потенціалу як важливого компонента майбутньої професійної індивідуальності залежить від організації всього навчально-виховного процесу, який би спонукав до подальшої самостійної пошукової творчої професійної діяльності та творчого саморозвитку.

Література

1. Балл Г. О. Психологічні аспекти гуманізації освіти: кн. для вчителя / Г. О. Балл. – К.: Рівне, 1996. – 128 с.
2. Клименко В. В. Етапи розвитку творчості / В. В. Клименко // Психологічна газета. – 2007. – № 2. – С. 24–29.
3. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2005. – № 6. – С. 2–9.
4. Моргун В. Ф. Інтедифія освіти : Психологопедагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання на прикладі шкільного циклу природничих дисциплін / В. Ф. Моргун. – Полтава : Наук. зміна, 1996. – 78 с.
5. Чепелєва Н. В. Діалог як механізм творчості / Н. В. Чепелєва // Обдарована дитина. – 2007. – № 7. – С. 4–10.
6. Яланська С. П. Розвиток творчого потенціалу студента в умовах вищого навчального закладу / С. П. Яланська // Наука і освіта. – 2014. – № 6. – С. 148–153. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_6_31.

УДК 378.016:070

Мельникова-Курганова О.С.

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри соціальних комунікацій

ФАКТЧЕКІНГ ЯК ВАЖЛИВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Сучасний інформаційний потік перевантажений різноманітними повідомленнями. В епоху постправди 2.0. кожен читач шукає канали інформації, які надають «комфортну» подачу новин. Разом із тим виникла проблема у користувача, як саме розпізнавати фейки, дезінформацію, маніпулятивний чи пропагандистський контент. Адже такі матеріали поширюють як боти, блогери, люди-медіа, але й кореспонденти в офіційних мас-медіа. Основною відмінністю професійної діяльності журналіста є навички роботи з джерелами інформації та її верифікації. Тому фактчекінг є головним інструментом в професійній діяльності журналіста.

Фактчекінг тлумачать як «один з напрямків журналістики розслідувань, спрямований на перевірку фактів у публічних заявах (топ-персон, політиків, експертів, державних діячів, лідерів думки) та виявлення і викриття фейків, неправди, маніпуляцій, пропаганди, дезінформації» [1, 71]. Журналіст повинен мати навички роботи з відкритими джерелами, в повному обсязі використовувати доступні дані, звертатися до компетентних експертів з дослідженої теми. Проте він не може долучати інсайсерську неперевірену інформацію, тому що вона має характерні риси суб'єктивності, людського фактору, особистого інтересу інформатора тощо.

На сьогодні існує декілька методів та правил проведення фактчекінгу. Майбутній фахівець з журналістики та соціальних комунікацій повинен отримати навички та вміння працювати з пошуковими

системами, платформами та різними програмами з перевірки інформації, піддавати сумніву будь-які дані та відповідально ставитися до розповсюдження інформаційного продукту.

На думку директорки Європейської Асоціації підготовки журналістів (ЕЈТА), менеджерки проєкту EUfactcheck, міжнародної координаторки програм для журналістів Н. Вісерс, «фактчекінг повинен бути складовою програм журналістських дисциплін. Якісна журналістика визначається верифікацією фактів. Саме журналісти повинні публікувати правдиву інформацію» [2]. Кваліфікаційна верифікація інформації як компетентність майбутнього журналіста є актуальною та запитуваною суспільством. Правдивість та достовірність інформації є цінністю епохи постправди та індикатором рівня довіри аудиторії до медіа чи конкретного журналіста.

На думку О. Гороховського, фактчек як метод роботи з даними спрямований на: «максимальне унеможливлення суб'єктивної інтерпретації інформації; запобігання маніпуляції доказовими даними; уникнення факту упередженості при побудові висновку/вердикту; запобігання обвинуваченням у заангажованості інформації» [3, 24].

Фактчекери працюють із фактами, доводячи істинність/хибність тези, судження чи заяви. Точність, прозорість, достовірність у доведенні чи спростуванні інформації є важливими вимогами в їх роботі. Фактчекінг спрямований саме на встановлення істинності факту чи вислову.

Вміти чітко аргументувати істинність або хибність повідомлення, опрацювати цифрові дані для доведення тези, встановити першоджерела, відкриті та допоміжні джерела, знати основи програмування є сучасними компетенціями професійного журналіста. Важливим компонентом матеріалу з фактчеку – це встановлення вердикту, зокрема в Україні використовують лінійку «правда», «напівправда», «брехня», в європейських країнах – «брехня», «скоріше брехня», «правда», «скоріше правда», «неможливо перевірити». Для матеріалу з фактчеку необхідно вміти підібрати вдалий та чіткий заголовок, достовірно подати тезу, висвітлити систему доказів та аргументів, визначити вердикт. Матеріали фактчекерів розраховані на масову аудиторію, тому стиль та подача текстів повинні бути доступні для сприйняття. Журналіст має бути інтерпретатором спеціальної інформації, вміти її простою мовою передавати споживачам інформації.

На думку Г. Почепцова, «фейки добудовують світ за образом і подобою людини. Пропаганда працювала з одним набором подій, точно так надходять і фейки, тільки вже з позицій не країни, а людини, точніше, групи однаково мислячих людей. Їх правда у вигляді фейку починає циркулювати в їхньому колі [4, 204].

На сьогодні в Україні працює кілька платформ з використання фактчекінгу, зокрема Stopfake.org (викривання пропагандистського контенту), VoxCheck (перевірка висловлювань політиків); Без Брехні (спростування фейків та маніпулятивного контенту), а також – Академія Української Преси (просвітницька діяльність з популяризації фактчекінгу), ГО «Асоціація із міжнародних питань» (Чехія) (просвітницька діяльність, спрямована на удосконалення знань викладачів журналістики з фактчекінгу, журналістики даних, розслідувальної журналістики).

Таким чином, фактчекінг як компетентність є важливою відмінністю діяльності професійного журналіста від непрофесійного. Журналіст-фактчекер доставляє аудиторії правдиву інформацію або спростовує хибні дані чи брехню. Отже, він допомагає читачам, глядачам, слухачам орієнтуватися у великих обсягах інформації, розрізнити фейки, дезінформацію, маніпулятивний чи пропагандистський контент.

Література

1. Поширюємо кращі європейські практики: кафедра соціальних комунікацій МДУ організувала тренінг із фактчекінгу. URL:http://mdu.in.ua/news/poshirjuemo_krashhi_evropejski_praktiki_vkladachi_ta_studentsi_mdu_vzjali_uchast_u_treningu_vid_media_ekspertki_nadi_viscers/2020-11-26-3759?fbclid=IwAR3n_VtnRMmePCy2C7UqMrGLOG7yqKlxNU6dPw5rwanNYm5Fb-DnaEdQ-Vg (дата звернення: 01.12.2020).
2. Гороховський О. Фактчекінг та медіаграмотність: Словник термінів / О. Гороховський, О. Мельникова-Курганова, Н. Островська, П. Мірошніченко. – К.: ГО «Центр аналітики і розслідувань», 2020. – 77 с.
3. Гороховський О. Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи: практичний посібник / О. М. Гороховський. – Дніпро: ЛІРА, 2017. – 133 с.
4. Почепцов Г. (Дез)інформація / Г. Почепцов. – Київ: Паливода А.В., 2019. – 246с.

УДК 070.4:351.81

Черепченко О.О.

кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЖУРНАЛІСТА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Якщо розуміти інформаційні війни, як спосіб дезінформувати опонента, нав'язати його суспільству певні уявлення вигідні вам, або спосіб введення в оману, чим наносить шкоду, власному суспільству з боку панівних верств, в міжнародних відносинах, на війні (хоча два останні скоріш доповнюють один одного)

[10, с. 155-159], в економ то ми маємо визнати, що інформаційні війни велися ще задовго до нашої ери. Сам термін вперше у обраному нами сенсі виник у 1996 році в корпорації Ренд [2]. Але, як ми побачим далі – сутність питання виникла набагато раніше.

Адже Рамсес II Великий (правив у 1289 – 1222 до. н.е.), фараон Єгипту, програв Хетам битву при Кадеш. Але коли він повернувся додому виникла ідея створення монументального зображення в знаменитому храмі Абу Сім-Бел, і не тільки там а доволі масово. Цей відомий на весь світ, і до нині, символ (фараон на колісниці цілить у ворогів з лука, а вони масовано гинуть під копитами його коней, а це був символ перемоги) був створений для того, щоб довести звичайним підданам, що владика отримав чергову велику перемогу [3].

Тобто, напевно, його можна вважати першим PR-ником, адже храми були газетами, радіо, телебаченням, інтернетом та навіть самим WI-FI того часу. Тобто Рамсес II захватив контроль за медійним простором власного народу та провів операцію по впровадженню в них ідеї, що він переміг у битві. А журналістів, що могли б надати народу підтверджену, чи спростовану, перевірену інформацію тоді ще не було...

Таким чином, ви легко можете перевірити за 10 хвилин в інтернеті, до цього часу, історики сучасності, сперечаються про результати війни! Це більш ніж за 4000 років після тих подій! Це, напевно найперша, та одна з найбільш успішних операцій інформаційних війн, що працює навіть зараз.

З наведеного прикладу можна добре побачити ефективність – титул фараона «Великий» дійшов навіть до наших днів, глибину проникнення у тисячі років, охоп – усе цивілізоване людство. Тобто, навіть технології інформаційних воєн, навіть Стародавнього світу доводять свою ефективність.

Що мав би зробити єгипетський журналіст того часу у даному випадку? Перше – то є практично мистецтво, запідозрити, що проти суспільства ведеться інформаційна операція. Я кін міг би того досягти? Так само, як і сучасний журналіст, просто: помітивши наявність незвичайного або відсутність звичайного.

У даному випадку мова б йшла про те, що фараон наказав незвичайно багато «плакатів» у надзвичайної кількості храмів із цим сюжетом. Хоча перемог у нього було достатньо і раніше, але так настирливо він їх не просував у медіапростір. Тобто мається на увазі, як це кажуть зараз, надзвичайна інформативна активність. Як і в сучасних технологіях інформаційних війн, частіш за все, фараон просував декілька медіа-тез, що підтримують сукупно одну, вигідну йому ідею. Саме це має насторожувати і приводити до більш детального дослідження. Саме здатність до виявлення самого факту та основних компонентів інформаційної атаки є базовою компетенцією журналіста.

Далі, за канонами журналістської діяльності, він мав би поспілкуватися з експертами. Тобто свідками з війська, що повернулося до Єгипту та поінформованими у дипломатичній справі, представниками «офісу фараона». Його б мали цікавити розходження тверджень наративів, що просуває влада та фактами, що відбулися у реальності. І цілеспрямованість наративів фараона вже викликала би сумнів у вірності його слів. А його впертість та цілеспрямованість, підвищена увага до цих тверджень, їхньому просуванню підтвердила б, що мова йде про інформаційну спецоперацію з метою проголосити себе переможцем у війні.

До речі, зовсім якісна журналістська робота включала б у себе візит до експертів з Близького Сходу, де відбувалася битва. А в ідеалі, спроба задати ті самі питання експертам і від хетів. Отриманий матеріал мав би не тільки надати уявлення про реальний перебіг подій но і про мотиви, сутність та основні елементи інформаційної атаки.

І наостанок, порівняння наочних фактів із тезами, що просуває фараон остаточно мала би підтвердити виявлення інформаційної атаки. Що можна побачити такого, що відсутнє у звичній поведінці фараона? Після війни він одружується зі старшою дочкою царя хетів. Це звичайно для Єгипту. А ось той факт, що таку наречену-іноземку не відправляють, як зазвичай до гарему, а роблять справжньою правителькою і дружиною – це проста неможна собі уявити в межах єгипетського суспільства! Це явно вказує на той факт, що Рамсес II дуже остерігається гніву царя хетів, чого переможці не роблять [4]. І це підтверджує остаточно, в очах єгиптянина того часу, що фараон програв, сам цей факт визнає і шукає дружби із могутнім противником.

До речі, це звичайна річ для сучасних суспільств, згадайте повоєнні суспільства Федеративної Республіки Німеччини та Японської Імперії – це одні з найбільш проамериканських держави часів холодної війни. Та абсолютно незрозуміла, дезорієнтуюча, та така, що руйнує основи державного та суспільного ладу тогочасного Єгипту ідея поразки у війні. Да ще такої війни, яку очолив сам фараон. Адже усіх людей, що мешкали за межами тогочасного Єгипту вважали «живі мертві» - тобто вони живі лише по тому, що ми їх усіх ще не вбили (на кшталт 9 травня чи то культу Победи у РФ).

Коли ми розібралися у ситуації Рамсеса II Великого та його славнозвісної інформаційної війни проти власного народу, то ми логічно приходимо до кількох висновків. Що мав би у цій ситуації робити відповідальний журналіст і чого їх не існувало у Стародавньому Єгипті?

По-перше ми з'ясували, що фактично відбулася не стільки військово-політична катастрофа, але вона ставила під загрозу саме існування Єгипту як держави та суспільства. І це факт, адже раніше єгиптяни не

знали поразок. На цьому факті базувалося підтвердження, що їх боги справжні, а значить їх закони вірні. На богах та законах базується єдність народу та влада фараону.

По-друге, фараон, звичайно, ховає військову невдачу та власний трон. Але також одночасно він, за допомогою інформаційної війни по усьому Єгипті намагається зберегти також і саме існування Єгипту, як держави та суспільства. Тобто, журналіст мав би усвідомлювати наслідки публікації своїх висновків, навіть за умови їхньої правдивості. А це вже моральний вибір журналіста, що існує і зараз.

По-третє, перед журналістом постала би проблема: засобів масової інформації без контролю з боку держави на той час проста не існує. Ніхто не дасть йому нарисувати у масі храмів картини із сценою поразки фараона та розповідати про це на кожній площі Єгипту.

По-четверте, а не зможе, бо у храмах люди фараона – адміністративний ресурс вигадали також не вчора. То він міг би поширювати контрпропаганду самотужки. Але в нього лишався лишень шлях пліткарства, а за таку модель поведінки у державах того часу, частіш за все, просто страчували. Тож репресії проти журналістів були і тоді. А протидія інформаційному агресору вкрай складною та часто загрозливою для життя, так само як і зараз.

Література

1. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М.: «Рефл-Бук», К.: «Ваклер», 2001. – 867 с.
2. Kovalevska A. Information Wars: suggestive features clasification URL: [Fhttp://oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/008/Kovalevska%20\(Full%20Text\).pdf](http://oridu.odessa.ua/9/new_options/pdf/008/Kovalevska%20(Full%20Text).pdf) (Дата звернення: 8.11.2020).
3. Рамсес II Великий: біографія. URL: http://www.people.su/ua/91838_5 (Дата звернення: 9.11.2020).
4. Рамсес II Великий: біографія. URL: http://www.people.su/ua/91838_5 (Дата звернення: 9.11.2020).

УДК 378.016:070

Чишевич О.І.

асистент кафедри соціальних комунікацій

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ІНТЕРНЕТ-ЖУРНАЛІСТИКА»

Дослідники вважають, що компетентнісний підхід є найбільш ефективним при отриманні знань про технології професії або у поглибленні до технологічного процесу. Як підкреслює В. Лоуден, це «робить його придатним для придбання технічних навичок». Для журналістської освіти важливий його практико-спрямований характер, що дозволяє формувати професійну компетентність майбутніх працівників медіасистеми [1, с. 127].

Центральним стає поняття компетентності, яке використовується як нове поняття для опису ресурсів людини. Воно – основа компетентісно-орієнтованої освіти, модель якої спирається на такі важливі принципи як універсалізація, інтеграція, інтенсифікація, глобалізація, індивідуалізація, інформатизація освітнього процесу, вибудовування траєкторій освіти кожного індивіда як суб'єкта освітньої діяльності, виходячи з суспільних потреб і особистісних особливостей учнів [1, 126].

Поняття «компетентність» з'явилося в педагогічній літературі порівняно недавно і не є на сьогодні досить дослідженим. Так вислів «компетентісна освіта», як досягнення певного освітнього результату, з'явилося у 60-х роках минуло століття у Великобританії й Німеччині.

«У Глосарії термінів ринку праці, розробки освітніх програм і навчальних планів Європейського фонду освіти, компетенція визначається як:

1. Здатність робити що-небудь добре або ефективно.
2. Відповідність вимогам, що пред'являються при влаштуванні на роботу.
3. Здатність виконувати особливі трудові функції».

Термін «компетенція» використовується також для позначення характеристики якості випускника, є категорією результату освіти у вигляді досвіду чотирьох типів:

- досвіду пізнавальної діяльності, зафіксованого у формі знань;
- досвіду здійснення відомих способів діяльності у формі умінь діяти за зразком;
- досвіду творчої діяльності у формі умінь приймати ефективні рішення в проблемних ситуаціях;
- досвіду здійснення емоційно-ціннісних ставлень у формі особистісних орієнтацій [4].

У сучасному розумінні компетентнісний підхід можна поділити на наступні групи:

1. Компетенції, що відносяться до самої людини як особистості (орієнтація в світі, здатність до інтеграції, розуміння громадянського суспільства, самовдосконалення і саморегулювання).

2. Компетенції, що відносяться до взаємодії людини та соціальної сфери (компетенції соціальної взаємодії, письмового та усного спілкування в широкому сенсі, включаючи породження і сприйняття тексту, етикету, культурне спілкування, ділове листування, діловодство, іншомовне спілкування, комунікативні завдання, вплив на реципієнта) .

3. Компетенції, що відносяться до діяльності людини (компетенції пізнавальної діяльності, дослідницької діяльності, орієнтації в різних сферах діяльності, компетенції інформаційних технологій).

Найбільш актуальним в контексті функціонування компетентнісного підходу стає питання про набір компетенцій, освоєння яких передбачає формування професійних і особистісних навичок майбутнього журналіста. Фахівця необхідно забезпечити таким набором знань і компетенцій, який буде йому безпосередньо необхідний при вирішенні поставлених професійних завдань [5, 452-453].

Під час розробки та викладання курсу «Інтернет журналістика» було сформовано робочу програму у якій було зазначено наступні теми, які згідно з зазначеним підходом розвивають компетентності фахівця у галузі соціальних комунікацій:

- Мультимедійна логіка журналістики у інтернеті.
- Роль мультимедійної журналістики.
- Дигіталізація інформаційних процесів.
- Комплекс технічних і організаційних атрибутів ЗМІ.
- Рівень культурної компетенції користувачів у мережі Інтернет.
- Процес конвергенції.

Література

1. Дорощук Е. С. Проблемы диагностики профессиональной компетентности будущих журналистов в контексте развития журналистского образования / Е. С. Дорощук // Современный ученый. – 2017. – № 3. – С. 126–130.

2. The World Journalism Education Council's Declaration of Principles (WJEC), 2008. – URL: https://wjec.net/?page_id=32108.

3. Model curricula for journalism education: CI.2007/WS/7 REV : programme and meeting document [E-Source] // UVESDOC Digital Library. – Access Point: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000151209>.

4. Європейський простір вищої освіти та Болонський процес : навч.-метод. посіб. / авт.-уклад.: Т.М. Димань, О.А. Боньковський, А.Г. Вовкогон ; Co-funded by the Tempus programme of the European Union. – Одеса : ОМА, 2017. – 105 с.

5. Макарова Л. С. Компетентностно–ориентированный подход в современном журналистском образовании // Журналистика/Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2014, № 2 (2), С. 452–455.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 811.161.2'373

Мороз О.А.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології

«КОРОНАВІРУС» ТА ЙОГО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Сучасне життя світова спільнота не може уявити без дискурсу, пов'язаного зі словом «коронавірус». Поняття про це явище міцно увійшло у всі ділянки людського буття, пронизуючи його наскрізь. Мова – це динамічна система. Усе в ній, як зазначає, О. Тараненко, рухається, змінюється, зазнає зсувів, коливань, інновацій, їй властива постійна «плинність» [3, с. 3]. Поява нових слів – це процес, умотивований глобалізованою реальністю. Слово *коронавірус* ще відсутнє у тлумачних словниках, але є очевидною дійсністю усього світу, воно швидко увійшло у світові мови й підпорядкувало дискурсивні практики.

Слово – це єдність знака і значення, специфічного мовного відображення дійсності [2, с. 31]. Усі мови мають майже однакові графічно-звукові та значеннєві характеристики згаданого слова, маємо справу насамперед з «панзначенням». Слово *коронавірус* латинське за походженням, утворене з двох латинських основ – *корона* і *вірус*. Безпосередніми синонімами до нього є *корона*, *ковід*. Ідеться не про запозичення, а передусім про транслітерацію слів. Транслітерована лексема *ковід* сягає англійського COVID, що є продуктом англійського словотворення, зокрема змішаної абрєвіації, утворена складанням окремих складів та звука (*coronavirus disease – COVID*). У мовах не витворилося власних відповідників до назви страшної хвороби, бо, мабуть, для цього й не було потреби, адже пандемія унеможливила формування відповідного поняття у світових мовах.

Навколо слова *коронавірус* сформувався окремий дискурс, це слово розгорнулося до цілої групи слововживань, підпорядкувало собі інші слова, народило нові змісти, позначені негативними конотаціями.

Коронавірус як назва хвороби – це медичний термін, разом з ним використовуються в українській мові однослівні терміни – *корона*, *ковід*, *Ковід-19*, *COVID-19*. Останнє сприймається як варваризм, але його існування виправдовується сучасною пандемічною ситуацією. На основі аналізу новинних сайтів мережі Інтернет, а також офіційної сторінки МОЗ виділено й терміни-словосполучення – *коронавірусна інфекція*, *коронавірусна хвороба*, *вакцинокерована інфекція*. У контексті *підхопити вірус* маємо справу із контамінацією, адже сьогодні не потрібно уточнювати, який саме вірус. Усі зазначені слова формують поле уживань, що стосується небезпечної хвороби. Також асоціативно наближеним до згаданих є слово *випадок*, яке у відповідному контексті сприймається як захворювання. Усеохоплення підкреслює лексема *пандемія* й узагальнено називає сукупну захворюваність.

Сьогодні і політичний, і науковий, зокрема медичний, і розмовний дискурси зосереджені навколо *коронавірусу*, і це сприяє концептуалізації цієї лексичної одиниці, що в різних контекстах «нарощує» слововживання, звісно, з урахуванням лексичних і граматичних норм. *Коронавірус* та його синоніми вживаються з дієсловами, іменниками, прикметниками: *підхопити ковід*; *хворіти на COVID-19*, *спалах COVID-19*, *нові рекорди коронавірусу*, *тестування на коронавірус*, *протидія COVID-19*, *ланцюжок передачі COVID-19*, *подолати коронавірус*. Такі словосполучення позначають процеси передачі, протікання хвороби, видужання, способи протистояння їй.

Концептуалізація одиниці *коронавірус* відбувається на основі консолідації споріднених за змістом лексем, які не є новими за походженням, але розширюють, оновлюють своє значення. Такі лексеми вбирають «дух сучасності», обростають конотаціями, відповідними реальності сьогодення.

Оновився контекст, пов'язаний з діагностуванням хвороби. Тут знаходимо такі слова і словосполучення: *скринінгове обстеження*, *коефіцієнт позитивності*, *активні випадки*, *підтверджені випадки*, *підтверджений COVID-19* тощо. При цьому загальновідомі в медичному дискурсі слова сьогодні охоплені виключно семантикою коронавірусу. Наприклад, слова *тест*, *тестування* і без певного контексту мають дотичність до хвороби. Однак, постали і нові утворення: *ПЛР-тестування* (ПЛР – полімерна ланцюгова реакція), *метод ПЛР*, *метод ІФА* (імуноферментний аналіз). Абрєвіація – це відомий спосіб мовної економії, але приховує значення слова, над яким пересічний мовець (не фахівець!) і не замислюється.

Потреби запобігання хворобі продукують контексти, пов'язані зі словами *вакцина*, *вакцинація*, *план вакцинації*, *суцільна вакцинація*, *щеплення*, а також назви різних винайдених сьогодні вакцин, наприклад: *вакцина Pfizer-BioNTech* та ін.

Перебування на ізоляції передають слова: *ізоляція*, *обсервація*, *карантин*, *самоізоляція*, *локдаун*. Сьогодні вони набувають специфічного значення, окресленого *COVID-19*. Розширюються контексти за рахунок уточнень-означень: *вимушена ізоляція*, *карантин вихідного дня*, *повний локдаун*, *жорсткий карантин*. Актуалізують своє значення на тлі пандемії рідко вживані в українській мові слова, наприклад,

англійське за походженням *локдаун*. Воно стосувалося раніше жорсткої ізоляції ув'язнених, а тепер вийшло за межі в'язниць і стосується жорсткого загальнодержавного карантину, ознакою якого є тотальність. Це слово може набувати й оцінного вживання, наприклад: *Світовим нокдаун-рекордсменом є Грузія, загальна тривалість жорсткого карантину там становитиме 133 дні* (із соціальних мереж). Перебування на карантині засвідчують слововживання: *антисептик, санітайзер, маска, респіратор, масковий режим, соціальна дистанція* тощо.

Цікаво, що за часів епідемії набули нових конотацій назви кольорів: *зелений* – засвідчує безпеку, *жовтий, помаранчевий, червоний* – сигналізують про певний рівень небезпеки. Наприклад: *«Жовтий», «помаранчевий» або «червоний» рівень епідемічної небезпеки встановлюється на території регіону, у якому наявне значне поширення COVID-19* (із соціальних мереж).

Позначені «семантикою коронавірусу» і назви осіб, переважно це субстантивовані іменники: *інфіковані, хворі, одужалі, померлі*. Натякає на цю хворобу і засіб її лікування – апарат ШВЛ, кисень, звідси метонімізовані назви: *пацієнти на ШВЛ, кисневозалежні пацієнти, пацієнти на кисні* тощо.

Слід зазначити, що на Ковід-19 цікаво зреагувала й розмовна мова. Так, у соціальних мережах і у вільному лексикографічному джерелі *myslovo.com* натрапляємо на слова, що позначені різними стилістичними відтінками: *ковідіот, ковидько, ковіденята*. При цьому *ковідіот* («людина, яка не вірить у хворобу, не носить маски») прийшло з англійського сленгу. Інші ж – це українські сленгізми: *ковидько* – «людина, яка переносить коронавірус»; *ковіденята* – «діти, зачаті під час хвороби».

Як бачимо, сучасна пандемія зумовлює утворення в українській мові особливого концепту – «*коронавірус*», що розгортається за допомогою переосмислення наявних у мові одиниць.

Аналізуючи контекст уживання концепту «*коронавірус*», помічаємо й мовні огріхи, пов'язані з неправильним слововживанням у різних джерелах. Доволі частими є випадки тавтології, фактично вони є основою багатьох сполучень: *коронавірусна хвороба, повний локдаун* (відповідно до змісту, достатньо вживати *коронавірус, локдаун*); граматичні помилки – *одужавші*. Типовою ознакою є багатослів'я, наприклад, в одному реченні поряд уживаються абсолютні синоніми *вакцинація* і *щеплення*, що досить ускладнює сприймання змісту: *Міністерство охорони здоров'я України розробило план вакцинації проти COVID-19 та визначило групи ризику, яким будуть проводитись щеплення першочергово* (новини МОЗ).

Отже, коронавірус – це страшна реальність, що блокувала розвиток усього світу. Українська мова зреагувала жваво на нові обставини різними словами і словосполученням, засвідчуючи своє словникове багатство. І попри те, що в нашу мову стрімко увірвалися вульгаризми типу *COVID-19*, їх уживання пов'язане із прагненням швидко й точно відповідати викликам часу.

Література

1. Кононенко В. Мова в контексті культури : Монографія. Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
2. Сучасна українська літературна мова : Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. К.: Знання, 2010. 270 с.
3. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. К.: Наукова думка, 1989. 256 с.
4. Українська мова: Енциклопедія. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 824 с.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 373.2.042-51

Андрєєва М.Ф.

асистент кафедри дошкільної освіти

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У сьогоденні розвитку теорії та практики дошкільної освіти все актуальніше постає проблема підготовки майбутнього вихователя до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти, адже ця непроста діяльність має свої особливості. Вихователь, який прагне працювати у інклюзивній групі ЗДО має бути озброєний знаннями, уміннями та навичками роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Давно відомо про важливість тандему теорії і практики у будь-якому процесі людської діяльності, тож підготовка майбутнього вихователя до роботи в умовах інклюзивної освіти - це саме той процес, який має на меті не лише озброїти майбутніх фахівців теоретичними знаннями, а й збагатити необхідними практичними уміннями та навичками, які так необхідні для успішної роботи в інклюзивному середовищі ЗДО.

Попередній аналіз досліджуваної проблеми показав, що все більше педагогічних закладів вищої освіти України тяжіють до того, щоб відкривати нові освітньо-професійні програми, розширювати спеціалізації з підготовки фахівців для роботи в умовах інклюзивної освіти. Такий активний поштовх новоутворень в системі вищої освіти є логічним, і підтверджується неабияким запитом сучасних закладів дошкільної освіти в отриманні нового типу фахівця. На нашу думку, змістовна та якісна практична підготовка майбутнього вихователя до роботи в умовах інклюзивної освіти - одне з пріоритетних завдань ЗВО, рішення якого активізує швидкість впровадження передового досвіду в практику роботи інклюзивних закладів дошкільної освіти [1].

Проблема формування підготовки вихователів до роботи в умовах інклюзивної освіти означена у наукових працях таких вчених: А. Аніщук, Ю. Бойчук, О. Голюк, Л. Зданевич, О. Кас'яненко, А. Колупасва, Г. Косарева, А. Крикун, І. Кузава, З. Ленів, І. Малишевська, О. Мартинчук, Н. Суховієнко, О. Таранченко, С. Тітаренко, Т. Цегельник. Дослідження саме практичного забезпечення підготовки майбутніх вихователів до роботи в умовах інклюзивної освіти знайшло своє відображення у наукових розвідках О.Голюк, О. Кас'яненко, Н. Суховієнко та ін.

О. Голюк у своєму дослідженні акцентує свою увагу саме на організації практик, з метою набуття майбутніми фахівцями ЗДО досвіду практичної діяльності в умовах інклюзії. Вчена наголошує на доцільність організації практики в закладі дошкільної освіти, де є інклюзивні групи з ефективним досвідом роботи та вважає за потрібним доповнювати зміст педагогічних практик відповідними завданнями. Також пропонує одну з дієвих практико-орієнтованих форм роботи зі здобувачами вищої освіти – залучення до волонтерської, громадської роботи з дітьми з особливими потребами [2].

Н. Суховієнко у своєму дисертаційному дослідженні доходить висновку, що практична робота є однією з ефективних форм роботи в межах вищої освіти із здійснення підготовки здобувачів вищої освіти до професійної діяльності в інклюзивному просторі ЗДО. Авторка пропонує зміст практичних занять спрямований на підвищення готовності до майбутньої діяльності вихователя інклюзивної групи ЗДО [4].

О. Кас'яненко, досліджуючи формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії, розробила модель формування готовності майбутніх вихователів до досліджуваного виду діяльності. Модель О. Кас'яненко відображає три послідовних етапи: інформаційно-орієнтований, квазіпрофесійний та діяльнісний. Для забезпечення саме практичної підготовки виділяємо квазіпрофесійний, спрямований саме на набуття досвіду практичної діяльності, що моделює діяльність майбутніх вихователів в умовах інклюзивної освіти та діяльнісний, спрямований на застосування у практичній діяльності сформованих ключових компетентностей. Квазіпрофесійний етап включає в себе застосування теоретичних знань в активних методах навчання (імітаційні, аналіз конкретних ситуацій, рішення педагогічних завдань). Діяльнісний етап вже в повному вимірі вимагає застосування компетентностей у практичній діяльності (проходження педагогічної практики та ін.) [3].

На основі аналізу досліджень проблеми практичного забезпечення підготовки майбутніх вихователів до роботи в умовах інклюзивної освіти визначимо, що це системний цілеспрямований та довготривалий процес формування практичних вмінь та навичок, ключових компетентностей, які необхідні для успішної роботи в умовах інклюзивної освіти закладу дошкільної освіти. Забезпечення практичної підготовки майбутніх вихователів до роботи в умовах інклюзивної освіти буде успішним за умов: реального занурення здобувачів вищої освіти в освітній процес інклюзивних груп ЗДО (організація педагогічної практики),

плідна робота з інклюзивно-ресурсними центрами з метою отримання практичного досвіду з дітьми з особливими потребами, їх батьками, наповнення навчальних дисциплін блоками активних практичних завдань та ін.

Починаючи з цього навчального року кафедра дошкільної освіти Маріупольського державного університету розпочинає освітню діяльність з підготовки фахівців для роботи в інклюзивних групах ЗДО, також заплановане відкриття «Лабораторії інклюзивної освіти для дітей та підлітків», що стане фундаментальною платформою для емпіричного дослідження даної проблеми.

Проведений теоретичний аналіз не претендує на вичерпне дослідження усієї проблеми висвітленого питання. Дослідження може мати подальший розвиток при відкритті кафедрою дошкільної освіти Маріупольського державного університету «Лабораторії інклюзивної освіти для дітей та підлітків», у виконанні комплексної наукової теми кафедри з проблеми підготовки майбутніх фахівців інклюзивної освіти.

Література

1. Андреева М.Ф. Підготовка майбутніх вихователів до роботи в інклюзивних групах сучасного закладу дошкільної освіти // Професійна підготовка педагогів дошкільної освіти в умовах європейського вибору: проблеми, пошуки, здобутки. Монографія / [Брежнева О. Г., Андреева М.Ф., Березіна О. О. Бухало О. Л. та ін.; за наук. ред. О. Г. Брежневої]. – Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. – 322 с.

2. Голюк О. А. Організаційно-педагогічні умови набуття майбутніми вихователями ДНЗ фахових компетентностей для роботи в інклюзивному середовищі [електронний ресурс] / О. А. Голюк / Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії // Зб. тез. доп. / Редкол.: В. В. Засенко, А. А. Колупасєва, Н. І. Лазаренко, З. П. Ленів. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. – С. 79-82.

3. Кас'яненко О. М. Формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кас'яненко Оксана Миколаївна; М-во освіти і науки України, Мукачівський державний університет ; наук. кер. Довженко Т. О. - Мукачево, 2018. - 239 с.

4. Суховієнко Н. А. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Суховієнко Наталія Анатоліївна; М-во освіти і науки України, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія; наук. кер. Зданевич Л. В. - Хмельницький, 2018. - 288 с.

УДК 373.2.015.31-027.22:793.7

Березіна О.О.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ПРОЄКТУ ІМІДЖ-ПРОСУВАННЯ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

На ринку освітніх послуг між сучасними закладами дошкільної освіти України поступово виникає і посилюється конкуренція, яка є актуальною як для приватних, так і державних. Найбільш жорстка вона між так званими комерційними закладами освіти, адже неодмінною умовою їх виживання є наявність достатньої кількості дітей платоспроможних батьків. Проблема конкурентоспроможності актуальна й для закладів освіти, що фінансуються за рахунок державного бюджету. Отже, заклади освіти всіх типів і форм власності змушені докладати чимало зусиль до того, щоб залучити нових вступників. З цією метою вони розробляють і вживають різноманітних заходів, серед яких важливими є заходи щодо створення та підтримання привабливого іміджу організації. У зв'язку з цим у пригоді стане досвід, накопичений у галузі психології іміджмейкінгу. Процес формування іміджу організації є однією з умов існування закладів дошкільної освіти, що передбачає низку вимог до їх освітньої діяльності.

У вітчизняній педагогіці поняття «імідж» з'явилося порівняно недавно. У довідковій літературі поняття має широке тлумачення й визначається як штучна імітація або подання зовнішньої форми будь-якого об'єкту, особливо особи; образ (особи, явища, предмета), що формується цілеспрямовано і має чинити емоційно-психологічну дію на когось з метою популяризації, реклами; як набір деяких якостей, які люди асоціюють з певною індивідуальністю тощо [1].

Імідж – це поняття, що вживається стосовно: людини (персональний імідж), організації (корпоративний імідж), соціальної позиції (імідж політичного діяча), освіти (імідж випускника університету), професії (імідж педагога). Зазвичай слово «імідж» по відношенню до організації чи закладу використовується у двох значеннях: зовнішнє сприймання і репутація. Варто пам'ятати, що ці дві грані взаємопов'язані: ми спостерігаємо зовнішній вигляд, а оцінюємо репутацію. Відтак, правомірно вважати, що імідж – це образ, який складається із внутрішньої і зовнішньої характеристики.

Беремо до уваги авторитетну думку відомого українського дослідника проблем іміджології Г. Почепцова про те, що імідж – це явище символічної природи, бо містить в собі та передає певну

інформацію про людину з метою впливу на оточуючих, зокрема, інформацію про те, яка поведінка відносно носія іміджу коректна та, якої поведінки слід чекати від нього самого, хто він є щодо соціальної ролі [2]. За Г. Почепцовим, імідж, є те, що орієнтовано на сприйняття іншими людьми в безпосередньому оточенні й адресовано їм як інформація про свій статус, професійну роль, унікальні риси.

На підставі вивчення наукової літератури з іміджології (А. Панасюк, Г. Почепцов, В. Шепель та ін.) ми дійшли висновку, що вчені виокремлюють середовищний, вербальний (мовленнєвий), кінетичний та інші іміджі. Інтегруючись, вони формують уявлення про людину як про особистість (особистісний імідж) і професіонала (професійний імідж) [3].

Стосовно закладів дошкільної освіти нас цікавить педагогічний імідж. Проблема педагогічного іміджу розробляється у руслі нової галузі педагогічної науки – педагогічної іміджології, яка визначає цей феномен як чинник успіху в професійній діяльності, як інструмент, що допомагає будувати стосунки з оточуючими, як елемент конкурентоспроможності на ринку праці [4].

Імідж закладу дошкільної освіти є неоднозначним поняттям в сучасній іміджології. Він складається з уявлень про якість освітніх послуг, взаємини між вихователями, дітьми та їх батьками, кадрового потенціалу педагогічного складу, матеріальної та наукової бази. Відповідно формується внутрішня та зовнішня аудиторія іміджу дошкільного закладу. Внутрішня аудиторія складається із співробітників закладу, до зовнішньої відносяться споживачі, тобто діти, їх батьки та навколишні структури.

К. Крутій досліджуючи можливості PR-технологій в дошкільній освіті визначила, що необхідність формування іміджу дошкільного закладу визначається наступними причинами: по-перше, складна демографічна ситуація (особливо в малих містах) посилює конкуренцію серед закладів однієї території у боротьбі за набір дітей, по-друге, сильний позитивний імідж полегшує доступ дошкільного закладу до кращих ресурсів (з можливих - фінансових, інформаційних, людських тощо), по-третє, маючи сформований позитивний імідж, заклад за інших рівних умов є більш привабливим для педагогів, тому що є здатним більшою мірою забезпечити стабільність, задоволеність працею і професійний розвиток, по-четверте, стійкий позитивний імідж дає ефект надбання певної сили в тому сенсі, що є запорукою довіри до всього, що відбувається в стінах конкретного закладу [5].

О. Кононко в свою чергу, досліджуючи основні характеристики сучасного дошкільного закладу, виділила наступні показники його позитивного іміджу: 1) просторі та світлі приміщення, зручні меблі, різноманітні іграшки та дидактичні матеріали в достатній кількості, дбають про їхнє здоров'я; 2) незаплямована репутація протягом тривалого часу; 3) стабільна, організована, ритмічна праця; 4) підготовка до школи; 5) висококваліфіковані фахівці; 6) у роботі застосовуються інноваційні підходи, експеримент; 7) розвивальне середовище для формування у дітей життєвої компетентності; 8) незвичайний, не схожий на інші, кращий за них; 9) прагне встигнути за часом: у ньому навчають іноземної мови, ознайомлюють з азами комп'ютерної грамоти, вводять дитину в сучасний інформаційний простір [6].

Науковці (А. Мойсєєв, А. Панасюк) виділяють три підходи щодо формування педагогічного іміджу: природним шляхом, як результату діяльності організації чи індивіда; як мистецтво переконувати людей, впливати на їхні думки, підтримувати готовність до необхідних змін; застосування науково обґрунтованих і перевірених на практиці технологій [7].

Зазначимо, що позитивний імідж формується тільки на основі стійкого якісного продукту (освітньої послуги). Однак визначення «якісного продукту» в освітній системі є проблемою, що вимагає залучення системи експертних оцінок і аналізу суб'єктивних (педагогів, батьків, дошкільників) даних.

Отже, в умовах реформування освіти процес формування іміджу дошкільного закладу є доволі актуальним та може бути спрямованим не тільки зовні, а й в середину закладу. Від спрямованого всередину іміджу залежить те, якою мірою члени педагогічного колективу ідентифікуються із закладом, а отже важливим стають мотиваційні характеристики їх діяльності. Оскільки заклад дошкільної освіти зазвичай має у своєму складі асоційованих членів (батьки вихованців, спонсори, випускники минулих років, роботодавці, представники наступних ланок освіти, педагоги зокрема), то межа між варіантами іміджу, спрямованими назовні і всередину закладу, не завжди є чіткою. Таким чином, внутрішня спрямованість іміджу набуває для дошкільного закладу особливої уваги.

Досліджуючи умову створення проекту імідж-просування закладу дошкільної освіти ми встановили, що факторами його створення можуть бути:

- 1) рух до мети через формування відмінностей, що відрізняють даний заклад освіти від інших (спеціалізація, спрямованість тощо);
- 2) виявлення очікувань основних споживачів освітніх послуг закладу – дітей та їх батьків;
- 3) виділення найбільш привабливих характеристик закладу дошкільної освіти;
- 4) вироблення педагогічним колективом спільного бачення перспектив, визначення і формулювання місії закладу, її термінових та перспективних цілей, складання проекту імідж-просування закладу;
- 5) активне управління процесами масової комунікації (реклама, статті, піар-заходи, сувенірна продукція, сайт та інші соціальні мережі Інтернет, система зворотного зв'язку);

б) розробка чи коригування візуальних і діяльних елементів зовнішньої атрибутики, використання символів у створенні візуальних характеристик (емблема, прапор, гімн, гасла, девіз, форма одягу, друкарська продукція);

7) формування системи стимулів створення позитивного іміджу закладу для співробітників та вихователів, що полягає в розробці психологічних, соціальних і економічних механізмів заохочення членів колективу.

Таким чином, стосовно закладів дошкільної освіти ми розглядаємо цю організаційно-педагогічну умову як фактор та можливість досягнення успіху в діяльності закладу. Варто зазначити, що кожен заклад освіти при формуванні свого позитивного іміджу повинен прагнути досягти образу, який би асоціювався у свідомості суспільства з ідеальним.

Література

1. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. Москва : Большая Рос. энцикл., 2003. 527 с.
2. Почепцов Г. Г. Имиджелогия. Киев : Рефл-бук ; Ваклер, 2000. 344 с.
3. Панасюк А. Ю. Формирование имиджа: стратегия, психотехнологии, психотехники. Москва : Омега-Л, 2007. 266 с.
4. Варданян М. Р. Имидж педагога как фактор здоровьесбережения субъектов образовательного процесса в основной школе : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Омск, 2007. 24 с.
5. Крутій К. Л. Формування позитивного іміджу навчального закладу. Практика управління дошкільним закладом. 2011. № 1. С. 4–10, 21–26.
6. Кононко О. Л. Сучасний дитсадок: який він? Дошкільне виховання. 2006. № 7. С. 3–6.
7. Мойсеев В. А. Паблік Рілейшнз: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 224с

УДК 373.2.064.2

Бухало О.Л.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

ПРОФЕСІЙНА ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Внаслідок економічних, політичних перетворень, а також світоглядної переорієнтації, сучасний розвиток освіти являє собою складний, неоднозначний і суперечливий процес, у якому виділяються різні аспекти й нові завдання, що потребують пошуку й імплементації нових стратегій у системі освіти з урахуванням потреб суспільства. Водночас орієнтація нашої країни на європейську інтеграцію, впровадження нових педагогічних технологій постійно збагачують науку новими термінами, посилюючи необхідність долати існуючі розходження між вітчизняними та зарубіжними поняттєвими системами. Ось чому дедалі частіше в педагогічних колах обговорюються питання професійного співробітництва, організація якого притаманна найкращим закладам світу.

Саме завдяки правильній організації професійного співробітництва всі учасники починають усвідомлювати відповідальність за успіхи дітей, орієнтуватися на використання інновацій у викладанні, а також виявляти готовність тісно співпрацювати з колегами на засадах взаємної підтримки. Отже, це підтверджує наявність позитивного впливу професійного співробітництва на організацію навчального процесу дітей дошкільного віку у закладах дошкільної освіти, а також вимагає здійснення кроків у напрямі озброєння фахівців необхідними знаннями.

Слід зазначити, що проблема готовності особистості до професійної діяльності була предметом уваги багатьох дослідників. Вченими напрацьовані свої підходи до розкриття сутності готовності до праці та різних видів професійної діяльності (Г. Балл, М. Дьяченко, Р. Каламаж, Л. Кандибович, Л. Карамушка, В. Моляко, П. Перепелиця, М. Смульсон, М. Томчук та інші), до професійного навчання (Н. Уткіна, А. Єлісєєв, Н. Шевченко та інші), до педагогічної діяльності та до виконання педагогом окремих професійних завдань і функцій (О. Винославська, П. Горностаї, К. Дурай-Новакова, Л. Кондратова, А. Линенко, В. Семиченко, В. Сластьонін та інші).

Не менш вагоме місце у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців займає проблема взаємодії. Їй присвятили свої роботи Г. Андрєєва, Л. Виготський, В. Давидов, М. Коць, С. Максименко, А. Маслоу, В. Мясіщев, К. Роджерс, Д. Тібо, Л. Фестингер, Е. Фромм, Ф. Хайдер та інші. У дослідженнях О. Асмолова, Н. Кузьміної, В. Орлова, В. Рубцова, В. Руденського та інших взаємодія розглядається як категорія, що виявляється у системному сталому виконанні дій, спрямованих на те, щоб викликати відповідну реакцію партнера, яка в свою чергу породжує реакцію особистості, що впливає. Структурно взаємодія може бути представлена такими компонентами: суб'єкти взаємодії; взаємні зв'язки; вплив один на одного; зміни суб'єктів. Результатом взаємодії – є досягнення спільної мети та реалізація творчого потенціалу суб'єктів [2].

Сучасні підходи до проблеми професійної підготовки педагогів на засадах компетентнісно зорієнтованого підходу висвітлюються у працях В. Анищенка, І. Бега, Н. Глузмана, С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Кондрашової, О. Михайличенка, О. Сухомлинської та інших. Питанню загальної професійної підготовки майбутніх вихователів присвячені дослідження: А. Бойко, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, Н. Кичук, В. Лугового, В. Майбороди, Н. Ничкало, Д. Ніколенко, О. Олексюка, О. Пехоти, О. Савченко, В. Семиченко, Р. Хмелюк та інших. Значним внеском у професійну підготовку майбутніх вихователів стали дослідження Л. Артемової, Г. Беленької, О. Богініч, М. Машовець, Т. Поніманської та інших.

У процесі професійної діяльності вихователь має бути готовий до взаємодії з іншими вихователями, музичним керівником, адміністрацією ЗДО, логопедом та практичним психологом. Взаємодія фахівців дозволяє здійснювати комплексний вплив на виховання дошкільників, ефективно планувати та впроваджувати педагогічні технології, координувати виховні впливи на дітей.

Професійна взаємодія – це функціональна взаємодія, що має діловий характер і відрізняється від міжособистісної взаємодії. Вона сприяє досягненню індивідуальних цілей кожного та цілей спільної трудової діяльності при високому рівні усвідомленості і позитивному емоційному фоні.

Особливості професійної взаємодії полягають в тому, що:

- партнер в професійній взаємодії завжди виступає як особистість, значима для суб'єкта;
- учасникам взаємодії притаманне добре взаєморозуміння в питаннях справи;
- головне завдання професійної взаємодії – продуктивна співпраця.

Проблема професійної взаємодії має відносно самостійний зміст, вона конкретизує взаємозв'язки особистості і професії, виявляє ті фактори, що опосередковують відносини індивідів у професійній діяльності. Ефективність її визначається, перш за все, сформованістю людини як особистості, як суб'єкта праці, пізнання, спілкування. Це, в свою чергу, передбачає, що формування людини як суб'єкта професійної взаємодії має тривалий характер, обумовлений специфічними особливостями професіогенезу.

Дослідниками виділяються загальні ознаки професійної взаємодії, які вміщують:

- володіння спеціальними знаннями про мету, зміст, об'єкт і засоби праці;
- володіння спеціальними вміннями в здійсненні взаємодії на всіх її етапах від підготовчого, виконавчого до підсумкового;
- спеціальні властивості особистості та її характеру [1].

Взаємодія є процесом цілеспрямованим, предметним, організованим, керованим і змінним щодо мети, способам і зворотного зв'язку, що сприяє взаємопов'язаній і взаємообумовленій зміні суб'єктів. Таке розуміння взаємодії відповідає ситуації професійної діяльності вихователя з колегами у закладі дошкільної освіти, оскільки містить вказівку на необхідність реалізації як суб'єкт-об'єктних, так і суб'єкт-суб'єктних відносин. Професійна співпраця вихователя з іншими фахівцями ЗДО в процесі розвитку дітей дошкільного віку полягає в установленні доброзичливих та довірливих відносин з кожним із них; об'єднанні зусиль для гармонійного розвитку дітей; створення атмосфери взаєморозуміння, спільності інтересів, емоційної взаємопідтримки.

Література

1. Велитченко Л. К. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу: монографія. / Л.К. Велитченко. - Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. - 355 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія особистості і спілкування./ Л.Е. Орбан-Лембрик. - К. : Либідь, 2004. - 423 с.

УДК 373.2.015.31:61

Демидова Ю.О.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ СПІВПРАЦІ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ

Проблема збереження і зміцнення здоров'я людини є однією з актуальних не тільки в Україні, але і у всьому світі. Великомасштабні зміни створюють несприятливі умови для життєдіяльності людей (І.Ю. Алексашина, Є.М. Гусинський, Л.П. Мордвинцева, Ю.Н. Турчанінова та ін.). До них відносяться глобальні морально-екологічна та економічна кризи, стрімко зростаюча технологізація життя, збільшується потік інформації, а також посилюється відчуженість соціальних відносин. Зростає вплив стресового фактора урбаністичного способу життя.

Тому сучасній освіті потрібні фахівці з розвитку дитини, здатні охопити зростаючу людину цілісно, сприяти творчому багатогранному розвитку особистості дитини. Сучасний вихователь закладу дошкільної освіти виступає як організатор здоров'ятворчої життєдіяльності вихованців. Компетентність педагогів і батьків в області культури здоров'я не повинна обмежуватися теоретичними знаннями, оскільки здоровий спосіб життя означає застосування їх на практиці, реальну життєдіяльність людини на основі знань про

здоров'я, створення умов для реалізації власної здоров'ятворювальної життєдіяльності і найближчого соціального оточення в повсякденному житті, всього соціуму в цілому [1].

Особистісно-орієнтований підхід до дитини, що включає розуміння батьками і педагогами ЗДО його особливостей і процесу індивідуального розвитку, є ключовим засобом до покращення його здоров'я і формування культури здоров'я. Здійснення особистісно орієнтованого підходу до дитини є педагогічною умовою формування культури здоров'я дошкільників.

Грунтуючись на положенні психології дорослих про те, що доросла людина стає суб'єктом освітньої діяльності тільки у випадку стійкої мотивації і цілепокладання, слід виділити декілька аспектів, на яких повинна будуватися співпраця педагогів і батьків: бажання зрозуміти дитину, її індивідуальні особливості для її подальшого розвитку; бажання оптимальним чином будувати взаємини між усіма членами сім'ї, з урахуванням психологічних і вікових особливостей кожного; бажання вибудувати фундамент для здорового розвитку всіх членів сім'ї, їх духовно-морального зростання і формування культури здоров'я [2].

Модель процесу співпраці педагогів ЗДО та батьків на основі підготовки та проведення традиційних свят у формі колективної творчої праці з метою формування культури здоров'я дошкільників зображена на рис. 1.

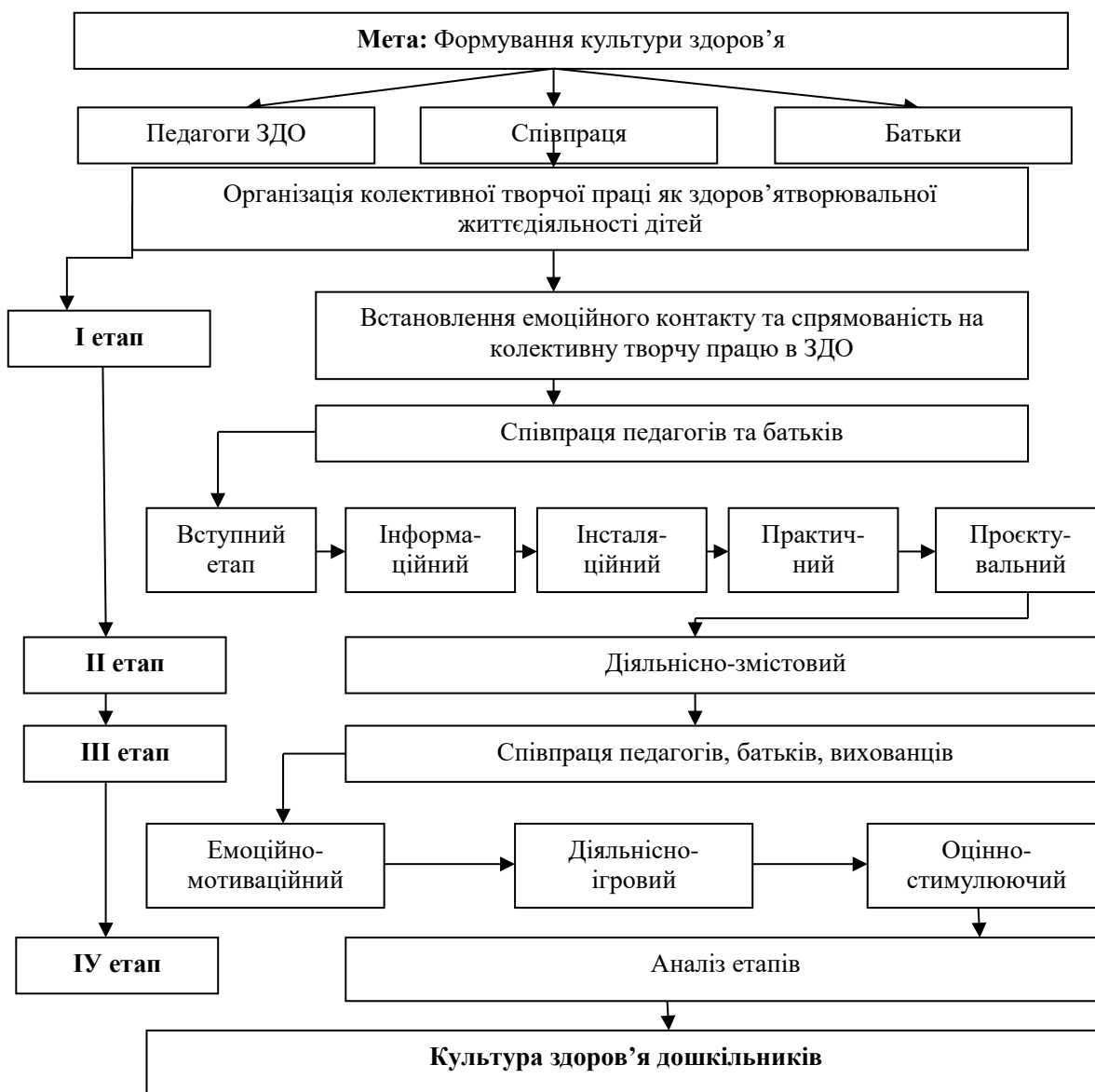

Рис.1 Модель процесу співпраці педагогів ЗДО та батьків

На нашу думку, культура здоров'я дошкільників формується в процесі проведення свят під впливом їх позитивного впливу на всі компоненти здоров'я дошкільників (соматичний, емоційний, когнітивно-подібний, особистісний, соціальний, духовно-моральний компоненти), набуття знань про народні традиційні свята, пов'язаних з культурою здоров'я, і уявлень про життєдіяльність як здоров'ятворювальну (режим дня, зміна праці і відпочинку, життєдіяльність в злагоді з природою і сезонними змінами природи).

Реалізація здоров'ятворювальної життєдіяльності в процесі свята буде ефективною, якщо здійснюватиметься в наступних формах:

- вільна творча сюжетно-рольова гра як модель здоров'ятворювальної життєдіяльності людини;
- ручна і вербальна творчість;
- допомога в побуті;
- участь у підготовці і проведенні традиційних народних свят як форми здоров'ятворювальної життєдіяльності людини [3].

Література

1. Андрющенко Т.К. Теоретико-методичні засади формування здоров'я-збережувальної компетентності в дітей дошкільного віку : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Андрющенко Тетяна Костянтинівна. – Умань, 2015. – 504 с.
2. Пангелова Н. Залучення старших дошкільників до цінностей здорового способу життя в процесі фізичного виховання / Н. Пангелова // Молода спортивна наука України. - 2010. - Т.2. - С.183 - 187.
3. Семенова Н.І. Формування здорової особистості дитини 6-го року життя у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2011. 281 с.

УДК : 37.018.1-056.24

Макаренко Л.В.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти

РОДИННО-СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Серед документів, що гарантують право на життя і здоров'я дітей, займає «Декларація прав дитини», «Конвенція про права дитини», в якій підкреслюється, що діти мають право на особливу турботу і допомогу, для чого в сім'ї як найважливішому осередку суспільства і природного середовища для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей, повинен бути забезпечений необхідний захист [1]. У відповідності з ними батьки гарантують свободу і гідність своїм дітям, створюючи в сім'ї умови, при яких вони можуть сформуватися як особистості і як громадяни, забезпечуючи передумови для їх вільного творчого життя.

У різні історичні епохи сприйняття здоровими співгромадянами осіб, що мають фізичні і психічні недуги, мало свої особливості і складалося по-різному. Так, історія стосунків до аномальних дітей в Давній Греції і Римі свідчить про негуманний спосіб поводження з ними. Одним з перших, хто висловив думку про необхідність прояву турботи про виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами, був Ян Амос Коменський. Він вважав, що вчити можна всіх аномальних дітей.

Розуміння необхідності у наданні допомоги особам із фізичними і психічними недоліками й активізація такої допомоги набуває особливої значущості на початок XVIII ст.

Перший вітчизняний досвід позитивного впливу сім'ї на стан психічнохворого виник на початку XIX ст. Фахівці, що працювали з цією категорією хворих, звернули увагу на можливість використання родинного оточення як для профілактики, так і для лікування різних психічних розладів.

На початку XX ст. було апробовано різні форми лікування психічнохворих у сім'ях. Вітчизняні фахівці надавали особливе значення проведенню роз'яснювальних заходів для батьків, включаючи в лекції питання про природу виникнення дефекту і недоліки родинного виховання. Так, П. Кашенко обґрунтував ідею психологічної дії сім'ї на хворого необхідністю створення перешкоди для його аутизації шляхом взаємодії з близькими.

Сучасний етап розвитку коректувальної педагогіки і психології характеризується пошуком нових ефективних шляхів соціальної адаптації дітей, страждаючих фізичними і психічними недоліками. У зв'язку з цим проблема сім'ї, що виховує дитину з відхиленнями в розвитку і з особливими освітніми потребами, стає все більш актуальною.

Відомо, що сімейне виховання розпочинається з любові до дитини. Педагогічно доцільна батьківська любов – це любов до дитини. Не дарма А. Чехов вважав, що у сімейному житті найважливіший гвинтик – це любов. На провідну роль родини в забезпеченні психологічних потреб дитини вказували ще А. Адлер, К. Юнг, Е. Берн, Л. Виготський, О. Леонт'єв, В. М'ясищев, З. Фрейд та ін. Особливо значимою науковці вважали виховну функцію родини у випадку виникнення інвалідності чи особливості в дитини.

На важливість родинного виховання вказували Б. Грінченко, О. Духнович, Г. Сковорода, С. Русова, Л. Українка та ін. Питання сімейного виховання розглядали у своїх роботах педагоги, соціологи, психологи, психотерапевти (А. Васильєва, Л. Загик, С. Ковальов, Т. Кулікова, Т. Маркова, В. Сухомлинський та ін.).

Поява особливої дитини у сім'ї – це справжнє випробування на людяність і терпимість, а виховання такої дитини – величезна праця, що вимагає неймовірних духовних сил. Досліджуючи неповносправну

дитину в сім'ї та суспільстві, О. Романчук вказує на те, що серед найважливіших завдань допомогти дітям з особливими потребами – надання психосоціальної підтримки їхнім сім'ям. Науковець вивчає досвід неповносправної дитини та її сім'ї, наводить принципи та методи психосоціальної допомоги сім'ям дітей з особливими потребами [5].

Відомо, коли інколи батьки вважають дитину тягарем і проявляють загальне невдоволення нею. Зустрічається також приховане емоційне відкидання: батьки прагнуть завуалювати реальне ставлення до дитини. У зв'язку з тим, що у сім'ї дитина не така як інші діти, деяким батькам здається, що їх дитина ніколи не зможе жити повноцінним життям або добитись успіхів у житті. Часто батьки помилково думають про те, що вони єдині у світі, з ким сталося подібне нещастя. Вони нервують та вважають, що їх ніхто не може зрозуміти. Такі батьки відчують себе абсолютно покинутими або розгубленими [5, с. 229]. Вони мають власний страх чи сором, порою спочатку навіть не показують своїх дітей нікому.

Сім'ї, які мають дітей з обмеженими можливостями та значними відхиленнями розвитку, вчені диференціюють на чотири групи (табл. 1).

Таблиця 1

Групи сімей з обмеженими можливостями та значними відхиленнями розвитку дітей

Група	Характеристика
перша	Відносяться батьки з вираженим розширенням сфери батьківських відчуттів. Характерний для них стиль виховання – гіперопіка.
друга	Характеризується стилем холодного спілкування – гіпопротекцією, зниженням емоційних контактів батьків із дитиною.
третья	Характеризується стилем співпраці – конструктивна і гнучка форма взаємовідповідальних стосунків батьків і дитини у спільній діяльності.
четверта	Репресивний стиль родинного спілкування, який характеризується батьківською установкою на авторитарну лідируючу позицію.

Якщо малята народилися з певними проблемами в розвитку, то батькам, як радять дослідники, не слід робити з цього таємниці, а відверто розповідати про свій досвід, подаючи приклад багатьом сім'ям. Розповівши про свою проблему і поділившись досвідом, вони допомагають багатьом людям, у яких є теж такі проблеми. Нажаль, не всі батьки знають, що є методики, які розвивають таких дітей до нормальних стандартів при різних діагнозах, наприклад, при діагнозі аутизму.

Впроваджуючи систему родинно-сімейного виховання проблемних дітей заклади дошкільної освіти, науковці наводять завдання, які важливо вирішувати педагогам, а саме:

- дати батькам знання з педагогіки, психології, виховання;
- залучати батьків до активної співпраці та розв'язання важливих проблем з виховання дітей з особливими потребами;
- пропагувати кращий досвід виховання і навчання дітей із вадами;
- інформувати батьків щодо освітнього процесу;
- дати можливість батькам відчути себе педагогом, вихователем, краще зрозуміти педагогічні проблеми;
- залучати батьків до визначення перспектив розвитку дитини, її майбутнього, а також до розробки програми дій, яка забезпечить досягнення намічених перспектив;
- запропонувати батькам приймати участь в аналізі досягнень дитини, її труднощів і проблем.

Отже, сьогодні діти з відхиленнями в розвитку та їх сім'ї гостро потребують соціальної і моральної підтримки всього суспільства, в захисті і допомозі з боку держави і різних служб: соціальною, медичною, педагогічною, психологічною. Лише взаємоузгоджені дії сім'ї і суспільства можуть сприяти реабілітації. Необхідність знаходження шляхів осмислення і вирішення проблеми надання психолого-педагогічної допомоги батькам дітей із важкими і хронічними захворюваннями визначило актуальність проведеного нами дослідження.

Література

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю.: веб-сайт. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення 07.12.2020).
2. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник]. Кам'янець Подільський. 2016. 164 с.
3. Гаврилов О. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома 2009. 308 с.
4. Порошенко М. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. К. : ТОВ «Агенство «Україна». 2019. 300 с.
5. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів. 2008. 334 с.

САМОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ЗДО

Нові запити українського суспільства та відповідні якісні зміни в системі освіти потребують висококваліфікованих управлінських кадрів зі сформованими професійно важливими та соціально значущими особистісними якостями, готових до забезпечення складних, скоординованих, ефективних дій у ситуаціях невизначеності.

Окрім зазначених вимог, для ефективного виконання своїх функцій у закладі освіти сучасний менеджер має вміти управляти, у тому числі, самим собою, тобто здійснювати особистий менеджмент. Проте практика свідчить, що значна кількість керівників закладів освіти за великим переліком поточних справ не встигають виконувати їх якісно і вчасно, зберігаючи при цьому власне психічне здоров'я та залишаючи час на відпочинок і розваги, заняття спортом та громадську діяльність тощо. Багатьом доводиться чимось поступатися – особистим життям, хоббі, відпочинком. Часто це пов'язано з невмінням управлінця організувати свою професійну діяльність, планувати робочий та особистий час, координувати різні види діяльності.

Проблема правильної та раціональної організації власної життєдіяльності, ефективного використання й економії часу особливо актуальна для керівників закладів дошкільної освіти (ЗДО), яким щоденно доводиться вирішувати безліч управлінських проблем: від облаштування закладу, організації харчування та медичного супроводу вихованців – до роботи з батьками та громадськістю. Тож необхідною умовою їхнього професійного розвитку має стати самоменеджмент – наука про самоорганізацію та самоуправління людини.

Особливої уваги формування навичок самоменеджменту потребує ще під час професійної підготовки майбутнього керівника закладу дошкільної освіти, до початку роботи за фахом. Як свідчать дослідження вітчизняних науковців [3, с. 482], у США практично у всіх закладах вищої освіти вивчають «Самоменеджмент» (Self-management) і один із напрямків самоменеджменту – Time management (або управління часом). В Україні ж у більшості закладів вищої освіти дисципліна «Самоменеджмент» цілеспрямовано не вивчається, а наявні посібники, як правило, заскладні для самостійного опанування студентами й орієнтовані часто на вже працюючих управлінців.

При цьому посилення студентоцентрованого підходу до навчання й викладання у закладах вищої освіти вимагає забезпечення гнучких індивідуальних освітніх траєкторій та розширення переліку освітніх компонентів за вибором студента (зокрема soft skills); нових форм, методів, змісту освітніх послуг залежно від інтересів споживачів. З огляду на зазначене вважаємо актуальним теоретичне обґрунтування та розробку змісту підготовки майбутніх керівників ЗДО до здійснення самоменеджменту як важливої умови їхнього професійного розвитку.

Окреслена проблема висвітлена сучасними науковцями в різних аспектах: педагогічний менеджмент (В. Бондар, К. Вазіна, М. Приходько, В. Симонов); сучасні погляди на організаційну культуру керівника закладу освіти (Г. Тимошко), професійне самовиховання (Т. Вайніленко, С. Єлканов, Л. Кондрашова, О. Мороз, О. Якубовська), розвиток педагогічної рефлексії та механізмів рефлексійного управління освітнім процесом (О. Анісімов, Ю. Кулюткін, А. Ліненко, Г. Сухобська, Н. Хмель).

Науковці по-різному трактують самоменеджмент. Описані в літературі концептуальні підходи до визначення самоменеджменту будуються на певних ідеях, навколо яких формується система методик і прийомів роботи над собою з реалізації цих ідей. У концепції самоменеджменту Л. Зайверта – це ідея економії свого часу; у В. Андрєєва – ідея саморозвитку творчої особистості; у М. Вудкока й Д. Френсіса – подолання власних обмежень; у А. Хроленка – підвищення особистої культури ділового життя; у Б. і Х. Швальбе – ідея досягнення особистого ділового успіху [2].

Аналіз наведених підходів дозволяє зробити висновок, що самоменеджмент – це сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності професійної діяльності через самовдосконалення особистісних якостей людини, яка займається цією діяльністю [3, с. 481]. До функцій самоменеджменту науковці відносять загальні функції менеджменту: планування, організацію, мотивацію та контроль. Найбільш важливими перевагами самоменеджменту О. Цимбал називає такі: виконання роботи з меншими витратами; краща організація праці; кращі результати праці; зменшення поспіху і стресів; більше задоволення від роботи; велика мотивація праці; підвищення кваліфікації; менша завантаженість роботою; зменшення помилок при виконанні функціональних обов'язків; досягнення життєвих і професійних цілей найкоротшим шляхом [3, с. 482].

Керівникові закладу освіти (як, власне, і студентові - майбутньому керівникові) вкрай необхідно бути обізнаним у самоменеджменті та використовувати його для професійного розвитку. Під професійним розвитком розуміємо неперервний процес, систему різних видів діяльності з метою підготовки педагогів до професійної діяльності, що включає початкову підготовку, програми введення у професію, післядипломну підготовку, неперервний професійний розвиток в умовах діяльності в освітньому закладі (Дж. Шіренс [4]).

Також керівник закладу дошкільної освіти (як і майбутній керівник) мають володіти технологією проєктування особистої програми самоменеджменту з урахуванням тих питань, які доводиться вирішувати у процесі професійної діяльності на основі прогнозування, проєктування, конструювання й оцінки ефективності реалізації. Науковці та практики пропонують різні форми побудови індивідуальних програм, але в основу всіх покладено шість фаз відповідно до виконуваних функцій [1]:

I. Постановка мети – аналіз і формування особистих цілей.

II. Планування – розробка планів та альтернативних варіантів своєї діяльності.

III. Прийняття рішень щодо конкретних справ.

IV. Організація й реалізація – складання розпорядку дня та організація особистого трудового процесу з метою реалізації поставлених завдань.

V. Контроль – самоконтроль і контроль підсумків (у разі необхідності – коригування цілей).

VI. Інформація й комунікації – фаза, властива певною мірою всім функціям, оскільки комунікація та обмін інформацією необхідні в усіх фазах самоменеджменту.

За період навчання в університеті майбутній керівник закладу дошкільної освіти має ознайомитися з теорією самоменеджменту, що допоможе не лише отримати відповідні управлінські знання та навички, а й більш чітко сформулювати цілі свого індивідуального розвитку. Доречно також оволодіти теоретичними знаннями й практичними навичками планування та організації власної роботи: на день, тиждень, інший період.

Одним із шляхів створення умов для набуття майбутніми керівниками ЗДО професійної компетентності з зазначених питань є введення дисципліни «Самоменеджмент» до складу комплексу нормативних дисциплін в освітньо-професійну програму підготовки магістра спеціальності 012 «Дошкільна освіта», або включення відповідного змістового модуля, теми до програм навчальних дисциплін «Теорія і методика формування управлінської культури керівника ЗДО», «Актуальні проблеми організації дошкільної освіти», «Основи управління в галузі дошкільної освіти».

Вивчення дисципліни має спрямовуватись на опанування знань та вмінь, формування компетентностей із самоменеджменту. Зокрема, О. Цимбал вважає, що опосередкованому розвитку складових самоменеджменту слугують такі завдання. Студенти мають знати: основи самоврядування власною життєдіяльністю і професійною діяльністю; технологію стратегічного і повсякденного самоменеджменту; засоби реалізації функцій самоорганізації та саморозвитку (техніки, технології, методи, прийоми); особливості персонального саморозвитку [3, с. 483]. Студенти мають уміти: здійснювати стратегічне та повсякденне планування життя; застосовувати засоби самоорганізації (техніки, технології, методи, прийоми тощо) для розв'язання функціональних завдань; володіти прийомами й методами цілепокладання; раціонально планувати свій робочий час із метою ефективного його використання; володіти прийомами та методами прийняття рішень; застосовувати знання й навички самоорганізації для досягнення життєвих цілей [3, с. 483].

Відтак, самоменеджмент є важливою умовою професійного розвитку майбутнього керівника закладу дошкільної освіти, оскільки на основі самопізнання, самовизначення, самоврядування, самовдосконалення, самоконтролю сприятиме якнайкращій самореалізації в обраній сфері діяльності. У подальшому сформований самоменеджмент керівника дошкільного закладу стане одним із провідних факторів успіху всього дошкільного закладу.

Література

1. Виноградський М.Д., Виноградська А.М., Шканова О.М. Організація праці менеджера: навч. пос. К., 2003.
2. Управлінські аспекти соціальної роботи. Курс лекцій / М.Ф. Головатий (кер. авт. кол.), М.П. Лукашевич, Г.А. Дмитренко та ін. К.: МАУП, 2004. 368 с. Режим доступу: <http://buklib.net/books/27271/>
3. Цимбал О.Ю. Самоменеджмент в структурі професійної підготовки майбутнього керівника навчального закладу // Молодий вчений. 2016 р. №6 (33). С. 481-483.
4. Scheerens J. Teachers' professional development. Europe in international comparison. An analysis of teachers' professional development based on the OECD's // Teaching and Learning International Survey (TALIS) / J. Scheerens.

МЕТРИКА ЧАСУ У СВІДОМОСТІ ДИТИНИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Успішне здійснення реформи дошкільного виховання, вирішення завдань, поставлених у нормативно-правових документах і програмах можливе за умови усунення суперечностей у галузі дошкільної освіти. Сьогодні значно змінюється вектор навчання і виховання дітей дошкільного віку, уточнюються критерії формування уявлень про зовнішній навколишній світ, до яких належать знання про час.

Аналіз досліджень у галузі дошкільної освіти відображає зроблену систематизацію знань (В.Й. Логінова) з урахуванням принципів їхнього відбору (М.М. Поддяков, П.Г. Саморукова) та ієрархізації знань як ознаки системності (Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов).

Ряд дослідників (Л.Г. Елькін, Г.М. Леушина, Г.О. Люблінська, С.Л. Рубінштейн) вважають за необхідне розкривати дітям знання суттєвого, загального, що характеризує час. Експериментально вивчено пізнавальні можливості дошкільників про засвоєння знань про час (М.Є. Веракса, К.В. Назаренко, Т.Д. Ріхтерман), чому сприяють матеріальні й знаково-символічні моделі, які можуть бути носіями групи істотних ознак часу, слугувати засобами пізнання часових процесів для дітей (Л.А. Венгер, В.В. Давидов).

Знання дитини про метрику часу формуються цілями, які висувуються емоційною сферою та сферою активності дитини [1]. Знання про час, про часові циклічні зміни, які спостерігає дитина у своєму житті, є необхідною умовою успішного навчання у початковій школі, але дитячий практичний досвід є недостатнім. Багаторічна практика дошкільного навчання це підтверджує.

Відсутність наочних форм про час призводить до того, що плинність, необоротність часу, тобто основні його властивості залишаються поза свідомістю дитини і довго тримають дошкільників у полоні «єгоцентричного розуміння часу» (Л.Ф. Обухова). Ілюстрації, фотографії, картини, малюнки, як наочні засоби навчання, не можуть повною мірою відобразити об'єктивні властивості часу, оскільки характеризуються статичністю, дискретністю і суб'єктивізмом. Випадкові характеристики й ознаки окремих сприймань теж значно знижують якісний рівень знань про час у дошкільників 5 - 7 років. Недостатньо ієрархізовані знання про час, які не відображають суттєві змістовні характеристики того чи іншого поняття («доба», «тиждень», «пори року»), не поліпшують умови розвитку дитини та не задовольняє практику дошкільного виховання. Діти не можуть правильно співвідносити різні відрізки часу, які включають у реальні життєві ситуації, а при розв'язанні арифметичних задач орієнтуються на їх числове вираження, а не на співвідношення часових мір (К.В. Назаренко). Слова, що характеризують певні інтервали часу не увійшли до їх активного словника. Уявлення про те, чому день змінює ніч і чергуються пори року, примітивними й базуються на казкових описах явищ природи. У дошкільному віці думка дитини стрімко прагне проникнути в течію часу, зрозуміти на рівні наочних моделей необоротність часових процесів. Ці прагнення спонукають численні телепередачі, спілкування з дорослими, батьками, вихователями, які постійно використовують термінологію, яка пов'язана з часом. Дитина постійно відчуває, що всі справи, почуття, думки людей мають «векторну природу часу», тобто немає практично жодного висловлювання, що не пов'язано з минулим, або майбутнім людини. Дитина відчуває важливість часу та його роль у житті кожної людини. Коли дошкільник хоче висловити плани на майбутній час, то він використовує число та пов'язує його з майбутнім часом: «Я скоро до вас прийду, може 10 або 20 (числа)».

Ряд дослідників (Г.М. Леушина, Г.О. Люблінська, С.Л. Рубінштейн, Л.Г. Елькін) вважають за необхідне розкривати дітям знання суттєвого, загального, що характеризує час. Цілеспрямоване й організоване формування знань про час у дошкільників 5-7 років на основі визначених форм, методів і наочних засобів навчання, дає змогу успішно вирішити проблему, про що свідчать праці вчених (М.О. Данилов, О.В. Запорожець, Т.О. Маркова О.П. Усова).

Матеріальні й знаково-символічні моделі можуть бути носіями групи істотних ознак часу, слугувати засобами пізнання часових процесів, які можуть бути доступні дошкільникам старшого дошкільного віку (Л.А. Венгер, В.В. Давидов, М.М. Поддяков), про що свідчить використання окремих моделей для орієнтування в часі (М.Є. Веракса, К.В. Назаренко, Т.Д. Ріхтерман).

До наочно-дієвого способу пізнання належить метод моделювання [4]. Він робить наочними приховані від безпосереднього відчуття властивості, зв'язки, відносини. Моделювання увійшло в дошкільну дидактику завдяки дослідженням Л.А. Венгера, Д.Б. Ельконіна, О.В. Запорожця, М.М. Поддякова, і спирається на моделюючий характер дитячої діяльності (Г.В. Лернер, В.Г. Нечаєва, І.С. Якиманська). Сучасні дослідження (А.М. Давидчук, В.І. Логінова, Л.О. Парамонова та ін.) свідчать про зростаючий інтерес до моделей та їх використання в різних видах діяльності дошкільників.

Дошкільна педагогіка дотримується філософського визначення моделі, яка здатна замінити об'єкт пізнання і давати нову інформацію про цей об'єкт (В.О. Штофф). Порівняльний аналіз наукових (О.І. Уйомов) [4] і навчальних моделей (Л.М. Фрідман) підтверджує, що останні є носіями головних ознак перших. Отже, умови відображення, репрезентації й екстраполяції можуть поширюватися на моделі про час, які використовують у роботі з дошкільниками.

Предметні і графічні моделі мають відповідні характеристики, але свій зміст вкладається в предметно-схематичні, знакові, логіко-математичні моделі в дошкільній педагогіці. Н.Г. Салміна зазначає, що використання в навчанні схем і знакових формул як моделей – питання дискусійне, оскільки не виконується умова екстраполяції, тобто здобуття нової інформації про об'єкт, який вивчається.

У дошкільній педагогіці розроблені і застосовуються моделі для формування природознавчих (С.І. Ніколаєва), математикознавчих (К.В. Назаренко), мовознавчих (Л.Є. Журова, Д.Б. Ельконін), конструктознавчих (Л.О. Парамонова) знань дошкільників.

Широке використання моделей пояснюється тим, що вони відображають елементи закономірностей оточуючого світу, несуть у собі найсуттєвіші ознаки будь-яких процесів, характеризують приховані сторони ситуації чи явища й можуть пов'язувати між собою розумове та почуттєве пізнання (В. Оконь). На їх основі може бути організована пошукова діяльність дітей (А.М. Богущ) і забезпечується поступовий перехід від наочних уявлень і понять, від реальних і окремих думок до думки абстрагованої (М.О. Данилов).

Дослідники К.В. Назаренко, Т.Д. Ріхтерман, Р.І. Чуднова на підставі використання моделей зробили висновок, про те, що вони є зв'язувальним ланцюгом між почуттєвим і раціональним пізнанням часу у дошкільників. Дошкільники одержують доступ до характеристик часу, які безпосередньо не сприймаються. Лінійні й кругові змодельовані цикли тільки частково відображають властивості часу. Моделі, які вже використовуються у дошкільній педагогіці, не до кінця враховують умови екстраполяції, тобто отримання нового знання про час. Використання моделей, які відображають суттєві характеристики часу, у дидактичних іграх, дидактичних вправах, практичних завданнях за умови їх відображення, репрезентації й екстраполяції можуть вплинути на якісне формування знань дітей дошкільного віку 5 - 7 років.

Дитина відокремлює істотне, головне від неістотного, другорядного, вона об'єднує, групує, узагальнює виділені ознаки, властивості, відношення об'єктів і завдяки цьому доходить до глибшого їх розуміння [2]. Система моделей дає змогу розкривати загальне в поодинокому, пізнати сутність часу. Поглиблений аналіз і синтез об'єктів, які пов'язані із часом, абстрагування і узагальнення деяких істотних властивостей часу відбувається під впливом потреб дитини дошкільного віку.

Аналіз наукової проблеми розкриває основні причини про формальність та неузгодженість знань у дітей дошкільного віку. Так, наприклад, планування у середніх, старших, підготовчих до школи групах, аналіз конспектів занять, бесіди з вихователями дошкільних груп висвітлюють той факт, що сам підхід відбору знань, підбір наочного матеріалу (картки, ілюстрації, картинки) та головного методу навчання (оповідання вихователя) впливає на формування одиничних уявлень, в основі яких лежить «суміш» другорядних та першорядних ознак часу. Практичне планування роботи висвітлює вузькосенсуалістичні й натуралістичні концепції формування знань, що мають безкінечно широкий варіаційний ряд другорядних елементів. Це плутає дитину, гальмує своєчасне розуміння суттєвих ознак часу на прикладі доби, тижня, пори року з використанням системи моделей. Щоб засвоїти метрику часу необхідно, перш за все, досягнути феноменологічні концепти свідомості часу у контексті буття [3; 5].

Література

1. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. Москва: Педагогика, 1956. 263 с.
2. Гальперин П.Я. Введение в психологию. Москва: Педагогика, 1976. 334 с.
3. Гуссерль Э. Феноменология внутреннего сознания времени. Москва, 1994. 176 с.
4. Уйомов О.І. Логические основы метода моделирования. Москва: Мысль, 1971. 311 с.
5. Хайдеггер М. Время и бытие. Москва, 1993. 462 с.

УДК 378.091.011.3-051:373.2/.3.064.04 3.2-056.2/.3

Щербакова К.Й.

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВИХОВАТЕЛЯ ДО ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМИН ІЗ БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У сучасній педагогічній науці однією з актуальних проблем є проблема якісної професійної підготовки майбутнього фахівця до спільної роботи з батьками та їхніми дітьми, в яких є особливі освітні потреби. Система дошкільної освіти чекає вихователя, підготовленого працювати в динамічних умовах сучасності й спрямованого вирішувати завдання, які ставить суспільство до педагогічної науки й практики. Зокрема в контексті соціалізації та забезпечення сталого інтелектуального розвитку дітей з особливими потребами.

Діти з особливими можливостями потребують заходів у контексті медичної, соціально-побутової та професійної психолого-педагогічної реабілітації, створення необхідних комфортних умов для розвитку в них особистісних можливостей, якостей, здібностей, задоволення потреб у соціальному, моральному, духовному самовдосконаленні. Сучасний педагог має володіти компетнціями психолого-педагогічного супроводу виховання таких дітей. Виходячи з цього, зміст професійної підготовки вихователя має включати формування в нього діагностичних умінь як основи організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Науковці (Ю. Богатіков, А. Капська, Н. Нікітіна, А. Печнікова, О. Платонова, Н. Чернікова, Д. Шульженко та ін.) доводять, що діти з особливими потребами в фізичному чи психічному розвитку дійсно відрізняються від здорових дітей. Головна причина не лише в їх особливостях і потребах, але і в реакції на цю ситуацію соціального оточення. Як правило, батьки жаліють таку дитину, на жаль, часто підкреслюючи її безпорадність. Сторонні люди не рідко висловлюють співчуття батькам, а іноді – проявляють байдужість.

У вітчизняних законодавчо-нормативних документах про освіту акцентується увага на тому, що в освітньому процесі важливе значення має єдність виховних впливів педагогів та батьків на дітей з метою розкриття їх особистості, розвиток у них мотивації, зокрема до пізнавальної діяльності. В основному в цих документах йдеться про виховання і розвиток здорових дітей. Слід зазначити, що принципово важливою має бути відповідальна робота й з дітьми, в яких є особливі потреби, наприклад у навчанні. Це спільна робота батьків і суспільних виховних інститутів. Такий підхід зробить виховний процес якісним, безперервним, забезпечуватиме емоційно-комфортне існування дитини, що має особливе значення саме для неї.

Науковці (Б. Ананьєв, І. Бех, В. Кузьменко, О. Платонова та ін.), розглядаючи питання про психологічну структуру особистості людини, як суб'єкта діяльності, підкреслюють роль спілкування. Особистість виступає продуктом індивідуального досвіду спілкування і взаємин із іншими суб'єктами. Спираючись на ці закономірності, сучасна педагогічна наука розробляє і впроваджує в освітню діяльність ідеї партнерських взаємин усіх учасників педагогічного процесу й, перш за все, педагогів, батьків і дітей з особливими освітніми потребами.

З позиції психолого-педагогічної науки взаємодія розглядається як взаємозалежний обмін думками, організація взаємних дій, спрямованих на реалізацію і результат спільної діяльності. У процесі взаємодії здійснюється взаємне регулювання, взаємоконтроль, взаємовплив та взаємодопомога. Науковці доводять, що взаємодія відбувається у єдності двох компонентів: змісту і стилю. Зміст визначає, навколо чого або з приводу чого розгортається та чи інша взаємодія. Стиль вказує на те, як людина взаємодіє з оточуючими. Аналізуючи такий нетиповий, складний процес взаємодії, в умовах виховання дітей з особливими освітніми потребами, науковці виділяють у ньому продуктивний і непродуктивний стилі.

Як доводять спостереження, взаємовплив суб'єктів, що прагнуть до позитивного результату, відповідно до потреб їх спільної діяльності, спрямовується на зміни в емоційно-психологічному стані, поведінці та особистості дитини в цілому. Проблема необхідності взаємодії закладів освіти та сім'ї привертала до себе увагу фахівців різних наукових галузей (філософів, педагогів, психологів, соціологів тощо) упродовж тривалого часу. Без розв'язання проблеми взаємодії сім'ї та закладів освіти, у тому числі дошкільної освіти, неможлива ні сім'я, ні школа, ні моральний прогрес суспільства. У взаємодії реалізується ставлення однієї людини до іншої, як до суб'єкта, у якого є свій власний світ, тобто це взаємодія внутрішніх світів: обмін думками, ідеями, образами, вплив на цілі й потреби, оцінки іншого індивіда, його емоційний стан.

Зазвичай майже всі батьки готові до безумовного сприйняття власної дитини з урахуванням її особливих потреб, у тому числі й у навчанні. Вони готові до співучасті з медично-психолого-педагогічними фахівцями у встановленні позитивних контактів, прагнуть використовувати діалогічну стратегію спілкування.

Об'єктивними підставами для обов'язкового включення батьків у процес корекції розвитку дитини з особливими освітніми потребами є такі: саме в батьків і педагогів є можливість постійно спостерігати за поведінкою дитини та професійно аналізувати отримані дані; цілеспрямовані спостереження допомагатимуть виявляти специфіку вираження емоційно-вольових проявів дитини в залежності від причиново-наслідкового зв'язку між психологічними або сенсорними подразниками і реакцією дитини на них; забезпечення конструктивного характеру взаємодії всіх учасників виховного процесу, єдність педагогів у створенні позитивного емоційного фону і стилю спілкування як у закладах дошкільної освіти так і в родині створюватимуть оптимальні умови для розвитку дитини; важливою підставою для корекції розвитку дитини з особливими освітніми потребами є постійний довірливий контакт вихователя, помічника вихователя, психолога, соціолога та усіх членів родини з дитиною.

Урахування в освітньому процесі цих обставин дозволить отримати необхідну інформацію для того, щоб разом із психологом, соціальним та медичним працівниками вибудувати індивідуальну програму адаптованих дій роботи з дитиною, яка враховуватиме особливості її освітніх потреб.

Але результати наших спостережень свідчать про те, що більшість вихователів поки що професійно не готові до такої роботи. Вони, на жаль, не мають достатнього методичного оснащення, у них бракує методичних розробок (конспектів індивідуальних занять, рекомендацій для роботи з такою дитиною тощо).

Як бачимо, сучасне суспільство, зарубіжна і вітчизняна психолого-педагогічна наука переконані в необхідності організації корекційної роботи з дітьми, в яких є особливі освітні потреби, але сучасні педагоги потребують удосконалення професійної готовності до такої роботи. Оскільки особливі потреби мають різноманітний (фізіологічний, психологічний, психофізичний) характер, це потребує фахівців зі спеціальною професійною підготовкою. А їх поки що в такій кількості не має. Звичайно, оперативна робота, яка скоригує діяльність педагога в контексті цієї проблеми на часі. Але основний шлях у розв'язанні наукових проблем, пов'язаних з інклюзивною освітою дітей з особливими освітніми потребами – це професійна якісна підготовка майбутніх вихователів у закладах вищої освіти. Така професійна спрямованість передбачає, по-перше, його психологічну, методичну і спеціальну підготовку, по-друге, сформованість відповідних особистісних якостей. Сучасний фахівець має бути ознайомлений із вимогами до організації освітнього процесу в таких групах, де виховуються діти з особливими освітніми потребами, підготовлений до організації партнерської взаємодії з дітьми та їх батьками, здатний приймати й допомагати такій дитині, спрямований на забезпечення розвитку особистості кожної дитини з урахуванням її можливостей, готовий розробляти індивідуальні програми й працювати відповідно до них.

Як доводять дослідження сучасних науковців й дані наших спостережень, діти, які мають особливі проблеми у навчанні, приходять до закладу освіти у 5, а іноді й у 8 років із сформованими психокомплексами, що заважають їм, перш за все, соціалізовуватись, встановлювати позитивні контакти з незнайомими дорослими й однолітками. У таких дітей досить часто спостерігаються проблеми у розвитку пізнавальних та емоційно-вольових процесів, у них вже сформувався відповідні стиль поведінки. Серед цих психокомплексів у більшості дітей мають місце такі: незахищеність, тривожність, невпевненість у собі, а іноді фрустрація або ворожість. Усім педагогічним працівникам, які залучені до роботи в інклюзивній групі, з самого початку треба встановлювати довірливі, доброзичливі взаємини як з дитиною, так і з її батьками. Партнерська взаємодія дорослих створюватиме сприятливі умови для перебування такої дитини, в іншому, не знайомому їй середовищі.

Термін адаптації в таких дітей різний, тому не треба поспішати. Дитина має повірити нам, прийняти нашу увагу, небайдужість до неї, «дозволити» собі і нам спільні партнерські взаємини. Тільки після цього будуть результативними навчальні заняття за індивідуальною програмою розвитку дитини. Наші пілотажні спостереження доводять, що форми і методи роботи з дитиною строго індивідуальні, вони залежать від особливих потреб дитини, досвіду її попереднього спілкування.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ. Лебідь. 2003. 344 с.
2. Платонова О.Г. Проблема соціалізації дітей з обмеженими особливостями. Вісник черкаського університету ім. Б.Хмельницького. Серія Педагогічні наук. №1. 2019. С.171-176.
3. Розлуцька Г.М. Взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей: навчально-метод. посібник для магістрів спец. 011 Освітні, педагогічні науки». Ужгород : УжНУ «Говерла», 2018. 116 с.

УДК 373.2.015.31:17.022.1

Яйленко В.Ф.

старший викладач кафедри дошкільної освіти

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНО ПРАВИЛЬНОГО МОВЛЕННЯ ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

У сучасній лінгводидактиці граматична компетенція вважається одним з основних показників розумового розвитку дитини. Дослідження зазначеної проблеми має важливе значення як для загального мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, так і для їхньої підготовки до навчання в школі.

Проблема формування граматично правильного мовлення дітей дошкільного віку є досить складною і багатоаспектною. Над цією проблемою працювали лінгвісти, психолінгвісти, педагоги, дефектологи (А.М. Богуш, А.Г. Арушанова, Л.О. Калмикова, О.М. Гвоздєв, Г.І. Ніколайчук, В.В. Тищенко, Ф.О. Сохін та ін.). Вивченню психологічних закономірностей формування граматично правильного мовлення присвячено ряд досліджень (П.П. Блонський, Л.С. Виготський, А.З. Захарова, Д.Б. Ельконін, О.О. Леонтєв, О.Р. Лурія, Д.Ф. Ніколенко, М.Т. Попова, Ф.О. Сохін та ін.). Спеціальні дослідження (А.Г. Арушанова, А.М. Богуш, Л.О. Калмикова, М.С. Лаврик, Н.А. Лопатинська, Н.В. Маковецька, Г.І. Ніколайчук та ін.) дали змогу визначити педагогічні умови формування механізму граматичного структурування смислів та практичного засвоєння граматики дітьми дошкільного віку і водночас спонукали до подальшого вивчення цієї проблеми.

Аналіз чинних програм, за якими працюють заклади дошкільної освіти, засвідчує, що й дотепер не використано тих значних резервів мовленнєвого розвитку дітей, наявність яких доведено вченими. Лінгводидакти вважають, що для кардинальних змін у шкільній мовній освіті передусім має бути закладена дошкільна основа. Неуважне ставлення до проблем наступності у формуванні граматично правильного мовлення дітей різного віку призводить до дублювання програм і порушення природного процесу оволодіння усним мовленням. Відомо, що мовна і мовленнєва підготовка дітей до шкільного навчання набули різних форм і змісту в старших групах закладів дошкільної освіти залежно від того, за якою програмою працює заклад. Аналіз освітніх програм закладів дошкільної освіти і початкової школи щодо перспективності і наступності формування граматично правильного мовлення в дошкільників і молодших школярів дає підстави стверджувати, що в дошкільну підготовку переноситься значна частина змісту шкільного навчання грамоти, у тому числі пов'язаного з практичним засвоєнням граматики.

У процесі формування граматично правильного мовлення дітей дошкільного віку важливу роль відіграють правильно підібрані методи і прийоми.

Серед методів можна виділити - дидактичні ігри, ігри-драматизації, словесні вправи, розгляд картин, переказ коротких оповідань і казок.

Дидактичні ігри - дієва система закріплення граматичних навичок, так як за допомогою активності, чутливості проведення і цікавості дітей вони дозволяють кілька разів вправляти дитину в повторенні потрібних слівформ. Разом з тим дидактичні ігри можуть пропонуватися як з іграшками, предметами і картинками, так і без наочного матеріалу, організовані на словах і діях [1, 118]. Причому в будь-якій дидактичній грі має чітко простежуватися програмний зміст. У співвідношенні з дидактичним завданням підбирається ігровий матеріал, з якими можна з легкістю виконувати різні операції, створюючи необхідну граматичну форму.

Ігри-драматизації виділяються тим, що в них розігруються сценки, наприклад, міні-спектаклі з іграшками. Спочатку провідна роль або слова автора відводяться дорослому, а потім ці ролі можуть виконувати самі діти. Ці ігри дають можливість обіграти якісь життєві ситуації, в яких діти вправляються в перетворенні дієслів, в застосуванні прийменників, узгодженнях іменників з прикметниками тощо. До ігор - драматизацій, як до методу висуваються педагогічні вимоги. Ці вимоги точно такі ж, які висуваються і до дидактичних ігор [2, 112].

Дидактичні вправи, це вправи, які педагог використовує на формування граматичних навичок в розділах морфології, синтаксису і словотворення. Аналіз сучасних методичних і навчальних посібників показує, що рекомендуються граматичні вправи для всіх вікових груп.

Розглядання картин, в основному сюжетних, використовується для формування вміння будувати прості і складні речення.

Переказ коротких оповідань і казок - цінний засіб для навчання дітей побудови речень. Заняття з навчання дітей переказувати збагачують мову, розвивають послідовність і логічність мислення й мови.

Методичних прийомів існує багато і вони багатогранні. Всі прийоми визначаються в змісті освітньої діяльності, а також новизною і оригінальністю матеріалу, особливостями мови дітей, їх вікових особливостей [3, 197]. Також встановлено, що провідними прийомами навчання граматичним навичкам можна вважати зразок, пояснення, вказівка, порівняння, повторення.

Виділені прийоми допомагають зосередити увагу дитини на правильній формі слова або конструкції речення, тобто попереджують помилки дітей в мові. Вище перераховані прийоми не єдині, до них можна віднести ще такі прийоми, як організація проблемних ситуацій; підказка потрібної форми; виправлення помилки; мобілізація дітей до виправлення помилок; звернення уваги на те, як сказати точніше.

Література

1. Ушакова О.С. Формування мови дітей 5-7 років. М.: Сфера, 2011. 210 с.
2. Максаков А.И. Правильно ли говорит ваш ребенок. М.: Просвещение, 2003. 159 с.
3. Алексеева М.М. Методика розвитку мови і навчання рідної мови дошкільнят: навчальний посібник для студентів / М.М. Алексеева, В.І. Яшина. М.: Академія, 2000. 400 с.

**СЕКЦІЯ
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

УДК 159.922

Вагабова А.О.

асистент кафедри практичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ РЕФЛЕКСІЇ
ТА ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТОСТІ**

На сучасному етапі розвитку психологічної науки існує велика кількість досліджень рефлексії як психічної здібності особистості. Вивчення проблеми рефлексії починається з часів античності і на сьогодні представлено багатьма науковими трудами із різними смисловими змістами.

Так, А. Буземан сформулював «психологічне» визначення рефлексії як перенесення переживання з зовнішнього світу на себе. А. З. Зак розглядає рефлексію як психічний процес, який спрямовується уявленнями людини про результат, якого вона має досягти. Рефлексія являє собою «спеціальне звернення людини до схем реалізації власних дій з метою їх узагальнення» та має велике значення для пізнання опосередкованого змістового та смислового ставлення особистості до власних засобів пізнання. Я. О. Пономарьов визначає рефлексію як здатність людини усвідомлювати власну поведінку та діяльність, і найчастіше говорить про мислення, яке саме себе обрало об'єктом свого пізнання. Рефлексія дозволяє людині критично ставитися до себе та своєї діяльності, робить особистість суб'єктом власної активності. Це підкреслює велике значення рефлексії для розвитку особистісних якостей, оволодіння повноцінними знаннями, освоєння нових видів діяльності тощо [3].

Г. П. Щедровицький підкреслює, що рефлексія виступає у формі усвідомлення діючим суб'єктом того, як він сприймається та оцінюється іншими індивідами або спільнотами. У межах цього підходу рефлексія тлумачиться з двох сторін: рефлексія як процес й окрема підструктура діяльності та рефлексія як принцип розгортання способу здійснення діяльності. Такий підхід дає змогу розглядати рефлексію як необхідну складову та як механізм розвитку будь-якого процесу діяльності [6].

С. Л. Рубінштейн виокремлює два основних способи існування людини і, відповідно, два відношення її до життя. Перший – життя, що не виходить за межі безпосередніх зв'язків, в яких живе людина (будь-яке її відношення – це відношення до окремих явищ, але не до життя в цілому). Другий спосіб існування пов'язаний із появою рефлексії. Вона ніби призупиняє, перериває цей безперервний процес життя і виводить людину подумки за його межі. На цьому моменті перший спосіб існування завершається та починається другий [4].

Отже, аналіз психологічної літератури дає нам змогу визначити поняття рефлексії як психічної здібності свідомості людини щодо усвідомлення нею підстав власної діяльності.

Також одним із головних елементів нашої свідомості є переживання особистості. Останнім часом вивчення проблеми переживання є однією з найбільш популярних серед психологічних досліджень сучасності. Адже переживання є тим феноменом, який безпосередньо супроводжує значущі події психічного життя людини. Невід'ємною складовою переживання особистості є функціонування рефлексії, значення якої відзначено у багатьох дослідженнях.

Так, Л. Р. Фахрутдінова стверджує, що переживання – особливе явище свідомості, субстанціональності суб'єкта, що утворює єдність з рефлексією, функцією якого є «переробка» враження та вбудовування їх у структури свідомості. Взаємодія переживання та рефлексії здійснюється через актуалізацію враження, представленого як пусковий механізм, матеріал для переживання. Потреба у нових враженнях, яка ніколи не насичується, пов'язана з духовними потребами людини. Відтак, в результаті переробки враження здійснюється розвиток духовних структур суб'єкта [5].

Н. О. Дєєва досліджує рефлексивний механізм переживання, як психологічний механізм, який розгортається в зверненні активності людини на переоформлення значимих ціннісно-смислових утворень з метою організації життєдіяльності та взаємодії з навколишнім світом. Вона визначає взаємозв'язок між пропрацьованістю внутрішнього світу, усвідомлення значущості та ступеня прожитої події й подальші особливості реалізації життєвих планів людини, відносини із зовнішнім світом тощо [2].

Відтак, переживання – це завжди активна робота щодо формування нових структур внутрішнього світу. За відсутності активності та зміни внутрішнього світу можна говорити лише про вираження емоцій [1].

Проведений аналіз різноманіття підходів до вивчення феномену переживання дає нам змогу відзначити, що воно є особливою діяльністю свідомості, яка завдяки продуктивній взаємодії із

рефлексивною здатністю людини сприяє перетворенню внутрішнього світу шляхом психічної трансформації особистісно-значущих подій.

Отже, саме особливості взаємодії переживання із рефлексією призводять до саморозвитку особистості, що знаходить своє вираження в продуктивній організації життєдіяльності та взаємовідносинах із навколишнім світом.

Література

1. Варава Л.А. Аналіз проблеми категорії «переживання» і компоненти дослідження. Маріуполь: Вид-во МГУ, 2016. С. 48-55.
2. Деева Н.А. Рефлексивные механизмы переживания: роль в жизнедеятельности человека и методика исследования. Общество и право: Актуальные вопросы психологии и педагогики. Краснодар, 2015, № 1 (51). С. 275-280.
3. Зак А. З. Проблемы психологического изучения рефлексии. Исследование речи-мысли и рефлексии. Психология. – Алма-Ата, 1979, С. 6-13.
4. Семенов И. Н. Психология рефлексии в научном творчестве С. Л. Рубинштейна. Психологический журнал, 1989, Т. 10., №4, С. 67-74.
5. Фахрутдинова Л.Р. Психология переживания человека. Казань: Изд-во КГУ, 2008. 676 с.
6. Щедровицкий Г. П. Коммуникация, деятельность, рефлексия. Исследование речемыслительной деятельности. Алма Ата, 1974. Вып.3. С.12-28.

УДК 159.9

Варава Л.А.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології

МІФІЧНА СВІДОМІСТЬ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ПЕРЕЖИВАННЯ ПОЧУТТЯ ЩАСТЯ

Міф завжди був частиною світогляду людини. Від самого початку як псевдо пояснення існування чого-небудь завдяки комусь, пізніше як частина релігії. У наш час, завдяки зростанню міфологізації, цей феномен необхідно розглядати з декількох сторін. З одного боку він є притаманною свідомості спадщиною, з іншого саме сучасне становище призводить до міфологізації свідомості. Міф є психологічним по своїй природі феноменом, за допомогою якого людина ієрархизує свої взаємини з різноманітним і всепредметним світом, здійснює стратегії вибору, а також культурну самоідентифікацію і культурно-особисту демаркацію. Таким чином, саме процес особистої самоідентифікації людини можна інтерпретувати як процес побудови власного міфу, міфу власного «Я» – сукупності деяких особистих ілюзій, що володіють деміургічною силою і в даному разі «непроникних» для іншої людини. Але саме ці особисті ілюзії є рушійною силою розвитку особистості і формування її унікального внутрішнього світу. І чим більше розвинене «індивідуально-міфологічний простір особистості» (чим більшою мірою особистість володіє індивідуальним міфом, який вирізняє її від міфу колективного), тим інтенсивніше відбувається її розвиток і багатогранність особистих переживань почуттів.

Процес переживання, у тому числі й переживання почуття щастя або самотності, як дихотомічної розбіжності в житті особистості, підкоряється чотирьом принципам за Ф. Василюком, які регулюють протікання переживання: 1) принцип задоволення як центральний принцип світовідчуття, відповідно до якого, якщо події, які відбуваються в житті людини, є позитивними, то вона переживає в емоційному аспекті як задоволення, а якщо негативними – як незадоволення; майбутню подію, яка очікується (якщо вона позитивна – то з надією, якщо негативна – зі страхом), а минулі події згадуються (позитивні – із розчуленням або жалем, негативні – із каяттям чи полегшенням) [1:97]; 2) принцип реальності, відповідно до якого переживання відбувається в реальності, яка є нездоланною, боротьба з нею марна й, отже, потрібно прийняти її такою, якою вона є, скоритися, змиритися (самостійна психологічна установка, що володіє власними внутрішнім механізмом терпіння) і всередині заданих нею меж спробувати домогтися можливості задоволення потреб [1:117] та досягти власного почуття переживання себе щасливою людиною й щасливих моментів свого життя; 3) принцип цінності, що ґрунтується на формуванні ціннісної свідомості, яка зіставлятиме мотиви з цінностями, визначатиме їхній внутрішній смисл і здійснюватиме значущі для людини вибори та рішення щодо оцінки щасливого / нещасливого власного життя в цілому; 4) принцип творчості як вищого принципу життєвого світу людини, що полягає в досягненні смислової відповідності свідомості та буття й активної творчої суспільно корисної діяльності, яка реалізує як предметно-практичну діяльність, свідому мету суб'єкта й виробляє суспільно значущий зовнішній продукт, і як діяльності переживання – породжує та нарощує запас осмисленості індивідуального життя людей [1].

Переживання почуття щастя розгортається у вигляді психологічного стану, що характеризується наявністю у свідомості (самосвідомості) людини позитивних за полярністю емоцій (почуттів) [5]. Воно породжується емоціями і є тільки суб'єктивним пристрасним – бажаним ставленням людини до ситуації [2:24], «фактом свідомості» [4]; однією з форм емоцій, які досягли високого ступеня рефлексивності [7].

Можна зазначити, що в емоційній сфері переживання є неусвідомлюваним процесом особистості, який виникає спонтанно, не вимагає від неї певних зусиль щодо відчуттів і почуттів (щастя, радості, тривоги, самотності тощо), які вже виникли, а не були викликані нею в собі. У зазначеному контексті переживання почуття щастя не здійснюється свідомо зусиллям волі чи рефлексії, воно дано само собою – представлено у свідомості власного міфу.

Переживання особистих почуттів та пояснення цього процесу найкраще висвітлено в теорії діяльності (Ф. Василюк, Л. Виготський, О. Леонт'єв, А. Лурія, С. Рубінштейн, М. Чіксентміхайї), відповідно до якої переживання є особливою формою діяльності, спрямованої на управління потоком власного життя, відновлення душевної рівноваги, утраченої осмисленості існування, створення контролю над змістом нашої свідомості [8]; переживання щастя або самотності, інтересу або нудьги, потягу або докорів сумління ще не відкривають суб'єкту своєї природи; хоча вони здаються внутрішніми інтенціями, рушійними його діяльністю, їхня реальна функція полягає лише в наведенні суб'єкта на їх дійсне джерело, утому, що вони сигналізують про особистісний сенс подій, що розігруються в його житті за умов створеного власного міфу.

Переживання почуття щастя відбувається в контексті ситуацій, через які проходить історія індивіда й виявляється в структурі свідомості у вигляді образу-уявлення, тобто міфу та досвіду різних переживань; є динамічною одиницею свідомості й залежить від поведінки, репрезентує соціальну площину розвитку особистості [3]. С. Рубінштейн внутрішню природу переживання суб'єкта визначає його опосередкованістю через ставлення до зовнішнього об'єктивного світу, співвідносячи переживання зі знанням про об'єкт, на який спрямовано переживання як єдність зовнішнього (об'єктивного) та внутрішнього (суб'єктивного) світів людини [6]. Оскільки переживання почуття щастя є достатньо специфічним психічним утворенням, його психологічний аналіз здійснювати мимо крізь призми психічних процесів суб'єкта. Так, у перцептивному плані переживання почуття щастя можна вважати особистісним створеним міфом, тобто, результатом відображення на рівні свідомості знання про цілісний суб'єктивний чуттєвий образ об'єктів внутрішнього або зовнішнього світу при стимуляції сенсорних рецепторів, що здійснюється за допомогою прийому та трансформації інформації, що від них надходить, і представляється у вигляді доступного досвіду чуттєвого переживання, що конкретизує відчуття, почуття, враження, які виникають на основі певних дій, діяльності, вчинків тощо, що пізнається опосередковано – через ставлення суб'єкта до об'єктивного світу. Єдність свідомості та діяльності дає можливість розглядати переживання почуттів, а саме й почуття щастя, в контексті об'єктивного пізнання внутрішнього змісту власних переживань і їх осмислення крізь призму поведінки, дій, діяльності людини [6:39].

Внутрішній світ відчуттів та почуттів переживань розширюється та поглиблюється в міру того, як людина, перетворюючи зовнішній світ, глибше проникає в нього [6]. На цьому рівні розпочинається процес «впізнання / пояснення» властивостей об'єкта, який викликає переживання почуття щастя, виокремлення його відмінних особливостей, тобто це переживання набуває не просто предметності, а особистісно представленого у власному міфі свідомості. Проте чуттєве сприйняття зумовлюється не лише сенсорністю рецепторів, воно переходить у знання про внутрішній або зовнішній світ, що відображаються у свідомості й закріплюються, зберігаються та відновлюються у вигляді впізнання людиною пережитих відчуттів, почуттів, а також при згадуванні певних станів, вражень. Отже, переживання почуття щастя є осмислене сприйняття, що розширює особистісний досвід чуттєвих переживань у контексті власного міфу, коли суб'єкт співвідносить сприйняття переживання та їхніми значеннями в контексті подій і ситуацій власного життєвого простору і вважає це – щасливими моментами власного життя.

Література

1. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
2. Вербина Г.Г. Монография: «Интеграция индивидуального, психического и профессионального здоровья». – Чебоксары: ЧГУ, 2008. – 245 с.
3. Виготский Л.С. Психология развития человека. – М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. – 1136 с.
4. Леонт'єв А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. Т. I – М.: Педагогика, 1983 – 392 с.
5. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 688 с.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб: Издательство «Питер», 2000 – 712 с.
7. Федорченко Н.В. Естетичні переживання: моделі наративної інтерпретації: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2016. – 152 с.
8. Чіксентміхайї М. Поток: Психология оптимального переживания / Пер. с англ. – М.: Смысл: Альпина нон-фикшн, 2011. – 461 с.

ОБҐРУНТУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ВИБОРУ СТУДЕНТОМ ОКРЕМИХ ВИДІВ СПОРТУ АБО СИСТЕМИ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ

Програма учбової дисципліни "Фізична культура" надає право вибору студентам не лише окремих видів спорту, але і найбільш популярних систем фізичних вправ. Сучасні системи фізичних вправ - це спеціально підібрані рухи і пози, спрямовані на комплексну або виборчу дію на певні функціональні системи організму. Основною особливістю в організації учбового заняття окремими системами фізичних вправ є обмеження в їх виборі. У рамках учбової дисципліни "Фізична культура" можуть використовуватися тільки системи (чи елементи цих систем), що характеризуються підвищеною руховою активністю [1].

Організаційні основи зайняття студентів різними системами фізичних вправ у вільний час ті ж, що і при організації зайняття різними видами спорту. Виділяють п'ять основних мотиваційних варіантів вибору студентами виду спорту або системи фізичних вправ :

- зміцнення здоров'я, корекція недоліків фізичного розвитку і статури; - підвищення функціональних можливостей організму;
- психофізична підготовка до майбутньої професійної діяльності і оволодіння життєва необхідними вміннями і навичками;
- активний відпочинок;
- досягнення найвищих спортивних результатів.

Зміцнення здоров'я, корекція недоліків фізичного розвитку і статури.

Фізичні вправи і спорт широко використовуються в цілях зміцнення здоров'я, яке виступає провідним чинником повноцінного виконання усіх життєвих функцій, гармонійного розвитку, успішного оволодіння людиною професією і плідній трудовій діяльності. У сучасному суспільстві у громадян немає іншого шляху підвищення рухової активності, як залучення до фізичної культури і спорту. Тому зайняття тими або іншими різновидами масового спорту, що характеризуються активною руховою діяльністю, сприяє підвищенню функцій основних систем організму, створюючи передумови зміцнення здоров'я [4].

Фізичний розвиток тісно пов'язаний із здоров'ям. За допомогою цілеспрямованого підбору фізичних вправ і методів їх виконання можливо поліпшити багато показників фізичного розвитку : масу тіла; коло грудної клітки, життєву місткість легких та ін.

Корекція недоліків фізичного розвитку за допомогою засобів фізичної культури - завдання складне, але здійснима. Найважче скоректувати зростання і ті недоліки статури, які пов'язані з формою кісток. Значно легше піддаються корекції маса тіла і окремі антропометричні показники (кола стегна, грудної клітки, передпліччя та ін.). Маючи правильне уявлення про ідеальну людську статуру, можна визначитися з вибором виду спорту або системи фізичних вправ, оскільки усі вони, в силу специфічності своїх засобів, по різному сприятимуть рішенню поставленої задачі. Не випадково представники різних видів спорту мають істотні відмінності в статури [6].

Найбільш продуктивне вирішити завдання по корекції статури можуть такі сучасні системи вправ, як атлетична гімнастика і шейпінг.

Підвищення функціональних можливостей організму.

Виконання контрольних рухових нормативів впродовж першого семестру навчання у ВНЗ по дисципліні "Фізична культура", дозволить студентові провести самооцінку функціонального стану основних систем організму, яку можна екстраполювати (перенести) за показниками тестів. На підставі результатів тестування кожен студент може визначитися у виборі виду спорту або системи фізичних вправ для спрямованої дії на якість, що відстає в розвитку. Тут необхідно точно для себе визначити мотивацію вибору :

- а) оздоровча спрямованість, різнобічна фізична підготовка, виконання залікових нормативів;
- б) можливе досягнення досить високих спортивних результатів.

На наш погляд, *перший варіант* можна рекомендувати молодим людям з недостатньою загальною фізичною підготовленістю. *Другий* - студентам з хорошою спортивною підготовкою.

Психофізична підготовка до майбутньої професійної діяльності і життєвої практики багато в чому визначає спрямований вибір студентами видів спорту або систем фізичних вправ.

Так, якщо майбутня професія вимагає високого прояву загальної витривалості, то рекомендується вибирати лижні перегони, легкоатлетичний біг або плавання на довгі дистанції та ін. Якщо професія вимагає тривалої напруги зорового аналізатора, то доцільніше вибрати зайняття настільним тенісом, великим тенісом, бадмінтоном.

Використання видів спорту і систем фізичних вправ для забезпечення психофізичної надійності і безпеки в професійній діяльності ґрунтоване на їх спрямованому впливі на функціональну підготовленість індивіда, на міру володіння їм прикладними навичками і уміннями. Вибір видів спорту для досягнення високих спортивних результатів припускає спробу поєднання успішного навчання у ВНЗ з фізично і психічно важкою спортивною підготовкою [2].

Вибираючи цей шлях, студенти повинні добре уявляти, що у віці 17-19 років обдарований спортсмен вже має 5-8-мі рокову підготовку в обраному виді спорту і вже помітний у спортивному світі. Фахівцями встановлені спортивні нормативи і вимоги до фізичного розвитку, фізичної підготовленості, до параметрів психічної стійкості, які визначають успішність і своєчасність проходження встановлених етапів спортивного шляху індивіда, який в середньому займає близько десяти років безперервної підготовки. Їх можна зіставити зі своєю готівкою і об'єктивно оцінити власні можливості в досягненні поставленої мети - показати результати світового рівня.

Крім того, сучасна спортивна підготовка вимагає великих щоденних тимчасових витрат. Тому студент, поєднуючи активне зайняття спортом з повноцінним навчанням у ВНЗ, неминуче стикається з проблемою часу. Вихід з цього положення - надання провідним спортсменам - студентам індивідуальних графіків проходження і освоєння учбового матеріалу, а також продовження термінів навчання у ВНЗ, враховуючи те, що студент конкретного ВНЗ на змаганнях різного рівня реалізує не лише власні домагання і амбіції, але і робить величезну рекламу своєму учбовому закладу [5].

Вибір видів спорту і систем фізичних вправ для активного відпочинку, ґрунтований на тому, що значна частина студентської молоді, не дивлячись на регламентованість занять з учбової дисципліни "Фізична культура", сприймають їх як своєрідну "розрядку" від монотонної учбової праці, як активний відпочинок. Істотну роль протіканні ефекту активного відпочинку грає не лише особливості різних видів стомлення (розумового, фізичного, нервово-емоційного), але і інтерес, психічна настроєність особи на виконання якого-небудь виду діяльності.

Так, якщо людина швидко перемикається з одного виду роботи, на іншій, якщо він товариський з оточенням, то для нього прийнятніше за зайняття ігровими видами спорту або єдиноборствами; якщо ж він зосереджений в роботі і схильний до однорідної діяльності, то йому рекомендується зайняття стаєрським бігом, лижними перегонами, плаванням, велоспортом і тому подібне [3].

Кожен студент може здійснити вибір виду спорту або системи фізичних вправ, практикованого у ВНЗ, з метою переважного розвитку витривалості, сили, швидкісне-силових якостей і швидкості, гнучкості, координаційних рухів (спритності), а також комплексної різнобічної дії на організм тих, що займаються.

Література

1. Войнаровський А.М. Історичний аналіз розвитку студентського спорту у вищих навчальних закладах України / Войнаровський А.М.; Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, 2012. С. 7-10.
2. Григорьев В.И., Таймазов А.В., Шубин Ю.К. Управление системой студенческого спорта в новых условиях. / Григорьев В.И., Таймазов А.В., Шубин Ю.К. - Ученые записки Ениверситета имени П.Ф. Лесгафта, № 3 (97), 2013. С. 47-52.
3. Заїченко Л.І. Спортивний клуб в системі господарсько-правових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 "Господарське право, господарсько-процесуальне право" / Заїченко Л.І. - НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Харків, 2015. - 20 с.
4. Крюков С.В. Историко-социологический анализ возникновения и развития спортивных клубов", Современный олимпийский спорт и спорт для всех: материалы XI Междунар. науч. конгр. / Крюков С.В - Ч. 3., Минск, 2007. С. 262-264.
5. Лубышева Л.И., Пешкова Н.В. Анализ развития студенческого спорта: состояние и перспективы. /Лубышева Л.И., Пешкова Н.В - Теория и практика физической культуры, № 1, 2014. С. 39-41.
6. Мельник М., Пітин М. Студентський спорт: перспективи наукових досліджень. / Мельник М., Пітин М. Спортивний вісник Придніпров'я, № 3, 2015. С. 73-76.

УДК 378

Кордубан Т.В.

асистент кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

АГРЕСІЯ ТА АГРЕСИВНІСТЬ У КОМАНДНИХ ВИДАХ СПОРТУ

Багато видів спорту вимагають від учасників прояву агресивності в межах правил та умов, але є і такі види, в яких вираження агресивності може межувати з абсолютною її відсутністю. Таким чином, у спорті, як і в житті, деякі проблеми потрібно вирішувати з використанням агресивності в дозволених межах, інші ж неможливо вирішити, не проявивши агресію. Деяким спортсменам важко стримувати агресивність у межах прийнятних спортивних правил і меж, тому багато спортивних спостерігачів висловили свою

стурбованість щодо зростаючої кількості бійок, які виникають у змаганнях із баскетболу серед студентських груп. До того ж, погіршення спортивної діяльності часто виникає саме при репродукуванні агресивності спортсмена на самого себе. У цих випадках спортсмен занадто винить себе, коли в нього все виходить не так, як потрібно.

У сучасному спорті агресивні дії переважно розглядаються у поведінковому аспекті, бо саме специфічна поведінка людини є наслідком функціонування психіки в конкретних умовах життєдіяльності, що має свої специфічні прояви в кожній із трьох категорій психічних явищ – процесів, умов і властивостей. Здібність спортсмена до агресивних тенденцій утворюються задовго до того, як він починає пов'язувати своє життя зі спортом. Це утворення відбувається різними способами, наприклад, батьки стимулюють агресивність безпосередньо або демонструють приклад відповідної поведінки щодо інших і навколишнього середовища. Такі діти, які бачать прояви агресивності у дорослих, у майбутньому швидше за все скопіюють цю форму поведінки.

Вміння управляти агресивністю є одним із найважливіших завдань у всіх видах спорту. Численні дані про психологічні особливості спортсменів і не спортсменів говорять про значні відмінності у рівнях вираження ряду особистих якостей. Виходячи з даних подібного аналізу явища агресивності, слід зазначити, що спортивні тренери повинні робити практичні висновки щодо правильного напрямку дій спортсменів і контролювати їх агресію. Спортсмени повинні показувати агресивність лише відповідно до правил конкуренції та загальноприйнятих норм поведінки, особливо в іграх проти сильних суперників і при втраті контролю над певними ситуаціями.

Багато видів спорту вимагають від учасників прояву агресивності в межах правил та умов, але є і такі види, в яких вираження агресивності може межувати з абсолютною її відсутністю. Таким чином, у спорті, як і в житті, деякі проблеми потрібно вирішувати з використанням агресивності в дозволеніх межах, інші ж неможливо вирішити, не проявивши агресію. Деяким спортсменам важко стримувати агресивність у межах прийнятих спортивних правил і меж, тому багато спортивних спостерігачів висловили свою стурбованість щодо зростаючої кількості бійок, які виникають у змаганнях із баскетболу серед студентських груп. До того ж, погіршення спортивної діяльності часто виникає саме при репродукуванні агресивності спортсмена на самого себе. У цих випадках спортсмен занадто винить себе, коли в нього все виходить не так, як потрібно.

З самого початку будь-який спорт вже є агресивним, оскільки спортсмени в конкурсах прагнуть поразки своїх суперників. Водночас спорт також є ключем до соціалізації та освіти, оскільки в такому процесі виникають різноманітні міжособистісні відносини. Таким чином, можна зауважити, що спорт є елементом соціального простору, в якому змінюються індивідуальні відносини. Агресивністю у спорті називається спеціальна здатність особистості виявлятися готовою вирішити конфліктні ситуації з агресивними діями. Різниця у концепціях «агресія» й «агресивність» приводить до висновку, що агресивні дії суб'єкта не є прямим доказом агресивності особистості; з іншого боку, людська агресивність не завжди проявляється в явно агресивних діях. Прояв або не прояв агресивності є результатом складної взаємодії різноманітних факторів, які, наприклад, демонструють, що у спортсменів набагато більш виражені такі риси, як конфліктність і агресивність порівняно з людьми, які далекі від спорту.

Наукова класифікація визначає чотири різні типи агресивної поведінки:

1. Агресія як намір.
2. Агресія як тип поведінки.
3. Агресія, спрямована на все живе.
4. Агресія, виражена в нанесенні ушкоджень і образ [3, с. 92].

Термін «агресія» у спортивному напрямі часто застосовується для позначення насильницьких дій, які перетворюються на ворожу агресію, головною метою якої є заподіяння страждань жертві.

Зазвичай така агресія швидше за все стосується емоційних особливостей спортсменів. Проте науковцями визнаються і форми позитивної агресії, такі як:

1. Інструментальна.
2. Добраякісна.
3. Конструктивна.

Перший тип – інструментальна агресія – спостерігається здебільшого в ігрових видах спорту і може допомогти в отриманні стратегічної переваги у грі, адже вона проявляється лише на високому професійному рівні спортсменів, котрі для досягнення спортивних перемог володіють такими якостями, як:

1. Висока агресивність.
2. Особливі емоції.
3. Впевненість у своїх силах.
4. Високий рівень запитів.
5. Максимальна потреба в досягненнях [3].

У сучасному спорті агресивні дії переважно розглядаються у поведінковому аспекті, бо саме специфічна поведінка людини є наслідком функціонування психіки в конкретних умовах життєдіяльності, що має свої специфічні прояви в кожній із трьох категорій психічних явищ – процесів, умов і властивостей.

Здібність спортсмена до агресивних тенденцій утворюються задовго до того, як він починає пов'язувати своє життя зі спортом. Це утворення відбувається різними способами, наприклад, батьки стимулюють агресивність безпосередньо або демонструють приклад відповідної поведінки щодо інших і навколишнього середовища. Такі діти, які бачать прояви агресивності у дорослих, у майбутньому швидше за все скопіюють цю форму поведінки.

Виміряти масштаби агресивності можна за допомогою спеціальних методів і психологічних випробувань, у яких штучно викликається агресивність людини до інших. Ці психологічні методи дозволяють визначити найбільш помітні агресивні тенденції, які важко помітити шляхом спостережень. Завдяки таким тестуванням сучасна наука дозволяє визначити специфічний тип і напрямки агресивної реакції.

Висновки. Виходячи з даних, слід зазначити, що спортивні тренери повинні робити практичні висновки щодо правильного напрямку дій спортсменів і контролювати їх агресію. Спортсмени повинні показувати агресивність лише відповідно до правил конкуренції та загальноприйнятих норм поведінки, особливо в іграх проти сильних суперників і при втраті контролю над певними ситуаціями.

Література

1. Эрон, Л.Д. Теории агрессии - от побуждений к познанию. Агрессивное поведение, Plenum Press, Глава I. Нью-Йорк, 1994. Р. 3.
2. Керр, Дж. Х. Переосмысление агрессии и насилия в спорте, Routledge, Oxon, 2005.
3. Ричард, К. Спортивная психология: концепции и приложения, Нью-Йорк, 2002.
4. Рассел, Г.В. Агрессия в мире спорта: социальная психологическая перспектива, Oxford University Press, Нью-Йорк, 2008.

УДК 378.091.33-028.22

Лисецька О.Я.

асистент кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

ВПРОВАДЖЕННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ У ВНЗ

Актуальність дослідження психологічної складової в оздоровчій та спортивній діяльності обговорюється теоретиками та практиками галузі. Педагогічними завданнями викладачів профільних кафедр ВНЗ є організація навчального процесу таким чином, аби студенти могли інтегрувати отримані знання та вміння в комплексну систему уявлень про людину та її поведінку, ситуативно та системно оцінювати психологічні явища, пов'язані зі здоров'ям людини, її зусиль у дотриманні здорового способу життя.

Вирішенню цих завдань сприяють інтерактивні методики викладання, до яких відносяться й ігрові, які допомагають визначити сутність психологічної проблематики здоров'я людини, спортивної та оздоровчої діяльності; планувати діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей окремої особистості та колективу в цілому; раціонально організувати виховну, змагальну та тренувальну діяльність; успішно планувати та реалізовувати професійну діяльність.

Актуальність використання ігрових технологій у навчальному процесі кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини зумовлена декількома чинниками:

- психологічною орієнтацією особистості студентів, направлену на інтерактивну, контактну діяльність,
- практичною направленістю навчального процесу;
- необхідністю закріплення теоретичних знань на практиці в реальному часі, адже інакше ефективність занять падає.

Предметом виступають ігри як засіб актуалізації отриманих теоретичних знань та вироблення необхідних навичок та вмінь у процесі навчання.

Гра як форма педагогічної взаємодії використовується викладачами вищих навчальних закладів для вирішення таких завдань:

- активізації та розвитку творчого потенціалу, мислення та поведінки студентів – майбутніх фахівців,
- стимулювання до обговорення проблеми усіх студентів у групі, підвищення ступеню залучення у початковий процес, стимулювання інтересу студентів до обговорюваної теми,
- пошук альтернативних шляхів вирішення професійних проблем,
- поєднання теоретичних знань з професійною діяльністю,
- моделювання виробничих ситуацій та інших.

Детально особливості впровадження ігор у навчальний процес, результативність та ефективність використання таких технологій для засвоєння навчального матеріалу розглядали Андрасян А., Анікєєва Н.,

Будас І., Виготський Л., Грос К., Єсіна Н., Кислинська І., Кларін М., Куліш І., Кулюткін Ю., Леонт'єв О., Макаренко А., Полещук І., Рубінштейн С., Сергієнко Л., Сухобська Г., Тополя Л., Штепа О. та ін.

А.В. Яцинік розуміє ігрову технологію як «спеціально побудовану систему чітких ефективних дій (ігор), спрямованих на формування, розвиток, розширення, узагальнення знань у процесі навчання» [28, 292]. Водночас ігрова педагогічна технологія визначається в науковій літературі як «група методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор» [22]. Основною відмінністю просто гри від педагогічного аналогу виступає чітка цілеспрямованість останньої. Тобто, педагогічна гра завжди має чітко означену на початку мету, керівники, правила та очікуваний результат, які можна проаналізувати наприкінці та зробити певні висновки [22, 15, 27].

Аналіз наукової літератури свідчить, що ігри як технологія передачі та засвоєння знань, вироблення навичок та тренування вмінь досліджувалися в аспектах навчання вихователя, педагога, філолога. Як освітня технологія в навчальному процесі студентів спеціальності «Здоров'я людини», «Середня освіта: Фізична культура», «Тренер», «Реабілітолог» та подібні вони не вивчалися.

Це значний пробіл в науковому знанні, адже ігри дозволяють змодельовати конкретну виробничу ситуацію, при цьому дають можливість коригувати її у відповідності до: поставленої мети, очікуваного результату, знань та вмінь конкретного студента та студентського колективу, «інтеріоризації набутих знань і умінь із зовнішньої сфери у внутрішню структуру особистості» [23, с. 4-10]. Для виховання майбутнього фахівця у галузі здоров'я людини це є вкрай важливим.

Відповідно до формулювання Всесвітньої організації охорони здоров'я, людське здоров'я – це не просто відсутність хвороби, а повне фізичне, душевне та соціальне благополуччя [8]. У світлі цього формулювання людина є автором власного здоров'я, а в справі його збереження вона виконує основну роль, що визначається зрілою самосвідомістю індивіда й повагою до свого ества. Останнє виражається гармонійною стратегією поведінки, що прийнято називати «здоровим способом життя».

Аналіз впровадження описаних в нашій роботі ігрових технологій в навчальний процес дозволяє зробити деякі висновки.

По-перше, гра, реалізована в ході практичного заняття, залучає студентів до взаємодії. Переважно пасивні на заняттях с монологічними формами (лекції), а також на семінарських заняттях, студенти просто «оживають» на практичних заняттях с елементами гри.

По-друге, росте зацікавленість, оживляє пошук теоретичного матеріалу для вирішення конкретного завдання яка пропонується в ході ігри.

Таким чином, можемо вважати ігрові технології важливим інструментом активізації навчального процесу, а процес гри – каталізатором практичної діяльності студентів в ході навчальних занять.

Література

1. Анан'єв В. А. Введение в психологию здоровья: Уч. пособ. – СПб.: Балтийская пед. акад., 2008.– 148 с.
2. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості -громадянина // Педагогіка і психологія. 2007. - №1. - С. 144-150.
3. Бородіна Н.С. Застосування ігрових технологій у фаховій підготовці студентів-філологів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/14390/1/Borodina.pdf>
4. Васківська С. В. Про дитячу тривожність // Початкова школа. – 2013. - №9. С.8-11. - №10. - С. 53-56.
5. Васківська С. В. Побудова консультативного діалогу з людиною обтяженою психосоматичними проблемами // Психологічні стратегії в освітньому просторі 36. наук, праць (Психол. науки) Вип.1. – К.: КМПУВ ім. Б. Грінченка, 2010. - С.25-31.
6. Виховання здорового способу життя: Тренінг для підлітків / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича; Уклад. О.В. Головіна, О.С. Лісова. - Чернівці: Рута, 2013. - 65 с.

УДК 796/799:613-047.64 (075.8)

Мягченко О.П.

кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини, професор Міжнародної кадрової академії

СУЧАСНА СПОРТИВНА МЕДИЦИНА ЯК ОСНОВА ЛІКАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я СПОРТСМЕНІВ, ФІЗКУЛЬТУРНИКІВ

Лікарський контроль за станом здоров'я – сукупність дисциплін медико-біологічного прямування, наука про біологічні, соціально-екологічні проблеми здоров'я, зокрема при активних фізичних навантаженнях, при впливі екологічних чинників на здоров'я людей, зокрема спортсменів. Такі знання важливі для кожного фахівця, який працює з людьми. Тому необхідно мати інформацію щодо процесів, які

відбуваються в стані спокою, (хоча це поняття відносно) або навантаження. Відомо, що/стан здоров'я менше залежить від стану медичного обслуговування - тільки на 20%, а більше - 80% від генетичних та екологічних факторів – стану повітря, якості питної води та продуктів харчування [1, 3]. Отже кожна людина повинна усвідомлювати це і знати про стан оточуючого середовища, яке активно впливає на здоров'я. Через необізнаність про впливи таких факторів на здоров'я люди, які підлягають активним фізичним, психофізичним навантаженням, зокрема спортсмени, потерпають від погіршення здоров'я – фізичного, соматичного, психічного. Тому важливим є довести до відома людини основні причини захворювань, а отже подолати їх наслідки. Цьому сприяє спортивна медицина, яка користується сучасними методами визначення стану здоров'я та його відхилення від норми у різних життєво важливих системах організму за допомогою сучасного обладнання, приладів

Актуальність проблеми полягає у наданні студентам, учням сучасних комплексних знань про причини захворювань, методи їх виявлення, попередження та подолання наслідків за допомогою сучасних методів і обладнання. На це і спрямований курс «Спортивна медицина», що викладається на кафедрі фізичної культури, спорту та здоров'я людини у Маріупольському державному університеті для студентів-фізкультурників, які найчастіше підлягають негативним впливам середовища – природного, соціального, техногенного [2, 4].

Мета роботи – забезпечити майбутнього фахівця у сфері фізичної культури і спорту інтегрованими знаннями про основи життєдіяльності, про зміни, що відбуваються в організмі при різноманітних навантаженнях – фізичних, хімічних або біохімічних, психічних, харчових [3, 5]. Саме цьому сприяє запропонований підручник «Спортивна медицина». Вивчення курсу створює необхідні передумови для подальшого набуття професійних знань. Теоретичні знання необхідні фахівцю для практичної роботи, при розробці індивідуальних методів тренувань, при активних фізичних навантаженнях на організм, який може потерпати від значних фізико-механічних, психічних навантажень, перенавантажень при заняттях важкими видами спорту, при психічних травмах. На цьому базується методика дослідження: систематичне спостереження за станом здоров'я спортсменів, студентської молоді у залежності від типу їх навантаження, використання аналітичних приладів, аналіз практичних навичок та медичного, педагогічного контролю стану здоров'я учнів, спортсменів. Знання з курсу лікарського контролю за станом здоров'я необхідні для розробки індивідуальних методів тренувань, врахування оптимальних навантажень на організм. Вивчення курсу студентами, які спеціалізуються у сфері фізичного виховання та спорту, спрямоване на оволодіння знаннями з медичного контролю за станом здоров'я при фізичному навчанні та вихованні як у стандартних умовах, так і при активній м'язовій діяльності, надає основи знань про причини відхилень від норми здоров'я, про ознаки деяких хвороб які повинен знати викладач з фізичного виховання, тренер. Це необхідно для попередження фізичних перевантажень, які можуть викликати патологічні зміни в організмі [1, 5].

Завдання підручника – забезпечити майбутнього спеціаліста з фізичної культури та спорту знаннями про основи життєдіяльності, про зміни, що відбуваються в організмі при різноманітних фізичних навантаженнях, про можливі патологічні відхилення. Знання з курсу лікарського контролю за станом здоров'я необхідні для розробки індивідуальних методів тренувань, врахування оптимальних навантажень на організм. Вивчення курсу студентами, які спеціалізуються у сфері фізичного виховання та спорту, реабілітації спрямоване на оволодіння знаннями з медичного контролю стану здоров'я при фізичному навчанні та вихованні як у стандартних умовах, так і при активній м'язовій діяльності, надає основи знань про причини відхилень від норми здоров'я, про ознаки деяких хвороб які повинен знати викладач з фізичного виховання, тренер. Це необхідно для попередження фізичних перевантажень, які можуть викликати патологічні зміни в організмі [1, 4].

У рамках курсу студенти мають орієнтуватися: у фундаментальних, глобальних законах природи та методах сучасних досліджень; розуміти наукові проблеми сучасності, що мають загальнодержавне значення, зокрема збільшення тривалості продуктивного життя; правильно використовувати сучасну наукову термінологію; вміти робити правильний вибір науково-технічних досягнень для їх практичного використання [3, 5]. Значний об'єм інформації студенти повинні отримувати у процесі самостійної роботи, виконуючи реферативні роботи за обраною темою, готуючись до семінарських занять.

Загальний об'єм учбового навантаження складає всього 32 години, з яких 16 – лекції та 20 – практичні заняття, самостійна робота студента не передбачена, що негативно впливає на розвиток майбутнього спеціаліста у сфері збереження здоров'я.

Враховуючи сучасні методичні вимоги навчання підручник побудований за кредитно-модульною системою, яка на перше місце ставить саме самостійну роботу студента, його вміння працювати з навчальною літературою, щоб опанувати досить складні сучасні методи контролю стану здоров'я з використанням приладів, обладнання. Для цього у підручнику наведені анотація, тобто загальний огляд курсу, основні теми з кожного модуля. Студент повинен опанувати теоретичний матеріал кожної теми та самостійно виконати практичні, контрольні та індивідуальні роботи, написати, захистити науковий реферат по одній з тем для самостійно обраної теми.

Висновки: 1) лікарський контроль – це систематичне спостереження керівника – лікаря, тренера, педагога за станом здоров'я учнів, спортсменів, за умовами їх роботи з метою профілактики та раннього виявлення захворювань за допомогою сучасних приладів, обладнання та методів їх використання; 2) такий контроль здійснюється за дітьми у дитячих поліклініках, за вагітними у жіночих консультаціях, за певним контингентом робітників, службовців – наприклад працюючих у шкідливих або важких умовах праці, в умовах нервового навантаження; 3) держава, її органи охорони здоров'я повинні забезпечити належний рівень умов праці, зменшення фізичного та нервового навантаження з метою попередження захворювань; 4) наукову основу лікарського контролю складають дані теоретичної та клінічної медицини, загальнобіологічних характеристик про здоровий організм та закономірності розвитку хворобливих процесів у ньому, їх причини [6].

Головне завдання контролю за станом здоров'я – спостереження за фізичним станом людей, особливо тих, які зайняті важкою фізичною працею, зокрема спортсменами. Тому мета контролю за станом здоров'я – встановлення рівня фізичного розвитку та тренуваності як показника виконання важких фізичних навантажень. Важливими і необхідними у цьому є лікарські обстеження, лікарсько-педагогічні спостереження на заняттях та змаганнях, лікарсько-спортивні консультації на основі результатів біохімічних аналізів організму. Це повинно сприяти своєчасному виявленню небезпечних факторів – фізичних, хімічних (біохімічних), психічних, що негативно впливають на стан здоров'я, вимагаючи диспансеризації, лікування, спостереження за умовами праці та побуту; 5) ґрунтуючись на загальних положеннях профілактичної медицини, власних дослідженнях і даних суміжних наук, фахівці лікарського контролю створили базу для спільної роботи лікаря і тренера, для активної участі лікаря в управлінні тренувальним процесом, вирішенні низки важливих для спортивної практики завдань. На наш погляд доцільним є впровадження комплексної дисципліни «Спортивна медицина та лікарський контроль» за станом здоров'я спортсменів, фізкультурників.

Література

1. Кушнірюк С.Г. Теорія та методика фізичного виховання (дітей дошкільного віку) / С.Г. Кушнірюк, В.А. Трофімов. – Бердянськ : БДПУ, 2013. – 256 с.
2. Мягченко О.П. Біохімія людини : навч. посіб. / О.П. Мягченко. – Бердянськ : Азовпринт, 2013. – 128 с.
3. Мягченко О.П. Біомеханіка людини : навч. посіб. / О. П. Мягченко. – Бердянськ : БДПУ, 2015. – 115 с.
4. Мягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства : навч. посіб. / О. П. Мягченко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 384 с.
5. Мягченко О.П. Основи екології : навч. посіб. / О. П. Мягченко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 310 с.
6. Мягченко О.П. Лікарський контроль у фізичній культурі і спорті : навч. посіб. / О. П. Мягченко, С. Г. Кушнірюк. – Мелітополь: Видавничий будинок, 2018. – 125 с.

УДК 130.2 (043.5)

Попович О.В.

доктор філософських наук, професор, професор кафедри практичної психології

ЖИТТЄТВОРЧИСТЬ ЯК ФЕНОМЕН ТА ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ Л.С. ВИГОТСЬКОГО)

Виготський – великий сучасник.

Жан Піаже

У 2005 році виходить у науковий обіг з друку «Історія психології в особах. Персоналії», де ми читаємо: «Виготський Л.С. (1876–1934) – психолог, який вніс значний науковий вклад у сферу загальної та педагогічної психології, філософію та теорію психології, психології розвитку, психології мистецтва, дефектології. Автор культурно-історичної теорії поведінки та розвитку психіки людини [3, с. 113]. Мета нашої розвідки: життєтворчість як феномен та об'єкт культури на матеріалі життя та творчості Л.С. Виготського.

Українська гуманістика – це складне, багатоаспектне, динамічне явище, що постійно збагачується новими проблемами, принципово важливими для її подальшого розвитку. До таких проблем, на нашу думку, слід віднести проблему життєпису в найширшому тлумаченні цього феномену, що присутнє в сучасному теоретичному просторі: біографія, «творча» та «буттєва» біографія, біографізм, біографіка.

Своєрідним поштовхом для введення проблеми життєпису у теоретичний вжиток в українській гуманістиці стала монографія О. Валевського «Основи біографіки» [1]. Ґрунтовне дослідження українського філософа спиралося на досить потужну традицію виявлення творчо-пошукового потенціалу

«біографіки» – термін, яким оперує О. Валевський. Традиції вивчення біографії дійсно потужні й сягають своїми витокami «життєписів», зокрема «Життєпису найвідоміших живописців, скульпторів і зодчих» Дж. Вазарі. У середині XIX ст. відомий літературознавець Ш. Сент-Бьов обґрунтовує біографічний метод, що згодом починає відігравати важливу роль у розвитку французької психології та естетики. Пізніше своєрідним етапом у розвитку проблеми біографії стає концепція патографії П. Мьобіуса, засадничі принципи якої активно підтримали З. Фрейд та його послідовники.

Окрім означеного, у європейській традиції протягом XIX – початку XX ст. досить впливовою виявилася тенденція зіставлення або ототожнення феноменів «біографія» і «життя». Опонуючи класичному раціоналізму, В. Дільтей, Ф. Ніцше, А. Бергсон, О. Шпенглер та інші представники новітньої філософії зверталися до життя як первинної реальності, до якої людина вплетена множинними зв'язками. Поступово поряд із поняттям «життя» актуалізується і поняття «життєвий шлях».

На нашу думку, особливу увагу слід звернути на процес введення до поля концепту «життя» проблему творчості, що створюватиме нову перспективу аналізу, у якій можливе розгортання онтологічних структур культури як дійсності людини. Але, оскільки розуміння життя в зазначених авторів не було остаточно визначеним, а бачення людської реальності було водночас і багатобічним, і суперечливим, це привело до формування протилежних поглядів. Така ситуація вплинула на розвиток психології та частково культурології, на теренах яких і дотепер досить активно проводяться дослідження життєвого шляху особистості з метою визначення онтологічних засад її буття та поступу.

Сьогодні і в європейській, і в українській літературі накопичено значний теоретичний матеріал щодо вивчення різних аспектів проблеми життєпису. Виокремлюючи досвід українських науковців, можна стверджувати, що їх зацікавленість у дослідженні означеної проблеми дозволяє говорити про існування певних тенденцій її постановки та вирішення. Зазначимо, що різні аспекти проблеми життєпису, окрім вже названої нами монографії О. Валевського, проаналізовано в роботах І. Вернудіної, Т. Ємельянової, Н. Зборовської, Л. Левчук, Г. Макаренка, О. Оніщенко, В. Панченка, К. Семенюк та ін.

Систематизація теоретичних пошуків українських авторів дає можливість говорити про існування певних термінологічних розходжень. В активному обігу в науковців і поняття «біографія», і «біографізм», і «біографіка», і «біографічний метод». Водночас простежується і різне «прочитання», так би мовити, змісту й обсягу біографії як теоретичної проблеми. Так, Т. Ємельянова вважає, що «склад сучасного біографічного тексту принципово змінився, тобто така форма його організації та структурування, як «життєпис», уявлення окремого життя окремим автором, відійшла у минуле. Сучасна біографія є результатом реконструкції декількох дослідників, які дотримуються різних поглядів. Біографічний текст сьогодні є поліжанровим. Можливо, навіть трансформується саме поняття авторства біографічного тексту. Він не стає, зрозуміло, позаавторським, скоріше, подібний стан можна визначити як поліавторство» [5, с. 25].

Ступінь дослідженості проблеми було виявлено у працях Бахтіна М., Валевського А., Ємельянової Т., Оніщенко О., Сохань Л., Епштейна М., Флієра О. Межі тез не дозволяють нам торкнутися всіх аспектів проблеми життєпису в його інтерпретації сучасними науковцями, тому лише підкреслимо, що естетичний, мистецтвознавчий аспекти представлені досить переконливо. Водночас практично поза увагою фахівців залишається психологічний аспект цієї проблеми, який, на наше глибоке переконання, потребує уваги та послідовного розгляду.

Соціокультурний простір, у якому існує людина не є нерухомим, у ньому постійно відбувається переструктурування, обумовлені практиками культуротворчості і життєтворчості індивідів. Індивідуалізовані культурні простори, що контекстуються у життєвому світі потребують наукового аналізу в сьогоденні.

Зазначимо, що в сучасному науковому просторі до категорії культурний об'єкт прийнято відносити дискретні продукти, принципи та процеси людської діяльності; культурно-історичні епохи, ustalені соціальні групи та окремі особистості, як представники певних культур. Сучасний вчений О. Флієр, проголошуючи людину особливим культурним об'єктом, диференціює особистість та індивідуальність. Особистість науковець розглядає як носія сукупності соціального досвіду, специфіка композиції якого обумовлена різноманіттям умов свого формування та творчою спроможністю індивіда за інтерпретацій, наділенню об'єктів та подій сенсами, проєктування себе назовні тощо [6, с. 192].

Щодо соціального досвіду Виготського, то він закінчив юридичний факультет Першого державного Московського університету, одночасно історико-філологічний факультет Народного університету А.Л. Шанявського (1913-1917), викладав у 1928-1924 рр. у кількох інститутах Гомеля. Грав важливу роль у літературному та культурному житті цього міста.

Ми стверджуємо, що життєтворчість як мікрорівень культуротворчості розкриває креативний та репродуктивний потенціали життєтворчості, яка розглядається як ущільнена модель культуротворчості з підвищеною інтегрованою функційністю. Життєтворчість в оптиці атомізованого індивіда має контингентний характер, вона може як конструювати, так і засвоювати правила поведінки у просторі структурованого життєвого світу, який є даним і встановлює рамові умови реалізації індивідуальної

креативності, а також вимагає розбудови адаптивних культурних технік та формування відповідних компетентностей.

Так, Виготський написав «Трактат про Гамлета», де лунають екзистенціальні мотиви щодо буття індивіда. Науковець організує психологічну лабораторію у Педагогічному училищі Гомеля починає працювати над рукописом посібника з психології для вчителів середньої школи («Педагогічна психологія. Короткий курс», 1926 р.). У 1924 році переїжджає до Москви і стає співпрацівником Інституту психології МДУ. У 1925 р. публікує статтю «Свідомість як проблема психологічної поведінки», пише книгу «Психологія мистецтва». У 1928-1932 працює в Академії, яка вивчала проблеми виховання молоді, де створив психологічну лабораторію на факультеті, в якій деканом був О. Лурія. Саме в цей період концентрувався навколо педології, якій він намагався надати статус окремої дисципліни та проводив дослідження у цьому напрямі («Педологія підлітка» 1929-1931). Сумісно з Б. Варшавою видав перший «Психологічний словник» (1931 р.). У 1930 р. у Харкові була заснована Українська психоневрологічна академія, куди були запрошені О. Леонтєв, О. Лурія. Виготський часто відвідував їх, але не залишив Москву, оскільки в нього у цей період налагоджувались стосунки з Ленінградським державним університетом. У останні 2-3 роки життя він зайнявся формуванням теорії дитячого розвитку, створив теорію «зони найближчого розвитку», теорії про кризи розвитку.

За 10 років шляху у психологічній науці Виготський створив новий науковий напрям, фундаментом якого є вчення про суспільно-історичну природу свідомості людини. Перший варіант своїх теоретичних узагальнень, що стосуються закономірностей розвитку психіки в онтогенезі, Виготський виклав у роботі «Розвиток вищих психічних функцій», яку написав у 1931 році. У цій роботі була представлена схема формування людської психіки у процесі використання знаків, як засобів регуляції психічної діяльності – спершу у зовнішній взаємодії індивіда з іншими людьми, а потім переходу цього процесу зовні всередину, у результаті чого суб'єкт знаходить здатність керувати власною поведінкою (цей процес був названий інтеріоризацією). У наступних роботах Виготський робить акцент на дослідженні значенні знака, тобто на пов'язаному з ним (переважно інтелектуальному) змісті. Завдяки цьому новому підходу, він, спільно з учнями, розробив експериментально обґрунтовану теорію розумового розвитку дитини, відображену в його головній праці «Мислення та мовлення» (1934). Ці дослідження він тісно пов'язував з проблемою навчання та його впливу на розумовий розвиток, який охоплює широке коло проблем, що мають достатньо велике практичне значення. Серед висунутих ним в цьому плані ідей особливої популярності набуло положення про «зону найближчого розвитку», яка ніби «тягне» його за собою, виявляючи можливості дитини вирішити за участю педагога ті задачі, з якими він самостійно впоратися не може. Важливого значення в розвитку дитини Виготський надавав кризам, які вона відчуває при переході від однієї вікової категорії до іншої. Розумовий розвиток трактувався Виготським як нероздільно з'єднаний з мотиваційним (за його термінологією – афективним), тому в своїх дослідженнях він стверджував принцип єдності «афекту та інтелекту», однак реалізувати програму досліджень, яка аналізує цей принцип розвитку йому завадила рання смерть. Збереглися лише підготовчі роботи у вигляді рукопису.

Праці Виготського відрізняються високою методологічною культурою. Викладення конкретних експериментально-теоретичних проблем супроводжувалося філософською рефлексією. Найбільш яскраво це виражено в працях про мислення, емоції та при аналізі шляхів розвитку психології, а також причин її кризи на початку ХХ століття. Виготський роздумував, що криза має історичний сенс. Його рукопис, який був вперше опублікований лише в 1982 році, хоча праця була написана ще у 1927 році, мав назву – «Історичний сенс психологічної кризи». Сенс, як вважав Виготський, полягав у тому, що розпад психології на окремі напрями, кожен з яких передбачає власне, несумісне з іншими розуміння предмета та методів психології, закономірний. Подолання цієї тенденції до розпаду науки на багато окремих наук потребує створення особливої дисципліни «загальної психології» як вчення про основні загальні поняття та пояснюючі принципи, які дозволяють цій науці зберегти свою єдність. У даних цілях філософські принципи повинні бути перебудовані і ця наука повинна бути позбавлена спіритуалістичних впливів, від версії, згідно з якою головним методом в ній повинне стати інтуїтивне розуміння духовних цінностей, а не об'єктивний аналіз природи особистості та її переживань. У зв'язку з цим Виготський окреслює (також нереалізований, як і багато інших його помислів) проєкт розробки психології «в термінах драми». Він пише про те, що «динаміка особистості – це драма». Драматизм виражається в зовнішній поведінці в тому випадку, коли відбувається зіткнення людей, які виконують різні ролі «на сцені життя». У внутрішньому плані драматизм пов'язаний, наприклад, з конфліктом між розумом та почуттям, коли «розум з серцем не у злагоді». Хоча досить рання смерть не дозволила Виготському реалізувати багато перспективних програм, його ідеї, які розкрили механізми й закони культурного розвитку особистості, розвитку її психічних функцій (уваги, мови, мислення, афектів), окреслили принципово новий підхід до корінних питань формування цієї особистості. Це значно збагатило практику навчання й виховання нормальних і аномальних дітей. Ідеї Виготського отримали широкий резонанс у всіх науках, які досліджують людину, в тому числі у лінгвістиці, психіатрії, етнографії, соціології та ін. Вони визначили цілий етап в розвитку гуманітарного знання, який і дотепер зберігає свій евристичний потенціал.

Форма тез не дає можливості привести детальніший аналіз біографії творця-науковця. Л.С. Виготський – видатний науковець, мислитель, класик вітчизняної психології. Його спадщина охоплює понад 270 праць, а ідеї невичерпні, оригінальні до сьогодні актуальні. Постать вченого робить величезний вплив на розвиток вітчизняної та світової психології. Відомий американський філософ С. Тулмін назвав його Моцартом у психології. Праця у тяжких умовах за дуже короткий час йому вдалася.

Хоча рання смерть не дозволила Виготському реалізувати багато перспективних програм, його ідеї, які розкривають механізми й закони культурного розвитку особистості, розвитку її психічних функцій, намітили принципово новий підхід до коротких питань формування цієї особистості. XX століття на пострадянському просторі багате на мислителів світового рівня. Це В. Вернадський, П. Флоренський, М. Бахтін, Г. Шпет, Ю. Лотман, М. Бердяєв. Таке сузір'я творців створило б честь будь-якої країні у будь-яку історичну добу. Лев Семенович Виготський органічно вписується у цей ряд.

Незалежно від спрямованості і характеру творчої діяльності можна виокремити дві основні ознаки творчого процесу. Перша з них – це якісна новизна продуктів творчості або способу їх виготовлення, друга – соціальна значущість результатів. Творчість включає в себе і момент деструкції в тій мірі, в якій необхідно усунути гальмуючі фактори, звільнити місце для нового. Також слід вбачати, що креативність – це складна інтегративна характеристика особистості, як у нашому випадку особистість Виготського, яка ґрунтується на виявленні взаємозв'язків психічних і соціальних явищ, що найбільш повно відображають її творчі риси. При цьому структура креативності включає мотиваційні, інтелектуальні, комунікативні та емоційні компоненти. Креативність особистості, з одного боку, є складовою і наслідком загального культуротворчого процесу, а з іншого – констатує його специфіку.

Література

1. Валуевский А. Основания биографии / А. Валуевский. К.: Кондор-Видавництво. 1993. 321 с.
2. Ємельянова Т. Біографізм як засіб інтерпретації творчої індивідуальності: Макс Дессуар / Т. Ємельянова // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : щоквартальний науковий журнал. 2011. 279 с.
3. История психологии в лицах. Персоналии / Под ред. Л. А. Карпенко // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / Ред.-сост. Л.А. Карпенко. Под общ. ред. А. В. Петровского. М.: ПЕРСЭ, 2005. 784 с.
4. Онищенко О. Художня творчість: проект неklasичної естетики / О. Онищенко. К.: МІЛЕНІУМ. 2008. 298 с.
5. Попович О. В. Біографія як феномен та об'єкт культури / О. В. Попович // Гуманітарний часопис: [зб. наук. пр.]. Харків: ХАІ. 2011. № 2 (27). С. 96–103.
6. Флиер А. Культурология для культурологов: учебное пособие / А. Флиер. М.: Академический проект, 2000. 436 с.

УДК 159.9-177.3

Стуліка О.Б.

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології

БРЕХНЯ ТА ОБМАН ЯК ОСОБИСТІСНІ МАНІПУЛЯТИВНІ ЗАСОБИ ВЗАЄМОДІЇ

Брехня і обман є соціально-психологічними компонентами життєдіяльності людини в суспільстві. Тому будь-які спроби «виключити» їх з нашого життя є утопічними, психологічно невірними і, в силу цього, безперспективними.

Висвітлення проблематики брехні здійснено у працях психології дореволюційного часу (І. Альошинцев, К. Гартєр, П. Каптерєв, І. Льїн, А. Нечасєв, С. Преображенський А. Сосновський, А. Шеталова), а також в сучасній зарубіжній психології (А. Адам, Л. Мелітан, В. Штерн). Вчені досліджували як компоненти брехні (динамічний, емоційний, регуляторний, мотиваційний, когнітивний, результативний), так і особливості брехні за віком.

У повсякденному житті люди часто використовують слова «брехня» і «обман» як синоніми, проте, ці поняття з точки зору деяких психологів мають різний зміст. Брехня є одним із способів, засобів обману. Брехня завжди заснована на навмисно неправдивому твердженні. Не усякий обман - брехня.

Пол Екман у своїй книзі «Психологія брехні» визначає брехня як дію, якою одна людина вводить в оману іншу, роблячи це навмисне, без попереднього повідомлення про свої цілі і без чітко вираженого з боку жертви прохання не розкривати правди [3]. Психологічна структура брехні заснована на поєднанні трьох чинників: твердження особи не відповідає істині; особа усвідомлює неістинність свого твердження; особа має на меті ввести іншу особу в оману.

Брехня у психічно здорової, нормально розвиненої людини, як правило, визначається реальними мотивами і спрямована на досягнення конкретних цілей. Тому повна щирість стає практично неможливою

і, в разі такої, може, мабуть, розглядатися як психічна патологія. В силу того, що, безумовно, правдивих людей немає, відмінність між брехуном і правдивим людиною носить досить умовний характер і обов'язково вимагає конкретного ситуаційного уточнення.

На відміну від брехні, обман - це напівправа, що провокує людину на помилкові висновки з достовірних фактів; повідомляючи деякі справжні факти, обманщик навмисне приховує інші, важливі для розуміння відомості. Обман, як і брехня, виникає тоді, коли стикаються чийсь інтереси і моральні норми, і там, де людина вдається до обману, якщо досягнення бажаного результату іншим шляхом ускладнене або неможливе. Головне, що споріднює обман з брехнею, - це свідоме прагнення обманщика спотворити істину.

Серед функцій брехні і обману можна виділити кілька основних.

Першою функцією є захист власних матеріальних, духовних, особистісних інтересів від негативних змін. Другою функцією брехні вважається збільшення особистих матеріальних благ. Безліч людей з давніх-давен використовують брехню з метою власного матеріального збагачення. Третьою функцією можна назвати агресію. При цьому суб'єкт брехні має намір підпорядкувати собі об'єкт брехні.

Якщо брехун не може змусити іншу людину зробити що-небудь, чого той не хоче, він приступає до процесу обману. Тож, обман - це вимушений захід, який дозволяє виживати найсильнішим і при цьому ставить в пригнічене становище слабких.

Обман є засобом захисту і реалізації інтересів окремих особистостей, груп, класів, народів, держав. Можливо розглядати обман і в якості опції соціального інституту. Обман є однією з форм прояву соціальних протиріч, висловлює егоїстичне відокремлення, конкуренцію, несправжнє об'єднання, всілякі способи досягнення інтересів і цілей за рахунок інших або всупереч бажанням інших [2].

Одна з найважливіших соціальних функцій обману полягає в тому, що він здатний забезпечувати можливість збереження наявних комунікативних структур в умовах розбіжних або практично несумісних інтересів. Обман - неодмінний засіб боротьби за владу, знаряддя амбіцій, честолюбства, користі. Обман часто використовується як спосіб збереження таємниці, секрету - причому на рівні як індивідуального, так і інституціонального суб'єкта. З іншого боку, секретність і взагалі високий ступінь «закритості», слугують успішному обману з метою охорони групових інтересів, підтримки стабільності існуючої системи політичної влади або певної структури соціальних відносин. Такого роду стабілізуюча функція обману широко використовується державними органами, засобами масової інформації, причому в найрізноманітніших формах - від ретельно продуманої дезінформації (добре застрахованою від викриття) до тонких маніпулятивних дій над суспільною свідомістю, які формують вигідне громадську думку[1].

Учені дають поняттю «брехня» різні визначення. Відповідно виділяють і описують різні види брехні, їх основні ознаки, розвиток в онтогенезі, визначають основні чинники, що впливають на ставлення людини до брехні, розкривають її механізми. Проблему брехні трактують з погляду різноманітних галузей психології. Розглядають брехню в межах загальної психології як феномен людської поведінки, яка має свої психофізіологічні механізми; у межах вікової психології, простежуючи джерела та розвиток брехні в онтогенезі; у межах педагогічної психології, вивчаючи брехню як продукт виховання, - з одного боку, які чинники впливають на виховання, - з іншого.

Література

1. Знаков В. В. Неправда, ложь и обман как проблемы психологи понимания / *Вопросы психологии*. – 1993. – № 2. – С. 9–16. - Режим доступу : http://www.law.vsu.ru/structure/criminalistics/books/znakov_truth.pdf.
2. Фрай О. Ложь. Три способа выявления. Как читать мысли лжеца, как обмануть детектор лжи. СПб.: Прайм - ЕВРОЗНАК, 2006.
3. Экман П. Психология лжи / П. Экман. – СПб. : Питер 2000. – 381с.

УДК 159.923.2

Супріган А.О.

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри практичної психології

ЗМІНЮВАННЯ «Я-ОБРАЗУ» ТА «ОБРАЗУ ІНШИХ» ПІД ВПЛИВОМ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН

Складні життєві обставини є одним з руйнівних факторів для компонентів «Я-образу» в структурі «Я-концепції». На сьогоднішній загальноприйнятим є розрізнення в самосвідомості конструктів «Я-концепції» та «Я-образу». «Я-концепція» переважним чином трактується як сукупність уявлень людини про себе як про особистість, професіонала, лідера і члена суспільства в цілому, який чинить психологічний вплив не тільки на себе, а й на тих, що оточують (О. М. Васильченко, А. В. Пушкар). В цих дослідженнях було показано, що «Я-концепція» є максимально стійкою (статичною) частиною особистості, яка підлягає змінам, але в специфічних умовах. Специфіку «Я-образу» вбачають в тому, що це – сукупність усвідомлюваних характеристик, яка допомагає людині описувати себе як індивідуальність, що володіє певними

психологічними властивостями. «Я-образ» є більш динамічним, що фіксує зміст предметного наповнення «Я-тілесного», «Я-соціального», «Я-реального», «Я-ідеального» та інше [1].

«Я-образ» та «образ Інших» є конгруентними, але залежно від типу складної життєвої обставини може змінюватись щось первинно, а щось вторинно. Зі зміною «Я-образу», як первинного фактора, він стає тільки функційно наповненим, наприклад, образ «Я-жінка» зникає із рольового репертуару та кількість образів зменшується до мінімуму, виникає неприйняття себе та інших, замкнутість та внутрішній конфлікт, емоційно-оціночний – виражається у зниженій самооцінці та високій ригідності, фрустрованості та агресивності, поведінкова складова, а саме адаптивність, знижений, є велика розбіжність між «Я-актуальним» та «Я-ідеальним», що свідчить про певний нестабільний психоемоційний стан та неможливість конструктивно вибудувати задачі. За доміантними типами ставлення до оточення – це агресивний, жорсткий і ворожий до інших, різкий та підозріливий тип, що свідчить про відчуженість стосовно ворожого і злобного світу, образливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно на всіх скаржиться, всім незадоволений. Можна припустити, що якщо змінюється первинно «Я-образ», тобто у структурі «Я-образу» присутні тільки функційно наповнені категорії, то велика вірогідність, що людина не має задачності, а живе лише «на автоматі», технічно виконуючи стереотипні побутові справи. Також з'являються специфічні руйнівні конструкти і загалом наповненість образами критично мінімальна. Водночас вона стає дезадаптантом, як вторинний показник, тому якщо не знає «Як хто» виконувати задачу, то і не може сконструювати образ власної ситуації та стає жертвою чужих. Базовим типом ставлення до інших є підозріливий тип та агресивний [2].

«Образ Інших» – це представлення про поведінку, стан та здібності певної категорії людей, який формується після досвіду взаємодії з ними. За певних складних обставин, де змінюється первинно саме «образ Інших» простежуються інші показники впливу на особистість. У цієї групи переважає дезадаптивність, неприйняття ситуації та нового себе, занижена самооцінка, агресивність, тривожність, фрустрованість, «Я-образ» наповнюється новими неконструктивними образами, а тільки емоційно-руйнівними але наповненість образами більша, ніж у першій групі, велика розбіжність між «Я-актуальним» та «Я-ідеальним» та доміантними типами ставлення до оточення – це агресивний, егоїстичний та підозріливий. Також зміна «образу Інших» проявляється у вираженості низького рівня «самозвинувачення», тобто виявляються тенденції до заперечення власної провини в конфліктних ситуаціях, захист власного «Я» здійснюється шляхом звинувачення переважно інших, перенесенням відповідальності на оточення за усунення бар'єрів на шляху до досягнення мети. Також притаманні зовнішній контроль, що означає домінування схильності приписувати причини того, що відбувається, зовнішнім факторами, таким як середовище, доля або випадок. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що складні життєві обставини є одним із факторів трансформування для компонентів «Я-образу» [3].

Література

1. Актуальні проблеми психології. Т. III : Консультативна психологія і психотерапія : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. Максименка С. Д. ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2017. Вип. 13. Консультативна психологія і психотерапія. 264 с.
2. Кулікова А. О. Особливості зміни «Я-образу» в структурі «Я-концепції» у кризових життєвих ситуаціях. Актуальні проблеми науки та освіти : збірник матеріалів XXI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ (01 лютого 2019 року, м. Маріуполь). Маріуполь : МДУ, 2019. С. 186–187.
3. Швалб Ю. М., Кулікова А. О. Особливості зміни структурних компонентів «Я-образу» особистості в складних життєвих обставинах. INTERNATIONAL ACADEMY JOURNAL «Web of Scholar». Warsaw : RS Global Sp. z O.O., 2019., 5(35). P. 31–38. URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/31052019/6503

УДК 159.923.2

Тищенко Л.В.

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології

ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ ЯК УМОВА ПОБУДОВИ ОСОБИСТІСТЮ ПЕРСПЕКТИВ ВЛАСНОГО ЖИТТЯ

Характерною ознакою сьогодення виступає мінливість, невизначеність та швидкість соціальних процесів. Це стає значущим чинником ускладнень побудови особистістю перспектив власного життя. Безперервно виникаючі обставини вимагають від неї внесення поправок у власні життєві плани, життєві устремління та перспективи. Тому вивчення проблеми соціально-психологічного впливу життєвих обставин на процес побудови особистістю власних життєвих перспектив є актуальним науково-прикладним завданням.

У сучасній зарубіжній і вітчизняній психологічній науці проблемою життєвого шляху займалося багато вчених-представників різних шкіл і напрямів. Встановлено, що зарубіжні фахівці акцентують увагу на об'єктивних закономірностях – етапах онтогенетичного розвитку людини. Життєвий шлях визначається вченими як послідовність життєвих подій, зміна переживань і цінностей (Ш. Бюлер); розгортання життєвого сценарію (Е. Берн); історія індивідуалізації й самоусвідомлення, сповнена внутрішніх конфліктів (К. Юнг); послідовність стадій психосоціального розвитку (Е. Еріксон).

Суб'єктний підхід розглядає життєвий шлях через його об'єктивацію в результатах життєдіяльності особистості, її здатності організувати та скеровувати власний розвиток. Зокрема, це концепції культурно-історичного розвитку особистості як суб'єкта життя (С.Л. Рубінштейн); життєвої стратегії (К.О. Абульханова-Славська); реалізації вчинкового принципу (В.А. Роменець); еволюції та інволюції суб'єктних механізмів психічної активності (В.О. Татенко); зростання суб'єктності шляхом послідовних модифікацій ставлення до себе й до інших людей (Т.М. Титаренко). У межах суб'єктного підходу висвітлюються ідеї життєтворчості як особливої форми творчого самовизначення й самоздійснення (В.М. Доній, О.Г. Злобіна, І.О. Мартинюк, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, В.І. Шинкарук).

Структурним виміром життєвого шляху є часова перспектива, яка визначає спрямованість людського життя та наділяє ознаками тривалості життєву перспективу. Складовими життєвої перспективи є психологічне минуле, теперішнє й майбутнє, органічна єдність яких становить часову цілісність. Важливим чинником конструювання життєвої перспективи та часової перспективи майбутнього є ситуація, в якій опинилась людина. А суттєвим параметром дослідження ситуації є особистісне ставлення до неї.

Отже, життєва перспектива є психологічним феноменом, що змінюється впродовж життя людини, постійно перебуває у певній динаміці залежно від особистісного розвитку, особистих досягнень та життєвих ситуацій. Життєва перспектива – це життєтворчий конструкт, який, виходячи із можливостей, досягнень людини та її ціннісних пріоритетів задає ух у конструювання образу майбутнього. Як динамічне утворення в структурі особистості, життєва перспектива під впливом різноманітних життєвих ситуацій постійно змінюється.

На сьогодні ще недостатньо дослідженими є психологічні чинники, закономірності й механізми становлення життєвих перспектив особистості в залежності від зовнішніх соціальних змін, а також від особисто прийнятих життєвих рішень. Тому з метою вивчення специфіки впливу життєвих обставин на процес побудови особистістю перспектив власного життя нами здійснено емпіричне дослідження.

Задля визначення певних соціально-психологічних аспектів життєвих обставин як можливих чинників побудови особистістю перспектив власного життя нами виокремлено *дві групи життєвих обставин*: 1) вимушена зміна місця проживання у зв'язку із соціально-політичною ситуацією в країні – як задана із зовні, що ставить особистість в об'єктну позицію; 2) розірвання шлюбних відносин з партнером – як ситуація, особисто ініційована прийнятим рішенням, що, в свою чергу обумовлює суб'єктність позиції індивіда.

Цільову групу респондентів складають досліджувані віком від 30 до 45 років, серед яких є: внутрішньо переміщені особи, що тимчасово мешкають в місті Маріуполь та його передмісті; корінні мешканці міста Маріуполь; особи, що знаходяться у стані правового розірвання шлюбних відносин; особи, що перебувають у шлюбних відносинах. Для реалізації встановленої мети та перевірки висунутої гіпотези нами використано наступні методики: 1) «Миттєвий тест на позитивну і негативну афективність»; 2) «Тест життєстійкості» С. Мадді (адаптована версія Д.О. Леонтьєва, О.І. Расказова); 3) Смесложиттєві орієнтації – СЖО (Д.О. Леонтьєв); 4) Морфологічний тест життєвих цінностей (МТЖЦ) (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина); 5) Життєві завдання особистості (Т.М. Титаренко).

Загальний аналіз отриманих емпіричних даних показав наступне.

Для зрілої особистості будь-яка ситуація життєвої невизначеності *не виступає чинником виникнення негативних афективних реакцій*. Це означає, що природньо виникаючі негативні емоційні стани компенсуються та саморегулюються рефлексивним ставленням до ситуації власного життя.

Високі та середні показники *життєстійкості особистості*, що знаходиться у стабільній життєвій ситуації та в ситуації невизначеності не означають однорідності окремих показників цього феномену. Так, виникнення ситуації соціальної або життєвої невизначеності автоматично актуалізує параметри *залучення та контролю*, що обумовлено виникненням необхідності «тримати руку на пульсі життя». Але за параметром *«прийняття ризику»* ситуація дещо інша. А саме: наявна суб'єктна позиція осіб, що перебувають у стані розірвання шлюбу за прийнятим особистим рішенням обумовлює максимальну готовність до прийняття ризиків, в той час як наявна об'єктна позиція в ситуації вимушеності внутрішньо переміщених осіб визначає не сформованість особистої готовності до прийняття життєвих й ситуаційних ризиків

Наявний високий рівень *усвідомленості життя* в респондентів всіх чотирьох досліджуваних груп, незалежно від актуальної життєвої ситуації та зовнішніх обставин, обумовлений достатнім рівнем особистої зрілості представників нашої загальної вибірки. Але, в той же час, звертає на себе увагу той факт, що внутрішньо переміщені особи переважно орієнтовані на процес життя та мають очевидну тенденцію до

«втрати» життєвої мети, що, в свою чергу, обумовлює низьку орієнтацію на результат. Крім того, їх локус контролю віднесено переважно до життя, аніж до власного Я.

Деякі інші результати демонструють особи, що перебувають у стані розірвання шлюбу за прийнятим особистим рішенням: їм притаманна максимальна орієнтація на результат на фоні утримання власної мети. Вони здатні контролювати процес здійснення життєвих ситуацій завдяки локусу контролю, віднесеному до власного Я. Це ще раз підтверджує суб'єктність особистої та життєвої позиції даної категорії досліджуваних.

Респонденти, що перебувають в актуальній ситуації зовнішньої невизначеності (внутрішньо переміщені особи) орієнтовані на реалізацію *термінальних цінностей*, пов'язаних із встановленням та підтримкою активних соціальних контактів, а також забезпеченням високого матеріального становища. А необхідність реалізації цінності власного Я (розвиток себе, духовне задоволення, креативність, власний престиж, досягнення та збереження власної індивідуальності) відходить на другий план.

Особі, що знаходяться в активній життєвій ситуації розірвання шлюбу з партнером за прийнятим особистим рішенням, характеризуються першорядною реалізацією термінальних цінностей, пов'язаних із розвитком себе, збереженням власної індивідуальності, орієнтацією на духовне задоволення та досягнення.

Для осіб, що перебувають в життєвій ситуації зовнішньої невизначеності (внутрішньо переміщені особи) притаманне *зниження мотивації само конституювання та мотивації життєтворчості*, а також *зниження мотивації до визначення власної життєвої позиції*. Це обумовлює недостатню здатність до: віддаленого структурування часу, ствердження власної суб'єктної активності, генерування стратегії власного життя, сприйняття цілісності життя, прийняття життєвих рішень.

Отже, як видно, особисто прийняті рішення щодо життєвих змін виступають позитивним чинником побудови особистістю позитивно спрямованих життєвих перспектив. Крім того, зовнішні соціальні зміни дестабілізують ситуацію життя окремої особистості та виступають негативним чинником невизначеності життя та ускладнень побудови життєвих перспектив.

Література

1. Еколого-психологічні чинники якості життя в умовах розвитку сучасного суспільства : Колективна монографія / за наук. ред. Ю.М. Швалба. – Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2013. – 208 с.
2. Єрмаков І.Г. Життєвий проект особистості : від теорії до практики : практико зорієнтований посібник. / І.Г. Єрмаков, Д.О. Пузіков. – К. : Освіта України, 2007. – 212 с.
3. Карпинский К.В. Жизнедеятельность как форма активности субъекта жизни // Методология и история психологии. – Том 5. Выпуск 1. – 2010. – С. 184-202.
4. Лепіхова Л.А. Вплив соціальної ситуації на перспективи планування майбутнього / Л.А. Лепіхова. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості : [наук. моногр.] / Т.М Титаренко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – С. 159-165.
5. Логинова Н.А. События, обстоятельства жизненного пути и развитие личности // Психология жизненного пути личности: методологические, теоретические, методические и прикладные проблемы. Сборник научных статей. / Учреждение образования «Гродненский гос. ун-т им. Я.Купаль»; науч. ред.: Н.А. Логинова, К.В. Карпинский. – Гродно: ГрГУ. – 2012. – 433 с.
6. Титаренко Т.М. Життєвий шлях особистості в постмодерністському дискурсі / Т. Титаренко // Психологія особистості. – 2010. – № 1. – С. 11-18.

УДК 373.3/5.064.2

Фролова О.О.

старший викладач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

ВЗАЄМОДІЯ ВЧИТЕЛЯ І БАТЬКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Аналіз накопичених теоретичних даних та педагогічної практики з проблеми дослідження взаємодії педагогів і батьків дозволяє виділити протиріччя між цінностями учнів та їх батьків у сфері освіти, між уявленнями батьків про навчальний процес та реальними процесами, що відбуваються в школі. В таких умовах актуальності набуває вирішення соціально значущих проблем освіти шляхом пошуку спільної громадсько-організаторської діяльності педагогів і батьків.

У глосарії «Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки» поняття «сім'я» визначається як історично конкретна система взаємовідносин між подружжям, між батьками та дітьми, мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю, і соціальна необхідність у якій зумовлена потребою суспільства в фізичному та духовному відтворенні населення [1].

Сімейне виховання (у широкому змісті слова) – одна з найбільш давніх форм соціалізації і виховання дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків з дітьми, у процесі якої відбувається повноцінний розвиток і

становлення зростаючої особистості. У вузькому змісті під сімейним вихованням розуміється взаємодія батьків і дітей, яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі й захищеності дитини, сприяє створенню сприятливих умов для задоволення її потреб у повноцінному розвитку та саморозвитку [1].

У Державній національній програмі «Освіта» зазначено: що на етапі раннього родинного виховання батьки, як перші педагоги, покликані створити умови для повноцінного фізичного та психічного становлення особистості, забезпечити дитині почуття захищеності, рівноваги, довіри, сформувані активне, зацікавлене ставлення до навколишнього світу. Сім'я несе повну відповідальність за розвиток, виховання і навчання своїх дітей» [2].

Сучасна школа в навчально-виховному процесі враховує, що вплив сім'ї на підростаючу особистість залежить від багатьох факторів, а саме: склад сім'ї (повна – неповна, наявність членів старшого покоління); побутові умови; морально-психологічний клімат; соціальна орієнтація; загальна культура; забезпечення єдності вимог до дитини усіх членів сім'ї; характер спілкування батьків із дитиною; єдність сімейних інтересів. Тому цілеспрямована робота має проводитися у двох напрямках: 1) педагогічна просвіта батьків з використанням сучасних форм і методів роботи; 2) активне залучення батьків до виховної роботи з дітьми в рамках класу, школи.

Метою навчального закладу має бути здійснення такої політики, при якій батьки відчують свою визначальну роль у справах учнівського та педагогічного колективів. Адже сім'я – це найважливіший соціальний замовник освіти. У «Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки», що головними принципами спільної роботи школи і родини визначені наступні: пріоритетність сімейного виховання, демократизм, гуманізація взаємин педагогів і батьків. [1].

В основу педагогіки партнерства закладено спілкування, взаємодію та співпрацю між учителем, учнем і батьками. У такий спосіб учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, стають добровільними та зацікавленими одностайними, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Головним завданням педагогіки партнерства є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу.

Отже, в умовах нової школи стає можливою повноцінна реалізація концептуальних положень педагогіки партнерства щодо взаємодії батьків і педагогів.

Залучення батьків було і залишається ключовою ідеєю в роботі громадсько-активної школи. Батьки завжди є бажаними учасниками в навчальній програмі, у якій бере участь їхня дитина. В громадсько-активних школах педагоги створюють психологічний клімат, у якому сім'ї вважаються партнерами в освіті, заохочується їхня участь у шкільному житті через діяльність, що відповідає їхнім потребам та можливостям. До батьків ставляться як до учасників процесу, які хочуть і можуть здійснити свій внесок у шкільне життя [4, с. 4].

Традиційно виокремлюють наступні форми спільної діяльності учнів, батьків і педагогів. 1) Збори у класі, коли обговорюються проблеми, що відображають спільні інтереси учнів і батьків. Збори можуть відбуватися у формі конференції, колективної творчої справи. 2) Форми пізнавальної діяльності: творчі звіти по предметах, дні відкритих уроків, свято знань та творчості тощо. 3) Форми трудової діяльності: оформлення кабінету, трудовий десант із благоустрою та озеленення шкільного подвір'я, збір макулатури, складання класної бібліотеки тощо. 4) Форми дозвілля: спільні свята, підготовка концертів і спектаклів, обговорення фільмів, інтелектуальні та спортивні змагання, КВК тощо [7, с.137-138].

Стрижневими напрямками спільної діяльності педагогів і батьків визначають: 1) підтримка фізичного здоров'я учнів; 2) спілкування й формування особистісних орієнтацій учнів: інтерес до життя, інтерес до людини, інтерес до культури, що сприяють розумінню загальнолюдських цінностей; 3) пізнавальна сфера життя учнів; 4) робота з родиною – вплив на виховний потенціал родини, коли об'єктом уваги є не сама родина, а сімейне виховання.

Література

1. Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» (на 2012–2021 роки). URL: <https://docs.google.com/document/d/1D26bZ8VT3NGCTdiGn4fJUEJuXyL5-grmhO8KkOne9nk/> (дата звернення 14.03.2020)
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна» XXI ст.). Київ: Радуга, 1999. 61 с.
3. Софій Н.З., Онопрієнко О.Ф., Найда Ю.М., Пристінська М.С., Большакова І.О. Бібік Н.М. Нова українська школа: poradnik для вчителя: навч.-метод. посібник / за заг. ред. Бібік Н.М. Київ: Видавничий Дім «Плеяди», 2017. 206 с.
4. Стандарти громадсько-активної школи: залучення батьків: навч.-метод. посібник (за заг. ред. Л. І. Даниленко). Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 66 с.
5. Ткачова В. О. Стан та перспективи розвитку сім'ї у сучасному українському суспільстві (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: 09.00.03 / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2008. 22 с.

6. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади: метод. мат-ли до тренінгу / Упоряд.: І. В. Братусь та ін.; За заг. ред Г. М. Лактіонової. Київ: Науковий світ, 2004. 56 с.

УДК 159.9

Харитинюк В.М.

старший викладач кафедри практичної психології

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БІХЕВІОРИЗМУ В ПСИХОЛОГІЇ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Будь-які соціальні взаємодії можуть бути визначені як умови поведінкових патернів суб'єкта. Біхевіористський підхід в психології є актуальним з моменту появи соціальних взаємин.

Біхевіоризм (з англ. behavior – поведінка) – напрям в американській психології ХХ ст., який зводить психіку до різних форм поведінки як сукупності реакцій організму на стимули зовнішнього середовища. Біхевіористи вважають, що наші реакції на подразники навколишнього середовища формують наші дії.

Згідно до цієї школи, поведінку можна вивчати систематичним і спостережуваним чином незалежно від внутрішніх психічних станів. Відповідно до цієї точки зору, слід розглядати тільки поведінку яку ми можемо спостерігати - пізнання, емоції і настрої занадто суб'єктивні.

Біхевіоризм був офіційно затверджений після публікації в 1913 році класичної статті Джона Б. Уотсона «Психологія з точки зору біхевіористів» ("Psychology as the Behaviorist Views it"), оцінювану як маніфест нового напрямку. Американський психолог на відміну від вчених, які вважають головним у поведінці метод інтроспекції, запропонував вивчати зовнішні прояви, які видимі без спеціальних пристосувань. Стратегічно це було, мабуть, помилкою, оскільки більшість психологів того часу дотримувалися іншої точки зору, вони вважали, що повинно досліджувати душевні процеси в світі свідомості. З цієї причини науковці, природно, не були готові погодитися з Уотсоном.

Девізом біхевіоризму стало поняття про поведінку як об'єктивно спостережувану систему реакцій організму на зовнішні і внутрішні стимули. Це поняття зародилося в російській науці в працях І. Сеченова, І. Павлова і В. Бехтерева, які довели, що область психічної діяльності не вичерпується явищами свідомості суб'єкта, які пізнаються шляхом внутрішнього спостереження за ними (інтроспекцією) бо при такому трактуванні психіки неминуче розщеплення організму на душу (свідомість) і тіло (організм як матеріальну систему). [6]

Ознайомившись в німецькому та французькому перекладах з роботою В. Бехтерева «Об'єктивна психологія», Дж. Уотсон остаточно утвердився в думці, що умовний рефлекс має стати головною одиницею аналізу поведінки. Знайомство з вченням І. Павлова переконало Дж. Уотсона у тому, що саме умовний рефлекс є ключем до формування навичок та побудови складних рухів із простих [2, с. 216]. Отже, було зроблено висновок, що психологія є об'єктивною галуззю природничої науки.

Як зазначалося, об'єктом біхевіористичної психології є поведінка людини. Впродовж життя людини вона змінюється: спочатку дитина володіє тільки безумовними рефлексами та інстинктами; пізніше у неї з'являються соціальні навички (читання, письмо); доросла людина виконує низку складних актів, що вимагають від неї відповідних вмінь (виконання різних соціальних ролей, професійна та громадська діяльність) [5, с. 4].

Знаходячись під впливом позитивізму, Дж. Уотсон доводив, що реальним є лише те, за чим можна спостерігати. Спостереження над поведінкою можуть бути представлені у вигляді схеми «S – R», де «S» – це стимул, а «R» – реакція. Порівнюючи психологію поведінки з іншими природничими науками, Дж. Уотсон зазначає, що біхевіоризм досліджує на основі багаторазово перевірених дослідів тільки стимули та реакції на них. На відміну від психології поведінки фізіологія при вивченні того ж явища визначає нервові зв'язки, їх напрями та кількість, тривалість і поширеність нервових імпульсів. Біхевіоризм також не торкається визначення фізичної та хімічної природи нервових імпульсів. Тому кожна реакція містить біхевіористичну, нейрофізіологічну та фізико-хімічну проблеми [4, с. 36].

Отже, у біхевіоризмі було окреслено проблему об'єктивного підходу в психології, закріплено метод лабораторного дослідження (насамперед тварин); а також визначено практичне завдання – управління поведінкою людини, корекція небажаної поведінки; встановлено закономірності формування навичок, при якому вирішальна роль відводилась педагогічному впливу.

Проблема ранніх теорій біхевіоризму полягає в тому, що вони концентрувалися майже винятково на природі сторонніх стимулів і способів, що можуть змінюватися для забезпечення пробудження різних видів стимулів. Однак таке явище має обмежене значення для величезної кількості людських дій.

У 60-х роках ХХ століття на основі ідей біхевіоризму виник новий напрямок – необіхевіоризм. Його засновник Б.Ф.Скіннер вважав, що предметом психології є не лише поведінка, а будь-яка реакція організму на навколишнє середовище. Свідомість у розумінні необіхевіористів являла собою лише мотивацію поведінки. Таким чином, на певний час біхевіоризм витіснив поняття «свідомість» із наукового обігу.

Досить актуальні наступні ідеї Б. Ф. Скіннера: «Найбільш ефективним способом контролю за поведінкою є нагорода. Покарання інформує про те, чого не треба робити, але не повідомляє про те, що потрібно робити. Покарання є основною перешкодою навчанню. Карані форми поведінки не зникають; вони майже завжди повертаються замаскованими або супроводжуються іншими формами поведінки. Ці нові форми допомагають уникнути подальшого покарання або є відповіддю на покарання. Тюрма - прекрасна модель, що демонструє неефективність покарання. Якщо ув'язнений нічому не навчився, то немає ніякої гарантії, що в тому ж середовищі з тими ж спокусами він буде вести себе по-іншому»[7, р. 300].

Навчання в біхевіористичному ключі, як правило, має на меті зосередити увагу на навичках, які будуть використовуватися в подальшому, особливо в соціумі. При цьому того хто навчається мотивують «ззовні», йому не доводять вірність тільки цих ідей, але дають можливість перевірити результативність даного способу вирішення завдання на практиці.

У теперішній час біхевіоризм покладено в основу поведінкової психотерапії, яка застосовується для зміни проблемної поведінки (наприклад тютюнопаління, переїдання, зменшення тривожності й агресивності), для розробки корекційних занять із дітьми з аутизмом та затримками в розвитку для набуття ними нових навичок; а також у процесі формування навичок спілкування, тренування впевненості в собі.

Суттєве значення у поведінковій психотерапії надається контролю, самоконтролю, системі підкріплення бажаної поведінки. Традиційно вважається, що поведінкова психотерапія найбільш ефективна при корекції страхів і ПТСР. Її мета – формувати і зміцнювати здатність до адекватних дій, придбання навичок, що дозволяють удосконалити самоконтроль.

Методи поведінкової терапії включають позитивне і негативне підкріплення, покарання, систематичну десенсибілізацію і самоконтроль.

Поведінкова терапія зосереджується на заміні неприйнятних дій прийнятними і використанні деяких методів, що ведуть до зменшення або припинення небажаної поведінки.

У теперішній час когнітивно-поведінкова психотерапія є найбільш поширеним і високоефективним методом психокорекції деструктивних емоційних переживань особистості.

Когнітивно-поведінкова терапія є підходом, який центрований на теперішньому, він є у певній мірі директивним, активним та орієнтованим на конкретну, актуальну для особистості, проблему і, як результат, на сьогоднішній день, є підходом з реальними та контрольованими практичними результатами [1].

Отже, у поєднанні з досягненнями когнітивних, соціальних та інших теорій, біхевіоризм і поведінкова психотерапія є одними з перспективних напрямків в психології, що активно розвиваються.

Література

1. Мельничук І.Я. Переосмислення біхевіоризму. Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Психологічні умови становлення особистості у сучасному суспільстві», 19-23 березня 2018 року. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/files-2018/03/conf/Мельничук_І.Я._тези.pdf.
2. Ярошевский М. Г. История психологии. От античности до середины XX века: уч. пособ. М.: Издательский центр «Академия», 1997. – 416 с.
3. Уотсон Д. Биехвиоризм. Хрестоматия по истории психологии. Период открытого кризиса (начало 10-х годов – середина 30-х годов XX в.) // под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан – М.: Издательство Московского университета, 1980. – С. 34 – 44.
4. Уотсон Д. Психология как наука о поведении– М.-Л.: Государственное Издательство, 1926. – 384 с
5. Skinner B. Was ist Behaviorismus? Reinbek bei Hamburg: Rohwolt, 1978. S. 9-11. Перевод с нем. Головин Н. А. 1999. URL: <http://transyoga.ru/assets/files/books/psychology/bihev.pdf>.
6. Skinner B. F. Beyond Freedom and Dignity. N. Y., 1971.
7. Руководителю: учеб.-метод. пособие / под ред. М. И. Рожкова. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 280 с.

УДК 574(330.15)

Шаповалова Т.Г.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

РЕКРЕАЦІЙНІ ОБ'ЄКТИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Північне Приазов'я у межах Донецької, Запорізької і Херсонської областей з довжиною прибережної лінії 500 км з населенням близько 1,5 млн. і рекреаційною ємністю близько 2,8 млн. людей має всі необхідні умови для створення могутнього центра туристичної, рекреаційної, бальнеологічної діяльності в Україні.

Важливою проблемою сучасної людини, більшості населення і передусім молоді, є погіршення характеристик здоров'я – фізичного, психічного, інтелектуального, репродуктивного, що пов'язано з

умовами та способом життя, і часто відсутністю інформації про об'єкти оздоровлення, зокрема туристичного, придатні для загального оздоровлення широких верств населення.

Нами, членами секції заповідних територій та біорізноманіття Бердянського товариства охорони природи, досліджені маловідомі природні об'єкти Північного Приазов'я України, які можуть бути об'єктами туризму для широкого кола людей – дітей, молоді, людей похилого віку з метою поширення інформації про рекреаційні можливості південно-східного регіону України і використання їх для оздоровлення.

Туризм – високорентабельна галузь народного господарства, важливий засіб культурного, фізичного розвитку людей, що забезпечує трудову зайнятість населення і збільшує фінансові надходження у бюджети всіх рівнів. Цей вид діяльності займає друге місце у світі після виробничої – промислової, сільськогосподарської.

Екологічний, рекреаційно-спортивний туризм відносно молода, методично недостатньо розроблена галузь оздоровчо-пізнавального відпочинку в Україні. В останній час найбільшої ваги набуває еколого-рекреаційний туризм, який має також оздоровче значення і передбачає не пасивний відпочинок, а перед усім діяльність, поєднану з оздоровленням природного середовища і людини. Цей вид туризму найбільш близький до спортивного, коли турист має можливість не тільки відпочити, але й через фізичні навантаження поліпшити стан здоров'я, дослідити певну місцевість в біологічному, екологічному, етнічному напрямках. Але навіть і такий вид діяльності супроводжується, певними негативними змінами, при збільшенні кількості рекреантів відбувається непомітне виснаження ресурсів. Тому очевидною є необхідність бережливого ставлення до природних ресурсів туристичної діяльності – пам'ятки історії, природи, флори і фауни рідного краю. При плануванні і подальшому розвитку туристичної справи велике значення має об'єктивна інформація про стан навколишнього середовища, його геофізичні, демографічні характеристики.

Нами проаналізовано економічні зиски від туристичної сфери діяльності, для якої характерна досить висока швидкість обороту капіталу – в 4 рази вища, ніж в промисловій, а витрати на створення одного робочого місця в 20 разів менші. Тепер багато країн світу зробили ставку на туризм – зовнішній і внутрішній та їх різновиди – історичний, науково-пізнавальний, спортивний, шоп-туризм (Мягченко, 2006).

У Північному Приазов'ї спортивно-рекреаційний туризм, як бізнесова сфера, не розвинений, бо спеціалісти в цій галузі рекреаційної діяльності майже не володіють інформацією екологічного змісту про місцеві, регіональні особливості об'єктів оздоровчого туризму. Через відсутність наукових методів організації та проведення туристичної діяльності наноситься велика шкода, як безпосередньо людині – туристу, так і природі. У Північному Приазов'ї – це узбережжя Азовського моря, виходи кристалічних порід древнього гірського пасма віком 1,5–2,0 млрд. років, їх узвишся, стародавні кургани народів античного часу, які заселяли цю територію, залишки фортифікаційних споруд.

Особливо небезпечним є перевантаження рекреаційної території. Так, на одного відпочиваючого на узбережжі повинно припадати не менше 10 кв. м території, при зменшенні – перевантаження рекреаційної смуги, зменшення біорізноманіття через знищення ареалів рослин, тварин, руйнування території – виникають обвали, зсуви, розмиви узбережжя. Приклад перевантаження – Бердянська коса, довжина якої близько 23 км при ширині пляжної зони біля 5–10 м, загальна рекреаційна площа 200 тис. кв. метрів, отже максимальне одноразове рекреаційне навантаження може складати 20 тис. людей, реально – 30–40 тис., тобто перевантаження складає 1,5–2 рази, що є однією з причин її руйнування, знищення екологічно цінних об'єктів.

Розвитку еколого-рекреаційного туризму у Приазов'ї сприяють природні ресурси, багато факторів: кліматичні, екологічні характеристики регіону – достатність природних, історичних об'єктів, м'який клімат, наявність природних лікувальних факторів – аероіотерапія, таласотерапія, лікувальні мінеральні і рапні води, грязі (пелоїди). Регіон має розгалужену інфраструктуру – сучасна транспортна мережа з наявністю всіх сучасних засобів сполучення – автобусне, залізничне, повітряне, водне в Маріуполі та Бердянську (Хома, Мягченко, 2005).

Різноманітні види ландшафтів – морський, степовий і навіть гірський, скелясті ділянки річки Берда, наявність великої кількості цікавих природних об'єктів: мінералогічний музей під відкритим небом в Приморському районі (с. Єлісеєвка), де можливе скелелазіння; історичні об'єкти – Кам'яна Могила в Мелітопольському районі та Кам'яні Могили на межі Запорізької і Донецької областей, античний шлях Геродота у Приазов'ї. Цікавими є заповідні території в Бердянському районі – геологічний заповідник місцевого значення «Віслокові вуха», який розташований на річці Берда. Прикладом об'єкта екологічного, оздоровчого туризму є Гранітні скелі – геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення, розташована на північній околиці села Миколаївка Бердянського району, за 45 км на північний схід від Бердянська Запорізької області. Це скельний каньйон з порід нижньопротерозойського часу віком 1,8–2,0 млрд. р., утворений під дією водної та вітрової ерозії на правому березі річки Берда, які є виходами на поверхню Українського кристалічного щита. Серед скель, складених гранітами сірого, рожевого кольору, висотою 30–40 метрів від урізу води виділяється найвища – «Висока». За незвичайну красу та екзотичність

гірського пейзажу серед степу цей куточок Північного Приазов'я називають "Малою Швейцарією" (Шаповалова, Гриценко, 2000).

Такі об'єкти вимагають включення рекреаційного виду діяльності у Північному Приазов'ї в народногосподарський комплекс України. Туристична діяльність є важливим компонентом збалансованого розвитку держави, її регіонів(Мягченко, 2005). Від туристичної діяльності в бюджет України щорічно надходить у середньому близько 3 млрд. доларів США, але цього недостатньо.

Сформувалася тенденція розширення приватного сектора туристичної діяльності, яка вимагає створення порівняно невеликих туристичних закладів на 100–300 рекреантів. Досить ефективним міг би стати етнічний туризм, пов'язаний з екологічним, при величезній розмаїтості народів, національностей на порівняно невеликій за площею території.

Державна політика в туристичній діяльності повинна бути спрямована на забезпечення раціонального використання і збереження туристичних ресурсів, становлення туризму як високорентабельної сфери економіки, на створення ефективної системи еколого-рекреаційної, спортивно-туристичної діяльності. Але існують перепони для ефективного розвитку цієї сфери економіки. Одна з них – недостатність фахівців з економічною, спортивною та екологічною освітою, які могли б послідовно вивчати економічні, спортивно-рекреаційні можливості регіону, реалізуючи їх у практичній роботі – екологічному менеджменті й аудиті туризму, маркетинговому забезпеченні туристичної діяльності, сертифікації туристичних об'єктів з наданням усього населенню інформації про якість природного і соціального середовища, про цінність рекреаційно-оздоровчих ресурсів із приведенням їх до міжнародних стандартів.

Туризм назвали феноменом ХХ сторіччя і таким він залишається й у ХХІ. За прогнозами ця сфера діяльності займе чільне місце за обсягами валового національного доходу і може стати найбільш динамічною силою в розвитку світової економіки, зокрема й в Україні. Цьому сприяли закон України "Про туризм", та "Програма розвитку туризму до 2015 року", спрямовані на створення високорентабельної туристичної галузі економіки і матеріально-технічної бази, що передбачає зміцнення туристично-оздоровчих підприємств з урахуванням територіально-географічних особливостей України, її регіонів, зокрема Північного Приазов'я.

Література

1. Мягченко О.П.(2006). Еколого-економічні засади розвитку екологічного туризму в Україні, Північному Приазов'ї. *Інформаційно-управлінські технології в курортно-рекреаційному і туристичному бізнесі : матеріали наук. праць Міжнародної наук.-практ. конф. (Бердянськ, 25-26 квітня 2006 р.)* – Бердянськ : АРІУ, 79-82.
2. Мягченко А.П. (2005). Проблемы сбалансированно-устойчивого развития курортно-рекреационной деятельности в Украине и экологические риски. *Інформаційні технології в управлінні туристичною і курортно-рекреаційною економікою та проблеми підготовки фахівців : матеріали наук. праць Міжнародної наук.-практ. конф. (Бердянськ, 15-16 вересня 2005 р.)* – Бердянськ : АРІУ, 111-115.
3. Хома С.В., Мягченко А.П.(2005). Природные ресурсы как фактор устойчивого развития рекреационно-оздоровительного комплекса Северного Приазовья. *Проблеми стійкого розвитку рекреаційної діяльності в Україні, її регіонах: екологія, економіка, право : матеріали наук. праць Міжнародної наук.-практ. конф. (Бердянськ, 22-25 квітня 2005 р.)* – Бердянськ : АРІУ, 60–65.
4. Шаповалова Т.Г., Гриценко М.Ф. (2000). Вчимося заповідати. Природно-заповідний фонд міста Бердянська та Бердянського району : *метод. посіб. (Бердянськ, 2000 р.)* – Бердянськ : БДПУ, 50.

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СЕКЦІЯ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 378.147:81'243]:001.895(043.2)

Бодик О. П.

доктор філософії, доцент, доцент кафедри англійської філології

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Важливим аспектом професійно-орієнтованих технологій навчання у ЗВО є акцентування уваги на тому, що вони сприяють посиленому реформуванню процесу підготовки педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Як справедливо стверджують Н. І. Демидова й О. І. Іванов [3, с. 13], професійно-орієнтована технологія навчання має бути спрямована на переорієнтацію діяльності викладача від інформаційної до організаційної із керівництва самостійною навчально-пізнавальною і професійно-практичною діяльністю студентів.

Реформуючи технологію навчання, потрібно прагнути перевести її в стан системи, що саморозвивається, в якій рушійною силою є педагогічна співпраця.

Ця технологія має бути демократичною, припускати свободу викладання і навчання, віддавати перевагу індивідуальній роботі зі студентами, причому в першу чергу, з обдарованішими, оскільки виховання і розвиток обдарованих і талановитих студентів є найважливішою умовою формування творчого потенціалу суспільства, розвитку науки і культури, усіх областей виробництва і соціального життя [3, с. 16].

У ЗВО, крім виконання вимог державних стандартів мають бути створені умови, на наше глибоке переконання, для наднормативного оволодіння студентами знаннями, уміннями, навичками відповідно до їх можливостей, інтересів, схильностей.

Таким чином, ця система професійно-орієнтованого навчання гарантуватиме здобувачам вищої освіти освоєння стандарту освіти і просування на більш високий рівень навчання.

Ми вважаємо, що в педагогічній технології, особливо професійно-орієнтованій технології навчання, у кожному конкретному випадку може бути певна нормативна основа і свобода творчості у виборі форм, методів і засобів діяльності.

Безперечний інтерес представляє погляд В. П. Беспалько на педагогічну технологію як на проєкт певної педагогічної системи. «Системний підхід лежить в основі будь-якої педагогічної технології, відтворюваність і планована ефективність якої цілком залежить від її системності і структурованості» [1, с. 6].

Він показує, що розробка такого проєкту здійснюється за певними етапами, що є обов'язковими при створенні або підручника, або методичного посібника, або програм ЕОМ і так далі, – будь-якій педагогічній технології.

Наведемо коротку характеристику деяких професійно-орієнтованих освітніх технологій.

Проблемне навчання (О. В. Волошина, Т. О. Ільїна, Т. В. Кудрявцев, М. М. Левіна, О. І. Янкович та ін.) є сучасною високоєфективною професійно-орієнтованою технологією навчання, що дає високий ефект у створенні мотивованої навчальної діяльності, що припускає послідовність занурення студента в систему проблемних ситуацій. Учені підкреслюють велике значення проблемного навчання для особового розвитку тих, що навчаються [3, с. 70].

Технологія повного засвоєння як професійно-орієнтована технологія навчання (Дж. Керролл, Б. Блум, М. В. Кларін) ґрунтується на тому, що здібності студента визначаються не при усереднених, а при оптимально підібраних для цього здобувача вищої освіти умовах, тому потрібна адаптивна система навчання, що дозволяє учням повністю засвоїти програмний матеріал. Для цього потрібно повну реорганізацію традиційної класно-урочної системи, що задає для всіх учнів один і той же навчальний час, зміст, умови праці, але що має на виході не однозначні результати.

Концепція повного засвоєння задає єдиний для учнів фіксований рівень оволодіння знаннями, вміннями і навичками, але робить змінними для кожного учня час, методи, форми, умови праці. Ключовим поняттям цієї технології служать етапи (критерії) повного засвоєння, тобто плановані результати навчання, які мають бути досягнуті всіма учнями.

Технологія різнорівневого навчання як варіант професійно-орієнтованої технології навчання (Дж. Керролл, Б. Блум, З. І. Калмикова та ін.) базується на рівневій диференціації учнів і їхніх особливостях.

При цьому враховуються різні схильності учнів, мотиви, особливості темпераменту, властивості мислення і пам'яті, емоційність, здібності до навчання і так далі.

Педагогічна технологія модульного навчання (О. В. Волошина, В. В. Карпов, О. П. Микуляк, О. І. Огієнко, І. Г. Шамсутдінова) є, на наш погляд, професійно-орієнтованою технологією навчання, що дає можливість провести в життя кардинальні зміни [4, с. 89-96].

Нова парадигма полягає в тому, що студент повинен учитися сам, а викладач здійснювати мотиваційне управління його навчанням, тобто мотивувати, організовувати, координувати, консультувати, контролювати.

Осмислення категорії «педагогічні технології» дає нам можливість виявити причини, виникнення і використання нових професійно-орієнтованих технологій навчання. Так, В.В. Пікан [4, с. 8] в якості таких причин називає:

- необхідність упровадження в педагогіку системно-діяльнісного підходу, систематизація аудиторного навчання;
- потреба мотивації й активізації навчально-пізнавальної діяльності студента, заміни малоефективного вербального способу передачі знань і виховання (за даними психологів, студент засвоює не більше 36 % інформації «зі слів»);
- можливість експертного проектування технологічного ланцюжка процедур, методів, організаційних форм взаємодії студентів і викладача, що забезпечують гарантовані результати навчання і роботи малокваліфікованих викладачів, що знижують негативні наслідки.

Упровадження професійно-орієнтованої технології навчання, на наш погляд, раціонально проводити на базі однієї дисципліни, а потім поширювати її досвід на інші навчальні предмети.

Розробка професійно-орієнтованих технологій навчання здійснюється сьогодні за різними напрямками, такими, наприклад, як:

- репродуктивне навчання, пов'язане з розвитком програмованого навчання;
- дослідницьке навчання, у рамках якого процес будується як пошук пізнавально-прикладних завдань;
- організації навчального процесу як навчальної дискусії;
- організації навчання на основі ігрової моделі, що припускає включення у навчальний процес імітаційного й рольового моделювання.

Професійно-орієнтовані технології навчання нового покоління, на наш погляд, спрямовані на:

- переорієнтацію цілей і вищої професійної освіти, спрямованої на розвиток особистості і її здібностей;
- оновлення змісту освіти;
- оптимізацію процесу навчання, орієнтованого на досягнення цілей підготовки висококваліфікованих фахівців із незначними витратами сил із боку викладачів і студентів й одночасним досягненням не лише високої якості знань, умінь і навичок розвитку досвіду професійно-творчої діяльності;
- переміщення акценту із процесу викладання на процес навчання самих майбутніх фахівців.

До найбільш відомих авторів сучасних прогресивних професійно-орієнтованих технологій за кордоном відносять таких учених, педагогів-дослідників як: Б. Блум, Д. Брунер, Г. Гейс, Дж. Керролл, В. Коскареллі, Д. Хамблін. Сьогодні все частіше вони представляють педагогічну технологію як послідовну взаємозв'язану систему дій педагога, спрямовану на вирішення педагогічних завдань або як планомірне і послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого навчально-виховного процесу. Причому, педагогічна технологія має на увазі строго наукове проектування і точне відтворення педагогічних дій, що гарантують успіх.

Ми вважаємо, що головною причиною невідповідності кількісних і якісних параметрів структури кінцевого результату ЗВО у сфері підготовки кадрів у системі вищої освіти є відсутність цілеутворення і цілезасвоєння на всіх рівнях вищої школи і, передусім, відсутність чітко заданої діагностичної комплексної кінцевої мети за якістю підготовки фахівців із вищою освітою, що відображають поточні і перспективні суспільні потреби на певному рівні підготовки педагогічних кадрів у ЗВО.

Ми погоджуємося з О. О. Леонтьєвим щодо врахування і використання формування особистості у спілкуванні і через спілкування при розробці і реалізації прогресивних технологій навчання, що, на наш погляд, є одним із важливих ресурсів підвищення результативності навчально-виховного процесу.

Педагогічне спілкування має динаміку, що відповідає логіці педагогічного процесу (задум, втілення задуму, аналіз й оцінка). До стадій педагогічного спілкування відносять: а) моделювання майбутнього спілкування у процесі підготовки до заняття або заходу (прогностичний етап); б) організація безпосереднього спілкування (початковий період спілкування); в) управління спілкуванням у педагогічному процесі; г) аналіз здійсненої технології спілкування і моделювання нової для вирішення іншого педагогічного завдання.

Названі стадії характеризують поетапне розгортання педагогічного спілкування, що є за своєю суттю етапами народження (проектування) нової професійно-орієнтованої технології навчання [5, с. 400].

Професійно-орієнтована технологія навчання будь-якому предмету, на наш погляд, повинна проектуватися на базі аналізу впливу найбільш важливих чинників на навчальний процес, спиратися на

сучасні досягнення базових і суміжних із педагогікою наук, а в нашому випадку, на закономірності впливу виявлених чинників, їх зв'язків, взаємозв'язків, постійно враховувати їх ранжування на кожному етапі навчання, дотримуватися пріоритету психофізіологічних чинників, забезпечувати більш високу якість навчання за коротший навчальний час, що відповідає успішному досягненню поставленої цілі і виконанню вимог сучасного суспільства до майбутнього фахівця.

При такій постановці питання ефективнішими стануть дослідження у сфері вищої освіти, пліднішими і кориснішими стануть експерименти, що проводяться ентузіастами-педагогами, із вдосконалення процесу навчання, різко скоротиться кількість односторонніх розумінь і трактувань одних і тих же явищ талановитими педагогами-інноваторами, як це має місце в дослідженні суті педагогічних технологій й особливо професійно-орієнтованих технологій навчання.

Ми вважаємо, що в проєктуванні професійно-орієнтованих технологій навчання доцільно перейти від традиційного шляху: «експеримент – проєктування – апробація – теорія» до іншої траєкторії «теорія – проєктування – коригування – доведення до відповідності сучасним вимогам практики».

Професійно-орієнтовані технології навчання в системі вищої освіти є не «застиглою схемою» навчального процесу, не сукупністю готових шаблонів і стереотипів, а живим творчим процесом вирішення численних проблем підготовки майбутніх фахівців, що спирається на класичну дидактику і є її практичним продовженням.

Професійно-орієнтовану технологію навчання в системі вищої освіти ми розглядаємо як систему психологічних, загальнопедагогічних, дидактичних процедур взаємодії педагогів і студентів з урахуванням їхніх здібностей і схильностей, спрямовану на реалізацію змісту методів, форм і засобів навчання, адекватних цілям освіти, майбутній діяльності і професійно важливим якостям фахівців – майбутніх учителів.

Проєктування таких професійно-орієнтованих технологій навчання повинне здійснюватися через взаємодію теорії і практики, поєднання індивідуальної і колективної роботи, навчання із грою, наставництва і самоосвіти.

До принципів їх побудови відносяться: принцип інтеграції навчання з наукою і виробництвом; принцип професійно-творчої спрямованості навчання; принцип орієнтації навчання на особистість; принцип орієнтації навчання на розвиток досвіду самоосвіти майбутнього фахівця.

Література

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. Москва : Педагогика, 1989. 192 с.
2. Волошина О. В. Педагогіка інновацій у вищій школі : навч.-метод посіб. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2014. 161 с.
3. Демидова Н. И., Иванов А. И. Учебно-научно-педагогический комплекс в условиях многоуровневого образования. Педагогические технологии в высшей школе. Рязань, 1995. Вып. 2. С. 13–16.
4. Педагогические технологии : что это такое и как их использовать в школе : практико-ориентированная монография / науч. ред. Т. И. Шамова, П. И. Третьяков. Москва - Тюмень, 1994. 267 с.
5. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. Педагогика : учеб. пособие. 3-е изд. Москва : Школа-Пресс, 2000. 512 с.

УДК 372.881.1'243(043)

Mykhailichenko L.

senior lecturer

UPDATING THE SYSTEM OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION AS A KEY TO SUCCESS

The need to update the system of teaching a foreign language in higher education is not in doubt at present in either domestic or foreign practice. The problem of improving learning in higher education sets University teachers the task of increasing the intensity of the educational process, developing interest in the subject under study, activating students' educational and independent activities; increasing the efficiency to achieve the effect of all educational types of work in close connection with scientific, educational and professional training tasks. Of course, for the practical implementation of Ukraine's strategic course towards European integration, it is necessary to spread educational activities in society, create appropriate educational projects and programs, develop and introduce new training schemes [1, 128].

The main direction in the activity of A Higher School teacher is to comprehensively improve the quality of graduates' training and strengthen the connection of teaching with advanced science, production and public practice. At the present stage, only joint collective efforts of scientists, psychologists, teachers, methodologists allow us to

develop the most effective training system based on certain requirements for the types of speech activity: speaking, listening, reading and writing, including:

a) fluency in speaking, achieving the necessary communicative competence in the most typical communication situations – establishing and maintaining contact in conversation, expressing one's opinion and encouraging the interlocutor to respond accordingly. The graduate's speech should be clear and intonationally correctly designed from the point of view of phonetic features of a foreign language. The graduate must have the skills of monologue and dialogue utterance.

b) listening skills that provide a full understanding of the text the student has listened to and an adequate response to what they have heard, the ability to get meaningful information.

c) the level of proficiency in reading a foreign language which provides the achievement of the necessary competence by the graduate ensuring the ability to read authentic texts of various functional speech styles. Reading should be carried out with a full understanding of the content of the text, highlighting the main message. The pace of reading should correspond to the pace of reading in the native language. If necessary, a graduate of a language university can master the skills of rapid reading in a foreign language.

d) The graduate's writing skills should be at the level of achieving the necessary competence, providing the ability to: fill out questionnaires, write letters, essays, reports, lectures, translate texts without significant distortions.

The problem is that none of the above requirements are currently being fully met. This is confirmed by the results of examination sessions in language universities, statements of foreign language teachers in higher education, publications on this issue by scientists and teachers, the practice of university graduate students, as well as the results of ascertaining experiments. All of the above makes it necessary to develop new methods and approaches including intensive training and optimization of the learning process.

According to the encyclopedic definition, the word "intensification" is defined as – "stress", "gain", "high performance". The intensive training method is designed, as a rule, as follows: the traditional training method introduces some innovations that allow you to achieve higher results in the same period of time. Or, in another case, the traditional method of teaching is completely or partially replaced by a more advanced method of teaching. Intensive training uses the most important achievements of psychological, pedagogical and other sciences. Among these innovations can be – a competent scientifically based construction of the process of teaching a foreign language from stages, periods, cycles, modules, the wide use of various, and first of all, technical means, the use of active game forms and methods contributing to the development of students' desire for creativity, self-education, continuous improvement, development and use of students' ability to learn, taking into account their individual requests and psychological characteristics. To achieve these goals, intensification must be scientifically based and manageable. With the introduction of intensification into the educational process, each teacher needs special psychological and pedagogical training, since his professional activity implements not only special subject knowledge but also modern knowledge in the field of pedagogy and psychology, teaching methods and upbringing. The teacher should act as an author, developer, researcher, user, and propagandist of new ideas, theories, and concepts.

The need to intensify the educational process in modern conditions of society development, culture, and education is determined by a number of circumstances, including:

- socio-economic transformations that cause the need for a radical update of the education system, methodology and methods of organizing the educational process in higher education;

- strengthening the humanitarization of the content of training, continuous changes in the volume, composition of academic disciplines and their components, introduction of new disciplines into the training program;

- providing the teacher with a certain independence in choosing new programs, textbooks, techniques and methods of pedagogical activity, conducting experiments and research (with their constant analysis and evaluation);

- entering universities into market relations and creating a real situation of their competitiveness.

The main factors determining the socio-economic priorities of professional training of higher education are:

a) the growing role of skilled labor in society, which provokes the incentive for mastering knowledge, that is, the intensification of this process, the expansion and deepening of the higher education system, which, as a result, leads to the need for quantitative and qualitative changes in the training of a corps of specialists in the interests of ensuring the viability of the country and the competitiveness of its products;

b) increasing the volume of scientific and technical information, that is, the dynamism of progress which demands from modern specialists to quickly, and at a high professional level, master new areas of knowledge;

c) intensive formation of new directions in science, the advantage of integration over differentiation in different areas of knowledge, a systematic view of various phenomena, objects, processes prevailing in the consciousness of the surrounding world;

d) improvement of labor resources, widespread use of IT technologies in the learning process, which leads to an increase in the weight of creative tasks in the specialist's activities, general culture and personal qualities;

e) systemic thinking of a specialist, when each phenomenon is considered as part of a broad system with all the consequences that are natural;

f) strengthening inter subject relations, building the entire process in the specialty of a single integral system in which it is best to build a complete system of training specialists;

g) the direction of all means of activity on the person himself, changing the orientation of views and goals to scientific and professional activities.

To intensify learning, it is necessary not only to make the goal more intense and strengthen the motivation of learning. Certain changes need to be made to the content of education. In psychological and pedagogical research, recently great importance has been attached to new approaches to the selection and structuring of the content of the foundations of Science in order to increase its productivity.

Summing up the above, we can briefly describe the main directions of improving the structure of educational content in the context of the intensification of the educational process: a) strengthening the focus of content on the integrated implementation of three main functions – educational, educational and developmental; b) increasing the informative capacity of each academic discipline due to the maximum saturation of the content while maintaining its accessibility; c) presenting the material in enlarged blocks, strengthening the role of generalization in the process of studying the material, conducting generalizing classes; d) increasing the importance of theory in the content of education; e) expanding the application of the deductive approach where it is particularly effective; f) strengthening visual connections; g) improving the selection of exercises in order to solve more educational and developmental problems with a minimum of them; c) applying algorithmic instructions in the learning process; i) using computer devices; k) forming educational skills and abilities.

In recent years, interest in the theory of optimization of educational processes has increased due to the widespread use of technologies in teaching, as well as significant financial costs necessary for obtaining high-quality education [2, 35].

References

1. Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу : інноваційні засоби і технології : [колективна монографія]. – К. : Атіка - 2005. – с. 252.
2. Лутай В. С. Реформування вищої освіти на основі становлення філософсько-методологічної парадигми посткласичної науки. Рух на випередження. – К.: Вища освіта України – 2011. – № 2. – с. 33–43.

УДК 821.111

Моргунова О.О.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології

ПОНЯТТЯ МАРГІНАЛЬНІСТЬ В РОМАНАХ РОБЕРТА ГЕЛБРАЙТА (АКА ДЖ. К. РОУЛІНГ)

Роман «Кувала зозуля» («The Cuckoo's Calling»), який відома британська письменниця Джоан Роулінг написала під псевдонімом Роберт Гелбрайт, був доволі скромно прийнятий критикою, хоча й отримав схвальні рецензії після оприлюднення справжнього імені автора. Тим не менш, серія про Корморана Страйка складає вже п'ять романів, які доволі успішно продаються, вони доволі вдало екранізовані й мали непогані рейтинги. Усе це свідчить про те, що новий герой Роулінг знайшов свого читача, а значить він корелює з якимись тенденціями сучасного суспільства. Проте сутність цієї кореляції досі не визначено й не проаналізовано.

Звісно ж, спроби аналізу принаймні першого роману серії були. Наприклад, Деклан Берк назвав твір «одним із найбільш впевнених і захопливих дебютних кримінальних романів року» [3]. Хоча й зауважив, що детектив має надто претензійне ім'я та гротескну зовнішність як для літературного приватного детектива. А Р. Кавені вбачає у сюжеті роману «ознаки сардонічної соціальної комедії» [5], у чому з нею одностайна Ш. Дхапола [4]. Проте на разі літературознавці не вбачають у серії про Корморана Страйка жодних нових тенденцій детективної літератури.

Таким чином, на сьогодні маємо на диво мало літературознавчих досліджень роману «Кувала зозуля», а також робіт, присвячених аналізу головних героїв роману. Приємним винятком стало дослідження Пітера С. Моліна, який докладно дослідив тему «пораненого воїна» в сучасній британській літературі, приділивши у своєму дослідженні значну увагу саме образу Корморана Страйка – головному герою роману «Кувала зозуля». Автор зазначив, що тільки Дж. Роулінг спромоглася проілюструвати, як ветерани війн можуть впоратися з мирним повсякденням [6]. Хоча й зауважив, що незрозуміло, з якою метою письменниця додала цю деталь до образу головного героя, адже вона слабо корелює з детективною лінією. Найбільш вдалою в цьому дослідженні, на нашу думку, була здогадка Моліна про те, що: «Страйк багато чим нагадує типових літературних приватних детективів, які живуть... на межі корумпованого суспільства...» [6]. Гадаємо, використання саме слова «margins» було тут не випадково, бо саме поняття «маргінальність» найбільш точно відповідає поетиці зображення головного героя,

Поняття «маргінальність» через свою мультидисциплінарну природу досі має доволі розмиті межі. Первинне визначення належить соціологу Р. Парку, який у такий спосіб визначав ситуації неадаптованості

емігрантів до нових соціальних умов їх соціально-психологічні наслідки. У літературознавстві «поняття маргінальності припускає відсторонену, відчужену позицію героя щодо світу соціальних, релігійних і моральних цінностей» [2 с. 309], маркуючи їх етнічну й екзистенціальну інакшість.

Така маргінальність характерна для зображення головного героя роману «Кувала зозуля» Корморана Страйка, якого від самого початку переживає ситуацію ніби викинутості з нормального життя: «Гігантські борги, платити нема чим, крах неминучий, наслідки непередбачувані, Шарлотта почне вигадливо пакостити, аби помститися за його ухід... Страйк знесилився; усі ці нападки пекельним калейдоскопом закрутилися у нього перед очима» [1, 13]. Відзначаючи цю особливість персонажа, Ш. Дхапола зауважила: «...Корморан Страйк не є вашим звичайним приватним детективом. Він аутсайдер і той, за кого ви навряд чи будете вболівати» [4]. Але з подальшої оповіді стає зрозуміло, що таке маргінальне побутування Страйка насправді є нормою його життя. Він завжди не вписується у своє оточення. У першу чергу, це виражено через опис зовнішності героя: двометровий велетень, Корморан має кремезну статуру, підкреслену, у тому числі, й зайвою вагою. Також усім героям кидається у вічі волосся Корморана – надзвичайно густе й курчаве – за яке з дитинства герой отримав прізвисько «Лобок». Крім того, Страйк – каліка (під час однієї з військових операцій герой втрачає ліву ногу), і надалі сам факт каліцтва часто використовується героєм, як засіб протиставлення себе співбесіднику: Корморан ніби демонструє, що він знаходиться по інший бік буття, який здоровим людям недоступний.

Також стає очевидним, що життєва стратегія Корморана включає постійне входження до чужорідних спільнот і постійне, можливо, й не завжди свідоме, опозиціонування себе в них. Так, не маючи хоч скільки-небудь значних суспільних зв'язків, він самотужки вступає до Оксфорда, де опиняється серед британської еліти. Його кохана жінка, з якою герой довгий час матиме складні, але пристрасні любовні стосунки, належить до родини, занесеної до Книги перів. Хоча й сама Шарлотта Кемпбел зображена як свідомо бунтарка проти соціальних стереотипів, і відносини зі Страйком були лише частиною її протесту, оскільки щойно герої розлучилися, Шарлотта одразу ж заручується (а потім і одружується) з представником лондонської еліти Джейго Россом. Тож, стає очевидним, що в мезальянсі Шарлотта шукала спосіб власної руйнації, а також засіб завдання прикростей своїм рідним, зокрема своєму батькові. Позиція ж Страйка у відносинах із коханою діаметрально протилежна: його не відлякує високе походження Шарлотти і можливий опір її родичів, бо герой в принципі не мислить себе в межах якого-небудь соціуму, тому й не вбачає у власних стосунках будь-яких ускладнень соціологізації.

Попри велику спокусу співвіднести образ Корморана Страйка з байронівською «зайвою людиною» чи камюзіанським «іншим» героєм, герої Роулінг (у тому числі й Ньют Скмандер) не несуть у собі свідомого виклику і протиставлення. Маргінальність героїв Роулінг, так би мовити, безвекторна, вони не прагнуть приєднатися до жодного суспільного прошарка. Вони не бунтарі проти абсурдності життя, як «сторонній» у Камю, не зосереджені на власній екзистенції, як класичні байронівські «зайві» герої. Герої Роулінг усвідомлюють своє покликання, роблять усе, щоб займатися своєю улюбленою справою, але за це їм доводиться платити власною безпритульністю і постійним відчуттям відчуженості. Однією з характерних ознак побутування цих героїв є те, що світ не протистоїть їм, не намагається їх знищити, принаймні не виявляє відкритої агресії чи остракізму. Він сприймає зусилля героїв зі значною часткою нерозуміння, а в переважній більшості просто байдуже. Проте в ситуації, коли у складно організованому соціумі необхідно відновити справедливість чи виникає потреба показати світові небезпечність його ідеології, тільки такі маргінальні, «неправильні» герої, як Корморан Страйк чи Ньют Скамандер виявляються здатними запропонувати якесь рішення і дати хоч якусь надію. І на це вони спроможні тільки завдяки тому, що в силу своїх характеристик не здатні належати до якогось одного конкретного шару суспільства.

Література

1. Гэлбрейт Р. Зов кукушки. М. : Азбука-Аттикус, 2013. 408 с.
2. Кравець О. М. Специфіка маргінального героя в американській літературі другої половини ХХ століття. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія». Харків, 2014. Вип. 71. С. 309–312.
3. Burke D. Book review. – URL: <https://www.irishtimes.com/culture/books/the-cuckoo-s-calling-by-robert-galbraith-1.1475081> (дата звернення: 15.12.2020).
4. Dhapola Shruti. Book Review: The Cuckoo's Calling by Robert Galbraith aka J.K. Rowling. – URL: <https://www.firstpost.com/living/book-review-the-cuckoos-calling-by-robert-galbraith-aka-jk-rowling-1046797.html> (дата звернення: 15.12.2020).
5. Kaveney R. Book review: The Cuckoo's Calling. By Robert Galbraith (AKA J.K. Rowling). – URL: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/book-review-cuckoo-s-calling-robert-galbraith-aka-jk-rowling-8720530.html> (дата звернення: 15.12.2020).
6. Molin Peter C. A «phrase too cute to do our ugliness justice»: portraying «wounded warriors» in contemporary war fiction. – URL: <https://www.thefreelibrary.com/A+%22phrase+too+cute+to+do+our+ugliness+justice%22%3A+portraying+%22wounded...-a0438949744> (дата звернення: 15.12.2020).

ПОДОРОЖ ФІЛОСОФА В РОМАНІ М. С. БРЕДБЕРІ «ДО ЕРМИТАЖУ»

Історичне минуле міцно увійшло у британську літературу другої половини ХХ століття, проявившись чи то у зображенні окремих історичних подій або особистостей, чи у змалюванні загальних історичних декорацій крупним планом тощо. Особливо помітним є звертання романістів до переосмислення історичної тематики в останню третину ХХ століття. І ніде це не було так очевидно, на думку Тоні Джексона, як у літературі Великобританії, де ця тенденція стала характерною рисою: Г. Свіфт, М. Еміс, Дж. Барнс, П. Акройд, М. Спарк, Дж. Фаулз, А. Мердок, Дж. Вінтерсон та багато інших запропонували численні романи, в яких перегляд історії займає центральне місце [4, с. 169]. Водночас їх твори важко назвати власне історичними. Д. Хед відзначає, що вже з 1950-х років роман стає одним із засобів створення і перетворення історії, а у 1990-х роках звернення до історичного роману є частим явищем [Цит. за: 4, с. 171]. Аналізуючи різницю у звертанні до історії у модерністів і постмодерністів, Лінда Хатчеон зазначає: «Минуле – це не те, від чого потрібно тікати, чого потрібно уникати або контролювати, що пропонують різні форми модерністського мистецтва завдяки своєму імпліцитному погляду на історію як на нічний жах. Минуле – це те, з чим ми маємо порозумітися. Протистояння призводить до визнання як обмеженості, так і сили минулого. Зараз у нас є доступ до історії через залишені нею сліди... Іншими словами, ми лише маємо уявлення про минуле, з нього конструємо наші наративи або пояснення. Постмодернізм дійсно виявляє бажання зрозуміти сучасну культуру як продукт попередніх репрезентацій. Уявлення про історію стає історією репрезентацій» [4, с. 55].

На «одержимість» британських письменників вказує і Н. Киреева, пояснюючи це тим, що теоретики сучасної постмодерністської літератури висловлюють впевненість, що історична розповідь є словесною вигадкою, форми якої мають набагато більше спільного з літературою, ніж з наукою [2, с. 56-57]. Розглядаючи події минулого з кута зору сучасних уявлень, коментує науковець, письменники-постмодерністи мають подвійну мету. З одного боку, це – епатуюче порушення ілюзій, виклик, кинутий будь-якій достовірності, осміювання будь-якої серйозності, з іншого – філософськи обумовлений підхід. Все це досить недвозначно вказує на намагання авторів зчепити минулі епохи з ХХ століттям, утвердити їх безперечну близькість і, нарешті, запевнити, що історія рухається по колу [2, с. 59].

У фокус уваги британських письменників найчастіше потрапляють знакові історичні події (Вотергейтський скандал, Всесвітній потоп, Друга світова війна, «холодна» війна, винахід ЕОМ та Інтернету) та відомі особи (алхімік Джон Ді, Оскар Вайльд, Щасливчик Лукан, Артур Конан-Дойл, Шекспір тощо). Такі твори не тільки привертають увагу читачів, чий інтелект змагається з творчим вимислом автора, а й втрачають реальний час, існуючи поза часом, розмиваючи кордони між теперішнім, минулим та майбутнім.

Оригінальним прикладом авторської рецепції історії виступають романи П. Акройда, Дж. Барнса, М. Бредбері, Дж. Вінтерсон, К. Ішігуро, Л. Норфолка, Г. Свіфта та інших. Творчо використовуючи постструктуралістські теоретичні засади гуманітарних наук, письменники відображають постмодерністське ставлення до історії.

У романі М. Бредбері «До Ермітажу» саме поняття «історія» набуває декількох значень. Під словом «Історія» письменник розуміє минуле як цілісність, а також як його письмову форму (історію, записану в дослідженнях та художніх творах). У межах цього значення виникають питання про істинність чи правдивість викладу історичного минулого. Новітні технології та системи нагромадження інформації, поява нових засобів комунікації радикально змінюють способи, за допомогою яких історія доходить до постмодерної сучасності, відповідно змінюється онтологічне значення історичної реальності. На сторінках роману зображено постмодерністське розуміння історії як вистави. Персонажі роману не визнають однозначної, чітко визначеної історичної реальності, вони сприймають лише її іронічне відображення (наприклад, у формі гри, вистави, музейного експонату). Варто зазначити, що художній простір роману «До Ермітажу» густо населений відомими історичними особами – окрім Дідро та Катерини II, це й Вольтер і скульптор М. Фальконе, і пруський король Фрідріх II.

У наступному значенні «історія» – це еквівалент англійського слова «story». Історія як розповідь (висловлений текст) має певні особливості: вона орієнтована на увагу читача або слухача і має традиційну поступальну модель розвитку – від початку до кінця. М. Бредбері подає кожну історію як незавершену, з відкритим кінцем, що передбачає її здатність продовжуватися, реалізовуватися у формі інтерпретацій в інших текстах. У передмові він проголошує себе постмодерністом, визнаючи своє право на створення «альтернативної історії»: «It draws a great deal on history; but as history is the lies the present tells in order to make sense of the past I have improved it where necessary, I have altered the places where facts, data, info, seem

dull or inaccurate. I have quietly corrected errors in the calendar, adjusted flaws in world geography, now and then budged the border of a country, or changed the constitution of a nation» [3, p. 15].

На думку британського письменника, історія подорожі Дені Дідро до Петербургу на запрошення імператриці Катерини II, яка відбулася у 1773 році, в культурологічному сенсі не завершилася його поверненням до Парижу. Ця історія має багато продовжень та інтерпретацій – історія бібліотеки Дідро, історія створення пам'ятника Петрові I, історія шведського багатозначного проекту під назвою «Дідро», організованого 1993 року, в якому приймав участь й наратор – alter ego автора. В романі переплетено 2 типи оповіді – гомодієгетичний та гетеродієгетичний, 2 епохи – XVIII та XX століття; незмінне лише місце дії – Санкт-Петербург та палац Ермітаж. В оповіді від 3-ої особи про перебування Дідро в Петербурзі домінують діалоги, переважно між французьким просвітителем та російською імператрицею, що нагадує специфічну художню форму його романів «Жак-фаталіст» та «Племінник Рамо», які створено у жанрі філософської бесіди. М. Бредбері постає у ролі історика-аматора, який в своїх дослідженнях нехтує традиційними методами інтерпретації історії, віддаючи перевагу власній інтуїції та художнім засобам, які відповідають загальним естетичним тенденціям постмодернізму. Показуючи провал філософів-радників королів, тим самим він певною мірою визнає і своє розчарування в ідеалах Просвітництва, у вірі в торжество розуму і безмежність людських можливостей. В романі «До Ермітажу» М. Бредбері акцентує на контекстуальності і двозначності історичних подій, показуючи розбіжності між ціллю відомої особистості та отриманим результатом, які проявляються лише у певній часовій перспективі.

Французький філософ Дені Дідро, який взагалі не полюбляв подорожі, віддав шість місяців свого життя дорозі з Парижу до Петербургу, збагативши при цьому свій життєвий досвід. В Лейдені він зустрічається з професорами, в Амстердамі – з видавцями, пропонуючи їм видання повного зібрання своїх творів. Завбачливо оминувши Берлін, щоб не залишитися в полоні гостей у Фрідріха II Пруського, французький письменник на довгий час затримується в саксонському місті Лейпцігу, де не тільки весело проводить час, але й починає писати свою, можливо, найкращу книгу – «Племінник Рамо». До речі, з творів Д. Дідро запозичується і концепт дороги, який займає важливе місце в романі М. Бредбері. Місце дії роману «Жак-фаталіст» Дідро – дорога, по якій від трактиру до трактиру їдуть верхом Жак і його безіменний Господар. Мотив дороги супроводжує всі сцени цього роману, часом дуже колоритні, з ним пов'язані суперечки, роздуми, розповіді героїв. Дорога дозволяє персонажам зустрітися з самими різними людьми: хитрими монахами, знатними дамами, офіцерами, дуелянтами, простими селянами.

Мандруючи реальними «жахливими дорогами», де «стогнуть і орють обірвані селяни, тащатся вози, валяються в грязюці свині, верещать немовлята, виють собаки, кричать осли, мародерствує пруська солдатня» [1, с. 68], філософ йде метафоричним Шляхом Просвітництва – пише фантастичний меморандум для імператриці, створюючи в своїй уяві нову Росію, проектує будівлі і цілі міста, осмислюючи конституцію і виховання досконалої людини. «Росія, омріяна епохою Просвітництва» [1, с. 67] і «досконале, розумне життя народу» [1, с. 68] – ось мета Дідро, на досягнення якої він намагається спрямувати діяльність Катерини II. Але, проживши декілька місяців в Росії, французький філософ зрозуміє, що «місто-мрія, викохане в його снах» – тільки видимість, за якою прихована жахлива бідність людей, які прийшли на його будівництво з надією на заробіток, фальшивість самого російського Просвітництва, з якою Дідро зіткнувся при дворі імператриці.

Література

1. Бредбері М. В Эрмітаж! [пер. с англ. М. Сапрыкиной]. М.: Эксмо; СПб.: Домино, 2010. 544 с.
2. Киреева Н. В. Постмодернизм в зарубежной литературе. М.: Флинта: Наука, 2004. 216 с.
3. Bradbury M. To the Hermitage. L.: Picador, 2001. 498 p.
4. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. London: Routledge, 1988. 274 p.

УДК 811.111'373.7

Олійник С.В.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології

ПРО ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ СОМАТИЗМІВ

Статтю присвячено вивченню особливостей міжмовної фразеологічної еквівалентності англійської та німецької мов. Також у статті представляється певний шар фразеологізмів, у складі яких присутні лексеми на позначення частин тіла людини, тобто таких як to take pepper in the nose “образитися, розсердитися на когось”, um die Ohren haueu “ткнути у нос щось комусь”, Lügen haben kurze Beine “у брехні короткі ноги”. Згадуються певні моделі представлення аксіологічної шкали, розглядаються ті, які заслуговують на увагу з точки зору зручного застосування для опису семантики фразеологічних одиниць мов набору.

Огляд теоретичних положень з проблеми міжмовної фразеологічної еквівалентності, який представлений у роботах [1-12], показує, що поняття фразеологічної еквівалентності до сих пір не набуло

однозначного тлумачення через відсутність серед лінгвістів одностайної думки з приводу основних критеріїв еквівалентності, а також єдиного розуміння даного поняття. Одже, у нашій роботі, враховуючи, перш за все, повноту співпадіння значень фразеологізмів двох мов, під фразеологічними еквівалентами услід за Е.М.Солодухо будемо розуміти “фразеологізми, які мають семантико-стилістичний інваріант і характеризуються або матеріальним співпадінням, або паралелизмом лексичного складу (при можливих поодиноких розходженнях), або співвіднесеністю логіко-образної структури з не обов’язково тотожною граматичною оформленістю” [7]. Крім того, теоретичною основою даного дослідження слугували концепції міжмовного фразеологічного равенства і класифікації фразеологічних еквівалентів, які було створено О. В. Куніним [5], О. Д. Райхштейном [6], О. Ф. Арсент’євою [3].

Матеріалом дослідження слугували 1410 ФО англійської, та 1390 ФО німецької мов, відібраних методом суцільної вибірки з різних одно- і двомовних фразеологічних словників [13-15].

Вибір у якості об’єкта дослідження саме даної групи ФО не випадковий і пояснюється кількома чинниками. Перш за все, ФО-соматизми – це одна з найчастотних груп ФО. Так, за даними О. Д. Райхштейна в російській мові соматизми складають 23% від усього фразеологічного фонду, в німецькій – 14,7 %, в англійській – більше 12%. Ці фразеологізми демонструють свій подвійний антропоцентризм – походження і функціонування з орієнтовністю на людину. Тут спостерігаємо наглядні приклади не тільки лінгвістичних, але й екстралінгвістичних факторів в мові.

У результаті аналізу біло встановлено, що ступінь тотожності зіставлюваних одиниць різна. Базуючись на загальному понятійно-термінологічному типі мовної рівності і враховуючи значимість показників ступеня їхньої еквівалентності, ми виділяємо наступні типи еквівалентних і нееквівалентних відповідностей, які відображають різновиди міжмовних фразеологічних стосунків в мовах, які розглядаються:

1. Фразеологічні еквіваленти (повні та часткові), які нараховують в обох мовах 785 пар ФО-соматизмів, що складає близько 60% від загальної кількості ФО в обох мовах.

2. Фразеологічні аналоги – 440 пар, що складає 35% від загальної кількості.

3. Безеквівалентні фразеологічні одиниці – це лише 205 одиниць, що складає 10% від загальної кількості ФО-соматизмів.

Література

1. Азимова М. Н. Сопоставительный анализ соматической лексики и фразеологии таджикского и английского языков // Автореф. дис...канд. филол. наук. - Душанбе, 1980. – 19 с.
2. Арнольд И. В. Эквивалентность как лингвистическое понятие / Иностранные языки в школе. – 1976. – № 1. – С.5 –11.
3. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, ориентированных на человека, в английском и немецком языках. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1989. – С.3 – 123.
4. Долгополов Ю. А. Сопоставительный анализ соматической фразеологии (на материале русского, английского и немецкого языков / Автореф. дис...канд. филол. наук. – Казань, 1973. – 25 с.
5. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка (опыт системного описания). – М.: Международные отношения, 1972. – 361 с.
6. Райхштейн А. Д. Ohne Fleiß kein Preis. Немецкие устойчивые фразы. – М., 2004.
7. Солодухо Э. М. Проблемы интернационализации фразеологии (на материале языков славянской, германской и романской групп). – Казань: Изд-во Казанск. ун-та, 1982. – 168 с.
8. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1970.
9. Bendix E. N. Componential analysis of general vocabulary: the semantic structure of a set of verbs in English, Hindi, and Japanese. – The Hague, 2006.
10. Dobrovolskij D. O. Phraseologie als Objekt der Universalien Linguistik. – Leipzig, 1988.
11. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig, 1997.
12. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: Bibl. Institut, 1987. – 307 s.
13. Бинович Э. Ф, Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь . – М.: Изд-во Русский язык , 1975. – 656 с.
14. Добровольский Д. О. Немецко-русский словарь живых идиом / Д.О. Добровольский. – М.: Метатекст, 1997.
15. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь ; 4-е изд., перераб. и доп. /лит. ред. М.Д. Литвинова. – М. : Рус. яз., 1984. – 944 с.

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Кожна форма дистанційного навчання має багату історію розвитку, починаючи від друкованих засобів та навчального телебачення до інтерактивних Інтернет-технологій сьогодення. Першою формою дистанційної роботи вважають заочні навчальні курси, які виникли в країнах Європи та проіснували до середини минулого сторіччя, коли популярними стали навчальні теле- та радіокурси.

На теперішній час найбільш популярними засобами комунікації з використанням персонального комп'ютера є електронна пошта (E-mail), соціальні мережі та месенджери, блоги, влоги, хмарні технології.

Дистанційне навчання займає в сучасній освітній системі міцні позиції, органічно доповнюючи аудиторне навчання та різноманітні очні тренінги та курси. Електронне навчання активно використовується як у навчальних закладах, так і на підприємствах та, за даними IDC (International Data Corporation), за ступенем популярності воно вже наздоганяє традиційне. Провідні світові аналітичні компанії вважають, що дистанційна освіта має велике майбутнє і стверджують, що світовий ринок систем дистанційного навчання є джерелом великих можливостей для продавців та інвесторів. У багатьох світових закладах вищої освіти створені навчальні портали та центри дистанційної освіти, що дозволяють пройти дистанційне навчання з отриманням відповідного диплома; активно розвиваються корпоративні навчальні центри компаній і державних структур, а річний дохід на ринку систем управління навчанням в ряді країн обчислюється вже в мільярдах доларів [1].

Відповідно до Концепції розвитку дистанційної освіти України передбачено забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження у навчально-виховний процес новітніх педагогічних технологій та науково-методичних досягнень, створення нової системи інформаційного забезпечення освіти, входження України у трансконтинентальну систему комп'ютерної інформації.

Одна з найактуальніших переваг дистанційного навчання – це можливість організувати освітній процес на тимчасово непідконтрольних територіях та забезпечення реалізації права громадян України з обмеженими можливостями на здобуття освіти [2, с. 56].

Згідно з даними аналітичної компанії «Асоціація ІТ України», в Україні на даний час можливість здобуття освіти дистанційним шляхом надають близько 40% закладів вищої освіти. Провідні українські ЗВО і великі навчальні центри (КНУ ім. Т.Г. Шевченка, ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Центр дистанційного навчання «Крок» та ін.) пропонують все більшу кількість дистанційних курсів за різноманітними предметними спрямуваннями, йде активний процес локалізації зарубіжного контенту від провідних постачальників, розробляються українські дистанційні курси.

Ситуація із закладами загальної середньої освіти, наразі, є дещо складнішою, оскільки на теперішній час в Донецькій області є 10 базових закладів, які у повній мірі впроваджують дистанційне навчання для учнів з тимчасово непідконтрольних Україні територій [3].

Недостатня кількість таких закладів привела до того, що дистанційні класи наразі є переповненими (понад 90 учнів у деяких класах), кваліфіковані вчителі працюють з перевантаженням, у деяких ЗЗСО робота у дистанційних класах навіть не входить до навчального навантаження вчителя, що свідчить про недостатній рівень організації інформаційно-освітнього середовища, про низьку кваліфікацію менеджерів освіти в цій галузі.

Загострення ситуації відбулося на початку 2020 року у зв'язку з пандемією коронавірусу COVID-19, коли керівництво Міністерства освіти та науки України, освітніх департаментів та освітніх округів, закладів загальної середньої освіти виявилось неспроможним організувати в швидкий проміжок часу ефективний процес дистанційного навчання. З початку карантину не було чітких управлінських рішень на державному рівні, обов'язкових для виконання всіма учасниками навчально-виховного процесу, переважна більшість постанов МОН мала рекомендаційний характер, не було чітко встановлено характер та обсяги відповідальності посадових осіб. Тільки в квітні було організовано асинхронне навчання на YouTube каналі Міністерства освіти та науки України та на деяких регіональних каналах. Це рішення сколихнуло соціальні мережі та викликало безліч дискусій стосовно того, чи можна вважати таке навчання дистанційним, яке місце в ньому посідає вчитель, та де полягає розмежування зон відповідальності батьків, учнів та адміністрації школи.

Проте, така ситуація була б неможливою, за умови функціонування в закладі загальної середньої освіти ефективного інформаційно-освітнього середовища, яке мало б містити в собі єдину для всього навчального закладу платформу для роботи, створені за єдиним зразком навчальні курси, інструменти для синхронної та асинхронної комунікації.

Література

1. Ковач А. В. Законодавча база та державне регулювання інноваційної діяльності в Україні. URL: <http://intkonf.org/kovach-av-zakonodavcha-baza-ta-derzhavne-regulyuvannya-innovatsiynoyi-diyalnosti-v-ukrayini/>
2. Стьопін М., Ковтун Є. До питання про організацію дистанційної освіти у системі ВНЗ. Vox philologi: збірник наукових статей. Маріуполь: МДУ, 2016. Вип. 5. С. 56.
3. Про внесення змін до наказу директора департаменту освіти і науки облдержадміністрації від 06 червня 2016 р. № 258 : Наказ №352/163-18-ОД від 09.10.2018. URL: <https://drive.google.com/file/d/1jliDXs4aokP5cTh41/view>

УДК 811.1181-373.611

Федорова Ю. Г.

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології

ЛІНГВАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ \ БІЗНЕСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Лексико-фразеологічний пласт мовної системи відображає не тільки стан суспільства, але й стан пізнання та мислення людини. Розвиток лексики реалізується головним чином через появу нових слів, що відображають різні соціальні зміни у суспільстві, «динаміка об'єктивних процесів – соціальних, політичних, культурних – не дозволяє мові сьогодні залишатись ідентичною вчорашній» [2, с. 130]. Особливості поповнення лексичного складу мови неодноразово ставали предметом вивчення у конкретних дослідженнях. У центрі уваги лінгвістів перебували різноманітні аспекти складного процесу лексичної номінації, зокрема закономірності утворення нових слів [1; 8], особливості словотвірних процесів. Стан мови, рівень її розвитку у галузі лексики зумовлюється не тільки багатством словника, однак, його різноманітністю, тобто розвитком системи слів. Таким чином, як вважають дослідники, багатий склад мови – це кількісні та якісні ознаки внутрішнього зросту мови [1; 2; 8; 4]. На зламі тисячоліть чітко прослідковується стрімке зростання кількості англійських інноваційних одиниць [2; 3; 5; 6; 7 **Помилка! Джерело посилання не знайдено.**]. При цьому з'ясовано, що поповнення словникового складу англійської мови здійснюється майже винятково за рахунок власних мовних ресурсів шляхом лексичної і семантичної деривації, тобто шляхом словотворення і зміни значення існуючих одиниць.

Актуальність теми зумовлена, перш за все, постійним розвитком мови та роллю лексичних інновацій у різних соціосферах життя людини, зокрема у сфері економіки та бізнесу та їх закріпленню у англійській мові. По-друге, необхідністю параметризації теоретично обумовленого аналізу інноваційних процесів та явищ у лексиці у різних сферах людської життєдіяльності; потребою виявлення та детального аналізу лексичних інновацій сучасної англійської мови. В наш час глобалізації й універсалізації можна говорити про глобальну культуру, яка існує поряд з національною, але не існує глобальної мови. Зазначимо, мова як засіб комунікації зорієнтована на масового адресата, тоді як у культурі цінується елітарність і, на відміну від мови, культура не здатна до самоорганізації.

Феномен, який називається «мовна картина світу», є таким же давнім, як і сама людина, але предметом інтенсивних наукових досліджень він став не так давно. Становлення картини світу в історичній перспективі проходить шлях від початкової точки пізнання (міфологічна, наївна) до наукової, що створює відносно адекватне уявлення людини про світ.

Наукова картина світу базується в своїй основі на науковій формі раціональності, але вона не може бути зведена до редукованого образу світу, який формується в одній із спеціалізованих наук. Мовна картина світу - вираження пізнавальної діяльності різних груп людей, діяльності, що зумовлюється історичними, географічними, культурними факторами. Вона знаходить своє відображення в семантичних полях, у мотивації змін значень в процесі розвитку слова, навіть у частотності слововживань. Але найбільш виразно вона проявляє себе в словах, які позначають деякі ключові поняття, з лексичними одиницями, що дуже часто їх характеризують.

Останнім часом термін «картина світу» під впливом когнітивної науки змінюються термінами «когнітивна модель світу», «ментальна модель», «ментальна репрезентація», що позначають універсальне концептуальне представлення дійсності в різноманітності її зовнішніх і внутрішніх зв'язків, яке існує у вигляді певної системи понять (часу, простору, причини, наслідку, числа, частини й цілого тощо).

На сучасному етапі розвиток словарного запасу невгамовно зростає, створюючи при цьому інновації, які потребують чіткого уточнення та аналізу. Під «інновацією» ми розуміємо поняття «неологізм» (від греч. neos – новий та logos - слово) – це нові слова або словосполучення, які створені для позначення чогось нового (раніше невідомого) предмета або явища.

Неологізми бувають мовні, лексичні, семантичні, авторські та індивідуально-стилістичні. За останні десятиліття в мові превалює одиниці першої групи, тобто, власне неологізми, що пов'язане з потребою

суспільства надати нове значення тим предметам та реаліям життя, які виникли внаслідок науково-технічного прогресу та розвитку різних сфер У нашому дослідженні ми робимо акцент не тільки на словотворчу системність сучасного новотвору, проте, й на характеристику самого форманта, який виступає як якість основного словникового «будівельника».

У контексті сучасної лінгвокогнітивної парадигми вивчення неологізмів спрямовується в нове русло, яке тісно пов'язане з проблемами концептуалізації, категоризації і функціонування мовної свідомості. Виходячи з тези про взаємозв'язок мови й мислення й розмежовуючи два останніх компонента як два самостійних феномени, вчені розділяють дві картини світу: концептуальну картину світу та мовну картину світу.

Таким чином, вивчення нової лексики й простеження поповнення англомовного запасу дає змогу стверджувати, що, перш за все, мова рухається й реагує навіть на незначні зміни, а по-друге, всі ці зміни безпосередньо відображаються як в мовній картині світу, так і концептуальній картині світу. Бурхливий темп життя, поява новітніх комп'ютерних технологій, нові тенденції в науці, медицині та в інших галузях нашого життя і є тією базовою основою для більш детального вивчення та аналізу неологізації лексики, яка, безумовно, знаходить своє відображення в картинах світу.

Література

1. Белова А. Д. Вербальне відображення концептосфери етносу: сучасний стан вивчення проблеми / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу : наук. зб. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2001. – С. 15–22.
2. Ван Дейк Т.А. Структура новостей в прессе / Т.А. Ван Дейк // Язык. Познание. Коммуникация / Под. ред. В.И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989.- 312с
3. Золотарёва М. Н. Неологизмы современного русского языка в деривационном аспекте: на мат. неологизмов 70–90 годов XX века с глагольными корнями : дис. ... канд. филол. наук / М.Н. Золотарёва. – Екатеринбург, 2001. – 199 с.
4. Кокин А. М. Новые слова в жизни целая глава / А. М. Кокин // Лексика и лексикография. – М. : Отд-ние лит. и яз. РАН, 2002. – Вып. 13. – С. 175–186.
5. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. М. Колегаева. : Ред.-изд. отдел обл. управления по печати, Одесса, 1991. – 120 с.
6. Кравченко А. В. Язык и восприятие: когнитивные аспекты языковой категории / А. В. Кравченко. – Иркутск : Из-во Иркут. ун-та, 1996. – 159 с.
7. Кубрякова Е. С. Словообразование / Е. С. Кубрякова // Лингвистический энциклопедический словарь / под. ред. В. Н. Ярцевой. - М. : Совет. энцикл., 1990. - С. 467–469.

УДК 81'373

Чебурахіна В.В.

асистент кафедри англійської філології

РЕАЛІЇ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Мова – основний інструмент та невід'ємна частина культури, яку ми успадковуємо від наших предків; через мову ми культуру засвоюємо. Мова – найважливіше з усіх явищ культури, бо якщо ми хочемо зрозуміти сутність культури – науку, релігію, літературу, то повинні розглядати ці явища, як коди, що формуються подібно до мови, бо природна мова має найкраще розроблену модель. Тому концептуальне осмислення культури може відбутися тільки за допомогою природної мови [2, с. 155].

Серед лексичних одиниць, що містять в собі національно-культурний компонент, найбільший інтерес представляють реалії. Саме завдяки цим лексичним одиницям проявляються особливості культури та народу тої чи іншої країни. Як ми вже наголошували, мова реагує на будь-які зміни в суспільному житті, що відображається в її словниковому запасі [3].

Реалії, або слова-екзотизми, це лексеми, що позначають об'єкти побуту чи суспільні явища, специфічні для певного народу, країни, регіону тощо.

Реалії характерні для підмови художньої літератури та засобів масової інформації, нерозривно пов'язані з культурою певного народу, є загальноживаними для мови цього народу і чужими для інших мов. Терміни позбавлені бодай якогось національного забарвлення, відносяться до сфери науки, створюються штучно, виключно для найменування предмета або явища, з поширенням яких і набуває широкого застосування [1, с. 17].

Слова, що позначають реалії, належать до безеквівалентної лексики, яка виникає в процесі перекладу; вони не перекладаються іноземною мовою одним словом, тому перекладачам доводиться вдаватися до розлогих описів чи пропонувати власні неологізми типу «надземка» – elevated railroad (за аналогією з «підземка»); «Вікторола» – Victorola (програвач марки «Victor», що виробляє радіо- і телеапаратури);

«Букмекер» – book maker (людина приймає застави від публіки на скачках і перегонах); «Родстер» – roadster (двомісна машина з відкидним верхом).

Проте і в цих випадках труднощі у вирішенні перекладацької задачі аж ніяк не означає її принципову нездійсненність. Треба мати на увазі, що будь-яка мова влаштована таким чином, що за її допомогою можна описувати не тільки вже відомі, але і абсолютно нові ситуації в необмеженій кількості. Це її невід’ємна властивість будь-якої мови; і саме ця властивість і робить можливим те, про що йде мова – передачу засобами іншої мови ситуацій, специфічних для життя даного народу і даної країни і які не мають аналогів в житті інших народів та інших країн.

Іноді реалії є відхиленням від літературної норми, до них відносяться діалектизми, елементи зниженого стилю (просторіччя), жаргонізми.

Відмінними рисами реалії є характер її змісту (зв’язок означуваного предмета з певною країною, народністю, соціальною спільністю) і приналежність її до певного періоду часу. На основі цих ознак дослідниками були запропоновані предметна, часова і місцева класифікація реалій.

Предметна класифікація реалій передбачає такі типи як:

Географічні реалії: назви об’єктів фізичної географії (степ, пасат); назви об’єктів, пов’язаних з діяльністю людини (ранчо, дувал); назви ендеміків (секвоя, ігуана).

Етнографічні реалії (поняття, що належать побуті і культурі народу): побутові (рикша, кімоно, каптан); трудові (ялик, ковбой, ударник); найменування понять мистецтва і культури (богатир, арлекін, балалайка); етнічні поняття (козак, гот, янкі); заходи і гроші (фунт, сажень, льє, франк).

Суспільно-політичні реалії: поняття, пов’язані з адміністративно-територіальним устроєм (хутір, губернія, штат); найменування носіїв та органів влади (рада, кнесет, віче); військові (Конунг, витязь, самурай); найменування організацій, звань, титулів, станів, каст (ерл, наймит, князь) [1, с. 59-65].

Згідно з **часовою** класифікацією реалії діляться на:

Сучасні реалії, що їх вживають деяким мовним колективом і позначають поняття, що існують в даний час.

Історичні реалії, що позначають поняття, характерні для минулого певної соціальної групи [1, с. 73].

Місцевий поділ реалій передбачає свої і чужі реалії (з позиції однієї мови), які, в свою чергу поділяються на національні (відомі всім жителям держави, всього народу), локальні (належать одному прислівнику або діалекту), мікролокальні (характерні для певної місцевості). З позиції двох мов реалії поділяються на зовнішні, які є чужими для цієї пари (наприклад «самурай» для російської та англійської мов), і реалії, чужі для однієї мови і свої для іншого («рада» для української та російської мов).

Розглядаючи декілька мов, можна виділити регіональні реалії («євро» для країн, які взяли цю валюту як національну) і інтернаціональні, присутні в лексиці багатьох мов, що ввійшли в їх словник, але зберегли вихідну забарвлення (ранчо, текіла) [1, с. 66-73].

З усього сказаного можна зробити висновок, що основною рисою реалії є її колорит. Саме передача колориту при перекладі тексту з однієї мови на іншу і становить головну проблему перекладача при роботі з реаліями.

Деякі дослідники (А. Федоров, Е.М. Верещагін, В.Г. Костомаров) відносять реалії до розряду безеквівалентної лексики, стверджуючи, що вони не підлягають переведенню [4, с. 135]. Однак реалія є частиною вихідного тексту, тому її передача в текст перекладу є однією з умов адекватності перекладу. Отже, питання зводиться не до того, можна чи не можна перевести реалію, а до того, як її перекладати.

Література

1. Влахов С. И., Флорин С. П. Непереваемое в переводе. - Изд.4-е - М.: «Р.Валент», 2009. - 360 с.
2. Мосиенко Л. В. Лингвокультурологическая проблема классификации реалий. – Вестник ОГУ 11 (2005). – С. 155-161.
3. Ткаченко Ю. В. Особливості класифікації реалій та виявлення їх аксіологічного потенціалу [Електронний ресурс] / Ю. В. Ткаченко. – 2015. – Режим доступу: <https://naub.oa.edu.ua/2015/особливості-класифікації-реалій-та-в/>.
4. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ) [Електронний ресурс] / А. В. Федоров. – 1983. – Режим доступу до ресурсу: http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/osnowyobshejteoriiiperewoda2002.shtml.

ВИКОРИСТАННЯ МЕДІАОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Початок активного розвитку та застосування медіаосвітніх технологій в навчанні відмічається у світі з середини ХХ століття. Українські вчені та педагоги-практики, у першу чергу викладачі іноземних мов, які запроваджували медіаосвітні технології у навчальному процесі, звернули увагу на можливості та переваги медіаосвітнього підходу до навчання. Сьогодні, завдяки дослідженням Р. Бужикова, Р. Бужикової, Ю. Горун, Н. Духаніної, О. Каліцевої, А. Онковича, І. Сахневич, І. Чемерис, О. Янишин та ін., можна впевнено говорити про медіадидактичні здобутки та концептуальні засади формування медіаосвітньої компетентності не тільки в навчанні гуманітарних дисциплін, а й у підготовці фахівців у галузі менеджменту, права, маркетингу, комп'ютерних наук тощо.

Так, наприклад, Н. М. Духаніна сконцентрувала увагу на педагогічних умовах застосування медіаосвітніх технологій у підготовці здобувачів ОС Магістр у галузі комп'ютерних наук. Авторка запропонувала структуру, критерії та показники ефективності застосування медіаосвітніх технологій та наголосила на необхідності створення медіаосвітнього середовища закладу вищої освіти задля досягнення ефективності в навчанні [3; 6].

Дослідниця О. К. Янишин довела ефективність медіаосвітніх технологій у формуванні професійних компетентностей майбутніх документознавців. Авторка впевнена, що формування комунікативних умінь документознавців на всіх етапах їх професійної підготовки повинне відбуватися через інтеграцію медіаосвітніх технологій та навчальних дисциплін, практики, науково-дослідницької та самостійної роботи здобувачів вищої освіти [9].

І.А. Сахневич також зосередилася на педагогічних умовах застосування медіаосвітніх технологій, але її авторське дослідження стосувалося професійної підготовки майбутніх фахівців нафтогазового профілю [8]. Результати експериментального дослідження дозволили авторці надати змістовний аналіз найефективніших напрямів, способів і методів застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці та визначити основні теоретичні концепції та медіаосвітні моделі.

Дослідниця С. В. Іць розглядала педагогічні умови формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами медіаосвіти [4]. Авторка обґрунтувала структуру, критерії та показники сформованості професійної компетентності та довела ефективність використання медіаосвітніх технологій. Формуванню професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами медіаосвіти також присвячене дослідження С. В. Деньгаєвої. Авторка теоретично обґрунтувала й експериментально перевірила ефективність педагогічних умов та медіаосвітніх технологій на основі розробленої авторської моделі [2].

Авторка Н. М. Лашук запропонувала педагогічні умови формування медіакомпетентності майбутніх маркетологів у процесі фахової підготовки [5].

Що стосується викладання іноземної мови, це питання вивчалось такими зарубіжними та вітчизняними науковцями, як Г. Моленд, К. Ворсноп, О. Федоров та інші. Американський професор Р. Гоббс визначає медіаосвіту як «навчання вміння знаходити, аналізувати, оцінювати і створювати повідомлення в різних формах» [10]. Про доцільність інтеграції медіаосвіти й іноземної мови висловлювалися дослідники М. Жижина, О. Новікова, Н. Оройлоу, І. Тараба, Н. Хлизова та інші.

Розглянемо приклад використання медіаосвітніх технологій в навчанні англійської мови за професійним спрямуванням. Викладачі кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка» запропонували авторську робочу програму з дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» для студентів технічних спеціальностей. На думку розробників програми студент, опанувавши навчальну дисципліну, повинен бути здатним продемонструвати такі результати навчання: «... спілкуватися іноземною мовою у знайомому академічному та загально-професійному середовищі ... готувати публічні виступи з низки загальних питань у науковій, економічній та культурній сферах із застосуванням відповідних засобів вербальної та невербальної комунікації; знаходити нову текстову, графічну, аудіо та відео інформацію з питань, пов'язаних з загальною академічною та професійною діяльністю, що міститься в іншомовних матеріалах ...; аналізувати інформацію з іншомовних джерел для отримання даних, необхідних для виконання загальних академічних та професійних завдань; писати іноземною мовою низку документів, необхідних для участі у міжнародних академічних заходах ... та для працевлаштування» [7].

Програма мовної підготовки здобувачів ОС Бакалавр технічних спеціальностей включає чотири модулі:

Модуль № 1. «Спілкування в академічному і професійному середовищі». Передбачається опанування термінологією академічної та професійної комунікації, опис повсякденного життя й навчального досвіду, мережевого спілкування, а також спілкування по телефону в межах формальної комунікації.

Модуль № 2. «Пошук та обробка інформації». Студенти розвивають уміння виділяти головне і другорядне, опорні смислові блоки, структурно-семантичні ядра, основні думки й факти у фахових текстах (головним чином статті за обраною ними спеціальністю), знаходити логічні зв'язки, виключати надлишкову інформацію, коротко анотувати тексти за фахом. Студенти освоюють граматичні та лексичні особливості мови наукової літератури, розвивають мовну здогадку з опорою на контекст, словотвір, опановують фахову термінологію.

Модуль № 3. «Презентація інформації». Студенти знайомляться з принципами структурування матеріалу для усного виступу, вчаться обґрунтовувати вибір теми презентації, формулюють цілі, завдання. Студенти також розглядають різні способи презентації інформації, опановують правила ефективної презентації, вчаться висловлювати свою точку зору з обговорюваних питань, знаходять різні способи підтримки мовного контакту з аудиторією.

Модуль № 4. «Працевлаштування». Студенти вивчають основні принципи написання резюме, тренуються готувати ефективну самопрезентацію під час співбесіди, вчаться оформлювати заявки на участь у студентських конференціях, стажуваннях, практикуються в написанні мотиваційного листа на отримання грантів у міжнародних організаціях і фондах, для участі в міжнародних програмах обміну, а також у проходженні он-лайн реєстрацій.

Під час занять у межах модулів студенти працюють не лише з текстовими, а й із відеоматеріалами, які надають інформацію про їхню спеціальність. Це можуть бути як документальні, так і науково-популярні фільми. Робота, як правило, складається з декількох етапів.

Студентам пропонують за назвою та першим кадрам відеозапису передбачити конкретну інформацію. Варто представити ключові слова, фрази, терміни, які можуть бути незнайомими студентам і так перешкоджати розумінню матеріалу. Крім того, студенти мають змогу обговорити вже відому їм інформацію. Під час перегляду відбувається подальший розвиток мовної та мовленнєвої компетенції, адже студенти мають зрозуміти основний зміст, а також знайти й зафіксувати певний мовний матеріал. Саме на цьому етапі формується здатність аналізувати.

Далі студенти обговорюють зміст, конкретні питання, застосовуючи нову термінологічну лексику. Студентам пропонують застосувати отриману інформацію в говорінні й письмі, написання есе, створення проєктів із використанням інформації з відеоматеріалу.

Наступне завдання – студентам необхідно опанувати термінологію іноземною мовою зі своєї спеціальності. Крім того, студентам варто оволодіти вміннями працювати з фаховими джерелами, відбирати важливу інформацію для своєї галузі. Студенти мають змогу ознайомитися з різними статтями з фахових журналів, засвоїти необхідну термінологію з активного словника. Після цього звертають увагу на структуру статті, функції кожної її частини. Студенти практикують устанавлювати взаємозв'язок між заголовком і змістом, визначають ключові слова. Подальші завдання спрямовані на формування навичок анування текстів, формулювання висновків з прочитаного.

Під час роботи за третім модулем студенти повинні продемонструвати опановані продуктивні навички за допомогою низки завдань. Наприклад, їм пропонують, використовуючи пошукові системи, знайти в Інтернеті текст за обраною ними спеціальністю. Це можуть бути як окремі повідомлення та статті, так і збірники статей, інструкції тощо. З них вимагають виписати ключові слова, скласти анотацію, представити короткий переказ, а також сформулювати висновки й висловити власну точку зору щодо конкретного медіа тексту. Цей модуль спрямований на подолання психологічного бар'єру, формування й удосконалення навичок підготовки та проведення ефективної презентації за обраною темою зі спеціальності.

Під час вивчення четвертого модуля активно використовуються різножанрові медіатексти. Так, для складання резюме студенти знайомляться з різними Інтернет-джерелами, які містять рекомендації з написання резюме. У результаті критичного аналізу й оцінювання запропонованої інформації з джерел студент повинен підготувати власне резюме. Далі він представляє його перед групою для подальшого обговорення. Такий вид роботи складається не лише зі змістової компоненти, студенти також навчаються аналізувати різні шаблони резюме, виділяти сильні і слабкі сторони кожного з них, виводячи власні рекомендації щодо написання ефективного резюме [1].

Ми впевнені, що значення медіаосвіти в професійному становленні майбутніх фахівців визначається потребою виховання в них медіакультури, оволодіння вміннями критичного аналізу, а також навичками використання медіа в професійній сфері.

Література

1. Вільховченко Н.П., Шайнер Г.І. Особливості дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» у контексті медіаосвіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019, № 62, Т. 2. С. 31-34.

2. Денгаєва С.В. Педагогічні медіатехнології у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземної мови Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013.
3. Духаніна Н.М. Педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у підготовці магістрів комп'ютерних наук : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2011. 20 с.
4. Іць С.В. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами медіаосвіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2014. 20 с.
5. Лашук Н.М. Медіакомпетентність. Технології та стратегії : навч. посіб. для студ. спец.075 Маркетинг. Чернігів, 2017. 118 с.
6. Медіадидактика вищої школи: програми спецкурсів // Янишин О.К. Онкович А.Д., Балабанова К.Є. Онкович Г.В., Духаніна Н.М., Сахневич І.А., Гуріненко І.А. К.: Логос, 2013. 196 с.
7. Програма Іноземної мови за професійним спрямуванням. URL: <http://ip.edu.ua/education/majors/subject/IJPS/6.015.11.11/2018/ua/full/11402>.
8. Сахневич І.А. Педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців нафтогазового профілю: автореф. дис ... канд. пед. наук. Київ, 2012. 20 с.
9. Янишин О.К. Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців засобами медіаосвітніх технологій: автореф. дис ... канд. пед. наук. К., 2012. 20 с.
10. Hobbs R. (1997). Expanding the Concept of Literacy. In: Kube R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. New Brunswick (USA) and London (UK). P. 169–170.

СЕКЦІЯ
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОДИНИЦІ РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВ: ЗАРОДЖЕННЯ,
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ У МОВІ ТА МОВЛЕННІ

УДК 378.016:811.112.2

Воеводина Н. М.

кандидат филологических наук, доцент кафедры немецкой и французской филологии

ОБ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПАХ И СТРАТЕГИЯХ ОБУЧЕНИЯ РАЗЛИЧНЫМ АСПЕКТАМ
НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА КАК ВТОРОГО ИНОСТРАННОГО НА БАЗЕ АНГЛИЙСКОГО

При обучении немецкому языку после английского основополагающими являются определённые сходства данных языков: латинская письменность, генетическая близость, аналогичные грамматические явления, некоторые общие моменты в произношении, наличие общего пласта лексики германского происхождения.

Учитывая специфичность условий обучения, наиболее существенными принципами обучения немецкому языку как второму иностранному являются, согласно мнению И. Л. Бим, следующие положения:

1) общим методическим подходом к обучению второму иностранному языку является не просто коммуникативный, а коммуникативно-когнитивный подход. Когнитивный аспект должен быть подчинен коммуникативному. Вместе с тем он должен проявляться там, где надо найти какие-либо аналогии, облегчающие усвоение, или, наоборот, выявить различия, чтобы избежать интерференции. Объединение коммуникативного и когнитивного подходов повышает эффективность использования приобретенных знаний;

2) весь учебный процесс должен быть ориентирован на личность обучаемого, на его развитие, самостоятельность, на учёт его возможностей, потребностей, интересов;

3) весь учебный процесс должен иметь социокультурную направленность;

4) важно всемерно усиливать деятельностный характер обучения;

5) все четыре основных вида речевой деятельности должны развиваться во взаимосвязи;

6) сопоставительный (контрастивный) подход при обучении второму иностранному языку также является принципом обучения (поиск не только различий, но и сходств). Этот подход должен проявляться на всех уровнях: языковом, социокультурном и на уровне учебных умений;

7) принцип интенсификации обучения второму иностранному языку и принцип экономии учебного времени и усилий обучаемых.

При реализации сопоставительного подхода в обучении немецкому языку как второму иностранному (учитывая родство изучаемых языков) можно выделить основные аналогии, например, в грамматических системах немецкого и английского языков:

1) артикль - понятие определённого и неопределённого артикля, отсутствие артикля, совпадение основных случаев употребления артикля;

2) имя прилагательное - общие функции в предложении, наличие степеней сравнения прилагательных, а также их морфологическое выражение, наличие особых случаев образования степеней сравнения;

3) наличие личных, притяжательных, указательных, возвратных местоимений, склонение личных местоимений;

4) наличие количественных и порядковых числительных, способы образования сложных числительных, правила записи и чтения дат;

5) глагол - спряжение глаголов, наличие глаголов с отделяемыми или дискретными компонентами, основных форм глагола, вспомогательных глаголов *haben* и *sein*, понятие сильных и слабых глаголов;

6) система времён, понятие синтетические, аналитические времена, наличие простых и завершённых времён, правила согласования времён в сложных предложениях;

7) употребление *Infinitiv* с частицей *zu*;

8) категория залога, аналогии в образовании страдательного залога;

9) модальные глаголы, сходства в их составе, спряжении и употреблении;

10) необходимость соблюдения определённого, достаточно фиксированного порядка слов в предложении, наличие отличий в порядке слов в разных типах предложений.

При объяснении явлений, имеющих аналогии в первом иностранном языке, целесообразно использовать индуктивный метод объяснения. Его суть состоит в том, чтобы подвести обучаемых к самостоятельному поиску и выделению существенных признаков языковых единиц и к соответствующим

обобщениям на основе выделенных и актуализированных признаков сходного грамматического явления в первом и втором иностранных языках и к самостоятельному выводу общего правила.

Опыт обучающихся в изучении родного и английского языков даёт возможность положительного переноса уже полученных знаний, умений и навыков в область изучения немецкого языка как второго иностранного. Это обусловлено, в том числе и тем фактом, что аналитические способности обучаемых уже более развиты, сознательный компонент в изучении иностранного языка усилен, развито стремление сравнивать языковые явления, находить аналогии, делать собственные обобщения на основе наблюдений.

Итак, обучение различным аспектам немецкого языка как второго иностранного после английского будет эффективным и результативным, если учитывать специфические языковые особенности в 3 контактирующих языках (родном, английском, немецком), использовать эффективные пути и приёмы усвоения языкового материала, принятые в коммуникативно-когнитивных подходах.

Литература

1. Барышников Н. В. Методика обучения второму иностранному языку в школе. М.: Просвещение. 2003. 159 с.

2. Бим И. Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского). Обнинск: Титул. 2001. 48 с.

Воєводіна Н. М. Про основні принципи і стратегії навчання різним аспектам німецької мови як другої іноземної на базі англійської

УДК 811.112.2 '373.7 (043.2)

Ганжело С.М.

старший викладач кафедри німецької та французької філології

ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ

У сучасній німецькій мові (розмовній мові, в текстах газетної періодики) широко споживані образні порівняння, за допомогою яких надається яскраве зображення предмета шляхом зіставлення з іншим предметом, який має ряд типових ознак предмета (якість, властивість, колір і тому подібне), що характеризується. Вони складають у фразеології відособлену групу. Структурним центром таких порівняльних оборотів є сполучник *wie* (як). Наприклад, *saufen wie ein Loch* або *schweigen wie das Grab*.

Фразеологізація порівняльного звороту є процесом смислового об'єднання слова з компаративом, що до нього відноситься. «Під час формування фразеологічної єдності відбувається перетворення компонентів в номінативний і компаративний члени звороту, що фразеологізується; при цьому більш фіксованим стає той, що зустрічається з певним компаративом, з певним значенням слова, яке пояснюється» [1, с. 44-45].

І. І. Чернишова описує порівняльні фразеологізми як «фразеологічні одиниці з наявними структурними особливостями. Синтаксична роль у реченні, як правило, обставина чи означення» [2, с. 24].

Компаративні конструкції зближуються з семантикою пояснюваних слів, набуваючи цілісного осмислення, який властивий фразеологічному звороту. Наприклад, *frieren wie ein Zauberer oder frieren wie ein Schneekönig*.

Частина порівнянь, які зустрічаються на сторінках газет і журналів, що існують в мовленні, є сталими конструкціями фразеологізованого характеру, що відрізняються цілісністю семантики, відтворюваністю в образно-метафоричному значенні, загальноживаністю.

В. Фляйшер розрізняє декілька основних синтаксичних структур. У нашій роботі ми наведемо найважливіші [5, с. 108].

Приєднання порівняння до дієслова або прикметника/прислівника сполучником *wie*+ іменник (простий або розширений): *einschlagen wie eine Bombe; schreien wie am Spieß; aussehen wie eine gebadete Maus; gesund wie ein Fisch im Wasser* [4].

Приєднання порівняння до дієслова або прикметника/прислівника часткою *wie*+Partizip II (також розширений): *aussehen wie geleckt; schreien wie gestochen; sich fühlen wie gerädert; kommen wie gerufen; aussehen wie geschniegelt und gebügelt; sich fühlen wie vor den Kopf geschlagen; antworten wie aus der Pistole geschossen; aufspringen wie von der Tarantel gestochen* [4].

Приєднання порівняння до дієслова або прикметника/прислівника часткою *wie*+речення: *jemand ist so frech, wie er lang ist; jemand redet, wie er es versteht; jemand redet, wie ihm der Schnabel gewachsen ist* usw. [4].

Приєднання порівняння до іменника часткою *wie*:

ein Kerl wie ein Baum

ein Mensch wie du und ich [4].

Приєднання переважно до дієслова або прикметника/прислівника іншими структурами ніж звороти з часткою *wie*: *so still, dass man eine Stecknadel zu Boden/zu Erde fallen hören könnte; lügen, dass sich die Balken*

biegen; jemand tut, als hätte er die Weisheit mit Löffeln gefressen; jemand macht ein Gesicht, als hätten ihm die Hühner die Butter vom Brote gefressen; es ist, um auf die Bäume zu klettern [4].

Прив'язка стійкого порівняння до основного слова має різну стабільність. Окрім конструкцій з майже одноразовим поєднанням (*schreien wie gestochen*) зустрічаються такі, які звичайно відносяться з появою цілої серії порівняльних зворотів до вихідного поняття або рідше- з посиланням тієї ж самої порівняльної конструкції на різні вихідні поняття.

Нові порівняння, які постійно виникають у мовленні, у згаданих випадках мають функцію експресивного посилення початкового поняття, що є характерним для порівняльних фразеологізмів у цілому.

«Для контрастивної лінгвістики та етнології фразеологічні порівняння є повчальними, оскільки вони виявляють подібність та розбіжності в символічних полях культур. (Наприклад, деякі характеристики тварин, які можна приписати людині (*dumm wie ein Esel, stark wie ein Bär*))» [3, с. 36].

Однак фразеологізми мають більше функцій. В інших серіях вони можуть семантично диференціювати початкове значення найрізноманітнішими способами: Наприклад, *dastehen wie versteinert/ wie ein begossener Pudel/ wie eine Eins* або *aussehen wie Milch und Blut/ wie drei Tage Regenwetter/ wie eine gebadete Maus* [4].

Чи буде це просто виразне посилення чи додатковий семантичний відтінок, залежить від семантичної якості початкового слова / поняття. Про експресивне посилення мова йде переважно з ад'єктивним головним словом, при вербальних можливі обидві функції. Слова для понять, тісно пов'язаних з емоціями, особливо придатні для використання в експресивно-підсилювальних порівняльних конструкціях. Тоді - як раз навпаки, як у згаданих нижче випадках - виникають різні поняття для одного і того ж порівняльного слова: *schön wie die Sünde; faul wie die Sünde; falsch wie die Sünde; treu wie ein Hund; frieren wie ein Hund; leben wie ein Hund* [4].

Конотативні ряди, що розвиваються в процесі, часто слідує асоціативним аналогіям, і в поєднанні між початковим терміном і порівнянням не повинно бути концептуально чи семантично зрозумілої мотивації. Наприклад, *frech wie Oskar, müde wie ein Hund*.

Порівняльні фразеологізми також можуть утворюватися з інших типів - в якійсь мірі третинних, якщо самі фразеологізми вже представляють собою вторинні утворення. Іншими словами: фразеологізми можуть трансформуватися в порівняльну структуру. Не завжди можна вирішити, чи не може порівняльний фразеологізм також представляти початкову структуру, з якої було виведено непорівняльний: *jemand kann kein Wässerchen trüben; die Weisheit mit Löffeln gefressen haben; das Pulver nicht erfunden haben*.

Порівняльні фразеологізми можна використовувати у функції непрямого заперечення: *Er schwimmt wie eine bleierne Ente. – er schwimmt nicht. Er versteht soviel davon, wie der Hahn vom Eierlegen. – Er versteht nichts davon* [3, с. 37].

Отже, процес фразеологізації компаративних конструкцій часто визначається не одним яким-небудь з розглянутих факторів, а цілим комплексом. Облік комбінацій цих факторів виявляється дуже важливим при вирішенні питання про ступінь фразеологізації конкретного стійкого порівняння.

Література

1. Куклина И. Н. Явления фразеологизации и дефразеологизации в языке современной прессы: дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – русский язык. Москва : Московский государственный областной университет, 2006. – 251 с.
2. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1970. – 199 с.
3. Burger, Harald; Buhofer, Annelies; Sialm, Ambros: Handbuch der Phraseologie. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1982. – 433 S.
4. Drosdowski G. Duden 11: Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Mannheim, 1992. – 955 S.
5. Fleischer, Wolfgang: Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2. Auflage. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1997. – 299 с.

УДК 811.112.22

Гутнікова А.В.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької філології

ФЕМІНІСТИЧНА ЛІНГВІСТИКА ЯК ЯВИЩЕ

У ФРН проблема мовної дискримінації жінок, або лінгвістичного «сексизму», була вперше чітко сформульована двома жінками-лінгвістами, деякий час перебували в США і «вбере» ідеї феміністичного руху "Women's Liberation" – І. Гюнтеродт і З. Трьомель-Пльотц. Знаменно, що підготовчою роботою, що визначила основні напрямки феміністичної мовної критики, стала стаття І. Гюнтеродт, в якій обґрунтовувалася необхідність пошуку відповідних найменувань для жінок за професією, тому що останні

безпосередньо пов'язані з почуттям самоповаги і гідністю людини [1, С.129]. Слід зауважити, що вищевказані дослідження носять комплексний характер, що за тематикою, а й збігаються в плані форми і змісту. Структура цих робіт також відрізняється паралелізмом: автори в першій частині дослідження описують мовні сегменти, де йде переважання чоловічого гендеру, а, отже, є «сексистськими», другий етап присвячений пошуку антидискримінаційних лінгвістичних можливостей. Як видно з цих робіт, навіть все зростаюча професійна і соціальна роль сучасної жінки в Європі, її мобільність і професійна заангажованість залежать від позиції суспільства, вірніше, чоловічої половини, що частково обмежує кар'єрні можливості жінок. На думку представниць феміністичної лінгвістики, лінгвістична «дискримінація» знаходить своє відображення коли:

– значення жінки і їх досягнення нівелюються на мовному рівні, пор. *die Lehrer*;
– жінка сприймається як індивідуум, що має, однак, залежне або підлегле становище по відношенню до чоловіка, пор. пор. *Bundespräsident Scheel u. Ehefrau Mildred*; альтернатива: *Bundespräsident Scheel u. seine Frau, Dr.Scheel*;

– жінці відводиться певна, соціально обумовлена роль в професійній сфері, пор. *Hans Müller ist Generaldirektor, seine Frau ist Kindergärtnerin*; альтернатива: *Frau Dr. Lindner ist Mikrobiologin, ihr Mann ist Volksschullehrer*.

– формується неправильне уявлення про соціальний статус жінки, підкреслюється її вікова і соціальна характеристика, пор. *Tippfräulein*; альтернатива: *Stenotypistin, Sekretärin* /приклади І. Гюнтеродт/.

Розроблені відповідно до перерахованих проявами «сексизму» в мові загальні терапевтичні принципи і численні конкретні пропозиції щодо групи жіночих найменувань адресовані, в першу чергу, нормалізатори /видавцям, лінгвістам, викладачам і т.п. / і покликані привернути увагу соціальних інститутів до проблеми фактичного рівноправності жінок і чоловіків в одній зі сфер суспільного життя - у сфері мови. Вжиті в рамках феміністичної мовної критики спроби свідомого впливу на мовні процеси з метою зміни існуючих мовних норм можуть бути віднесені до сфери мовної політики, точніше кажучи, політики "знизу". При цьому критичному аналізу з боку феміністично налаштованих лінгвістів піддаються перш за все такі соціально значущі мовні сфери як правова та адміністративна. Як було зазначено вище, визнання позитивної, "спрямовуючої" ролі ФЛ в становленні сучасної системи НОП, що відбиває прогресивні тенденції суспільного розвитку, не виключає, однак, критичного ставлення як до окремих феміністичним пропозицій, так і до всієї концепції в цілому. Доречним буде привести критичні зауваження Е. Оксаар щодо здійснюваної стратегії і кінцевої мети боротьби за гендерну рівність, яка ведеться в рамках феміністичної лінгвістики на рівні мови: : "... das Sprachspiel hat ernste Hintergründe in der Gesellschaft, die im Eifer des Gefechts um die Sprache zurückgedrängt zu werden scheinen... Was nützt den Frauen das noch so schöne Suffix, wenn ihre Situation sich nur wenig ändert?" [2, С. 23].

Поглиблення в дискусію подібного роду не входить в завдання даного дослідження, зазначимо лише, що суперечки з цього приводу ведуться і понині і свідчать про актуальність зазначеної проблематики в області жіночих найменувань за професією в сучасній німецькій мові.

Аналіз лінгвістичних досліджень показав, що при всій множинності підходів до вивчення групи НОП в цілому і неодноразовому залученні жіночих найменувань в коло аналізованих одиниць, до сих пір ця група практично не піддавалася системному лінгвістичному дослідженню в словотвірному, граматичному, морфологічному і семантичному планах.

У сучасній німецькій мові істотні зрушення в сфері найменувань осіб за професією, обумовлені необхідністю адекватного іменування по професії для жінок, ініціювали появу численних публікацій лінгвістів, які розробляють тему сучасного стану жіночих найменувань в дискусійному аспекті.

У 70-і роки група найменувань жінок за професією стала основним об'єктом феміністичної лінгвістики - суспільно-мовного течії, що виникла в рамках руху за емансипацію в країнах Західної Європи, в тому числі в Німеччині, Австрії та Швейцарії.

Основним завданням феміністичної мовної критики є доскональне вивчення системи мови з метою ідентифікації та подальшого усунення фактів лінгвістичного «сексизму». Дослідження, що проводяться представниками феміністичної лінгвістики, мали значний вплив на розвиток групи НОП. Розроблені ними рекомендації та альтернативні пропозиції щодо подолання «сексизму» в мові стали стимулом для деяких аспектів мовної політики держави.

Література

1. Guentherodt I. Berufsbezeichnungen fuer Frauen: Problematik der deutschen Sprache im Vergleich mit Beispielen aus dem Englischen und Französischen // Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie. – 1979. – Beiheft 3. – S. 120–132.
2. Oksaar E. Berufsbezeichnungen im heutigen Deutsch: Soziosemantische Untersuchungen: Mit deutschen und schwedischen experimentellen Kontrastierungen. – Düsseldorf: Schwann, 1976. – 275 S.

НОВОГОДНЕЕ ПОЗДРАВЛЕНИЕ КАК РЕЧЕВОЙ ЖАНР ПОЛИТИЧЕСКОГО РИТУАЛЬНОГО ДИСКУРСА

К настоящему времени накопился солидный опыт в изучении политического дискурса – одного из лингвистических понятий, которое включает представления о «совокупности текстов письменной и устной коммуникации в сфере управления государством и обществом» [1, с. 177]. Благодаря своей многоплановости понятия «политический дискурс» и «политическая речь» представляют интерес и являются обширным полем для изучения.

Для определения характеристик политического дискурса понятие жанра имеет особое значение. По нашему мнению, основополагающим является определение, данное родоначальником теории речевых жанров М. М. Бахтиным, согласно которому жанры представляют собой «относительно устойчивые типы высказываний», выработанные в определенной сфере использования языка [2, с. 263].

В современной лингвистике существуют различные жанровые классификации политических текстов. Согласно классификации, предложенной А. П. Чудиновым, различают: жанры устной и письменной речи, монологические и диалогические жанры, а также малые, средние и крупные жанры [3].

Е. И. Шейгал классифицирует жанры политической коммуникации по характеру ведущей интенции на ритуальные, ориентационные и агональные жанры. Также исследователь отмечает, что один и тот же жанр может входить в разные события политической жизни, которые в свою очередь подразделяются на цикличные (ритуальные), календарные (текущие) и спонтанные [4].

Ритуальная политическая коммуникация реализуется благодаря различным языковым жанрам: поздравление, инаугурационная речь, пожелания, благодарность и т.д. Особое место в политическом дискурсе занимает такой жанр президентской риторики как новогоднее обращение главы государства к народу. Данный жанр зародился 12 февраля 1931 г., когда Папа Римский впервые поздравил всех по радио с Новым годом на латинском языке [5, с. 19]. Жанр сформировался из жанра поздравления, история которого прослеживается еще с XVII в.

Новогоднее обращение является отдельным жанром, поскольку отражает типовую ситуацию, характерную для многих стран и культур, и обладает языковыми и текстовыми особенностями. Так, Л. А. Ласица подчеркивает, что коммуникативная цель новогоднего поздравления – это «сплочение нации, соблюдение традиций общения, демонстрация доброго и уважительного отношения к народу, подведение итогов уходящего года, планы на будущее» [6, с. 19].

Поскольку текст новогодних поздравлений президента относится к ритуальной политической коммуникации, то его форма оказывается более значимой, чем его информативность. Необходимо отметить, что многие лингвисты, анализируя структуру новогодних обращений, приводят схожие компоненты: обращение к адресату, итоги уходящего года, планы на будущий год, пожелания [5, 7, 8].

Текст новогоднего обращения главы государства к народу во многом определяется системой ценностей народа. Так, А. П. Чудинов предлагает разделять ценности на: высшие ценности (человек), материальные ценности, ценности социальной жизни, ценности духовной жизни и культуры, политические ценности. Помимо этого, исследователь выделяет абсолютные ценности (жизнь, семья, здоровье и т.д.) и относительные ценности, которые меняются в зависимости от политической ситуации.

Итак, новогоднее поздравление является одним из основных ритуальных речевых жанров политического дискурса, имеет четко определенную структуру, содержание и коммуникативную установку. На структурном уровне обязательными элементами поздравления есть рамочные составляющие, конгратуляционная и констатирующая части, оптимистичный компонент. По содержанию поздравление всегда связано с торжественным событием, а по интенции новогоднее поздравление предусматривает выполнение этикетной функции – собственно поздравления – и элементы самопрезентации говорящего как внимательного, неравнодушного политика.

Литература

1. Даниленко О. С. Аббревиатурная лексика в политическом дискурсе (на материале немецкого языка). *Наукові записки Кіровоградського державного університету. Філологічні науки*. Кіровоград, 2015. Випуск 138. С. 176-179.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986. 445 с.
3. Чудинов А. П. Дискурсивные характеристики политической коммуникации. *Политическая лингвистика*. Москва, 2012. № 2 (40). С. 53-59.
4. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Москва : Гнозис, 2004. 324 с.

5. Ослопова В. Ю. Новогоднее обращение главы государства к народу как жанр политического дискурса. *Вестник Томского государственного университета. Языкознание и литературоведение*. Томск, 2009. С. 19-22. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novogodnee-obraschenie-glavy-gosudarstva-k-narodu-kak-zhanr-politicheskogo-diskursa/viewer>.

6. Ласица Л. А. Новогоднее обращение главы государства : семантические особенности ритуального жанра политического дискурса. *Вестник Оренбургского государственного университета*. Оренбург, 2017. №1 (201). С. 19-24. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novogodnee-obraschenie-glavy-gosudarstva-semanticheskie-osobennosti-ritualnogo-zhanra-politicheskogo-diskursa/viewer>.

7. Назаренко О. М. Комунікативно-прагматичний аспект промов Президента України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія філологія*. 2018. № 32. Том 3. С. 102-104.

8. Стрій Л. І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу : структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти : дис ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2015. 190 с. URL: http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/Дисертація%20_Стрій.pdf.

УДК 372.881.1 (043)

Кажан Ю.М.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри німецької та французької філології

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ WIKI В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Інтегруючи інформаційні ресурси мережі Інтернет у навчальний процес з викладання німецької мови, можна ефективно вирішувати низку дидактичних і соціокультурних завдань:

- формувати навички читання, безпосередньо використовуючи матеріали мережі різного ступеня складності;
- удосконалювати вміння аудіювання на основі автентичних звукових текстів мережі Інтернет;
- удосконалювати вміння монологічного й діалогічного мовлення на основі обговорення представлених викладачем матеріалів;
- удосконалювати навички писемного мовлення в процесі підготовки рефератів, творів, есе тощо, реалізації проектів;
- поповнювати словниковий запас лексику сучасної мови, що відбиває певний етап розвитку культури народу, соціального й політичного устрою суспільства;
- знайомитися з країнознавчими поняттями, які відображають особливості мовної поведінки народу, особливості культури, традицій країни мови, що вивчається [1, с.41].

В науковій літературі виділяють два способи використання мережі Інтернет у навчальному процесі.

Перший варіант – це побудова всього заняття на основі роботи в мережі. В такому випадку заняття, як правило, побудоване на роботі з навчальними та інформаційними сайтами, цей варіант є ефективним під час презентації нового матеріалу чи вивчення окремих тем. Це можуть бути віртуальні подорожі до Німеччини та інших німецькомовних країн, проведення спільних проектів, безпосереднє спілкування з носіями мови, ділова гра тощо. Проектуючи навчальне заняття з використанням Інтернет-мережі, необхідно чітко визначити навчальні цілі: загальне ознайомлення з новою темою, засвоєння теоретичного аспекту матеріалу, що вивчається, формування практичних умінь і навичок, перевірка знань [2, с. 38].

Другий варіант – це застосування Інтернет-мережі як структурного елементу уроку. Види діяльності, які можуть виконуватися: написання листа за допомогою E-mail, перегляд відеосюжетів та відеофільмів, виконання завдань для формування та вдосконалення лексичних, граматичних та фонетичних навичок, виконання онлайн-тестів

Третій варіант – застосування інтернет-мережі для самостійної роботи студентів, що передбачає підготовку домашніх завдань у вигляді презентацій, пошук відеосюжетів чи цікавої інформації на запропоновану тематику, підготовка рефератів, власних монологічних висловлювань, інших проектів. Завдання можуть бути індивідуальними для кожного студента або ж колективними [2, с. 42].

Застосування електронних ресурсів у навчальному процесі дає змогу найбільш повно реалізувати принцип особистісно-орієнтованого навчання. Індивідуалізація процесу навчання здійснюється завдяки великому потенціалу комп'ютерних засобів щодо адаптації до потреб кожного учня. Стає можливим урахувати не лише рівень підготовки, але й індивідуальні психологічні характеристики кожного студента.

Інтернет допомагає у формуванні умінь і навичок мовлення, а також у навчанні лексики і граматики, забезпечуючи мотивацію і ефективність. Крім того розвиваються навички, пов'язані з розумовими операціями аналізу, синтезу, абстрагування, ідентифікації, порівняння, зіставлення, вербального і смислового прогнозування й попередження і т.д. Одним з ефективних ресурсів для формування компетенції в писемному мовленні, є Wiki.

Wiki-сайти створюють зручні можливості для спільної розробки проектів, що передбачає створення електронних матеріалів, їх розміщення і обговорення в мережі Інтернет. У Wiki-технологіях наявні шаблони для створення проектів, що набагато полегшує роботу, адже у ньому вже розписані всі етапи діяльності.

Необхідно відзначити, що у навчанні іноземної мови Вікіпедія може бути ефективно використана для навчання читання. А для розвитку писемного мовлення рекомендується використовувати такі Вікі-сервіри, як:

- Pbwiki (www.pbwiki.com);
- Media Wiki (www.mediawiki.com);
- Wikihost(www.wikihost.org).

На цих сервісах інформація розміщується миттєво. Тут можна безкоштовно за шаблоном, не володіючи мовами програмування, створити свою Wiki-сторінку і розмістити у відкритому доступі навчальні матеріали, організувати обговорення з різних питань, залучити студентів до самостійної роботи.

Wiki-сайти створюють дуже зручні можливості для спільної розробки проектів, що передбачають створення електронних матеріалів, їх розміщення та обговорення в мережі Інтернет.

Сьогодні існує два типи вікі-сторінок: 1) це всесвітньо-відомі вікі-сторінки <http://ru.wikipedia.org>), 2) невеликі Wiki-сторінки для окремого класу чи декількох класів, які можна створити за допомогою веб-ресурсів.

Вікі-сторінки можна використовувати у педагогічній практиці за різними напрямками, а саме:

- 1) як джерело навчального матеріалу;
- 2) для планування та організації проектної діяльності;
- 3) для спільного написання творчих робіт, статей;
- 4) як середовище для обговорення та рецензування матеріалів, статей;
- 5) для організації консультацій, отримання додаткових знань;
- 6) для ознайомлення мережевої спільноти з авторськими технологіями [3, с. 35].

Наш власний досвід використання ресурсу Wiki переконує в його ефективності. Wiki-технології містять велику кількість корисного матеріалу: зразків, шаблонів, котрі необхідні при створенні проектів. До того ж, є можливість відслідковувати дії учасників проекту, їх прогрес, помилки, давати рекомендації щодо роботи. Wiki-мережі мають ряд переваг над іншими веб-ресурсами. Можливість багатократно правити текст дозволяє залучати різних людей до створення статей та дає можливість постійно оновлювати і вдосконалювати їх, використовуючи історію змін, що були внесені до змісту сторінки.

Література

1. Романенко Л. В. Використання мультимедійних технологій у вивченні англійської мови / Комп'ютер у школі та сім'ї. 2004. № 5. С. 40–45.
2. Наволокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Х. : Основа, 2009. 176 с.
3. Владимірова Л. П. Інтернет на уроках іноземного мови / Иностранные языки в школе. 2002. № 3. С. 33–41.

УДК 811.133.1`373.74

Loskoutova N.M.

candidat ès sciences philologiques, maître de conférence

SPÉCIFICITÉS NATIONALE ET CULTURELLE DES IDIOTISMES ANIMALIERS EN FRANÇAIS

La langue joue un rôle actif, reflétant l'image mentale du monde (logique et symbolique), y apportant des changements appropriés, imposant son empreinte sur la compréhension adéquate de la réalité. À côté du système de pensées reflétant l'image du monde, l'image conceptuelle et linguistique véhiculée par la langue surgit dans notre conscience. La dernière varie d'une langue à l'autre. Par conséquent, en réalité le mécanisme de l'expressivité linguistique ne peut pas être le même pour toutes les langues [1, с. 50].

L'image linguistique du monde est formée par différents moyens; parmi les moyens les plus expressifs et les plus suggestifs, on peut citer des unités phraséologiques, des locutions figées, des mythologèmes, des mots au sens figuré, des mots connotatifs, toutes sortes de métaphores, etc. Ce sont la phraséologie et le vocabulaire linguo-spécifique qui attirent l'attention des chercheurs tout particulièrement. Les mots linguo-spécifiques sont des mots pour lesquels il est difficile de trouver des équivalents lexicaux dans d'autres langues.

Les différences des images linguistiques du monde de deux (ou plusieurs) cultures, l'absence de nominations ou d'équivalents lexicaux pour certains objets et phénomènes qui existent dans une autre culture provoquent la différence dans la compréhension linguistique [2].

En linguistique moderne, le lien réciproque entre la langue et la culture ne fait aucun doute. Chaque langue est inséparablement liée à la culture qui constitue son contenu. La langue reflète momentanément non seulement la culture moderne, mais elle fixe également son histoire et son passé et transmet ses valeurs de génération en génération [3].

Les unités phraséologiques existaient toujours dans la langue tout au long de son histoire. La phraséologie incarne la riche expérience historique du peuple, elle reflète les idées liées à l'activité professionnelle, à la vie quotidienne et à la culture des gens. Évoluant avec le temps, la langue nationale en tant que phénomène socio-historique ne perd jamais sa spécificité, ce qui lui permet de conserver une propriété importante de transmission de génération en génération des traditions culturelles et historiques. Le caractère national se manifeste dans le reflet des particularités des mœurs, de la vie, des coutumes, de l'histoire et de la culture dans les unités constitutives de la langue, auxquelles nous rapportons en premier lieu les unités phraséologiques.

Les unités phraséologiques peuvent refléter la culture nationale d'un peuple comme suit:

1. D'une manière intégrale, c'est-à-dire par sa signification idiomatique, par tous leurs éléments composants, ce qui constitue le fond de toute unité phraséologique. Il faut noter que c'est notamment le locuteur natif qui, en s'appuyant sur sa connaissance de la culture nationale, peut déchiffrer correctement les images qui sont à la base de telle ou telle expression phraséologique. Pour un étranger qui apprend une langue, ce n'est pas toujours facile à faire et il existe de nombreux idiotismes contenant un nom animalier qu'on comprend à peine. Par exemple, la locution **manger de la vache enragée** signifie "vivre dans la misère" ou bien "avoir une vie matérielle difficile". Cette expression remonte au XVIIe siècle quand les paysans souffrant de famines ou de misère n'avaient pas un grand choix et ils étaient obligés de manger des produits gâtés ou la viande provenant de bêtes malades pour apaiser leur faim et pour survivre. Il est à signaler que de nos jours cette expression signifie également "avoir une attitude énervée", cette signification "populaire" (par analogie avec l'étymologie populaire) est conditionnée par le sens du mot "rage" comme si la personne qui mange la viande d'une vache enragée devient elle-même contaminée par cette rage.

L'expression **ours mal léché** désigne une personne peu sociale, rustre et grossière et elle remonte au XVIIIe siècle. Au Moyen Âge, les gens croyaient que le petit ourson, né informe, devait être léché abondamment par sa mère pour devenir complètement formé. Alors, si ce bébé ours est mal léché, il restera pour toujours mal façonné et aura un aspect rébarbatif.

2. La spécificité nationale et culturelle est reflétée dans la langue de manière fragmentée, c'est-à-dire par ses éléments constitutifs. Habituellement, c'est ainsi que se manifestent les structures générales des unités phraséologiques, dont la composante d'appui contient un exotisme pour les locuteurs étrangers. Par exemple, l'expression **monter sur ses grands chevaux** qui signifie "se mettre en colère rapidement" est liée avec l'époque chevaleresque et met en valeur le caractère guerrier des Français. On peut citer encore la locution **arriver comme un chien dans un jeu de quilles** signifiant "arriver de façon importune" qui puise ses origines dans le loisir favori des Français du XVIe siècle où il était très à la mode de jouer aux quilles et le chien renversant maladroitement ces quilles pourrait gâcher la partie.

3. Les unités phraséologiques reflètent la culture populaire par leurs prototypes – des groupes de mots libres décrivant certaines coutumes, fêtes, spécificités de la vie quotidienne et de la culture, des traditions historiques dans la vie d'un peuple. C'est à ce groupe qu'appartiennent la plupart des unités phraséologiques contenant des noms animaliers. Ces expressions nous présentent les représentants du monde animal, les compagnons ancestraux de l'homme, également, elles illustrent les moyens du transfert métaphorique du bestiaire aux relations humaines, aux particularités de la vie des gens et de leurs coutumes. Par exemple, le proverbe français **avoir une faim de loup** et le proverbe ukrainien **мати вовчий апетит** sont tout à fait équivalents et c'est l'image du loup, réputé pour avoir une faim dévorante, qui sert de base de ces expressions.

Les noms animaliers en tant que composants des unités phraséologiques codent la culture, les traditions et l'histoire du peuple. Ainsi, les unités phraséologiques avec une composante animalière reflètent les spécificités de la vision du monde des locuteurs natifs. Malgré la diversité du monde animal, les idiotismes de la langue française comprennent un nombre limité d'animaux qui concentrent la signification symbolique et forment l'image linguistique nationale du monde. Ainsi, par exemple, l'image d'un *chat* répond à différentes associations: prudence, ruse, curiosité, gourmandise, panique: **avoir une écriture de chat, être gourmand comme un chat, acheter chat en poche**. Le symbole de la ruse, dans le folklore de n'importe quel pays, est le *renard*, par exemple, **être rusé comme un renard, il faut coudre la peau du renard avec celle du lion, il sait peindre (parer) des renards**. Le nom d'animal *cheval* peut être associé à l'expérience, à la beauté, à l'endurance et à l'énergie (**cheval de bataille, avoir mangé du cheval, cheval de labour**). L'emploi de noms d'animaux sauvages tels que le *loup* et le *glouton* permet de refléter les associations suivantes: prudence, voracité, hypocrisie, ruse, cruauté: **manger comme un glouton, deux gloutons ne s'accordent point en une même assiette, à pas de loup, hurler avec les loups**. Au *chien*, on attribue à la fois des traits positifs et négatifs (et ces derniers prévalent de manière significative). D'une part, ce sont le courage, la dévotion, la convivialité (**avoir du chien, un chien vivant vaut mieux qu'un lion mort, il n'est de chasse que de vieux chiens**) et d'autre part, il s'agit de la colère, de l'agressivité (**se regarder en chiens de faïence, chien hargneux a toujours l'oreille déchirée**). Certaines locutions phraséologiques dont le mot *chien* fait partie ont une signification abusive (**un temps de chien, malade comme un chien, mener une vie de chien**). Le *taureau* n'est pas seulement un animal fort et solide, mais aussi un animal féroce: **prendre le taureau par les cornes, cou de taureau**. Le *lion* est connu non seulement par sa nature royale très fière, mais aussi par sa nature brave et noble: **coeur de lion, se battre comme un lion, la part du lion**.

Les oiseaux sont principalement associés à l'individualité. Il faut noter qu'il est rare de recourir à la généralisation dans les unités phraséologiques françaises, en utilisant le mot *oiseau* lui-même (**c'est l'oiseau rare**). Le plus souvent, les Français utilisent des noms spécifiques d'oiseaux, véhiculant ainsi les caractéristiques inhérentes à une espèce particulière: ainsi, la *linotte* symbolise la frivolité, le niais (**tête de linotte**), le *canard* est associé à la platitude, au mépris, aux défauts physiques (**canard boiteux, ça ne casse pas trois pattes à un canard**), la *pie* est toujours jaccasse (bavard comme une pie) et elle agit souvent en pillard (**voleur comme une pie**), le *merle* et le *pinson* évoquent la gaieté, la joie (**siffler comme un merle, être gai comme un pinson**), au *paon*, on attribue la vanité (**être fier comme un paon**) et à la *colombe* – la pureté et la candeur (**être innocent comme la blanche colombe**).

Ainsi, les unités phraséologiques reflètent dans leur sémantique le long processus de développement de la culture du peuple, fixent et transmettent les valeurs culturelles de génération en génération. La langue fixe historiquement les caractéristiques de la conscience nationale, l'image nationale du monde. Il est important non seulement de connaître la traduction d'une unité phraséologique qui contient le sème d'un nom animalier, mais aussi son interprétation dans d'autres langues afin d'éviter les malentendus ou même les insultes.

References

1. Брославская Е. М. Этнокультурные особенности зооморфизмов в русском, украинском и английском языках. *Вестник МСУ*. 2001. Т. 4. № 6. С. 49–52.
2. Ковшова М. Л. Языковая и культурная специфика фразеологического знака : теоретические и методологические основы исследования. *Вопросы Филологии*. 2006. № 3. С. 99–100.
3. Сакаева Л. Р. Фразеологизмы с компонентами зоонимам. *Вестник Набережночелнинского филиала Казанского государственного педагогического университета*. Набережные Челны, 2004. № 1. С/ 43–48.

УДК 82.091

Марченко М.О.

старший викладач кафедри німецької та французької філології

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКЕ МОВЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИЧНОЇ ПОЕТИКИ

Зачатки поетичної теорії простежуються у філологічних працях давньогрецьких вчених. Саме у цих розвідках були зроблені перші спроби дослідити індивідуально-авторське мовлення. Так, Аристотель, визначаючи індивідуальність поетичного мовлення, вбачав головним завданням поезики наслідування, яке він вважав засобом пізнання світу та найприємнішим заняттям кожної людини [1, с. 646- 649], і яке Платон ототожнював з поетичною творчістю [2, с. 135]. При цьому заперечувалась здатність поетичної творчості відображати *реальну* картину світу та осмислювати дійсність, бо поет має писати тільки про те, як *би* могло бути [1, с. 655], [2, с. 173], а не про те, що є в дійсності.

Разом з тим, досліджуючи природу поетичної творчості як перехід з небуття в буття [2, с. 135], у античній поезиці були зроблені спроби описати закони творення поетичного тексту, які відповідають сучасним лінгвокогнітивним процесам, а саме «небуття» – передбачас не вербальне (передконцептуальне та концептуальне) існування словесно-поетичного образу, та «буття» – вербальне. Визнання вербального існування поетичної творчості в свою чергу сприяло усвідомленню того, що дослідження поезики не можливе без лінгвістичних категорій та знань про мову. Тому в античній поезиці були описані рівні поетичного мовлення з урахуванням знань лінгвістики того часу. Платон вказував на декілька рівнів поетичного мовлення: літера, склад, зв'язка (незначущий звук), член (незначущий звук, який показує початок, кінець або розділення висловлювання), ім'я, дієслово, висловлювання [1, с. 667]. Отже, поетичне мовлення описувалось за допомогою парадигматичних та синтагматичних лінгвістичних категорій: фонології, граматики, лексикології та синтагматики.

Іншим рівнем дослідження поетичного мовлення вважав Аристотель ритм, слово і гармонію, які використовуються окремо або разом [1, с. 647], однак домінуючими елементами словесної творчості є тільки слова, або метри [1, с. 648]. Ототожнюючи метри та слово, мовлення розуміється як: метричний склад [1, с. 651], словесне висловлювання [1, с. 653] та пояснення за допомогою слів [1, с. 653]. Звертаючи увагу на той факт, що наслідування створило лише поезію [1, с. 646-648], Платон виділив відповідно до особливостей поезії два типи творчості: віршувальне та музичне [2, с. 135], що вказує на взаємозв'язок музичного мистецтва та поетичного мовлення. Окрім цього, визначення лише цих типів творчості обмежує поетичну форму художнього мовлення та вказує на їх взаємозв'язок, тобто висловлювання поета існує переважно у дифірамах [2, с. 175].

Тому індивідуальність творчої особистості визначалась спільністю лише метра [1, с. 649, 647]. Стійність мовлення вбачається у зрозумілості та поетичності (не бути низькою [1, с. 670]), а наслідування

має приносити всім насолоду [1, с. 646-648], що в термінологічному аспекті сучасної лінгвістики співвідноситься з комунікативною, прагматичною, емотивною та естетичною функцією поетичного мовлення. Естетична функція притаманна не тільки мовленню, а й думці, яка вказує на когнітивний аспект творчого процесу [1, с. 673] та позначається як вміння говорити істотно та доречно, як засіб доказу існування чи не існування та як засіб висловлювання [1, с. 653]. Тому поети відрізняються один від одного в першу чергу змістом своїх художніх творів: поети піднесеного порядку, які оспівують хороші вчинки, та поети грубі, які зображують вчинки дурних людей [1, с. 649, 647]. Акцентується також увага на психологічному аспекті індивідуальності поетичної творчості, бо саме обдаровані люди породили поезію [1, с. 649] та наслідувачем може бути лише поет [1, с. 676] тобто творець [2, с. 135].

Виходячи з цього, слід зауважити, що перші наукові праці поетики були зосереджені лише на окремих поетичних та лінгвістичних явищах (гармонії, ритму, метру, тропях та фігурах), не пов'язуючи їх з ідейною своєрідністю поетичного тексту та індивідуально авторським світом, хоча і вказується на те, що наслідування здійснюється різними засобами та відтворює різні предмети [1, с. 647], однак ці засоби та стратегії пізнання не були описані, систематизовані та не мали комплексного характеру. В античну добу поетичний текст не розглядався як епістемологічна система мовної картини світу та результат індивідуальної творчості.

Література

1. Аристотель. Поэтика. Т. 4 / Аристотель; [пер. с древнегреч. ; А. И. Доватура]. – М. : Мысль, 1984. – 830 с.
2. Платон. Сочинение в 3-х томах / Платон ; [пер. с древнегр.] – М. : Мысль, 1971. – Т.3. - Ч-1. – 687 с.

УДК 81'38

Морєва Г.Г.

кандидат філологічних- наук, доцент кафедри німецької та французької філології

ЕМОЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасне мовознавство характеризується зростанням інтересу до концептуалізації внутрішнього світу людини, представленого в мові двома типами: ментальним і емоційним. Емоції, що цікавили раніше, головним чином, психологів і фізіологів, з другої половини ХХ ст. стають об'єктом лінгвістичного дослідження. Соціалізовані в конкретній культурі, соціумі, емоції формують концепти, дослідження яких дозволяє відтворити мовну картину світу певних народів.

Лінгвістика емоцій корінням сходиться до давньої дискусії великої групи лінгвістів про те, чи повинна лінгвістика займатися емоційними складовими. Довгий час вчені розходилися у рішенні цього питання. Частина з них вважала, що домінантою в мові є когнітивна функція, і тому вони виключали вивчення емоційного компонента з досліджень про мову (К. Бюлер, Е. Сепір, Г. Гійом). Інша група вчених (Ш. Баллі, ван Гіннекен, М. Бреаль) вираз емоцій вважали центральною функцією мови [4].

До середини 70-х років проблема мовної концептуалізації та вербалізації, так само як і категоризації емоцій, дійсно була досить екзотичною і небезпечною: роботи на цю тему зрідка з'являлися в лінгвістиці, частіше викликали неприйняття, ніж інтерес. Але з тих пір, як почали зароджуватися контури нової, гуманістичної лінгвістичної парадигми, з пильною увагою до творця, носія і користувача мови, до його психології, лінгвісти вже не могли обійти сферу емоцій як людський фактор у мові.

Емоції – одна з найскладніше організованих систем людини. Як соціально-психологічне явище, вони займають особливе місце в її житті та мові.

У психологічній літературі емоції (від латин. *emovere* – збуджувати, хвилювати) – особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаних з інстинктами, потребами і мотивами, які відображають в формі безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху і т. д.) значущість явищ, що діють на індивіда, і ситуацій для здійснення його життєдіяльності. Супроводжуючи практично будь-які прояви активності суб'єкта, емоції служать одним з головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності і поведінки, направлених на задоволення актуальних потреб [3].

Деякі емоції є універсальними, загальнокультурними феноменами [1, с. 95]. Кодування та декодування ряду емоційних виразів однакові для людей зі всього світу, незалежно від їх культури, мови та освітнього рівня. До таких вчений відносить базисні емоції страху, гніву, смутку та радості.

Досліджуючи питання утворення, еволюції людської свідомості, окремі дослідники стверджують, що первинними, примітивними емоціями людини були страх, радість і задоволення. Далі в процесі культурної еволюції людина починає переживати вторинні (периферійні, похідні) емоції – страждання, відчуття провини [2, с. 36].

Але проблема виокремлення універсальних емоцій залишається актуальною. Адже визнання первинності або вторинності емоцій залежить від розуміння їх природи.

Актуальною вважається проблема зіставного вивчення вербалізації емоцій в різних лінгвокультурах, адже номінативна щільність вербалізованого емоційного концепту в різних етносах, культурах може бути різною [2, с. 39].

Актуальними залишається також питання, чи можуть різні культури з різницею в особливостях номінації емоції бути більш або менш «емоційними»? Чи може індекс емоціональності певного народу змінюватися?

Емоційний концепт розуміється зазвичай як «етично, культурно обумовлене, складне структурно-сислове, як правило, лексично і фразеологічно вербалізоване утворення, що базується на понятійній основі, включає окрім поняття образ, оцінку і культурну цінність, і що функціонально заміщає людині в процесі рефлексії та комунікації однопорядкові предмети (у широкому сенсі), що викликають упереджене відношення до них людини» [2, с. 60]. Емоційний концепт, як і будь-який інший, культурно обумовлений: поява емоційних концептів пов'язана з певними соціально-історичними умовами, що склалися на певному етапі розвитку тієї або іншої етнічної спільності.

Соціалізація особи розглядається як інша важлива умова розвитку концепту. Цей процес пов'язаний з певними економічними змінами в суспільстві, що приводить до трансформації самого менталітету того чи іншого етносу.

Крім того, емоції тісно пов'язані із знаннями: змінюються знання, думки, і це вабить зміну емоцій людини. Мінливі емоції також у часі – різному віку людини «приписані» свої емоції, різним поколінням людей властиві більш менш різні емоції (порівняємо XVIII століття сентиментальності та сенсуальності з XX століттям прагматизму і жорстокості). Відмічається, що всі емоції конституюються соціокультурними параметрами, тому, окрім універсальних емоцій, спостерігаються і специфічні для певної культури. Норми вираження емоцій теж нестабільні від культури до культури, від епохи до епохи усередині однієї культури, від одного соціального класу до іншого [5].

Вивчення концептуалізації емоцій є актуальним напрямком сучасних досліджень в галузі лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики та інших наук. Навіть універсальні базові емоції отримують в різних культурах специфічні риси, а їх вербалізація дозволяє визначити, чим саме вони різняться, адже мова є одним з найважливіших компонентів культури.

Література

1. Изард К. Э. Психология эмоций. СПб. : Питер, 2002. 464 с.
2. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: монография. Волгоград: Перемена, 2001. 495 с.
3. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты. Волгоград : Перемена, 2004. 260 с.
4. Шаховский В. И. Что такое лингвистика эмоций. URL: http://tverlingua.by.ru/archive/012/shakhovsky_03_12.htm (дата звернення 21.11.2018).
5. Шаховский В. И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность. URL: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/sh/shakhovsky02.shtml (дата звернення 25.11.2018).

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ, ПЕРЕКЛАДУ
ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ**

УДК 7.036 (450)

Грачова А. В.

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри італійської філології

Поклад Т. М.

асистент кафедри італійської філології

ІТАЛІЙСЬКИЙ ВЕРИЗМ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ МИСТЕЦЬКИЙ НАПРЯМ

Веризм (від італ. *vero* – правдивий) є історично-закономірною суспільно-економічною і культурною подією, реалізованою в італійській державі після фінального етапу її об'єднання у другій половині XIX століття. Специфіка виникнення веристської мистецької течії, її методологічна першооснова і форми втілення, сюжетно-тематичні характеристики і проблематика літературних, музичних і художніх творів, створених за відповідною культурною концепцією, наразі становлять об'єкт наукової зацікавленості багатьох вітчизняних та іноземних фахівців в історичній, літературознавчій, культурологічній та лінгвістичній галузях. Втім, попри очевидний інтерес, продемонстрований спеціалістами до веристського мистецького напрямку, деякі аспекти його становлення і фактичного втілення в італійському культурному просторі потребують додаткового, більш детального вивчення, чим зумовлено **актуальність** презентованої розвідки.

Порушуючи питання суспільно-історичного контексту зародження веристських тенденцій у мистецтві, варто зауважити, що у період з 1870 – 1880 років нещодавно сформована нова італійська держава перебувала у стані радикального юридичного, соціального та економічного розшарування: на протигагу стабільним (у плані індустріального розвитку) і перспективним північним регіонам Італії, південні області країни вирізнялися катастрофічним економічним та загальнокультурним занепадом. Негативним наслідком такої ситуації стала активізація народних протестів (зокрема, з боку селянства), загострення «Південного питання» та масова еміграція жителів, вимушених шукати добробуту в Америці. Невід'ємним чинником появи нової мистецької течії в Італії був технологічний і науковий прогрес різних країн західної Європи у другій пол. XIX століття. У цей період особливої популярності у колі культурних діячів набула думка щодо функційної «всеохопності» науки у різних сферах людського існування. Саме раціональне мислення та дотримання чітких, максимально об'єктивних норм було концептуальним базисом філософського напрямку *позитивізм*, мистецьким втіленням якого в Італії є веризм.

Слід підкреслити, що теоретиком нової культурної течії став активний прихильник Рісорджименто, письменник, журналіст і критик Л. Капуана, яким постульовано фундаментальність безособовості у мистецтві. На думку італійського майстра, веристський напрям передбачає «фотографування» дійсності в усіх її проявах, при цьому домільнувальним тоном викладу має бути покірність із відтінками певного фаталізму. У літературній галузі, яка стала першою формою реалізації веризму, ключовим завданням митця було створення роману із сучасного життя, який веристи номінували «всеохоплюючим літературним жанром» [1]. Відмовившись від романтичних принципів відображення дійсності через призму минулого, прихильники веризму (зокрема, Дж. Верга, Л. Капуана, Д. Чамполі, Ф. де Роберто, Г. Деледда) сфокусувались на висвітленні теми народних страждань, неупередженому описі життя окремої регіональної або соціальної спільноти та відтворенні характерних для неї соціопсихологічних типів. Своєрідна мова оповідання (нерідко, зі збереженням діалектизмів та вульгаризмів), реалістичність висвітлених фактів, дотримання принципу «безособовості», іронічний гумор становлять диференційну першооснову італійських веристських літературних творів, з-поміж яких доцільно виокремити такі значущі роботи, як «Джанчитта» Л. Капуани, «Сім'я Малаволья» Дж. Верги, «Ілюзія», «Віце-королі» Ф. де Роберто тощо.

В образотворчому мистецтві веризм являв собою поєднання натуралістичних, реалістичних та імпресіоністичних рис із акцентним тяжінням до достовірності візуального сприйняття, моральної правди та із загальною сфокусованістю на тогочасних суспільних реаліях. Веристському культурному вираженню у живописі передували творчий шлях майстрів флорентійської школи «Мак'яйолі», які звернулись до питання національно-визвольної боротьби в Італії, а також до проблем жителів міста і села. Подібно до окреслених художників, прихильники веризму, представники школи «Позіліппо» (зокрема, Ф. П. Мікетті, Ф. Паліцци тощо) зосередились на відображенні нелегкого селянського життя і порушенні гострих соціальних питань.

Естетика оперного веризму вирізняється специфічністю. Здебільшого у центрі веристських музичних творів є життєва побутова драма із нерідко перебільшеними пристрастями, переживаннями, любовною

колізією. Текст лібрето вміщує розмовні вирази, діалекти і вульгаризми, а протагоністами є селяни, актори-мандрівники і майстри. У деяких випадках сюжет веристської опери не обмежується побутовою сферою (зокрема, історичною є робота «Андре Шеньє» У. Джордано, а музичний витвір Д. Пуччині «Турандот» характеризується казково-екзотичним тематичним напрямом). Іншими представниками італійського веризму в опері є П. Масканья, Р. Леонкавалло, Ф. Чілеа, Р. Дзандонаї та ін.

Отже, веризм є прогресивною подією у культурному житті Італії другої половини XIX століття, маніфестацією демократизації суспільства і формою вираження співчуття простим людям. Завдання автора веристських робіт полягає у гармонійному та об'єктивному вираженні реальних (нерідко, неприємних) фактів при збереженні песимістичного настрою та загостренні емоційної напруги.

Література

1. Кулахмедова Н. Веризм – демократическое и реалистическое течение в итальянской литературе (последняя треть XIX века). *Tarix və onun problemləri*. 2013. № 4. С. 40 – 47.
2. Сапрыкина Е. Ю., Муратов А. М. Веризм. *Большая российская энциклопедия*. URL: https://bigenc.ru/fine_art/text/1908737 (дата звернення: 09.12.2020).
3. Яковлева Ю. В. Франко-итальянское музыкальное пространство последней трети XIX века: натурализм / веризм. *Наука. Общество. Оборона*. 2015. № 1 (4). URL: <https://www.noo-journal.ru/2015-1-4/article-0033/> (дата звернення: 09.12.2020).
4. Il verismo italiano. URL: http://web.tiscali.it/bioros/il_verismo_italiano.htm (дата звернення: 09.12.2020).

УДК 371.134(025)

Мараховська Н. В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри італійської філології

СТВОРЕННЯ КАРТ ПАМ'ЯТІ З МЕТОЮ ЯКІСНОГО ОПАНУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ СТУДЕНТАМИ ЗВО

Відомо, що створення карт пам'яті («майнд-меппінг») ґрунтується на асоціативному підході й положенні сучасної науки про мозок, зокрема про те, що всі наші дії або стани – свідомо або несвідомо – починаються з картини або ідеї в мозку.

Як зазначає Т. Б'юзен [1; 2], карта пам'яті задіює обидві півкулі мозку, на відміну від звичайного конспектування, і являє собою ланцюг асоціацій, що виходять із центрального поняття або сходяться до нього. При цьому, як стверджує автор, карта пам'яті не може містити помилкових елементів і не може бути доведена до повного завершення, що дозволяє легко додавати нову інформацію без хаотичного викреслювання або «втиснення» між рядків, й допомагає осмислити проблему.

Структура карти, яка слідує природній логіці мозку, дозволяє наочно відобразити розумову діяльність студентів, зміцнити їх пам'ять і розбити тему, що вивчається, на окремі теми, пов'язати нову інформацію з попередньою.

Вважаємо педагогічно доцільним залучення студентів закладів вищої освіти (ЗВО) до створення власних карт пам'яті для поточного оцінювання рівня опанування навчального матеріалу, а також заповнення карт, створених іншими студентами, з метою перевірки засвоєння попередніх знань; малювання одним зі студентів карти на дошці в той час, коли інший виступає із доповіддю, для контролю розуміння викладеного матеріалу.

Доречно відзначити, що складання карти пам'яті є творчим процесом, що сприяє підвищенню мотивації студентів. Проте необхідним є ознайомити їх із конкретними правилами майнд-меппінгу, дотримання яких не суперечило б творчому самовираженню, а саме:

1. Напишіть центральне поняття (ключове слово) на середині аркуша. намалюйте гілки, що виходять з нього. Гілки відповідають основним пунктам й, відповідно, підписуються вздовж великими літерами.
2. Додавайте великі й маленькі гілки, що співвідносяться з основними поняттями.
3. У карті пам'яті можна використовувати невеличкі діаграми, малюнки тощо. Якщо матеріал містить багато цифр, статистичних даних, складних деталей, запишіть це окремо у формі примітки на іншому аркуші.
4. Оформіть головні ідеї одним кольором, другорядні – іншим. Намалюйте стріли та лінії між спорідненими пунктами.
5. Нанесіть на карту додаткові пункти, які виникають у процесі мислення/обговорення [3, с. 99].

О. Романовською надано рекомендації щодо застосування карт пам'яті на різних етапах навчального заняття. Так, наприклад, під час викладу нового матеріалу інформацію доцільно представити за допомогою мультимедійної презентації у вигляді карт пам'яті. На етапі закріплення матеріалу, за словами дослідниці, використання цих карт уможливує закріплення нових понять, явищ, подій та зв'язків між ними через їх візуалізацію. На етапі повторення теми за допомогою карт пам'яті можна виявити, який навчальний матеріал був засвоєний студентами неповною мірою [4, с. 33-34].

Колективом авторів на чолі із О. Романовським розкрито можливості конструювання карт пам'яті не тільки через малювання, а й шаблонним способом, за допомогою комп'ютерних програм. Дослідники зазначають, що, коли карта пам'яті створюється «від руки», відбувається активізація зон творчості особистості й усвідомлення нею сенсу окремих елементів основного поняття, іншими словами, забезпечується розвиток креативного мислення студента; окрім того, індивідуальний режим конструювання карти сприяє збереженню комфорту мисленнєвої діяльності. У результаті карта стає інструментом особистісно-сенсового відображення думки студентів на задану тему. Проте, при створенні карти пам'яті можливим є також послуговуватися електронними шаблонами, що передбачає роботу в режимі онлайн або за допомогою завантаженої на комп'ютер програми. Автори наводять переваги та недоліки численних онлайн-інструментів для конструювання карт пам'яті, зокрема Coogle, Freemind, Xmind, MindMeister, BubblUs, MindMup 2, LOOPY, WiseMapping, Mind42, iMindMap тощо [5, с. 188; 190-191].

Цікавими є результати практичного застосування карт пам'яті в процесі професійної підготовки в ЗВО. У результаті опитування майбутніх фахівців з реклами і зв'язків з громадськістю дослідницею І. Тітаренко одержано наступні відповіді студентів щодо переваг створення карт пам'яті. По-перше, за словами респондентів, мозок не напружується, а розслабляється; по-друге, не має потреби заучувати навчальний матеріал, він засвоюється автоматично; по-третє, у процесі конструювання карти пам'яті генеруються нові думки та ідеї, відбувається занурення в суть проблеми [6, с. 161].

Отже, карти пам'яті дозволяють студентам всебічно розглянути певне питання, тему; краще запам'ятовувати та відновлювати інформацію, отриману з будь-якого джерела, наприклад, відобразити основні моменти змісту прочитаної книги або процесу обговорення; скласти короткий конспект виступів і презентацій як підказку для розповіді; коротко зафіксувати матеріал, що вивчався, візуально структурувати його, показати головні та другорядні пункти, й зв'язки між ними; активізувати творче мислення.

Література

1. Buzan T. The Ultimate Book of Mind Maps. London: Thorsons, 2005. 256 p.
2. Buzan T., Griffiths Ch., Harrison J. Modern Mind Mapping for Smarter Thinking. Cardiff Bay: Proactive Press, 2013. 181 p.
3. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2009. 254 с.
4. Романовська О. Застосування асоціативних методів навчання в підготовці магістрів освітніх наук. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2019. № 1. С. 28-40.
5. Романовський О. Г., Гриньова В. М., Резван О. О. Ментальні карти як інноваційний спосіб організації інформації в навчальному процесі вищої школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. № 2 (64). С. 185-196.
6. Тітаренко І. І. Педагогічні умови формування конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців з реклами та зв'язків з громадськістю: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2018. 350 с.

УДК 378.016:811.131.1

Трифонов Г.В.

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувач кафедри італійської філології

НАВЧАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Запровадження освітніх програм, в яких передбачалось вивчення італійської мови як першої іноземної, розпочалось в Україні з 1998 р., коли Італійський інститут культури в Києві започаткував проведення активної та системної роботи з розповсюдження й популяризації італійської мови та культури в Україні, підтримуючи розвиток італознавчих студій на базі провідних вітчизняних університетів. У Маріупольському державному університеті з 2003 р. працював факультатив з італійської мови, слухачами якого стали більше 250 студентів різних спеціальностей. Це свідчило про високий інтерес до мови та країни загалом. У 2007 р. між МДУ та Італійським інститутом культури була підписана угода про співпрацю, а у 2008 р. на базі університету був відкритий Італійський культурний центр. Ці події дали новий потужний імпульс для збагачення навчально-методичної бази з метою забезпечення якісного викладання італійської мови та підготовки фахівців-італістів з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду. У 2009 р. було здійснено перший набір студентів на спеціальність «Мова та література (італійська)». Програма підготовки вирізнялась особливим акцентом на вивченні історії та культури Італії, відповідаючи потребам часу та дійсності, оскільки Італія позиціонує себе як культурний, туристичний та економічно розвинений центр. Вивчення мови базувалось на використанні італійських джерел, які являли собою комплекс дидактичних матеріалів, що містили підручник, робочий зошит, методичні пояснення для викладача та аудіоматеріали.

Серед них «Qui Italia», «Magari», «Progetto italiano», «PLIDA. Passaporto per l'Italia», «Arrivederci» тощо. Більшість італійських дидактичних матеріалів призначені для іноземців, що планують сертифікувати знання з мови та отримати підтвердження рівня володіння італійською мовою відповідно до європейського ранжування від A1 до C2. Тому вони віддзеркалюють сучасний стан розмовної італійської мови, сповнені діалогів, які імітують реальні комунікативні ситуації з елементами передачі природної поведінки, спонтанності реплік (вигуки, вставні слова й конструкції, синтаксичні особливості розмовних фраз тощо). Можуть бути запропоновані невеликі тексти з історії та культури Італії. Основне завдання таких комплексів – забезпечити комунікацію італійською мовою з різних аспектів життєдіяльності, полегшити опанування граматики, створити позитивний образ Італії, акцентуючи увагу на культурі та історії країни, підготувати особу, що вивчає італійську мову, до реалій Італії.

Відповідаючи на потреби ринку праці, враховуючи особливості приазовського регіону як індустріального приморського центру, у МДУ з 2015 р. розпочато підготовку філологів-італістів, перекладачів, здатних забезпечити міжіндустріальну, ділову й міжкультурну комунікацію. У зв'язку з цим з'явилась потреба переглянути й удосконалити навчально-методичну базу викладання італійської мови в контексті українсько-італійського перекладу. Були додані дисципліни з перекладу науково-технічної літератури, термінології, ділової кореспонденції, усного послідовного перекладу. Проте потребував змін і підхід до навчання італійської мови. Тому викладачі кафедри італійської філології розпочали роботу з підготовки підручника «Італійська мова» для студентів закладів вищої освіти, що поглиблено вивчають італійську мову, відчуваючи нестачу дидактичних матеріалів та недостатність змістової складової раніше використовуваних. Пропонований підручник покликаний виконувати кілька ключових завдань у підготовці перекладачів італійської мови: по-перше давати вичерпну інформацію про особливості та труднощі італійської граматики, закріплювати теоретичні знання за допомогою виконання спеціально дібраних та укладених вправ, формувати лексичний запас базової лексики, а також навички двомовного перекладу. Окрім того, велике значення для майбутніх перекладачів мають фонові знання, що стосуються географії, культури та історії країни, звичаїв та традицій. З урахуванням цього аспекту у підручнику дібрані та укладені відповідні діалоги та тексти. У 2020 році кафедра італійської філології пропонує 1 частину підручника «Італійська мова», який складається з вступного уроку та 4 основних, що охоплюють правила читання й вимови, іменник, прикметник, дієслово, прислівник, числівник, прийменник. Основна увага сконцентрована на особливостях утворення теперішнього часу дієслів та таких розмовних темах, як вітання, мій дім, моя кімната, моя родина, зовнішність та характер, робочий день, вільний час, подорожі, життя в місті (транспорт, громадські місця). На майбутні роки заплановано укладання другої і третьої частин підручника.

Література

1. Трифонова Г. В., Ципоренко Л. Д., Грачова А. В., Мараховська Н. В., Поклад Т. М. Італійська мова. Частина 1. : підручник. Маріуполь : МДУ, 2020. 190 с.

УДК 811.131.1'221

Tsymporenko L.

prof.ssa d'italiano

MEZZI NON VERBALI DELLA LINGUA

La comunicazione non verbale è quella parte della comunicazione che comprende tutti gli aspetti di uno scambio comunicativo che non riguardano il livello puramente semantico del messaggio, ossia il significato letterale delle parole che compongono il messaggio stesso, ma che riguardano il linguaggio del corpo, ossia la comunicazione non parlata tra persone. Inoltre importantissimi sono i tanti codici della cultura comune i quali ci aiutano a capire i vari messaggi che le parole, i toni e i movimenti del corpo, esprimono solo parzialmente.

Nell'ambito delle scienze della comunicazione, la comunicazione non verbale viene suddivisa in quattro componenti:

- sistema paralinguistico
- sistema cinesico
- prossemica
- aptica

Sistema paralinguistico.

Detta anche sistema vocale non verbale, indica l'insieme dei suoni emessi nella comunicazione verbale, indipendentemente dal significato delle parole. Il sistema paralinguistico è caratterizzato da diversi aspetti: tono, frequenza, ritmo e silenzio.

Tono. Il tono viene influenzato da fattori fisiologici (età, costituzione fisica), e dal contesto: una persona di elevato livello sociale che si trova a parlare con una di livello sociale più basso tenderà ad avere un tono di voce più grave.

Frequenza. Anche in questo caso l'aspetto sociale ha una forte influenza: un sottoposto che si trova a parlare con un superiore tenderà ad avere una frequenza di voce più bassa rispetto al normale.

Ritmo. Il ritmo dato ad un discorso conferisce maggiore o minore autorevolezza alle parole pronunciate: parlare ad un ritmolento, inserendo delle pause tra una frase e l'altra, dà un tono di solennità a ciò che si dice; al contrario parlare ad un ritmo elevato attribuisce poca importanza alle parole pronunciate.

Nell'analisi del ritmo nel sistema paralinguistico va considerata l'importanza delle pause, che vengono distinte in pause vuote e pause piene. Le pause vuote rappresentano il silenzio tra una frase e l'altra, quelle piene sono le tipiche interiezioni (come *mmm, beh*) prive di significato verbale, inserite tra una frase e l'altra.

Silenzio. Anche il silenzio rappresenta una forma di comunicazione nel sistema paralinguistico, e le sue caratteristiche possono essere fortemente ambivalenti: il silenzio tra due innamorati ha ovviamente un significato molto diverso rispetto al silenzio tra due persone che si ignorano. Ma anche in questo caso gli aspetti sociali e gerarchici hanno una parte fondamentale: un professore che parla alla classe o un ufficiale che si rivolge alle truppe parleranno nel generale silenzio, considerato una forma di rispetto per il ruolo ricoperto dalla persona che parla.

Sistema cinesico.

Il sistema cinesico comprende tutti gli atti comunicativi espresso dai movimenti del corpo.

In primo luogo vanno considerati i movimenti oculari: il contatto visivo tra due persone ha una pluralità di significati, dal comunicare interesse al gesto di sfida. L'aspetto sociale ed il contesto influenzano anche questo aspetto: una persona, in una situazione di disagio, tenderà più facilmente del solito ad abbassare lo sguardo.

Altra componente del sistema cinestesico è la mimica facciale. Riguardo a questo aspetto va considerato che non tutto ciò che viene comunicato tramite le espressioni del volto è sotto il nostro controllo (ad esempio l'arrossire o l'impallidire). La gran parte delle espressioni facciali sono, ad ogni modo, assolutamente volontarie ed adattabili a nostro piacimento alle circostanze. Gli studiosi di comunicazione Paul Ekman e Wallace Friesen, della scuola di PaloAlto, hanno classificato quarantaquattro diverse "unità di azione" (ossia possibili movimenti) del viso umano, come strizzare gli occhi, aggrottare la fronte e così via.

La diversa interpretazione delle espressioni facciali nelle varie culture è uno dei campi di studio più considerati nella storia delle scienze della comunicazione. Vari test, tra i quali i più importanti sono sicuramente quelli condotti da James Russel, hanno dimostrato che alcune espressioni (quali quelle atte a mostrare ira, sofferenza, gioia, ecc.) hanno percentuali di riconoscimento molto alte, ma comunque non assolute: le maggiori differenze nell'interpretazione si riscontrano nel confronto tra gruppi di occidentali con alto livello di istruzione e non occidentali con basso livello di istruzione.

Altro elemento fondamentale del sistema cinestesico sono i gesti, in primo luogo quelli compiuti con le mani. La gestualità manuale può essere una utile sottolineatura delle parole, e quindi rafforzarne il significato, ma anche fornire una chiave di lettura difforme dal significato del messaggio espresso verbalmente. Anche in questo senso va considerata la difformità interpretativa che le diverse culture danno ai vari gesti: ad esempio in Bulgaria lo scuotimento laterale del capo che in quasi tutte le culture significa "No", ha esattamente il significato opposto; in Inghilterra, il gesto della mano con indice e medio alzati col palmo della mano rivolto verso il corpo, che in altre parti del mondo potrebbe essere identificato col segno della vittoria, ha il significato di una grave offesa.

Altro elemento del sistema cinestetico è la postura. Anche in questo caso gli elementi sociali e di contesto hanno grande importanza, talvolta identificando con precisione la posizione corretta da mantenere in una data circostanza (i militari sull'attenti di fronte ad un superiore), talvolta in maniera meno codificata ma comunque necessaria (una postura corretta e dignitosa di un alunno in classe di fronte al professore).

Prossemica

L'aspetto prossemico della comunicazione analizza i messaggi inviati con l'occupazione dello spazio.

Il modo nel quale le persone tendono a disporsi in una determinata situazione, apparentemente causale, è in realtà codificato da regole ben precise. Ognuno di noi tende a suddividere lo spazio che ci circonda in Quattro zone principali:

- **zona intima** (da 0 a 50 centimetri);
- **zona personale** (da 50 cm ad 1 metro);
- **zona sociale** (da 1 m a 3 o 4 metri);
- **zona pubblica** (oltre i 4 metri).

Zona intima.

La zona intima è, come facilmente intuibile, quella con accesso più ristretto: di norma vengono accettati senza disagio al suo interno solo alcuni familiari stretti e il partner. Un ingresso di altre persone esterne a questo ristretto nucleo d'"ammessi" all'interno della zona intima viene percepita come una invasione che provoca un disagio, variabile a seconda del soggetto. Come conferma di questo basti pensare alla situazione di imbarazzo che si prova quando siamo costretti ad ammettere nella nostra zona intima soggetti estranei, ad esempio in ascensore o sull'autobus; la conseguenza di questa situazione è un tentativo di mostrare l'involontarietà della nostra "invasione", quindi si tende ad irrigidirsi e a non incrociare lo sguardo con le altre persone.

Zona personale.

La zona personale è meno ristretta: vi sono ammessi familiari meno stretti, amici, colleghi. In questa zona si possono svolgere comunicazioni informali, il volume della voce può essere mantenuto basso e la distanza è comunque sufficientemente limitata da consentire di cogliere nel dettaglio espressioni e movimenti degli interlocutori.

Zona sociale.

La zona sociale è quell'area in cui svolgiamo tutte le attività che prevedono interazione con persone sconosciute o poco conosciute. A questa distanza (come detto da 1 a 3 o 4 metri) è possibile cogliere interamente o quasi la figura dell'interlocutore, cosa che ci permette di controllarlo per capire meglio le sue intenzioni. È anche la zona nella quale si svolgono gli incontri di tipo formale, ad esempio un incontro di affari.

Zona pubblica.

La zona pubblica è quella delle occasioni ufficiali: un comizio, una conferenza, una lezione universitaria. In questo caso la distanza tra chi parla e chi ascolta è relativamente elevata e generalmente codificata. È caratterizzata da una forte asimmetria tra i partecipanti alla comunicazione: generalmente una sola persona parla, mentre tutte le altre ascoltano.

Aptica.

L'aptica è costituita dai messaggi comunicativi espresso tramite contatto fisico. Anche in questo caso si passa da forme comunicative codificate (la stretta di mano, il bacio sulle guance come saluto ad amici e parenti), ad altre di natura più spontanea (un abbraccio, una pacca sulla spalla).

L'aptica è un campo nel quale le differenze culturali rivestono un ruolo cruciale: ad esempio la quantità di contatto fisico presente nei rapporti interpersonali fra le persone di sud-europea verrebbe considerate come una violenta forma di invadenza dai popoli nord-europei.

Література

1. Ekman P. Nonverbal Messages. Paul Ekman Group LLC, 2016. – 320 p.
2. Diadori P. Senza parole. Roma: Bonacci, 1999. – 150 p.
3. Poggi I. Sguardi, gesti, parole. In "Italiano e oltre", Roma, 3/1986. – 106-110 p.

СЕКЦІЯ
ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

УДК 371.14(043)

Воєвутко Н. Ю.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «НЕДИСКРИМІНАЦІЙНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР»

Філософія освіти реагує на ідеї, що проявляються та оформлюються у теорії суспільства. Однією з таких освітніх теорій є критична педагогіка, метою якої є подолання нерівностей у системі освіти. Усе частіше дослідники й дослідниці акцентують на тому, що освітній простір не є гендернонейтральним, а освіта позиціонується як «дисциплінування гендерованих тіл» [2, с.142]. Критична педагогіка передбачає створення гармонійної особистості, яка виховується та навчається у недискримінаційному освітньому просторі. Мета цієї розвідки – дослідити та визначити зміст поняття «недискримінаційний освітній простір».

Проблему недискримінації в освіті на вітчизняних теренах досліджували: О. Плахотнік, С. Губіна (гендерні установки і гендерна компетентність вчителів), О. Марущенко (гендерні стереотипи вчительства сучасної української школи), Т. Мотуз (гендерна толерантність як педагогічний феномен), К. Карпенко, М. Сіверчук (гендерна нерівність у системі вищої освіти та науковому товаристві), Л. Магдюк, О. Ніколаєнко (гендерна освіта у вищих технічних навчальних закладах), А. Толстокорова (вплив жіночого руху на філософію вищої освіти: західний досвід та українські перспективи), С. Вихор (гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку), А. Павленко, Н. Світайло, О. Рассказова, Ю. Чернецька, О. Онипченко (гендерний аудит діяльності ЗВО), Т. Дрожжина (гендерна експертиза уроку в ЗНЗ), В. Носова (гендерна експертиза підручників з інформатики), Т. Дрожжина, Т. Коробкіна, О. Малахова, О. Марущенко, Я. Салахова, В. Селіваненко (теоретико-методологічні засади гендерної і антидискримінаційної експертизи підручників) тощо [1, с.45].

Поняття «недискримінаційний освітній простір», як модель галузі знань про недискримінацію та антидискримінацію в освіті, започатковується у той час, коли ця галузь склалася достатньою мірою, тобто має свою теорію, виявила й усвідомила свої основні об'єкти та зв'язки між ними. Теорія недискримінації в освіті сформувалася та відокремилася від теорії гендерної рівності, недискримінації, рівного доступу усіх верств населення до освіти. Стає зрозуміло, що усі ознаки, за якими заборонена дискримінація, мають місце в освітньому просторі. Тобто терміни й поняття, якими описується теорія дискримінації, також описують й теорію недискримінаційного освітнього простору.

Зазначимо, що «недискримінаційний освітній простір» – це система спеціальних назв, яка має власну організацію на логічному і мовному рівнях та висловлює систему понять на стику таких наук, як юриспруденція, соціологія, психологія, педагогіка, мовознавство.

Так, з боку юриспруденції використовуються терміни на позначення прав людини, прав дитини, нацменшин, гендерної рівності тощо;

з боку соціології – на позначення понять гендерної ідентичності, етнічного походження та громадянства, міграції, полікультурності, соціальної приналежності, місця проживання, складу родини, релігійних та політичних переконань тощо;

з боку психології – на позначення понять толерантності та протидії булінгу тощо;

з боку педагогіки – на позначення понять критичної педагогіки, інклюзивної педагогіки, феміністичної педагогіки, гендерної педагогіки, антидискримінаційної експертизи підручників тощо;

з боку мовознавства – використання гендерночутливої мови, несексистської та неандроцентричної мови, фемінітивів тощо.

В більшості випадків поняття на позначення недискримінаційного освітнього простору вперше з'явилися саме в англійській мові, і тому в українську мову увійшли як прямі запозичення з англійської за допомогою адекватного за змістом перекладу в межах тенденції до використання загальноприйнятої інтернаціональної термінології. Їх адаптація державною мовою відбувалася під впливом національних традицій термінотворення.

До лексико-семантичних груп недискримінаційного освітнього простору можна віднести такі:

- законодавчий імператив щодо прав людини, дитини, нацменшин, гендерної рівності, недискримінації в освіті, освіти дітей з особливими освітніми потребами та інклюзивної освіти, антидискримінаційної експертизи підручників тощо;
- наукові, навчальні, методичні, наочні матеріали, що досліджують, висвітлюють та формують думку суспільства з понять гендерної ідентичності, етнічного походження та громадянства, міграції,

полікультурності, соціальної приналежності, місця проживання, складу родини, релігійних та політичних переконань тощо; понять толерантності та протидії булінгу тощо; понять критичної, інклюзивної, феміністичної, гендерної педагогіки тощо.

- недискримінаційна мова в освіті: гендерночутлива, несексистська та неандроцентрична, фемінітивна тощо.

Отже, проведений аналіз є спробою узагальнити та визначити зміст поняття «недискримінаційний освітній простір».

Література

1. Воевутко Н. Антидискримінаційна експертиза підручників: досвід Республіки Кіпр. *Проблеми сучасного підручника*. Київ: Педагогічна думка. 2018. С. 44-54.
2. Плахотнік О. Гендерова освіта: як навчальні заклади перетворюють дітей у дівчат і хлопців. За М. Маєрчик, О. Плахотнік & Г. Ярманова (ред.) *Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей*. Київ: Критика. 2013. С. 135-150.

УДК 378(043.2)

Задорожна-Княгницька Л.В.

докторка педагогічних наук, професорка кафедри педагогіки та освіти

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБЛЕННЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 013 «ПОЧАТКОВА ОСВІТА»

Проблема розроблення освітньо-професійних програм галузі знань 01 Освіта належить до найбільш складних у сучасній практиці підготовки фахівців з вищою освітою. Особливої значущості вона набуває у контексті підготовки педагогів за спеціальностями 012 «Дошкільна освіта» та 013 «Початкова освіта», що обумовлюється інтегральною природою самої професійної діяльності у сфері дошкільної й початкової освіти, наявністю значної кількості компонентів освітньо-професійної програми, що відображають сутність методичної підготовки й диференціацією практичної підготовки, а також автономією закладу освіти, що підвищує їх відповідальність та розроблення та реалізацію освітньо-професійних програм.

Автономія закладу вищої освіти визначається Законом України "Про вищу освіту" як самостійність, незалежність і відповідальність ЗВО у прийнятті рішень, що стосуються розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього менеджменту, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів [1]. Таким чином, право університетів розробляти й реалізовувати освітньо-професійні програми в межах ліцензованої спеціальності закріплене на законодавчому рівні. На основі освітньо-професійних програм формується навчальний план, що визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю.

У Маріупольському державному університеті розроблення освітньо-професійної програми за спеціальністю 013 «Початкова освіта» для здобувачів вищої освіти, які вступили до університету у 2020 р. відповідає першому (освітньому) рівню вищої освіти та сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій й базується на поняттях вищої освіти, представлених в тезаурусі Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти і затверджених наказом МОН України № 600 «Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти» від 01.06.2016 р. (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2017 № 1648).

Освітньо-професійна програма базується на компетентному підході, філософії (принципах і цінностях) Європейського простору вищої освіти, визначених у комюніке Болонського процесу та в міжнародному Проекті Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe, TUNING).

Метою освітньо-професійної програми є підготовка високопрофесійних компетентних педагогічних працівників для закладів загальної початкової освіти, які:

- здатні розв'язувати складні спеціалізовані завдання розвитку, навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку із застосуванням теорії і методики початкової освіти у невизначених умовах;
- характеризуються наявністю стійких моральних цінностей, національною свідомістю, патріотизмом, готовністю до самореалізації в професійній і громадській діяльності;
- прагнуть до самоосвіти, самовдосконалення на засадах інтеграції національних, європейських і світових культурних цінностей та досягнень у галузі початкової освіти.

Освітньо-професійна програма 013 «Початкова освіта» передбачає інтеграцію фахової підготовки в галузі початкової освіти з інноваційною та дослідницькою діяльністю, базується на сучасних уявленнях про тенденції, закономірності розвитку педагогіки та методик початкової освіти. Програма передбачає

формування специфічних умінь та навичок у сфері інструментальної та хорової діяльності, образотворчого мистецтва, англійської або новогрецької мови; проходження п'яти видів практики; дозволяє забезпечити набуття здобувачами вищої освіти соціальних навичок (softskills) упродовж усього періоду навчання. Програмою передбачено навчальні дисципліни, що спрямовані на формування загальних та фахових компетентностей; дисципліни вільного вибору, що забезпечують реалізацію індивідуальних освітніх траєкторій, принципу студентоцентризму, особистісно-зорієнтованої професійної підготовки.

Специфіка професійної діяльності педагогів початкової школи, а також вимоги Професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», а також рекомендації директорів закладів загальної середньої освіти м. Маріуполя, які є стейкхолдерами освітньої програми, обумовили досить широкий перелік компетентностей випускника. Поряд із інтегральною компетентністю, що є загальною для випускників усіх бакалаврських програм, та загальними компетентностями, які є спільними для усіх освітніх програм, що діють у МДУ та спрямовуються на підготовку майбутніх педагогів закладів загальної середньої освіти, до змісту ОПП включено комплекс фахових компетентностей, що розкривають специфіку професійної діяльності вчителя початкової школи:

- предметні компетентності (мовно-комунікативна, математична, технологічна, природнича, мистецька інформаційно-цифрова соціально-громадянська загальнокультурна, підприємницька);
- психологічні компетентності (диференціально-психологічна, соціально-психологічна, ауто психологічна, психологічно-фасилітативна);
- педагогічні компетентності (дидактична, виховна, організаційна, контрольно-оцінювальна, проектувально-моделювальна, технологічна, рефлексія та професійний саморозвиток, проведення педагогічних досліджень, узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація педагогічній спільноті) [2].

Реалізація цілей ОП здійснюється за допомогою набуття здобувачами професійної суб'єктності у сферах: планування і реалізації ефективної професійної діяльності в умовах реалізації Концепції Нової української школи; забезпечення якості освітніх послуг й ефективної організації освітнього процесу; міжособистісного спілкування (взаємодія з учнями, педагогічним колективом, батьками учнів, громадськістю, партнерами школи, стейкхолдерами); особистісного розвитку вчителя початкової школи як професіонала, патріота, інноватора.

ОП є особливою, оскільки передбачає динамічне, інтегративне, інтерактивне навчання у межах аудиторної і позааудиторної роботи за активної участі стейкхолдерів; опанування актуальними дисциплінами, що є фундаментом для ефективної освітньої діяльності; оволодіння професійними уміньми і навичками у межах навчальних та виробничих практик; максимальне врахування регіональних особливостей освітнього поля Маріуполя та району.

Література

1. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Освітньо-професійна програма 013 «Початкова освіта». Офіційний сайт МДУ. URL: http://mdu.in.ua/publ/proekti_osvitno_profesijnikh_program/osvitno_profesijna_programa_pochatkova_osvita/2-1-0-155.

УДК 37.018.4

Мойсеєнко Р.М.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти

МЕТОДИЧНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Проблема формування методичної культури вчителя початкової школи є актуальною й перебуває в полі зору багатьох учених. Від рівня сформованості методичної культури залежить результативність майбутньої професійної діяльності вчителя як системоутворюючої основи його професіоналізму.

Система освіти як ніколи раніше потребує, за визначенням Л. Коваль, «педагогів-професіоналів нової генерації з конкурентоспроможним рівнем кваліфікації, які мають загальну і педагогічну культуру, розуміються на тенденціях, системах сучасної психології і педагогіки, здатні орієнтуватися не тільки в типових педагогічних ситуаціях, але й розуміти специфіку навчальної діяльності в різних умовах організації навчально-виховного процесу» [3, с.50].

Для здійснення педагогічної діяльності на високому професійному рівні сучасному вчителю початкової школи необхідні не тільки фундаментальні базові знання й уміння з дисциплін, що він викладає, але й глибинні методичні знання, уміння, здібність оперувати ними для ефективного розв'язання професійно-методичних проблем.

Питання методичної підготовки вчителя не є новими в теорії та практиці педагогіки. Формування методичної культури вчителя знайшли відображення у працях педагогів минулого та сучасності.

Так, Я. А. Коменський у праці «Пампедія» зазначав, що вчитель – це творча особистість, майстер, який володіє знанням предмету, методикою його викладання, відомостями з психології та педагогіки. На глибокому знанні вчителем свого навчального предмету, на умінні викладати його наголошували Д. Дідро, А. Дистервег, Г. Сковорода, К. Ушинський та ін.

Сучасні дослідники І. Артем'єва та А. Карачевцева розглядають методичну культуру як базову інтегральну рису, інтегральне особистісне утворення професійної компетентності й особистості майбутніх учителів початкових класів. При цьому І. Артем'єва приділяє особливу увагу будуванню прогностичної моделі формування методичної культури вчителя початкових класів та організації систематичної, цілеспрямованої діяльності викладача «з формування методичних знань, умінь і методичної рефлексії в процесі вивчення загальнокультурних, психолого-педагогічних, методичних і спеціальних дисциплін, причому не тільки за допомогою керівництва, але і шляхом самоосвіти і самовиховання студентів» [1, с. 39].

А. Карачевцева зосереджує увагу на побудові концептуальної моделі формування методичної культури майбутнього вчителя початкових класів, покладаючи в її основу задачний підхід. Методична культура дає йому змогу в процесі викладання навчальних предметів повною мірою реалізувати пізнавальні, виховні та розвивальні можливості навчання, а також брати активну участь в інноваційній діяльності освітнього закладу, що забезпечує професійно-особистісний розвиток і саморозвиток викладача [3].

О. Павленко зазначає, що будь-який результат професійної методичної діяльності впливає на становлення і розвиток методичної культури вчителя, в процесі такої діяльності, безпосередньо, відбувається оновлення цінностей, удосконалення зразків культури педагога, змінюються як якісні та кількісні характеристики. Володіння системою способів і прийомів, що становлять технологію методичної діяльності, є показником сформованості методичної культури вчителя. Отже, пізнаючи педагогічну реальність за допомогою індивідуально засвоєних елементів суспільного досвіду, викладач одночасно створює нові форми і способи діяльності. Отриманий в індивідуальній діяльності досвід переробляється, узагальнюється викладачем у груповій діяльності й надалі набуває нової форми [5, с.54].

Однією з ознак методичної культури вчителя Нікула Н. В. виділяє - здатність впроваджувати кращий педагогічний досвід у власну професійно-методичну діяльність, що розкриває особистісну та ціннісно мотиваційну складову методичної культури [4, с.78].

Процес формування методичної культури педагога визначається низкою факторів і об'єктивного, і суб'єктивного характеру.

Об'єктивні фактори визначаються загальноосвітніми тенденціями розвитку й трансформації освіти, станом державної системи вищої освіти, соціально-культурним середовищем і вимогами, які висуває це середовище до освіти й особистості викладача.

Суб'єктивні фактори створені загальною культурою суспільства, мотивацією особистості як носія професійно-педагогічної, методичної культури, а також її здатністю до практики; цим факторам властива незворотність (не копіювання, а рух до нового, вищого рівня, коли реалізуються результати попереднього рівня, даючи поштовх до подальшого розвитку).

Таким чином, формування методичної культури вчителя початкової школи як процес визначається специфікою всього освітнього процесу, яка полягає в його стійкості, збереженні сутності об'єкта, незмінності закономірних зв'язків, елементів структури, особливостей його функціонування.

Література

1. Артемьева И. Н. Формирование методической культуры будущих учителей начальных классов в контексте вузовской подготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 Великий Новгород, 2004. 172 с.
2. Карачевцева А. П. Формирование методической культуры учителя начальных классов на первой ступени педагогического образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. К., 2003. 191 с.
3. Коваль Л. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання навчальних технологій у процесі викладання математики. *Початкова школа*. 2004. № 11. С. 50–54.
4. Нікула Н. В. Формування методичної культури майбутніх вчителів початкових класів в процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Чернівці, 2018. 365 с.
5. Павленко О. О. Формування методичної культури викладача економіки: теоретико-методологічний аспект: монографія. Кривий Ріг: Друкарня СПД Щербенок С.Г., 2016. 482 с.

УДК 378.126.

Нетреба М.М.

кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У сучасному суспільстві цінуються висококультурні і комунікативно компетентні вчителі, які володіють культурою професійного мовлення, здатні ефективно спілкуватися в різних життєвих ситуаціях і, крім цього, професійно компетентні у процесі розвитку мовленнєвої культури сучасних школярів.

Аналіз досліджень і публікацій, показав, що проблема культури мовлення вчителів знайшла відображення у дослідженнях відомих науковців (Н. Бабич, О. Біляєв, С. Богдан, Л. Варзацька, І. Вихованець, О. Голік, Ю. Барабаш, Б. Головін, А. Капська, Л. Мацько, В. Мельничайко, Р. Непийвода, Л. Паламар, Г. Сагач).

Також, цю проблему досліджували такі відомі мовознавці: Б. Антоненко-Давидович, Р. Будагов, С. Єрмоленко, В. Коломієць, П. Одарченко, В. Пасинок, М. Пилинський, О. Пономарів, О. Синявський, І. Чередниченко. Проблемі формування мовної особистості приділено велику увагу в дослідженнях Г. Богіна, Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Карамана, В. Карасика, Ю. Караулова, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівського та ін.

Проблема мовної культури у професійній діяльності розроблялася психологами та педагогами Л. Виготським, Л. Введенською, П. Гальперінім, І. Зимовою, В. Льїним, В. Краєвським, О. Ксенофонтвою, Л. Скворцовим, Л. Соколовою та ін.

Важливим елементом системи формування мовної культури педагога є організаційно-методичні умови: внутрішні (підгрунття усвідомлення педагога важливості оволодіння мовною культурою): готовність до професійної та інноваційної діяльності, мотивація педагога до самовдосконалення; зовнішні (дозволяють активізувати набуття педагогом навичок мовної культури у процесі його професійного самовиявлення): інноваційне науково-методичне середовище (шкільне, районне, державне), оцінка професіоналізму з точки зору учнів, батьків, колег, адміністрації, держави, управління процесом підвищення кваліфікації [2, с. 145].

Провідне місце у формуванні мовленнєвої культури педагогів належить мотиваційно-ціннісному компоненту їх професійної готовності. Сукупність мотивів, потреб та інтересів особистості становлять основу динамічного процесу – мотивації.

Дослідники в галузі професійної педагогіки В. Жигір та О. Чернега окреслюють два напрямки визначення мотивації. У першому з них мотивація розглядається з точки зору структури, а саме як система мотивів, завдяки яким відбувається ухвалення рішень, формування намірів. Для другого напрямку характерна оцінка мотивації як динамічного утворення, процесу, механізму, що виступає детермінантою діяльності [60, с. 51].

Зауважимо, що для об'єктивної оцінки мотиваційно-ціннісного компоненту готовності до формування культури мовлення, визначено наступні структурні критерії:

- позитивне ставлення до вдосконалення свого мовлення, подолання недоліків індивідуальної мовленнєвої поведінки;
- усвідомлення необхідності опанування нормативним літературним мовленням, подолання діалектних впливів;
- аргументація провідного значення досконалого володіння нормами літературного мовлення в педагогічній діяльності;
- потреба у формуванні культури мовлення як умови успішності професійно-педагогічної діяльності;
- готовності до вдосконалення риторичних умінь [3, с. 82].

В. Гриньовою обґрунтовано комплекс професійно необхідних знань майбутнього вчителя. Структурними елементами цієї системи, на думку дослідниці, є наступні види знань: теоретичні знання, завдяки яким відбувається забезпечення умов діяльності (терміни, поняття, правила, закони, наукові факти, гіпотези, теорії); знання-засоби, що виступають чинниками формування вмінь (прикладні операції мислення, експериментальні знання методів і процедур); знання-цінності, що визначають спрямованість особистості педагога та формують його ставлення до дійсності (методологічні знання, історичні знання, наукові теорії, наукові факти, закони тощо).

На думку науковця формування означеної системи знань базується за принципом спіралі, коли кожне нове знання опирається на попередні, водночас значно узагальнюється і збагачується [4, с. 172].

Структурними критеріями когнітивно-пізнавального компонента готовності педагогів до формування культури мовлення є забезпечення:

- вміння літературно правильно говорити й писати; вільно виражати думки, викладати навчальний матеріал переконливо, логічно, аргументовано;
- здатність добирати мовно-виражальні засоби відповідно до змісту й мети професійної діяльності.
- опанування системою знань норм літературної мови: лексичними (вміння диференціювати значення та семантичних відтінки слів); граматичними (здатність вибирати правильне закінчення, синтаксичну форму); стилістичні (визначення доцільності використання мовновиражальних засобів відповідно до вікових можливостей учнів початкових класів); орфоепічні (правила вимови); орфографічні (правила написання) [1, с. 118].

Педагоги із високим рівнем когнітивно-пізнавального компонента готовності до формування культури мовлення мають сукупність знань про мовознавчі, психологічні, етичні та естетичні основи формування культури мовлення; володіють глибокими знаннями про психологічні особливості особистості (уяву, увагу, пам'ять, мислення), які забезпечують образність усного та писемного мовлення; знають

критерії етики та естетики, які дозволяють дати об'єктивну оцінку доцільності, змістовності та культури мовлення в цілому; демонструють розуміння можливостей використання знань з навчальних дисциплін для формування особистої культури мовлення; усвідомлення значимості і важливості теоретичної підготовки для вдосконалення свого мовлення завдяки використанню багатства української лексики [1, с. 99].

Важливе місце відведемо комунікативно-інформаційному компоненту, оскільки забезпечення ефективності освітнього процесу безпосередньо залежить від розвитку комунікативних здібностей і здатності педагога організувати та здійснювати спілкування, професійну та соціальну взаємодію, його вмінням пошуку, аналізу й обміну навчальною інформацією.

У сучасній науці розробляються інформаційний, лінгвістичний та діяльнісний наукові підходи до розуміння предмету комунікації, на основі яких розкривається зміст і мета комунікативної діяльності особистості. У рамках інформаційного підходу відбувається вивчення в основному психологічного механізму прийому та передачі інформації, характеризуються комунікатор і реципієнт, засоби спілкування.

У структурі готовності до формування культури мовлення важливе значення також має операційно-діяльнісний компонент, який репрезентує комплекс умінь і навичок педагогів щодо володіння набором дидактичних методів, прийомів та засобів формування культури мовлення та передбачає оперування фахівцем технікою самостійної навчальної діяльності [5, с. 424].

Таким чином, професійно-педагогічна готовність педагогів до формування культури мовлення розглядається нами як синтез взаємопов'язаних компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального, комунікативно-інформаційного, операційно-діяльнісного). Комплексна взаємодія окреслених компонентів відображає сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують готовність до формування мовленнєвої культури вчителя в умовах нової української школи.

Література

1. Бабій І. В. Педагогічні умови розвитку професійного мовлення учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування: дис. ... канд. пед наук: 13.00.04. Львів, 2015. 245 с.
2. Гороховська Т. В. Особливості формування культури професійного мовлення майбутніх правників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць*. Запоріжжя, 2011. Вип. 16 (69). 336 с.
3. Жигір В. І. Професійна педагогіка: навчальний посібник. К.: Кондор-Видавництво, 2012. 336 с.
4. Гриньова В. М. Педагогічна культура майбутнього вчителя як джерело його творчої професійної діяльності. *Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Матеріали Міжнародної наукової конференції 16-17 травня 2000 року / за заг.ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського*. Харків: ХДПУ, 2008. С.171-173.
5. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посібник. 3-тє вид. Київ: Академвидав, 2009. 615 с.

УДК 796.41

Павленко Є.А.

старший викладач кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ГІМНАСТИКИ

Формування здорового способу життя молодого покоління сьогодні виступає чи не найголовнішою складовою державної політики України у сфері фізичної культури і спорту. Це, зокрема, пов'язано з усвідомленням аксіоматичного твердження про те, що саме здоров'я нації виступає інтегрованим показником суспільного благополуччя й розвитку держави, вагомим фактором впливу на її економічний і культурний потенціал. З огляду на це актуальними постають питання впровадження дієвих механізмів щодо формування основ здорового способу життя учнів, починаючи з молодшого шкільного віку, виховання в них свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих як найвищої соціальної цінності [3]. Про це, зокрема, наголошується у Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, магістральною лінією якої є формування «духовних потреб і навичок здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного, психічного, соціального та морального здоров'я дітей [2].

Перехід освіти в онлайн простір ще більше загострює проблеми, пов'язані з недостатнім, а іноді й низьким рівнем рухової активності молодших школярів, що, як відомо, призводить до погіршення їхнього стану здоров'я, виникнення фізичної і психічної втоми, різного типу захворювань, зниження імунітету й адаптаційних можливостей організму в цілому.

Отже, серед найбільш вмотивованих заходів у зв'язку з цим вважаємо використання різних типів фізкультурно-оздоровчої діяльності під час проведення навчальних та позакласних занять у початковій школі. Головним при цьому має виступити формування у молодшого школяра стійкої мотивації до збереження і зміцнення свого здоров'я та здоров'я оточуючих через активне використання фізичних вправ. Зазначені питання знайшли своє віддзеркалення у працях М. Акімова, М. Амосова М. Антропової,

Г. Ващенко, В. Глухова, Г. Костюк, І. Мечникова, В. Моченова, С. Русової, А. Хрикова, у яких окреслено різні підходи до формування у школярів мотиваційного ставлення до здоров'я. При цьому головна увага фокусується саме на необхідності формування цих навичок в учнів молодшого шкільного віку, оскільки, на думку фахівців, саме цей вік є найбільш сприятливим для набуття життєвих умінь та навичок й має усі потенційні резерви для набуття певного досвіду.

Вчитель початкових класів має усвідомлювати, що фундамент основних рухових навичок закладається саме у молодшому шкільному віці, й це дозволяє швидше, ніж дорослій людині, отримати бажаний результат. Молодший шкільний вік вважають найкращим для виховання основних фізичних якостей, оскільки у цьому віці відбувається поступове зростання усіх показників фізичних здібностей дитини. Особливо це стосується швидкості, спритності, гнучкості, а також і деяких видів витривалості [3]. Більш того, молодші школярі демонструють жвавий інтерес до занять фізичними вправами ще й тому, що для них авторитет вчителя є незаперечним, й вмотивоване використання ним цієї особливості має позитивний вплив на формування в учнів готовності до занять фізичними вправами.

Послідовне впровадження нових підходів до змісту і структурування навчальних занять з фізичної культури у початковій школі, індивідуальних оздоровчих програм, що передбачають проведення навчальних і самостійних занять фізичними вправами є вагомим важелем для реалізації зазначених вище завдань. Проведення різного типу рухових занять, які включають організацію змагань, міні-олімпіад, рухливих й спортивних ігор, конкурсів тощо, має органічно поєднуватися з виконанням гімнастичних вправ. З цією метою для реалізації високої щільності уроку має бути застосовано використання фронтального, групового і потокового способів, що дозволяють зберігати і підтримувати зацікавленість учнів молодшого шкільного віку протягом усього уроку.

Для правильного підбору гімнастичних вправ необхідно враховувати вікові особливості учнів початкових класів (недостатній соціальний досвід, підвищена емоційність, вразливість, гнучкість до різного типу соціальних впливів, тяжіння до комунікації, емоційного контакту тощо), що надасть вчителю можливості для успішного проведення уроку. При цьому найбільш ефективними методами навчання мають виступити показ і імітація, оскільки увага молодших школярів є нестійкою й розсіюється при тривалих і монотонних поясненнях, а мислення є більш конкретизованим.

Отже, виконання учнями різного типу гімнастичних вправ має мати системний характер, конкретно поставлене рухове завдання (кількість повторювань і спроб в одному підході, відпрацювання дрібних рухів, що вимагають точності тощо) й в цілому формувати навички здорового способу життя.

Література

1. Бутов Р.С. Здоровий спосіб життя, як один з основних чинників збереження та зміцнення здоров'я / Р.С. Бутов // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини», 2009. – Випуск 2. – С.144–147.
2. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 23 с.
3. Розпорядження КМ №804-від 08.11.2017 про затвердження плану заходів щодо реалізації національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація».

УДК 378:373.3:147

Тимофєєва І.Б.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та освіти

ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Організація Об'єднаних Націй визначила три глобальні цілі, в досягнення яких освіта має зробити вагомий внесок. Доступ кожної людини до освіти протягом усього життя для безперервного навчання компетентностей, що є відповідність вимогам глобалізованого суспільства знань; забезпечення сталого економічного розвитку через покращення зайнятості та підприємництва; посилення соціальної інтеграції та згуртованості через активне залучення до громадської діяльності. Зазначені глобальні цілі визначають ключові напрями навчання і компетентності, на яких необхідно зосередити зусилля, щоб відповідати вимогам мінливого світу [1, с. 11]. Не оминають нові реформи, цілі, завдання й галузь освіти, а саме стратегію підготовки майбутніх вчителів початкових класів.

Нами розглядаються компетентності за видами професійної діяльності як здатності ефективно діяти і досягати результатів у конкретній сфері життєдіяльності людини, зокрема в освітній. Ознаки професійної компетентності майбутніх вчителів початкових класів зазвичай прописують у стандартах (професійних кваліфікаціях). Для освітньої сфери такими є державні освітні стандарти і навчальні програми. Вони задають загальні і галузеві (предметні) компетентності як бажаний результат навчання на кожному рівні освіти. Для формування професійної компетентності здобувачів вищої освіти спеціальності «Початкова

освіта» нами використовуються різні форми проведення практичних, лабораторних, індивідуальних занять. Охарактеризуємо сучасні освітні технології та інструменти, які впроваджені у викладання дисципліни «Природознавство з методикою викладання освітньої галузі «Природознавство».

Одним із ключових завдань Нової української школи (НУШ) є запровадження інтегрованого навчання на засадах компетентнісного підходу. У початковій школі це здійснюється, насамперед, через інтегрований курс «Я досліджую світ». Курс передбачає повну або часткову інтеграцію сімох освітніх галузей: соціальної і здоров'язбережувальної; природничої; громадянської та історичної; технологічної; інформатичної (починаючи з 2-го класу); мовно-літературної (частково); математичної (частково) [1, с. 8]. Модернізація загальної середньої освіти спонукала до розробки нової моделі початкової ланки освіти, переходу від традиційних формувань знань, умінь та навичок до виховання якостей особистості, необхідних для життя в нових умовах суспільства. Так, наприклад, одним із основних прийомів організації спільної роботи у НУШ є технологія проєктної діяльності. Тому під час викладання професійних дисциплін маємо сприяти підготовці компетентного вчителя початкових класів, який вдало використовує сучасні освітні технології.

Проєктна діяльність здобувачів вищої освіти на практичних заняттях дозволяє розвинути у майбутніх вчителів початкових класів навички застосування засобів самостійної навчальної діяльності, поєднати теоретичні та практичні складові діяльності (як самого студента, так і в майбутньому в учнів початкових класів), дозволяє особистості майбутнього вчителя розкрити, розвинути й реалізувати творчий потенціал. Пріоритетними стають форми самостійної роботи студентів, що засновані не тільки на застосуванні отриманих знань і умінь, а й на отриманні на їх основі нових. Метод проєктів завжди передбачає вирішення якоїсь проблеми з використанням різноманітних методів та обов'язкового інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, техніки, технології, творчих галузей.

В основі використання методу проєктів покладено розвиток пізнавальних інтересів майбутніх вчителів початкових класів, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, виявляти компетенції вчителя, пов'язані з темою проєкту, розвивати критичне мислення. Під час планування проєктів з професійних дисциплін ми орієнтуємось на самостійну діяльність здобувача вищої освіти – індивідуальну, парну або групову, яку вони виконують протягом певного відрізка часу, як правило, завдання видаються на початку семестру, затверджується тема дослідження та строки виконання, вид доповіді-презентації проєкту. Результати виконаних проєктів мають бути наочним, тобто «відчутними», для теоретичного дослідження – вирішення наукової проблеми з конкретним рішенням, а для практичного дослідження – конкретний результат готовий для впровадження або результат дослідницьких дій майбутнього вчителя початкових класів.

Розглянемо використання навчальних проєктів під час викладання дисципліни «Природознавство з методикою викладання освітньої галузі «Природознавство». Мета індивідуального навчально-дослідницького завдання (ІНДЗ): самостійне вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань із навчального курсу, удосконалення навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Наведемо орієнтовну структуру-звіту ІНДЗ (в електронному варіанті) теоретичного дослідження

-Титульний слайд (відповідно вимог оформлення титульної сторінки реферату: назва навчального закладу, тема ІНДЗ, навчальна дисципліна, ПІБ автора, група, керівник проєкту, місто, рік).

- Назва проблеми;

- Цільовий компонент (мета, завдання, предмет дослідження, методи дослідження).

- Основна частина (наприклад, розробка уроків відповідно календарного плану на поточний навчальний рік).

- Висновки дослідження.

- Список використаних ресурсів.

Для практичного дослідження вже існує інша структура проєкту, бо чіткої структури спільної діяльності не має. Діяльність розвивається, підпорядковується кінцевому результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проєкту. Творчий проєкт передбачає максимально вільний і нетрадиційний підхід до оформлення та подачі результатів. Це можуть бути альманахи, інтерактивні презентації, опис творчих проєктів з реальним результатом (наприклад, у попередньому навчальному році здобувачі обрали тему «Незвичайні рослини в звичайних умовах» та мали можливість вирощувати рослини інших країн).

Для оцінювання навчальних проєктів майбутні вчителі початкових класів мають перелік стандартних вимог до навчальних проєктів, які є індикаторами отримання балів.

1. Наявність соціально значущого завдання (проблеми) – дослідницького, інформаційного, практичного – потребує вирішення за допомогою пошуку інформації.

2. Виконання проєкту починається з планування дій по вирішенню проблеми. Найбільш важливою частиною плану дій є покрокова (операційна) розробка проєкту, у якій конкретно зазначено перелік конкретних дій із зазначенням результатів, термінів, відповідальних.

3. Головна ознака проєктної діяльності – пошук інформації, аналіз та синтез матеріалу, який потім буде оброблений, осмислений і представлений.

4. Результатом роботи над навчальним проєктом має стати продукт.

5. Представлення продукту, як найбільш прийнятий засіб вирішення проблеми.

6. Завершальний етап – якість презентації продукту [2, с. 206].

Таким чином, використання навчальних проєктів – це методологічна інноваційна альтернатива, яка дозволяє майбутнім учителям початкових класів здобувати знання, розвивати ключові навички для функціонування в сучасному суспільстві, бути компетентним сучасним фахівцем. Навчальні проєкти покращують модель підготовки майбутніх учителів початкових класів, вона стає динамічною і запроваджується активний процес навчання, який є осмисленим й ефективним шляхом розвитку творчих здібностей, професійного саморозвитку та самоосвіти здобувачів вищої освіти.

Література

1. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. та інші. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу»: Київ. : Видавництво «Алатон», 2019. 128 с.
2. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах ЗЗСО на засадах компетентнісного підходу. Навчально-методичний посібник. Київ. Видавництво «Генеза», 2019. 256 с.

УДК 378.12

Хаджинова І.В.

асистентка кафедри педагогіки та освіти

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Сучасні реформаційні процеси в Україні спрямовані на впровадження компетентнісного підходу у процес навчання, який передбачає використання набутих знань, умінь та навичок у професійній діяльності, зорієнтованість особистості на професіоналізацію та постійне вдосконалення компетентностей в умовах неперервної освіти. Перехід до суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачем та здобувачем вищої освіти вимагає використання у освітньому процесі активних методів роботи з інформацією.

Інтелект-карта – спосіб зображення процесу загального системного мислення за допомогою схем. Також може розглядатися як зручна техніка альтернативного запису. Використовуються для створення, візуалізації, структуризації та класифікації ідей та як засіб для навчання, організації, вирішення завдань, ухвалення рішень, при написанні статей тощо. Інтелект-карти реалізуються у вигляді діаграми, на якій зображені слова, ідеї, завдання або інші поняття, з'єднані гілками, що відходять від центрального поняття або ідеї [5, с. 140].

Хоча прообрази інтелект-карт зустрічаються в наукових працях, створених століття тому, їх широке використання почалося в другій половині ХХ століття, завдяки британським вченим Тоні та Бері Бьюзен. В основу концепції покладено уявлення про принципи роботи людського мозку: асоціативне мислення, візуалізація уявних образів, цілісне сприйняття [4, с. 60].

Інтелект-карти широко використовуються у різних сферах діяльності людини: для написання творчих робіт, організації проєктів, «мозкових штурмів», створення списків різного призначення, презентацій, нотування індивідуальних або колективних ідей. Вони можуть бути використані у процесі навчання як одна із форм ведення конспектів, яка відрізняється від традиційної більшим рівнем запам'ятовування інформації. Це пов'язано з тим, що в основі інтелект-карти лежить принцип когнітивної візуалізації, згідно з яким візуалізація виконує не тільки ілюстративну функцію, а й безпосередньо стимулює інтелектуальний процес отримання знань, забезпечуючи активізацію пізнавальних операцій [3, с. 21]. Цей принцип базується на закономірності роботи людського мозку: засвоєння інформації відбувається ефективніше, якщо до символічного, асоціативного механізму мислення (роботі лівої півкулі мозку) підключається «образне» мислення (права півкуля). Ця взаємодія забезпечує формування зав'язків у пам'яті людини, які сприяють ефективному зберіганню та відтворенню інформації.

Інтелект-карти змушують студентів опрацювати інформацію більш глибоко та вдумливо, аналізувати її для організації матеріалу у певну структуру, а використання зображень та різних кольорів допомагає розвивати асоціативне мислення.

Розумові карти допомагають розвивати креативне й критичне мислення, пам'ять та увагу студентів, формувати уявлення, а також здатні зробити процес навчання більш цікавим і результативним. Використовувати інтелект-карти можна з різною метою: для запам'ятовування складного матеріалу, для передачі інформації, для роз'яснення складного питання. Карти знань ідеально підходять для використання

на заняття з різних дисциплін. Вони привертають увагу студентів, активізують творче мислення, сприяють організації та вирішенню проблеми. Гнучкість карт знань дає змогу розглядати будь-яку тему або питання, вони можуть бути використані для всієї групи студентів, для невеликої групи або індивідуально. Можливості карт знань дають змогу пригадати зміст навчального матеріалу, генерувати ідеї, надихнути на пошук рішення, підсумувати інформацію, організувати взаємодію між студентами в груповій роботі або в рольових іграх. З легкістю інтелект-карти застосовуються як на заняттях, так і як ефективний засіб організації самостійної роботи студентів [2].

Британським вченим Т. Бьюзенем виокремлені основні принципи, на яких повинна будуватися робота з інтелект-картою:

- концентрація уваги на центральному понятті карти (емфазі);
- обов'язкове використання графічних образів;
- залучення трьох або більше кольорів;
- об'ємне зображення важливих елементів;
- синестезія (комбінування всіх видів емоційно-чуттєвого сприйняття);
- використання букв та шрифтів різного розміру, товщини ліній та масштабу графіки;
- оптимальне розміщення елементів на інтелект-карті;
- використання стрілок для визначення зв'язків між елементами інтелект-карти;
- використання власних скорочень та аббревіатур;
- дотримання принципу одне ключове слово на кожен ліній;
- використання ключових слів над асоціативними лініями;
- відмежування блоків важливої інформації за допомогою ліній;
- використання номерної послідовності у викладі думок [1].

Отже, швидка інформатизація суспільства привела до ситуації, коли об'єм знань, необхідних для засвоєння у закладах вищої освіти, є непомірно великими для студентів. Тому, необхідним є використання у роботі ефективних технологій роботи з інформацією, які допоможуть здобувачам вищої освіти ефективно використовувати її у професійній діяльності.

Література

1. Бьюзен Т., Бьюзен Б. Супермышление. Минск: Попурри, 2003. 320 с.
2. Григорович О. П. Інтелект-карти як засіб формування екологічної культури молодших школярів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 10. Т. 1. С. 161-166.
3. Колтунович Т. А., Поліщук О. М. Використання ментальних карт як засобу візуалізації у процесі викладання соціальної психології. *Молодий вчений*. № 7.1. 2019 С. 19-26.
4. Коротяєва І., Кандиба Г. Використання технології інтелект-карт у викладанні практичного курсу англійської мови у мовному ВНЗ. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. Випуск 8. Частина II С. 58-67.
5. Терещенко Н. В. Інтелект-карти – сучасні інноваційні соціальні технології навчання в системі освіти. *Вчені записки: функціональна економіка*. 2012. № 14. С. 139-145.

ФАКУЛЬТЕТ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 811.14'06(477.62)'373.45

Жарікова Ю.В.

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри грецької філології та перекладу

ФОНЕТИЧНЕ ЗАСВОЄННЯ ТУРЕЦЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У РУМЕЙСЬКІЙ МОВІ

У процесі запозичення слів особливої уваги заслуговує питання про ставлення до іншомовного звукового матеріалу. Загальновідомо, що системи звуків мов різних сімей і груп ніколи не збігаються. Навіть споріднені мови відрізняються одна від одної специфічними фонетичними особливостями, пов'язаними з артикуляційною базою мови, сформованою у плінні століть.

Тюркські запозичення в румейській мові в даному плані не є винятком. Під фонетичною адаптацією розуміємо пристосування звукової форми лексеми іншомовного походження (тюркської) до фонетичної системи мови, що запозичує (румейська). Носії мов, що запозичують пропускають запозичене слово через свою фонетичну систему.

Отже, проаналізуємо фонетичне засвоєння приголосних та голосних у румейській мові.

1) Фонетичне засвоєння приголосних:

Приголосний **b** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **б**, наприклад: від. тур. *bostan* '1) горód' > рум. *бустан* '1) горód'.

Приголосний **v** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **в**, наприклад: від. тур. *havyar* '1) ікра' > рум. *хавьярь* '1) ікра'.

Приголосний **g** в румейській мові засвоювався близьким румейським **г** в основному на початку слова, наприклад: від. тур. *gaytan* '1) шовкова тасьма, торочка' > рум. *гайтан* '1) тасьма, шнур'. У середині слова приголосний **g** в основному відображався як **гк**, наприклад: від. тур. *çengel* '1) так, гачок' > рум. *чанггал* '1) гак, 2) кішка (прилад для витягування цеберка з колодязя)'.

Також є випадки коли приголосний **g** переходив у **к**, наприклад: від. тур. *götürü* '1) усе разом, оптом, гуртом' > рум. *кутуру* '1) дарма, марно, 2) даром, безкоштовно'.

Приголосний **d** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **д**, наприклад: від. тур. *sevda* '1) кохання, сильна пристрасть, нездоланне бажання' > рум. *севда* (3) '1) кохання'.

Приголосний **z** в румейській мові засвоювався близьким румейським **з**, наприклад: від. тур. *zurna* '1) зурна (музичний інструмент), 2) пустомеля' > рум. *зурна* '1) зурна (музичний інструмент)'.

Приголосний **k** в румейській мові в основному засвоювався глухим румейським **х**, наприклад: від. тур. *ahmak* '1) дурень, нерозумний, ідіот' > рум. *ахмах* '1) глухий, недоумкуватий, тупий, 2) дурень, 2) дурепа, дуренька, недотепа'.

Також є випадки коли **k** переходить в румейське **г**, наприклад: від. тур. *kambur* '1) горбатий, 2) горб' > рум. *гамбура* '1) горб'. Є випадки, коли **k** замінювався глухим румейським **т**, наприклад: від. тур. *asker* '1) солдат, воїн, військово-службовець' > рум. *астер* '1) військо, армія, рать'.

Приголосний **l** в румейській мові засвоювався близьким румейським **л**, наприклад: від. тур. *lokma* '1) шматочок, ковток, 2) пончик, солодкі пироги, які роздають на поминках' > рум. *лухум* '1) пончик, 2) оладка, 3) булка'.

Приголосний **m** в румейській мові засвоювався близьким румейським **м**, наприклад: від. тур. *marifet* '1) спритність, фокус, витівка, штука, 2) секрет, 3) курйоз, дивацтво' > рум. *марафэт* '1) трюк, спритність, 2) фокус, 3) мистецтво'.

Приголосний **n** в румейській мові засвоювався близьким румейським **н**, наприклад: від. тур. *insaf* '1) справедливість, правосуддя, неупередженість, 2) гуманність, милосердя, співчуття, жалість, 3) майте милість!' > рум. *нисаф* '1) терпіння'.

Приголосний **r** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **р**, наприклад: від. тур. *rariç* '1) туфля, пантофлі, черевики' > рум. *нануч* (1-5) '1) черевик'.

Також наявні випадки, коли **r** перетворюється на румейський дзвінкий **б**, наприклад: від. тур. *Arap* '1) араб' > рум. *арабіс* (3) '1) араб'. Існують лексеми коли **r** переходить у глухий румейський **ф**, наприклад: від. тур. *zart* '1) вступ до володіння, оволодіння, 2) захоплення, 3) завоювання, внесення до протоколу, протокол' > рум. *зафтлаизма* '1) захоплення'.

Приголосний **г** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **р**, наприклад: від. тур. *rahatlık* '1) спокій, тиша, 2) зручність, комфорт' > рум. *ratlyx* '1) спокій'.

Приголосний **с** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **с**, наприклад: від. тур. *hazap* '1) м'ясник, 2) кровопивця' > рум. *хасапис* '1) м'ясник'.

Приголосний **т** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **т**, наприклад: від. тур. *tamat* '1) повний, весь, 2) готовий, закінчений, 3) правильний, вірний, 4) добре! домовились!' > рум. *тамам* '1) точно, точнісінько'.

Приголосний **ф** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **ф**, наприклад: від. тур. *kaftan* '1) верхній одяг, халат' > рум. *хафтан* '1) наждак'.

Приголосний **х** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **х**, наприклад: від. тур. *hurma* '1) фінік' > рум. *хурма* '1) фінік'.

Також є випадки коли **h** не передає звука, наприклад: від. тур. *hava* '1) повітря, атмосфера, 2) погода, клімат, 3) мелодія, мотив, арія, 4) право надбудови' > рум. *ава* '1) мелодія, мотив'.

Приголосний **с** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **дж**, наприклад: від. тур. *agabasi* '1) візник, кучер' > рум. *арабаджис* '1) візник, гарабщик'.

Приголосний **с** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **ч**, наприклад: від. тур. *bahçe* '1) сад' > рум. *бахча* '1) сад, 2) огорода'.

Також є випадки коли **с** в румейській мові переходив у **ц** або **ж**, наприклад: від. тур. *haraç* '1) харадж (податок на не мусульманське населення замість військової служби)' > рум. *харац* '1) підсмажена цибуля'; від тур. *çakır* '1) блакитний, сіроблакитний' > рум. *жанкарис* '1) синій, блакитний, 2) лазурний'.

Приголосний **ş** в румейській мові засвоювався близьким по якості румейським **ш**, наприклад: від. тур. *boş* '1) легковажний, той, хто не заслуговує на довіру' > рум. *бошк* '1) слабкий'.

2) Фонетичне засвоєння голосних

Голосний **а** засвоювався в румейській мові наступним чином:

а) Переходив у близький властивостями звук **а**, наприклад: від. тур. *ambar* '1) комора, склад, сховище, 2) палуба, дек, трюм' > рум. *амбар* '1) клуня, зерносховище, склад зерна'.

Голосний **á** засвоювався в румейській мові наступним чином:

а) Ставав ударним голосним **á**, наприклад: від. тур. *halá* '1) порожнє місце, порожнеча, 2) вбиральня' > рум. *хала* '1) огорожа, паркан';

б) Заміщався голосним **я**, наприклад: від. тур. *belá* '1) нещастя, лихо, скрутне становище, 2) кара, бич' > рум. *беля* '1) нещастя, лихо';

в) Заміщався голосним **ы**, наприклад: від. тур. *viláyet* '1) вілаєт' > рум. *вильєт* '1) світ, 2) країна'.

Голосний **е** засвоювався в румейській мові наступним чином:

а) Переходив у близький за властивостями **е**, наприклад: від. тур. *zevrek* '1) легковажний, 2) балакун, 3) дурень' > рум. *зеврек* '1) дурень, дурний'

б) Замінювався голосним **и**, наприклад: від. тур. *beden* '1) тіло, тулуб, організм, 2) ствол, 3) вал, фортечна стіна, 4) амбразура, зубець' > рум. *буденуму* '1) привабливість';

в) Переходив у голосний **э**, наприклад: від. тур. *cereme* '1) штраф, пеня, > рум. *джеримэ* '1) стягнення, штраф, 2) убуток, втрата';

г) Замінювався голосним **о**, наприклад: від. тур. *ser* '1) кишень, 2) комір, 3) *мат.* синус' > рум. *чона* '1) кишень'.

Голосний **і** засвоювався в румейській мові наступним чином:

а) Переходив у голосний **и**, наприклад: від. тур. *çalim* '1) величання, форс, 2) вістря, лезо меча' > рум. *чалима* '1) жнива, косовище';

б) Переходив у голосний **ы**, наприклад: від. тур. *bakı* '1) мідь, 2) мідяний' > рум. *бахыр* '1) мідь, мідяні монети';

в) Замінювався голосним **у**, наприклад: від. тур. *bıkt* '1) нудьгувати, відчувати відразу' > рум. *бухталазу* '1) дубасити, колотити, 2) штовхати'

Голосний **і** засвоювався в румейській мові наступним чином:

а) Переходом у голосний **и**, наприклад: від. тур. *çil* '1) сірий, вкритий' > рум. *чил* '1) куріпка';

Голосний **о** замінювався в румейській мові:

а) На голосний **о**, наприклад: від. тур. *sokak* '1) вулиця' > рум. *сох* '1) полоса'

б) На голосний **у**, наприклад: від. тур. *boğa* '1) бик, бугай' > рум. *буга* '1) бугай'.

Голосний **у** засвоювався в румейській мові наступним чином:

а) Якщо стояв після голосної, то переходив у приголосний **й**, наприклад: від. тур. *boy* '1) зріст, стан, фігура, 2) висота, 3) довжина' > рум. *бой* '1) річка, 2) зріст'.

б) Якщо перед голосним **а**, то замінювався на **я**, наприклад: від. тур. *ayaz* '1) ясна погода взимку, 2) сильний або нічний холод, мороз (при ясній погоді)' > рум. *аяз* '1) мороз'.

в) Якщо перед голосним **и**, то замінювався на **и**, наприклад: від. тур. *dayı* '1) дядько, кум' > рум. *даи* '1) дядя (рідний)'.

Голосний **и** в румейській мові знаходив свій еквівалент **у**, наприклад: від. тур. *çubuk* '1) прут, 2) курильна трубка, чубук' > рум. *чубух* '1) виноградна лоза'.

Голосний **й** в румейській мові відображається як **уй** або **у**, наприклад: від. тур. *dünya* '1) світ, 2) земля, 3) матеріальне положення, добробут, блага тутешнього світу' > рум. *дуйня/дуня* '1) світ, весвіт'.

Отже, огляд фонетичного освоєння тюркських фонем в румейській мові показує, що в їх вимові та вживанні спостерігається складна і строката картина, викликана різними факторами. Велику роль в їх модифікації зіграли, зокрема, час запозичення, форми мовного контакту і фонемний склад запозиченої лексеми. Звучання тюркських запозичень, які увійшли в ранню епоху контактів з тюркомовним населенням регулюється орфоепічними нормами румейської мови. Для них характерне пристосування до артикуляційної системи. У відповідності з особливостями артикуляційної системи румейської мови тюркські звуки (татарські), що мали ідентичну артикуляцію засвоювалися без істотних змін, за винятком фонем. Тюркські фонем, що мають специфічну артикуляцію, заміщалися близькими за своїми артикуляційними властивостями румейськими звуками, втрачаючи частину своїх розпізнавальних ознак. Сполучення приголосних, чужої фонетичної системи румейської мови, освоювалися шляхом заміни одного з приголосних, введенням в поєднання приголосних голосного звуку і палаталізацією одного з приголосних.

Література

1. Румейско-русский и русско-румейский словарь пяти диалектов греков Приазовья [уклад. А.А. Диамантопуло-Рионис и др.]. Мариуполь : ООО Типография «Новый мир», 2006. 468 с.
2. Харабадот Р. С. Румейско-русско-новогреческий словарь. Мариуполь : Федерация греческих обществ Украины, 2006. 480 с.

УДК 81'1(043)

Кобиленко Н.К.

старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

ДЖЕРЕЛА ПОХОДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Розглядаючи цю тему, неможливо залишити поза увагою питання про виникнення фразеологізмів. Частіше за все фразеологізми виникають внаслідок метафоричного переосмислення вільних словосполучень. Посередником між вільним словосполученням і утвореним на його основі фразеологізмом служить внутрішня форма, яка є носієм образного уявлення, підлеглого подальшому перетворенню у понятійну категорію. На рівні внутрішньої форми слова не підлягають якій-небудь семантичній деактуалізації на рівні фразеологічного звороту, що позначає визначене поняття, слова деактуалізуються, „перероджуються”. В силу цих обставин внутрішня форма не є складовою частиною фразеологічного значення. Вільні словосполучення перетворюються у фразеологізми лише тоді, коли вони становляться матеріальним вираженням внутрішньої форми, що є напрямком мотивації. Завдяки «знайденій» внутрішній формі діється злиття звукової оболонки (у вигляді вільного словосполучення) з новим фразеологічним значенням. У фразеологізмів з прозорою внутрішньою формою семантична деактуалізація компонентів протікає рівномірно, так що про якій-небудь тривалий процес фразеологізації казати тут не доводиться. Фразеологізм може виникнути і одразу – спочатку, можливо, як явище, а потім, як факт мови[1, с. 68].

Слід зазначити, що найважливішим джерелом фразеологізмів є розмовне мовлення, пов'язане з різного роду ремеслами, полюванням та риболовством, трудовою діяльністю, із забобонними уявленнями, ворожінням. Нерідко джерелом подібних зворотів з узагальнено-метафоричним значенням служить усна народна творчість та твори літератури. Фразеологізми можуть виникнути на базі складних термінів внаслідок їх переносного використання.

Таким чином, джерела походження фразеологізмів у мові дуже різноманітні. Генетично весь запас фразеологізмів може бути розподілено на 3 групи: споконвічні фразеологічні одиниці, запозичені фразеологічні одиниці, фразеологічні кальки та напівкальки.

Основну масу фразеологічних зворотів, що використовуються у наш час, складають стійкі сполучення слів споконвічного походження: *під гарячу руку, водити за ніс, як огня бояться*.

Фразеологічні звороти решти груп також грають важливу роль у фразеологічній системі[2, с. 368]. Особливо використовуваними є фразеологічні кальки та напівкальки: *порочне коло* (калька від латинського фразеологізму „*cirkulus vitiosus*”), *дядько Сем* (напівкалька від англійського фразеологізму „*uncle Sam*”).

Серед фразеологічних зворотів, запозичених із інших мов без перекладу, тобто у тому вигляді, в якому вони представлені у мові-джерелі, використовуються найбільш часто фразеологічні одиниці взяті із латинської мови. Подана категорія фразеологізмів дуже нечисленна та обмежена у сфері свого використання писемною мовою окремого періоду: *alter ego* (*друге Я*), *tete-a-tete* (*віч-на-віч*).

Визначення споконвічного та запозиченого характеру фразеологічних зворотів є одним із завдань етимології як науки про походження значимих одиниць мови. І якщо розмежування споконвічних

фразеологізмів від запозичених фразеологізмів та фразеологічних напівкальок великих труднощів не викликає, то розмежування споконвічних фразеологічних зворотів та фразеологічних кальок (через один і той образ, покладений в основу самостійних висловів однакового значення в різних мовах) виявляється у ряді випадків дуже важким.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва, 1988. С. 64-77.
2. Ашукин Н. С. Крылатые слова: литературные цитаты; образные выражения. Москва : Художественная литература, 1988. 528 с.

УДК 81'25'43

Рожкова І.Г.

старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

КУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ «ПЕРЕКЛАД» В АНТИЧНОМУ РЕТРОСПЕКТИВНОМУ ДИСКУРСІ

Як відомо, з проблемою передачі змісту з однієї мови на іншу людство зіштовхнулося вже на початку своєї історії, в доантичний період, коли, власне кажучи, і сформувався переклад як культурний концепт [1], про що свідчить безліч відомостей, які дійшли до наших днів. Однак, для вивчення перекладу, як і культури в цілому, особливе значення має антична цивілізація. Тому від формування культурного концепту «переклад» в доантичному ретроспективному дискурсі логічно [2, с. 175] перейти до вивчення його міграції в античний період і пов'язаних з цим процесів концептуалізації і категоризації перекладу, які супроводжують його адаптацію до нових умов існування та становлення.

Говорячи про античність, під цим зазвичай мають на увазі греко-римську античність. Аналізуючи поняття «переклад» в епоху античності, дослідники Д.З. Гоциридзе і Т.Т. Хухуні відзначають, що «історію перекладу, як і інших областей духовної культури, починають з розгляду поглядів світосприйняття античних авторів. Однак, у цьому контексті на себе звертає увагу та обставина, що в спеціальній літературі неодноразово відзначалося таке ствердження: якщо вивчення спадщини античного світу в сфері філософії, літератури, мистецтва та ін. концентрується, як правило, на аналізі спадщини Давньої Греції і лише потім переходить до того, яку спадщину залишив Стародавній Рим, то в контексті, що стосується теорії і практики перекладу, такий підхід непридатний» [3, с. 11]. В сфері перекладу питання історичного становлення необхідно розглядати іншим чином, оскільки одні дослідники вказують на те, що «грецька література не знала художнього перекладу» [4, с. 287], тоді як інші взагалі доходять висновку, що переклад - це «винахід римлян» [5, с. 43].

Давньогрецьку цивілізацію історики не випадково відносять до «первинної». Це означає, що вона несуттєво жила під впливом ззовні і відчувала себе як самодостатня. У античних греків за кілька століть сформувалася різнобічна і систематизована словесна культура, як в усній, так і в письмовій формі. Разом з тим, Н. К. Гарбовський, констатує, що «велика грецька цивілізація не залишила істотних свідчень про ставлення суспільства до перекладачів. Не дійшли до нас ні тексти, ні навіть окремі висловлювання, здатні показати, що греків хоч якось чинно хвилювали б тонкощі перекладацької діяльності. Це на перший погляд здається парадоксальним, якщо взяти до уваги досконалість мови, мовної культури і літератури Давньої Греції. Але, як вважають історики, саме високий рівень розвитку мови і літератури породив у древніх греків той національний снобізм, ту гординю, то уявлення про винятковість грецької культури, які привели практично до повного нехтування мовами, літературами і вивчають грецьку мову ...» [культурами інших народів]» [6, с. 34].

Інші вітчизняні, але й зарубіжні дослідники також єдині в тому, що «греки виявляли відомий снобізм до інших народів, називаючи всіх негреків «варварами» (які не мали цивілізованої мови). Відповідно, греки зовсім неохоче вивчали іноземні мови, а без знання іноземної мови переклад неможливий» [7, с. 37]. Оскільки «стародавні ... греки демонстрували почуття власної важливості, значущості, та перевагу над варварами, то, отже, і професія перекладача не грала особливої ролі, адже «весь античний світ» (мається на увазі його освічена частина в Середземноморських країнах) говорив грецькою мовою: «In Griechenland spielte der Beruf des Dolmetschers und Übersetzers in der Antike keine so grosse Rolle, da "alle Welt", d.h. die jeweilige gebildete Oberschicht in den Landern des Mittelmeerraums die griechische Sprache beherrschte» [12].

Слід наголосити, що ми не поділяємо такого однозначного підходу до особливостей середовища адаптації культурного концепту «переклад» в грецькій античності. Тому хоча нам і представляється допустимою версія про те, що переклад «у давніх еллінів, можливо, не вважався досить гідним заняттям, проте сказати що-небудь з упевненістю про ставлення греків до перекладу сьогодні складно, тому як про це не залишилося практично жодних свідчень. Однак, можливо, саме відсутність документів, в яких відбивалася б перекладацька діяльність і є непрямим свідченням не досить суттєвого ставлення греків до

перекладу» [6, С. 35]. Подібна позиція дозволяє нам продовжити пошук слідів концептуалізації і категоризації перекладу в грецькому античному ретроспективному дискурсі.

В цьому контексті зазначимо, що сенс цивілізації треба шукати не в її застиглих шедеврах, а в безперервному поступальному русі. Це цілком узгоджується з нашою тезою про те, що в доантичної період і в наступний за ним античний мають місце міграції культурних концептів, серед яких був і переклад. Прикладом цього є функціональні тексти, а саме давньогрецька міфологія. В одному з Орфічних міфів, т. як вказує Н. К. Гарбовський, є згадка про бога Гермеса, як перекладача всіх мов, та родоначальника перекладачів [6, с. 35], що виявляє сліди концептуалізації і категоризації перекладу в цей період. Підкреслимо, що для греків міфи були не просто казки, «... вони відображали систему життєвих цінностей і ілюстрували мінливість долі, якою розпоряджалися примхливі і безжальні боги ... від народів Східного Середземномор'я в еллінський пантеон потрапив Гермес (покровитель торгівлі, а також потицький Зевса).

Найдавніші ясні посилання на послуги професійних усних перекладачів починають з'являтися в грецькій літературі в часи славнозвісних походів Олександра Македонського до Азії, коли його військо досягло Індії. Під час цих кампаній, щоб бути в змозі спілкуватися з представниками різних народів, які він підкорив або з якими уклав союзницькі відносини, йому нерідко доводилося звертатися до послуг перекладачів. Деякі грецькі історики навіть висунули припущення, що Олександр сам подбав про те, щоб вивчити, принаймні, перську мову, хоча вони також і дорікали йому, що він, сподіваючись досягти більшої популярності серед своїх нових азійських підданців, облишив власні грецькі традиції. Посилання на існування тлумачів, проте, у всій єврейській, грецькій та римській літературі класичної доби все ще трапляється рідко, хоча існують всі підстави припустити, що багато хто з євреїв став тлумачем під час Вавилонського полону, чи за перських царів часів Естер, чи що деякі з грецьких воїнів, які ходили з Ксенофонтom до Внутрішньої Азії, повернулися додому з практичним знанням якоїсь азійської мови [8].

Відзначаючи вплив культурного середовища, а саме те, що з істотними слідами діяльності перекладачів ми стикаємося лише в пізній період Стародавньої Греції, і до того ж на територіях грецьких завоювань, І.С. Алексєєва наводить як приклад здійснений в Олександрії в 285 - 243 рр . до н.е. переклад Біблії, виконаний ще в рамках старої, дохристиянської традиції, а саме з неабиякою часткою адаптації та переказу [10, с. 56]. Застосування буквального перекладу як конвенційної норми перекладу до Біблії обумовлено, з одного боку подальшою концептуалізацією і категоризацією перекладу, а з іншого – відомими процесами в релігійній сфері. В Євангелії від Марка: *“А ось чуда, що будуть супроводжувати тих, хто увірують: Ім'ям моїм виганятимуть бісів, будуть говорити новими мовами...”* (Марко 16: 17) та в I Посланні до Коринтян: *“Коли хтось говорить мовами, нехай буде їх двоє, а щонайбільше троє, і нехай один пояснює, і то по черзі”* (До коринтян 14: 27) [9].

Вважаємо, що особливості адаптації культурного концепту «переклад» в грецькій античності викликані не зневажливим ставленням античних греків до перекладу, а тим, що вони отримали від доантичної цивілізації (крито-мікенської) вже досить розвинену теорію перекладу і механізм формування перекладацької концепції, також як це сталося з Гермесом.

Література

1. Бондарева Л.Н. Языковая картина мира в ретроспективном дискурсе / Л.Н. Бондарева // Пелевинские чтения – 2003: Межвуз. сб. науч.тр. Калининград: Изд-во КГУ, 2004. – С. 175-180.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 380 с.
3. Гоциридзе Д.З. Очерки по истории западно-европейского и русского перевода/Д.З. Гоциридзе, Г.Т. Хухуни. – Тбилиси: Изд-во Тбилис.ун-та, 1986. – 251 с.
4. Тронский И.М. История античной литературы / И.М. Тронский // - М.: Высш. шк. 1983. – 464 с.
5. Jakobsen E. Translation A Traditional Craft / Jakobsen E. – Copenhagen, 1958. – 143 p.
6. Гарбовский Н. К. Теория перевода: Учебник / Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 2004. – 544 с.
7. Семенец О. Е. История перевода: Учеб. пособие / О.Е. Семенец, А.Н. Панасев. – К.: Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – 296 с.
8. Roditi, E. Interpreting: its history in a nutshell. – Washington: Georgetown University. – 1982.
9. Біблія або Книги Святого Письма. – Київ: Видання місійного товариства “Нове життя”, 1992.
10. Алексєєва И.С. Введение в Переводоведение: Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений / И.С. Алексєєва. – СПб.: Филол. ф-т СПбГУ; М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 352 с.
11. Злобин, А. Н. Перевод в когнитивном формате знания: монография / А.Н. Злобин; науч. ред. С.И. Дубинин. – Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2012. – 152 с.
12. Benjamin W. Die Aufgabe des Übersetzeres / W. Benjamin // Das Problem des Übersetzens / Ed. H.J. Störig, – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963.– S. 182–92. В укр. перекладі: Беньямін В. Вибране / В. Беньямін. – Львів: Літопис, 2002.– С. 23 – 38. Беньямін В. Місія перекладача / В. Беньямін // Вісник Міжнародного Слов'янського університету (м. Харків) : сер. Філологія, 2003. – Т. 6, №1. – С. 24 – 29.

НОВІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГРЕЦЬКОГО МОВНОГО ПИТАННЯ

Попри те, що грецьке мовне питання вважається офіційно вирішеним, донині не припиняється наукова дискусія стосовно цієї проблематики, а саме питання постає у новому ракурсі, зважаючи на соціокультурні та відповідні мовні зміни, що відбуваються в сучасному грекомовному просторі. Отже, нове прочитання грецького мовного питання є наразі вельми актуальним.

Навесні 1976 року в Законі про мову димотику було проголошено мовою освіти на всіх освітніх рівнях. Слід зазначити, що попри брак навчальних підручників та посібників і глибоко вкорінені навички вчителів викладати кафаревусою, початковий хаос швидко подолали й освітню реформу було успішно реалізовано. А університетські підручники з правознавства, вперше перекладені на димотику, стали наочним доказом помилковості поширеного на той час уявлення, передусім серед грецьких юристів та науковців, про те, що димотиці бракує необхідної понятійної точності для викладення наукових положень та міркувань. Проте, наскільки новий досвід мовного використання вкоренився та дістав поширення серед мовців у різних комунікативних ситуаціях, лишається дискусійним питанням. Приміром, М. Калергіс та М. Георгіулеа, які аналізують використання дісприкметника в сучасних грекомовних перекладах документів органів Європейського Союзу. Проведений дослідниками статистичний аналіз демонструє, що кількісно в більшості текстів проаналізованих сучасних документів переважають саме атипові дісприкметники, тобто такі, що або не закріплені офіційною граматикую (шкільною граматикую новогрецької мови М. Тріандафілідіса), або згадуються в ній побіжно. Всі вони мають архаїчне походження та зараз сприймаються як елемент кафаревуси. Підсумовуючи, дослідники зазначають, що в сучасній граматиці новогрецької мови мають бути описані не тільки ті мовні елементи, що є загальноживаними, а також і ті, що характерні для фахової мови [5].

Після офіційного вирішення мовного питання підсумковий варіант новогрецької мови дістав назву «стандартна новогрецька», яка, хоча і димотична в своїй основі, все ж увібрала в себе окремі фонологічні, морфологічні та передусім лексичні особливості кафаревуси. На думку Х. Карвуніса, визначальну роль у процесі стандартизації новогрецької мови (передусім протягом останньої чверті 20 ст.) відіграв саме науковий, публіцистичний, газетний та адміністративний дискурс [7, с. 310]. На думку дослідника, процес формування стандартної новогрецької мови... був таким тривалим у часі спочатку через відсутність національної держави, а потім через мовну ідеологію та зав'язане на ній мовне питання [7, с. 311].

У процесі стандартизації новогрецької мови в неї було включено багато книжних (тобто архаїзованих) мовних елементів, що підтверджується результатами досліджень грецьких мовознавців останніх двох десятиліть [2; 4]. Щодо соціокультурної складової питання, у дослідженні 2019 року М. Георгаліду та ін. зазначається таке: «Грецька мовна спільнота, попри інституціональне вирішення мовного питання, експліцитно та імпліцитно підтримує визначальний зв'язок сучасної грецької держави й сучасної грецької ідентичності з давньогрецькою писемною традицією. ... Попри вирішення мовного питання зберігається престижність та активне використання архаїзованих структур у мові адміністрації та церкви, а також у багатьох інших текстових жанрах» [3, с. 68]. При цьому дослідники констатують брак мовознавчих робіт, які б висвітлювали походження різних архаїзованих мовних форм, що потрапили до стандартної новогрецької мови через кафаревусу, а також обґрунтовують необхідність створення «Словника мовних одиниць книжного стилю новогрецької мови».

Мовне питання в Греції завжди було темою для політичних спекуляцій, особливо загострюючись у період воєнних конфліктів. У ході протистояння двох мовних різновидів – кафаревуси та димотики – сформувалося уявлення про їхній тісний зв'язок з поняттями консерватизм vs прогресивність і права vs ліва ідеологія відповідно. Поступово цей зв'язок став засобом політичної ідентифікації особи. Таким чином, димотикізм, як культурно-мовний рух за очищення грецької мови від кафаревуси та архаїзмів, перш ніж стати частиною офіційної національної ідеології, здійснює довгий шлях як виразник опозиційних ідей [6, с. 272]. Ідеологічна складова мовного вжитку продовжує своє життя і в умовах офіційно знятої дихотомії димотики та кафаревуси. Так, А. Іорданіду, описуючи функціонування морфологічних мовних елементів книжного походження в корпусі текстів офіційно-ділового стилю, виділяє серед них такі, що є показниками мовної ідеології окремих мовців, які використовують архаїзовані мовні форми.

Британський філолог П. Макридж, висловлюючись стосовно грецького мовного питання, зазначає таке: «в сучасній писемній мові використовується багато рис давньогрецької мови та кафаревуси. Якщо й залишилася в грецькому мовному питанні невирішена складова – то це дискусія про обов'язковий характер вивчення в школі давньогрецької мови» [1].

Однак, аналіз останніх публікацій засвідчує, що дедалі частіше звучать окремі критичні голоси на адресу грецької мовної спільноти щодо зловживання книжними мовними формами та небажання прийняти мовні зміни в новогрецькій мові. Так, сучасний грецький письменник та перекладач Нікос Сарандакос, констатує мовний консерватизм грецької спільноти, у своїй статті під назвою «Дванадцять канонів неокафаревуси» зазначає, що наразі серед греків є багато мовців, які свідомо архаїзують своє мовлення на фонологічному, морфологічному, лексичному та синтаксичному рівні, навіть у ситуаціях, несумісних з використанням високого стилю, характеризуючи таку мовну поведінку як хворобливу. Мовний консерватизм, на думку М. Георгаліду та ін. також заважає грекам активно використовувати форми жіночого роду іменників на позначення професій, звань, посад тощо [3, с. 67].

А. Міхаліс, піддаючи сумніву тезу про остаточне вирішення мовного питання в Греції, убачає однією з причин такого стану речей ідеологічну складову підручників з новогрецької мови для старших класів. Зокрема, в одному підручнику з новогрецької мови дослідник знаходить та перераховує сім загальних місць (ідеологічних кліше) стосовно мови, нації та ідентичності, що характеризують ідеологію пуризму з її основним інструментом впливу – мовним регулюванням. Зокрема, представлені в теоретичній частині аналізованого А. Міхалісом підручника ідеологеми, що покликані формувати в учнів уявлення про рідну мову та її варіанти, зводяться до таких кліше: псування мови, моральний обов'язок, повага мовної традиції, мовна автентичність, зв'язок мови з історією та культурою, відповідність відношень між мовними системами різних історичних періодів до родинних відносин, краса, багатство та виразність мови [8, с. 140-142].

Підсумовуючи, можемо констатувати, що, хоча офіційно грецьке мовне питання було вирішене в 1976 році на користь народно-розмовного мовного різновиду – димотики, протягом наступних десятиліть сформувалося так зване новогрецьке койне, або стандартна новогрецька мова, що ввібрала в себе достатньо велику кількість архаїчних мовних елементів. З одного боку, більшість сучасних дослідників визнає значний внесок кафаревуси у формування стандартної новогрецької мови та відстоює необхідність подальшого вивчення та лексикографічного опрацювання мовних елементів книжного / архаїчного походження задля поглиблення знання про історію розвитку грецької мови. З іншого боку, частина грецьких філологів проявляє занепокоєння етнолінгвістичною ситуацією в грецькому суспільстві, за якої державною мовою вважається димотика, шкільна граматику описує саме цей мовний різновид, а на практиці спостерігається широке використання архаїзованих мовних форм у різних типах дискурсів, у тому числі й у побутовому. Отже, сучасна проблематика наукової дискусії навколо грецького мовного питання зводиться до таких положень: 1) класифікація мовних форм, що прийшли в сучасну новогрецьку з кафаревуси; 2) свідоме зменшення ваги архаїзованих мовних форм у різних видах грекомовного дискурсу, як протидія неокафаревусіанству (надмірному мовному пуризму); 3) обґрунтування / спростування доцільності вивчення в школі давньогрецької мови, як передумова гарного володіння сучасною новогрецькою мовою; 4) включення до шкільної програми вивчення архаїзованих мовних форм, що так чи інакше використовуються у фаховій новогрецькій мові; 5) реформування шкільних підручників з новогрецької мови в напрямку заміни ідеологічної складової на наукову. Таким чином, попри те, що сучасна грецька мовна спільнота демонструє мовний консерватизм, а офіційна мовна політика наразі не є чіткою, науковий дискурс фіксує існуючі проблемні моменти мовного вжитку та задає вектор дослідження грецької мовної проблематики.

Література

1. Mackridge P. The Greek Language Controversy. URL: <http://www.helleniccomserve.com/greeklanguage.html> (дата звернення: 08.06.2020)
2. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α., Φλιάτουρας Α. Από το λόγιο επίπεδο της αρχαίας ελληνικής στη νέα ελληνική: εφαρμογή και διδακτικές προοπτικές. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. 2018. Τ. 38. Σελ. 37–50.
3. Γεωργαλίδου Μ., Λαμπροπούλου Σ., Σαρρή Χαράν Ν. Γλωσσικό ζήτημα, γλωσσικός συντηρητισμός και το 2ο κύμα φεμινιστικής γλωσσολογίας: Η αναφορά στη γυναίκα στην ελληνική γλώσσα. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. 2018. Τ. 38. Σελ. 67-78.
4. Ιορδανίδου Α. Ζητήματα τυποποίησης της σύγχρονης νεοελληνικής. *Ίσχυρές' και 'Ασθενείς' Γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του Γλωσσικού Ηγεμονισμού / Χριστίδης Α.-Φ.* Θεσσαλονίκη, 1996. Σελ. 835–54.
5. Καλλέρης Μ., Γεωργουλέα Μ. Τυπική και άτυπη χρήση της μετοχής σε επιλεγμένα μεταφράσματα από όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία: πρακτικά του 7^{ου} Συνεδρίου* (Αθήνα, 22-24 Οκτωβρίου, 2009). Αθήνα, 2009. URL: http://www.eleto.gr/download/Conferences/7th%20Conference/7th_19-28-KallergisMi-GeorgouleaMa_Paper2_V03.pdf (дата звернення: 05.08.2020)
6. Κανάκης Κ. Ελλάδα-Τουρκία: διγλωσσία; Γλωσσικός τουρκισμός και δημοτικισμός. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. 2010. Τ. 30. Σελ. 261-274.
7. Καρβουνής Χ. Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: συγκρίσεις, απολογισμός και προοπτικές με γνώμονα τη νέα ελληνική. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. 2010. Τ. 30. Σελ. 303-313.

8. Μιχάλης Α. Ο ρόλος της γνώσης της αρχαίας ελληνικής στην αποτελεσματική χρήση της νέας ελληνικής γλώσσας; Γλωσσική ιδεολογία και εκπαιδευτικές προεκτάσεις. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. 2018. Τ. 38. Σελ. 135-148.
9. Σαραντάκος Ν. Γλώσσα μετ' εμποδίων. Συμβολή στη χαρτογράφηση του γλωσσικού ναρκολεδίου. Αθήνα, 2007. 372 σ.

УДК 811.1'25-115(043)

Гаргаєва О.В.

старший викладач кафедри грецької філології та перекладу

КУЛЬТУРНИ КОНЦЕПТИ ЯК ОДИНИЦІ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Основою формування концептуальної картини світу є особлива одиниця ментальності – *концепт*. Оперуючи цим поняттям, слід враховувати той факт, що концепт відноситься до принаймні двох галузей знань – когнітивістики, та зокрема лінгвокогнітології та лінгвокультурології, де концепту відводиться неоднакова роль.

Концепт (лат. conceptus – думка, поняття) – 1) у когнітивній лінгвістиці та психології – одиниця ментальності, свідомості, пам'яті, якою оперує людина процесі мислення і за допомогою якої здійснюється, зберігається та відображається зміст досвіду і знань [3, с. 70]; 2) у лінгвокультурології – одиниця, яка виражає етнонаціональну специфіку і вербалізується в словах, фразеологізмах та інших мовних засобах [3, с. 70].

Отже, існують два підходи до розуміння поняття концепту – лінгвокогнітивний та лінгвокультурний. В нашому дослідженні ми будемо дотримуватись лінгвокультурного підходу до визначення поняття концепту, тобто будемо вважати концептом базову одиницю культури.

Ю. С. Степанов стверджує, що «в структуру концепта входить все те, що робить його фактом культури – вихідна форма (етимологія), стисла до основних ознак змісту історія; сучасні асоціації; оцінки тощо» [6, с. 41].

Лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи до розуміння концепту не взаємовиключають один одного: концепт як ментальна одиниця в свідомості індивіда є шлях до концептосфери суспільства, тобто в кінці кінців до культури, а концепт як одиниця культури – це зафіксований досвід колективу, який є здобутком індивіду.

Отже, ці підходи відрізняються векторами по відношенню до індивіда: лінгвокогнітивний концепт – це напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний концепт – це напрямок від культури до індивідуальної свідомості [1, с. 97].

Ключові концепти культури займають важливе місце у колективній мовній свідомості, тому їх дослідження вважається надзвичайно актуальною проблемою.

Концепти як одиниці етнокультурної інформації відображають світ національного світосприйняття предметів і понять, позначених мовою. На думку Д. С. Ліхачова, вони виникають у свідомості людини не тільки як натяк на можливе значення, а і як відгук на мовний досвід людини в цілому – поетичний, прозаїчний, науковий, соціальний, історичний [2].

А. Я. Гуревич поділяє концепти культури на дві групи: «космічні», філософські категорії, які він називає універсальними категоріями культури (час, простір, зміна, рух, причина), та соціальні категорії, так звані культурні категорії (свобода, право, справедливість, праця, багатство, власність) [7]. Виокремлюють ще одну групу – категорії національної культури (наприклад, для української культури це – воля, доля, соборність, французької – душа, тоска, любов, грецької – свобода, гостинність тощо). Слід зазначити, що в мові національно-культурних концептів значно більше, ніж може здатися на перший погляд.

Таким чином, кожна культура має свої ключові концепти. За визначенням В. А. Маслової, *ключові концепти культури* – базові одиниці картини світу, які зумовлені культурою, та мають велику значущість як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурного суспільства в цілому [4, с. 49].

Культурний концепт – багатомірне смислове утворення, в якому виокремлюються образна, ціннісна, та поняттєва сторони [1, с. 91]. Образна сторона концепту – це зорові, слухові, тактильні, смакові характеристики предметів, явищ, подій, відображених в нашій пам'яті. Поняттєва сторона концепту – це мовна фіксація концепту, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, зіставні характеристики даного концепту по відношенню до того чи іншого ряду концептів. Ціннісна сторона концепту – важливість цього психічного утворення як для індивідууму так і для колективу [1, с. 107]. Опис концепту, за твердженням В. І. Карасика, – це спеціальна дослідницька процедура тлумачення значення його імені та близьких позначень [1, с. 92].

На думку В. П. Нерознака, культурно-маркована лексика та безеквівалентна лексика є саме той лексикон, на матеріалі котрого слід складати переліки фундаментальних національно-культурних концептів

[5, с. 85]. Отже опис національно-культурних концептів, які приховані у лексиці з культурним компонентом є актуальним та перспективним напрямком дослідження.

Література

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Москва : Гнозис, 2004. – 392 с.
2. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Известия РАН. Серия литературы и языка. – Москва, 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3–9.
3. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. / В. М. Манакін. – Київ : Академія, 2012. – 288 с.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студентов ВУЗов / В. А. Маслова. – Москва : Академия, 2001. – 183 с.
5. Нерознак В. П. От концепта к слову: к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Омск : Омск. гос. пед. ун-т, 1998. – С. 80–85.
6. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – Москва : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
7. Человек и культура. Индивидуальность в истории культуры / под ред. А. Я. Гуревича. – Москва : Наука, 1990. – 240 с.

УДК 821.14'06-311.6.09(043)

Кіор Ю.А.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри грецької філології та перекладу

СИСТЕМА ГОЛОВНИХ ОБРАЗІВ РОМАНУ ЛІТСИ ПСАРАФТИ «ПОСМІШКА ГЕКАТИ»

Вивчення історичної прози якнайкраще підходить для знайомства з історією та культурою іншої країни, оскільки безпосередньо вводить читача у захоплюючий вир подій. Одним з таких творів, на нашу думку, міг би стати роман грецької письменниці Літси Псарафти “Посмішка Гекати”.

Літса Псарафти належить до сучасних грецьких авторів літератури для молоді. Вона народилась на острові Самос, зараз живе в Афінах. Працювала в консульстві та в американському посольстві у відділі перекладу. Об’їздила майже увесь світ, і її подорожі стали джерелом натхнення для багатьох її творів. Вона є автором багатьох творів, які одержали численні грецькі та міжнародні премії [3, с. 7].

Роман “Посмішка Гекати” був написаний у 1995 році, а у 1996 одержав Державну премію Міністерства культури Греції як кращий роман для молоді. У 2000 році письменницю було номіновано на премію Андерсена – аналог Нобелівської премії у галузі дитячої літератури [2].

Дія роману розгортається на грецькому острові Самос у чотирьох хронологічно різних епохах, що пов’язані з видатними історичними подіями Греції. Головні героїні – чотири дівчини приблизно одного віку, які живуть у різні часи. Чотири розділи відповідно називаються за іменами героїнь: “Феано” (522 до н.е.), “Феонікі” (1042), “Арети” (1808) та “Тети” (1995). Під назвою розділу вказується рік, коли відбувається історія.

Починається роман своєрідним “прологом” під назвою “Арети” (1995). Літня жінка Арети дуже переймається через вчинок своєї онуки (що саме сталося, стає відомим лише у четвертому розділі). В родині Арети протягом багатьох десятиліть зберігається золота прикраса – дуже гарне кольє, виготовлене за часів правління Полікрата, правителя Самоса у VI ст. до н.е. І Арети замислюється над історією незвичайного артефакту.

Героїня першого розділу Феано – єдина дочка Полікрата, тирана Самоса у 6 ст. до н.е. Красива історія кохання Феано і майстра-ювеліра Рікоса зображується на тлі історичних подій. Полікрат постає як фігура неоднозначна. З одного боку – це відомий правитель, який прославив свій острів завдяки технічним та духовним досягненням (портові устрої, водопровід, храм Гери – перший храм на території Греції, – школа Піфагора).

До своєї героїні Феано авторка відноситься з любов’ю. З рук коханого вона отримує “подарунок кохання”, який їй напрозорчили Мойри при народженні, – золоте кольє, яке згодом з’єднає всіх чотирьох героїнь. Це кольє, яке наймолодша героїня Тети назвала “Посмішкою Гекати”, є, можливо, найголовнішим героєм роману. Воно ніби живе своїм життям, впливаючи на долю тих, хто ним володіє, яких, до речі, саме й обирає, і караючи тих, хто намагався завладіти ним обманом. Навіть назва кольє, а відтак і назва самого роману є символічною: в грецькій міфології Геката – богиня чаклунства, володарка страховищ і привидів, що насилала на людей жах і тяжкі сни [1, с. 250]. Феано гине через заздрощі богині Гери: блискавкою, вкраденою у свого чоловіка Зевса, вона вбиває Феано і осліплює Рікоса (найстрашніша кара для митця).

Через кілька століть послушниця візантійського монастиря Феонікі випадково знаходить колье. Незважаючи на те, що це поганська прикраса, Феонікі поступово стала носити її і навіть надихнула свого коханого Костянтина на створення ікони Богородиці, яка мала риси Феонікі і була прикрашена цим кольє. Ікона одержала назву “Богородиця Прикрашена”. Через кілька днів після створення ікона почала плакати кривавими сльозами, попереджаючи про небезпеку. Коли у монастирі відновилися мир і тиша, Феонікі вирішили пожертвувати своє колье Богородиці. Через деякий час на монастир напали пірати. Захищаючи монастир, у сутичці з ними загинув Костянтин. Велику частину монастирських скарбів, у тому числі й ікону Прикрашеної Богородиці, пірати вивезли на кораблі. Але знялася буря, корабель зі скарбами потонув, і лише неушкоджену ікону хвилі винесли на берег.

З новою героїнею – Арети – ми знайомимося майже через вісім століть, за кілька років до початку Грецької Революції. Вона – дочка старости села на острові Самос. Кольє випадково знайшов її наречений Якуміс у морі. Молоді люди проходять через багато випробувань, щоб залишитися разом. І знову реальні події переплітаються з містичними.

За заповітом Арети колье має переходити до першої онуки, яка, в свою чергу, передасть його своїй першій онуці (за грецькою традицією, вони мають однакові імена). Таким чином, остання героїня, яка живе в наші часи, є родичкою Арети з третього розділу. Її теж звать Арети (як і її бабусю, яка теж з’являється в романі як дійова особа). Для розрізнення бабусі та онуки остання отримує зменшене ім’я Тети. Їй теж доводиться пережити велике кохання, яке закінчилося трагічно. Паралельно з розповіддю про Тети письменниця простежує шлях колье, яке за будь-яких обставин залишалось у родині, навіть під час війни і скрути. Тети знаходиться в комі після аварії, яка трапилась, коли вона зі своїм коханим Телісом вирушили до Афін для участі у фіналі конкурсу краси. Під умовляннями Теліса Тети бере з собою бабусине колье, власне, краде його, а отже, оволодіває ним обманним шляхом, за що й отримує покарання. Фінал роману оптимістичний: опритомнівши, Тети знаходить в собі сили жити далі і визнає свою провину.

Всі чотири героїні пов’язані між собою старовинним артефактом, а відтак це колье стає чи не найголовнішим героєм роману.

Література

1. Гловацька К. Міфи Давньої Греції. Київ : Веселка, 1991. 264 с.
2. Συγγραφέας Λίτσα Ψαραύτη. Режим доступу: <http://www.psarafti.gr/gr/home.html>.
3. Ψαραύτη Λ. Το χαμόγελο της Εκάτης. Αθήνα : Εκδόσεις Πατάκη, 1995. 205 σ.

УДК 811.14’373.611(043)

Новицька О.А.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри грецької філології та перекладу

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМАТИКА ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ З ТОЧКИ ЗОРУ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

Лінгвістичне перекладознавство виникло як окрема наукова дисципліна у другій половині ХХ століття, на сьогоднішній день численними є дослідження різних аспектів перекладацької діяльності з лінгвістичної точки зору. Теоретичні основи науки про переклад були закладені вченими багатьох країн і різних напрямків.

Велике значення має всебічне вивчення проблеми еквівалентності перекладу, його стилістичного аспекту, компонентів змістовної структури тексту. Комплексний підхід до розкриття характеру перекладацької діяльності створює необхідні умови для дослідження окремих сторін процесу перекладу, а також для створення єдиної теоретичної концепції в тому чи іншому його аспекті.

Не менш значущим є те, що у сфері наукових інтересів відомих перекладознавців знаходяться теоретичні основи перекладу творів різних жанрів. Велика увага приділяється письмовим перекладам текстів, що належать до газетно-інформаційного та публіцистичного стилів. Значного розвитку набули дослідження в галузі науково-технічного, художнього та усного (зокрема, синхронного) перекладу. Важливий внесок у розвиток даних наукових напрямів зробили видатні науковці В. Крупнов, В. Виноградов, Р. Міньяр-Белоручев. Такі дослідження дозволяють виявити загальні риси всіх переказів і специфічні особливості кожного виду перекладацької діяльності. Жанрова своєрідність є одним з важливих елементів індивідуального стилю митця та ключовим аспектом перекладацького аналізу художнього твору.

На думку А.В. Федорова, лінгвістичне вивчення перекладу, тобто вивчення його крізь призму двох мов, дозволяє будувати роботу більш конкретно. Він вважав безпідставним будь-яке дослідження про відображення змісту першотвору в перекладі, за умови, якщо воно виконано без аналізу мовних і стилістичних засобів, використаних при перекладі [40, с. 36].

Відтворення неповторного авторського стилю потребує від перекладача розуміння поставленої мети та гнучкої перекладацької стратегії. На думку Н. Гарбовського, втрати при перекладі носять не тільки

об'єктивний характер, що пояснюється асиметрією культурних реалій і стилістичних норм. Вони пояснюються також здатністю перекладача розшифрувати вибір автора в трьох сферах: реальній (описувані в тексті оригіналу предмети реальної дійсності), ідеальній (власне уявлення автора) і знаковій (мовні форми, тобто обрані автором форми тексту) [29, с.283].

Для перекладацької діяльності, хоча вона і складається з численних трансформаційних операцій, безумовно, характерна цілісність, що охоплює всі рівні структури тексту [29, с. 220]. І, як відзначала болгарська перекладачка А. Лілова, важливим аспектом таланту перекладача є можливість «влонити і зберегти сутність і цілеспрямованість загального початку, яким керувався автор» [30, с. 76].

Л. Нелюбін пропонує ряд основних принципів перекладу – на його думку, переклад повинен виражати зміст, ідею і сенс першотвору, відтворювати художньо-національну своєрідність оригіналу і не повинен містити ніяких змін або доповнень, які деформують думку автора і зміст твору. Більше того, переклад пов'язаний з творчістю, тому справжній переклад – це результат «творчої діяльності перекладача» [9, с. 132].

Основна проблема, з якою стикається перекладач – відсутність семантичних еквівалентів. Як зазначав Я. Рецкер, вже у ході аналізу тексту в ньому виділяються одиниці перекладу, однак такі еквівалентні відповідності складають незначну меншість [4, с. 9]. Таким чином, одиниця перекладу є складним системним утворенням, одиницею загальної структури акта перекладу [29, с. 263]. У зв'язку з цим у теорії перекладу велика увага приділяється питанню перекладацьких трансформацій. Попри відмінності у класифікації перекладацьких трансформацій, їх зазвичай класифікують як лексичні, граматичні та комплексні [31, с. 161]. Приймаючи дану класифікацію, дотримуємося тієї точки зору, що стилістична трансформація може мати місце і на лексичному, і на граматичному рівнях.

Переклад художньої літератури, з точки зору точності або еквівалентності, являє собою складну проблему. В. Комісаров стверджує, що поняття еквівалентності розкриває найважливішу особливість перекладу і є одним з центральних понять сучасного перекладознавства [31, с. 134]. При перекладі необхідно ретельно проаналізувати всі деталі, з яких складається художнє враження, щоб згодом передати всю яскравість, емоційне забарвлення твору та індивідуальні особливості стилю його автора. Водночас перекладач не повинен передавати тільки значення. Він повинен відзначати його відповідність або невідповідність стилістичним нормам мови перекладу.

Отже, відповідність мови та стилю першотвору та його художнього перекладу залежить, в першу чергу, від перекладача, його сприйняття оригіналу, а також різносистемних мов, відмінностей соціального та культурного середовища. У будь-якому випадку перекладач повинен не тільки передати значення тих чи інших мовних одиниць, а й індивідуальність, талант, світогляд, досвід автора.

Література

1. Кальниченко О.А., Подміногін В.О. Переклад та адаптація // Вісник Харківського нац. у-ту ім. В.Н.Каразіна. Сер.романо-германська філологія. - Харків: ХНУ, 2004. - №636. - С. 201-206.
2. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учеб.пособие. - СПб.: Филологический фак. СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 352 с.
3. Комиссаров В.Н. Перевод и интерпретация // Тетради переводчика / Под ред Л.С. Бархударова. - М.: Высшая школа, 1982. - Вып. 19 - С. 3-20.
4. Радчук В. Протей чи Янус? (Про різновиди перекладу) // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. „Григорій Кочур і український переклад” (м.Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол.: О.Чердніченко (голова) та інш. - Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - С. 255 - 267.
5. Якименко О.А. Перевод и комментарий: пределы адаптации // Матер. VI Междунар. науч. конф. По переводоведению „Федоровские чтения” (21-23 окт. 2004 г.). - СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. - С. 508 - 514.
6. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. - 544 с.
7. Kade O. Die Sprachmittlung als gesellschaftliche Erscheinung und Gegenstand wissenschaftlicher Untersuchung // Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 3. - Leipzig, 1980. - S. 194-197.
8. Новикова М.А. Прекрасен наш союз. Литература - переводчик -жизнь: Лит.-крит. очерки. - К.: Рад.письменник, 1986. - 224 с.
9. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. - К.: Юніверс, 2002. - 280 с.
10. Грабовецька О.С. Епітетна конструкція в перекладах Григорія Кочура // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. „Григорій Кочур і український переклад” (м. Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол.: О.Чердніченко (голова) та інш. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - С. 108 – 112.

ОСОБЛИВОСТІ LINGUA FRANCA ГРЕКОМОВНИХ КОРИСТУВАЧІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Новітні телекомунікаційні технології, зокрема глобальна комп'ютерна мережа Інтернет, яка на сьогоднішній день є одним з найбільш важливих чинників розвитку світової спільноти, у значній мірі впливають на суспільну, політичну, економічну і соціокультурну сфери людської діяльності. Характерною рисою віртуального спілкування є зміна умов міжособистісної взаємодії суб'єктів спілкування, в тому числі і на мовному рівні.

У даному дослідженні розглядаються тенденції модифікації мовних елементів новогрецької мови при спілкуванні у мережі Інтернет та аналізуються особливості специфічної мови віртуальної комунікації. Зростання інтересу сучасних лінгвістичних досліджень до штучних мов, виявлення яких є відповіддю на виклики стрімкого розвитку високих технологій, пов'язане із підвищеною увагою лінгвістичної науки до відношень людини та суспільства, які опосередковуються системою мови і мовною поведінкою людини.

Для он-лайн спілкування існує компактний засіб передачі інформації, зокрема фонетичне письмо, в основі якого лежить отождошення графічного оформлення слів із їх звучанням. На сьогоднішній день мовою віртуальної комунікації грекомовного населення є так званий *Greeklisch*. Серед грецьких лінгвістів відбуваються палкі дискусії стосовно того, чим є *Greeklisch* для сучасної новогрецької мови: «чумою, яка поглинає новогрецьку мову» [1, с.53] або звичайною економією часу. Так, про необхідність підтримувати грецьку мову на високому рівні, відповідному його значенню та культурному багатству, говорив професор лінгвістики Г. Бамбінїотис, стверджуючи, що *Greeklisch* – це найпростіший шлях віддалення від первинного написання слів. Він вважав, що достатньо грецького шрифту, який можна використовувати для публікацій у мережі Інтернет і в електронних ЗМІ, оскільки саме він надає «правильну картину світосприйняття та розуміння їхнього значення слів грецькою мовою через поєднання орфографії та змісту» [2, с.144].

Дане явище трактується науковцями як соціокультурний дискурсивний і психолінгвістичний феномен. Під терміном «*Greeklisch*» розуміється таке письмове відтворення слова, коли літери грецького алфавіту при написанні відображаються відповідними літерами латиниці. Лінгвісти виокремлюють такі типи *Greeklisch* [3, с. 21 – 25]:

- орфографічний (написання, при якому грецьке слово на письмі відбивається схожими за накресленням латинськими літерами: Καλημέρα, πώς είστε; - *Kalhmera, pws eiste?*);
- фонетичний (написання за звучанням: Καλημέρα, πώς είστε; - *Kalimera, pos eiste?*);
- «розкладковий» (користувач друкує таким чином, наче розкладка клавіатури є грецькомовною, хоча в дійсності вона є англійською: Καλημέρα, πώς είστε; - *Kalhmera, pvs eiste?*).

Необхідно зазначити, що для передачі грецького слова у *Greeklisch* не існує певних критеріїв, тобто немає конкретної «норми», якої варто дотримуватися під час написання грецького слова латиницею. Таким чином, користувачі мережі Інтернет мають простір для творчості у межах своїх клавіатур, обираючи найбільш сприятливий засіб відтворення мовних одиниць рідної мови латиницею.

Процеси модифікації слова визначаються як специфічний засіб словотвору, що покликаний на створення структурно-семантичних і стилістичних варіантів слів (іншими словами модифіковані слова не розглядаються як власне слова, коли вони вперше з'являються при усному спілкуванні або при листуванні, але стають ними в ході мовного розвитку. Спочатку слово-модифікатор не входить до словникового складу даної мови, а просто змінює у тій чи іншій мірі вихідну мовну одиницю, водночас не заперечуючи можливість переходу модифікованих мовних одиниць у сферу повсякденного вживання.

Отже, слово *φραϊοπαθής* при написанні за допомогою *Greeklisch* буде приймати наступні форми:

oreopathis – фонетичне відтворення,

wraiora8ns – орфографічне відтворення,

wraiorauhs – відтворення із застосуванням відповідних латинських символів на клавіатурі.

Greeklisch увійшов у використання користувачів мережі Інтернет серед грекомовного населення, коли комп'ютери тільки почали входити у широке використання і розкладка на клавіатурі мала обмежену кількість мов з найголовнішою та універсальною англійською. *Greeklisch*, поєднуючи назви двох мов англійською *Greek* та *English*, є письмовою формою штучної мовної варіації, яка використовувалась у Греції та на Кіпрі у 80 - 90-х роках ХХ ст. Саме в той період було створено низку штучних мов таких, як *FrenGLISH*, *Deutschlish*, *Greeklisch*. Професор лінгвістики Афіньського національного університету імені Каподистрії П. Кондос стверджує, що існування *Greeklisch* є природним фактором, безпосередньо пов'язаним із *lingua franca* нашого століття, англійською мовою. Кожна епоха має свою власну універсальну мову спілкування, яка впливає на всі без винятку сфери людської діяльності. На його думку, використання англійської мови

створила «візуальну» звичку, яка є очевидною не тільки під час віртуального використання, але й у повсякденному житті [3, с.77].

Оскільки в новогрецькій мові віртуальної комунікації головним чином використовується лексика усної грецької мови, у більшості випадків у скороченому варіанті, наявність англіцизмів і аббревіатур на основі англійського словесного фонду є природною: *KOTC – Kiss on the cheek; CU – See you; LOL – Laughing out loud; SS – Sweet Smile; JTLYK – just to let you know; H&K – hug and kiss* [3, с. 80 – 85].

Штучна форма новогрецької мови Greeklish, створена з метою задовольняти комунікаційні потреби грекомовних користувачів мережі Інтернет, настільки увійшла до вжитку, що було створено алфавіт Greeklish [4]. Саме тому слід зазначити, що Greeklish використовується не тільки під час онлайн-спілкування у чатах, мобільних додатках та на форумах, але й під час SMS-листування, завдяки спрощеній орфографії, відповідаючи принципам економії мовних зусиль. Наприклад: θέλω – thelw або delw, , γραφικά (τα) – grafika, μου – mou, γράψιμο (το) – grapsimo, σχολή (η) – xoli, έχω – exw, κάνω – kanw, απαγορεύω – arapogeyw, μπρώ – mrow, είμαι – eimai, αυτόματος – automatos, καλημέρα – kalhmera, πώς – pws, πού – pou, γιατί – giati, γι'αυτό – giayto, πολύ – poly, δεν – den, όχι – oxi [1, с. 118 – 120].

Також треба зауважити, що із розвитком віртуального спілкування серед грекомовного населення був сформований і свій власний специфічний Інтернет жаргон: tsagia – чао; ти; sks – замовкни; kn1 – ніхто; smr – сьогодні; kalimerez, merez – доброго ранку, доброго дня; vrm – мені нудно та інші [3, с. 57 – 59].

Таким чином, під час дослідження специфіки Інтернет спілкування серед носіїв грецької мови нами було виявлено, що компактність, швидкість і відсутність граматичних і орфографічних правил, що є характерними рисами сучасної віртуальної комунікації, зумовили впровадження і широке розповсюдження нових варіантів написання і використання нетрадиційних орфографічних норм, що у свою чергу стало причиною появи специфічного варіанту новогрецької мови віртуального спілкування – Greeklish.

Література

1. Γιαννακούλοπούλου Α. Δυσκολίες ελληνοφώνων στην παγκόσμια «κουβεντοχώρα» / Α. Γιαννακούλοπούλου. – Αθήνα: Παν-μιο Αθηνών, 2011. – 245 σ.
2. Αδάμ Α. Η μαγική γλώσσα των Ελλήνων / Α. Αδάμ. - Αθήνα: Γεωργιάδης, 2003. – 462 σ.
3. Λιάλιος Γ. Ομιλείτε Greeklish ή Ελληνικά; / Γ. Λιάλιος. – Αθήνα: Οργανισμός εκδόσεως διδακτικών βιβλίων, 2010. – 118 σ.
4. Αλφάβητο Greeklish [Electronic resource]. – Mode of access : <http://tinyurl.com/y7jubhor>

**СЕКЦИЯ
АКТУАЛЬНИ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

УДК 82-1/-9

Гусева Е.И.

кандидат филологических наук, доцент кафедры славянской филологии и перевода

ЛИТЕРАТУРНЫЙ СИКВЕЛ КАК ВТОРИЧНЫЙ ТЕКСТ

Понятие интертекстуальности восходит к сформулированному Ю. Лотманом понятию внетекстовые связи, или же к смысловому треугольнику: текст – текстовые связи – внетекстовые связи: «Вся совокупность исторически сложившихся художественных кодов, делающая текст значимым, относится к сфере внетекстовых связей». В широком смысле внетекстовые связи произведения «могут быть описаны как отношение множества элементов, зафиксированных в тексте, к множеству элементов, из которого был осуществлен выбор данного употребленного элемента» [1, с. 1].

В целом выбор заимствуемого элемента в первичном тексте или же характер заимствования зависят от того, на каком уровне осуществляется развитие данного элемента в тексте-реципиенте. Это может быть заголовок или основной текст (персонаж, сюжет), При этом название часто манифестирует заимствование фабулы или пролонгацию той или иной сюжетной линии. Ю. Лотман включает в структуру художественного текста словесный изобразительный знак (образ). Заимствование образа может быть наглядным или почти не заметным, особенно при поверхностном прочтении. В этом случае слово предоставляется интерпретатору.

Литературному сиквелу, заимствующему имена персонажей, вполне соответствует слоган «знакомые все лица». Герои единственной пьесы Аркадия и Бориса Стругацких «Жиды города Питера, или Невесёлые беседы при свечах», последнего их совместного произведения, Кирсанов и Базарин, представляют собой питерскую интеллигенцию, раскрепощенную оттепелью, но и подверженную страхам предшествующей ей эпохи. Первое (раскрепощенная) им кажется, второе (подверженная страхам) – им предстоит о себе узнать. В диалогах сиквела спор либерала с нигилистом продолжается в виде перепалки либерала и патриота. Но, в отличие от своих предшественников, Кирсанов и Базарин не вполне антагонисты. Условный антагонизм героев подчеркивает и такой сюжетный ход, как отложенное наказание: повестки приносят не всем одновременно, что делит героев на жертв и сочувствующих им. Прием отложенного наказания позволяет сочувствующему Базарину какое-то время тешить себя морализаторством, но, в конце концов, черный человек приходит и за ним. За предложением «всем богатым...явиться» следует «Все дармоеды города Питера и окрестностей должны явиться...», «Распутники города Питера!» Явиться...». При всех индивидуальных реакциях итог для всех героев один – потрясение и покорность. Черный человек превращает героев в собирательный образ жертвы, идущей на заклание, в каждом из них просыпается человек, готовый покориться и принять насилие как неизбежное. Персонажи литературного сиквела конкретны, индивидуальны и привязаны к своему времени. С другой стороны, наследуя имена хрестоматийных героев, они воспроизводят вневременной литературный типаж.

Герои пьесы, если воспользоваться образом Робера Мерля, пребывают за стеклом. Их связь с настоящим опосредована: медиаторами выступают радио, телефон, песня, которая доносится из комнаты сына Кирсанова. Эти музыкальные заставки А. Снигирёв очень точно назвал «маркировка эмоционального состояния эпохи». Стругацкие предугадывают все более зримый уход человека из внешнего мира. А на горизонте уже виднеются интернет и другие посредники между реальной жизнью и человеком.

Литературный сиквел братьев Стругацких – это долгая «ночь страха» и «минута доброты». В последнем акте пьесы старшее поколение уступает место героям девяностых. Символом перемен становится песня Виктора Цоя, она доносится из комнаты сына Кирсанова, сначала как фон, а затем как предзнаменование. И хотя мысль о переменах, ожидаемых через два-три года, озвучивают отцы, их классические роли уже сыграны, они – уходящая натура. На сцене появляются новые герои, сын и друг Кирсанова, с решительностью молодости и насмешливым (или показным?) бесстрашием. Дети, способные оценить «минуту доброты», но, не склонные к рефлексии, готовы действовать быстро и безжалостно. Робко звучит «одиноким голос человека» – жены Кирсанова, сумевшей сохранить человечность, лишь сузив свой мир до семейного круга, когда же новая жестокая жизнь входит в семейный быт, и ее голос вливается в хор покорности. Судя по эпиграфу, литературный сиквел Стругацких – еще одна повесть о том, что люди все те же, что противостоять злу – удел немногих. Этот единичный, но и вневременной, героизм, противопоставит и покорности отцов, и жестокой решимости детей. Коллективный автор пьесы выступает и «пророком, предсказывающим назад», и творцом, которому провидится новое время. По признанию Стругацких, настоящее и теснящее его будущее «не так радужно, как казалось», В этой характеристике, очевидно, данной времени позднее, уже есть знание постфактум, неведомое героям пьесы, знание, что их страхи – из

прошлого и что, как бы ни был притягателен образ «и повторится все как встарь», сюжеты времени, дословно не повторяются.

Следующий уровень интертекстуальности – та или иная связь сюжетных линий текста-донора и сиквела. Так, Ярослав Веров называет свой роман «Мертвые души, или г-н Чичиков в городе N.». И хотя время, и герой, и мертвые души у Верова другие, на интертекстуальном уровне работает не только название «Мертвые души» или имя главного героя, но и многочисленные вкрапления гоголевского текста. При этом имя героя – это не воспроизведенный фрагмент «чужого текста», а двоящийся, почти зрительный образ, который рисует, с одной стороны, автор сиквела, а с другой, воображение и память читателя. Так возникает многослойность образа и текста.

Вторая жизнь прототипа в литературном сиквеле может быть или альтернативной историей героя, уместяющейся в те же временные рамки, или же стать продолжением его истории, т.е. собственно сиквелом. Крайняя степень заимствования – совместный труд писателей-фантастов Верова и Минакова, их роман «Операция Вирус» – это развитие сюжета, эскизно набросанного братьями Стругацкими. Антон Первушин в статье-предисловии «Чудо межавторского космоса» поясняет: «Когда-то, два брата фантаста Стругацкие думали, писать или не писать роман со странным названием «Операция “Вирус”». Но... так и не создали. Эту книгу написали два друга – Ярослав Веров и Игорь Минаков. В результате Максим Каммерер, герой «Обитаемого острова» Стругацких, «как ни сопротивлялся, но оказался в самой гуще, в сердце Островной Империи». Антон Первушин пишет, что «Операция Вирус» очень точно имитирует незабвенный стиль братьев Стругацких: «Да, все это – «зависимые» произведения, и, для того чтобы понять и прочувствовать тонкую игру автора, вам придется хотя бы бегло ознакомиться с первоисточниками» [2, с. 3].

Итак, рассматривая вопрос о характере вторичного текста, о формах и степени заимствования из текста-донора, можно утверждать, что заимствование осуществляется на любом уровне структуры художественного текста, включая название или начиная с него. Интертекстуальность, прием, который наследует и развивает литература нашего времени, предполагает наличие просвещенного и вдумчивого читателя.

Литература

1. Лотман Ю. Текст и внетекстовые структуры / Ю. Лотман. URL: <https://lit.wikireading.ru/354>.
2. Первушин Антон. «Чудо межавторского космоса». / Антон Первушин. URL: http://lovelead.ec/read_book.php?id=42338&p=1#gl_2.
3. Стругацкий А., Стругацкий Б. «Жиды города Питера, или Невеселые беседы при свечах» / Аркадий Стругацкий, Борис Стругацкий. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=134246>.

УДК 811.111

Нікольченко Т.М.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології та перекладу

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТВОРІВ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ (НА ПРИКЛАДІ КАЗКИ П. ЄРШОВА «КОНЁК-ГОРБУНОК»)

Важливим аспектом у роботі вчителя-словесника, вихователя дитячого садочка, та й просто батька чи матері є пошук хорошої літератури для дитини, яка б водночас відіграла і пізнавальну, і виховну роль, давала б дитині насолоду, для чого і призначена література для дітей. Пріоритетним напрямком у цій галузі є література не лише вітчизняна, а й перекладна. Маємо на оці казку «Конёк-Горбунок» П. Єршова, що вперше була надрукована у 1834 році, і продовжує залишатися однією з улюблених дитячих казок, і не тільки російської малечі, а всього світу, адже казка перекладена майже на всі мови народів світу.

Українською вперше «Коник-горбокони́к» зазвучав ще на початку минулого століття завдяки перекладу Олекси Коваленка, а найкращий переклад, на думку не тільки відомих літературознавців, але й маленьких читачів та їх батьків, є переклад Максима Рильського. П. Єршов російський казкар, але його Горбокони́к із давніх-давен вже перетнув російські кордони і, не дивлячись на поважний вік, досі улюблений герой дитячого читання. Більше того, він виявився настільки живим, що перетнув кордони не тільки географічні, а й мовні. «Горбокони́к» у перекладі Максима Рильського справляє враження, ніби з самого початку цю казку було написано саме українською, як сказав про неї відомий виконавець цього твору Народний артист України Богдан Бенюк, який виступав у Чернігові напередодні визначної дати – 180-річчя виходу з друку казки Петра Єршова «Коник-горбокони́к».

Перед перекладачем постає надскладна задача у перекладі відомого твору, який уже відомий читачам і слухачам із російської мови, став популярним і зчаста улюбленим: якими засобами передати ту соковиту мову, якою володів автор, і передати те незабутнє враження, яке залишають після себе пригоди казкового Івана-дурника. У даній статті буде здійснена спроба дослідження лише однієї проблеми перекладу – передачі безеквівалентної лексики з російської мови на українську, якою так рясніє твір П. Єршова.

Безеквівалентна лексика досить часто викликає труднощі в процесі перекладу, вимагаючи не просто знання мови, але й знання культури, до якої дана мова належить. У будь-якій мові є слова, що не мають однослівного перекладу в інших мовах. Цю проблему досліджували Баранова І. С. та Лукінова М. Ю. [1], які використали переклад казки «Горбоконики» на англійську та українську мови. Ми ж використовуємо лише переклад казки на українську мову М. Рильського.

Звертає на себе увагу переклад власних імен: у П. Єршова – «И ему сказал отец: «Ты, Гаврило, молодец!» [2, с. 6]; у Рильського – «И йому сказав отець: «Ти, *Гаврило*, молодець!» [3, с. 6]. Спостерігаємо транскрибування. Причому, в перекладі М. Рильського з'являється і кличний відмінок, який у російській мові відсутній. У іншому випадку спостерігаємо калькування. У П. Єршова: «Тут лежить перо Жар-птиці!» [2, с. 18]. У М. Рильського: «То лежить перо Жар-птиці!» [3, с. 14]. Змінюється посилання – дається вказівка не на місце, а власне на предмет. Майже однаково звучить ім'я нічного світила: у П. Єршова – «Здравствуй, Месяц Месяцovich!» [2, с. 59]; у М. Рильського – «Здрастуй, Місяць Місяцьovich!» [3, с. 41].

Описовим методом користується М. Рильський при характеристиці означеної особистості: «Нет, постой же ты, дрянная!» [2, с. 49]. Слово «дрянная» у російській мові позначає «погана», «нікчемна». Оскільки прикметником це означення було б перекласти важко, перекладач його передає описово: «Ні, стривай же, *зла личино!*» [6, с. 22].

У деяких випадках важко підібрати однозначні реалії у мові перекладу. Тоді перекладач підбирає поняття, які хоч і не повністю співпадають із мовою оригіналу, але можуть повною мірою у перекладі передати сутність явища. Це переклад уподібнений: «Тут Иван с землей простился И на небе очутился, И поехал, будто князь, Шапка набок, подбодрясь» [2, с. 58]. У М. Рильського це виглядає так: «Тут Иван не забарився I на небі опинився, Шапку набік заламав, Розглядатися почав» [3, с. 41]. Таке уподібнення не знизило вартості перекладу, тому вважаємо, що перекладач проявив неабияку винахідливість, використавши нульовий варіант до слова «князь».

Зчаста перекладач створює неологізм для позначення власного імені. Так, М. Рильський для позначення казкової істоти вигадав нове ім'я – «Горбоконики», яке аж ніяк не поступається авторській фантазії.

Особливої уваги потребує переклад фразеологізмів. Так, у казці П. Єршова серед багатьох інших був використаний фразеологізм «Сонная тетеря». «Тетеря» – просторічна назва птаха тетерука. Цей птах під час токовища (весільний спів) нічого не чує, тому до нього легко дістатися зненацька. Звідси й походить вислів «глуха тетеря», який позначає людину, яка нічого не чує, та вислів «сонна тетеря», яким позначають малорухому людину. У іншомовному перекладі поетичного твору не завжди є можливість словами відтворити це явище, тому перекладач підшуковує таке явище, що було б аналогічним, схожим: «Эй вы, сонные тетери! Отпирайте брату двери! Под дождём я весь промок, С головы до самых ног!» [2, с. 4]. У М. Рильського переклад цього вірша виглядає наступним чином: «Гей, прокиньтесь, тетері, Відчиніть скоріше двері! На дощі я весь промок Аж до самих до кісток» [36, с. 4]. З перекладу стає зрозумілим, що перекладач оперує цілком зрозумілими для читача поняттями, і читачеві зрозуміло, про що йдеться, хоча у перекладі й не збережений фразеологізм.

М. Рильський у одному із своїх виступів зазначав, що кожен перекладений твір повинен ставати явищем у літературі народу, на чю мову він перекладається. Перекладацька діяльність М. Рильського і є яскравим тому прикладом. Як перекладач, він працював плідно. А його переклад «Горбоконики» став улюбленим твором для читання української дитвори. Здається, неможливо краще передати епічність єршовської казки: «За горами, за лісами, За широкими морями, Проти неба на землі Жив дідусь в однім селі» [3, с. 3]. Такий зачин уводить слухача у казковий світ, причому у М. Рильського звучить більш лагідна розповідь. Замість єршовського «старика» у М. Рильського – «дідусь»; замість «крестянина» у П. Єршова у М. Рильського – «старенький». Колоритною українською мовою змальовані і сини. У П. Єршова: «У крестянина три сына: Старший умный был детина, Средний был и так и сяк, Младший вовсе был дурак» [2, с. 3]. У перекладі все так і передане, але з певним пом'якшенням: «У старенького три сини: Старший – з розумом хлопчина, Середульший – сяк-такий, А найменший – геть дурний» [3, с. 3]. У перекладі зникає слово «детина», що в російській мові має певну грубуватість, і з'являється «хлопчина», що несе на собі відбиток позитиву. Кожний рядочок перекладеної казки викликає велике бажання говорити про майстерність перекладача і про той позитивний вплив, який він справляє на слухача. М. Рильський – не лише видатний поет, а й видатний перекладач і теоретик перекладу. У своїх теоретичних працях він проводив думку, що переклад повинен бути творчим і яскравим, але повинен зберігати те найхарактерніше, найсуттєвіше, що властиве лише перекладуваному твору. Тема про майстерність М. Рильського-перекладача – необмежена, а тим більше – перекладача дитячої літератури.

Методичної літератури, присвяченої аналізу «Горбоконики», маємо значну кількість. Багато публікацій, присвячених балету, опері, анімаційним фільмам про «Горбоконики».

Активно вивчається тема фольклорних впливів на літературну казку П. Єршова. Але, нам здається, що ще попереду – аналіз живописання словом відомого казкаря. А це поєднується із темою перекладу твору, яка потребує подальшого всебічного узагальнення як на лінгвістичному, так і на літературознавчому рівнях.

Нагадаємо хрестоматійний вислів В. Жуковського: «Перекладач у прозі – раб, перекладач у поезії – суперник». Дослідники ще довго будуть з'ясовувати, якою мірою виглядає перекладач цього твору. Думаємо, що це достойний суперник, який чудово передав задум і дух твору, зберіг автентичність постаті автора та засвідчив, що українська мова всебічно може відтворювати всі складні аспекти перекладуваного твору. Уважаємо, що переклад «Горбоконики» М. Рильським – це справжній підручник для перекладачів-початківців, та й не лише для них.

Значущість перекладених творів для дітей в Україні визначається тим величезним культурологічним значенням, яке вони мають. Наведені роздуми дозволяють зробити висновок про те, що творча майстерність українських перекладачів, які спираються на міцні традиції, але також повсякчас вдосконалюють свій фах, допомагає українським дітям знайомитися зі світом літератури та реальним світом й долучитися до скарбниць світового письменства.

Література

1. Баранова И. С. Проблема перевода безэквивалентной лексики на материале сказки П. Ершова «Конёк-горбунок». / И. С. Баранова, М. Ю. Лукинова. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/92182>

2. Ершов П. П. Конек-горбунок. Рус. сказка в 3 ч./ П. П. Ершов. – К.: Рад. шк., 1987. – 80 с.

3. Ершов Петро. Горбоконики. Казка / Пер. з рос. Максима Рильського. – К.: «Веселка», 1992. – 56 с.

УДК 821.161.1.1-31 (Гоголь)

Звняцковский В.Я.

д. филол. н., профессор кафедры славянской филологии и перевода

НОКАУТ ИЛИ ПОБЕДА ПО ОЧКАМ?

ЕЩЁ РАЗ О СТАРОЙ ДОБРОЙ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ХАРАКТЕРИСТИКЕ ОСТАПА И АНДРИЯ

Поскольку у нас всё ещё не вышла из школьного употребления повесть Н. В. Гоголя «Тарас Бульба», причём как в Украине (несмотря на неполиткорректное заявление, сделанное главным героем в финале полякам: «подымается из Русской земли свой царь, и не будет в мире силы, которая бы не покорилась ему!..» [1]), так и в России (благодаря именно этому заявлению), – есть смысл ещё раз критическим взором пробежаться по общепринятому (в учебниках и в учительской среде) «воспитательному моменту» знаменитой повести, а именно по старой доброй сравнительной характеристике Остапа и Андрия.

В боксе существует как минимум два вида побед: очевидная, когда соперник повержен в нокаут, и так называемая победа по очкам, т. е. по общему количеству легальных (разрешённых правилами) ударов, нанесённых во время поединка. От души надеюсь, что коллеги-педагоги простят мне «грубый» боксёрский подход к «тонкой» литературной теме, ибо, думаю, накопело не у меня одного.

Начать с того, что «Тарас Бульба» изначально был задуман и осуществлён (в редакции 1835 г.) как повесть о сыноубице: козацкий полковник убивает своего младшего сына, предавшегося полякам. Во 2-й и окончательной редакции 1842 г. повесть, почти вдвое увеличившись в объёме, обрела и новую тему: защита Украины от польского захвата и полного ополячивания, борьба за сохранение православной Руси. С чем и было связано укрупнение образа положительного старшего сына. Но тем не менее и во 2-й редакции этот образ остался вспомогательным и во многом функциональным. Причём функция его – создать контраст образу младшего.

В самом деле: оба брата воспитаны в одной семье, и в одном (лучшем на то время) киевском учебном заведении, и в той «лучшей школе», которой их отец считал Запорожскую Сечь. Отчего же результаты одного и того же воспитания различны до полной противоположности? Ставя вопрос таким образом, Гоголь выступает ярким романтиком и, как романтик, ярким противником просветительской теории, трактовавшей человека в качестве *tabula rasa* – чистой доски: что на ней напишут, то и останется. Но «писали» одинаково, а вышло-то по-разному!

И вот до самого кульминационного момента включительно (!) – до казни Андрия его собственным отцом и реакции Остапа на это событие – образы братьев в повести откровенно поданы в качестве контрастной пары. А вот в чью пользу сравнение (и противопоставление) двух братьев – это, конечно, решать читателю (а не учебнику или учителю этого читателя).

Остап в его 12 лет был отправлен на обучение в Киев, в «академию» (на самом деле в Киевскую коллегию – академией она стала называться лишь с начала XVIII в.), но учиться не захотел, сбежал, был высечен отцом и отправлен назад. И вот уже Андрий – тоже в 12 лет – отправлен туда же, причём учится «охотно и без напряжения».

Интересно, что учёба старшего и младшего оканчивается в одно и то же время! При этом сказано (по другому поводу и как бы мимоходом), что Андрий ещё в 18 лет, в свой последний год в «академии», участвовал в «философских диспутах». А это, между прочим, означает, что он точно доучился до

предпоследнего (философского) или даже последнего (богословского) класса, т. е. скорей всего максимально быстро прошёл весь доступный на то время цикл высшего образования. А вот прошёл ли его к своим 22 годам Остап – большой вопрос. В Киевской коллегии, при строгом ректоре-епископе Петре Могиле (как потом и в Киево-Могилянской академии), студент и до седых волос мог просиживать штаны в первых классах, если надлежащим образом не сдавал экзамены. Так что на тот момент, когда Андрий, окончив полный курс коллегии, вдоволь наслаждался киевским образованием и киевской жизнью (вплоть до дерзкого свидания с дочкой польского воеводы), и Остапу наконец-то «дали вольную»...

Успешнее был младший брат и во внеучебное время. Хотя «Остап считался всегда одним из лучших товарищей», однако же «он редко предводительствовал другими в дерзких предприятиях – обобрать чужой сад или огород, но зато он был всегда одним из первых, приходивших под знамёна предприимчивого бурсака, и никогда, ни в каком случае, не выдавал своих товарищей; никакие плети и розги не могли заставить его это сделать» [1]. А вот Андрий «чаще являлся предводителем довольно опасного предприятия и иногда, с помощью изобретательного ума своего, умел увёртываться от наказания, тогда как брат его, Остап, отложивши всякое попечение, скидал с себя свитку и ложился на пол, вовсе не думая просить о помиловании» [1]. В общем об Андрии так прямо и сказано, что по сравнению с Остапом он «имел чувства несколько живее и как-то более развитые» [1]. – Не нокаут, но как минимум нокадаун. Ход поединка пока явно складывается в пользу Андрия. Мирная «школа» Запорожья, а затем и военные действия поначалу шансы братьев уравнивали. Но вот – внимание! – Остап по очкам вырывается вперёд: «Старому Тарасу любо было видеть, как оба сына его были одни из первых. Остапу, казалось, был на роду написан битвенный путь и трудное знанье вершить ратные дела. Ни разу не растерявшись и не смутившись ни от какого случая, с хладнокровием, почти неестественным для двадцатидвухлетнего, он в один миг мог вымерять всю опасность и всё положение дела, тут же мог найти средство, как уклониться от неё, но уклониться с тем, чтобы потом верней преодолеть её. Уже испытанной уверенностью стали теперь означаться его движения, и в них не могли не быть заметны наклонности будущего вождя. Крепостью дышало его тело, и рыцарские его качества уже приобрели широкую силу льва.

– О, да этот будет со временем добрый полковник! – говорил старый Тарас» [1].

А что же он говорил в это же самое время про Андрия, который ведь в школьные-то годы «чаще являлся предводителем довольно опасного предприятия», т. е. по всем приметам быстрее бы должен был выбиться в лидеры? Оказывается, в битвах гедонист Андрий видел всего лишь «негу и упоение»! И, конечно, «дивился отец также и Андрию, видя, как он, понуждаемый одним только запальчивым увлечением, устремлялся на то, на что бы никогда не отважился хладнокровный и разумный, и одним бешеным натиском своим производил такие чудеса, которым не могли не изумиться старые в боях. Дивился старый Тарас и говорил:

– И это добрый (враг бы не взял его) вояка! не Остап, а добрый, добрый также вояка!» [1]

Можно лишь вообразить себе всё то бешенство (автором повести нимало не описанное), с каким слушал Андрий это «не Остап»! Значит в хваленном козацком войске торжествуют послушные недоучки? Так не поискать ли лучшей доли?

Тут и повод подвернулся – повод, с точки зрения гуманизма XVII века, хорошо усвоенному Андрием от киевских профессоров (Остап-то всё мимо ушей пропустил), весьма уважительный: назовём его казусом Монтекки и Капулетти.

Обратим внимание, что в повести, главной темой которой является жестокая и беспощадная война, мы странным образом лишены возможности близко познакомиться с «врагом»: поляки появляются эпизодически, их образы функциональны и схематичны. Даже «прекрасная полячка» (кстати, безымянная) просто «ветрена, как все полячки» и описана лишь в аспекте физической красоты (также, впрочем, весьма схематично).

Это и понятно: враг он и есть враг, борьба идёт на уничтожение. И если вопрос решается в честном бою – тут, с козацкой точки зрения, и говорить особо не о чем. Но вот о чём стоит говорить и о чём, собственно, вся повесть, так это о том, что «преступным образом» влечёт к себе чувствительных, умных и образованных сыновей элитных козацких семей. О ценностях «чуждых», европейских, западных. О том, что ровесники Андрия и «прекрасной полячки» где-нибудь в Британии начала того же самого XVII века уже с благодарностью усвоили от лидеров европейского гуманизма:

Лишь это имя мне желает зла.

Ты б был собой, не будучи Монтекки.

Что есть Монтекки?

Разве так зовут

Лицо и плечи, ноги, грудь и руки?

Неужто больше нет других имён?

Что значит имя? Роза пахнет розой,

Хоть розой назови её, хоть нет.

Ромео под любым названьем был бы

Тем верхом совершенств, какой он есть.

Зовись иначе как-нибудь, Ромео,

И всю меня бери тогда взамен!

(Пер. Б. Л. Пастернака) [2]

Пусть Шекспир и не входил в программу Киевской коллегии, зато дух времени легко вошёл в чуткое сознание полковничьего сына. Андрий «зваться иначе как-нибудь» внутренне давно готов, он именно так и говорит: «Кто сказал, что моя отчизна Украина? кто дал мне её в отчизны? Отчизна есть то, чего ищет душа наша, что милее для неё всего. Отчизна моя – ты! Вот моя отчизна! ... и всё, что ни есть, продам, отдам, погублю за такую отчизну!» [1]

«По очкам» и «по понятиям» гуманизма (которые мы разделяем или как?) – полная победа Андрия. А вот по антипольским понятиям милых Гоголю с начала 40-х годов царей, что «подымаются из Русской земли» – сугубое падение украинского Ромео!

А что же Остап?.. Казнь Андрия отцом он воспринял с не меньшей (но кажется – и не большей) жалостью, чем (в начале повести) жестокость отца в отношении матери. В обоих случаях жалость неминуема, ведь об Остапе нам с самого начала сказано, что он «имел доброту в таком виде, в каком она могла только существовать при таком характере и в тогдешнее время». Странное представление о добре и зле. И странный нокаут, коим повержен Андрий. Это как если бойцы младшей возрастной группы дерутся, а тут выскакивает батя-тяжеловес и со всей дури лупит одного из детей.

Остап, конечно, добрее отца, но быть может стал бы таким, как отец, если б дожил до его лет. Остап как никто, всё более и более, научается воспринимать несправедливость жизни, её драмы и даже трагедии как необходимую плату.

За что же? А за козацкую доблесть. На большее Остап не притязает. Он стал хорошим командиром, уманцы не зря избрали его своим атаманом. Но, в отличие от отца, Остап не идеолог, не политик. Уже и в школе будучи «всегда одним из первых, приходивших под знамёна предприимчивого бурсака», он таким остался и в политике – не создателем идей, а их воплотителем.

Зато он идеальный мученик. Рассказ (во 2-й главе) о том, как ещё будучи бурсаком, он «никогда, ни в каком случае, не выдавал своих товарищей; никакие плети и розги не могли заставить его это сделать», симметричен рассказу (в предпоследней, 11-й главе) о том, как он мужественно вытерпел пытки и казнь в Варшаве, не потеряв лица пред враждебной толпой поляков.

На Остапах земля держится. А вот стоит ли ей держаться такой ценой – решать читателю. А вовсе не учителю этого читателя. Ведь, в конце концов, учитель тоже читатель, и права его на текст те же читательские. Не более и не менее.

Литература

1. Гоголь Н.В. Тарас Бульба: Редакция 1842 г. URL: http://militera.lib.ru/prose/russian/gogol_nv/02.html (дата обращения 27.11.2020).

2. Шекспир У. Ромео и Джульетта. URL: <http://book-online.com.ua/read.php?book=47&page=7> (дата обращения 27.11.2020).

УДК 372.881:371.27(043)

Маслова Г.М.

старший викладач кафедри слов'янської філології та перекладу

ТЕСТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ КОНТРОЛЮ НАБУТИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ

Мовні тести найчастіше визначаються як порівняно короткі і порівняно прості процедури оцінки певних аспектів володіння мовою. Це дозволяє коротко продемонструвати знання або вміння, щоб можна було оцінити результати, а з рівня виконання тесту зробити висновки про загальний рівень мовної діяльності, який ми можемо очікувати від учнів або зараз, або в майбутньому.

Мовні тести можна розділити за різними критеріями, зокрема як зазначає Х. Коморовська, «жодна з класифікацій не є обов'язковим каноном» [4]. Тести можна розділити за формою (усні та письмові тести) та предметом тестування (тести підсистеми мови) і завдяки застосуванню, тобто способу використання даних, отриманих в результаті тестування. Ці дані можуть бути використані для визначення загального рівня оволодіння учнем іноземною мовою; вони також можуть допомогти визначити рівень володіння або мовну групу, в якій він повинен бути; вони також вкажуть, наскільки учень засвоїв певну частину матеріалу та сильні та слабкі сторони мовних навичок; вони також можуть допомогти передбачити майбутні досягнення учня у подальшому розвитку мови.

Таким чином, згідно із метою застосування, тести поділяються на тести кваліфікаційні, тести на «розміщення за рівнем» та тести з визначення досягнень, діагностичні тести та прогностичні тести.

Найбільш часто використовуваними мовними тестами є тести на досягнення, завдання яких полягає у визначенні того, яка частина матеріалу включена у передбачувану програму та якою мірою учень вже засвоїв. В рамках індивідуальних навичок вони зосереджуються на тих мовних проблемах, над якими нещодавно працювали. Вони зорієнтовані на минуле, тобто період, що безпосередньо передує формі контролю [1]. Дані, отримані в результаті застосування тесту на досягнення, повинні дати відповідь на питання, про що дізналися учасники тесту з того, чого їх навчали. Однак не слід робити прогнози щодо майбутнього розвитку кандидатів на основі таких тестів, якщо конкретна програма, зміст якої перевіряється, не була спеціально розроблена для цієї мети.

На відміну від тестів на досягнення, тести на знання використовуються для оцінки рівня володіння мовою учня (або рівня володіння окремими навичками), і здача такого тесту часто пов'язана з отриманням відповідного документа (сертифіката) [4]. Перевірка кваліфікації не базується на якійсь конкретній програмі, хоча дуже часто вони стосуються певної мінімальної програми, яку потрібно засвоїти, щоб розв'язати вирішити тестові завдання.

Як і тести на досягнення, тести на вміння дозволяють оцінювати здібності учнів за сумою балів, отриманих за правильні відповіді або правильно виконані тестові завдання. Це дає змогу класифікувати їх за такою шкалою рангів, де люди, які досягли високого балу, будуть на його вершині, а ті, хто продемонстрував менше результатів, будуть внизу шкали.

Мета деяких тестів на кваліфікацію – визначити, чи є у людини знання мови на такому достатньому рівні, аби мати можливість працювати в певній країні, в студії тощо. На цей аспект тесту вказує А. Девіс (А. Девіс, 1983:289), наголошуючи, що саме поняття володіння даною мовою «передбачає належне володіння мовними навичками для нелінгвістичних цілей».

Прогностичний тест призначений для визначення очікуваного успіху учня у вивченні іноземної мови, який ще має відбутися, або для оцінки деяких загальних мовних навичок, необхідних для вивчення іноземної мови. Отже, це тест, орієнтований на майбутнє.

Прогнозні тести використовуються, наприклад, для виявлення найкращих студентів із числа тих, хто вже вивчив мову, або для визначення того, чи є людина, яка ще не знає певної мови, хорошим кандидатом на певний мовний курс. Тому можна сказати, що прогностичні тести – це тести загальної компетентності та схильності до вивчення мови.

Популярним у свій час тестом прогностичним на сприйняття мови був MLAT (Modern Language Artitude Test) Дж. Б. Керолла та С. Сапона [3]. Цей тест, заснований на штучній мові, мав оцінити такі навички кандидатів:

- здатність запам'ятовувати слова (з аудіювання та з друкованого тексту);
- здатність розуміти значення слів, здатність робити висновки (тобто граматичну чутливість);
- почуття граматичної аналогії;
- здатність асоціювати звукову форму з графічною [4].

У прогностичних тестах, що використовуються сьогодні, також «прогнози» базуються на мовних навичках, але перевіряються рідною мовою учня. Вони супроводжуються тестами на пам'ять, IQ, а також рисами особистості (такими як регулярність, стійкість до стресів, невдачі тощо).

Класифікаційні тести можна розглядати як конкретну підгрупу тестів кваліфікації. Вони найчастіше проводяться для того, щоб визначити рівень володіння мовою учня, який вперше з'являється у тій чи іншій установі і повинен бути віднесений до мовної групи, яка відповідає його рівню. На відміну від тесту на кваліфікацію, тест на розміщення рівня є коротким, безумовно, менш вичерпним, із сильним лексичним та граматичним скеруванням у письмовій частині. В усній частині він зосереджується на оцінці мовленнєвих, слухових та навичок взаємодії кандидата. Тест характеризується його двонаправленим характером [2]. З одного боку, це стосується попереднього періоду навчання, допомагаючи визначити, що учень вже засвоїв, а з іншого боку, він орієнтований на час, що дозволяє прийняти відповідне рішення щодо майбутнього кандидата.

Діагностичний тест має дещо інший характер. Усі обговорені методи контролю дають інформацію про поточні або очікувані навички або досягнення кандидата. З іншого боку, діагностичний тест полягає у виявленні прогалин учня в граматиці чи словниковому запасі, а також у визначенні будь-яких диспропорцій між рівнем оволодіння окремими навичками.

Основна відмінність тесту від традиційної контрольної роботи полягає в тому, що він завжди передбачає вимір. Тому оцінка, що виставляється за підсумками тестування, відрізняється більшою об'єктивністю і незалежністю від можливого суб'єктивізму лектора, ніж оцінка за виконання традиційної контрольної роботи, яка завжди суб'єктивна, оскільки заснована на враженні вчителя, не завжди вільного від його особистих симпатій чи антипатій відносно учня.

Застосування тестів при контролі доцільно тому, що вони задають напрямок розумової діяльності учнів, привчають їх варіювати процес переробки інформації, що сприймається.

Отже, результати тестування можуть бути використані для оцінки рівня навченості учнів, для відбору їх в той чи інший навчальний заклад, для сертифікації їх досягнень в певному виді діяльності, для розподілу по групах навчання залежно від досягнутого рівня, для діагностики труднощів навчання.

Література

1. Брейгина М.Е. О контроле базового уровня обученности // М.Е. Брейгина. Иностранные языки школе, 1999, №2.
2. Поляков О.Г., Бим И.Л. Рекомендации по подготовке и использованию итогового теста за базовый курс обучения иностранному языку // О.Г. Поляков, И.Л. Бим. Иностранные языки в школе, 1996, №3.
3. Komorowska H. Sukces i niepowodzenie w nauce języka obcego. WsiP: Warszawa, – 2002.
4. Komorowska H. Sprawdzanie umiejętności w nauce języka obcego. Kontrola. Ocena. Testowanie. Wydawnictwo Edukacyjne Fraszka: Warszawa, – 2002.

УДК 821.14.09:808(043.3)

Волік Н.А.

к. філол. н., доцент кафедри слов'янської філології та перекладу

Педченко О.В.

к. філол. н., доцент кафедри слов'янської філології та перекладу

ПРАГМАТИКА РИТОРИЧНИХ ТОПОСІВ УРОЧИСТИХ ОД О. СУМАРОКОВА

Одична творчість О. Сумарокова, що продовжує поетичну традицію М. Ломоносовим, викликає інтерес таких дослідників, як М. Гаспаров, Г. Гуковський, Н. Алексєєва, Т. Бикова та інших. Проте наша зацікавленість концентрується на вивченні прагматичної ролі риторичних топосів в урочистих одах О. Сумарокова та їхній читацькій рецепції. На думку Н. Алексєєвої, О. Сумарокову належать тридцять чотири піндаричні урочисті оди, які багатьма дослідниками позиціонуються як класицистична поезія на протигагу творам А. Кантеміра, В. Тредіаковського та інших. Наприклад, Д. Чижевський вважає мовну та літературну діяльність М. Ломоносова наслідуванням європейського бароко та, навпаки, творчість О. Сумарокова, зокрема літературну полеміку, називає класицизмом: «Це серйозні заперечення (хоча б й у «легковажній» формі пародій) класициста проти застарілого та нехудожнього бароко!» [1, с. 453].

О. Сумароков в урочистих одах продовжує дотримуватися жанрового канону та фактично не виходить за межі одичної поезії М. Ломоносова ні формально, ні змістовно. По-перше, більшість од О. Сумарокова написані чотиристопним ямбом або хореем з пиріхіями, від трьох до двадцяти чотирьох строф з десяти рядків. Звичайно, такої кількісної розбіжності в значних за розміром творах М. Ломоносова не було. По-друге, їхня змістовно-композиційна однаковість підтверджується єдністю тематичних топосів:

1) Парнаська тема, згідно з якою джерелом поетичного натхнення є Аполлон та його музи. Традиційне для жанру урочистої оди сприйняття літературної творчості як божого дару, що не мають звичайні смертні, продовжує підкреслювати статус об'єкта одичної оповіді та високий вміст одичного тексту.

2) Тема богообраності монарха набуває в О. Сумарокова не тільки значення «законності», але й «належності». Гарантом державності в особі монарха виступає сам Бог, який безпомилково визначає, кого треба обрати. Прикладом спадкової монархії є образ Петра III, який зійшов на престол після смерті Єлизавети Петрівни.

3) Безкрай простори Росії, її багатство та могутність підкреслюються поетом неодноразово та втілюються за допомогою створення географічно точних картин.

4) Зображення картин пекельного підземного царства, повного жадливих чудовиськ, або образів Марса та Плутона, за допомогою яких автор передає настрій войовничості та відтворює атмосферу пекельного жаху, є своєрідним новаторством О. Сумарокова, що не тільки відрізняє його від поезії М. Ломоносова, але й реалізує принцип синтезу двох світів, протиставляючи жадливий фантастичний світ російському героїзму та хоробрості.

Окрім вищеназваних топосів у одах О. Сумарокова отримує розвиток тема діянь Петра I, великого історичного минулого Росії тощо. Варто відзначити часто надмірну прихильність поета до використання в текстах од образів й мотивів давньогрецької або давньоримської міфології, що можна тлумачити як надмірне класицистичне шанування античності. Так, у одах О. Сумарокова фігурують міфологічні образи божеств вітру (Еол, Борей і Зефір) або образи верховних богів та героїв (Мінерва, Феб, Нептун, Марс і Плутон). Якщо розглядати тексти урочистих од з погляду художньої прагматики та публічно орієнтованої цивільної риторики, перенасиченість міфологічними топосами свідчить про їхню вузько спрямовану адресацію: обмеженому колу читацької аудиторії, здатній здійснити адекватну рецепцію. Отож одична творчість О. Сумарокова, на відміну від ломоносівської, характеризується класицистичною вишуканістю, а не широким громадянським пафосом.

Зосередимо увагу на етосі урочистих од О. Сумарокова та тих морально-оціночних категоріях, які поет використовує при створенні образів російських монархів. Єлизавета Петрівна, лагідна й миролюбна володарка величезних територій, постає як самодостатня правителька, яка вступає в військові конфлікти тільки для захисту справедливості: «Сія Монархія пресильна // Одной собою изобильна, // Твои успѣхи отвратить, // И утѣсенія несчастныхъ, // Отъ нападений имъ напрасныхъ»; «Твой мечъ Монархия блистаетъ, // Щедротой, правдой извлечень. // Союзникамъ Твоимъ защита // Воздвигла гнѣвъ Россійска ТИТА, // Сверкнула молнія Твоя»; «Познай въ ЕЛИСАВЕТЪ нравы, // Царей достойныхъ вѣчной славы, // И кротости примѣры въ ней»; «Царица половины свѣта, // Владычица Россійскихъ странъ, // Великая ЕЛИСАВЕТА!» [2].

Етос образу Катерини II у численних урочистих одах О. Сумарокова, на відміну від од М. Ломоносова, часто не містить номінацій морально-оціночних категорій: адресант моделює в уяві читача образ об'єкта оповіді за допомогою перерахування його діянь та вчинків. Так, в одній з перших од Катерині II (на день сходження на престол 1762 року) автор відтворює низку картин щасливого майбутнього Росії, в яких звучить повчальна в моральному відношенні для імператриці риторика та представлений образ ідеального монарха: «Вдова не будетъ утѣсенна, // Убогий, сирый никогда; // Не вознесетъ гордость пышно, // Не будетъ бѣдныхъ вопля слышно, // Ни видно отъ гоненья слезъ»; «Простретъ Богиня вамъ довольство, Исторгнетъ наглыхъ своевольство, // Мздоимство вѣчно истребитъ» [Там само]. У цьому випадку читацька рецепція полягає в аналізі та осмисленні аргументації, запропонованої поетом: турботлива й милостива («Она отъ золь народъ избавить, // Сиротъ и бѣдныхъ не оставитъ»); справедлива та чесна («И безопасность утвердитъ: // Неправда Ею истребится, // И беззаконье погубится, // Насилье насъ не поврѣдитъ»); освічена («Стремится Свой народъ исправить, // И просвѣщать Она Царей»); працьовита та самовіддана («Еще во окіянь свѣтъ, // Она уже съ одра встаетъ, // И гласу Царска долга внемлетъ»); сильна та мужня («Она крѣпитъ сердца Геройски, // Въ врученныхъ Богомъ Ей странахъ: // Устроиваетъ сильны войски. // Сама присутствуя въ станахъ») [2].

Існують приклади індуктивного підходу до створення риторичного етосу Катерини II (ода на новий 1767 рік), коли адресант наводить аргументи на користь названої вище чесноти імператриці (курсив наш): «Она премудрость вамъ явила, // И Ею пораженъ вашъ Момъ: // Людми пустыни обновила, // Людей обогатитъ умомъ: // И ради щастія державы, // Готовитъ новыя уставы, // И милосердіе лиетъ: // Безсучно ваши нужды внемлетъ, // Душа Ея на часъ не дремлетъ, // И всѣмъ отрады подаетъ» [2].

Риторичні топоси урочистих од О. Сумарокова характеризуються своєрідністю та індивідуальністю. По-перше, серед традиційних для жанру оди тематичних загальних місць поет звертається до теми зображення пекельних жажливих картин. З одного боку, вони посилюють героїчну рефлексію читацького сприйняття, а з іншого боку, роблять оду О. Сумарокова «одою лайки та люті» [3, с. 261], сповненою тривоги, занепокоєння та страху: «Рокъ лютой вѣчно утолился, // Геенскимъ пламенемъ горя. // А ты Россія веселился, // На тронѣ ангела узря. // Свирѣпа злоба побѣжденна, // ЕКАТЕРИНА утвержденна // На тронѣ, въ радостный день сей» [2]. По-друге, організація риторичного етосу од О. Сумарокова щодо створення моральних ідеалів монархічного правління не вирізняється традиційною компліментарністю. Чесноти Єлизавети Петрівни поет зображує переважно в ломоносівському стилі, проте морально-етичний образ Катерини II моделюється в текстах од опосередковано, зважаючи на вчинки імператриці, а не за допомогою готових хвалебних формул, та передбачає подальшу читацьку інтерпретацію.

Література

1. Чижевський Д. Українське літературне бароко. К.: Київська бібліотека давнього українського письменства, 2003. 576 с. URL: <http://litopys.org.ua/chyzh/chyb.htm> (дата звернення: 10.11.2020).
2. Сумароков А.П. Полное собрание сочинений в стихах и прозе. М.: Университетская типография И. Новикова, 1787. URL: http://az.lib.ru/s/sumarokow_a_p/ (дата звернення: 10.11.2020).
3. Алексеева Н.Ю. Русская ода: Развитие одической формы в XVII – XVIII веках. М.: Наука, 2005. 371 с.

УДК 004.38:681.32

Гайдук Н.А.

к. філол. н., доцент кафедри слов'янської філології та перекладу

ПРОБЛЕМАТИКА ВІРТУАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Використання інформаційно-комунікаційних технологій на сучасному етапі розвитку суспільства стало буденним явищем як у фаховій діяльності, так і для вирішення приватних проблем людини. Поколінню молоді та підлітків не знайомі випадки, з якими суспільство стикалось в кінці ХХ століття, коли спілкування за допомогою технічних засобів було доступним лише для окремих верств населення, їм важко уявити, що листування могло відбуватися не миттєво за допомогою електронних поштових скриньок, а тривало тижнями, або навіть місяцями, в залежності від відстані, на якій знаходилися один від одного

учасники діалогу, що відбувався за допомогою обміну паперовими листами. Все частіше для комунікації між двома особами чи групами осіб використовуються різноманітні додатки для обміну миттєвими повідомленнями, що постійно конкурують один з одним задля залучення ширшої аудиторії, і завдяки цьому вдосконалюють програмний код та інтерфейс для більш швидкого та зручного обміну текстовою, аудіовізуальною інформацією. Крім того, не втрачають своєї популярності й соціальні мережі, в яких користувачі мають змогу подавати інформацію про себе та своє приватне життя не лише для обмеженого кола осіб, а на загальний огляд для будь-якого користувача з будь-якого куточку світу [1].

Спілкування між індивідами за допомогою мережі Інтернет отримало назву феномену «віртуальних спільнот» і є однією з основних тем, що приваблюють наразі лінгвістів, психологів, соціологів та дослідників різних галузей науки. Проблема віртуалізації комунікацій торкнулась не тільки молоді і підлітків, але й осіб старшого віку, які проводять у віртуальному світі значну частину свого вільного часу, і навіть більше – вони намагаються поринути у віртуальний світ у будь-яку вільну хвилину, нерідко замінюючи особистісне спілкування на віртуальне, оскільки інколи людям здається набагато простішим спілкування зі співрозмовниками, що знаходяться по той бік екрану, ніж з тими, що знаходяться поруч. Все це унеобхіднює вивчення психолінгвістичних засад соціальних комунікацій, в межах яких відбувається дослідження впливу соціальних мереж на свідомість людини, особливо підлітків та молоді, чие сприйняття світу є незрілим та нестійким.

Поняття «віртуального» суспільства тісно пов'язане також із поняттями «інформаційного», «глобального», «дистанційованого», «клавійного» («digital»), «електронного», «кібер-», «теле-» та іншими епітетами, які ми можемо використати для характеристики тієї чи іншої сфери діяльності або соціального інституту; останніми роками з'явилося багато різних соціальних явищ, пов'язаних із віртуалізацією: «електронний магазин», «інформаційне суспільство», «електронний уряд» («e-government»), «дистанційне навчання», «електронні гроші», «електронні банківські операції» («digital banking»), «робота на відстані з використанням оптичних сенсорів» («tele-working») тощо; саме віртуальне суспільство як таке сприймається як протилежне, контрверсійне реальному суспільству [2, с. 15].

За визначенням Я. В. Любивога, «віртуальне – це таке, що протистоїть реальному станові справ, якщо реальне – це щось стабільне, то віртуальне, навпаки, є нестабільним і нестійким. Проте, вихідною точкою відліку при аналізі віртуального суспільства, на нашу думку, має бути не прогресистський технократичний підхід до його аналізу, а аналіз того, як інформаційні технологічні новації вписуються у реальні, вже існуючі суспільні відносини у певний спосіб модифікують останні» [2, с. 15].

Аналогічної позиції дотримується і С.Вулгар [3].

Він пропонує п'ять правил, якими треба користуватися при дослідженні віртуального суспільства. Поперше, розуміння (uptake) і використання нових технологій залежить головним чином від локального соціального контексту. Під соціальним контекстом, на думку С.Вулгара, слід розуміти координацію очікувань і бачень (visions) між різними розробниками інформаційних технологій і різними користувачами, а також між користувачами та некористувачами цих технологій [3]. По-друге, острахи та ризики,

що пов'язані з технологіями, соціально розподілені нерівномірно; до острахів та ризиків тут слід віднести очікування, турботи, ентузіазм і т. ін. [3]. По-третє, віртуальні технології доповнюють, а не заміщують реальну діяльність [3]. Інформаційні засоби використовуються у повсякденній діяльності людей, і це використання має бути ефективним, а не відірваним від процесів життєдіяльності, в іншому разі вони будуть виконувати лише функцію втечі від дійсності. В той же час електронні засоби комунікації, зокрема інтернет, сприяють формуванню цільових груп, що мають намір взяти участь у певній соціальній діяльності, що самоорганізується знизу[3].

Отже, суспільство постійно перебуває в стані динамічних змін, які супроводжуються поступовим збільшенням каналів комунікації. Початок ХХІ століття характеризується бурхливим розвитком глобальних інформаційних процесів і формуванням глобалізованого інформаційного суспільства, де інформація стає основним економічним ресурсом, та традиційно продовжує використовуватись як інструмент для керування членами суспільства шляхом формування необхідної суспільної думки в конкретних обставинах часу.

Інформаційний потік, що теоретично можна генерувати за допомогою повідомлень у соціальних мережах, важко обмежити в обсягах під час поширення у багатомільйонній аудиторії користувачів мереж, зокрема, він обмежується суб'єктивно можливостями пам'яті окремого індивіда та його інтелектуальним рівнем. Але, вочевидь, не вся доступна та отримувана інформація є дійсно цінною. Тому виникає необхідність відбирати з наявних масивів інформації для використання найбільш ефективну, змістовну її частину – знання, які є необхідним фактором розвитку гармонійного суспільства, побудованого на фактичних відомостях. Але наразі шлях до такого суспільства пролягає через впровадження технологій впорядкування інтенсифікованих глобальних інформаційних процесів та контролювання їх зростаючого впливу на розвиток всіх структур суспільства.

Безперечно, завдання адекватної інформатизації суспільства є особливо складним і відповідальним, оскільки від ефективності її реалізації залежить місце регіональних чи етнокультурних сегментів суспільства, і, як наслідок, певної держави, в системі глобальних відносин на новому, інформаційному етапі

розвитку людства. Соціальні мережі знаходяться у постійному розвитку за рахунок вдосконалення алгоритмів роботи та інтерфейсу для залучення більш широкій аудиторії.

Отже, соціальні мережі поступово набувають усе новіших обрисів і закріплюють власні позиції у якості нового феномена, основного каналу комунікації глобального типу, адже важко уявити більш затребуваний глобальний продукт, ніж будь-яка існуюча наразі, популярна соціальна мережа. В соціальних мережах немає обмежень, обмін інформацією відбувається майже миттєво, відстані стерті, умовностей та суворого етикету не існує – все це створює досить комфортне середовище для обміну думками серед користувачів. Соціальні мережі наразі є популярним, зручним, швидким, необмеженим засобом розповсюдження інформації, що став суспільно значимим засобом комунікації, але певні теоретичні конструкти для їх вивчення наразі розроблені недостатньо.

На сучасному етапі розвитку глобалізованого суспільства гостро постає проблема розповсюдження інформації, оскільки саме інформація стає найціннішим ресурсом, що активно купується, продається, та використовується для маніпулювання як окремими індивідами, так і цілими верствами населення. Інформаційне маніпулювання, слід зазначити, із поєднанням новітніх технологій психологічного впливу, поширюється практично миттєво та набуває все більш загрозливих форм. Сугестивні технології все активніше застосовуються в Інтернет-просторі та набувають глобальних масштабів.

Інформація найоперативніше розповсюджується наразі за допомогою мережевих сервісів, і, зокрема, соціальних мереж. Все вищезгадане означає, що інформація, яка поширюється за допомогою соціальних мереж, має активний вплив на формування психологічних та суспільних суджень сучасного молодого індивіда, і тому вимагає більш глибокого вивчення, особливо це стосується аналізу існуючих механізмів впливу, що окреслює перспективи подальших досліджень. Вкрай важливим є донесення до молодого прошарку населення розуміння того, що вони можуть отримувати не завжди правдиву інформацію, що будь-яка інформація отримана як у міжособистісному спілкуванні, так і з соціальних мереж може бути основою маніпулятивного впливу. Як свідчать дані, що впливають з аналізу проведеного авторського опитування, молодь досить критично сприймає все, що отримує з соціальних мереж, і таку тенденцію потрібно розвивати, адже саме здатність критично мислити та адекватно сприймати інформаційний потік, позначають ступінь того, наскільки людина може піддаватися впливу маніпулятивної інформації.

Все це формує поняття так званої цифрової грамотності населення, в контексті якої вкрай важливим є формування, перш за все, критичного мислення для уникнення хибних суджень про інформаційні повідомлення, що сприймаємо в процесі читання повідомлень у глобальній мережі.

Література

1. Кудлай В., Гайдук Н. Соціальні мережі в контексті формування суспільної думки. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 33. Том 2. – С. 182 – 189
2. Любивий Я. В. Проблема віртуалізації інформаційного суспільства. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/10246/13451> (режим доступу на 09.12.2020)
3. Woolgar S. Five rules of virtuality // *Virtual society? Technology, cyberbole, reality*. Oxford University Press, 2002. – 349 p.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГЕРМАНІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА**

УДК 81-116.3

Смирнова М.С.

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу

Панова Я.С.

старший викладач кафедри теорії та практики перекладу

ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ РАКЕТНО-КОСМІЧНИХ ТЕРМІНІВ У АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Початок XXI століття характеризується глобальними змінами у космонавтиці, перш за все, завдяки зусиллям Ілона Маска, його Space X, та звичайно NASA. Поки людство чекає на колонізацію Марса, Голівуд повільно знайомить глядача з новою реальністю за допомогою ракетно-космічної термінології. Для аналізу ракетно-космічних термінів нами було узятو скрипт до фільму, знятого за твором «The Martian» автора [Andy Weir](#) [4]. В цьому романі 6 астронавтів прибувають на планету Марс та через нещасний випадок один з них залишається там зовсім один, без зв'язку з Землею [1]. Астронавти прибувають на орбіту Марса на космічному кораблі «Гермес», будова якого описується наступним чином:

Hermes is powered by ion engines. They throw argon out of the back of the ship really fast to get a tiny amount of acceleration. The thing is, it does not take much reactant mass, so a little argon (and a nuclear reactor to power thing) let us accelerate constantly the whole way there [4].

Читаючи цю характеристику космічного корабля можна відзначити в ньому такі спеціальні термінологічні одиниці: *acceleration, reactant mass, ion engines, argon, nuclear reactor, power*.

Космічний корабель «Гермес» відправляє спеціальний модуль з космонавтами для посадки на планету – *Mars Decent Vehicle (MDV)* – модуль (апарат) для посадки на Марс. У романі він визначається так:

Mars Decent Vehicle is a big can with some light thrusters and parachutes attached. Its sole purpose is to get six humans from Mars orbit to the surface without killing any of them [4].

Існує ще другий апарат, який повертає людей з поверхні Марса на космічний корабель «Гермес», називається *Mars Ascent Vehicle* – модуль (апарат) для підйому з Марса. Він описується автором роману таким чином: *That was how we would back to Hermes after surface operations were completed* [4].

Експедиції на Марс в романі називаються Арес 1, Арес 2, Арес 3, та Арес 4. Вони включають в себе орбітальний космічний корабель «Гермес», модуль для посадки астронавтів на Марс і модуль для їх злету з Марса та приєднання до «Гермесу». Автор описує всі ці три космічних елементи за допомогою спеціальної технічної лексики, а саме та звичайних словесних одиниць. При цьому вживаються як однокомпонентні, так і багатокомпонентні технічні вирази [2].

Загалом у романі представлена низка термінологічних одиниць з різних галузей життя і науки, зокрема з астрономії, механіки, фізики, електроніки, комп'ютерної техніки. Деякі з них можна умовно назвати *марсіянськими термінами*, наприклад:

Sol – марсіянський день,
Mars orbit – марсіянська орбіта,
probe to Mars – політ до Марса,
Martian surface – поверхня Марса,
Mars atmosphere – атмосфера Марса,
Mars mission – експедиція на Марс,
Mars exploration – дослідження Марса та ін.

Найчастіше такими термінологізованими лексичними одиницями є двоскладові та багатоскладові терміноподібні сполучення, які можуть включати слово Марс, а можуть і не включати, як наприклад:

solar cell array – низка сонячних батарей,
lunar lander – апарат для приземлення на Місяць,
orbital adjustment – коригування орбіти,
satellite trajectories – траєкторія супутника,
solar panels – сонячні панелі,
scheduled launch – запланований запуск,
high-gain antenna – високоефективна антена,
flat-panel hull – корпус з плоскими стінками,
central panel assembly – вузол центральної панелі,

Pathfinder mission – експедиція з дослідним апаратом,
Pathfinder central center – центр керування дослідним апаратом,
data management – обробка даних.

Також у романі можна зустріти такі приклади, які означають пристрої з комп'ютерним обладнанням:
rover's software – комп'ютерна програма ровера (марсохода),
rover's screen – екран ровера,
Johansen's laptop – ноутбук Джохансена,
software engeneer – інженер-програміст,
rover's computer – комп'ютер ровера.

Передача подібних лексичних одиниць і словосполучень українською мовою теж не викликає особливих труднощів, крім вміння користуватися відповідними загальними та спеціальними довідниками та вибирати з кількох можливих значень у довіднику одне правильне і потрібне.

Космічна лексика в романі «Марсіанин» представлена здебільшого загальноповживаною лексикою, що в спеціальному тексті одержує певне (більше або менше) термінологічне забарвлення: *acceleration* – прискорення, *argon* – аргон (газ), *bounce* – стрибок, *booster* – двигун, *compression* – стискання, *evac*, *evacuation* – евакуація, відкачування, *engine* – двигун, *fuel* – паливо, *foil* – фольга, *hab (habitation)* – житло на Марсі, *hull* – корпус, *lattice* – сітка, *lump* – ковток, *mission* – експедиція, *oxygen* – кисень, *oxygenerator* – генератор кисню, *pellet* – елемент схеми, *rigging* – оснащення, спорядження, *rover* – автомобіль на Марсі, *saddlebag* – сидіння, *supply* – постачання, запас, *thermodynamics* – термодинаміка, *undercarriage* – шасі, *survival* – виживання [3].

Було визначено, що основою ракетно-космічної лексики у цьому романі є загальноповживані словесні одиниці та терміни, запозичені з фізики, математики, механіки, хімії, астрономії та інших наук. Поява і утворення нових спеціальних слів у значній мірі залежить від стану техніки та виробництва, від розвитку науки і техніки в галузі електронного обладнання, ракетного і космічного устаткування і особливо автоматичних та пілотованих кораблів [2].

Група з таких слів як *antenna*, *astronaut*, *atmosphere*, *orbit* відносяться до загальноповживаної лексики і можуть набувати певного термінологічного забарвлення, але можуть його і не одержувати. При цьому значна частина з них є однокомпонентними, а деяка кількість і двокомпонентними словесними одиницями. Крім того, вони у переважній більшості входять в інтернаціональний шар лексики і запозичені з однієї з європейських мов, найчастіше з грецької або латинської. Ця група термінологічної та звичайної лексики не складає ніяких труднощів для розуміння і тому найлегша для перекладу.

Існує також інша група слів та словосполучень в цьому романі які піддаються так званому контекстуальному перекладу. Це значить, що англійським лексичним одиницям і висловлюванням в англо-українських словниках та довідниках відповідають подібні українські лексичні одиниці з такою ж самою семантикою, тобто з одним значенням, або з кількома ідентичними значеннями. Ось приклади таких термінів та двох-, трьох- і більше компонентних сполучень: «*Hab canvas* – полотно для герметичного покриття житлового будинка на Марсі, *makeshift* – заміна, *software engineer* – інженер програмного забезпечення, *supply mission* – експедиція з вантажем, *decompression alarm* – сигнал розгерметизації, *emergency takeoff* – аварійний зліт (подйом), *emergency launch checklist* – список на випадок аварійного запуску, *flight space suit* – вбрання для польоту у космосі, *flight ready status* – стан готовності до польоту» [3].

Остання, третя група термінів, термінологічних сполучень і звичайних загальноповживаних слів є більш складною, бо їх семантика часто не рівнозначна та не співпадає в англійській і українській мові, тому вона потребує відповідного пошуку в інших семантичних полях, заміни видових понять на родові і навпаки, родових на видові, тобто передбачає розширення або, навпаки, звуження цих понять. Для того щоб розібратися в багатозначності багатьох термінологічних одиниць, треба професійно володіти спеціальною тематикою і знати співвідношення і правила компонування різних термінологічних висловлювань в обох мовах [2].

Таким чином, нами було встановлено три групи ракетно-космічних термінів у досліджуваному романі. Можна зазначити, що переважна частина наведених термінів – це неологізми, які з'явилися внаслідок наукового і технічного прогресу в галузі авіації та космонавтики. Через те, що змінюється не лише конструкція та структура літальних апаратів та їх енергетичних засобів, ще пізнаються невідомі явища всесвіту, змінюється й відповідна мовна оболонка, тобто лексична, граматична та стилістична структура нових об'єктів та явищ.

Література

1. Смирнова М., Тарасова В. Засоби перекладу англомовної ракетно-космічної термінології у науково-фантастичному романі «Марсіанин» на українську та німецьку мови / Фаховий журнал «Закарпатські філологічні студії». 2020. Т.12. С.191-196.
2. Тарасова В. Засоби перекладу англомовної ракетно-космічної термінології у науково-фантастичному романі «Марсіанин» на українську // Актуальні проблеми міжкультурної комунікації, перекладу та

порівняльних студій: Збірник матеріалів засідання круглого столу / За заг. ред. М.С. Смирнової. Маріуполь, 2019. С. 116-120.

3. Тягло Л. Іншомовні слова в українській ракетно-космічній термінології. Луцьк, 2016. С. 280.
4. The Martian. URL: https://archive.org/details/isbn_9780553418026.

УДК 811.111'367(043)

Хоровець В.Є.

к.філол.н, доцент кафедри теорії та практики перекладу

Канна В.Ю.

к.філол.н, доцент, доцент кафедри теорії та практики перекладу

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙМНИКОВОГО КОНСТРУЮВАННЯ РЕЛЯЦІЙНОЇ КАУЗАТИВНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Під каузативною ситуацією розуміємо унікальну позамовну ситуацію, яка відбивається як певна типізована подія, або типова ситуація в мовній свідомості представника конкретної етнокультури та пов'язана з відображенням якоїсь причини [1; 3].

Стрижневим компонентом реляційної каузативності виступають предикати відношення, які експлікують причину, що зумовлює відношення між учасниками ситуації. В межах зазначеного фрагмента каузативності виділяємо відношення агенса до інших учасників ситуації та цілеспрямовані дії агенса по відношенню до об'єкта. Отже, реляційне значення реалізується в наступних підзначеннях:

1) відношення агенса до об'єкта, каузоване якістьми, ознаками, станами або діями самого об'єкта:

Constance, whose confidence was growing daily, was not prepared to give in to Nicky's wishes merely because of his sex [4];

2) цілеспрямовані дії агенса по відношенню до об'єкта:

At Julia's request she had invited Tom to parties and once or twice had him down for a week-end in the country, but she had never paid any attention to him [4];

...Ібрагім виступив із вимогою стратити Скендер-челебію за зраду, Сулейман не став слухати думку візирів ... [4].

До складу компонентів реляційної каузативності відносяться: 1) агенс; 2) відношення/дія агенса, спрямована на об'єкт; 3) об'єкт; 4) причина – чинник, що має відношення до 1) об'єкта реляції (якості, ознаки, стани або дії); 2) третьої особи чи іншої обставини.

Відношення агенса до об'єкта реляції може бути:

1) позитивним:

She liked him for counting the pennies, and, inclined to be extravagant herself and always a week or two behind with her rent, she admired him because he hated to be in debt and even with the small salary he was getting managed to save up a little every week [4];

She admired Nicole for her beauty and her wisdom, and also for the first time in her life she was jealous [4];

2) негативним:

She was furious at the woman for her preposterous statement, equally furious at Dick for having brought them here, for having become fuddled, for having untipped the capped barbs of his irony, for having come off humiliated – she was a little more annoyed because she knew that her taking possession of Tommy Barban on their arrival had first irritated the Englishwoman [4];

Аж ненавиджу себе не раз за те, себе і старинний звичай той, що зветься життям [2];

3) нейтральним:

The occasion was the dinner they tendered the Divers upon Dick's return [4];

Цілеспрямована дія агенса по відношенню до об'єкта з позицій самого об'єкта також може бути:

1) позитивною:

At Julia's request she had invited Tom to parties and once or twice had him down for a week-end in the country, but she had never paid any attention to him [4];

За порадою Ібрагіма султан прийняв Луїджі в своїх приморських садах, де були тільки вишколені слуги та кілька придурків для розвеселення султанських гостей, але й тих (вони показали, як Ахмед-паша розмахує шаблею і пиниться на дивані, домагаючись державної печаті) було прогнано, і ніч Сулейман провів за вином прозорим, як півняче око, з найбагатшим, окрім самого султана, чоловіком Стамбула [2];

2) негативною:

He might desert her for a game of golf, or to lunch with a casual acquaintance, she never let him see for a moment that she was hurt [4];

Навіть крикнув розгнівано на свого улюбленця. І не за його рабський порух, в якому, власне, нічого не було незвичайного, а від того, що знов залунав над ним той загадковий жіночий голос, і так виразно, ніби був тут, між ними, простягни руку – доторкнешся [2];

3) нейтральною:

With his miniature leather brief-case in his hand Richard Diver walked from the seventh arrondissement – where he left a note for Maria Wallis signed ‘Dicole,’ the word with which he and Nicole had signed communications in the first days of love – to his shirtmakers where the clerks made a fuss over him out of proportion to the money he spent [4];

Після першого походу Сулейманового на Відень вона докоряла йому за нездару грека, [...] [2].

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчив, що в якості причинного чинника в ситуації реляційної каузативності може виступати:

1) якості та властивості об’єкта реляції:

а) фізичні, психологічні:

Sometimes I admired her for her virtue, at other times, impetuous in my temper and unused to control, I could have beaten her [4];

He fell in love with an English girl just because of her cheeks ... [4];

Чому султан обрав його спадкоємцем? Тому, що був старший за Баязида? Чи через його дивну зовнішню схожість на неї? [2];

б) матеріальні, соціальні:

She’s like a daughter, the daughter I never had, and I lie awake at nights thinking what’s going to happen to her when I’m gone, because men being what they are, they’ll take her on because of the money [4];

2) дії чи відношення об’єкта реляції:

Upon a single occasion he had let the girl, a flirtatious little brunette, ride into Zurich with him, upon her request, and in the evening had brought her back to the clinic [4];

Він жде, щоб я привітав його з нагоди вступу на престол, – я скажу йому все, що ми думаємо про нього і про його мерзенних кизилбашів [2];

– Я подумаю над цим, – пообіцяв йому Сулейман і в першому ж своєму листі, який написав у відповідь на послання Роксолани, висловив їй докір за ставлення до великого візира [2];

3) факт наявності третьої особи:

I had a sudden flash of memory of one of the most remarkable women I had ever met – Sister Kenny, a woman who had made a great impact on me because of Clare [4];

Are we to blackmail her because of her lost lover? [4];

Могильники вважали своїм покровителем Каїна, Адамового сина, який убив свого брата Авеля через дівчину [2].

Отже, стрижневим компонентом реляційної каузативності виступають предикати відношення, які експлікують причину, що зумовлює відношення між учасниками ситуації. Реляційне значення реалізується в наступних підзначеннях: відношення агенса до об’єкта та цілеспрямовані дії агенса по відношенню до об’єкта. До складу компонентів реляційної каузативності відносяться: 1) агенс; 2) відношення/дія агенса, спрямована на об’єкт (позитивне, негативне чи нейтральне); 3) об’єкт; 4) причина – чинник, що має відношення до 1) об’єкта реляції (якості, ознаки, стани або дії); 2) третьої особи чи іншої обставини.

Аналіз ситуації реляційної каузативності засвідчив, що зазначений фрагмент каузативності знаходить відображення в обох порівнюваних мовах, проте найширшу мовну репрезентацію та найповніше відображення спектру значень знаходить в англійській мові.

Література

1. Всеволодова М.В. Грамматические аспекты русских предложных единиц: типология, структура, синтагматика и синтаксические модификации. *Вопросы языкознания* : науч. журн. 2010. №4. С. 3–26.
2. Корпус української мови – <http://www.mova.info/corpus.aspx/>
3. Недеяков В.П. Каузативные конструкции в немецком языке. Аналитический каузатив. Ленинград: Наука, 1971. 180 с.
4. British National Corpus – <http://www.natcorp.ox.ac.uk/> British National Corpus [Electronic resource] / Univ. of Oxford. Oxford, 1991 – 2007. Mode of access: <http://www.natcorp.ox.ac.uk>.

ПРИСЛІВ'Я ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Лінгвістичний підхід до вивчення прислів'їв включає визначення місця цих одиниць у фразеологічному фонді мови і виявлення основних ознак прислів'я як фразеологічної одиниці. У сучасному мовознавстві існує кілька точок зору, згідно з якими прислів'я або включаються до складу фразеології, або залишаються за її межами. Виділяють три найбільш істотні точки зору на статус прислів'їв та їх місце у фразеології.

Прислів'я не є фразеологічною одиницею – «вузьке» трактування обсягу фразеології. Прислів'я є частиною фразеологічного фонду мови – «широке» трактування обсягу фразеології. До фразеології відноситься тільки певна частина прислів'їв з високою частотністю вживання [3].

Прихильники «вузького» трактування обсягу фразеології дотримуються думки, що прислів'я не є фразеологічною одиницею. Вони називають прислів'я «приказковими висловами». «Вузьке» розуміння було підтримано багатьма лінгвістами (Н.Н. Амосова, Ш. Баллі, А. В. Смирницький, М. М. Гухман, В. С. Торопцев, Л. В. Щерба, С. І. Ожегов, В. П. Фелицина та ін). До числа їх аргументів можна віднести наступні: в основі висловлювання, переданого прислів'ям, лежить судження, а в основі лексичного значення фразеологізму – те або інше поняття; для прислів'їв не обов'язково синтаксичне оточення, а фразеологізми це «вирвані» з тексту вирази; прислів'я семантично неподільні і мають смисл тільки в сукупності лексичних одиниць, їх складових [2].

Можна вважати встановленим той факт, що фразеологізм – це поняття, що включає не тільки стійкі поєднання слів, але й стійкі вислови – пропозиції – а значить, і прислів'я. Що ж стосується широкого розуміння фразеології, то воно ґрунтується на таких критеріях як відтворюваність і стійкість. Цієї точки зору дотримуються В. В. Виноградов, В. Л. Архангельський, І. В. Чернишова, Н.М. Шанський, А.Д. Райхштейн, М. М. Копиленко та інші лінгвісти. Так, Н.М. Шанський вважає, що основною властивістю фразеологічного обороту, який докорінно обмежує його від вільного сполучення слів, є відтворюваність. Оскільки прислів'я – це стійкі сполуки слів, які не створюються в процесі мовлення, а відтворюються комунікантами з пам'яті як цілі готові одиниці, то їх слід відносити до області фразеології [1].

На основі всього вище сказаного, на нашу думку, прислів'я все-таки можна вважати фразеологізмом. Підтвердженням цього може бути визначення у Великій Радянській Енциклопедії, де сказано, що фразеологізм – це фразеологічна одиниця, ідіома, стійке поєднання слів, яке характеризується постійним лексичним складом, граматичною будовою і відомим носієм даної мови значенням.

У старі часи наш народ усно висловлював свою творчість, використовуючи для цього всілякі прислів'я та приказки. Кожне прислів'я чи приказка являє собою дуже яскраве висловлювання, і такі прислів'я часто дуже коротенькі і завдяки цьому багато хто їх легко запам'ятовує.

Народних прислів'їв існує велика кількість, проте багато з них вже були забуті на сьогоднішній день. У прислів'ях часто відбивається цінний досвід інших людей, які хочуть передати свою мудрість іншим саме таким способом. У приказках можна також зустріти багато чого з життя людини. Але для того, щоб знайти найбільш крилаті вирази, потрібно відправитися в минуле.

До речі, найдавнішими прислів'ями вважаються, ті які були знайдені археологами в Єгипті. Ці прислів'я увійшли в життя багатьох людей, однак не всім людям вдалося зрозуміти, що за думки були викладені в кожному з них.

І тому у нас зараз дуже популярні старі прислів'я нашого народу, тому що вони найбільш зрозумілі для наших людей. У сучасних збірниках прислів'їв, можна знайти мудрі висловлювання різних філософів усіх часів. І в наші дні люди все ще не перестають вигадувати нові більш сучасні прислів'я.

Джерела виникнення прислів'їв і приказок найрізноманітніші. Щоб стати прислів'ям, висловлювання повинно бути сприйнято і засвоєно простими людьми. При цьому першоджерело висловлювання часто забувається. Тому правильніше буде сказати, що прислів'я і приказки мають народне походження.

З іншого боку, так само очевидно, що багато прислів'їв були створені цілком певними розумними людьми. Якщо це траплялося з розумними людьми в усному варіанті, то, звичайно, не залишалося ніяких показань записів, але якщо це відбувалося з людиною, яка мала звичку записувати свої думки, то в деяких випадках можна дошукатися до першоджерела прислів'я. Наприклад, золота думка "The wish is father to the thought", яка вперше була висловлена Юлієм Цезарем, або ж висловлювання "A soft answer turns away wrath", безсумнівно, запозичене у своїй завершеній формі з Біблії.

Вживання прислів'їв досягло свого розквіту в часи Шекспіра, і ймовірно, що більшість з них, приписувані Шекспіру, існували і раніше, хоча і менш запам'ятовувалися в тій формі. Те ж і з Біблією. Мудрість її прислів'їв, напевно, не оригінальна і багато з цих прислів'їв були запозичені з інших мов. У

будь-якому випадку обидва джерела, і в народній і в літературній формі, виявляються злитими воедино. Приклади першоджерел прислів'їв приведено у додатку А.

Визначення прислів'я, дані представниками фольклористського підходу, дозволяють виділити такі її основні риси як народність, образність, стислість, повчальність. Прислів'я розглядаються як результат колективного досвіду, синтез колективного мислення, міфопоетичний елемент, архетип [4]. Враховуючи той фактор, що прислів'я є обов'язковим елементом народної творчості, можна виділити такі вимоги до його формування:

1) вираз загального на прикладі конкретного (don't count your chickens until they are hatched - побутова ситуація використовується для позначення загального положення: про результати можна судити тільки тоді, коли справу вже закінчено).

2) милозвучність (Haste makes waste).

3) Стислість і односкладовість сполучень (Ill gotten, ill spent).

4) Конкретизація й уособлення абстрактних понять (A clean hand wants no washing).

До числа особливостей прислів'їв, які дозволяють їх включати у фразеологічний фонд мови, можна віднести: по-перше, сталість лексичного складу; по-друге, наявність прямого і переносного плану змісту; по-третє, відтворення в мовленні у вигляді готових кліше [3]. Іншими словами, це стійкість, відтворюваність та ідіоматичність. Однак деякі автори, наприклад В. Л. Архангельський, все ж ставлять під сумнів можливість віднесення до фразеології всіх прислів'їв без винятку, і виділяють так званий «частотний корпус прислів'їв». При цьому до фразеології, на їхню думку, слід відносити тільки ті прислів'я, які володіють високою частотністю в різних сферах комунікації (за термінологією В. Л. Архангельського, «загальноновживані» прислів'я) [1].

В.Л. Архангельський вказує, що будь-яке прислів'я завжди може отримати активне вживання в мовному стандарті, іншими словами, стати частотним. Багато в чому це відбувається і завдяки засобам масової інформації, які вводять його в обіг. Звідси випливає, що корпус частотних прислів'їв дуже рухливий. Ті прислів'я, які практично не були у вжитку 40-50 років тому, сьогодні можуть отримати злегка змінене або зовсім нове значення і стати загальноновживаними. І, навпаки, одиниці, які ще 20 років тому були вживаними як у письмовій, так і в усному мовленні, в сучасних умовах можуть вийти з ужитку як застарілі [5].

Література

1. Васильева Л.А. Краткость – душа остроумия. Английские пословицы, поговорки и крылатые выражения. М. : Высшая школа, 2004. 68с.
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
3. Дубровин М.И. Английские и русские пословицы и поговорки в иллюстрациях. 2-е издание. М. : Просвещение, 1995. 350 с.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): М.: Высшая школа, 1990. 253 с.
5. Медведева Л. М. Английская грамматика в пословицах, поговорках, идиомах и изречениях. К. : КНУ, 1990. 240 с.

УДК 811.111'255(043.2)

Романюк С.Г.

старший викладач кафедри теорії та практики перекладу

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ИНВЕРСИЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В английском языке у каждого члена предложения, как известно, есть обычное место, определяемое способом его синтаксического выражения, связями с другими словами и типом предложения. Нарушение обычного порядка следования членов предложения, в результате которого какой-нибудь элемент оказывается выделенным и получает специальные коннотации эмоциональности или экспрессивности называется инверсией. Инверсия определяется положением синтаксически связанных между собой членов предложения относительно друг друга.

Рассмотрим некоторые типичные случаи стилистической инверсии.

1. Предикатив, выраженный существительным или прилагательным, может предшествовать подлежащему и связочному глаголу: Beautiful those donkeys were!. Этот тип инверсии особенно характерен для разговорной речи, где он часто сочетается с эллипсом, расчлененным вопросом и другими типичными для разговорной речи особенностями: Artful- wasn't it?

Средством выделения знаменательного глагола-сказуемого служит также постановка его перед подлежащим, за которым следует вспомогательный или модальный глагол: Got must.

2. Прямое дополнение с целью эмфазы может быть поставлено на первое место: Her love letters I returned to the detectives for filing.

3. Определение, выраженное прилагательным или несколькими прилагательными, при постановке его после определяемого придает высказыванию торжественность, несколько архаизированный, приподнятый характер, организует его ритмически, может акцентироваться наречиями или союзами и даже получает оттенок предикативности: Spring begins with the first narcissus, rather cold and shy and wintry.

4. Обстоятельственные слова, выдвинутые на первое место, не только акцентируются сами, но и акцентируют подлежащее, которое при этом оказывается выдвинутым на последнее место, а последнее место также является эмфатической позицией: Hallo! Here come two lovers

Особенная живость и динамичность повествования создается выдвижением на первое место постпозитива: off they sped, out he hopped, up you go.

Поскольку в сложном предложении нормальным порядком следования частей является предшествование главного предложения, то средством эмфазы может быть выдвижение на первое место придаточного, как в словах узнавшего всю правду и совершенно отчаявшегося Роберта: Whether she changes or doesn't change now I don't care.

Стилистическую инверсию следует отличать от нарушений обычного порядка слов в речи персонажей-иностранцев. Такие нарушения используются, например, Э. Форстером, Э. Хемингуэем, А. Уэскером и многими другими авторами в речевых характеристиках. Следует отметить, что, используя подобные нарушения порядка слов, авторы, конечно же, преследуют цель либо подчеркнуть, что в речи иностранцев они допустимы, либо выделить какой-либо стилистический прием, либо авторы делают это для внесения иронии в свое произведение, пытаясь создать смешной эффект и т.п.

Под термином "инверсия" следует понимать не только перестановки внутри предикативного ядра, но и перестановки второстепенных членов предложения, так как и в функциональном отношении, и в системе английского словоупотребления они обладают одинаковыми синтаксическими свойствами.

1. Под языковой экспрессивной информацией понимается информация об экспрессивных качествах самого языка, т. е. об особой выразительной силе языковых средств. Без сомнения, можно утверждать, что в языке есть собственные средства экспрессивности и они обладают экспрессивной семантикой.

2. Синтаксическая (грамматическая) инверсия - целая система моделей словорасположения в английском предложении. Она противопоставлена доминирующему в английском языке прямому порядку слов.

3. Основные функции инверсии - добавочное акцентирование актуального членения, акцентирование полупредикативных отношений, связывание ряда высказываний в сверхфразовое единство. Осуществление этих функций тесно связано с тем, что в процессе инверсии происходит выделение инвертированного члена логическим ударением. Напротив, свободное перемещение членов, не несущее смысловых различительных функций не связано с перенесением на них логического ударения.

4. Для подлежащего, сказуемого (его частей), дополнений, определений любое реализуемое отклонение от прямой и "обратной закрепленной" модели является стилистической (эмфатической) инверсией. У многих видов обстоятельств одна и та же позиция может рассматриваться как свободная и как инверсия.

Некоторые изменения порядка слов изменяют синтаксические отношения, а с ними и весь смысл предложения, другие сочетают грамматическую и экспрессивную функции.

Возможны также изменения порядка слов, которые не меняют грамматического значения и не связаны с экспрессивностью или эмоциональностью, а имеют функционально-стилистическую окраску. Например, постпозиция прилагательного в прозе придает стилю торжественность, приподнятость или музыкальность.

5. Экспрессивная или функционально-стилистическая окраска инверсии характерна преимущественно для прозы, поскольку в стихах порядок слов подчиняется ритмико-интонационной структуре стиха, а расположение компонентов синтаксических конструкций относительно свободно.

Как грамматические случаи нарушения обычного порядка слов, так и случаи стилистической инверсии являются интереснейшим объектом изучения.

Література

1. Ильиш Б.А. Строй современного английского языка. Л.: Просвещение, 1971. 365 с.
2. Кобрин Н.А. Грамматика английского языка (синтаксис). М.: Просвещение, 1986. 160 с.
3. Стеблин-Каменский М.И. Структурный синтаксис английского языка. Л.: ЛГУ, 1972. 144 с.
4. Шевякова В.Е. Актуальное членение предложения. М., 1976. 136 с.

IMPLICATURE, INSINUATION, AND PRESUPPOSITION IN CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS

Critical discourse analysis is meant to get acquainted students with the analysis of socio-political written text taking into account the larger real-world context with all of its complexity. It is meant for the professionals from various spheres such as linguistics proper, forensic linguistics, journalistic, history, to name but a few. Critical discourse analysis is a democratic approach which takes an ethical stance on social issues with the aim of improving society. It gives the odds to the reader to be in possession of theoretical knowledge of the discipline and a practical technique to perceive hidden messages by realizing the implied information in mass media publications; correlate discourse and society, including social cognition, politics, and culture; and last but not least, critical discourse analysis contributes into the improvement of writing skills.

One of the important details of Critical discourse analysis is to recognize presupposition, insinuation, implicature in mass media publications. The term *implicature* is taken from the philosopher H.P. Grice, who developed the theory of the cooperative principle. The term 'conversational implicature' has a synonymic term 'gap sentence link'. A brief review of what these terms mean is given below.

Implicature is the action of implying a meaning beyond the literal sense of what is explicitly stated. It is a vital pragmatic element in the process of communication which bridges the gap between what is literally said and what is intentionally meant. Analysis of implicature has proved its importance to discourse analysis since it caters for what is said and what is understood in the process of communication. Implicature employs the whole situation and it uses all the circumstances surrounding the utterance in order to really conceive the intended meaning of the producer of the utterance.

Laurence R. Horn and Gregory Ward (2006) suppose that in pragmatics, conversational implicature is an indirect or implicit speech act: what is meant by a speaker's utterance that is not part of what is explicitly said. The term is also known simply as implicature. "What a speaker intends to communicate is characteristically far richer than what she directly expresses; linguistic meaning radically underdetermines the message conveyed and understood," says L. Horn.

Michael Blome-Tillmann (2013) thinks that in everyday conversations we often convey information that goes above and beyond what we strictly speaking say: exaggeration and irony are obvious examples. H.P. Grice introduced the technical notion of a conversational implicature in systematizing the phenomenon of meaning one thing by saying something else. In introducing the notion, Grice drew a line between what is said, which he understood as being closely related to the conventional meaning of the words uttered, and what is conversationally implicated, which can be inferred from the fact that an utterance has been made in context. Since Grice's seminal work, conversational implicatures have become one of the major research areas in pragmatics [].

Richard Nordquist says that a conversational implicature is an interpretive procedure that operates to figure out what is going on. Assume a husband and wife are getting ready to go out for the evening: *Husband: How much longer will you be? Wife: Mix yourself a drink.*

To interpret the utterance of wife, husband must go through a series of inferences based on principles that he knows the other speaker is using. The conventional response to the husband's question would be a direct answer where the wife indicated some time frame in which she would be ready. This would be a conventional implicature with a literal answer to a literal question. But the husband assumes that she heard his question, that she believes that he was genuinely asking how long she would be, and that she is capable of indicating when she would be ready. The wife...chooses not to extend the topic by ignoring the relevancy maxim. The husband then searches for a plausible interpretation of her utterance and concludes that what she is *doing* is telling him that she is not going to offer a particular time, or doesn't know, but she will be long enough yet for him to have a drink. She may also be saying, 'Relax, I'll be ready in plenty of time'.

Thus, conversational implicatures are implied by the speaker in making an utterance; they are part of the content of the utterance, but do not contribute to explicit utterance content; and they are not encoded by the linguistic meaning of what has been uttered.

Insinuations. As for the term *insinuation*, the Shorter Oxford English Dictionary gives the following definition „an unpleasant hint or suggestion of something bad“. The origin of the term dates back to early sixteenth century and emerges from Latin verb *insinuare*, from *in-* 'in' + *sinuare* 'to curve' [SOED]. But in critical discourse analysis it is understood as a sly, subtle, ambiguous statement which is difficult to challenge. Insinuation endows a speech with a degree of tension and ambivalence. Synonymic term for insinuation is *innuendo* which is an oblique remark or hint, typically a suggestive or disparaging one. So a person may convey a message to the intended audience by means of an explicit or implicit statement, from which the audience is able to work out the intended message. Communication, i.e. the sharing of information, ideas, and thoughts, is a vital part of life for all of us and especially for mass media became a sophisticated tool, capable of persuading and influencing large numbers of people.

Innuendo is an allusive or oblique remark or hint, typically a suggestive or disparaging one she's always making sly innuendoes [mass noun] a constant torrent of innuendo, gossip, lies, and half-truths Origin: mid 16th

cent. (as an adverb in the sense ‘that is to say, to wit’, used in legal documents to introduce an explanation): Latin, ‘by nodding at, by pointing to’, ablative gerund of *innuere*, from *in-* ‘towards’ + *nuere* ‘to nod’. The noun dates from the late 17th cent

Innuendo is a subtle or indirect observation about a person or thing, usually of a salacious, critical, or disparaging nature, it is also called *insinuation*.

In "An Account of Innuendo," Bruce Fraser defines the term as "an implied message in the form of an allegation whose content constitutes some sort of unwanted ascription towards the target of the comment" (*Perspectives on Semantics, Pragmatics, and Discourse*, 2001).

Douglas Walton (1999) offers variant how to detect innuendo, one has to ‘read between the lines’ of the written or spoken discourse in a given case and draw out by implicature conclusions that are meant to be inferred by a reader or audience. This is done by reconstructing the argument as a contribution to a conversation, a conventionalized type of dialogue, in which the speaker and hearer (or reader) are supposedly engaged. In such a context, speaker and hearer may be presumed to share common knowledge and expectations and cooperatively to take part in the conversation at its different stages, by taking turns making kinds of moves called ‘speech acts,’ for example, questioning and replying, asking for clarification or justification of an assertion.

The interesting detail about insinuation or innuendo is that the context and the corresponding use of language are always extremely particular. The interaction between language and context produces a set of unique characteristics.

Stanford Encyclopedia of Philosophy defines **presupposition** as the phenomenon whereby speakers mark linguistically the information that is presupposed or taken for granted, rather than being part of the main propositional content of a speech act.

Presuppositions. Sudo Yasutada (2020) considers presupposition as a type of inference associated with utterances. Presuppositional inferences are distinguished from other kinds of inferences, in which they generally convey backgrounded, uncontroversial information with respect to the context of utterance.

Typically, the presuppositional inferences of an utterance are already known to be true and accepted by the conversational participants, or, at least, the speaker assumes so when the utterance is made. One caveat here is that presuppositional inferences may convey new information in some cases, although they are arguably exceptions rather than the rule. This exceptional behavior of presupposition is generally termed “accommodation” and has been treated as an important topic in the pragmatics of presupposition. Notice that in the pragmatic sense of the term, presuppositions include all sorts of assumptions that the speaker makes in uttering a sentence.

For example, an utterance of “John forgot to call Mary” typically has a presuppositional inference that John was supposed to call Mary. It is intuitively clear that this is not the main point the speaker wants to make by the utterance. Rather, the content is that John didn’t call Mary (despite the fact that he was supposed to).

In the above example, for example, it is also a presupposition of the utterance that the hearer or hearers understand English. Along with this pragmatic sense of the term, it is common in the literature to speak of presuppositions as part of the conventional semantic properties of sentences. To explicitly distinguish between these two uses of the term, the former is often called “pragmatic presupposition” and the latter is called “semantic presupposition.” Pragmatic and semantic presuppositions are closely related, in that an utterance of a sentence that has a semantic presupposition is associated with a pragmatic presupposition about the semantic presupposition, while a pragmatic presupposition does not necessarily stem from a semantic presupposition. For example, all sentences of the form “Subject forgot to VP” give rise to a pragmatic presupposition “Subject was supposed to or required to VP.” It is reasonable to assume that this pragmatic presupposition is due to the use of the word “forgot,” and the analysis of “forgot” as having a certain semantic presupposition as part of its meaning. On the other hand, the pragmatic presupposition that the hearers understand English is not attributable to the semantics of expressions used in this sentence.

To sum up the abovementioned information about presupposition, it should be mentioned that to presuppose something means to take it for granted in a way that contrasts with asserting it.

In conclusion it is necessary to highlight that in spite of the vicinity of terms meaning, they are essential part of Critical Discourse analysis.

Literature

1. Blome-Tillmann, M. (2013) *Conversational Implicatures (and How to Spot Them)*. McGill University. Available at https://www.researchgate.net/publication/263487971_Conversational_Implicatures_and_How_to_Spot_Them
2. Horn, L. & Ward, G. (2006) *The Handbook for Pragmatics*. Blackwell Publishing. Available at https://www.researchgate.net/publication/229078380_The_Handbook_of_Pragmatics
3. Walton, Douglas (1999). *The New Dialectic*. University of Windsor. Available at https://www.researchgate.net/publication/241299602_The_New_Dialectic_A_Method_of_Evaluating_an_Argument_Used_for_Some_Purpose_in_a_Given_Case
4. Sudo, Y. (2020) *Presupposition*. Available at <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199772810/obo-9780199772810-0197.xml>
5. SOED Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. Fifth edition. New York: Oxford University Press Inc., 2002. Print
6. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Available at <https://plato.stanford.edu/entries/presupposition/>

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ХХІІІ ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, російською, англійською,
італійською, німецькою, новогрецькою мовами.

Технічний редактор: Чердніченко І.В.
Комп'ютерна верстка: Кудлай В.О.,
Новікова А.В.,
Підтикан О.О.